

JUKKA PENNANEN

Muikkuapajilla

Puruveden ammattimainen talvinuottakalastus
1900-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin

English Summary: Professional winter seine-fishing
on Lake Puruvesi from 1900 to the '70s

ESITETÄÄN HELSINGIN YLIOPISTON
FILOSOFISEN TIEDEKUNNAN HISTO-
RIALLIS-KIELITIETEELLISEN OSAS-
TON SUOSTUMUKSELLA JULKISESTI
TARKASTETTAVAKSI LUENTOSA-
LISSA XII PERJANTAINA TOUKO-
KUUN 18. PÄIVÄNÄ 1979 KLO 12.

English Summary translated by
David Miller

ISBN 951-9056-35-1
ISSN 0355-1830

K. J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapainossa
Jyväskylässä 1979

ESIPUHE

Suunnitellessani vuosina 1972–73 Čilgetus-kiertonäyttelyä, joka kosketti saamelaiskulttuuria ja siinä tapahtuneita viimeaikaisia muutoksia, törmäsin alituisesti toteamukseen, että eräs saamelaiskulttuurin perustekijöistä, luontois-elinkeinojen harjoitus, näytti ajautuneen eräänlaiseen kriisiin. Tämä ilmeni näkyvimmin siinä, että kyseisten, omavaraistaloudesta periytyvien elinkeinojen, jotka hyödyntävät uusiutuvia luonnonvaroja ja joiden hyödynnöksiä ei ensisijaisesti ole tarkoitettu teollisuuden raaka-aineiksi, harjoittaminen oli vähentynyt 1960-luvulla merkittävästi.

Kun minulla oli tilaisuus oleskella kesäisin Puruveden rantamilla, jouduin toteamaan saman suuntauksen vallitsevan puruveläisessä ammattikalastuksessa, jonka vuotuinen muikkusaalis ylittää peräti 500 tonnia. Nuottakalastajien määrä oli 60-luvun lopussa ja 70-luvun alussa vähentynyt hälyttävästi. Samoin kuin saamelaiset, pitivät myös nuottamiehet elinkeinonsa harjoituksen vähene-
misen ensisijaisena syynä kannattamattomuutta. Kyseinen suuntaus tuntui varsin ristiriitaiselta Suomessa, »tuhansien järvien maassa», jossa uudistumattomat luonnonvarat ovat niukahkot ja työttömyys nykyaikana ainaisenä kiusana. Tämä ideologislunteinen ajattelutapa motivoi tutkimukseen ryhtymisen.

Kiinnostukseni herättäjän, kannattamattomuuskummajaisen, ympärille aloin kutoa kulturellista verkkoa. Kansatieteellisen ajattelutavan mukaanhan mikä tahansa ilmiö, olipa se taloudellinen, sosiaalinen tms., jamoutuu yhdeksi, enemmän tai vähemmän merkitseväksi osaksi jonkin kulttuurikokonaisuuden verkostossa. Kenttätutkimuksieni edetessä paljastui yhä uusia tutkimusaiheen käsittelyä syventäviä näkymiä. Oleellisimmaksi punaiseksi langaksi tutkimuksessa muodostui kuitenkin se, nykyajan tutkimuksesta kiinnostuneita askarruttava ongelma, kuinka yksittäiset ja näennäisesti erilliset muutosilmiöt kuroutuvat jonkin osakulttuurin kokonaisuutokseen.

Ensimmäinen edellytys tutkimukseni tekemiselle on ollut se ennakkoluuloton suhtautuminen ja innostunut avustusmieliala, jota Puruveden nuottamiehet ovat poikkeuksetta työtäni kohtaan osoittaneet. Olen heille sydämellisen kiitoksen velkaa. Ketään nuottamiestä en halua erikseen mainita, mutta jokainen, jonka kiitokseni vielä saavuttaa, ymmärtää, että tarkoitan juuri Häntä.

Lämpimimmän kiitokseni työni tieteellisestä ohjauksesta kohdistan professori Niilo Valoselle, joka myötämielisesti on suhtautunut ajatuksiini, mutta samalla ohjannut niitä viisaasti kansatieteen tukevalle maaperälle. Suuren kiitoksen ansaitsee myös vt. professori Juhani U. E. Lehtonen, joka työni loppuvaiheessa on innostuneesti ja aikaansa ajattelematta opastanut tutkimuksen päätökseen. Edelleen haluan kiittää professori Mauno Jokipiitä, joka ystävällisesti on tutustunut työni taloushistoriaa sivuvaan jaksoon ja antanut sitä koskevia tärkeitä neuvoja. Kiitän dosentti Toini-Inkeri Kaukosta siitä, että tutkimuksestani kiinnostuneena otti sen esitarkastuksen vaivakseen. Haluan osoittaa kiitoksen myös apulaisprofessori Veikko Anttilalle siitä mielenkiinnosta, jota hän on osoittanut tutkimustani kohtaan otettuaan rasituksekseni vastaväittäjän tehtävät. Entinen työtoverini, maisteri Jorma Heinonen, on tutkimukseni alkuvaiheessa antanut minulle korvaamattomia virikkeitä ja

kiinnostuksella keskustellut työstäni sen edetessä. Olen hänelle suuren kiitoksen velkaa. Ja lopuksi kiitos vaimolleni, Agneta Hobin-Pennaselle, joka ymmärtämyksellä on suhtautunut työni aiheuttamaan taakkaan.

Valtaosan tutkimukseni kirjoitustyöstä olen tehnyt leipätyöni ohessa. Sen sijaan kenttätyöt on täytynyt suorittaa virkavapausaikoina, joiden saamisesta kiitän silloista työnantajaani, Suomen museoliittoa. Kenttätöiden mahdollistajana on ennen kaikkea ollut se taloudellinen tuki, jota olen saanut eri rahastoilta. Haluan suuresti kiittää Emil Aaltosen säätiötä, Suomen kulttuurirahastoa, Jenny ja Antti Wihurin rahastoa ja Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiötä saamastani avusta.

Suomen Muinaismuistoyhdistystä kiitän puolestani siitä taloudellisesta tuesta, jonka se on antanut ottaessaan tutkimukseni julkaistavakseen Kansantieteellinen arkisto -sarjassa.

Helsingissä maaliskuussa 1979
Jukka Pennanen

SISÄLLYS

A JOHDANTO

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	11
2. TUTKIMUSKOHDETTA KOSKEVASTA KENTTÄTUTKIMUSAI- NEISTOSTA, – MENETelmäSTÄ JA KIRJALLISESTA LÄHDEAI- NEISTOSTA	14
3. TUTKIMUSMENETelmäSTÄ JA NÄKÖKULMISTA	17
4. KANSATIETEELLISISTÄ KALASTUSTUTKIMUKSISTA SUOMES- SA	19

B TUTKIMUSALUEESTA, NUOTTAMIEHISTÄ JA PYNNIN KOHTEESTA, MUIKUSTA

5. PURUVEDEN SIJAINTI	26
6. KYLÄT, JOISSA HARJOITETAAN TALVINUOTTAUSTA	28
7. NUOTTAMIEHISTÄ JA TALVINUOTTAUKSEN OSUUDESTA HEI- DÄN TOIMEENTULOSSAAN 1970-LUVULLA	30
8. PURUVEDEN LUONNE, SEN KALASTO JA KALASTON MERKIT- TÄVIN LAJI, MUIKKU	36

C PURUVEDEN NUOTTAKALASTUKSEN HISTORI- ALLISET VAIHEET 1500-LUVULTA NYKYAI- KAAN

9. NUOTTAKALASTUS ENNEN 1910-LUKUA	45
9.1. Varhaisempien aikojen kaukokalastus ja sen periytyminen nykyai- kaan	45
9.2. Kesänuottauksen muuttuminen omavaraikalastuksesta rahataloudelli- sesti ammattimaiseksi 1800-luvun lopussa	47
9.3. Vanhakantaisesta talvinuottauksesta ennen muikun ammattimaista talvinuottausta	50
9.4. Nuotan suuruudesta vanhempina aikoina	51
10. AMMATTIMAISEN TALVINUOTTAKALASTUKSEN AIKA 1910- LUVULTA ALKAEN	53
10.1. Talvinuottauksen kehkeytyminen ammattimaiseksi 1910-luvulla ja talvinuottauksen ensimmäinen aikajakso vuoteen 1939	53
10.1.1. Muikun talvinuottauksen aloittaminen perinteisellä nuotalla . . .	53
10.1.2. Korkean talvinuotan käyttöönotto ja sen merkitys muikun talvinuot- tauksen lopulliseen läpimurtoon	54

10.1.2.1. Muikun talvinuottauksen alkuvaiheen nuotasta ja nuottausvälineistöstä	56
10.1.2.2. Ammattimaisen talvinuottauksen syntyyn vaikuttaneet tekijät	65
10.1.3. Talvinuottauksen ammatillinen kypsyminen 1920-luvun jälkipuoliskolla ja kehitys ennen sotia	71
10.1.3.1. Nuottakuntien määrällinen kehitys	71
10.1.3.2. Nuotan, nuottaustavan ja -välineistön kehitys	72
10.1.3.3. Talvinuottauksen kehityksen yleispiirteet 1920- ja 1930-luvulla	80
10.2. Talvinuottauksen toinen aikajakso vuodesta 1945 1970-luvulle	84
10.2.1. Nuottakuntien määrällinen kehitys	84
10.2.1.1. Nuottauksen elpyminen sotien jälkeen ja huippu 1950-luvun alussa	84
10.2.1.2. Nuottakuntien määrän vakiintuminen 1960-luvun alussa ja romahtaminen vuoden 1968 jälkeen	85
10.2.2. Nuotassa ja nuottausvälineistössä tapahtunut kehitys; mullistavat materiaaliset ja teknilliset muutokset	86
10.2.3. Talvinuottauksen kehityksen yleispiirteet sotien jälkeen	110
10.3. Puruvesi omaehtoisena talvinuottausalueena	111
10.4. Talvinuottauksen ohella harjoitetusta kesänuottauksesta	115
10.4.1. Kesänuottakuntien määrällinen kehitys	115
10.4.2. Kesänuottausmenetelmissä tapahtunut kehitys	118
10.4.3. Nuotassa ja nuottausvälineistössä tapahtuneesta kehityksestä	127
10.5. Kesä- ja talvinuottauksen keskinäinen suhde	128

D TALVINUOTTAKALASTUS ELINKEINOLLISENA SYSTEEMINÄ

11. MITEN TALVINUOTTAKALASTUS RAKENTUU ELINKEINOLLISEKSI SYSTEEMIKSI	133
12. KALAVESIEN KÄYTTÖMAHDOLLISUUDET JA NIIDEN POHJALTA MUODOSTUNEET YHTEISÖLLISET NUOTANVETOSYSTEEMIT	135
12.1. Kalavesien jaot	135
12.1.1. Kalavesien yhteisnautinta ennen vesien piirirajainkäyntejä	135
12.1.2. Jakokuntien piirirajainkäynnit vuosina 1905–09	136
12.1.3. Jakokuntien sisäisten vesialueiden jaot 1910-luvulta 1970-luvulle	136
12.1.3.1. Kerimäki	136
12.1.3.2. Punkaharju	139
12.1.3.3. Kesälahti	139
12.1.4. Puruveden yhteisvedet	140
12.2. Talvinuotanvedon yhteisölliset systeemit 1910-luvulta 1970-luvulle	144
12.2.1. Talviapajat ja niiden määrät kunnittain	144
12.2.2. Kerimäen alueen apajapaikkojen käyttö	158
12.2.3. Punkaharjun alueen apajapaikkojen käyttö	163
12.2.4. Kesälahden alueen apajapaikkojen käyttö	165
12.3. Kalavesijakojen vaikutus apajien yhteisöllisiin käyttömuotoihin ja niiden vakiintuneisuuteen	167

13. NUOTTAKUNTA, NUOTTATYÖVOIMA JA NUOTTAKUNTIEN ALUEELLISET OMINAISPIIRTEET	172
13.1. Nuottakunta ja nuottamiehet	172
13.1.1. Nuottakunnan yhtiöluonne ja koostumus	172
13.1.2. Nuottakunnan nimitykset	179
13.1.3. Työvoiman määrä nuotanvedossa	181
13.1.4. Nuottamiesten tuottoautomaatiikka	183
13.1.5. Nuottaosuuksia omistamaton palkkatyövoima	188
13.2. Nuottaosakkuuden kvantitatiivinen luonne	189
13.2.1. Nuotan perinteinen jakaantuminen osuuksiin	189
13.2.2. Kerimäen nuottaosuudet	191
13.2.3. Punkaharjun nuottaosuudet	192
13.2.4. Kesälahden nuottaosuudet	193
13.3. Nuottaosakkuuden omistuksellinen luonne	194
13.3.1. Kerimäki ja Punkaharju – nimikkoverkko-omistus	195
13.3.2. Kesälahti – puoliskoyhteisomistus	196
13.3.3. Nuottaus- ja kulkuvälineistön omistus	198
13.4. Nuottakunnan struktuurin alueellinen omaleimaisuus	199
14. NUOTTASAALIIDEN KALANVÄLITYS JA SEN KEHITYS NYKYISEEN MUOTOONSA	202
14.1. Varhaisemmasta, avoveden aikana suoritetusta kalanvälityksestä	202
14.2. Alueellisten kalanvälitysryhmittymien kehittyminen talvinuottauksen ensimmäisellä aikajaksolla	203
14.2.1. Kalanvälitys Kerimäellä	203
14.2.2. Kalanvälitys Punkaharjulla	204
14.2.3. Kalanvälitys Kesälahdella	205
14.2.4. Kalanvälitysryhmittymiin ja -muotoihin vaikuttaneet tekijät	207
14.3. Kalanvälityksen yhtenäistyminen 1950-luvulla	209
14.3.1. Kalanvälitys Kerimäellä	209
14.3.2. Kalanvälitys Punkaharjulla	212
14.3.3. Kalanvälitys Kesälahdella	212
14.3.4. Kalanvälityksen siirtyminen ulkopaikkakuntalaisten käsiin kaikkialla Puruvedellä	212
14.4. Kalanvälittäjät ja yhtenäistyneen kalanvälityksen vakiintuminen 1960-luvulta lähtien	213
14.4.1. Kalanvälittäjäryhmät	213
14.4.1.1. Suursaksat	214
14.4.1.2. Nuottakunnat	214
14.4.1.3. Konttisaksat	217
14.4.2. Nuottakunnan ja kalanvälittäjän keskinäinen kauppasuhte	218
14.4.3. Nuottakunnan ja kalanvälittäjän pitempiaikaisen kauppasuhteen vakiintuminen	222
14.5. Kalanvälityksen aikajaksot ja niille ominaiset kalanvälitysryhmien struktuurit Puruvedellä ammattimaisen talvinuottauksen aikana	225

E TALVINUOTTAKALASTUKSEN MUUTTUMINEN

15. TALVINUOTTAUKSEN JA KANNATTAVUUDEN KESKINÄINEN SUHDE	232
15.1. Talvinuottaajan perinteinen maatilatalous ja siinä tapahtunut muutos	232

15.2. Nuottauksen kannattavuuden luonteessa tapahtunut muutos	236
15.3. Kannattavuuden huonontuminen	237
15.3.1. Kalanhinnan jäätyminen	237
15.3.1.1. Muikkukannan vaihtelu	238
15.3.1.2. Puruveden ulkopuolinen kalastus	238
15.3.1.3. Kalanvälittäjien yhteistoiminta	239
15.3.2. Välineistökustannusten nousu	241
15.3.3. Yhteiskunnallisen kehityksen luoma paine	241
15.3.4. Kalastuksen kilpailuluonteeseen liittyvät kielteiset piirteet	245
15.4. Talvinuottauksen harjoittamisen ja kannattavuuden suhteen häiriintyminen 1960-luvulla	246
 16. TALVINUOTTAUSSYSTEEMIN ALKIOIDEN LUONTEEN MUUT- TUMINEN	247
16.1. Kalavesien käyttötavan yhtenäistyminen	247
16.2. Nuottakunnan alueellisten ominaispiirteiden yhtenäistyminen	251
16.2.1. Palkkatyövoiman käytön muuttuminen	251
16.2.2. Nuottaosakkuuden kvantitatiivisten ominaispiirteiden yhtenäistymi- nen	253
16.2.2.1. Kerimäki	253
16.2.2.2. Punkaharju	254
16.2.2.3. Kesälahti	254
16.2.2.4. Yleinen suuntaus: 4 osakkaan nuottakunta	255
16.2.3. Nuottaosakkuuden omistuksellisten ominaispiirteiden yhtenäistymi- nen	258
16.2.3.1. Kerimäki	258
16.2.3.2. Punkaharju	259
16.2.3.3. Kesälahti	259
16.2.3.4. Yleinen suuntaus: Nuotan yhteisomistus	259
16.2.4. Nuottaus- ja kulkuvälineistön mukautuminen yhteisomistukseen	263
16.2.5. Nuottakunnan pintamuotojen yhtenäistyminen	269
16.3. Kalanvälityksen vakaan muodon säilyminen	272
 17. TALVINUOTTAUSSYSTEEMIN JA KANNATTAVUUDEN PERIN- TEISEN SUHTEN MUUTTUMINEN – TALVINUOTTAUKSEN NYKYAIKAISTUMINEN	273
 18. PURUVEDEN TALVINUOTTAUKALASTUKSEN KEHITYSTÄ KOS- KEVIA VERTAILUJA JA YLEISTYKSIÄ	279
 F VETOKAUSI 1972–73 PURUVEDELLÄ	285
 LIITTEET	319
LÄHTEET	324
ENGLISH SUMMARY	333

A JOHDANTO

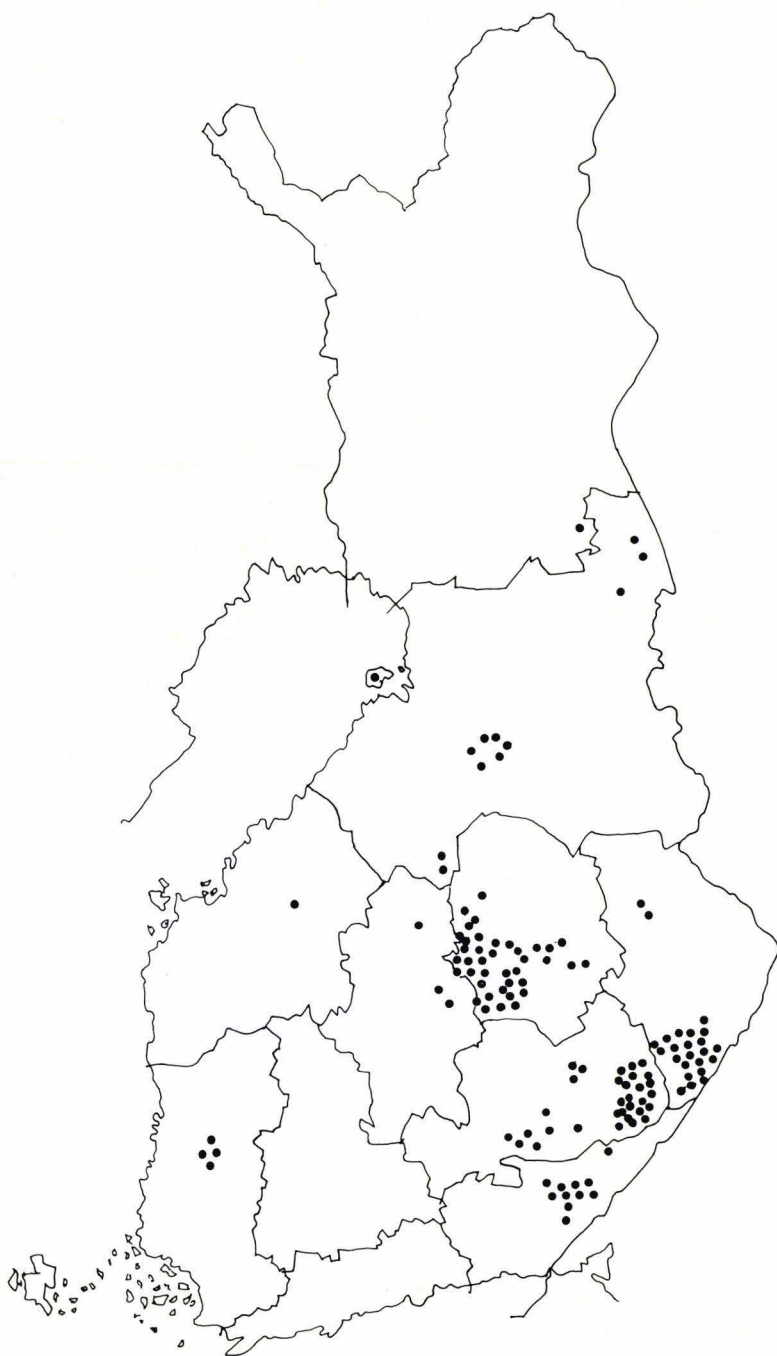
1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Sisävesikalastuksemme merkittävimpiä pyyntikohteita on ollut kautta aikojen muikku, *Coregonus albula* L. 1970-luvulla on muikun osuus ammattimaisen järvikalastuksen kokonaissaaliista muodostunut peräti 75–80 %:ksi.¹ Muikkua pyydetään usealla eri pyyntimenetelmällä. Verkkokalastuksen ohella on tärkeä pyyntimuoto nuottaus, jota harjoittaa likimain 36 % kalastajista. Vaikka nuottaus on paljon harvinaisempaa kuin verkoilla pyynti, saattaa vuosittain nuotalla saatu kalastajakohtainen muikkusaalis nousta kolme kertaa suuremmaksi (v. 1975: 2774 kg) kuin kalastajakohtainen saalis verkkopyynnissä (v. 1975: 1033 kg).² Vuonna 1970 tehdyn tilaston mukaan kaikkien pyynnissä olevien nuottien määrä oli 1423 ja näistä talvinuottia 188 kappaletta.³ Talvikaudella 1973–74 oli uuden laskennan mukaan pyynnissä 108 talvinuottaa ja näistä säännöllisesti vedossa vain 90 nuottaa (kartta 1).⁴ Tärkeimmät talvinuottausalueet ovat Puruvesi, Saimaa, Kuopion ympäristö, Mikkelin ympäristö, Kuusamon alue, Säkylän Pyhäjärvi ja Lappajärvi.⁵

Tämän tutkimuksen kohteeksi on valittu muikun talvinuottaus lähinnä siksi, että sen luonne muihin sisävesikalastustapoihimme verrattuna on puhtaimmin ammattimaista, ts. talvinuottaaja ei kerkeä vetokauden aikana liiemmin harjoittaa muita ansiotöitä, kuten esim. kesänuottauksen aikana on mahdollista. Toinen syy talvinuottauksen valintaan on se, että huolimatta ammattimaisesta luonteestaan on talvinuottaus vähentynyt Suomessa merkittävästi. Kuten ohainen kartta 2 osoittaa oli vähenemistä tapahtunut huomattavasti jo 1950-luvulle tultaessa.⁶ Viime vuosikymmeninä on väheneminen kiihtynyt entuudestaan, mistä esipuheessa mainittu Puruveden tilanne on osoituksena, samoin kuin yllä olevat talvinuottauslaskelmat vuosilta 1970 ja 1974 osoittavat. Vuoden 1974 jälkeen on talvinuottaus loppunut edelleen mm. Oulujoen vesistöissä, Pielavedellä ja Keiteleellä.⁷

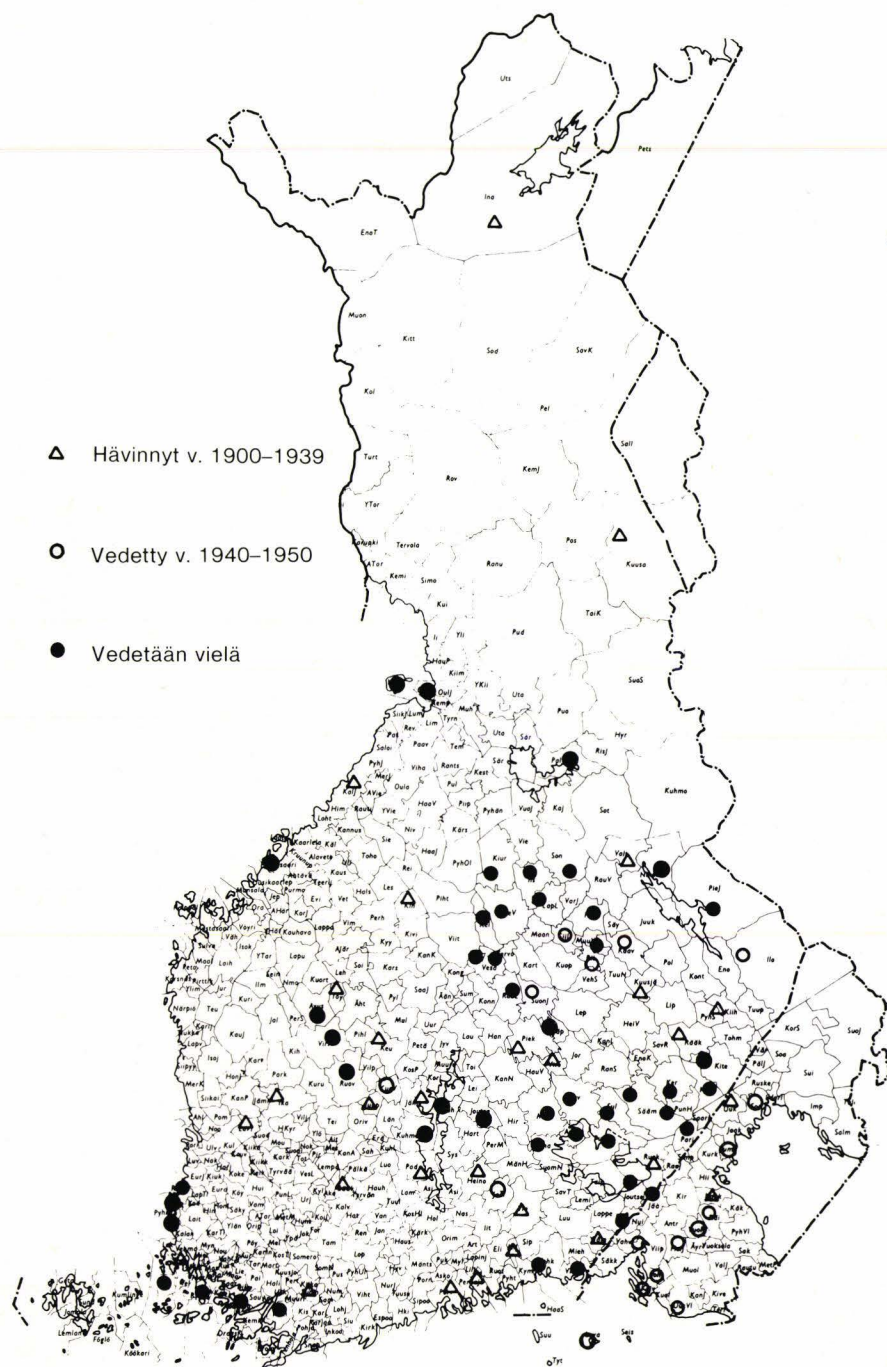
Muikun talvinuottakalastuksen tutkiminen on kohdistettu yhteen yhtenäiseen alueeseen, Puruvedeen. Tähän on ollut kaksi syytä. Ensinnäkin tutkimuksen tekijällä on ollut mahdollisuus suorittaa tutkimusalueella laajoja ja toistuvia kenttätutkimuksia, jotka ovat nykyaikaa sivuavalle kansatieteelle välttämättömät. Toiseksi: Puruvesi edustaa sisävesialueella ylivoimaisesti tärkeintä kalastusalueutta sekä kalastajien että kalantuoton puolesta. Lähes puolet Suomen talvinuottakunnista on Puruvedellä, samoin kuin puolet talvinuottamuikuista saadaan Puruvedeltä.⁸

Talvinuottauksen väheneminen varsinkin Puruvedellä tuntuu hyvin paradoksaaliselta, sillä on todettu, että pyynnin positiivinen vaikutus muikkukannan uusiutumiseen on siellä poikkeuksellisen selkeä.⁹ Siis ei ole tapahtunut niin,

Kartta I. TALVINUOTTAKUNNAT SUOMESSA VUONNA 1973 RIISTA- JA KALATALOUDEN TUTKIMUSLAITOKSEN MUKAAN.

Osa kartassa olevista nuottakunnista oli kuitenkin jo joko lopettanut nuottauksen tai keskeyttänyt sen toistaiseksi.

Kartta 2. TALVINUOTTAUKSEN VÄHENEMINEN SUOMESSA 1900-LUVUN ALUSTA 1950-LUVULLE.

Kartasta ei ilmene nuottakuntien määrä vaan ainoastaan kunnat, joissa talvinuottausta harjoitetaan tai on harjoitettu.

että nuottaus olisi vähentänyt kalakantaa, jonka seurauksena taas nuottakunnat olisivat vähentyneet. Nuottakuntien lopettamiseen ei ole myöskään vaikuttanut nykyaikaisen teollisen kehityksen mukanaan tuoma kirous, vesien saastuminen, sillä Puruveden rannat ovat säästyneet teollisuuslaitoksilta. Syyt ovat muualla.

Edellä esitetyistä tosiasioista ja ongelmista muodostuu tutkimuksen yleisluontoinen tavoite: Tutkimus pyrkii selvittämään, minkälainen on Puruveden ammattimaisen talvinuottakalastuksen historia nykypäivään asti (1970-luvun puoliväliin), mitkä tekijät ovat aiheuttaneet talvinuottauksen viimeaikaisen vähenemisen ja miten nämä tekijät ovat muutoin vaikuttaneet »talvinuottauskulttuuriin» eri osa-alueisiin.

Yleisluontoisen tavoitteen selkeyttämiseksi on tarpeellista tutkailla lähemmin tutkimuksen eri ongelma-alueita ja niiden suhdetta toisiinsa: Tutkimuksen rakenne on siinä mielessä hierarkkinen, että kunkin kappaleen ongelman ratkaisu pohjautuu osaltaan edellisen kappaleen sisältämiin tietoihin. Perustan aineiston käsittelylle luo katsaus tutkimusalueeseen, sen maantieteellis-yhteiskunnalliseen luonteeseen, järven ekologiseen tilaan ja ennen kaikkea muikun ekologiseen käyttäytymiseen järvestä sekä siihen, mikä on tämän suhde kalastukseen.

Talvinuottauksen historian selvittelyllä pyritään ensinnäkin deskriptioon siitä, miten nuottaus määrällisesti on kehittynyt Puruvedellä, sekä miten pyydys, välineistö ynnä muu materiaali on kehittynyt. Toiseksi tutkitaan sitä, miten molemmat kehitykset suhteutuvat toisiinsa.

Tutkimuksen deskriptiivinen osa pohjustaa tarkastelua sille, minkälaisen kokonaissysteemin ammattimainen talvinuottaus muodostaa ja miten systeemin osat rakentuvat. Tämän systeemin ulkopuoliseksi tekijäksi jää kannattavuus. Jotta kannattavuuden suhdetta systeemiin voitaisiin käsitellä, on käsite määritettävä etnologisen aspektin mukaan. Tutkimusongelmiksi muodostuvat tämän jälkeen kysymykset, minkälainen suhde kannattavuudella on ollut systeemin osiin, onko tässä suhteessa tapahtunut muutoksia ja minkälaisia vaikutuksia muutoksilla on ollut. Kannattavuuden ohella on tietysti muita muutoksiin vaikuttavia tekijöitä, joten ongelmana on myös eri tekijöiden vaikutusten analysointi sekä se, miten tekijät suhteutuvat toisiinsa.

2. TUTKIMUSKOHDETTA KOSKEVASTA KENTTÄTUTKIMUSAINEISTOSTA, -MENETELMÄSTÄ JA KIRJALLISESTA LÄHDEAINEISTOSTA

Kansatieteellisten tutkimusten kohteeksi ovat viime aikoina alkaneet yleistyä ne muutokset, joita kansanelämän eri osa-alueitten ilmiöissä on tapahtunut ja tapahtumassa. Tällöin on jouduttu usein ottamaan huomioon, kuinka kulttuuriin »pienoissysteemit» liittyvät laajempiin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin, ympäristöllisiin jne. systeemeihin ja minkälaiset vaikutussuhteet vallitsevat näitten välillä. Kyseisen tehtävän kompleksisuuden vuoksi on tutkimuksen

kohdealueeksi tavallisesti jouduttu valitsemaan ns. mikroalue, jota koskevia väitöskirjatasoisia tutkimuksia on jo ilmestynyt ja jollaista myös tämä tutkimus käsittelee.¹⁰

Koska tutkimusalue on verrattain pieni, yhden tai muutaman kunnan kokoinen, on sitä koskeva kirjallinen lähdeaineisto poikkeuksetta niukka, olipa aihepiirinä mikä tahansa. Tämän vuoksi on lähes aina suoritettava laajoja kenttäkeruita ja -tutkimuksia, jotka muodostavat tutkimusaineiston perustan. Jotain tiettyä tutkimusta varten suunnitellulla kenttäkeruulla on verraton, joskin vaivaa ja hieä vaativa etu: Aineiston eksaktius voidaan itse paljolti määrätä, mikä antaa mahdollisuudet ennen kaikkea aineiston syvällisempään analysointiin.

Pääosa käsillä olevan tutkimuksen lähdeaineistosta on tulosta niistä kenttäkeruista (haastatteluista, havainnoinnista ja valokuvauksesta), joita olen suorittanut yhteensä 9 kuukauden ajan tutkimusta tehdessäni vuosina 1973–78. Haastatteluun on kulunut 7,5 kuukautta ja loput havainnointiin ja valokuvaukseen. Materiaalina kerääntyi nauhoituksia pyöreästi 150 tuntia, lukuisasti käsimuistiinpanoja ja valokuvia runsaat 1200 negatiivia ynnä diakuvia 150.

Se, että tutkimus yltyä nyky aikaan, on sanellut kenttätutkimusmenetelmän pääsäännöt. Ensinnäkin aineisto on diakronis-synkroninen.¹¹ Haastattelututkimus, joka oli luonteeltaan pehmeä¹², mutta sisälsi kuitenkin tiettyjen asioiden tilastollisen kartoituksen, läpileikkasi ensinnäkin vetokauden 1972–73 ja sen jälkeen tunkeutui menneeseen aikaan. Vuonna 1973 selvitin aluksi Puruveden nuottakuntien silloisen määrän ja sijaintipaikan. Tämän jälkeen suoritin jokaisen nuottakunnan yhden tai useamman edustajan luona haastattelun, jonka tarkoituksena oli selvittää ensinnäkin talvinuottauksen sen hetkinen tilanne ja toiseksi tilanteeseen johtaneet vaiheet. Haastattelu sisälsi etupäässä seuraavia aihepiirejä:

1. Nuottaosakkaita koskevat henkilökohtaiset tiedot ja perhesuhteet, ammattikoostumus, kalastuksen merkitys taloudessa, eri kalastustavat, osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan jne.
2. Nuottakunnan kehitystä koskevat tiedot
3. Nuottausaluetta ja apajia koskevat tiedot
4. Nuottauksen harjoittamista, tekniikkaa jne. koskevat tiedot.
5. Nuottaa, nuottausvälineistöä ja kulkuvälineistöä koskevat tiedot
6. Kalanvälitystä ja sen muuttumista koskevat tiedot
7. Yleisluontoiset tiedot niistä tekijöistä, jotka kalastajien mielestä vaikuttavat kielteisesti nuottaukseen.

Näitten lisäksi tiedusteltiin mm. kalaan liittyviä sosiaalisia toimintoja, kalankäyttöä yms., joita tietoja ei kuitenkaan ole käytetty tutkimuksessa.

Analysoin aineiston seuraavaa haastatteluperiodia (vuotta) varten, jolloin paljastuivat tarvittavat lisäselvitykset ja syntyi uusia ideoita tutkimusta varten. Näiden selvittämiseksi jatkoin seuraavana vuonna haastatteluja, joissa pääpainon asetin edellä olevien aihepiirien kehityksen selvittämiseksi. Kolmantena vuonna tarkensin edelleen kerättyä aineistoa, mutta ennen kaikkea kohdistin haastattelun kahteen uuteen aihepiiriin. Toinen käsitti ne muutokset, joita kalastajien maatilatalous oli kokenut, ja toinen tiedot lopettaneista nuottakunnista.

Vuosittain toistuvat haastattelut osoittautuivat varsin hyödyllisiksi. Informantti oli saattanut edellisen käynnin jälkeen muistella tapahtumia ja oikaisi tekemänsä virheet seuraavalla kerralla sekä lisäksi spontaanisti uusia, tärkeitä

pitämiään asioita. Toistuvat haastattelut lämmittivät haastattelijan ja haastateltavan välejä niin, että salanakin pidettyjä asioita saatettiin kertoa.

Haastatellut nuottamiehet muodostuivat kolmesta ikäryhmästä, joista suurin ryhmä sisälsi keski-ikäiset nuottamiehet. Toinen ryhmä koostui nuorista nuottamiehistä ja kolmas ryhmä iäkkäistä, nuottauksen jo lopettaneista nuottamiehistä, joiden muistitieto ylti 1900-luvun alkuun.

Haastateltujen nuottamiesten määrät ikäryhmittäin

synt. ennen vuotta 1911
(8 ennen v. 1900)

synt. 1911–1939

synt. vuoden 1939 jälkeen

22

49

5

Nuottamiesten lisäksi suoritin haastatteluja kalanvälittäjien, veroviranomaisten, nuottamestarien, kalastusviranomaisten ja kuntien luottamusmiesten kanssa. (Näistä tosin osa oli ollut aiemmin nuottamiehinä.) Informanttien kokonaismääräksi kertyi 84 henkeä.*

Kenttätutkimuksen havainnointiosa muodostui tutkimuksen teolle eräiltä osin jopa ratkaisevaksi. Havainnointi ammatinharjoitustilanteissa lisäsi haastatteluissa saatuja tietoja ja antoi tutkimuksen syventämiseksi virikkeitä, joita haastattelumenetelmällä ei voitu saada. Itse nuottaushavainnoinnin lisäksi osallistuin myös kalastajien kokouksiin.

Toistuvan havainnoinnin välttämättömyyttä osoittaa mm. se, että yksityiskohtien huomioon ottaminen esim. nuottaustekniikassa edellyttää ammattitaidon perusteellista tuntemusta, mitä ei hankita vielä parilla vierailulla nostimelle. Havainnoinnin merkityksestä yksi esimerkki:

Maaliskuussa 1975 olin havainnoimassa talvinuottausta erään nuottakunnan mukana. Nuottamiehistä oli kaksi minulle tutumpaa ja toiset kaksi tuntemattomampia. Jälkimmäisistä toisen suhteen syntyi minulle kuitenkin myöhemmin sellainen mielikuva, niin kuin hänen olisi pitänyt olla jossain toisessa nuottakunnassa. Kun sattumoisin tulin kysyneeksi jälkeen päin, kuka nuottamies oli, kuulin hänen olevan erästä talosta, jolla oli todellakin nuottaosuus toisessa nuotassa, kuin mitä poika oli vetänyt. Heräsi tietysti kysymys: »Miksi hän ei vetänyt enää talon osuutta?» Vastaus kuului: »Isä ei maksanut pojalleen palkkaa talon osuuden vedosta, minkä vuoksi poika meni päiväläiseksi toiseen nuottakuntaan ja sai työstään palkan.» Talon isäntä joutui palkkaamaan ulkopuolisen vetäjän.

– Mikä paradoksaalinen tilanne ja minulle asioiden selvittäjä. Seuraavana kesänä kiinnitin haastattelumatkoillani kyseiseen asiaan huomiota ja sain todeta, että palkan maksaminen pojalle talon osuuden vedosta oli tutkimuksen kannalta varsin oleellinen asia, kuten tullaan huomaamaan.

Osan kirjallista lähdeaineistoa, joka koskee Puruveden aluetta ja sen kalastusta, olen joutunut niin ikään keräämään kenttämatoilla. Tämä aineisto koostuu kuntakokousten, kalastuskuntien kokousten, kaikkien kalastajien yhteisten kokousten ja yleisvesien hoitokunnan ja Puruveden kalayhtymän kokousten pöytäkirjoista.

* Tutkimuksessa ei ole haastattelutietoihin lähdeviitteitä, koska aineistoa ei ole arkistoitu ja se on tekijän hallussa. Vain erikoistapauksissa on selvyuden vuoksi erikseen mainittu lähteeksi haastattelutieto. Näin on esitetty mm. oikeuden päätös, jota tekijällä ei ole ollut mahdollisuutta tarkistaa.

Muun merkittävän aineiston muodostavat Maanmittaushallituksen arkiston kalavesijakokartat pöytäkirjoineen ja Puruveden kalastuksen varhaisempaa historiaa koskevat kirjeet Valtionarkistossa. Varsin huomionarvoista aineistoa ovat olleet Suomen kalastuslehdessä vuodesta 1893 lähtien esiintyneet kirjoitukset Puruveden kalastuksesta. Tutkimuskohdetta koskevaa nykypäivän aineistoa on esiintynyt paikallisessa aluelehdessä, Puruvedessä.

3. TUTKIMUSMENETELMÄSTÄ JA NÄKÖKULMISTA

Sekä aineiston käsittelyn että tutkimuksen ymmärtämisen selventämiseksi on ollut mahdollista pilkkoa tutkimusaineisto osiin kahdella eri tavalla. Toisen jaottelun mukaan aineistosta on erotettu ensinnäkin tilastollinen aines, joka on ollut eräs edellytys jäljempänä esitettävän tutkimustekniikan käytölle, ja toiseksi pehmeä aines, toisin sanoen yksityiskohtia, tapahtumia, tapahtumasarjoja jne. kuvaava ja selittävä aines. Toinen jaottelu koskee aluetta. Puruvesi levittäytyy kolmen kunnan alueelle, mikä on suonut mahdollisuuden käsitellä aineistoa ensinnäkin kolmena erillisenä osana ja sen jälkeen vertailla eri osia keskenään.*

Tutkimuksen eteneminen on induktiivista¹³: Tutkimusaineisto on ensin analysoitu ja sen jälkeen on tapahtunut elementtien suhteiden derivointi ja eri osien systematisointi ja lopulta johtopäätöksiä olevien prosessien abstrahointi.

Aiemmin on ilmennyt, että talvinuottauselinkeinosta olen rakentanut systeemin. Sen kehittäessä on ollut perusmallina systeemiteorian eräänä premissinä oleva kolmijako: syöte – työ – tuotos. Mallia soveltaessani olen muodostanut kolme alkiota, alisysteemiä, sisältävän systeemin, jonka rajaajana on ollut se, kuinka pitkälle eri suuntiin systeemin keskeisen alkion, nuottakunnan, toiminta ulottuu.**

Nuottakunnan kontakti järven suuntaan yltää hyödynnettävien apajien sisältämiin kaloihin. Näin ollen elinkeinoa on jouduttu tarkastelemaan järven ekologista taustaa vasten siten, että on pyritty selvittämään ne riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteet, jotka vallitsevat nuottakunnan ja sen nuottauksen

* Ks. tämän jaottelun perusteista lähemmin kpl 12.3.

** Yleisesti määriteltynä systeemi on minkä tahansa alkioiden ja niiden välisten suhteiden joukko. Systeemiteorialle on näin ollen ominaista, että tarkastelun kohde nähdään koneistona ja systeemi-mallilla pyritään formalisoimaan koneiston ominaisuudet. Tässä tutkimuksessa on talvinuottaus-systeemiä lähestytty analyyttistä tietä: On hahmotettu ensin karkeasti kokonaissysteemi, joka on jaettu tarkoituksenmukaisiin alisysteemeihin, jotka ovat systeemin elinkeinollisen luonteen kannalta alkiota. Nämä alisysteemit jakaantuvat edelleen rakenteensa mukaisesti perusalkioihin, joita olen selvyden vuoksi kutsunut jäljempänä muodostimiksi (syvämuodon varianteiksi).¹⁴

Systeemi kuvataan yleensä lohkokaaviona, joka on dynaaminen: Systeemi vastaanottaa syötteen ympäristöstään, työstää sen ja luovuttaa tuotoksen ympäristöönsä. Palaute säätelee syötteen ottoa ja työstötapahtumaa ja systeemi on näin itsesäätelinen.¹⁵

kohteen, muikun, käyttäytymisen välillä. Tutkimuksen eräs näkökulma on supeassa mielessä täten kulttuuriekologinen.¹⁶

Nuottakunnan kontaktien toinen suunta on kalanmarkkinointiin päin ja ulottuu kalanvälittäjien toimintaan. Tällöin on jouduttu systeemiä tarkastelemaan ekonomisesta näkökulmasta*, mihin on suuresti vaikuttanut myös se, että alkioden välisiin suhteisiin vaikuttava merkittävä tekijä on systeemin ulkopuolinen kannattavuus.**

Talvinuottaussysteemin alkioden analysoinnissa ja rakenteiden abstrahoinnissa olen nähnyt tarkoituksenmukaiseksi soveltaa harvemmin käytettyjä strukturalistisia periaatteita, ts. lingvistikko Roman Jakobsonin oppeja, joihin perustuen Claude Lévi-Strauss on esittänyt, että kulttuurin yleispiirteet ovat olemassa vain rakennetasolla eikä ilmiseikkoina.¹⁸ Strukturalismin yhtenä perustana on muodostimien ns. erottavien piirteiden analysointi¹⁹ ja rakennemallina on käytetty kaksijakoista, hierarkkista puudiagrammia, joka jakautuu binaarisiiin oppositioihin.²⁰

Alkioden strukturalistinen käsittelytapa on tarjonnut mahdollisuuden soveltaa lingvististä transformaatiomallia²¹ esittäessä alkioden muutosprosesseja. Tämä on tapahtunut yksinkertaisesti esitettynä seuraavasti: Empiirisesti havaituista elementeistä on analysoitu erottavien piirteiden mukaan muodostimet, jotka on asetettu struktuurin mukaisesti oppositiopareiksi. Tästä rakenteen syvämuodosta on voitu johtaa tiettyjen tekijöiden, muutosääntöjen, avulla rakenteen pintamuoto, jolloin tässä ilmiössä on syvämuodon oppositioparien jompi kumpi osa vain toteutunut. Näin saatu pintamuoto vastaa yleistä muotoa tai erityistapauksessa jotain spesiaalista muotoa. Pintamuodon muuttuminen aika-akselilla johtuu muutosääntöjen järjestyksen muuttumisesta tai uusien muutosääntöjen syntymisestä, jolloin syvämuodon oppositioparien valinnassa on tapahtunut muutoksia.

Tällä muutosprosessin esitysmallilla on mielestäni useita etuja. Mm. ensinnäkin ko. asiakokonaisuus voidaan yleistää kaavion muotoon ja asia on näin kompleksisuudestaan huolimatta visuaalisesti hallittavissa. Toiseksi muutoksiin liittyvät vaikutussuhteet tulevat ilmi tarkemmin, kuin jos muuttumista käsiteltäisiin pelkkien pintamuotojen avulla. Kolmanneksi nuottaussysteemin yksittäisissä alkioissa tapahtuneet muutokset voidaan saumattomasti yhdistää koko systeemin muutosselitykseen.²²

Seuraavassa kappaleessa, Kansatieteellisistä kalastustutkimuksista Suomesa, tullaan toteamaan, että ko. tutkimuksia on suoritettu verrattain niukasti. Lähteaineiston vähäisyyden ja satunnaisuuden vuoksi sekä myös käsillä olevan tutkimuksen nykypäivää koskettavan luonteen takia ei näin ollen ole ollut tarkoituksenmukaista ryhtyä systemaattiseen vertailuun. Tähän ryhtyminen hän olisi vaatinut nykyistä huomattavasti laajemman, koko Suomea koskevan kenttäaineiston keruun. Tämän vuoksi olen tyytynyt lähinnä alaviittein valottamaan ilmiöitä muualla Suomessa – mutta tämäkin vain silloin, kun ilmiöllä on ollut merkitystä Puruveden talvinuottauksen paremmalle ymmärtämiselle.

* Orvar Löfgren on juuri ilmestyneessä väitöskirjassaan painottanut myös sekä ekologisen että ekonominen näkökulman relevanssia tutkimuksessa, joka käsittelee pienyhteisön harjoittaman luontoiselinkeinon muuttumista nykypäivään tultaessa.¹⁷

** Ks. tarkemmin ekonomis-antropologisia virikkeitä kpl:n E alkulause.

Vaikka itse kalastusta koskeva aineisto on suurelta osaltaan rajoittunut tutkimusaluetta koskevaksi, on se kuitenkin käsittelytavan kompleksisuuden ansiosta laajentunut yleisluontoisemmaksi. Näin on esimerkiksi, kun eritellään nuottauksen ammattimaisuuden syntyä, kehitystä ja näihin vaikuttaneita tekijöitä rinnan mm. itäsuomalaisen maatilatalouden kehityksen kanssa, ja edelleen, kun tarkastellaan »savolaisten ja karjalaisten» kulttuuripiirteiden yhdentymistä teollisen yleiskulttuurin mallin mukaiseksi. Samoin myös, kun kalastajien asemaa verrataan nykyaikaisempiin ammatillisiin ryhmittymiin ja kun kalastajien asemaa joudutaan tarkastelemaan esim. sosiaalisen lainsäädännön kannalta jne.

Kulumassa olevaa aikaa koskeva ja aineistoltaan »tarkka» mikrotutkimus, joka mahdollistaa prosessien kuvauksen pelkkien muotojen esittämisen sijasta, paljastaa ilmiöitä ja trendejä, kehityssuuntia, jotka ovat heijastusta suuremman kokonaisuuden, koko kansankulttuurin kehityksestä. Kun tutkimuskohteena on lisäksi kalastus, joka on luonteeltaan arkaistinen, perinnettä säilyttävä elinkeino, kuten todetaan jäljempänä, ovat todetut muutokset pitkälti viimeisiä näyttöjä siirtymisestä uudentyyppiseen kansankulttuuriin. Kuten O. Löfgren on todennut, käsillä oleva tutkimustyyppi on spesiaaliluonteensa ja rajauksensa takia kuitenkin enemmän ongelmia esiintuova kuin niitä ratkaiseva – kysymyksen ratkaisu paljastaa usein joukon uusia kysymyksiä.²³ Tätä voitaisiin kuitenkin pitää merkinä tutkimustyyppin positiivisista mahdollisuuksista ja edelleen koko tieteenalan »edistyksellisyydestä».

4. KANSATIETEELLISISTÄ KALASTUS- TUTKIMUKSISTA SUOMESSA

Kansatieteellisen tutkimuksen merkittävänä virittäjänä Suomessa on toiminut mielenkiinto kalastuselinkeinoon heti tieteenalan kehkeytymisestä lähtien. U. T. Sirelius, ensimmäinen kansatieteen professori, oli asettanut jopa opintoaikansa tieteelliseksi päämääräksi kalastusta koskevan väitöskirjan.²⁴ Sireliuksen suomalais-ugrilaista patokalastusta koskeva väitöskirja ilmestyi vuonna 1906.²⁵

Ennen Sireliusta oli suomalais-ugrilaista kalastusta käsitelty laajemmin vain kahden unkarilaisen, Otto Hermanin ja János Jankón, tutkimuksissa. Sireliuksen tutkimusaineisto oli näin ollen aivan tuoretta ja se koostui hänen omista kenttätutkimuksistaan ja ennen kaikkea Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran »Muurahaisten» keruutyön tuloksina syntyneistä käsikirjoituksista.²⁶ Samoihin käsikirjoituksiin oli pohjautunut myös edellisenä vuotena, 1905, ilmestynyt suomalaista kalastusta koskeva kuvasto, jonka oli Theodor Schvindt toimittanut. *Suomalaisen kansatieteellisen kuvaston* kalastusosa sisälsi 197 kuvaa selityksineen. Kohteiksi oli valittu yksi tai muutamia eri paikkakunnille tyypillisiä esinemuotoja. Kuvaston yleissivistävänä tarkoituksena oli pyrkiä kuvaamaan pääpiirteissään kansan taloudellista elämää 1800-luvulla.²⁷

Sireliuksen väitöskirja kohosi kuvailevan tason yläpuolelle. Sen eräänä tarkoituksena oli typologisesti ja vertailumenetelmää käyttäen ratkoa patokalastuksen eri elementtien lainautumis- ja alkuperäkysymyksiä.²⁸ Toisessa kalastustutkimuksessaan Sirelius laskeutui kuitenkin kuvailevalle tasolle, mikä

on selitettävissä sillä, että Sirelius oli tehnyt tutkimusta väitöskirjatyönsä ohessa – ensimmäinen osa ko. tutkimusta ilmestyi vuonna 1906²⁹ – ja tarkoituksena oli ilmeisesti ollutkin vain kalastusmonografian laatiminen. Tämä, *Suomalaisten kalastus*, kolmine osineen koostui ennen kaikkea välineistöön keskittyvästä kuvailevasta aineistosta, vaikkakin myös pyyntitavat välineistöä havainnollistavina olivat saaneet osansa. Suomalaisten kalastus-teos mammuttimaisena aineistokokonaisuutena muodosti laaja-alaisen perustan suomalaiselle kalastustutkimukselle. Se ryhmittely ja jaottelu, jota Sirelius käytti Schvindtin periaatteita noudattaen³⁰, toimi pitkän aikaa mallina suomalaisissa kalastustutkielmissa.

Sireliuksen laajojen julkaisujen jälkeen seurasi kansatieteellisissä kalastustutkimuksissa pitkätkö tauko, jollei oteta huomioon lyhykäisiä kuvauksia tieteilisissä sarjoissa.

1930-luvun alkuvuosina ilmestyi kaksi kansatiedettä sivuavaa ja kansatieteellistä aineistoa sisältävää tutkimusta. Vuonna 1931 valmistunut K. R. Melanderin tutkimus, *Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudestamme*, sisälsi valtaisan määrän merikalastukseen liittyvää tilastollistyyppistä ja taloushistoriallista aineistoa, mutta myös tietoja ja kuvauksia sisävesialueen kansatieteellisistä ilmiöistä, lähinnä kalastusvälineistöstä ja -menetelmistä. Seuraavana vuonna, 1932, ilmestyi T. H. Järven *Suomen merikalastus ja jokipyynti*. Tutkimus oli luonteeltaan kuvaileva ja sen tarkoituksena oli luoda yleiskatsaus sanoin ja kuvin Suomessa suurpyyntinä harjoitettuihin merikalastus- ja jokikalastusmuotoihin. Tutkimuksella oli kuitenkin taloudellis-sosiaalinen ilme, sillä pohjustuksena varsinaiselle kalastusvälineistön ja -muotojen tarkastelulle Järvi tarkasteli tutkimusalueen luonnonsuhteita, kalavesien omistusta ja käyttöoikeutta, itse kalastajaväestöä, kalastuksen tuottavuutta jne. Järven työ on toistaiseksi jäänyt viimeiseksi sellaiseksi tutkimukseksi, joka on käsitellyt joko koko Suomessa harjoitettua tai Suomen jonkin vesikokonaisuuden (meri, joet, järvet) kalastusta.

Kaksi seuraavaa kansatieteellistä tutkimusta, joiden merkittävänä osana oli kalastus, rajoittuivat Varsinais-Suomeen. Vuonna 1935 ilmestyneessä väitöskirjassaan, *Varsinais-suomalaisten kansanomaisesta taloudesta*, Kustaa Vilkuuna pyrki kalastustarkastelussaan ensinnäkin tarkkaan välineistön ja menetelmien kuvaukseen ja toiseksi näihin vaikuttaneiden historiallisten tekijöiden sekä alkuperän selvitykseen. Varsin uudentyypisen kalastuselinkeinoa koskevan tarkastelutavan esitti E. A. Virtanen vuonna 1938 tutkimuksessaan *Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria*. Kirjoituksessaan, Kalastuksessa esiintyneitä sosiaalisia muodostumia ja ilmiöitä, Virtanen pyrki tarkastelemaan ilmiöitä kaikissa mahdollisissa kalastukseen liittyvissä osa-alueissa. Virtanen jatkoi tätä »etnososiologista» linjaansa, kuten hän itse sitä nimitti, väitöskirjassaan, *Itäkarjalaisten kalastusosoikeudesta ja -yhtiöstä*, vuonna 1950. Tutkimuksen päämääränä oli selvittää kalastusyhtiöiden luonne sekä näiden tapaoikeudet ja verrata niitä suomalaisten ja suomalais-ugrilaisten vastaaviin ilmiöihin. Aihepiireinä olivat lähes kaikki elementit, jotka kuuluvat kalastuksen yhteisömerkityksen alaisuuteen.

Virtasen tutkimusten merkitys oli ennen kaikkea siinä, että kansatieteellinen tutkimustyö avartui yhä enemmän yhteisötutkimukseen päin saaden uusia ulottuvuuksia mm. kansatieteellisten ilmiöiden vaikutussuhteiden selvittelyssä.*

* Myös Kustaa Vilkuuna avarsi kalastusyhdyksuntaa tutkiessaan kansatieteellistä tutkimusta yhteisötutkimukseen päin vuonna 1939.³¹

Virtasen väitöskirjan jälkeen kului viisi vuotta, ennen kuin ilmestyi seuraava laaja tutkimus, jossa kalastus näytteli merkittävää roolia. Ragna Ahlbäck loi *Kökar*-tutkimuksessaan laajan katsauksen Ahvenanmaan saariston kalastusmuotoihin ja niiden historiallis-yhteiskunnalliseen kehitykseen aina 1500-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan saakka.

Tämän jälkeen vuosia vierähti 19, ennen kuin seuraava kalastusta käsittelevä suurtutkimus ilmestyi. Vuonna 1974 valmistui Kustaa Vilkun laaja ja perusteellinen selvitys Kemijoen lohenkalastuksen historiasta. *Lohi*-tutkimuksessa tarkasteltiin lohestusta kokonaisuutena kahdessa eri merkityksessä. Kirjoittaja toteaa käsittelevänsä ensinnäkin sitä, mikä merkitys lohenkalastuksella oli koko jokivarren ja tavallaan myös valtakunnan historiassa ja elämänmenossa. Toisena käsiteltynä on varsinaisen kalastus ja erilaiset pyyntimenetelmät vuotuiskokonaisuuden osina.³² Tutkimus on yleisluonteeltaan kansatieteellis-historiallinen, mutta sisältää runsaasti sekä sosiaalisia että taloudellisia aineksia. Lohi-tutkimukselle kansatieteellisenä tutkimuksena antaa erityistä vetreyttä se, että tutkimus on tavallaan kanta-aottava, kun kirjoittaja tutkaillee elinkeinon tuhoutumista talonpojan näkökulmasta.

Nyt käsiteltujen varsinaisten tutkimusten lisäksi on kalastusta ja sen osaluveja koskevia kuvauksia ja tutkielmia lukuisasti tieteellisissä aikakaus- ja vuosikirjoissa sekä sarjoissa.

Aikakauskirjoista erityisesti *Kotiseudussa* ja Suomen ruotsalaisia alueita käsittelevässä *Budkavlen*-lehdessä on esiintynyt kalastuskirjoitelmia.* Vuosikirjoista *Kalevalaseuran vuosikirja*, *Sananjalka* ja *Suomen museo* sisältävät jonkin verran kyseisiä tutkielmia.** Myös maakunnallisista historiallisista vuosikirjoista tai vastaavista löytyy kalastustutkielmia, esimerkiksi *Keski-Suomi* ja *Hämeenmaa* -sarjassa.*** Kansatieteilijöiden omassa tieteissarjassa, *Kansatieteellisessä arkistossa*, esiintyy Virtasen väitöskirjan lisäksi lyhykäisiä kalastuskuvauksia.****

Puuttumatta varsinaisiin kalastuslehtiin, joista on käsillä olevalle tutkimukselle löytynyt arvokasta, jopa korvaamatonta ainesta, on kuitenkin mainittava *Suomen kalatalous* -sarja. Vaikka sarjassa käsitellään lähinnä kalataloudellisia asioita, niin varsinkin neljä ensimmäistä numeroa, ensimmäinen jo vuonna 1912, sisältävät täysin päteviä kansatieteellisiä kuvauksia.*****

Edellä tarkastelluista varsinaisista kalastustutkimuksista ovat kaikki, paitsi Sireliuksen patokalastustutkimus ja Vilkun Lohi, tavallaan yleiskatsauksia tutkimusalueensa kalastukseen. Näin ollen muodostaa nuottakalastuksen käsit-

* Tyydyn merkitsemään viitteenä vain julkaisujen vuosinumerot, jotka sisältävät huomionarvoisia kalastusta koskevia kirjoitelmia. Jäljempänä käsittelem tarkemmin niitä kirjoituksia, jotka sivuavat käsillä olevaa tutkimusta.

Kotiseutu: 1910, -30, -33, -34, -36, -39, -40, -53, -54, -55, -56, -57, -58, -59, -63, -64, -66, -71. Budkavlen: 1931, -32, -33, -37, -47, -49, -53.

** Kalevalaseuran vuosikirja: 1931, -54, -59, -64, -76. Sananjalka: 1962, -68, -73. Suomen museo: 1929, -37, -44, -51.

*** Keski-Suomi: 1965, -75. Hämeenmaa: 1939, -47.

**** Kansatieteellinen arkisto: 1934, -39. (Varsinaisten kalastustutkimusten ulkopuolelle jää Kansatieteellisen arkiston numero 27 vuodelta 1975, sillä se käsittelee ravustusta).³³

***** Suomen kalatalous: 1912, -13, -15, -17, -30, -38, -67, -69.

tely tutkimuksissa vain osan kokonaisuutta eikä nuottauksen kuvauksella, erittelyllä tai historiallisella selvittelyllä ole pyritty muuhun kuin kokonaisuuden täydentämiseen. Poikkeuksen tästä muodostavat E. A. Virtasen tutkimukset, joiden näkökulma on yhteisöllinen ja jotka tämän vuoksi painottuvat juuri nuottakalastuksen selvittelyyn. Virtasen itäkarjalaista kalastusta käsittelevässä tutkimuksessa on muihin verrattuna vielä poikkeavaa se, että tärkeässä asemassa tutkimuskohteena on järvikalastus.

Minkälainen on ollut sitten nuottakalastuksen osuus edellä mainituissa pienehköissä kalastuskuvauksissa ja -tutkielmissa? Mainittavimpia merialueen nuottakalastustutkielmia ovat Kotiseutu-lehdessä 1950-luvulla julkaistut tutkielmat lavansaarelaisten talvinuottauksesta³⁴ ja Merikarvian nuottauksesta³⁵. Edellisellä vuosikymmenellä oli Budkavlen-lehdessä julkaistu tutkielmat Paraisten talvinuottauksesta³⁶ sekä Turun saariston talvinuottauksesta.³⁷

Kalevalaseuran vuosikirjassa käsiteltiin vuonna 1959 länsikarjalaisten nuottakuntien kausikalastusmatkoja Suomenlahdelle³⁸, sekä vuoden 1976 vuosikirjassa, jonka koko teema käsitteli kalastusta, oli kuvaus Orslahden entisestä kalastuksesta.³⁹

Sananjalka-vuosikirjassa tarkasteltiin taas 1960-luvun alussa seikkaperäisesti Rymättylän talviapajia⁴⁰ ja vuosikymmenen lopulla olivat huomion kohteena Rymättylän talvinuottauksessa tapahtuneet muutokset.⁴¹

Suomen kalatalous -sarja sisälsi alkunumeroissaan usein kirjoitelmia nuottakalastuksesta. Viipurin läänin Uudenkirkon rannikkokalastus oli käsiteltävänä vuonna 1912⁴² ja seuraavana vuonna Koiviston ja sen ulkosaarien kalastus.⁴³ Saman vuoden numero sisälsi myös kuvauksen silakkanuotan valmistuksesta Turun saaristossa⁴⁴ ja itse nuottakalastuksen selvittely oli vuoden 1915 numerossa.⁴⁵

Suomen järviolueen nuottakalastuksesta on vielä niukemmin tutkielmia kuin nuottauksesta merialueella. Lyhyehköjä mainintoja nuottakalastuksesta Kotiseutu-lehdessä esiintyy vuonna 1933 Pälkäneen kalastusta käsittelevässä kirjoitelmassa⁴⁶ sekä seuraavana vuonna Vesijärven kalastuksen historiaa koskevassa kirjoituksessa.⁴⁷ Vuonna 1964 sisälsi Kotiseutu-lehti yleisluontoisen katsauksen Pielisen nuottakalastukseen.⁴⁸

Vuoden 1931 Kalevalaseuran vuosikirjassa julkaistiin tarkka selvitys pohjois-savolaisesta nuotasta ja talvinuotanvedosta Pielavedellä.⁴⁹ Kalastusteemaisessa vuosikirjassa vuonna 1976 käsiteltiin taas aunukselaista⁵⁰, suomussalmelaista⁵¹ ja vienankarjalaista nuottausta⁵² sekä myös Puruveden kesänuottausta.⁵³

Keski-Suomi -julkaisu vuonna 1965 sisälsi laajahkon kuvauksen Laukaan Pyhtäänjärven nuotasta ja nuottauksesta.⁵⁴ Hämeenmaa-sarjassa taas käsiteltiin lyhyesti vuonna 1939 asikkalalaista nuottakalastusta⁵⁵ ja vuonna 1947 längelmäkeläistä nuottausta⁵⁶. Mainitsemisen arvoisia kalastuskuvauksia ovat edelleen Viipurin läänin Pyhäjärveltä kirjoitettu vuodelta 1937⁵⁷ sekä saamelaisten nuottakalastusta koskeva vuodelta 1948.⁵⁸

Kalatalous-sarja sisältää pari järviolueen yleiskatsausta, joissa on lyhyesti käsitelty myös nuottakalastusta. Toinen näistä, vuodelta 1967, koskee Näsijärven kalastusta⁵⁹ ja toinen, pari vuotta myöhemmin ilmestynyt, Ison-Saimaan kalastusta.⁶⁰

Kansatieteellisiä kalastustutkimuksia, joiden käsittely yltää nykyaikaan, lähelle 1970-lukua, on äärimmäisen niukasti. Merkittävin on edellä mainittu tutkielma Rymättylän talvinuottauksen muuttumisesta vuoteen 1967 saakka. Maininnan ansaitsee myös Maalahden kalastusta käsittelevä dokumentaarinen kokoomajulkaisu vuodelta 1974.⁶¹ Aiemmin mainittu tutkielma Puruveden

kesänuottauksesta ulottui myös 1970-luvulle.

Tähän mennessä on jätetty mainitsematta pitäjiä historiikit, jotka usein sisältävät kansatieteellisiä historiallisia katsauksia kalastuksesta. Puruveden muinaisen kalastushistorian kannalta on ensiarvoisen tärkeää aineistoa sisältänyt mm. *Säämingin historiaan*.⁶² Niissä historiikeissa, jotka ulottuvat nykypäivään, on usein yleisluontoisia katsauksia myös nykyiseen kalastukseen ja varsinkin nuottaukseen, joka parhaiten edustaa ammattimaista järvikalastuselinkeinoja. Kuvauksiin on liitetty tavallisesti viittauksia niihin vaikeuksiin, joita nuottakalastus on nykyaikana kohdannut. Näistä historiikeista voidaan mainita *Kuusamon historia II* vuodelta 1975, jossa kalastusta käsiteltiin kokonaisuutena kiintoisasti siten, kuinka kalastustapojen vuotuinen jaksottuminen rytmittyi maatalouden vuosikiertoon,⁶³ ja vuonna 1976 ilmestynyt *Konneveden kirja*.⁶⁴

Tutkimustehtäväni selventämiseksi on oleellista asettaa aikaisemmin tehdyt kalastustutkimukset rinnan omani kanssa. On havaittavissa mm. seuraavia yhteneväisyyksiä. Tutkimusalueena Puruvesi muodostaa samantyyppisen kokonaisuuden kuin Kõkar Ahlbäckin tutkimuksessa ja Kemijoki Vilkkunan Lohi-tutkimuksessa. Samoin kuin näillä on myös Puruveden nuottauksella vuosisatojen taakse ulottuva historiansa, josta on ollut löydettävissä kirjallisia tietoja. Yhtäläinen piirre lohenkalastustutkimukseen on vielä se, että Puruveden tutkimus on kohdistunut yhteen kalalajiin, muikkuun.

Käsittelyn alaisena oleva kalastustapa, nuottakalastus ja erityisesti talvinuottaus, sekä sen tarkastelu yhteisöllisestä näkökulmasta yhtyvät E. A. Virtasen tutkimustehtäviin.

Puruveden talvinuottaus -tutkimuksella on vielä kolmas selvä yhteys. Kuten Anttilan Rymättylän talvinuottaus -tarkastelussa, kohdistuu huomio Puruveden tutkimuksessa tällä vuosisadalla tapahtuneisiin teknisiin ja organisatorisiin muutoksiin sekä siihen, minkälainen on ollut muutoksien suhde mm. pyyntipaikkojen käyttöön, työvoimatilanteeseen ja kalojen markkinointiin.

Käsillä olevan tutkimuksen toteutuksessa on kuitenkin aikaisempiin verrattuna oleellisia eroavaisuuksia. Pääero, joka heijastuu koko aineiston käsittelyssä ja jaottelussa, on se, että talvinuottausta käsitellään elinkeinollisena systeiminä, joka koostuu kolmesta elementistä, alisysteemistä: syötealkiosta, työalkiosta ja tuotosalkiosta. Tällöin on voitu havainnollistaa ne vaikutussuhteet, jotka selittävät syvällisemmin elinkeinon kuuluvien ilmiöiden sisältöä. Nuottauksen elinkeinollisessa tarkastelussa on dominoivana piirteenä ammattimaisuus – näkökulma on siis eräällä tavalla ekonominen. Tämän näkökulman huomioon ottaminen nykykansatieteellisessä tutkimuksessa näyttää ainakin käsillä olevan tutkimuksen perusteella merkittävältä, sillä kuten huomataan myöhemmin, on taloudellisilla tekijöillä varsin suuri osuus kulttuurimuutoksessa.

Puruveden talvinuottaus -tutkimus on alueellisesti mikrotutkimus. Kohdealue on maantieteellisesti luonnollinen kokonaisuus, järvi, joka jakaantuu kolmen kunnan alueelle. Tällainen asetelma on määrännyt sen, että tutkimusaineisto on täytynyt kerätä yksityiskohtiaan myöten eri osa-alueilta. Tämä puolestaan on paljastanut kansatieteen eksaktisuuden kannalta kiintoisan seikan: Vaikka kyseinen tutkimusalue on verrattain pieni, sisältää se merkittäviä alueellisia eroavaisuuksia, jotka olisivat makrotutkimuksessa saattaneet jäädä huomiotta. Tämän perusteella näyttää siltä, että makrotutkimuksiin olisi edettävä alustavien mikrotutkimusten esille tuomien relevanssien opastuksella.

VIITTEET A

- ¹ Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 45
- ² Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 70–71
- ³ Tilasto Suomen sisävesialueen kalastajista ja pyydyksistä vuonna 1970
- ⁴ Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 4
- ⁵ Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 1
- ⁶ H. V. 1958, s. 36–37
- ⁷ Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 41
- ⁸ Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 4, 48
- ⁹ Nissinen 1977, s. 16
- ¹⁰ Ks. Valonen 1974a, s. 28–30; väitöskirjoja: Ahlbäck 1955, Lönnqvist 1972, Jaakkola 1977
- ¹¹ Vrt. Jaakkola 1977, s. 2
- ¹² Kovista ja pehmeistä menetelmistä esim. Eskola 1973, s. 30
- ¹³ Induktiivisesta menetelmästä esim. Pelto 1970, s. 16–17 sekä tarkemmin Cohen – Nagel 1966, s. 273–279
- ¹⁴ Vrt. Niitamo 1968, s. 102–103; ks. systeemin rakentumisesta myös Apo – Enckell – Kuusi – Tarasti 1974, s. 285–286
- ¹⁵ Wiio 1977, s. 33, 106–107; ks. systeemiteorian malleista myös Niitamo 1968, s. 106–108; Andersin 1968, s. 14–16
- ¹⁶ Vrt. Daun – Löfgren 1971, s. 4; Sarmela 1976, s. 17
- ¹⁷ Löfgren 1977, s. 11–14
- ¹⁸ Leach 1970, s. 26–27; ks. strukturalistisesta analyysistä lingvistiikassa ja antropologiassa: Lévi-Strauss 1967, s. 29–50
- ¹⁹ Ks. erottavista piirteistä lingvistiikassa: Lyons 1971, s. 120–123
- ²⁰ Ks. kaksijakoisuudesta ja binaarisesta oppositiosta esim. Cohen – Nagel 1966, s. 243–244 ja Lyons 1971, s. 85–87
- ²¹ Ks. transformaatioteoriasta lingvistiikassa: Lyons 1971, s. 247–267
- ²² Vrt. Barth 1966, s. v
- ²³ Ks. Löfgren 1977, s. 13–14
- ²⁴ Lehtonen 1972, s. 135
- ²⁵ Sirelius 1906
- ²⁶ Lehtonen 1972, s. 136
- ²⁷ Schvindt 1905, s. 4
- ²⁸ Lehtonen 1972, s. 136–140
- ²⁹ Sirelius 1906–1908
- ³⁰ Lehtonen 1972, s. 140
- ³¹ Vilkuna 1939
- ³² Vilkuna 1974, s. 11
- ³³ Lehtonen 1975
- ³⁴ Hannula 1956
- ³⁵ Tommila 1958
- ³⁶ Kroneld 1947
- ³⁷ Gardberg 1949
- ³⁸ Olkinuora 1959
- ³⁹ Heikkilä 1976
- ⁴⁰ Vilkuna 1962
- ⁴¹ Anttila 1968
- ⁴² Saxlin 1912
- ⁴³ Saxlin 1913
- ⁴⁴ Nummelin – Hellevaara 1913
- ⁴⁵ Nummelin – Hellevaara 1915
- ⁴⁶ Peltoniemi 1933
- ⁴⁷ Andersson 1934
- ⁴⁸ Pääkkönen 1964
- ⁴⁹ Rytönen 1931
- ⁵⁰ Turunen 1976
- ⁵¹ Virtaranta 1976a
- ⁵² Marttinen 1976
- ⁵³ Pennanen 1976
- ⁵⁴ Heikkinen 1965
- ⁵⁵ Kyrölä 1939

- ⁵⁶ Kyrölä 1947
- ⁵⁷ Kaasalainen 1937
- ⁵⁸ Itkonen 1948
- ⁵⁹ Ahlgren 1967
- ⁶⁰ Seppovaara 1969
- ⁶¹ Lönnqvist – Nordlund 1974
- ⁶² Lappalainen 1970
- ⁶³ Korttesalmi 1975 (Kalastusvuosi ja kalastustavat, s. 512–523)
- ⁶⁴ Suuniitty 1976

B TUTKIMUSALUEESTA, NUOTTAMIEHISTÄ JA PYYNNIN KOHTEESTA, MUIKUSTA

5. PURUVEDEN SIJAINTI

Puruvesi sijaitsee Itä-Suomessa ja kuuluu Suur-Saimaan vesistöalueeseen. Mikkelin läänin Kerimäki ja Punkaharju sekä Pohjois-Karjalan läänin Kesälahti jakavat järven alueen.

Puruveden vesistöalueen pinta-ala on 415 km², josta itse järven osuus on 407 km².¹ Puruvesi on verrattain eristyneessä asemassa, koska sillä on yhteys Suur-Saimaan pohjoisiin vesistöreitteihin ainoastaan kapean ja matalan Raikuun kanavan kautta, jota myöten tapahtuu hidasta virtausta Paasvedestä Puruveteen. Tämän lisäksi vain pienehköt joet laskevat vetensä järveen. Etelässä Puruvesi rajoittuu Punkaharjun pitkään ja kapeaan harjuselänteeseen, jonka kahden salmen, Punkasalmen ja Tuunaansalmen, kautta järvi purkaa vetensä Pihlajaveteen.²

Koska järven eristyneestä asemasta on seurauksena veden hidas vaihtuminen ja koska järvi on pinta-alaansa verrattuna suhteellisen matala, on järvessä vallitsevan luontojärjestelmän uhkana ollut veden saastuminen. Puruveden rantamat ovat kuitenkin säästyneet saastuttavilta teollisuuslaitoksilta, ja ainoa suurehko ranta-alueella sijaitseva väestökeskuskin, Kerimäki, on nykyään varustettu vedenpuhdistuslaitoksella.

Puruveitä ympäröivistä kunnista on pohjois- ja länsipuolella sijaitseva Kerimäki suurin: 878.11 km². Etelässä olevan Punkaharjun pinta-ala on 745.11 km² ja itäpuolella sijaitsevan Kesälahden pinta-ala 563.50 km².³ Puruveden osuus ympäröivien kuntien yhteispinta-alasta on 18.6 %.

Vuonna 1970 oli Kerimäen kunnan asukasluku 6761 asukasta, Punkaharjun 3713 sekä Kesälahden 3691.⁴ Kunnat kuuluvat Itä-Suomen tyypilliseen väestötappioalueeseen, sillä esimerkiksi seurakuntien tilastojen mukaan väkiluku väheni vuonna 1973 Kerimäellä 193 asukkaalla, Punkaharjulla 50 ja Kesälahdella 138 asukkaalla.⁵

Kunnat ovat elinkeinorakenteeltaan maanviljelysvoittoisia alueita, joskin Punkaharjulla on teollisuuden osuus elinkeinomuodoista varsin suuri, runsas neljännes. Väestön jakaantuminen eri elinkeinojen mukaan oli vuonna 1970 seuraava*:⁴

* Prosenttiluvut on pyöristetty ensimmäisen desimaalin mukaan, joskin Kesälahden muuelinkeinoja osoittava luku on poikkeuksellisesti pyöristetty 1.6:sta 1:een, jotta kokonaisprosenttimäärä ei ylitä 100 %.

	maa- ja metsätal.	teol- isuus	raken- nustoim.	kauppa	lii- kenne	pal- velu	muu
Keri- mäki	47 %	15 %	13 %	6 %	8 %	9 %	2 %
Punka- harju	38 %	26 %	8 %	8 %	8 %	10 %	2 %
Kesä- lahti	65 %	4 %	10 %	6 %	5 %	9 %	1 %

Kuinka Puruveden alue sitten sijoittuu kansankulttuurisessa kartoituksessa? Murrejaotuksen mukaan alueen kunnat lasketaan kuuluvaksi samaan, itäsavolaiseen murrealueeseen.⁶ Murreraja kuitenkin harvemmin yhtyy kansankulttuuriseen rajaan⁷, mutta sen sijaan Suomen itärajojen, jotka ovat halkoneet murrealueita, on katsottu muodostuneen useinkin perinnerajoiksi.⁸

Itärajan kulku Puruveden kohdalla on ollut vaihteleva. Merkittävänä länsi- ja itäsuomalaisen kulttuurin välisenä rajana pidetty Pähkinäsaaren rauhan raja (1323)⁹ leikkasi ruotsalaisten tulkinnan mukaan (ks. kartta 4) Puruveden lounaisosan ja suurin osa Puruvettä jäi rajan itäpuolelle. Kaksi ja puoli vuosisataa myöhemmin vedetty uusi raja, Täyssinän rauhan raja (1595), jota kulttuurirajana on myös pidetty merkittävänä,¹⁰ halkaisi puolestaan Puruveden kahtia. Tämä valtakunnan raja muuttui v. 1635 maakunnan rajaksi Stolbovan rauhan (1617) jälkeen ja on Puruveden kohdalla täsmälleen sama kuin nykyinen Mikkelin läänin ja Pohjois-Karjalan läänin välinen raja. Kansan suussa ovat nykypäivään asti rajan länsipuoleiset alueet olleet Savoa ja itäpuoleiset Karjalaa. Toisaalta kuitenkin kyseisiä valtakunnan rajoja ei ole aina pidetty merkittävinä perinnerajoina ja Puruveden alue on laskettu kuuluvaksi yhtenäiseen Savo-Karjalan kulttuurialueeseen. Raja, jonka eteläpuolelle ovat jääneet Kaakkois-Suomen itäosan ja Rajakarjalan alueet, on vedetty kulkemaan Säämingin, Punkaharjun, Kesälahden ja Kiteen eteläpuolitse.¹¹

Kun aluetta tarkastellaan yksittäisten kulttuuri-ilmiöiden levinneisyyden avulla, lukeutuvat Kerimäki, Punkaharju ja Kesälahti useinkin samaan alueeseen. Eroavaisuuksia on kuitenkin havaittavissa varsinkin ruokakulttuurin alalla, esim. hapankaalin länsiraja kulkee Kesälähdellä¹², samoin kauraleivän raja¹³; *vaassa* mallasjuoman nimenä tunnetaan Kesälähdellä, kun se Kerimäellä on ollut *taari*¹⁴ jne. Mutta myös esineellisiä eroja on ollut havaittavissa, mm. Kesälähdellä on käytetty karjalaista väärävarsiviikatetta, jota ei ole esiintynyt Kerimäellä, samoin kuin Kerimäellä ei myöskään ole käytetty huhmarta pel-lavan, hampun ja apilan siementen rouhintaan.¹⁵ Tapakulttuurin alueelta voidaan mainita, että esim. pestuumarkkina-alueen itäraja kulkee Kerimäen ja Kesälahden välissä, samoin kuin karjalaisten illanistujais- ja kylätanssitapojen länsiraja.¹⁶

Vaikka kulttuuriraja ei ole koskaan kovin jyrkkä rajaviiva esimerkiksi kahden kunnan välillä, vaan raja muodostuu pikemminkin vyöhykeestä¹⁷, on kiintoisaa tulla toteamaan edellä ilmenneet seikat lähtökohtana, onko kalastukseen liittyvän kulttuurikokonaisuuden avulla mahdollista valaista asiaa lähemmin. Oman mielenkiintonsa ongelmaan antaa vielä se, kuinka nykyaikaa koskeva, moniulotteinen kansatieteellinen tutkimus soveltuu tehtävään.

6. KYLÄT, JOISSA HARJOITETAAN TALVINUOTTAUSTA

Puruveden alueella olevat kylät, joissa harjoitetaan talvinuotanvetoa, muodostuvat eri kunnissa seuraavasti.

KERIMÄEN kunnan alueella kalastuskylät ovat vanhastaan hahmottuneet eri kylien piireistä, jotka ovat muodostaneet yhtenäisen kalastusvalvonta-alueen. Vuonna 1928 piirit olivat seuraavat:¹⁸

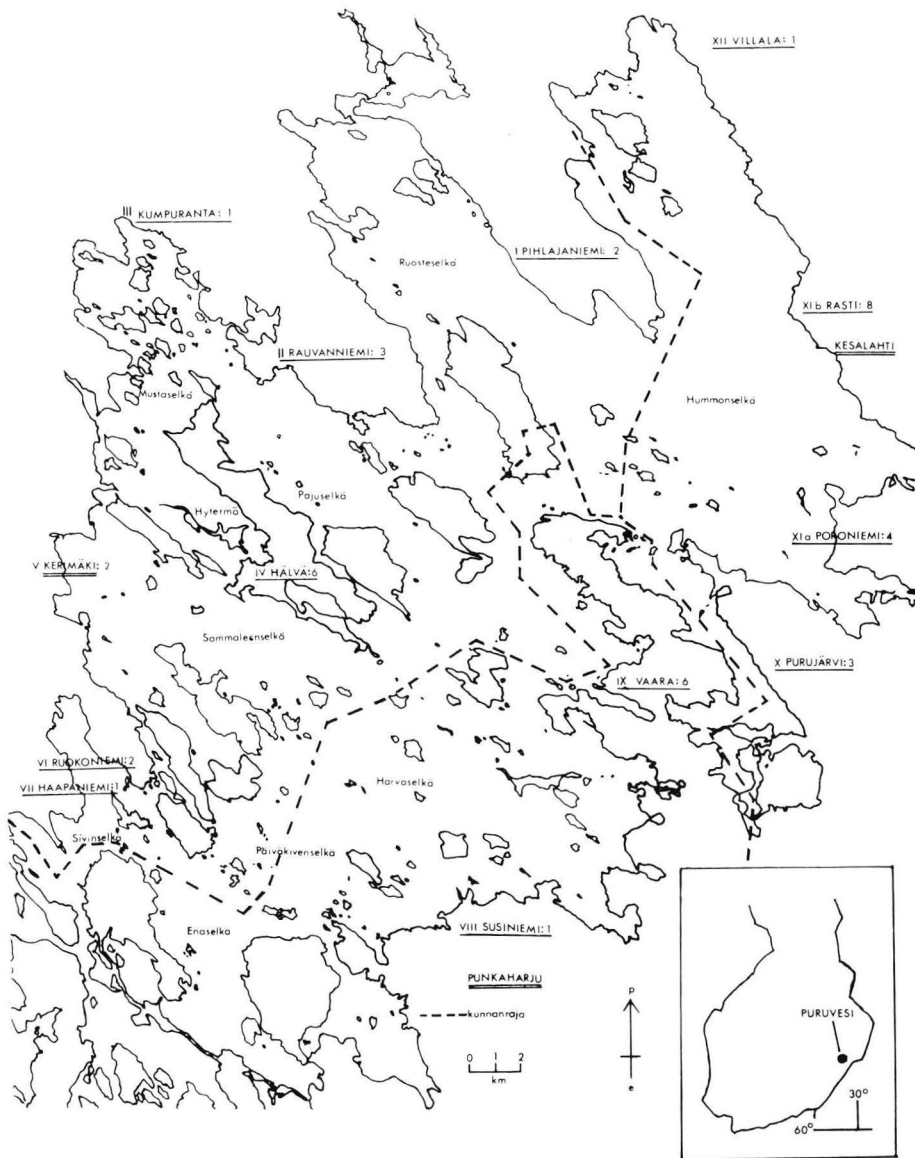
1. Pihlajaniemen ja Raikuun piiri
2. Rauhanniemen ja Hevossalon piiri
3. Yläkuonan ja Kumpurannan piiri
4. Hälvän, Vehkasalon ja Jouhenniemen piiri
5. Haapaniemen, Ruokoniemen ja Ruokolahden piiri

Nykyinen ryhmittely on periaatteessa jatkoa vanhalle käytännölle, joskin jaottelu on tullut jonkin verran moninaisemmaksi. Viimeaikaisen jaottelun perustana on osittain Kerimäen alueella olevien yhteisvesien käyttö. Pohjoisesta lähtien ovat kyläryhmät seuraavat: Pihlajaniemi (I)*, jonka länsipuolella sijaitsee Rauvanniemi (Rauhanniemi) (II). Rauvanniemeen lasketaan kuuluvaksi myös Hevossalo. Seuraavana lännessä on Kumpuranta (III). Puruveden keskeisen alueen muodostaa Hälvän kylä (IV), johon kuuluvat myös Herttuansaari ja Vehkasalo. Hälvän länsipuolella on Kerimäen kirkonkylä (V) (Jouhenniemi), jonka alueeseen lukeutuu Suokko. Kirkonkylän eteläpuolella oleva alue jakaantuu Ruokoniemen (ynnä Ruokolahden) kyläksi (VI) ja Haapaniemeksi (VII).

PUNKAHARJUN kunnan alueella (Puruveden puolella) on ainoastaan kaksi kyläkuntaa, joissa harjoitetaan talvinuottausta. Etelärannalla sijaitsee Susiniemen kylä (VIII) ja siitä koilliseen on Vaara (IX), joka muodostaa suuren kalastuskunnan.

KESÄLAHDEN alue jakaantuu kolmen suuren kalastuskunnan mukaisesti. Eteläisimmän kalastuskunnan muodostaa Purujärven kylä (Ruokkee) (X). Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella on kaksi kyläkuntaa, joista eteläisempi on Poroniemi (XIa), johon kuuluu Kereli, ja pohjoisempi Rasti (XIb), johon taas kuuluvat Salokylä sekä Aittolahti. Pohjoisin kalastuskunta on Villala (XII).

* Suluissa oleva luku viittaa kartalla 3 oleviin alueisiin.

Kartta 3. PURUVEDEN ALUEEN KYLÄT (I–XII), JOISSA HARJOITETAAN TALVINUOTTAUSTA.

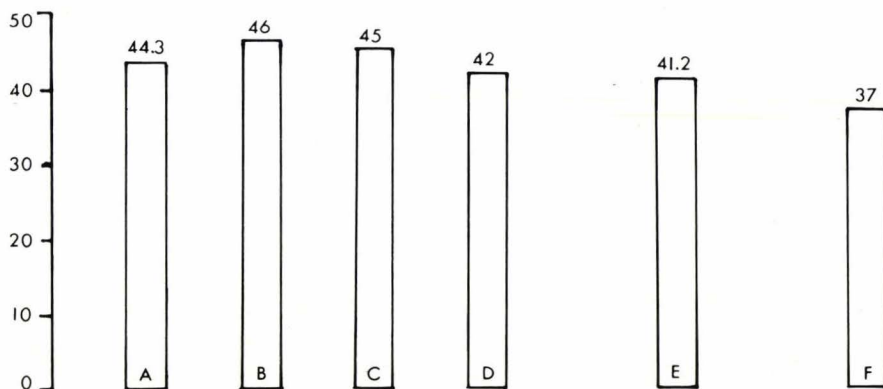
Kylän nimen jälkeen on nuottakuntien määrä vetokaudella 1972–73.

7. NUOTTAMIEHISTÄ JA TALVINUOTTAUKSEN OSUDESTA HEIDÄN TOIMEENTULOSAAN 1970-LUVULLA

Talvivetokaudella 1972–73 toimi Kerimäellä 17, Punkaharjulla 7 ja Kesälahdella 16 nuottakuntaa, yhteensä siis 40. Kun jokaisessa niistä työskenteli 4 nuottamiestä, veti Puruveden jäällä nuottaa kyseisenä talvena huomattava määrä työväkeä: 160 nuottamiestä.

Nuottaosuuksien omistuksia oli järviolueella 139, jotka jakaantuivat kunnittain seuraavasti: Kerimäki 58, Punkaharju 26 ja Kesälahti 55. Vaikka kaikki nuottaosakkaat eivät osallistuneet nuottaustyöhön, oli kuitenkin jäällä työskentelevien osakkaiden määrä niinkin suuri kuin 124: Kerimäki 50, Punkaharju kaikki 26 ja Kesälahti 48 osakasta, siis runsaat 89 % osakkaista. Jos vielä työhön osallistuneiden osakkaiden määrään, 124, lisätään osakkaitten ruokakuntiin kuuluvat 15 poikaa, jotka vetivät joko isänsä 1/4-osuutta tai isän nuottakuntaan kuuluvaa jotain muuta osuutta, saadaan 139 nuottamiestä, mikä vastaa täsmällisesti nuottaosuuksien määrää. Tämä määrä prosentuaalisesti kaikista nuottamiehistä oli siis noin 87 %. Näin ollen nuottaosuuttomia ja osakkaan ruokakuntaan kuulumattomia nuottamiehiä oli vain 13 % kokonaismäärästä, ts. 21 miestä, jotka vetivät palkkatyövoimana yleensä 1/4-osuuksia suurempia nuottaosuuksia.

Nuottaosakkaitten keski-ikä oli vuonna 1973 verrattain korkea: noin 44,3 vuotta. Keski-iat eri kunnissa eivät paljo poikenneet toisistaan, mutta sen sijaan kiintoisaa on, että seuraavana vuonna tehdyn, koko maata koskevan kyselyn mukaan keski-ikä jäi huomattavasti alle Puruveden kokonaiskeski-ian: 41,2, puhumattakaan yleensä ammatissa toimivan väestön keski-iastä, joka oli 37 vuotta.¹⁹

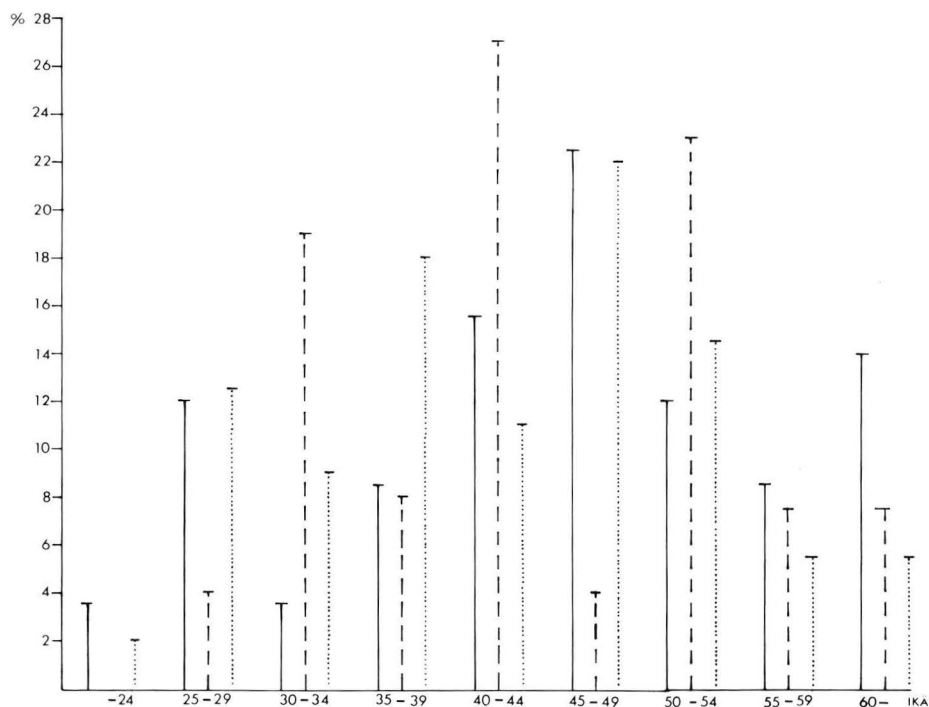
Kuva 1. NUOTTAMIEHISTEN KESKI-IA T.

A: koko Puruvesi. B: Kerimäki. C: Punkaharju. D: Kesälahti. E: koko Suomi. F: ammatissa toimivan väen keski-ikä Suomessa.

Kun tiedetään, että suurin osa nuottaosakkaista toimii itse mukana työssä, on korkea keski-ikä jo sinänsä hälyttävä merkki työn jatkuvuudelle. Tulevaisuuden mahdollista kriisiä valaisee paremmin osakkaitten ikäjakauma: Yli 40 vuotiaita nuottaosakkaita oli Puruvedellä 66,5 % (Kerimäki 72,5 %, Punkaharju 69 %, Kesälahti 58,5 %), ts. kaksi kolmasosaa ja yksi kolmannes, 33,5 %, oli vastaavasti alle 40 vuotiaita.

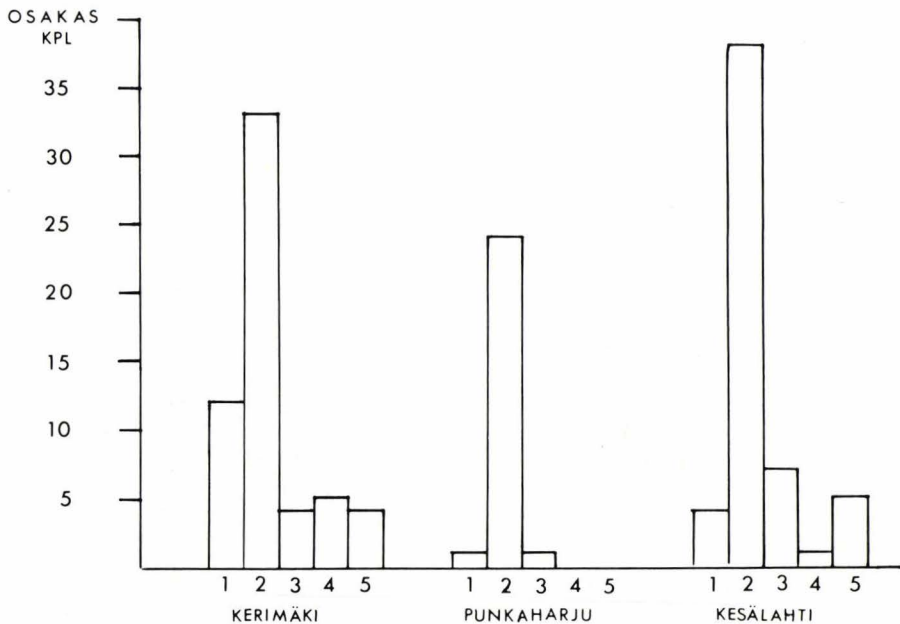
Verrattaessa yli 40-vuotiaitten nuottaosakkaiden prosentuaalista määrää, 66,5 %, Itä-Suomen yleistilanteeseen, ts. ammatissa toimivien yli 40-vuotiaitten määrään, joka oli vuoden 1970 väestölaskennassa vain 44 %, on todettavissa, että nuottamiehet edustavat poikkeuksellisen iäkästä työryhmää.²⁰ Tätä korostaa vielä se, että alle 40-vuotiaitten kolmannesosuus ei ole tasaisesti jakautuva. Mitä nuoremmat ikäluokat ovat kysymyksessä, sitä vähäisemmin nuoret osallistuvat nuottatyöhön.

Talvinuottauksen vetokausi sisältää normaaleina talvina suurin piirtein 100 vetopäivää²¹, ts. runsaat neljä kuukautta alkaen marraskuun lopusta ja päättyen huhtikuun puolella välissä. Näin ollen nuottatyö muodostaa kolmanneksen nuottamiehen vuotuisesta työajasta. Mistä töistä koostuu sitten vuoden kaksi kolmannesta?

Kuva 2. PURUVEDEN NUOTTAOSAKKAIDEN PROSENTUAALISET IKÄJAKAUMAT KUNNITTAIN VETOKAUDELLA 1972-73.

..... Kesälahden nuottakunnat (55 osakasta)
 ---- Punkaharjun nuottakunnat (26 osakasta)
 — Kerimäen nuottakunnat (58 osakasta)

Kuva 3. PURUVEDEN TALVINUOTTAOSAKKAIDEN PÄÄAMMATIN MUKAINEN JAKAUTUMA.

1. kalastus 2. maanviljelys 3. rakennustyöt 4. metsätyöt 5. sekalaiset ja muut työt.

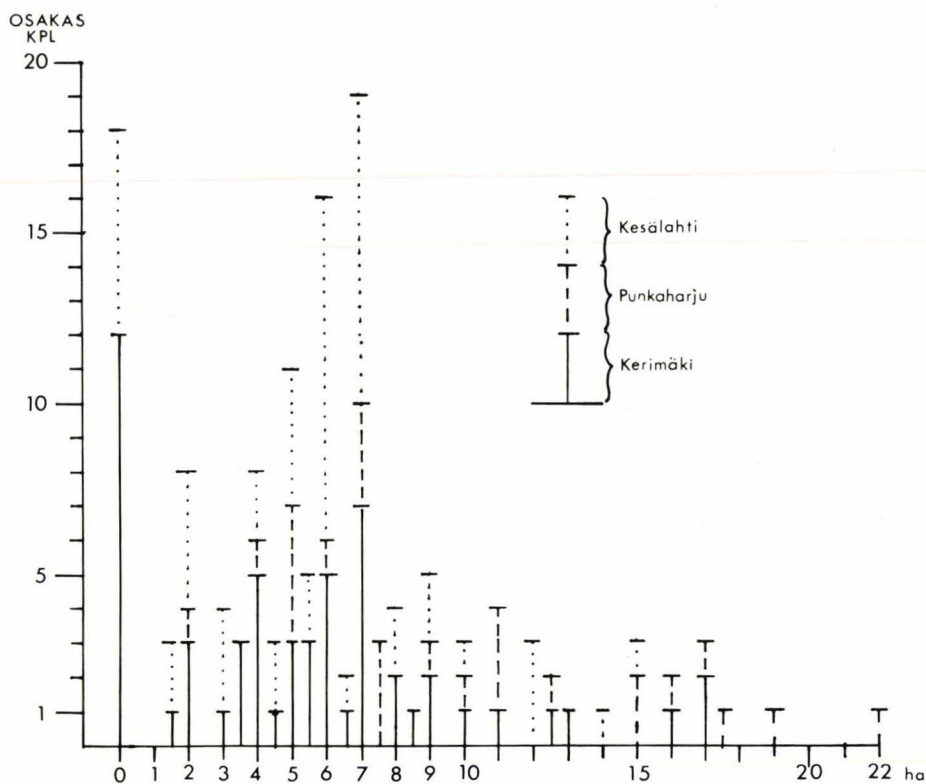
Puruveden nuottamiehistä on enemmistö ollut aina pääammatiltaan maanviljelijöitä.* Vetokaudella 1972–73 95 nuottamiestä (Kerimäki 33, Punkaharju 24, Kesälahti 38) 139:stä** harjoitti pääammatinaan maanviljelystä, ts. 68,4 %. Kalastus oli 17 nuottamiehellä (Kerimäki 12, Punkaharju 1, Kesälahti 4), ts. 12,2 %:lla, pääammatin asemassa. Rakennustyöt tarjosivat 12 nuottamiehelle (Kerimäki 4, Punkaharju 1, Kesälahti 7), 8,6 %:lle, suuren osan vuoden ansioista, kun taas metsätöistä sai ansioita vain 6 nuottamiestä (Kerimäki 5, Punkaharju 0, Kesälahti 1), 4,3 %, ja loput 9 nuottamiestä (Kerimäki 4, Punkaharju 0, Kesälahti 5), 6,5 %, sekalaisista töistä.

Runsaat kaksi kolmasosaa nuottamiehistä harjoitti pääammatinaan maanviljelyä. Kiinnitettäessä huomio peltopinta-alojen suuruuksiin todetaan, että maanviljely on varsin paljon pienviljelyvoittoista. Nuottamiesten keskimääräinen viljelyspinta-ala oli 6,3 hehtaaria.*** Tämä jää huomattavasti pienemmäksi, kuin mitä olivat 1960-luvun lopussa tilojen keskimääräiset peltoalat koko maassa: 10,8 ha. Sisä-Suomessa (Keski-Suomen, Kuopion, Mikkelin ja

* Pääammatin määrittelyn kriteerinä on ollut se, mitä nuottamies itse on pitänyt pääammatinaan, joskaan ei aina välttämättä rahallisenä päätoimeentulolähteenään.

** Lukumäärään eivät sisälly palkalliset, 21 nuottamiestä, koska näistä ei ole ollut systemaattisesti saatavissa tietoja. Heidän mukaan ottamisensa olisi todennäköisesti pienentänyt kaikkia muita prosenttimääriä paitsi ei sekalaisen töiden määrää.

*** Lähdekriittisenä huomautuksena on todettava, että peltopinta-alojen suuruudet perustuvat suullisiin tiedonantoihin ja ovat näin ollen likimääräiset. Käsitelyn kokonaisuuden kannalta on jonkinlainen puute se, että en ole onnistunut keräämään vastaavia tietoja metsänomistuksista. Joka tapauksessa nuottamiesten metsät ovat varsin pieniä 10–30 ha, joten niiden merkitys toimeentulossa ei ole ratkaiseva. Kalastuksella useissa tapauksissa juuri korvataan puuttuvat metsätulot, jotka ovat usein kalastusta harjoittamattomalle pienviljelijälle ratkaisevan tärkeitä.

Kuva 4. PURUVEDEN TALVINUOTTAOSAKKAIDEN PELTOPINTA-ALOJEN OMISTUS V. 1973.

Kuntien keskiarvot: Kerimäki: 5,3 ha, Punkaharju: 10,1 ha, Kesälahti: 5,6 ha. Koko Puruveden alueen keskiarvo: 6,3 ha.

Pohjois-Karjalan lääni) jäivät peltoalat koko maan peltoaloja hieman pienemmiksi, 8,6 ha, mutta olivat selvästikin suurempia kuin nuottamiesten pellot.²²

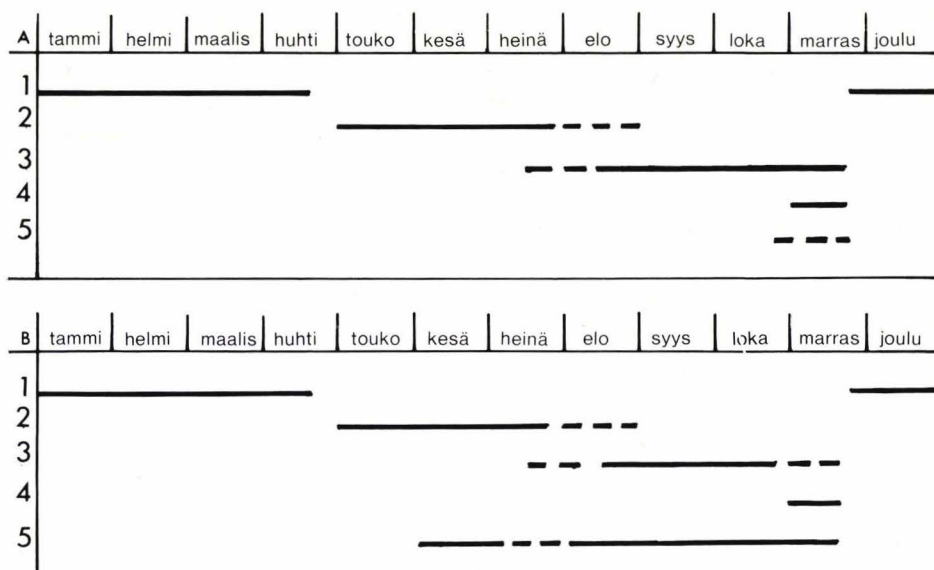
Pienin keskimääräinen viljelysala oli Kerimäen nuottamiehillä: 5,3 ha, Kesälahdella hieman korkeampi: 5,6 ha, kun taas Punkaharjulla varsin suuri: 10,1 ha, mikä johtuu siitä, että 7 nuottamiehellä oli yli 15 hehtaaria, eräillä näistä yli kaksikymmentäkin, viljeltyä peltoa. Sellaisia nuottamiehiä, joilla ei ollut lainkaan viljelyksiä, oli Puruveden alueella 18 (Kerimäki 12, Punkaharju 0, Kesälahti 6). Pienten tiluksien takia nuottamiehet yhä enenevässä määrin ovat joutuneet hankkimaan lisäansioita mitä moninaisimmissa töissä. On oltu rakennustöissä, traktoritöissä, maalareina, lihanostajina, kalastuksenvalvojina, tietöissä, metsätöissä, veneenveistäjinä, rautatietöissä jne.

Nuottamiehistä 12,2 % piti pääammatinaan kalastusta. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kaikki kyseessä olevat 17 nuottamiestä olisivat olleet siinä mielessä »puhtaita ammattikalastajia», että heidän koko vuoden työnsä olisi muodostunut kalastuksen harjoittamisesta.* Sellaisia kalastajia, jotka ovat

* Katson tämän tutkimuksen puitteissa epäolennaiseksi tehdä erittelyä pääammatti- ja sivuammattikalastajien välillä. Virallisen tulkinnan mukaan pääammattikalastaja on henkilö, jonka tuloista vähintään 50 % koostuu kalastuksesta.²³

harjoittaneet kalastusammattia lähes ympäri vuoden, on Puruvedellä ollut aina verrattain vähän. Vetokauden 1972–73 nuottamiehistä vain kuusi kalastajaa harjoitti Puruvedellä täysin ammattimaista kalastusta.* Nämä kalastajat toimivat yksinomaan Kerimäen alueella, Hälvän kylässä kaksi kalastajaa ja muut neljä eri kylissä.

Ammattikalastajan töiden vuodenvuorot on muodostunut sen mukaan, minkälaisia kalavesiä hänellä on ollut hallinnassaan, sekä sen mukaan, onko kuluva vuosi yksi- vai kaksikesäisen muikun aikaa.** Niinä muikkukannan rytmin mukaisina vuosina, jolloin enemmistö kannasta on pientä *hottamuikkua*, ei nuotalla harjoiteta avovesipyyntiä muulloin kuin kutuajan jälkeen (joskus myös kutuaikana). Pääasiallinen pyyntiväline on tuolloin verkko. Suuren muikun aikana harjoitetaan verkkokalastuksen ohella nuottausta tiettyinä aikoina. Vuodenkierrat muodostuvat näin ollen seuraaviksi:

Kuva 5. AMMATTIKALASTUKSEN VUODENKIERTO.

A: 2-kesäisen muikun pyynti päättyy huhtikuussa ja uusi vuosiluokka syntyy. B: 1-kesäisen muikun talvinuotta päättyy huhtikuussa.

1. talvinuotta, 2. ahvenverkko, 3. muikkuverkko, 4. siikaverkko, 5. kesänuotta,

— intensiivinen kalastus

- - - sporadinen kalastus

* Myös tällainen kalastaja saattaa huonoina aikoina harjoittaa kalastuksen sijasta tilapäisiä töitä.

Tarkastelun ulkopuolelle jäävät sellaiset puhtaat ammattikalastajat, jotka harjoittavat pyyntiä ainoastaan verkoilla. Näitä on Puruvedellä muutamissa kylissä.

** Ks. seuraava kappale.

Puhtaalle ammattikalastajalle näyttää verkkokalastuksen merkitys olevan lähes yhtä tärkeä kuin talvinuotantaveto. Poikkeuksellisen hyvänä verkkovuotena on »huippukalastaja» saattanut saada jopa suuremmat ansiot verkoilla kuin talvinuotalla.

Myös suuri osa pienviljelijöihin kuuluvista nuottamiehistä on harjoittanut voimaperäistä muikun verkkokalastusta syksyisin 1–2 kuukauden ajan.* Verkkokalastus on tuottanut heillekin toimeentulon kannalta merkittävän lisäansion. Tätä osoittaa se varsin suuri kohu, joka syntyi, kun verkkokalastus näytti joutuvan 1970-luvun alkuvuosina uhan alaiseksi. Tuolloin nimittäin suunniteltiin saimaannorppa-hylkeen istuttamista Puruveteen.²⁴ Koska järven verkkokalastus on yleisessä tietoudessa jäänyt talvinuottauksen varjoon, oletettiin, että verkkokalastuksen vähäisyyden vuoksi saimaannorpan aiheuttamat vahingot tulevat jäämään pieniksi – nuottakalastuksellehan norppa ei aiheuta ainakaan välittömiä vahinkoja. Syksyllä 1973 kalastajille järjestetyssä kalapäiväkokouksessa todettiin kuitenkin yksimielisyyden vallitessa:

»Kalastukselle koituu hylkeistä vahinkoa. Verkot eivät pysy ehjinä, ja mikäli muikkukanta vähenee järvestä, hylkeet syövät saaliinsa kokonaan verkoista, jolloin kalastuksen mielekkyyks menee järvessä olemattomiin. Yhteiseksi päätökseksi tuli, ettei hyljettä saa tuoda Puruveteen.»²⁵

Talvinuottauksen merkitys rahallisena ansiolähteenä on ollut sitä harjoittaville ruokakunnille varsin tärkeä vielä 1970-luvulla, vaikka tuottavuus ei ole kyennyt seuraamaan yleistä elintason nousua, kuten tullaan havaitsemaan myöhemmin. Vaikka vain runsaat 12 % nuottamiehistä piti kalastusta pääammatinaan, arvioi 45,4 % haastatelluista nuottamiehistä saavansa enemmän kuin puolet rahallisista ansioistaan kalastuksesta (Kerimäki 67 %, Punkaharju 29 %, Kesälahti 25 %). Toimeentulon kolmanneksen sai kalastuksesta 36,4 % (Kerimäki 19 %, Punkaharju 57 %, Kesälahti 50 %), kun taas neljänneksen sai 18,2 % nuottamiehistä (Kerimäki 14 %, Punkaharju 14 %, Kesälahti 25 %).

Kun siis kalastus näyttelee merkittävää osaa nuottamiesten ansioissa, on kiintoisaa tutkia, kuinka suurelle väestömäärälle se välittömästi antaa huomattavan osan elannosta.

Vetokauden 1972–73 139 nuottaosakkaasta oli yksinäisiä henkilöitä 11 ja 128 osakkaan ruokakuntiin kuului 556 henkeä. Koska palkallisista nuottamiehistä ei ole ollut mahdollista saada vastaavia tietoja, voidaan arvioida edellisiin lukuihin perustuen, että 21 nuottamiehestä oli 2 yksinäistä. Samoin kun nuottaosakkaiden ruokakuntiin kuului likimain 4,4 henkeä (Kerimäki 53 osakasta: keskiarvo 4,49 henkeä, Punkaharju 23 osakasta: keskiarvo 4,52 henkeä, Kesälahti 52 osakasta: 4,12 henkeä**), voidaan arvioida, että osuuttomien 19 nuottamiehen ruokakuntiin kuului 84 henkeä. Talvinuottauksesta sai osavuotuisen elannon vetokaudella 1972–73 siis yhteensä 653 henkeä:

* Verkkokalastuksella on ollut merkitystä myös muillekin kuin ammattiverkkokalastajille ja nuottamiehille. Esimerkiksi vuonna 1964 myönnettiin lähes 200 henkilölle vähintään 15 yksikön lupa yhteisvesialueelle. Tätä pidetään jo jonkinmoisen ammattimaisuuden rajana.²⁶

** Osakasmääristä on vähennetty keskiarvon laskua varten yksinäiset osakkaat: Kerimäki 5, Punkaharju 3, Kesälahti 3.

osakkaiden ruokakunnat	556 henkeä
yksinäiset osakkaat	11 »
palkkatyövoiman ruokakunnat	84 »
yksinäiset palkalliset	2 »

Yhteensä	653 henkeä
----------	------------

Nuottakuntien määrällistä kehitystä ilmentämän diagrammin mukaan (kuva 23) on 1960-luvulla vakaana pysynyt nuottakuntien määrä, 51, Puruveden kalatuoton puolesta optimaalinen. Jos suoritetaan edellä olevia laskelmia mallina käyttäen arviointi siitä, kuinka suuri on tuon optimaalisen 51 nuotan elatusvaikutus, päädytään seuraavaan lukuun:

187 perheellistä nuottamiestä $\times$ 4,4 henkeä	823 henkeä
17 yksinäistä nuottamiestä	17 »

Yhteensä	840 henkeä
----------	------------

Vähennystä on tapahtunut vuoteen 1973 tultaessa lähes 200 hengellä, joten Puruveden merkitys työllistävänä ja välittömästi elantoa antavana luonnonrikkautena on melkoisesti vähentynyt lyhyessä ajassa nykypäivään tultaessa.

8. PURUVEDEN LUONNE, SEN KALASTO JA KALASTON MERKITTÄVIN LAJI, MUIKKU

Kun suoritetaan 120 km:n ajomatka Puruvettä ympäröiviä teitä myöten ja tarkkaillaan matkan varrella maisemia, havaitaan kuivahkojen, mäntyvaltaisten kangasmetsien reunustavan järveä. Vain satunnaisesti esiintyy pienehköjä suoalueita. Rantamat ovat karuja mutta luonnonkauniita hiekka- tai kivirantoja.

Puruvesi kuuluu Suur-Saimaan niukkaravinteisten, oligotrofis-tyyppisten järvien joukkoon.²⁷ Maaperän koostumuksesta sekä siitä, että järvi on varsin eristetty allas, johtuvat järven limnologiset erikoispiirteet. Koska järven vedessä on ruskeita humusaineita äärimmäisen niukasti, on silmiinpistävin piirre vedessä sen kirkkaus. Tavallinen onkimies saattaa järven selkävesillä seurata vedenelämää kuudenkin metrin syvyyteen saakka, mutta limnologisin mittauksin saadaan järven näkösyvyudeksi peräti kaksi kertaa enemmän: 12 metriä. Veden väri on kuulaan sininen, arvoltaan 5–10 Ptmg/l. Veden oligotrofinen luonne ilmenee mm. siinä, että syvänteiden alusveden hapen kyllästysarvo harvoin alittaa 60 %, minkä vuoksi sydäntalvella on järven pohjavesissä happirunsaus suuri.²⁸

Itse talvinuotanvedon olemassaolo näyttää määräytyvän ensisijaisesti veden väristä ja kirkkaudesta. Niissä Suomen järvissä, joissa harjoitetaan talvinuotusta, on vesi varsin kirkasta, kuten esim. Kesälahden toisessa talvinuotausjärvessä Pyhäjärvässä, Säkylän Pyhäjärvässä, Lappajärvessä, Oulujärvessä jne. Veden kirkkauden vaatimusta osoittaa myös se, että Punkaharjun eteläpuolella

sijaitsevalle Pihlajavedellä vedetään talvinuottaa ainoastaan heti harjuselänteeseen eteläpuolella, jossa vesi on Puruveden vaikutuksesta vielä melkoisen kirkasta. Muuten Pihlajavedellä harjoitetaan pääasiassa kesänuottausta. Se, miksi juuri kirkkaassa vedessä talvinuottaus on mahdollista, on seuraus nuottauksen saartavasta pyyntiperiaatteesta: Kirkkaassa vedessä muikku näkee jo kaukaa nuottaverkon, pysyttelee siitä kaukana ja ohjautuu rauhallisesti kohti perää. Talvisaikaan, jolloin jään alla on muutenkin pimeää, puuttuu nuottaverkoilta tummassa vedessä muikun uintia ohjaava vaikutus. Verkkojen äkkiä ilmestyessä muikun eteen pyrkii se paniikin vallassa ylittämään tai alittamaan esteen, vieläpä uimaan verkon läpi. Kalojen rauhalliseksi ohjaamiseksi kohti perää on verkkojen hyvä olla näkyviä, ts. väriltään vaaleita tai valkoisia. Jos käytetään tummia verkkoja, takertuvat muikut usein niihin.*

Pyrkimys muikun rauhallisena pitämiseen on johtanut jopa nuotanperän rakenteelliseen uudistukseen. Perän alkupuoli on jätetty yläosaltaan avonaiseksi (kuva 79), jotta muikku ikään kuin huomaamattaan ajautuisi perään eikä joutuisi pakokauhun valtaan. Avoperiä käytetään varsinkin kesäaikana kohonuotissa.³⁰

Puruvedtä esittävän merikartan mukaan järvestä on 8 suurehkoa selkää, joiden suurimmat syvyydet sekä keskisyvyydet ovat seuraavat:³¹

Selkä	suurin syvyys	keskisyvyys
Hummonselkä	60 m	13,0 m
Ruosteselkä	34 m	13,0 m
Pajuselkä	47 m	13,3 m
Sammaleenselkä	34 m	11,4 m
Harvaselkä	26 m	10,3 m
Päiväkivenselkä	21 m	7,9 m
Enanselkä	20 m	8,4 m
Sivinselkä	20 m	8,0 m

Oligotrofisessa järvityypissä esiintyy runsaasti syyskutuisia kaloja, joista tavallisimmat ovat muikku ja siika. Puruvedessä on arvioitu olevan 17 kalalajia, joiden runsausjärjestys on seuraava: muikku, ahven, lahna, hauki, särki, made, siika, kuore, säyne, harjus, salakka, järvitaimen, pasuri, kiiski, mutu, ruutana ja kuha.³²

Muikku (*Coregonus albula* L.) on ollut kautta aikojen Puruveden tärkein kalalaji kotitarvekalastuksen ja 1800-luvun lopulta lähtien myös kaupallisen kalastuksen kohteena. Vielä viime vuosisadan lopussa rinnastettiin muikku väestön ravintona leivän vertaiseksi, sillä kalakukko oli jokapäiväistä ravintoa.³³

Vuonna 1964 oli Puruveden tuottamasta kokonaiskalamäärästä muikun osuus 79,2 %, ahvenen osuus 7,1 %, lahnan osuus 4,5 %, hauen 2,3 %, siian osuus 2,0 %, mateen osuus 1,8 % ja muitten kalojen 2,9 %.³⁴

Puruvedellä harjoitetun ammattimaisen talvinuottakalastuksen kohde on viime sotien jälkeen ollut lähes yksinomaisesti muikku. Vain satunnaisesti on

* S. Huuskosen mukaan talvinuotalla pyynti näyttää onnistuvan ainakin sellaisissa vesissä, joiden väriluokka on 50 Pt mg/l tai sen alapuolella. On todettu, että keskitalvella uusi valkoinen nuotta kalastaa parhaiten, mikä osoittaa valon ja näkyvyyden merkityksen.²⁹

Kuva 6. Muikku, Puruveden vilja.

saatettu vetää talvisin siika-apajia. Ennen sotia vedettiin kevättälvella myös kuoreita, mutta kun niiden myyntiarvo kävi olemattomaksi, loppui myös kuoreitten veto.

Kesänuottauksen kohteena on ollut niin ikään pääasiassa myös muikku, mutta kesänuotalla on saatettu pyytää *luukalaakin*, ts. suomukaloja kuten lahnoja, ahvenia ja haukia. Varsinkin ennen sotia saattoi lahnan pyynti nuotalla olla sattumoisin varsin tuottoisaa: Kerrotaan tuhannen ja kahdenkin tuhannen kilon lahna-apajista.

Perussyys siihen, miksi muikku on nuottauksen tärkein pyyntikohde, on luonnollisesti edellä ilmennyt muikkupopulaation hegemonia järvessä. Tämä taas ensi sijassa riippuu vallitsevasta, muikun kasvulle edullisesta luontojärjestelmästä. Muikun ravinto koostuu vapaan veden keijujaelostosta, ts. eläinplanktonista ja pienistä kalvoäyriäisistä.³⁵ Planktonin määrä on riippuvainen veden lämpötilasta, kasvisravinteiden määrästä sekä valosta. Näin ollen kun erittäin kirkasvetisessä Puruvedessä on kasviplanktonin tuotantokerroksen laajuus ja määrä suuri, mitä myötäilee eläinplankton, niin järvi on edullinen muikun ravinnon tuotannossa.³⁶

Järven suurilla selillä vallitsee tavallisesti oma muikkukantansa, ja selän muikuntuottokyky on yleensä suoraan verrannollinen ns. laidunalueen suuruuteen. Laidunalueilla, jotka ovat kymmentä metriä matalampia vesialueita, muikku kasvaa nopeammin kuin syvillä vesillä, koska edellä olevan mukaisesti matalassa vedessä eläinplanktonin käyttämän ravinnon, kasviplanktonin, ravinteiden kierto- ja lämpötilasuhteet ovat tuotannon puolesta edullisimmat.³⁶ Puruveden eräiden selkien laidunalueitten prosentuaaliset suuruudet koko selän pinta-alasta ovat seuraavat:³⁷

Hummonselkä	57,0 %
Ruosteselkä (Simonselkä)	58,5 %
Pajuselkä	65,5 %
Sammaleenselkä (Kanaselkä)	68,3 %
(Hytermä)	82,9 %
(Mustaselkä)*	100,0 %

T. H. Järven tekemän luettelon mukaan, jossa on otettu huomioon Suomen kaikki merkitykselliset muikkujärvet, edustaa muikun kasvu Puruvedessä kärkitasoa: 1-kesäisistä muikkukannoista** Puruveden Mustaselän muikut olivat nopeimmin kasvavia, Hytermän muikut kolmanneksi nopeimpia ja Sammaleenselän muikut viidenneksi nopeimpia. 2-kesäisistä muikkukannoista Hytermän selän muikut olivat neljännellä tilalla, Mustaselän viidennellä ja Sammaleenselän kahdennellatoista tilalla.³⁹

Puruveden muikun kasvunopeudessa ei yleisesti ottaen ole voitu havaita tapahtuneen oleellisia muutoksia 1920-luvun jälkeen, jolloin T. H. Järvi oli laatinut luettelonsa.⁴⁰ Kuitenkin on aika ajoin ollut todettavissa, että kasvunopeudessa on tapahtunut suuriakin vaihteluita, koska muikun kasvu on osaltaan riippuvainen kannan runsaudesta. Esimerkiksi vuonna 1964, jolloin 1-kesäinen muikkukanta oli Puruvedessä poikkeuksellisen runsas, mahtui 1-kesäistä muikkua kiloon noin 400 kappaletta, kun puolestaan Järven tekemän taulukon mukaan Puruveden »huonoimman» selän, Pajuselän, muikkuja meni vuonna 1916 kiloon 148 kappaletta.⁴¹ On varsin todennäköistä, että Järven toteamat eri selille tyypilliset kasvunopeudet ovat säilyneet ennallaan, sillä haastattelutietojen mukaan pidetään esim. Hytermän selän muikkuja edelleenkin suurikokoisimpina, kun taas Hummonselän muikkujen tiedetään aina olleen pienikokoisia.

Yhteenvetona edellä olevasta aineistosta voidaan päätellä, että Puruvesi on kalatuotannon määrän puolesta varsin hyvä kalan kasvattaja. Kun suuret järvemme tuottavat kalaa keskimäärin 10 kg/ha, oli Puruvedestä saatu hehtaarisaalessa vuonna 1964 keskimäärin 25,5 kg. Tästä määrästä muikun osuus oli peräti 20 kg/ha.⁴² Edellä olevaa määrää on kuitenkin pidetty huipputuloksena ja arvioiden mukaan 1960-luvun keskimääräinen muikkusaalis vuotta kohden on ollut 10 kg/ha, mutta tämänkin perusteella on muikun tuotto erinomainen.⁴³

Puruveden muikkupopulaatiota tarkasteltaessa on huomionarvoisinta se rytmi, joka vallitsee vuosittaisissa muikun kannanvaihteluissa. Joka toinen vuosi esiintyy pääkantana 1-kesäinen muikku, *hottamuikku*, ja joka toisena vuotena 2-kesäinen muikku. 1960-luvun alusta lähtien on ikäryhmien vaihtelu ollut seuraava:⁴⁴

* Suluissa olevat nimet ovat T. H. Järven käyttämiä nimityksiä. Hytermää ja Mustaselkää ei esiinny nimityksinä Puruveden merikartassa, mutta Järvi tarkoittaa Hytermällä Hytermän saaren pohjoispuolista selkää ja Mustaselällä edellisen selän pohjoispuolella olevaa ja Hälvän luoteispään eteen avautuvaa selkää.

** Järvi tarkoittaa 1-kesäisellä muikulla sitä kantaa, joka on kuoriutunut mätimunista keväällä ja joka on siis edellisen syksyn kudun tulosta. Vastaavasti 2-kesäinen on vuotta vanhempi. Nissinen merkitsee kyseiset kannat seuraavasti: 0+ ja 1+.³⁸

vetokausi:*	vallitseva ikäryhmä:
1960-61	2-kesäinen
1961-62	1-kesäinen
1962-63	2-kesäinen
1963-64	1-kesäinen
1964-65	2-kesäinen
1965-66	1-kesäinen
1966-67	2-kesäinen
1967-68	1-kesäinen
1968-69	2-kesäinen
1969-70	1-kesäinen
1970-71	2-kesäinen
1971-72	1-kesäinen
1972-73	2-kesäinen

Nuottakalastuksen kohteena ovat 1- ja 2-kesäinen muikku, kun taas 3-kesäistä muikkua pyydetään 2-kesäisen ohella verkoilla. 3-kesäisen muikun osuus koko populaatiosta on kuitenkin vähäinen. Esimerkiksi vetokaudella 1968-1969 se oli muihin ikäluokkiin verrattuna seuraava:⁴⁵

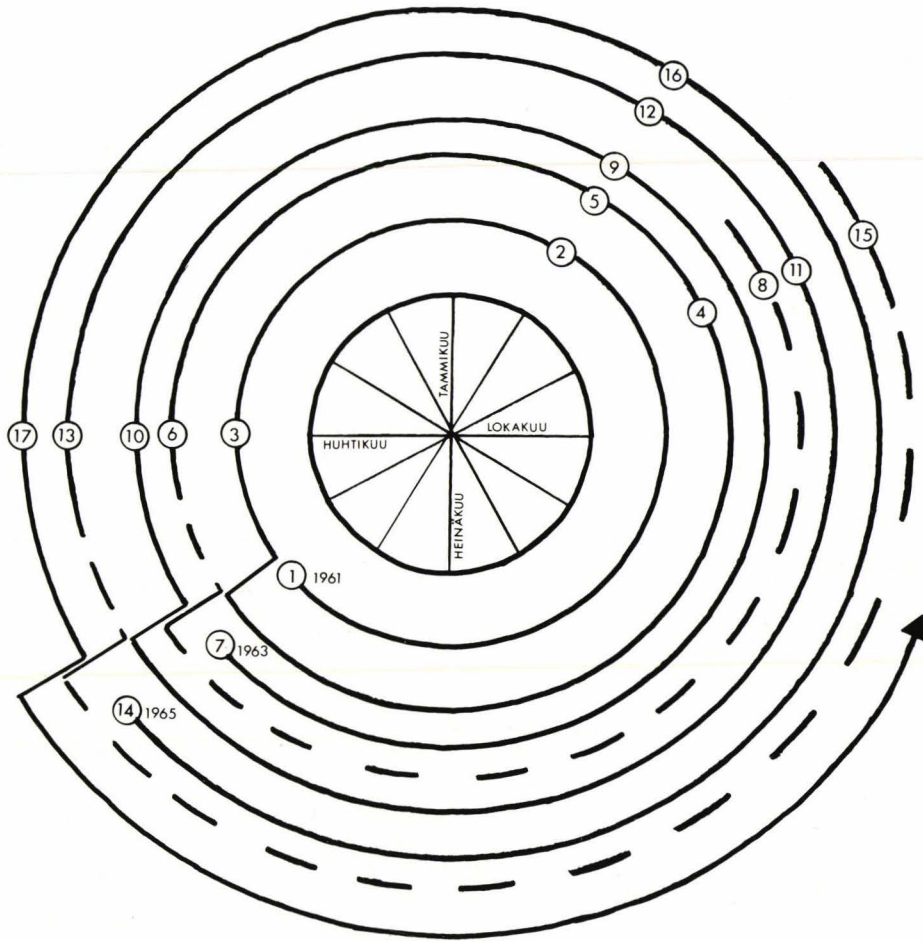
1-kesäinen	8,6 %
2-kesäinen	90,7 %
3-kesäinen	0,6 %

Vallitsevan joko 1- tai 2-kesäisen ikäluokan suuruus on yleensä 90 % koko järven muikkupopulaatiosta. 1-kesäisten muikkujen vetokaudella on kalojen määrä järvestä suurempi kuin seuraavana talvena, ja muikkuja saadaan kilomääräisesti noin kaksi kertaa enemmän kuin 2-kesäisten muikkujen ollessa enemmistönä. Siis 1-kesäisten vetokaudella kyetään muikkuja verottamaan vain tietty osa lopun jäädessä seuraavaksi talveksi, jolloin se pyydetään käytännöllisesti katsoen kokonaan pois. Tätä ennen, syksyllä, muikku ennättää kuitenkin kutea, sillä se on sukukypsä jo 2-kesäisenä. Uusi vuosiluokka tulee näin ollen aina syntymään. Vuotta aikaisemman syksyn (ennen 1-kesäisten vetokautta) kutu on toisaalta jäänyt vähäiseksi, sillä muikun mätitiheyden on todettu olevan suoraan verrannollinen 2-kesäisten ikäluokan runsauteen. Tuolloin on laskettu mätimäärän olevan vain 10 % edellisen syksyn mätimäärästä.⁴⁶ Kalastajien mukaan muikun kutu epäonnistuu joka toinen vuosi. Edellä esitetyn mukaisesti näin ei kuitenkaan ehdottomasti tapahdu, vaan merkittävänä muikkukannanvaihtelua ja -uudistumista ylläpitävänä tekijänä on itse talvinuottoaus, joka säätelee kutevaa kantaa.

Talvinuotanveto ei tehokkaimmillaankaan ollessaan ole osoittautunut vahingolliseksi muikkukannan uusiutumiselle. Sen sijaan nuottauksen väheneminen saattaa aiheuttaa kannanvaihtelurytmin sekaantumisen ja edelleen häiriön kalantuotannossa,⁴⁷ mikä tulevaisuuden kannalta on huomionarvoinen seikka.

Nuottauksen kohdistuminen muikkuun todettiin johdonmukaiseksi seuraukseksi järven muikkupotentiaalista. Nuotanvedon eri tavat kesällä ja talvella ovat taas seurausta luontojärjestelmässä tapahtuvasta vuosikierrosta, jota muikun käyttäytyminen noudattaa.

* Vetokauden ensimmäinen vuosipuolisko tarkoittaa syystalvea ja toinen vuosipuolisko kevättalvea.

Kuva 7. MUIKUN KANNANVAIHTELUN JA TALVINUOTTAUKSEN VUOROVAIKUTUS.

1. Vuoden 1961 keväällä uusi muikkukanta kuoriutuu.
2. Hottamuikun talvinuottoaus alkaa.
3. Talvinuottoaus loppuu.
4. Muikkukanta on vielä erittäin runsas ja se on tullut sukukypsäksi. Loka-marraskuussa tapahtuu kutu.
5. Kaksikesäiseksi vanhenneen muikun talvinuottoaus alkaa.
6. Talvinuottoaus päättyy ja muikkukannasta ovat enää rippeet jäljellä.
7. Muikkupopulaatio ei ole kuitenkaan uhattuna, vaan syntyy uusi vuosiluokka (1963).
8. Vuonna 1961 syntyneen vuosiluokan (nyt 3-kesäinen) rippeet kutevat, mutta sillä ei ole suurempaa merkitystä.
9. Uuden hottamuikun talvinuottoaus alkaa.
10. Ja päättyy.
11. Vuosiluokka 1963 on tullut sukukypsäksi. Tapahtuu kutu.
12. 2-kesäisen muikun talvinuottoaus alkaa.
13. Ja päättyy. Vuonna 1963 syntynyt vuosiluokka on suurimmaksi osaksi pyydetty.
14. Edellisen syksyn kudusta syntyy vuoden 1965 vuosiluokka.
15. Vuoden 1963 vuosiluokan rippeiden merkityksetön kutu.
16. Uuden hottamuikun talvinuottoaus alkaa.
17. Ja päättyy. Jne.

Kesäaikaan muikut liikkuvat syönnöksillään pienissä parvissa, jotka ovat hajaantuneina ympäri järveä ja alituiseissa liikkeessä. Muikun ravintoplankton on kerrostunut ja vaeltaa vedessä pystysuorassa suunnassa vuorokauden kulun mukaan. Auringon noustessa eläinplankton laskeutuu veden pintakerroksesta alas pohjakerrokseen ja illan hämärtyessä nousee jälleen pinnalle. Muikkuparvet noudattavat planktonin vuorokautista rytmiä, ja tämän mukaisesti ajoittuu kesänuotanveto⁴⁸: Kesäkuun alusta lähtien (ennen 1950-lukua kesäkuun puolivälistä lähtien), jolloin kesänuottaus tulee luvalliseksi⁴⁹, illan ja aamun hämärinä hetkinä *muijjeen alakaessa ellee*, ts. on kerääntynyt parviksi pintaveteen, *potkivat nuottaukot* pyydyksensä järveen ja vetävät apajan, kaksi tai kolme yössä. Tätä *pinta-* eli *kohovetoa* harjoitetaan heinäkuun alkupuolelle, kunnes *heinäkalat* on pyydystetty suolasärpimeksi heinämiehille.

Kun heinäkuussa pintavesi lämpenee, pakenee suuri muikku sitä järven syvien *hautojen* viileämpiin vesiin eikä iltaisin ole tavoitettavissa niin selvinä parvina kuin alkukesästä. Tällöin nuottamiehet voivat alkaa vetää *pohjanuottaa* päiväsaikaan sellaisilta hauta-apajapaikoilta, jotka soveltuvat kesänuotan vetotekniikkaan.

Syksyn lähestyessä ja veden lämpötilan alkaessa tasaantua eläinplanktonin kerrostuneisuus häviää ja planktonia esiintyy tasaisesti kaikissa vesikerroksissa. Samoin hajaantuvat myös muikkuparvet ja muikun sanotaan häviävän, ennen kuin se kerääntyy kutupaikoille. Syyskuun aikana ja lokakuun alkupuoliskolla on nuotanveto vähäistä, mutta jos sitä harjoitetaan, tapahtuu se pintavetona iltaja aamuhetkinä, pyydetään *lehtikalaa*.

Kun veden lämpötila alkaa lähennellä kutupaikoilla, jotka ovat esim. Hummonselällä 8–22 m:n syvyydessä, kudulle edullista +7 asteen lämpötilaa, muikku siirtyy pohjaa myöten kutualueille suurina parvina. Puruvedessä muikun kutu alkaa lokakuun viimeisellä viikolla ja kestää parisen viikkoa.^{50*} Ne nuottamiehet, jotka eivät harrasta kutupyyntiä verkoilla, aloittavat nuotan pohjavedon.

Kudun jälkeen muikkuparvet siirtyvät *söynnökselle*, ts. aterioimaan matalahkoille vesialueille, joissa alkaa voimaperäinen pohjanuotan veto, *söynnösmuikun* pyynti.

Puruveden selät saavat yleensä jääpeitteen marraskuun lopussa tai joulukuun alkupuolella. Avoveden aikainen nuotanveto loppuu ja heti, kun jää vain kestää nuottareen painon, aloitetaan talvinuotan veto. Jos jääpeite on tullut heti pysyväksi, mutta veden lämpötila on pintakerroksissa jäänyt vielä suhteellisen korkeaksi, saattavat matalat talviapajapaikat antaa hyvin lähes koko joulukuun ajan. Talven edistyessä muikkuparvet siirtyvät kuitenkin pian selkien keskelle syvänteisiin. Vuodenvaihteen tienoilla siirtyvät myös nuottamiehet selkäapajapaikoille. Sydäntalven aikoihin, helmikuussa, saattavat vain muutamat syvimät apajat kullakin selällä antaa kalaa. Kevättalven edistyessä alkavat muikkuparvet jälleen liikkua enemmän, kunnes huhtikuun puolivälissä parvet hajoavat, ja saaliit käyvät olemattomiksi.

Nuotanvedon ajankohta talvisin on yleensä aamupäivä silloin, kun ainoastaan yhden apajan veto on luvallista. Kun maaliskuun alusta lähtien sallitaan

* Kudun muistetaan kestäneen aikaisemmin, 1920-luvulla, viitisen viikkoa *mikkelistä keyriin*. Kutuajan pituuteen on voinut vaikuttaa se, että tuolloin, muistitiedon mukaan, oli myös »useampia muikkulajeja», ts. useampia vuosiluokkia kuin nykyiset kaksi.

kahden apajan veto, saatetaan toisen apajan veto aloittaa heti aamun sarastaessa ja toinen apaja voidaan vetää illan suussa. Näin varsinkin kirkkaitten ilmojen aikana ja silloin, kun lumi on jo hävinnyt jäältä.

Talvinuotanveto on joko pintavetoa tai pohjaveto. Vetotapa määräytyy yleensä sen mukaan, mikä on vetokautena vallitseva muikun ikäluokka. Suurempi 2-kesäinen muikku on parvina enemmän pohjavesikerroksissa, kun taas 1-kesäinen muikku pysyttelee pinnemmalla. Sääntö on yleisluontoinen, sillä vaihtelua esiintyy eri talvina.

Edellä oleva tarkastelu nuotanvedon ajoittumisesta ja vetotavasta on suoritettu lähinnä ekologisesta näkökulmasta. Tämän vuoksi se on keskivertoinen synteesi nuottauksen vuodenkierrosta, jota ei yksikään nuottakunta kirjaimellisesti noudata. Esitys on lisäksi synkroninen, tutkimuksen tekohetkeä vastaava katsaus ja siitä puuttuu kehitystä koskeva ulottuvuus. Seuraavassa kappaleessa tullaan käsittelemään Puruveden talvinuottauksen historiallisia vaiheita sekä kehitystä, jolloin tarkastellaan mm. kysymyksiä, milloin ja kuinka on päädytty esitettyyn vuosikiertoon ja vuodenaikojen vetotapoihin.

VIITTEET B

- ¹ Olin 1936, s. 18
- ² Merikartta n:o 409, Saimaan vesistö
- ³ Suullinen tiedonanto, Suomen kunnallisliitto 7.1.1974
- ⁴ Suomen virallinen tilasto 1973, s. 259, 260, 263
- ⁵ Puruvesi 10.1.1974, s. 8
- ⁶ Rapola 1961, s. 103, 137
- ⁷ Vilkuna 1958, s. 86
- ⁸ Valonen 1974, s. 444
- ⁹ Vilkuna 1958, s. 85; Valonen 1974, s. 458, 460–468
- ¹⁰ Valonen 1974, s. 468
- ¹¹ Talve 1972, s. 203, 231
- ¹² Talve 1972, s. 227
- ¹³ Vuorela 1976, s. 101
- ¹⁴ Räsänen 1977, kartta 7
- ¹⁵ Vuorela 1976, s. 45, 121
- ¹⁶ Sarmela 1969, kartat 6, 20, 26
- ¹⁷ Esim. Talve 1972, s. 186
- ¹⁸ Pöytäkirja, Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokous 3.11.1928, § 3
- ¹⁹ Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 8
- ²⁰ Suomen virallinen tilasto 1974, s. 169–170
- ²¹ Vrt. Klapuri – Vääntinen – Talonen 1978, s. 32
- ²² Honkanen – Komonen – Vainio-Mattila 1973, s. 8
- ²³ Halme – Artimo 1949, s. 7; Pulkkinen 1965, s. 49
- ²⁴ Uusi Suomi 28.3.1973, s. 1
- ²⁵ Puruvesi 15.11.1973, s. 10
- ²⁶ Pulkkinen 1965, s. 50
- ²⁷ Suomen kartasto 1960, 8 Sisävedet, kartta 10
- ²⁸ Vesien suojelutoimiston tiedonantoja n:o 8, 1964, kartta 8 a; Nissinen 1972, s. 8, 9; Järvikalastuskomitean osamietintö, 1953, s. 4
- ²⁹ Huuskonen 1977, s. 2
- ³⁰ Huuskonen 1973, s. 184–185; Pulkkinen 1973, s. 186
- ³¹ Pulkkinen 1965, taulukko 1; Merikartta n:o 409, Saimaan vesistö
- ³² Pulkkinen 1965, s. 14
- ³³ Jalkanen 1893, s. 73
- ³⁴ Pulkkinen 1965, s. 57
- ³⁵ Valle 1923, s. 141–142

- ³⁶ Hakkarainen 1962, s. 218–219
- ³⁷ Järvi 1950, s. 6, 11–16
- ³⁸ Järvi 1942, s. 26; Nissinen 1969, s. 12
- ³⁹ Järvi 1950, s. 58–59
- ⁴⁰ Nissinen 1969, s. 22, 45
- ⁴¹ Nissinen 1969, s. 20, 23; Pulkkinen 1965, s. 17; Järvi 1950, s. 58
- ⁴² Järvikalastuskomitean osamietintö 1953, s. 28; Pulkkinen 1965, s. 56
- ⁴³ Nissinen 1972, s. 66
- ⁴⁴ Nissinen 1972, s. 65
- ⁴⁵ Nissinen 1969, s. 20
- ⁴⁶ Nissinen 1969, s. 45–46; Nissinen 1972, s. 64, 90, 92
- ⁴⁷ ks. Siltanen – Vanhanen 1957, s. 138 tai Vanhanen 1952, s. 24–25
- ⁴⁸ ks. muikun käyttäytymisestä eri vuodenaikoina esim. Hakkarainen 1962, s. 218–219; Valle 1923, s. 142–144; ks. kesänuottauksen jaksottumisesta Pennanen 1976, s. 115
- ⁴⁹ Kalastuslaki 28.9.1951/503, § 26; Kalastussääntö 1902, II luku, § 10
- ⁵⁰ Nissinen 1972, s. 12, 19

C PURUVEDEN NUOTTAKALAS- TUKSEN HISTORIAALLISET VAIHEET 1500-LUVULTA NYKYAIKAAN

9. NUOTTAKALASTUS ENNEN 1910-LUKUA

9.1. VARHAISEMPIEN AIKOJEN KAUKOKALASTUS JA SEN PERIYTYMINEN NYKYAIKAAN

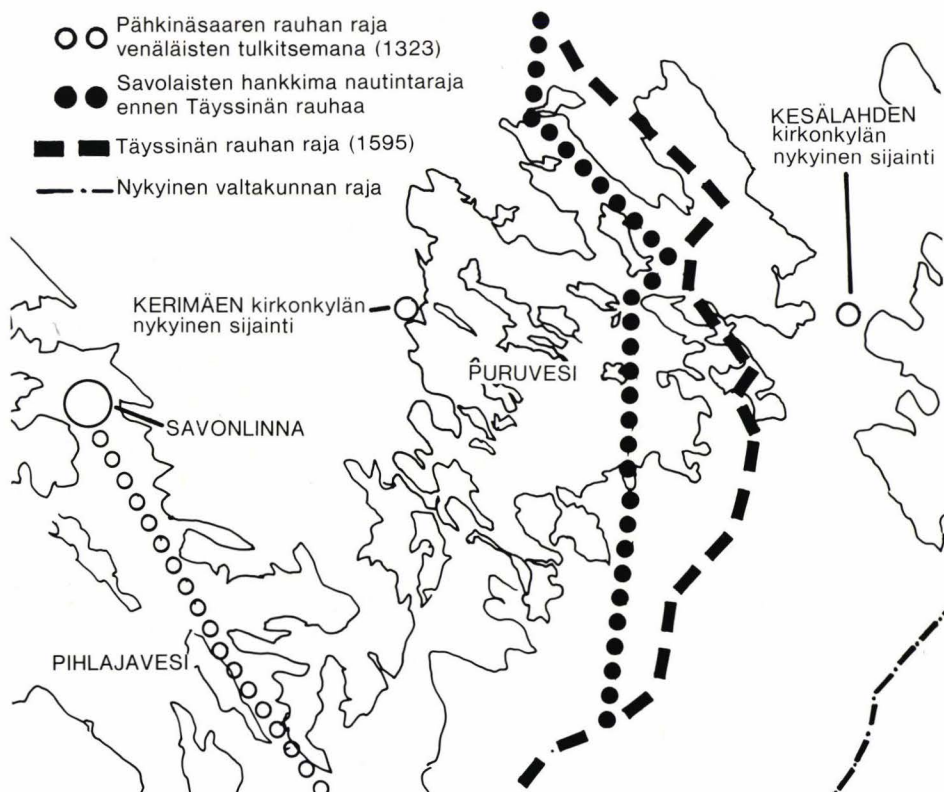
Puruveden muinaista kalastusta koskevat tiedot ulottuvat vuosisatojen taakse. Jo ennen Pähkinäsaaren rauhaa, vuonna 1323, oli järvestä tullut eri karjalaisryhmittymien kaukonautinta-alue. Karjalaisten kalastusmatkat Puruvedelle suuntautuivat kahdelta taholta: Laatokan Karjalasta ja Vuoksen Karjalasta. Näiltä eri alueilta tulleet kalastajat olivat todennäköisesti jakaneet järven kahdeksi erilliseksi nautinta-alueeksi. Nimittäin vanhaan kalastusnautintaraajaan näytti perustuvan se valtaraja, joka muodostui Pähkinäsaaren rauhassa, kun Äyräpään, Jääsken ja Savon kihlakunnat joutuivat Ruotsin haltuun.¹

Virallisen rajan kulku jäi kuitenkin vielä parin sadan vuoden ajaksi epämääräiseksi, mikä aiheutti järviolueella runsaasti verisiä kahakoita aina siihen asti, kunnes raja lopullisesti vahvistettiin Ruotsi-Suomen ja Venäjän välille Täyssinän rauhassa vuonna 1595. Täyssinän raja Puruveden alueella säilyi muodossa tai toisessa nykyaikaan ja on nykyisin Mikkelin läänin ja Pohjois-Karjalan läänin välinen raja.²

Puruveden alue jakaantui tuolloin siis tietyllä tavalla savolaiseksi ja karjalaiseksi alueeksi. Kerimäen saarennolla sijainneet laatokankarjalaiset asutukset olivat jo aikaisemmin alkaneet sääminkiläistyä ja »länsikarjalaistua», ts. Puruveden rantamat saivat väestöä vuoksenkarjalaisista kaukokalastajista, mikä jatkui uuden rajan vedon jälkeen.³ Kesälahden puolen asuttaminen puolestaan tapahtui Laatokan Karjalasta päin.⁴ 1600-luvulla Kesälahden väestö kuitenkin jossain määrin savolaistui, kun tapahtui ortodoksien merkittävää poismuuttoa ja tilalle saapui väkeä sekä Säämingistä että Etelä-Karjalasta.⁵

Suurimittainen kalastus Puruvedellä on ollut luonteeltaan kausikalastusta, jota on harjoitettu etupäässä kutuaikoina keväisin ja syksyisin. Pyydyksenä on käytetty nuottaa. Vuonna 1543 harjoitettiin kalastusta järvellä 404 piennuotalla ja 15 suurnuotalla, joilta Ruotsin kruunu kantoi veron.* Nuottia on ollut

* Melanderin mukaan Puruvedellä oli enemmän nuottia kuin missään muualla Suomessa 1500-luvulla.⁶

Kartta 4. PÄHKINÄSAAREN RAUHAN JA TÄYSSINÄN RAUHAN RAJOJEN KULKU PURUVEDEN KOHDALLA⁸.

vieläkin enemmän, koska lukuihin ei sisälly Venäjän puolen nuottaus. Kalastajia kävi Puruvedellä tuolloin aina Kirvun ja Antrean seuduilta saakka.⁷

1550-luvun loppuvuosina perittiin veroa Puru- ja Orivedellä käyneiltä nuottakunnilta seuraavasti:⁹

v. 1557 kevät: 79 nuottakuntaa	syksy: 46 nuottakuntaa
1558 kevät: 65 »	96 »
1560 kevät: 96 »	147 »

Kaukonautinta jatkui seuraavinakin vuosisatoina. Muun muassa kiteeläisillä ja kesälahtelaisilla oli 1700-luvulla Puruvedellä veronalaista kalastusta, jota harjoitettiin keväisin ja syksyisin.¹⁰

Kiinteän asutuksen lisääntyminen Puruveden rantamilla oli kuitenkin omiaan tukahduttamaan kaukokalastusta ja aiheutti etäämpää tulevien kalastajien kanssa riitaisuuksia, joita ratkottiin käräjillä.¹¹

Perimätiedon mukaan kaukokalastus jatkui vielä 1800-luvullakin. Keväisin ja syksyisin saapui »Säämingistä ja Savosta» kalastajia eri puolille Puruvettä.¹² Voidaan olettaa tämän kaukonautinnan olleen jatkoa sille kalastukselle, jota harjoittivat ne karjalaiset, jotka olivat jättäneet talosijansa autioiksi Karjalassa

jo 1550-luvulla ja muuttaneet pysyväisiksi asukkaiksi Sääminkiin ja Sulkavalle.¹³ Kalastajilla, jotka saapuivat kauempaa, oli ollut *lakseissa* ja saarissa kalasaunoja, joita käytettiin sulan veden ajan kalastuksen tukikohtina. Kaukaisen kotipaikan ja kalastusalueen välillä toimi huoltoyhteytenä veneliikenne. Kalasaunoille tuotiin leipää ja suolaa ja kotiseudulle vietiin *tiinuihin* suolatut kalat. Säämingin kalastajat olivat pitäneet ominaan perinteisiä kalapaikkojaan, minkä vuoksi oli syntynyt kahinoita heidän ja paikallisten asukkaiden välillä.¹⁴ Puruveden vanhimpiin nuottamiehiin kuuluneen kalastajan (synt. v. 1886) kertomuksen mukaan olivat riidat joskus kehittyneet varsin traagisiksi – paikallisten asukkaiden ja taipalsaarelaisten kalastajien välisissä kahinoissa oli tapettu miehiäkin.

Puruvedellä suoritettu vesialueiden piirirajainkäynti vuosina 1905–1909 heijastaa kiintoisasti keskiajalta peräisin olevia kaukonautintaomistuksia, joiden säilyminen on saattanut olla jonkinmoinen rasite tämän vuosisadan ammattimaiselle kalastukselle. Voidaan mm. mainita muinoin strategisesti tärkeä Abrahamin saari, joka sijaitsee keskellä Puruvettä. Saari lienee kuulunut alunperin kruunulle, mutta joutui 1400- ja 1500-lukujen taitteessa Säämingin kirkolle. Harvaselällä samoin sijaitseva Petrisaari on kuulunut Säämingin Pihlajaniemen Hirvoisten ikivanhoihin salomaihin. Omistussuhteet olivat säilyneet isossajaossa, perimätiedon mukaan mm. Petri siksi, että saareen oli rakennettu talo. Saarien ympäröimät vesialueet jäivät entisille omistajilleen, kun suoritettiin vuosina 1905–1909 vuoden 1902 vesilain edellyttämät ja isoajakoa täydentävät piirirajainkäynnit.¹⁵ Sääminkiläisten nykyinen kaukonautinta on »modernisoitunut» rahataloudelliseksi. Paikalliset kalastajat, jotka hyödyntävät kyseisiä vesialueita, joutuvat maksamaan sovitun kalavesien käyttövuokran.¹⁶

Toisenlainen moderni jatko vanhalle kaukokalastusperinteelle on kehittynyt Puruveden Yleisveden hoitokunnan perustamisen jälkeen (v. 1958). Hoitokunta alkoi myöntää ulkopaikkakuntalaisille urheilukalastusseuroille ns. pilkkilupia yhteisveden alueelle. Esimerkiksi vuonna 1961 myönnettiin pilkkilupia mm. Simpeleen, Parikkalan ja Savonlinnan kalastusseuroille. Ulkopaikkakuntalaisten pilkkikalastusoikeuksia laajennettiin vuonna 1970, jolloin päätettiin ottaa käytäntöön koko Puruvettä koskeva pilkkikalastuslupa, jonka ovat saaneet myös yksityiset ulkopaikkakuntalaiset lunastaa.¹⁷

9.2. KESÄNUOTTAUKSEN MUUTTUMINEN OMAVARAISKALASTUKSESTA RAHATALOUDELLISESTI AMMATTIMAISEKSI* 1800-LUVUN LOPUSSA

Puruveden ympäristöseudut ovat varsin karuja ja niukkaravinteisia, minkä seurauksena on ollut tietysti se, että kalastus on merkinnyt varsin paljon paikalliselle väestölle. Ennen kaikkea muikkua on pidetty korvaamattomana, mitä osoittaa se, että kansanpuheessa muikun nimityksenäkin oli vain *kala*.^{**}

* Ks. ammattimaisuuden määrittelyä kpl. 10.1.2.2.

** Kala-nimitystä on myös muualla käytetty vain siitä kalasta, joka on ollut taloudellisesti tärkein. Esimerkiksi Kemijoella annettiin tämä nimitys lohelle pyynnin aikana.¹⁸

Vuoden 1893 Kalastuslehdessä rovasti Jalkanen Kerimäeltä kirjoitti:

»Muikku on kansan puheessa 'kala', muut ovat ahvenia, särkiä, haukia, siikoja ym. Jos jolloinkin niin sattuisi, ettei saataisi kalaa talon tarpeiksi, pidetään sitä täydellisenä katovuotena, sillä leipää ei paljon osata ajatella ilman kalaa. Kalaleipä [so. kalakukko], se on kansan jokapäiväinen ravinto.»¹⁹

Kalan merkitystä ravinnossa ja edelleen tapakulttuurissa osoittaa myös Elias Lönnrotin muistiinpano kalaryypystä Kerimäellä: »Ei kala kuivassa elä.»²⁰

Vaikka jo 1880-luvulta on tietoja, joiden mukaan muikkua on pyydetty kaupaksi Itä-Suomen suurten järvien alueelta, mm. Puruvedeltä,²¹ on kuitenkin muikun merkitys viime vuosisadan loppuvuosille saakka ollut ennen kaikkea omavaraistaloudellinen Puruveden seutujen asukkaille.²² Muikku, jota on myyty, on ollut kesällä saatua ja talouksille ylimääräistä kalaa. Syksyllä muikun kutupyynnin aikana saadut kalat on suolattu talouksien talvikäyttöä varten.²³

Se kalalaji, jolla on ollut Puruvedellä varhaisemmin näkyvä kaupallinen arvo, on *lohi*, ts. joko Saimaan vesistöissä reliktinä elävä saimaanlohi tai järvitaimen. Jo vuonna 1858 kalastuksentarkastaja H.J. Holmberg mainitsee lausunnoissaan, että Puruveden lohta pidettiin erinomaisena ja siitä maksettiin parempi hintakin kuin muitten järvien lohesta.²⁴ Kuluvan vuosisadan vaihteen tienoilla kiinnittivät kalastusviranomaiset usein huomiota Puruveden kuuluisaan loheen ja siihen, missä tapahtui lohien kutu, sillä järvestä vain aniharvoin saatiin pienikokoisia lohia.²⁵ Kirjoituksista ilmenee selvästi, että lohien pyynti oli luonteeltaan ammattimaista. Lohenkalastajia oli ympäri Puruvettä ja heidän saamansa saaliit olivat joskus huomattavia. Muun muassa eräs Pihlajaniemen talo sai syksyllä vuonna 1898 yli 600 lohta pitkällä siimalla. Tavallisesti vuosittaiset saaliit jäivät kuitenkin kalastajaa kohden muutamaksi kymmeneksi loheksi, mutta kun saadut kalat olivat verrattain kookkaita, 6–7 kilon painoisia, muodostui kokonaissaaliista kilomääräisesti melkoisen suuri. Vuosisadan vaihteen lohenkalastajien lukumäärästä ei ole tarkkoja tietoja, mutta R. W. Snellman mainitsee vuoden 1902 Suomen kalastuslehdessä, että lohien kalastusta harjoittavia henkilöitä oli Punkasalmen ja Tuunaansalmen puolelta, Joushenniemenstä, Kumpurannasta, Herttuansaaresta, Hevossalosta ja Pihlajaniemeltä.²⁶ Luettelosta puuttuvat kokonaan Kesälahden alueet, joten luetellut seudut eivät varmastikaan olleet ainoita, joissa lohenkalastajia asui.

Lohen kalastus on jatkunut aktiivisena aina viime sotiin saakka.* Vuonna 1933 esiintyneen tiedon mukaan oli Puruvedellä kymmenestä viiteentoista lohenkalastajaa. Tuolloin saatujen lohien keskipainoksi arvioitiin 3 kg ja järven kokonaistuotoksi 122 lohta,²⁷ mikä määrä tuntuu tosin pieneltä verrattuna aikaisempiin, joskin epätarkempiin tietoihin.

Lohen kaupallista arvoa osoittavat myös Puruveden lohta koskevat nimitykset. Kuuluisin lohi oli lyhyt ja leveä *siikalohi*. Laihoista lohista esiintyi useita eri nimityksiä, kuten *haukilohi*, *tervalohi*, *niemenkiertolainen* ja *nahkalohi*.²⁸

* Lohen pyynti oli vuosina 1919–23 ollut talvisaikaan varsin aktiivista verkoilla, vaikka se oli ollut kiellettyä. Mm. eräs kalastaja oli eräänä talvena vienyt Viipuriin 300 kg jäädytettyä lohta. Vuonna 1924 hän oli ostanut *lohipyryvöllä* itselleen tilankin oltuaan aikaisemmin vuokralaisena.

Lohen varhainen kaupallisuus oli seurausta ensinnäkin siitä, että sen liha oli sen verran rahallisesti arvostettua, että sitä kannatti viedä pitemmällekin. Vuosisadan vaihteessa lohta kuljetettiin huomattavia määriä aina Pietariin asti.²⁹ Toinen syy oli se, että lohta saatiin verrattain runsaasti.

Lohenpyynti ammattimaisena koitui kuitenkin vain pienen kalastajaryhmän hyödyksi. Mutta kun muikun nuottauksella alettiin saada rahallisia ansioita, kehittyi kalastuksesta merkittävä, vaihdantatalouteen liittyvä elinkeino. Ennen tätä koki kuitenkin muikun perinnäinen kotitarvenuottoaus voimakkaan taantumisen 1880-luvun alussa. Tuolloin muikunpyynnille uusi tapa, verkkokalastus, yleistyi lähes yksinomaiseksi ja »nuotat joutuivat oksaan».³⁰

Luultavasti verkkopyynnin leviäminen »kulovalkean tavoin» enteili sitä, että väestö alkoi ymmärtää muikun rahallisen arvon. Nimittäin kun verkkopyynti oli varsin voimaperäistä – sen ajateltiin jopa 1880-luvun loppupuoliskolla vaikuttaneen tuhoisasti muikkukantaan³¹ * –, riitti saaliista ainakin loppukesän ja alkusyksyn aikana suolattavaksi ja myytäväksi. Loppusyksyn kalat taas perinnäiseen tapaan pyydettiin talven varalle.³³ Verkkokalastuksen hegemonia ei Puruvedellä kuitenkaan muikkukadon takia kestänyt kovin kauan, sillä kalastus näyttää jopa kokonaan tyrehtyneen, kun kalastajat siirtyivät verkkoi-neen Punkaharjun eteläpuolelle.³⁴

Kesänuotanveto elpyi todennäköisesti nopeasti verkkokalastuksen epäonnistuttua. Se jaksottui menetelmänsä puolesta sen mukaan, miten muikku käyttäytyi avovesikauden edistyessä ja eri vuorokaudenaikoina, kuten aikaisemmin on esitetty: Alkukesästä harjoitettiin pintavetoa. Liiat kalat voitiin suolata myyntiä varten ja kuljettaa heinäkaloiiksi markkinoille, mm. Sortavalaan. Heinäkuussa ei paljon kannattanut nuottaa vetää, mutta heti elokuussa aloitettiin veto ja nyt pohjasta. Syksyn tullessa pyynti muuttui jälleen pintavedoksi, mutta kudun aikana ja sen jälkeen pohjavedoksi, jona aikana saadut kalat suolattiin talven varalle.^{35**}

Vähitellen alettiin kesänuottausta harjoittaa yhä enemmän raha-ansioden takia. Jos saatiin suuria saaliita, saatettiin varsinkin syksyisin soutaa kalalastin kanssa jopa peninkulmien matka Savonlinnaan. Lämpimien ilmojen aikana taas oli turvaututtava liian kalan suolaamiseen ja sen kauppaamiseen markkina-aikoina.

Ratkaisevin tekijä muikkukalastuksen ammattimaiseksi muuttumisessa oli laivaliikenteen kehittyminen Puruvedellä, mikä mahdollisti sen, että nuotalla saadut suuret saaliit voitiin tuoreeltaan toimittaa myytäväksi. Laivaliikenteen aloitti Don Juan -laiva 1880-luvun puolivälissä, mutta sillä ei ollut vielä merkitystä, koska laiva kulki vain kerran viikossa Punkaharjulta Kerimäen kautta Kesälahdelle. Vuosisadan vaihteeseen tultaessa laivavuorot kuitenkin lisääntyivät ja yhteydet Savonlinnaan paranivat³⁶, jolloin muikun nuottoaus tehostui ammattimaiseksi elinkeinoksi, sillä sitä kannatti harjoittaa päivittäin läpi vetokauden. Varsinkin Puruveden Kerimäen puoleisella alueella oli useita ammatikseen vetäviä kesänuottakuntia. Osa talojen väestä oli jatkuvasti nuotal-la, kun taas talolle jääneet hoitivat maatyöt. Nuottoausalueelle ei ollut määrätty rajoituksia: Nuottakunnat siirtyivät eri alueitten apajapaikoilta toisille apajille aina sen mukaan, miten kuultiin saatavan kaloja.³⁷

* Myöhemmin arveltiin muikkukadon kuitenkin johtuneen vuosien 1886 ja 1887 suurista tulvista. Professori Järvi taas arveli kadon aiheutuneen liian ankarasta verkkopyynnistä silloin, kun muikkukanta oli pieni.³²

** Ks. tarkemmin kappaleesta 8.

9.3. VANHAKANTAISESTA TALVINUOTTAUKSESTA ENNEN MUIKUN AMMATTIMAISTA TALVI- NUOTTAUSTA

Ennen ammattimaisen talvinuotauksen alkua 1910-luvulla oli kesänuotaus nuotanvedon päämuoto Puruvedellä ja se oli kohdistunut ensisijaisesti muikunpyyntiin. Vähäisempää nuottausta harjoitettiin satunnaisesti talvella. Talot, joissa oli nuotta, vetivät sitä talvisin muutaman kerran kuukaudessa, jotta olisi saatu tuoretta ruokakalaa. Nuottaus suoritettiin kesänuotalla ja sellaiselta kesäapajapaikalta, joka soveltui pohjavetoon. Apajapaikka oli näin ollen verrattain matala ja tämän vuoksi ei pyynnin kohteena ollut muikku, joka talvisin oleskeli selkien syvissä haudoissa, vaan joko siika tai *luukala*. Syy talvinuotauksen vähäisyyteen oli siis se, että siikaa tai luukalaa ei riittänyt kovin usein nuotattavaksi.

Vetokaudella 1972–73 vedossa olleiden apajapaikkojen nimistö ja sijainti antavat jonkinlaisen osviitan talvinuotanvedon vanhakantaisesta harrastuksesta. Nimistössä esiintyy apajapaikkoja, joiden nimeen liittyy *talvi*-sana yhdyssanan määriteosana. Talviapajapaikkoina on käytetty myös niitä apajia, joiden määritteenä on sana *vanha*, tai niitä, joiden perusosana on sana *hauta*. Vanhoja talviapajapaikkoja on seuraavasti: Kerimäen Hälvän alueella *Talvihauta* (kartta 10, n:o 338), jota vedetään edelleenkin myös kesäisin (kartta 19, n:o 185). Kumpurannan alueella on nykyisin kesävetona oleva *Vanha hauta* (kartta 19, n:o 165). Punkaharjun Putkiniemen päässä vedettiin talvisin *Vanhaa apajaa* (kartta 10, n:o 44) sekä *Ukonluotoa* (kartta 10, n:o 48), jonka talvivedosta tulee puhe jäljempänä. Kesälahden Purujärven alueella sijaitsevat *Vanha apaja* (kartta 10, n:o 62) sekä Torohvin apajien *Talvihauta* (kartta 10, n:o 66; kesävetona kartta 19, n:o 90). Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella on kaksi *Talviapajaa* (kartta 10, n:o 106; kesävetona kartta 19, n:o 116) (kartta 10, n:o 140; kesävetona kartta 19, n:o 126) ja näitten lisäksi nykyään pelkästään kesävetona oleva *Ansoniemen talviapaja* (kartta 19, n:o 105).

On tietysti selvää, että edellä esitetyt apajapaikat eivät ole olleet yksinomaisia apajapaikkoja, joita on vedetty talvisaikaan, mutta todennäköisesti ne ovat olleet merkittävimmät, sillä onhan niitten käyttö säilynyt nykyaikaan – joskin usein vain kesänuotilla vedettävänä, koska apajat ovat liian matalia nykyisille korkeille talvinuotille. On huomattava lisäksi, että vanhoista talviapajista ei yksikään sijaitse selkävedellä, ja se ainoa apaja (kartta 10, n:o 62), jonka nostin ei ole rannassa, sijaitsee kuitenkin matalahkolla vesialueella. Tämä osoittaa siis sitä, että talvinuotaus on ollut etupäässä luukalan pyyntiä. Vain alkutalvesta, jolloin muikku ei ole vielä paennut syvemmille selkävesille, on voitu vetää muikkua. Talviapajanimistön levittäytyminen yli koko Puruveden on taas osoitus siitä, että nuotanvetoa talvella on harrastettu kaikkialla.

Onko sitten muualla maassamme harjoitettu nimenomaan muikun talvinuottausta ennen kuluvaan vuosisataa? Talvikalastusta käsittelevä kirjallisuus ei anna suoraa osoitusta muikun talvinuotaukseen. Käsitellessään Suomalainen kalastus -teoksessaan talvinuottausta Sirelius ei mainitse muikun nuotauksesta erikseen mitään, vain sekakalanuotista (tosin mainiten, että syviltä apajilta saadaa parhaiten muikkua ja kuoretta), siikanuotista ja kuorenuotista. Sekakalanuottana käytettiin samaa pyydystä kuin avovesipyynnissä. Joulun ja huhtikuun väliaikana harjoitettiin apajoimista vähän ja vain harvoilla seuduilla.³⁸ Myöskään kalastuskomitea vuodelta 1898 ei mainitse erikseen muikkua-

nuottaa, vaan toteaa, että kaikkialla pyydetään kaikkia kalalajeja tiheillä nuotilla.³⁹ Alb. Sandman kirjoittaa vuoden 1896 Kalastuslehdessä, että esim. Keiteleessä loppui nuotan veto, kun järvet jäätyivät.⁴⁰ E.A. Virtasen maininnat Karjalassa harjoitetusta muikun talvinuottauksesta ovat tulkinnalliset. Talvinuottausta on tosin harjoitettu, mutta pyynnin kohde ei selviä. Pyynti ei kuitenkaan ole ollut ilmeisesti ainakaan kaikkialla koko talven kestävä, sillä mm. Tuukan Kevättämäjärvellä talvinuotanveto alkoi Marianpäivän aikoihin.⁴¹

Järvialueen talvinuotanvedon satunnaisuutta osoittaa myös vuoden 1915 Kalatalous-julkaisussa ollut kirjoitus muikun pyynnistä. T.H. Järvi toteaa, että jos muikun pääkalastus olisi siirrettävä kutuajan jälkeiseksi ajaksi, tietäisi se täydellistä kumousta muikun pyynnissä. Ja edelleen, että jos muikun kutupyynti kiellettäisiin, muuttuisi pyynti talvikalastukseksi, joka vaatisi aikaisempaa paljon suurempia kustannuksia.⁴²

9.4. NUOTAN SUURUDESTA VANHEMPINA AIKONA

Avoveden aikana harjoitetussa muikunpyynnissä näyttää käytetyn jo vanhoista ajoista lähtien varsin suuria nuottia. 1500- ja 1600-luvuilla verotetut suurnuotat saattoivat olla ympärykseltään yli 100 syltä. Yleisempiä olivat kuitenkin pienemmät 80, 44, 40 ja 20 sylen nuotat. Suurnuottiin oli oletettavasti jo tuolloin kehitetty jonkinlainen perä. Nuotat olivat koostuneet useiden osakkaiden osuuksista, esim. vuonna 1693 oli puoliosuudellisia ja neljännesosuudellisia nuottia.⁴³

Vuonna 1862 Keisarillinen senaatti vahvisti Kesälahden pitäjän kalastussäännöt, joita oli pari vuotta aikaisemmin käsitelty pitäjäläisten keskuudessa. Säännöissä oli nuottaa koskien seuraavia määräyksiä: *Silmän pituus suoraksi vedettynä sai olla nuotan perässä 3/4 tuumaa [solmuväli siis puolet tästä]. Nuotan rinnassa ja reisissä piti solmuvälin olla vähintään puoli tuumaa. Nuotan korkeus määräytyi mielenkiintoisella tavalla: Jokaisella 1/4-manttaalilin kokoisella tilalla sai olla 10 kyynärää korkea nuotta ja pienemmillä taloilla nuotan korkeus oli pienempi sen mukaan, minkälainen oli tilan manttaaliko.*⁴⁴

Vuonna 1897 Kalastuksentarkastelija piti oikeutettuna Kesälahden pitäjän päätöstä, joka koski nuotan korkeutta: Nuotta ei saanut olla korkeampi kuin 7 metriä. Kalastuksentarkastelija kuitenkin huomautti, että olisi ollut tarkoin päätettävä, miten nuotan korkeus mitattiin. Kun ympäryksen määrittäminen oli yksiselitteinen, niin korkeus muodostui taas erilaiseksi riippuen siitä, mitattiinko se siinä asennossa, jossa se oli kuivumaan ripustettuna, tai siinä asennossa, jossa se oli vedessä, ts. silmät avonaisina. Kalastuksentarkastelija suositteli ensimmäistä tapaa, koska se oli helpompi ja varmempi suorittaa. Kesälahdella oli jo tuolloin 7 metriä korkeampia nuottia, minkä vuoksi Kalastuksentarkastelija ehdotti, että aikaisemmin tehtyjä nuottia saatiin pitää vielä 2 vuotta.⁴⁵

Muistitiedon mukaan näyttävät Puruveden nuotat ennen 1910-lukua olleen kooltaan samansuuruisia, kuin edellä on esitetty.

Kerimäellä nuotan korkeus vaihteli 8 kyynärästä 12 kyynärään.* 10-kyynäräinen oli tavallisin. Perä oli varsin pieni, mutta todennäköisesti niin pitkä, kuin oli nuotta korkea (tätä pidetään yleensä perän minimipituutena). Rintaverkkoja oli puolellaan vain 3 metriä, silmäkoko 1/2 tuumaa; särysverkkoja 10 metriä, silmäkoko 1 tuuma, ja harvoja verkkoja, silmäkooltaan 1 1/2-tuumaisia, oli nuotassa 70 metriä. Nuotan ympärykseksi tuli toisin sanoen noin 170 metriä eli pyöreästi 100 syltä, minkä kokoisia olivat suurnuotat jo 1500-luvulla.**

Kesälahden Purujärvellä ja Villalassa olivat nuotat 1900-luvun alussa 12 kyynäräisiä. Sikloilta nuotan korkeus oli pienempi, noin 10 kyynärää.

Nuotissa on ollut vanhastaan lähes samanlainen väki*** kuin nykyisissä nuotissa. Jos havaksen pituus yläpaulassa oli 10 metriä, oli alapaulassa *uluko-olokapiähän ylettyvä väki*, mitattuna suoraksi ojennetun käden sormista, ts. alapaula oli 10 % pitempi yläpaulaa. Kun nuotassa oli runsaasti väkeä, sanottiin sitä *lasakaksi*. Kesälahden puolella olivat nuotat *sinkiiimmin* pauloitettuja kuin muissa kunnissa, ts. siivessä oli niukasti verkkoa.

Jos nuottaan oli tehty vähemmän väkeä, kuin edellä on mainittu, voitiin yläpaulaa kuroa *jäniksenpoluille* tai *kinkeroille*, jotta saatiin enemmän väkeä ja voitiin vetää pehmeäpohjaisia apajia. Nuotta kulki näin ollen kaltevammassa asennossa eikä siksi takertunut pohjaan. Alapaulaan voitiin myös kietaista *riiholokija* tai panna niitä riippoihin samoin kuin myös kuusen havuja, jotta paula ei *muttaantunut* (tunkeutunut mutaan). Olkituppojen käyttö on ollut yleinen menettely Karjalassa.⁴⁸

Puruveden seutu on ollut vanhastaan tunnettu verkkojen kutomisesta (ks. kpl. 10.1.2.2.). Nuottaverkkoja kudottiin yleisesti 1910-luvulla, mm. Rastissa vielä 1914. Purujärvellä muistettiin, että tehdasverkkoja alettiin satunnaisesti saada vuoden 1906 jälkeen. Koska nuottaverkkojen kutominen oli erittäin pitkäaikainen työ ja kesti yleensä saman ajan, 3–5 vuotta, kuin nuotta kesti vedossa – »*Sitähä ei joutana käpy ettäälle, eikä joutana makkoomaan öetä loppuun*» –, on ilmeistä, että nuotan korkeus pysyi tämän vuoksi verrattain pienenä.

Nuottaverkkojen materiaalina oli ollut vanhastaan hamppu. 1890-luvulta lähtien alettiin kuitenkin vähitellen saada kaupoista *pumpulilankoja*,⁴⁹ joiden ansiosta nuotan teko nopeutui ja kestävyys parani. Uuden materiaalin yleistyminen ounasteli ensimmäisenä merkinä niitä muutoksia, joita nuotanvetoperinne tuli kokemaan 1910-luvulla.****

* Kalapyydöissä käytetyt vanhat mitat muutettuna nykyajan mitoiksi:⁴⁶

1 syli = 3 kyynärää = 1,781 m	1 kortteli = 6 tuumaa = 0,149 m
1 kyynärä = 2 jalkaa = 0,594 m	1 tuuma = 2,47 cm
1 jalka = 2 korttelia = 0,297 m	

** Vertauksen vuoksi voidaan mainita, että esim. Virolahdella olivat nuotat ympärykseltään ennen 1830-lukua 60 syltä ja niissä oli jo perä. 1830-luvulla yleistyi ns. venäjännuotta, joka oli yli 100 syltä ympärykseltään.⁴⁷

*** Väki-sanan merkitys nuotan yhteydessä on spesiaalinen. Voidaan ajatella sen liittyvän alunperin voima-sanaan. Nuotalla oli »voimaa» saada kaloja, kun alapaula oli yläpaulaa pitempi.

**** Merikalastusalueella uuden puuvillamateriaalin omaksuminen on ollut varhaisempaa. Mm. Rymättylässä olivat hamppunuotat vaihtuneet puuvillanuotiksi jo 1890-luvulle tultaessa.⁵⁰

Merikarvialla valmiit tehdaskutoiset verkot ilmestyivät kauppoihin vuosisadan vaihteessa.⁵¹ Samoihin aikoihin myös esim. Viipurin läänin Pitkäpaaden saarella alettiin luopua kehrätyistä pellava- (verkko) ja hamppu- (nuotta) langoista, joiden sijaan tulivat tehtaitten kauppaan lähettämät pumpulilangat.⁵²

10. AMMATTIMAISEN TALVINUOTTAKALASTUKSEN AIKA 1910-LUVULTA ALKAEN

10.1. TALVINUOTTAUKSEN KEHKEYTYMINEN AMMATTIMAISEKSI 1910-LUVULLA JA TALVINUOTTAUKSEN ENSIMMÄINEN AIKAJAKSO VUOTEEN 1939

10.1.1. Muikun talvinuottauksen aloittaminen perinteisellä nuotalla

Rovasti Jalkasen kirjoitus Savonlinnan ympäristöseudun nuottakalastuksesta vuodelta 1893 paljasti, että muikun talvinuottausta ei liiemmästi harjoitettu viime vuosisadalla, sillä talvikalat pyydettiin syksyllä. Kesänuottauskin oli 1880-luvun alussa menettänyt valta-asemaansa pääpyyntimuotona, kun uusi muikun pyyntitapa, verkkokalastus, oli alkanut. Kesänuottaus tehostui kuitenkin uudelleen juuri ennen kuluvan vuosisadan alkua ja muuttui luonteeltaan ammattimaiseksi, kun laivaliikenne avasi myyntikanavan Savonlinnaan. Kesänuottauksen ammattimaistuminen on oletettavasti ollut myös eräänlainen impulssi talvinuottaukseen.

Koska kesänuottausta harjoitettiin niin, että vesialueiden nautinta kunnan rajojen sisäpuolella oli yhteistä,⁵³ noudatettiin samaa periaatetta myös talvinuottauksessa, ja se alkoi siellä, missä tiedettiin olevan muikun pohjavetoon soveltuvia apajia. Tällainen vanhastaan tunnettu alue oli nykyisen Punkaharjun kuntaan kuuluva Putkiniemi, jonka kuuluisimmat apajat olivat *Vanha apaja* ja *Ukonluoto*.*

Vuonna 1906 saapui Pihlajaniemeltä nuottamiehiä kalastamaan Putkiniemelle talvivetokaudeksi. Kalastajat olivat asustaneet arkipäivisin *korttierissa* Putkiniemen taloissa ja viikonloppuina käyneet aina kotonaan. Talvinuotant vetoa oli kestänyt kuitenkin vain parisen vuotta, sillä piirivesialueiden jako oli sen sitten lopettanut.

Nuotantveto oli ollut tuolloin varsin verkkaista. Jopa kuluurattaan kierto oli voitu suorittaa paksut turkit päällä ilman, että kiertäjälle oli tullut kuuma. Vain yksi apaja oli ennätetty päivässä. Nuottaus oli muutenkin paljolti kokeiluluonteista, mitä osoittaa seuraava kertomus:

Kerran oli pihlajaniemeläisten nuotta *muttaantunut* ja tarttunut pohjaan kiinni, koska *väkkee* oli alapaulassa ollut liian vähän eikä nuotta pystynyt kulkemaan näin ollen tarpeeksi *jäläkivietteessä*. Koska oltiin taitamattomia, otettiin hevonen vetoavuksi, jolloin nuotan irrotessa oli koko perä haljennut ja nuotantveto oli vähäksi aikaa loppunut siihen.

On kiintoisaa todeta, että pihlajaniemeläiset olivat ensimmäisiä, jotka kokeilivat suurimittaista muikun talvinuottausta. Tämä voisi selittyä siten, että Pihlajaniemellä oli talvisaikaan runsaasti vapaata työvoimaa. Nimittäin Pihla-

* Ks. kartta 5 ja 10

janiemi on vanhastaan ollut tunnettu paikka siitä, että kesän tullen maatöihin sitoutumaton miesväki lähti hinaajille töihin. Kun talvi tuli, oli töistä puute, sillä ei ollut yllin kyllin peltoja, joille olisi voitu ajaa mutaa, eikä myöskään metsärahdin ajua ollut niemellä paljon tarjolla, kuten oli esimerkiksi Kesälahden puolella. Elantoa oli yritettävä talvisaikaan siis kalastuksella. – Talvinuottauksen tehostuttua seuraavilla vuosikymmenillä laivamiehet osallistuivat lukuisina nuotanvetoon.*

10.1.2 Korkean talvinuotan käyttöönotto ja sen merkitys muikun talvinuottauksen lopulliseen läpimurtoon

Kun muikun talvinuotanvedon ensimmäiset yritykset olivat tyrehtyneet piirivesialueiden jakoon, pihlajaniemeläisten oli löydettävä keino, jonka avulla nuotanveto oli mahdollista heidän omilla, syvillä kalavesillään. Ongelman ratkaisussa oli otettava huomioon kaksi tekijää: 1) muikun vuotuinen liikkumisrytmi – muikut painautuvat talvella järven selkien syviin hautoihin; 2) järven syvyyssuhteet – Pihlajaniemen vesialueiden syvänteissä olevat apajat oli mahdollista vetää luotojen reunamille, mutta ei lähemmäksi kuin 5–7 sylvän syvyyteen. Oli siis lisättävä nuotan korkeutta, jotta voitiin vetää syvällä sijaitseville nostimille. Saman tien saatiin saaliit suurenemaan ennennäkemättömän suuriksi.

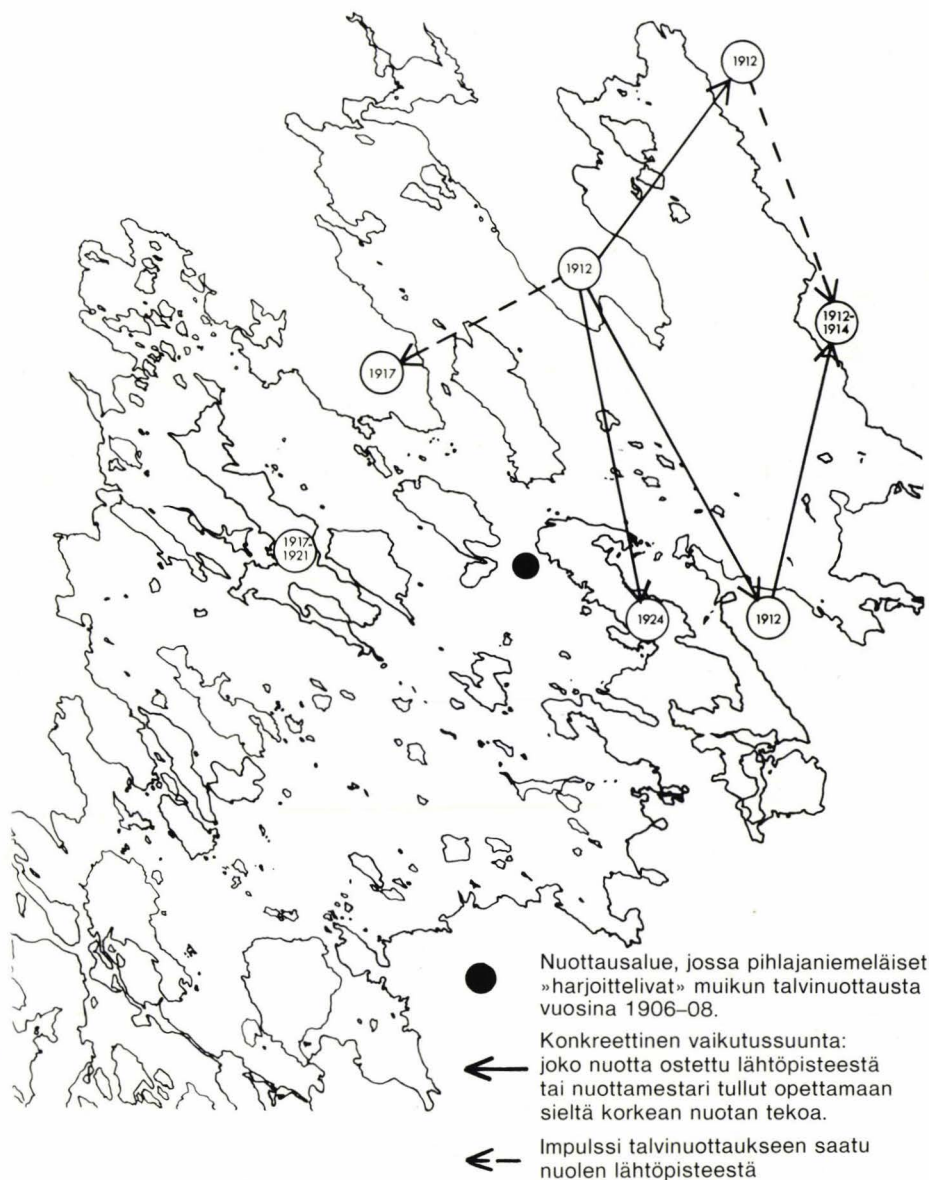
Vuonna 1912 teki Pihlajaniemellä kaksi *nuottaripattia*, nuottamestaria, ensimmäiset korkeat talvinuotat. Toinen nuottaripatti oli Niko Turtiainen, joka toimi kesäisin sisävesilaivan kapteenina, ja toinen oli Juho Malinen, joka jo kuutisen vuotta aikaisemmin oli kokeillut muikun talvinuottausta Putkiniemellä. Muistitiedon mukaan Turtiaisen nuotta oli peräti 25 kyynärää korkea (noin 15 metriä), kun taas Malisen nuotta oli 12 metrinen.

Kyseisenä vuotena, 1912, Malinen oli saanut valmiiksi toisenkin talvinuotan, jonka möi saman tien kesälahtelaisen naapurikylän, Villalan, miehille. Villalalaisen Heikki Ketolaisen mukaan oli naapurin isäntä tullut kerran Ketolaisen kotitaloon ja sanonut: »*Annettaankos myö nyt leuvan alta kaikki kalat vettee toisten ja ihe nähhään näläkee.*» Naapurin isäntä oli nähnyt pihlajaniemeläisten saaneen korkeilla nuotilla suuria muikkusaaliita. Heikki Ketolaisen isä oli saman tien lähtenyt naapurinsa kanssa ajamaan järven selän yli Pihlajaniemelle, missä ostettiin sitten Juho Maliselta korkea nuotta.

Kun Villalan miehet alkoivat saada uudella pyydyksellään suuria saaliita, levisi tästä huhu koko Kesälahden alueelle, ja kaikkialla ryhdyttiin suuren nuotan hankintaan. Purujärvelle kutsuttiin Pihlajaniemeltä verkkomestari *Tyrä-ukko* Turtiainen opettamaan paikallista verkkomestaria, Juho Karvista, korkean nuotan perän teossa. Eräät Purujärven isännät kävivät ostamassa valmiinkin nuotan Pihlajaniemeltä, jotta päästiin heti muikun vetoon.

Kun Juho Karvinen oli oppinut korkean nuotan teon niksit, kutsuttiin hänet Kesälahden muihin kyliin, Rastiin ja Villalaan, tekemään korkean nuotan perä. Jo vuonna 1914 oli Kesälahdella niin paljon talvinuottakuntia, että »*Hummonselekä ol hakattu kokonaan appaiksi.*»

* Kiintoisa analogia tälle löytyy merellä harjoitetusta talvinuottauksesta. Mm. Rymättylässä on varhaisempina aikoina toiminut nuottamiehinä, lähinnä palkallisina, merimiehiä, jotka kesäisin purjehtivat Itämerellä ja talveksi pestautuivat nuottakuntiin.⁵⁴

Kartta 5. KORKEAN TALVINUOTAN OMAKSUMINEN JA AMMATTIMAISEN TALVINUOTTAUKSEN ALKU.

Kerimäen alueella (paitsi tietysti Pihlajaniemellä) ei talvinuottaus lähtenyt yhtä ripeästi käyntiin kuin naapurikunnassa. Ammattimainen talvinuottaus korkeilla nuotilla alkoi Hälvän vesillä vuoden 1917 tienoilla ja yleistyi vasta kansalaissodan jälkeen. Koska Hälvässä oli talvinuottaukseen soveltuvia apajapaikkoja aluksi vain yhdellä alueella, Haikanpäässä, tuli apajien käytöstä usein riitoja ja tappelunnujakoitakin: »*Talavellahan ne siellä jumusivat niin jotta, purivat turkin läp toesiltaan käsvarsia.*» Riidat johtivat sittemmin talvinuottauksen yleistyttyä kalavesien jakoon, kuten myöhemmin ilmenee, ja voimape-
räinen talvinuottaus pääsi käyntiin vasta jakojen jälkeen 1920-luvun alkuvuo-
sina.

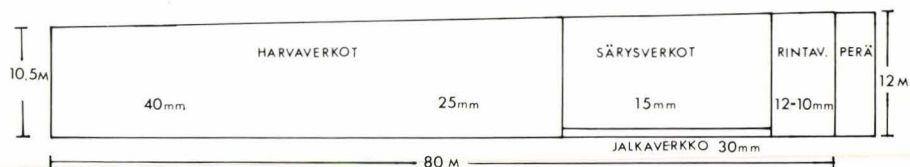
Kerimäen pohjoisella vesialueella, Rauvanniemellä, alkoi talvinuottaus korkeilla nuotilla vuoden 1918 paikkeilla ja oli todennäköisesti naapurikylän, Pihlajaniemen, vaikutusta.

Vaaran kylässä, joka sijaitsee nykyisen Punkaharjun kunnan alueella, yleistyi korkeiden talvinuottien käyttö vielä myöhemmin kuin Hälvässä. Tämä saattoi johtua siitä, että Putkiniemen päässä olivat ennen mainitut talviapajat, jotka soveltuivat vedettäväksi kesänuotilla. Kun vuonna 1924 eräs kalastaja muutti Pihlajaniemeltä Vaaran kylään, toi hän mukanaan nuottapuoliskon, joka oli 18 kyynärää korkea. Vaaran nuottien korkeus oli tuolloin ollut vain 15 kyynärää. Kalastaja oli pannut nuotan kuntoon erään Putkiniemessä asuneen kalastajan kanssa, ja nuotanveto aloitettiin samoilla apajilla, joissa toiset vetivät matalampia nuottia. Kun perä oli pari kertaa repeytynyt matalissa nostimissa, olivat muut nuottamiehet vihausina tokaisseet: »*Merinuotat ei tiällä vetele.*» Tämän jälkeen alkoivat korkean nuotan vetäjät hakata nostimet syvemmälle, mutta kiusaa ei kuitenkaan tehty toisille, sillä *silimäjiät* [jäälohkareet, jotka syntyivät nostinta ja nostimen ja apajan reiden välisiä avantoja tehtäessä] *lyötiin köyven pohjukkaan ja hevosella viätettiin jälle*, jotta toiset saattoivat vetää saman apajan rannempana olevalle nostimelle.

10.1.2.1. Muikun talvinuottauksen alkuvaiheen nuotasta ja nuottausvälineis- töstä

Uusi talvinuotta erosi korkeutensa puolesta ratkaisevasti entisestä kesänuotasta. Kuinka sitten nuotta kokonaisuudessaan rakentui? *Nuotan korkeus* vaihteli rintaverkkojen ja perän kohdalla 11 metristä 12 metriin. Saman alueen kaikkien nuottien piti olla perän kohdalta saman korkuisia, jotta voitiin vetää samojen apajien nostimiin. Nuotan siiven korkeus *putosi* sitten *siklalle* päin tultaessa verkko verkolta, *jame jammeelta*, 30 cm niin, että nuotan siklaverkko, siiven ulommaisın verkko, oli päästään 150–160 cm matalampi kuin rintaverkko, ts. noin 10,5 metriä. Joskus saattoi korkeus olla vain 9 metriä. Se, että nuotan siiven korkeus ei ollut päästä perään yhtä korkea, johtui siitä, että kalliita verkkoja haluttiin säästää ja nuotta oli kevyempi vetää. Kolmanneksi, siiven mataloittamisella kohti harvoja verkkoja oli otettu huomioon se, että tiheät verkot kutistuiivat kastuessaan enemmän kuin harvat verkot.

Nuotan ympärys oli talvinuottauksen alkuaikoina saman suuruinen kuin kesänuotissa ja pienempi kuin nykyään: 160 metriä, puoliskon siipi 80 metriä. Ympärystä alettiin kuitenkin pian suurentaa ja jo vuonna 1914 määritettiin esim. Kesälahden kalastuskunnan säännöissä talvinuotan maksimisuuruudeksi 12 m × 220 m.⁵⁵ Yksittäiset verkot nuotan siivessä näyttävät olleen lähes samat kuin nykyään: *Rintaverkkoja*, joiden silmäkoko vaihteli 10 mm:stä 12 mm:iin, oli puoliskossa yhden havaksen verran, noin 6 metriä. Joskus saattoi olla kaksikin rintaverkkoa. 15 mm:n *särysverkkoja* oli parikymmentä metriä, ja

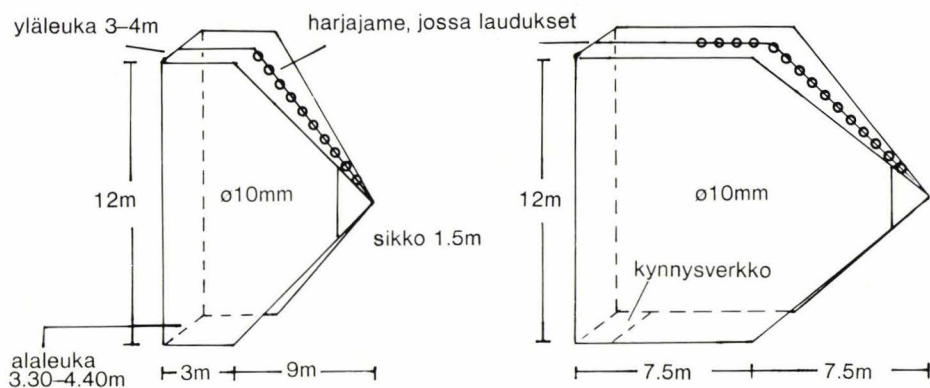

Kuva 8. PURUVEDEN ENSIMMÄISEN TALVINUOTAN SIIVEN PROTOTYYPPI. Kuviossa ei ole esitetty alapaulaan kuuluvaa 10 %:n väkeä eikä verkkojameiden kohdalla tapahtuvaa siiven mataloitumista.

lopun verkot olivat *harvoja*, joiden silmäkoko oli lähellä särysverkkoja 25–30 mm ja lopussa 40 mm:n suuruinen.

Koska verkot olivat talvinuottauksen alkuaikoina varsin kalliita, säästettiin tiheitä särysverkkoja siten, että alapaulaa vasten jamottiin *jalkaverkko*, joka oli 1 kyynärän korkuinen (60 cm) ja silmäkooltaan 30 mm. Rintaverkkoon ei jalkaverkkoa jamottu, koska kalat olisivat muuten jalkaverkon kautta pyrkineet pakoon pelästyessään perää.

Nuotanperän leuvat, ts. perän suuaukon yläreuna ja alareuna, olivat talvinuottauksen alkuaikoina parisen metriä kapeammat kuin nykyään: yläleuka 3 m ja alaleuka 4 m. Myöskään perän pituus ei alkuvaiheessa suurentunut samassa suhteessa kuin korkeus, vaan pysyi samanlaisena, kuin se oli kesänuotissa: 9–12 m. Mutta kun huomattiin, että *jos ol isomp kalaparvi, niissä se rähjäs niissä leuvoissa*, niin perän pituutta alettiin suurentaa aina 15 metriksi. Perän muoto oli aluksi niin ikään sama kuin kesänuotissa: 1/3 perästä kulki yhtä laajana, kuin se oli leuoissa, ja sen jälkeen alkoi supistua *sikkopussia* kohti. Kun perää alettiin pidentää, muutettiin myös muotoa niin, että supistuva osa oli vain puolet perän pituudesta. Peräverkko oli aluksi kokonaan samaa silmäkokoja kuin rintaverkot (10 m). Kun nuotalla tuli muikkujen lisäksi runsaasti kiiskiä ja kuoreita, jotka oleskelevat aivan pohjan tuntumassa, yritettiin niiden perään joutumista estää sillä, että perän alaleukaan jamottiin puolitoistametrinen *kynnysverkko*, joka oli särysverkon silmäkokoja. Kynnysverkon läpi pääsivät kiisket ja kuoret pakoon, samoin kuin myös perään tunkeutuva muta poistui kynnysverkon kautta. Perä korkitettiin niin, että laudukset olivat perän keskijameissa päällä. Perä kulki vedessä näin ollen vinossa asennossa sikkopussin noustessa ylös ja *ol kupuva kuin kirkontorni*.

Kuva 9. PURUVEDEN ENSIMMÄISEN TALVINUOTAN PERÄN PROTOTYYPPI JA ENSIMMÄINEN KEHITYSVAIHE.

Nuotan kiveksinä käytettiin alkuvaiheessa perinteisiä tuohikiveksiä ja kivi-riippoja, joiden *kantomet*, ts. kiinnitysnuorat olivat varsin lyhyet, 15–20 cm. *Lauvuksina* käytettiin etupäässä ostokorkkeja. *Paulat* olivat *sikavillaa*.

Kiertoköyvet, joilla nuottaa vedettiin, ovat alunperin olleet yhtenäistä köyttä. Kun kovilla pakkasilla nuotta helposti jäätynyt jäähän ja repeytyi irroitettaessa, alettiin kiertoköydestä, joka on likimain 200 metriä pitkä, erottaa 80 metrin pituinen *linkoköysi**, josta tehtiin jäälle vedettävän nuotansiiven alle ns. *linko*, köysialusta.** Nuottapuolisko sidottiin sitten lingon lenkkeihin ja syntynyttä pakettia voitiin helposti liikutella ja laskea yön ajaksi jään alle järveen, jotta se olisi ollut seuraavana aamuna sula.

Nuottausvälineistö on ollut vanhastaan periaatteessa samanlainen kuin nykyään:

Avannontekovälineistä on tärkein *tuura*, jolla avannot on *jystetty* auki. Puruveden varhaista esimerkillisyyttä talvikalastuksessa osoittaa se, että jo vuonna 1928 mainitsee Suomen kalastuslehti *Puruveden tuuran* olevan tietty tuuran malli.⁵⁹ U. Laakso taas mainitsee vuoden 1934 Kalastuslehdessä, että on olemassa kaksi eri tuuramallia, merituura ja Puruveden tuura, joista jälkimmäistä käytetään »Savonlinnan seudulla ja muuallakin Savossa».⁶⁰

Rei'itetyillä tai leveäkärkisillä umpirautaisilla *lapioilla* poistettiin avannoista *hyhmit* ja sohjot. Nostimella voitiin käyttää jäälohkareiden työntelyssä apuna ns. *hyhmälautaa* eli *tessalonikkaa* (nimityksen yleisyys epävarma), joka rakentui pitkistä varresta ynnä päässä olevasta joulukuusenjalan mallisesta ristikko-puusta, jonka sakaran pituus oli 50–60 cm.

Uittovälineistö koostui useasta osasta. *Uittosalako* tehtiin tuoreesta näreestä ja oli pituudeltaan hieman yli 30 askelta.*** Salko oli kaikkialla jäykkä ja läpileikkaukseltaan neliön muotoinen, tosin etuosa 4–5 metrin matkalta oli pyöreä. Salon takapäähän kiinnitettiin rautarengas, johon uitto- tai kiertoköysi kiinnitettiin. Renkaalla oli selvä funktio: Jos köysi olisi suoraan kiinnitetty salkoon, olisi se jäätyessään helposti murtunut ja katkennut; rengas toimi näin ollen tämän estävänä nivelenä. Rautarenkaasta saattoi vielä lähteä sylen tai parin pituinen köysi, *petli*, johon uittoköysi kiinnitettiin.****

Salon uittamiseen tarvittiin *hanko*. Se valmistettiin koivusta. Pyrittiin saamaan sellainen parimetrinen koivupuun, jossa oli oksanhaarukka valmiina *sorpaksi*, ts. haaraosaksi, jonka välissä salko juoksi. *Koukku*, *kokka* l. *käsämä* (viimeksi mainitun vanhakantaisen nimityksen kuulin vain kerran Kesälahden Villalassa), jonka avulla salko vedetään avannon kohdalle sen jälkeen, kun se on hangon avulla työnnelty edelliseltä avannolta, tehtiin puolestaan joustavasta näreestä.

* Ongelmallinen on linko-sanana etymologia ko. merkityksessään. Tuntuu kuitenkin mahdolliselta, että se juontuu ruotsin *slinga*-sanasta, joka merkitsee 'kiemuraa, kiehkuraa, kierukkaa, silmukkaa, mutkaa' jne.⁵⁶ Voi olla mahdollista, että on tapahtunut merkityksen siirtyminen *notslinga*-sanasta, jolle esim. *Illustrerad svensk ordbok* antaa merkityksen 'en del av not'. Ahlbäckin tutkimuksesta taas ilmenee, että *notslinga* merkitsee lähinnä nuottasiivessä olevaa havasta.⁵⁷

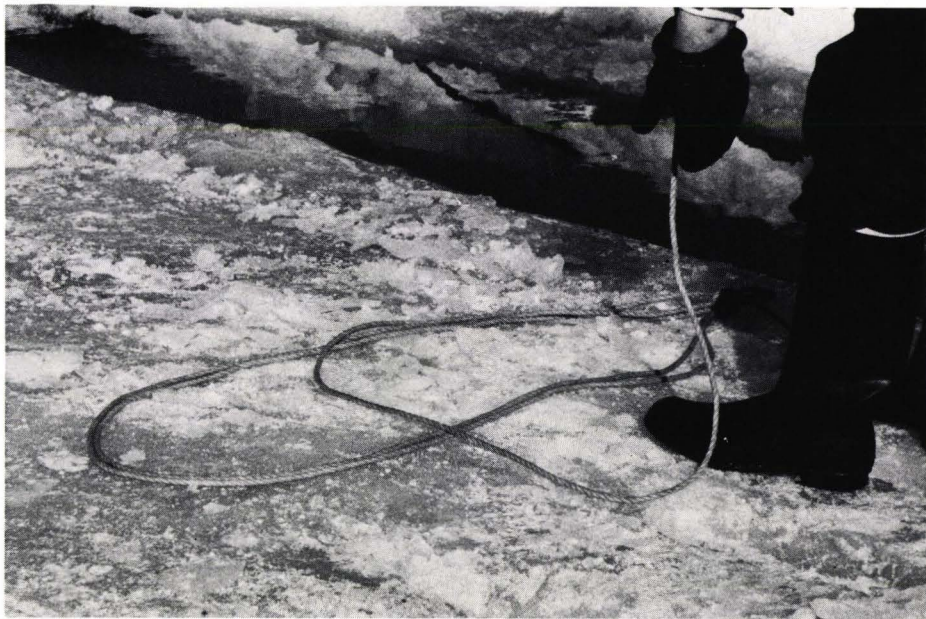
** Vertailun vuoksi voidaan mainita, että esim. Varsinais-Suomessa pantiin hakoja nuotan alle, jotta se ei jäänytynyt jäähän.⁵⁸

*** 30 askelen pituinen salko on ollut käytössä myös Karjalassa, esim. Viipurin läänin Pyhäjärvellä.⁶¹

Puruveden talvinuottausvälineistö nimityksineen muistuttaa Laatokalla käytettyä välineistöä. Eroja kuitenkin esiintyy, mm. *valkki* salon nimenä on Puruvedellä tuntematon.⁶²

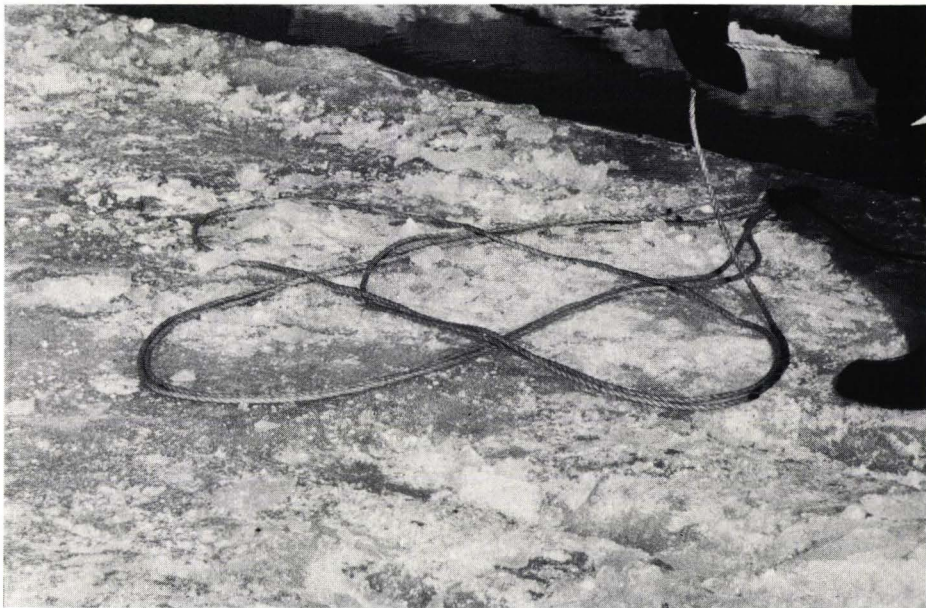
**** Nykysuomen sanakirjan mukaan *petta* merkitsee silmukkaa. Samoin myös Etymologinen sanakirja ilmoittaa *petlan* l. *petlin* (itämurteinen muoto) merkitykseksi silmukan, ansan, paulan jne. Puruvedellä esiintynyttä merkitystä voidaan pitää spesiaalisena siirtymänä koko köydelle.⁶³

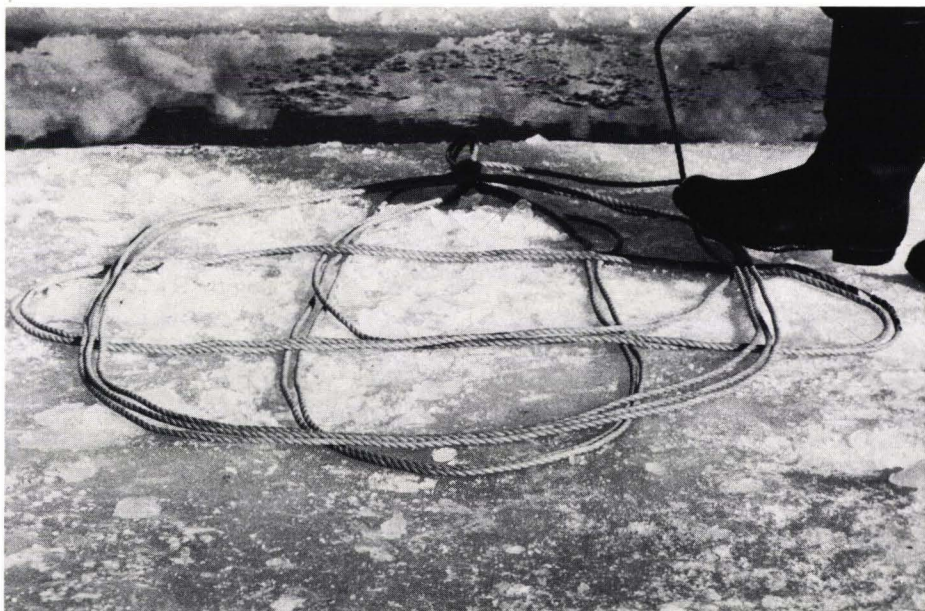
KUVAT 10-15. LINKOALUSTAN VALMISTUS.

Kuva 10. Köydestä kieputetaan soikion muotoinen lenkki, jonka pituus on runsas metri. Lenkin toiseen päähän kietaistaan kussolmulla silmukka, hukanvittu (nimitys tunnetaan Kerimäellä).

Kuva 11. Ensimmäistä lenkkiä vasten kohtisuoraan asentoon tehdään toinen lenkki parilla köyden kietaisulla.

Kuva 12. Näin syntyneen ristin muotoisen rungon päälle aletaan kieputtaa ympyrän muotoisesti köyttä.

Kuva 13. Valmiiseen alustaan jää kussolmun silmukan lisäksi 3 silmukkaa.

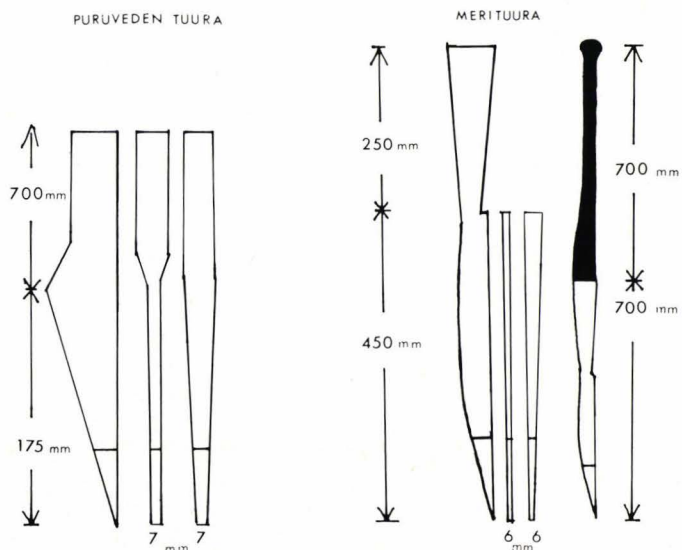

Kuva 14. Kun lingon päälle on nostettu nuottapuolisko, siipi, aloitetaan sen köyttäminen linkoon kussolmun avulla tehdystä silukasta.

Kuva 15. Linkoon köytetty siipi. Köysi kulkee aina lingon yli silukasta toiseen.

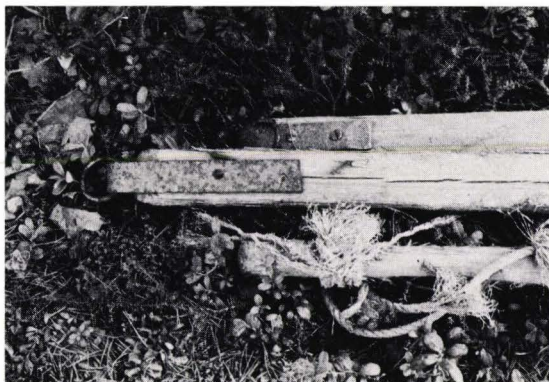

Kuva 16. PURUVEDEN TUURAN JA MERITUURAN KAAVAKUVAT JA MITAT.

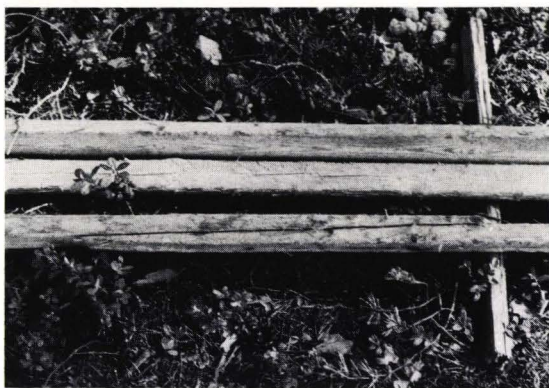

Kuva 17. Avannon puhdistamiseen käytetty lapio.

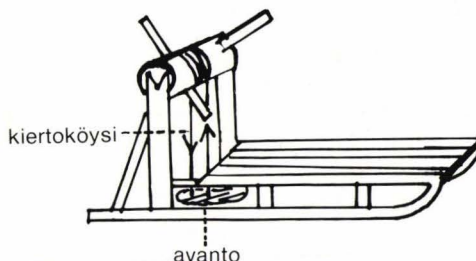
Kuva 18. Kahden uittosalon päät rautarenkaineen.

Kuva 19. Alimmaisesta, syrjällä olevasta salosta ilmenee, kuinka salon osapuut liitetään toisiinsa. Vastakkain tulevat puolet on veistetty vinoiksi runsaan puolen metrin matkalta ja sen jälkeen kiinnitetty toisiinsa naulaamalla.

Kuva 20. Muistitiedon mukaan konstruoitu malli rataskelkan vanhimmasta muodosta.

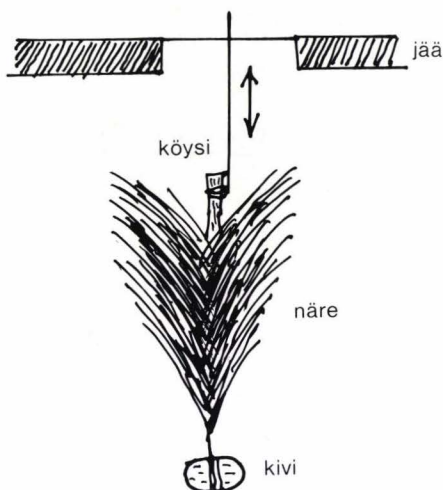
Hanko ja kokka tervattiin aina ennen vetokauden alkua, jotta niistä olisivat jäät kovilla pakkasilla irronneet vain kopauttamalla. Kun salkoa käännettiin apajapaikan mutkissa, käytettiin hangon apuna erillistä puukankea, seivästä.

Uittoköysien kiertovälineenä on vanhastaan ollut *rataskelkka* l. *telikka*.^{*} Muistitieto ei enää haastatteluaihana yltänyt siihen aikaan, jolloin nuottaa olisi vedetty hartiavoimin. Näin on ilmeisesti kuitenkin aikaisemmin tehty. Tästä osoituksena voidaan pitää sitä, että Ilomantsissa vedettiin talvinuottaa köysi olkapäällä vielä 1930-luvulla ja Ilomantsi näyttää olevan nuotan osien nimitysten puolesta samaa nuottaustapa-aluetta kuin Puruvesi.⁶⁵

^{*} *Telikka* on itämurteiden alueella esiintyvä nimitys ja merkitsee Etymologisen sanakirjan mukaan mm. vetosuksea, vesikolaa, takarekeä jne., mutta ennen kaikkea kuitenkin puukelkkaa, joka on noin metrin pituinen ja jossa on neljän kaplaan varassa oleva lava.⁶⁴

Varhaisin telikkamalli oli kolmikaplainen jalaskelkka, jonka etuosassa oli lava kala-astiaa varten ja takaosassa kohosi kummallakin puolen pystypuu. Pystypuiden haarukoiden välissä oli suora kiertopölkky, jonka kummankin pään lävisti kiertämistä varten oleva tappi. Tapit olivat asennoltaan kohtisuorassa toisiaan vasten.

Nostimella käytettiin alkuaikoina kalojen *pelokkeena* närettä*, jonka latvaan oli kiinnitetty kivi. Näre laskettiin tyveen kiinnitetyn köyden avulla latva edellä *havuavantoon*, joka oli noin 5 metriä nostimen edessä. Köydellä liikauteltiin närettä kalojen pelästyttämiseksi. Tehokkaaseen kalojen pelottamiseen käytettiin *tarvointa*, joka koostui yli kaksimetrisestä varresta ja toisessa päässä olevasta pahkakupista eli *kerkästä*. Samoin kuin hanko ja kokka, tervattiin myös tarvin, jotta siitä saatiin helposti jäät irtomaan.

Kuva 21. Närettä käytettiin varhaisimpana nostinpelokkeena.

Kuva 22. Tarpoimen vanha kerkkä, joka on valmistettu koivun visapahkasta, on kiinnitetty uuteen varteen.

* Viipurin läänin Pyhäjärvellä käytettiin kalojen pelotuksessa näreen asemesta koivua, joka oli olkisitein rehevöitetty.⁶⁶

10.1.2.2. Ammattimaisen talvinuottauksen syntyyn vaikuttaneet tekijät

Niistä eri tekijöistä, joiden ansiosta talvinuottakalastuksesta kehittyi Puruve-
dellä merkittävä elinkeino, voidaan erottaa omaksi ryhmäkseen ensinnäkin
perustekijät, perustat, ja toiseksi varsinaiset näkyvät virikkeet.

Ekologisen perustan koko kalastukselle on muodostanut Purueden
erinomainen kalantuotantokyky ja se, että valtalajina on nopeasti uusiutuva ja
kuoriutumisestaan puolessa vuodessa pyyntikoon saavuttava muikku. Sekä
muikun määrälle ja kasvunopeudelle että talvinuottauksen tehokkuudelle on
puolestaan ollut edellytyksenä järven limnologiset ominaisuudet ja varsinkin
veden kirkkaus.

Kulturellisen perustan talvinuottaukselle on muodostanut se »karja-
lainen nuottauskulttuuri», jonka piiriin Purueden nuottakalastus kokonaisu-
udessaan lukeutuu, vaikkakin yksityiskohdissa on havaittavissa eroavuutta
Puruveden savolaisen ja karjalaisen puolen välillä. Tähän tutkimukseen ei ole
sisällytetty kyseisen nuottausalueen määrittämistä, mutta nuottauksen perus-
piirteiden karjalainen perusta on helposti havaittavissa välineistön ja nimityk-
sien vertailulla. Esimerkiksi länteen päin mentäessä nimitykset eroavat jo lähes
täysin Keski-Suomen ja Hämeen nuottausnimityksistä.⁶⁷ Eroavuuksia on
todettavissa myös pohjois-savolaisissa nimityksissä.⁶⁸ Purueden alueen kalas-
tuksen karjalaisella luonteella on myös historiallinen johdonmukaisuutensa,
sillä alue oli vanhastaan kahden karjalaisen väestön kaukokalastuksen ja
asuttamisen kohde.

Kolmas perusta muikun talvinuottaukselle on taloudellinen. Elinkei-
noahan on tutkimuksessa näkyvästi luonnehdittu adjektiivilla *ammattimainen*.
Käsitteen määrittämiseksi voidaan käyttää kahta kriteeriä:

1. Elinkeinoon harjoitus on vuosittain toistuvaa ja työn suoritus tapahtuu päivittäin säännöllis-
esti.
2. Elinkeinoa harjoitetaan, jotta siitä saataisiin jokapäiväinen ansio. Tälle edellytyksenä on
tuotteen, kalan, markkinoinnin säännöllisyys.

Olennaista ammattimaisessa talvinuottakalastuksessa on siis se, että kalastus
kytkeytyy rahataloudelliseen vaihdantatalouteen. Kuinka tämä kytkeytyminen
on saanut alkunsa ja minkälaiset ovat edellytykset olleet siihen? Ratkaisu tähän
taloushistorialliseen kysymykseen sisältää talvinuottauksen ammattimaisuuden
syvällisimmän perustan (samoin myös kesänuottauksen). Kääntäen edellinen
voitaisiin todeta, että nuottauksen ammattimaisuuden alkuaikakohdalla
voidaan osoittaa talousjärjestelmän muutosta, sen ajankohtaa ja tietyn kypsyy-
den saavuttamista tässä muutoksessa.

Koska kalastus on lähes aina osa maatilataloutta* ja liittyy tämän vuoksi
maatilataloudessa tapahtuneeseen vaihdantatalouden kehittymiseen, on nuot-
tauksen taloudellisen perustan valaisemiseksi syvennyttävä perusteellisemmin
tarkastelemaan sitä, miten ja minkälaisella aikavälillä muutos omavaraistalou-

* Ks. maatilatalouden tarkempaa käsittelyä kpl 15.1.

desta vaihdantatalouteen on tapahtunut.* Koska taloushistoriallinen lähdeaineisto kohdistuu yleensä joko koko Suomeen tai Suomen tiettyihin hallinnollisiin osiin, lääneihin, on Puruvettä ympäröivien kuntien kehityksen suuntaviivat luotava makrokehyksissä, mitä tarkentavat satunnaiset kuntakohtaiset esimerkit.

Maatilatalouden laajapohjainen omavaraisuus oli yleinen koko Suomessa 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun alkupuolella. Kuitenkin jo vuosisatoja sitten on jouduttu hankkimaan tarvikkeita, joita ei itse ole voitu tuottaa. Tällaisia ostotavaroita ovat olleet lähinnä suola, metallitavarat ja jonkin verran myös kuitukasvit. Katovuosia varten oli myös varauduttava viljan ostoon, sillä viljan asema primaarina elintarvikkeena on muodostunut jo maatalouden varhaisvaiheen aikana korvaamattomaksi. – Muita maatalouden tuotteita, kuten karjatuotteita, pidettiin särpiminä, joista tiukan paikan tullen voitiin luopua viljan hyväksi.⁷⁰

Hyödykkeiden hankinnan ohella tarvittiin rahaa myös veroihin. Jo 1700-luvulla oli osa veroista maksettava rahana, mutta luontoistuotteiden käyppyyt veroparselina säilyi rahan rinnalla. Vielä vuonna 1849 suoritettussa verotuksen uudistuksessa oli rahan lisäksi määrätty neljä verotukseen käypää parselia: vilja (ruis ja ohra), kaura, voi ja tali. Näistä varsinkin voilla oli Itä-Suomessa tärkeä merkitys.⁷¹ Se millä luontoistuotteella vero suoritettiin, on määräytynyt osittain alueen tuotannollisista edellytyksistä. Esimerkiksi tärkeällä kalastusalueella Pielisjärvellä maksettiin vero kalana ja rahana, kun taas naapurialueilla kalan sijasta oli parselina vilja.⁷²

Keino, jolla itäsuomalainen väestö on hankkinut vaihdantaan välttämätöntä rahaa, on muuttunut ajan kuluessa. Yleislinja on seuraava. Savossa ja Karjalassa harjoitettu voimaperäinen kaskiviljely oli ylituotannollista 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa, mitä osoittaa se, että myyntiviljaa vietiin rannikkokaupunkeihin, esimerkiksi Loviisaan, ja jopa Pohjanmaan kautta Ruotsiin. Vilja oli kauppatavaraa, jota kannatti rahdata vaikeakulkuistenkin taipaleitten taakse. Voimakasta kaskiviljelyaluetta olivat vielä 1830-luvulla Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden alueet, joissa kaskisato rukiin kokonaissadosta ylitti 50 %.⁷³ Viljan ylituotanto Savossa ja Karjalassa näyttää tyrehtyneen 1810- ja 1820-luvulla kaskiviljelyn taantumisen myötä, ja jo 1840-luvulle tultaessa oli Itä-Suomi muuttunut pysyvästi viljan alituotantoalueeksi.⁷⁴ Kaskiviljelyn

* Omavaraistalous- ja vaihdantatalous-käsitteistä.⁶⁹ Omavaraistaloudella ymmärretään taloutta, jossa hyödykkeet tuotetaan pääasiassa omaa tarvetta varten. Omavaraistalous on maaseudulla ollut pitkälti luontoistaloutta, jossa hyödykkeet saadaan välittömästi luontoa hyödyntämällä ja jossa tuotanto on syntynyt lähinnä omasta tarpeesta. Koska lähes aina on tapahtunut kuitenkin jonkinlaista tavaroiden vaihtokauppaa ja yhteiskunnalle on jouduttu suorittamaan erilaisia maksuja, kuten veroja, ovat vaihto ja maksujen suoritus tapahtuneet omavaraistaloudessa luontoistaloudellisesti tuotettujen tavaroiden avulla.

Rahataloudellisen vaihdantatalouden luonne on päinvastainen. (Yleisen tavan mukaan käytän vaihdantatalouskäsitettä vastaisuudessa tarkoittamassa rahataloudellista vaihdantataloutta.) Vaihdantataloudessa hyödykkeet tuotetaan myytäväksi markkinoilla ja niistä saatua rahaa käytetään maksuvälineenä ja vaihtoarvojen mittana.

Omavaraistalous ja vaihdantatalous ovat teoreettisina käsitteinä ääriarvoisia talousjärjestelmiä. Perinnäistä, vanhakantaista maatilataloutta voidaan pitää omavaraistaloutena, kun taas nykyaikainen teollis-urbaaninen talous on melko puhtaasti vaihdantataloutta. Siirtyminen omavaraistaloudesta vaihdantatalouteen ei prosessina ole yksiulotteinen, sillä se vaihdantatalouteen siirtymisen aste, jota yhteisön kulttuuri, kuten maaseutukulttuuri tai kaupunkikulttuuri, edustaa, määräytyy pitkälti tuotantoon sidotun elämänmuodon luonteesta ja tähän liittyen siitä, tuotetaanko luonnosta saatavia perushyödykkeitä, kuten ravintoa, vai teknologisia hyödykkeitä, kuten koneita.

harjoitus kuitenkin alueittain jatkui ja se säilytti poikkeuksellisen pitkään jonkinlaisen aseman Puruveden ympäristökuntien omavaraisviljan tuotannossa. Vielä vuoden 1920 maataloustiedustelun mukaan viljeltiin kaskia Mikkelin läänissä ennen kaikkea viiden kunnan alueella, ja yksi näistä kunnista oli Kerimäki.⁷⁵ Myös Kesälähdellä oli kaskeaminen tavallista ainakin vielä vuonna 1913.⁷⁶

Vaikka ennen autonomian aikaa oli puutavaran ja tervan vienti Suomen maaseudulla yleensä tärkeä tulolähde, ei kuitenkaan Itä-Suomesta kannattanut näitä tuotteita rahdata rannikolle, koska kaakkoinen valtakunnan raja oli katkaissut Saimaan vesistön edulliset yhteydet Suomenlahteen.⁷⁷

Viljan myynnin tyrehdyttyä Itä-Suomessa muodosti vähitellen voi talojen pääasiallisen rahatulon.⁷⁸ Karjakannan kehitys liittyi kaskiviljelyn kriisiin. Itä-Suomen tultua viljan alituotantoalueeksi oli viljavajaus yritettävä täyttävä tuontiviljalla. Maksukeinoksi muodostui voi, jolle oli avautunut Pietarin markkinat. Itä-Suomesta kehittyikin jo 1800-luvun puoliväliin tultaessa Suomen tärkein voinvientialue. Karjakannan suurenemista on pidettävä tärkeänä, pohjaa luovana tekijänä maatilatalouksien siirtymisessä vaihdantatalouteen. Mutta vaikka jo 1830-luvun puolivälissä pidettiin voinvientiä itäsuomalaisen talonpojan tärkeimpänä rahalähteenä, muodostui kuitenkin karjataloudesta maatalouden tärkein alue vasta 1860-luvun huonojen viljavuosien aikana.⁷⁹ Karjatuotteiden merkitys lisääntyi melkoisesti 1880- ja 1890-luvulla, kun meijerituotanto alkoi yleistyä. Tosin meijereitten kautta kulkevan maitomäärän osuus kokonaismaitomäärästä oli melko pitkään vaatimaton. Vielä 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä se oli Pohjois-Karjalassa noin 15 %, mutta prosentuaalinen määrä kuitenkin nousi maatalouden muututtua enemmän teollisuusluonteiseksi. Vuonna 1929 se oli 17 % ja vuonna 1939 20 %.⁸⁰

Yksityiskohtaisesti tarkasteltaessa Mikkelin läänin ja Kuopion (Pohjois-Karjalan) läänin pitäjissä vallinneita rahanhankintakeinoja 1830-luvulla on havaittavissa poikkeamia edellä esitetystä keskimääräisestä tilanteesta. Mikkelin läänin 11 pitäjässä olivat ensisijaisia tuotteita vilja ja paloviina, kun taas Kuopion läänissä ne olivat ensisijaisia 3 pitäjässä. Karjatuotteet puolestaan olivat tärkeimpiä Mikkelin läänissä vain 2 pitäjässä, mutta Kuopion läänissä peräti 21 pitäjässä.* Sekä Mikkelin läänin että Kuopion läänin yhdessä pitäjässä olivat metsätuotteet ensisijaisia. Kaiken kaikkiaan rahanhankintakeinot kummankin läänin alueella olivat seuraavat:⁸¹

	Mikkelin lääni pitäjät	Kuopion lääni pitäjät
vilja ja paloviina	15	14
karjatuotteet	14	22
metsätuotteet	8	19
kala	2	10
rahdinajo ja purjehdus	3	7
työssä käynti muualla	6	8
muu ansio	8	9

* Lukuja tarkasteltaessa on tosin muistettava, että niissä ovat mukana Pohjois-Savon tuottoisat karja-alueet, jotka eivät kuulu nykyisen Pohjois-Karjalan läänin alueeseen.

Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden alueilla näyttää 1830-luvulla eniten rahatuloja antaneen karjatuotteiden myynti. Tosin tilaston tekijän, Böckerin, mukaan Kesälahdella laitumet olivat varsin huonoja.⁸² Puruvettä ympäröivien pitäjien itä- ja pohjoispuolella olivat karjatuotteet niin ikään tärkeimmät raha-ansiolähteet. Luoteispuolella oli metsätuotteiden myynti, länsipuolella viljan myynti ja eteläpuolella metsätuotteiden myynti, rahdinajo ja purjehdus sekä sesonkityö kotipaikkakunnan ulkopuolella ensisijaisia rahatulon lähteitä.⁸³

Rahan hankinta on ilmeisesti ainakin 1880-luvulle saakka ollut vaikeaa Puruveden seuduilla, sillä tuolloin tehdyssä Savon taloudellisia oloja selvittävässä tutkimuksessa todetaan, että viljelystapojen kehittymättömyyden vuoksi olivat rahatulot riittämättömiä sen hetken veroihin ja tarpeisiin Kerimäen ja Säämingin pitäjien alueilla. Rahatulo saatiin etupäässä karjatuotteista ja sitten vasta elosta.⁸⁴ On tietysti mahdollista, että väestö eli »tietämättömän tyytyväisenä» omavaraistaloudessa eikä tuntenut suurempaa tarvetta rahan saantiin, mitä taas taloustieteilijät eivät osanneet arvioida, koska jo itse todennäköisesti edustivat kehittyntä vaihdantataloutta.

Kun maatalouden pääelinkeinoja harjoitettiin perinnäisen maatalouden aikana 1870-luvulle saakka etupäässä oman tarpeen tyydyttämiseksi, olivat todennäköisesti sivuelinkeinot ennen kaikkea pieniä tiluksia viljeleville niitä keinoja, joilla saatiin rahaa.⁸⁵ Vaikka työ saattoi nykyajan mittapuun mukaan olla varsin kannattamatonta, sitä kuitenkin harjoitettiin, jos se oli ainoa rahallähde.⁸⁶ Kalastuksen merkitykseen kiintoisasti viittaava rahallinen ansiolähde niin Kerimäellä kuin Kesälahdellakin on ollut kuitukasvien viljely. Jo 1750-luvulta on tietoja siitä, että Kerimäeltä vietiin hamppua, jota on käytetty mm. kalanpyydysten raaka-aineeksi, Pohjanmaalle, mutta myös etelän suuntaan Porvooseen ja Loviisaan. Autonomian aikaa edeltäviltä vuosikymmeniltä on tietoja Kerimäellä ja Kesälahdella harjoitetusta hampun myynnistä.⁸⁷ Verkkojen ja kalanpyydysten valmistus myyntiin on ollut harvinaista, mutta mm. Kesälahdella tiedetään harjoitetun myyntiä varten näitten valmistusta.⁸⁸ Muunkinlaisia tekstiilituotteita on myyty; Kerimäellä sarkaa ja Kesälahdella villakankaita.⁸⁹ Myyntiin valmistettuja kotiteollisuustuotteita on ollut Puruveden alueella myös muita. Kesälahdella on tehty puuastioita ja Kerimäellä on valettu kelloja ja kulkusia 1850-luvulla.⁹⁰ Näillä ei ilmeisesti ole ollut kuitenkaan suurempaa rahataloudellista merkitystä. Sen sijaan kesäinen lotjamiehen työ oli jo 1880-luvulla muodostunut Kerimäellä huomattavaksi raha-ansion lähteeksi.⁹¹ Tämä työ säilytti viime sotiin asti merkittävän aseman eräissä Puruveden rantakylissä, mm. Pihlajaniemellä. 1880-luvun lopussa on tietoja myös siitä, että muikun kalastuksesta saatiin jo rahallisia ansioita Puruveden rantaseuduilla.⁹² Kuriositeettina voidaan mainita, että Kesälahti oli vielä vuonna 1869 yksi kolmesta Pohjois-Karjalan pitäjästä, joissa oli tervanpoltto yleistä.⁹³

1870-luku näyttää olleen se taitekohta, jolloin omavaraistalouteen perustuva maatilatalous yhä voittopuolisemmin alkaa siirtyä vaihdantatalouteen.⁹⁴ Muun muassa maataloustuotteiden vienti Suomessa tuotti vuonna 1876 rahaa kuusi kertaa enemmän, kuin mitä oli vuotuinen keskiarvo aikajaksona 1856–1860.⁹⁵ Maaseudulla tapahtunut muutos liittyy läheisesti 1840-luvulla syntyneen uudenaikaisen teollisuuden kehittymiseen, joka tehostui 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tuolloin rauta- ja kutomoteollisuus, joiden tuotteet oli aiemmin valmistettu ulkomaan vientiä varten, aloittivat tuotannon pääasiassa kotimaista kulutusta varten.⁹⁶ Rahan tarpeelle oli vuonna 1859 muodostunut impulssiksi asetus maakaupan harjoittamisesta, minkä seurauksena kauppapuoteja ilmestyi

kirkonkyliin ja kauppatavaroiden käyttö alkoi yleistyä.⁹⁷ Siirtymisprosessi omavaraistaloudesta vaihdantatalouteen ensinnäkin edellytti teollisuuden kehittymistä, ja kun tämän jälkeen vaihdantatalous kehittyi, niin kiihtyi taas teollisuustuotteiden valmistus entisestään. Siirtyminen vaihdantatalouteen ei kuitenkaan ole ollut hetken tapahtuma ja varsinainen kotimarkkinateollisuuden läpimurto ajoittuukin vasta vuosien 1890 ja 1913 väliin. Tämän aikavälin oleellisuutta korostaa vielä se, että elintarviketuotannon teollistuminen tapahtui kuluvan vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä, mikä ennen kaikkea osoittaa maaseudun omavaraistalouden merkityksen ratkaisevaa vähenemistä.⁹⁸

1870-luvulla alkaneeseen vaihdantatalouden läpimurtoon liittyy Itä-Suomessa metsätalouden suuri nousu, jonka myötä maatilat tai ainakin osa niistä saivat käyttöönsä ennennäkemättömästi rahaa. Rahamäärän lisääntyminen puolestaan mahdollisti maatalouden uudistumisen, minkä seurauksena edelleen yhä enemmän rahaa saatiin palvelemaan vaihdantataloutta.⁹⁹ Suurimittaiset metsien myynnit eivät kuitenkaan suoranaisesti koskettaneet koko maaseutuväestöä, vain suurten ja keskikokoisten tilojen omistajia.¹⁰⁰ Metsäteollisuus tarjosi joka tapauksessa pientilallisille ja tilattomille rahallisen ansiolähteen, jota itse maatalous harvoin pystyi tarjoamaan.¹⁰¹ Vaihdantatalouteen siirtymisessä on osallisena myös 1800-luvun loppupuolen voimakas maaseudun valistustyö. Muun muassa Pohjois-Karjalan Tohmajärvellä pidetyssä maanviljelyskokouksessa vuonna 1883 keskusteltiin edullisimmasta voim valmistustavasta, metsien oikeasta arvosta ja maanviljelyksen kehitykselle olennaisen maanviljelysrahaston perustamisesta.¹⁰² Valistustilaisuudet olivat tarpeen, sillä varsinkin ne rahamäärät, joita metsien myynnit toivat maalaisväestölle, olivat helposti häviäviä. Ylimääräinen raha oli vierasta eikä sillä ollut erityisempää funktiota, joten rahan käyttö oli useimmiten holtitonta.¹⁰³ Suurin ansio valistustyöstä koituu paikallisille maanviljelysseuroille, joita esimerkiksi Pohjois-Karjalassa alettiin perustaa 1880-luvulta lähtien. Sellainen toimi jo vuonna 1900 Kesälahdella.¹⁰⁴

Voimakas merkki vaihdantatalouden vahvistuvasta asemasta on myös rahalaitosten ilmaantuminen pitäjiin. Kesälahdelle perustettiin ensimmäinen osuuskassa vuonna 1904 ja toinen saman vuosikymmenen lopulla.¹⁰⁵

1900-luvulla maatilatalouksien yhä suurempi mukautuminen vaihdantatalouteen liittyy ensinnäkin kiihtyvään yleisvaltakunnalliseen teollistumiseen ja toiseksi itse maatalouden koneellistumiseen. Itä-Suomessa koneellistuminen on kuitenkin tapahtunut hitaasti ja länsisuomalaisen koneellistumisen jäljessä. Pohjois-Karjalassa ja Mikkelin läänissä alkoi maatalouskoneitten innovaatiokausi 1910-luvulla, kun mittana pidetään sitä, että korkeintaan 9 % viljelmistä oli hankkinut innovaatio-objektina olevan niittokoneen. Näitten alueitten lisäksi vain Kainuu ja Lappi elivät innovaatiokauttaan, kun taas muualla Suomessa vallitsi jo leviämiskausi.¹⁰⁶ Vuonna 1929 kuului niittokone Pohjois-Karjalassa jo lähes jokaisen yli viiden hehtaarin viljelystilan kalustoon.¹⁰⁷ 1930-luvulla, innovaatio-objektin ollessa puimakone, eli Pohjois-Karjala vielä innovaatiokauttaan, mutta Mikkelin läänissä oli leviämiskausi.¹⁰⁸ Vuonna 1929 oli puimakone Pohjois-Karjalassa sellaisilla tiloilla, joissa oli yli 10 hehtaaria viljeltyä.¹⁰⁹

Esitetystä katsauksesta ilmenee, että 1870-luku oli taitekohta, jolloin omavaraistalouden perinnäinen asema suomalaisessa maatilataloudessa murtui ja maaseutuväestö alkoi mukautua vaihdantatalouteen. Toinen merkittävä taitekohta oli 1930-luvun alussa, jolloin voidaan vaihdantatalouden katsoa saavut-

taneen vakiintuneen aseman, sillä koneistaminen alkoi oleellisesti muuttaa maatalouden luonnetta. Mutta kuinka tarkemmin ottaen Puruveden ympäristökunnat olivat mukautuneet tähän yleisvaltakunnalliseen ja myös itäsuomalaiseen tilanteeseen? Vaikka rahantarvetta oli alkanut esiintyä, oli väestön kuitenkin pitäydyttävä sitkeästi omavaraistaloudessa. Kuntien väestö oli pureutunut voimakkaasti vielä vuosisadan vaihteessa maatalouteen, sillä esimerkiksi Kesälahti oli tuolloin Pohjois-Karjalan puhtain maatalouspitäjä.¹¹⁰ Ja maatalouden suomat taloudelliset resurssit kehitykselle olivat melkoisen niukat, sillä esiintyi viljelysmuodoissa vielä 1910- ja 1920-luvulla vanhoillisia piirteitä kuten kaskeamista. Myös maatalouden koneistaminen on ollut jäljessä yleisestä itäsuomalaisesta kehityksestä.* Itäsuomalainen rahanpäähankintalähdekin, karjatalous, on ollut ilmeisesti melko tuottamatonta mm. karujen lautumien vuoksi.**

Rahan merkitys elämisessä kuitenkin jatkuvasti lisääntyi, ja jouduttiin sivuelinkeinojen avulla, kuten metsätöillä ja puutavaran hinauksen tarjoamilla töillä, hankkimaan rahaa välttämättömiin tarpeisiin.

Talousjärjestelmän muutos omavaraistaloudesta vaihdantatalouteen oli laskenut näin ollen taloudellisen perustan myös nuottauksen ammattimaisuudelle. Heti kun tarjoutui mahdollisuus, mikä tuli laivaliikenteen myötä, saada vaihdetuksi Puruveden rikkaus, muikku, rahaksi, pyörähti ammattimainen kesänuottoaus voimaperäisesti käyntiin.

Kesänuottauksen ammattimaisuus oli epäilemättä impulssi myös talvinuottaukselle. Miksi ei kuitenkaan talvinuottauksella heti alettu tehdä rahaa kesänuottauksen mallin mukaan, vaan aloitus tapahtui vasta runsaan kymmenen vuoden kuluttua? Esteenä tälle ei nimittäin ollut tuoreen kalan myyntiin liittyvä ongelma, kuten oli kesänuottaukselle. Sillä ensinnäkin talvisaikaan kalat säilyivät tuoreena päiväkausia, ja ne olisi ennätetty rekipeleinkin toimittaa ajoissa myyntiin. Toiseksi Puruveden eteläpuolelle oli valmistunut jo 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa rautatie, jonka välityksellä olisi muikkuja voitu toimittaa nopeasti markkinoille vaikka kuinka suuria määriä.¹¹³ Esteenä oli se, että nimenomaisesti muikun talvinuottauksella ei ollut omavaraistaloudellista perinnettä.

Rahantarpeen lisääntymisen välttämättömänä seurauksena oli kuitenkin se, että oli kokeiltava muikun nuottausta myös talvella. Kokeilun onnistumiselle loivat sattumoisin edellytyksen käynnissä olleet kalavesien jaot, jotka pakottivat

* Puruveden ympäristökunnissa oli koneistaminen vielä 1930-luvulla vähäistä. Kun koneistamisen mitta-asteikkona pidetään numerosarjaa 0, 1, 2, 3, 4, jossa 0 merkitsee olematonta koneistamisastetta ja 4 runsasta koneistamista, oli Kerimäellä ja Punkaharjulla arvo 1 (melko vähän) ja Kesälähdellä 0 (olematon). Voimakkain koneistamiskausi oli edessä päin 1950-luvulla. Seuraavalla vuosikymmenellä, 1960-luvulla, oli Punkaharjun koneistuksen aste 4 (runsas) Kerimäen aste 3 (melko runsas), mutta Kesälähdessä aste vain 1 (melko vähän).¹¹¹

** Muun muassa Puruveden alueelta viedyn voion määrä ainakin laivakuljetuksina näyttää vähäiseltä vuonna 1900 tehdyn selvityksen mukaan.¹¹²

nuotan korkeuden lisäämiseen. Ja korkea talvinuotta oli lopullinen virike muikun ammattimaiselle talvinuottaukselle vuonna 1912.*

10.1.3. Talvinuottauksen ammatillinen kypsyminen 1920-luvun jälkipuoliskolla ja kehitys ennen sotia

10.1.3.1. Nuottakuntien määrällinen kehitys

Ammattimaisen talvinuottauksen alkuvaiheessa 1910-luvulla ei Puruvedellä olevien nuottakuntien kokonaismäärä luonnollisestikaan heti voinut saavuttaa huippulukemia, vaikka tietyillä alueilla, esim. Kesälahdella, kohta vuoden 1912 jälkeen oli nuottakuntia jo maksimimääräisesti. Kokonaismäärä ennen kansalaissotaa oli kuitenkin jo varsin huomattava: 25–30 nuottakuntaa.**

Nuottakuntien huima lisäys tapahtui 1920-luvun alussa, jolloin tehdasverkoja oli jo verrattain helppo hankkia ja jolloin kalavesien jaot Kerimäen vesialueilla oli saatu suurimmaksi osaksi suoritetuiksi. Vuoden 1924 paikkeilla näyttää saavutetun nuottien määrässä vakiintunut tila: Puruvedellä oli yhteensä 43 nuottakuntaa, joista 21 toimi Kerimäen alueella, 17 Kesälahden alueella ja 5 Punkaharjulla.

Nuottakuntien määrä pysyi kunnittain vakaana 1930-luvun alkuvuosiin saakka, jolloin talvinuottaus taantui. Nuotanveto oli vuosikymmenen puolivälin jälkeen enemmänkin satunnaista, joskin nuottakuntien määrä pysytteli 34:n paikkeilla.***

Näkyvä syy nuottakuntien määrän vähenemiseen oli 30-luvun alussa tapahtunut kato muikkukannoissa. U. Laakso luo katsauksen tilanteeseen vuoden 1938 Kalastuslehdessä seuraavasti:

* Ammattimaisen säännöllisesti harjoitettu talvinuottakalastus, joka liittyy rahatalouden läpimurtoon, ei näytä myöskään merialueella alkaneen kovin varhain. Vaikka tosin virolahtelaiset kalastusyhdistykset olivat jo 1840-luvulla harjoittaneet kutukalan pyyntiä myyntitarkoituksessa, niin rahatalous kuului varsinaisesti vasta 1800-luvun loppupuolen talvinuottaukseen. Lännempänä merkittävällä talvinuottausalueella, Rymättylässä, siirryttiin 1880-luvulla osakkaiden väliseen rahanjakoon. Varsinais-Suomen ruotsinkielisellä alueella nuottakunnat taas organisoituivat kapitalistisiksi vasta 1920-luvulla.¹¹⁴

** Lähdeksäntienä huomautuksena määrien eksaktisuuteen on todettava, että koska varsinaiset, koko Puruvedtä kattavat asiakirjatiedot puuttuvat, rakentuu kuntakohtainen, nuottakuntamääriä koskeva yhteenveto niistä muistitiedoista, joita olen saanut kerätyksi kalastusta harjoittavista kylistä. Ensimmäisen ajanjakson alkua koskevat tiedot vuoteen 1924 ovat varsin hypoteettiset. Vuosia 1924–1939 koskevat tiedot ovat likipitään oikeat, koska muistitieto jo melko tarkkaan ylittää tähän nuottauksen voimaperäiseen jaksoon. Toisen ajanjakson tiedot vuodesta 1945 vuoteen 1959 perustuvat edelleenkin muistitietoon paitsi Punkaharjun Vaaran kalastuskunnan osalta, jonka pöytäkirjoissa on ollut asukaskohtaiset tiedot pyydysmääristä vuodesta 1951 lähtien. Vuoden 1959 jälkeisiä määriä on pidettävä verrattain tarkkoina, sillä tiedot nuottakunnista perustuvat ensinnäkin Yleisveden hoitokunnan yleisvesille myöntämiin nuotanvetolupiin, toiseksi Vaaran kalastuskunnan pöytäkirjatietoihin ja näitten lisäksi muistitietoon.

*** Suomen kalastuslehti ilmoittaa vuonna 1931, että talvinuottia oli Puruvedellä ainakin 50 kappaletta. Tieto saattaa pohjautua vuosina 1929 ja 1930 tehtyyn »tilastoon», jota en ole onnistunut löytämään.¹¹⁵ Muistitiedon mukaan nuottia ei kuitenkaan näytä olleen kalastuslehden ilmoittamaa määrää.

Puruvedellä oli runsaita muikkusaaliita vielä vuosina 1929 ja 1930, minkä jälkeen saaliit vähenivät monasti alle 10 kilon [siis yhden apajan saaliit]. Nuotanveto on verrattain vähäistä.¹¹⁶

1930-luvun lopulla muistetaan Kerimäellä ja Punkaharjulla saadun nuotalla muikkuja, jotka olivat yleensä varsin suuria, joskus jopa pikkusiian kokoisia. Enemmistö muikuista oli siis useamman vuoden ikäistä, mikä osoitti kudun epäonnistuneen useana vuonna.

On kiinnostavaa tässä yhteydessä pohdiskella käsillä olevan materiaalin avulla katoon vaikuttaneita syitä. 1920-luvulla oli muikun määrä Laakson mukaan ollut runsas. Muikku oli sitä vastoin kooltaan ollut poikkeuksellisen pientä, minkä vuoksi Puruvedellä oli nuottauksen kannalta tärkeät yhteisvesialueet määrätty nuottauskieltoon.¹¹⁷ Määrän ja koon perusteella on mahdollista tehdä oletamus, että järveen oli 20-luvun tehokkaan nuottauksen ansiosta muodostunut jo selvä 1-kesäisen ja 2-kesäisen muikun kannanvaihtelu. Yhteisvesien rauhoitusten vuoksi nuottaus siirtyi kokonaan yksityisille tai kalastuskunnan vesille, ja näitä vesiä alettiin nuotata entisellä kapasiteetilla. Kadon kannalta merkittävää on, että kesänuottaus oli yhtä aktiivista kuin talvinuottaus, eikä sille määrätty erityisrajoituksia, vaikka niitä oli suunniteltu yhteisvesien rauhoitusten yhteydessä.¹¹⁸ Näin ollen voidaan ajatella, että nuottauksesta muodostui liian tehokasta sallituilla alueilla, ja edelleen, että kesänuotalla pyyhkäistiin kuteva muikkukanta vähiin. Tätä voidaan vielä ajatella täydentäneen uuden pyyntitavan, kohovedon, joka keksittiin pienen muikun pyytämiseksi kyseisenä aikana, kuten tullaan huomaamaan seuraavassa kappaleessa. Kun muikku oli pyydetty vähiin, eivät rauhoitetut selkävesialueetkaan voineet tuoda apua pyyntivesille, sillä muikku ei yleensä siirry selkäalueelta toiselle. Tätä teoretisointia osittain tukee se, että Kesälahdella, jossa yhteisvesien rauhoitukset eivät erityisemmin vaikuttaneet talvinuottaukseen, koska tärkeimmät apajat olivat rantavesillä, ei liemmin muisteta muikkukatoa olleen – ainakaan niin totaalisenä kuin Puruveden muilla alueilla.*

10.1.3.2. Nuotan, nuottaustavan ja -välineistön kehitys

Nuotan korkeus pysyi 1920-luvun puoleenväliin saakka 12 metrissä, mutta sen sijaan ympärysmittaa, 160 metriä, alettiin pidentää 200, 220 ja jopa 240 metriksi. Tämä johti siihen, että ympärykselle alettiin määrätä enimmäispituuksia. Tiennäyttäjänä oli ollut Kesälahden kylän kalastuskunta, joka jo vuonna 1914 oli määritellyt säännöissään nuotan maksimiympärykseksi 220 metriä.¹¹⁹ Samaan pituuteen päädyttiin seuraavalla vuosikymmenellä Punkaharjun Vaaran kalastuskunnan alueella.** Kerimäkeläiset tulivat muitten jäljessä, koska siellä oli asioita käsiteltävä vaivalloisemmin kuntakokouksessa, sillä itsenäiset suuret kalastuskunnat puuttuivat. Vuonna 1928 määrättiin Kerimäen kuntaan kuuluvilla kalavesillä käytettävien nuottien enimmäispituudeksi 240 metriä.¹²⁰

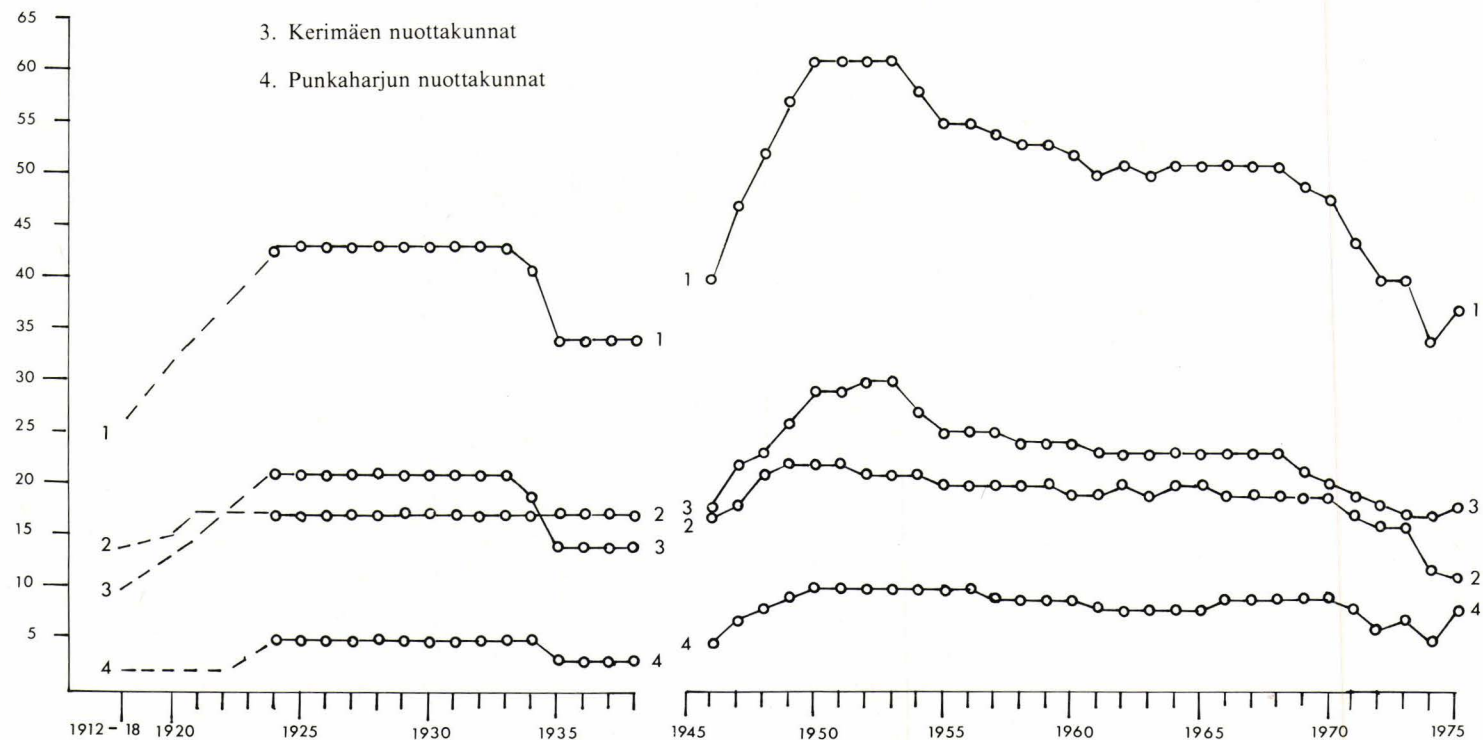
Kun talvinuottauksen alun näkyvin virike oli ollut nuotan korkeudessa tapahtunut suurentuminen, ei tunnu omituiselta, että sellaisilla alueilla, joissa nuotan 12 metrin korkeus oli »herrasmiessopimuksen» alainen, Kerimäellä,

* On kuitenkin todettava, että yksi tekijä muikkukatoon on saattanut olla myös jokin tautiepidemia, sillä 30-luvun lopulla saatujen muikkujen muistetaan olleen »omalaatuisen punaisia».

** Muistitieto.

NUOTTAKUNNAT

1. Puruveden yhteismäärä
2. Kesälahden nuottakunnat
3. Kerimäen nuottakunnat
4. Punkaharjun nuottakunnat

Kuva 23. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNTIEN MÄÄRÄT KUNNITTAIN 1912-1976.
 Vuodesta 1946 lähtien vuosiluku osoittaa vetokauden kevätpuolta.

alettiin lopulta lisätä nuotan korkeutta entuudestaan muikkusaaliitten parantamiseksi. Tähän osaltaan johti kunnan yhteisvesialueella syntynyt kova kilpailu saaliista, mikä taas aiheutui siitä, ettei ollut suuria kalastuskuntia ohjailemassa nuottausta. Vuosina 1926–1927 tehtiin viidessä kylässä ylikorkea nuotta, joka oli niin raskas vedettävä, että nostimella täytyi kahden miehen kiskoa yhtä yläpaulaa. Patasalossa ja Rauvanniemellä oli 40 kyynäräinen nuotta (noin 24 m). Hälvässä oli 30 kyynärän nuotta (n. 18 m), Hevossalossa 33 kyynäräinen (n. 20 m) ja Pihlajaniemellä 25 kyynärän nuotta (n. 15 m). Kesälähdellakin muistetaan olleen sääntöjen vastaisesti ainakin yhden 14 metrisen nuotan. Perän pituutta suurennettiin korkeuden myötä 20 metriseksi ja jopa pitemmäksikin.

Ylikorkeat nuotat saivat suhteellisesti enemmän kalaa kuin matalammat, mikä osaltaan varmasti johti edellä mainittuihin yhteisvesien rajoituksiin. Marraskuussa vuonna 1928 kutsuttiin kuntakokous Kerimäellä koolle. Kokous päätti palauttaa nuottakunnat järjestykseen ja määräsi nuotan enimmäiskorkeudeksi 12 metriä sekä enimmäispituudeksi edellä mainitun 240 metriä.

1920-luvun lopussa yritettiin keksiä myös muita keinoja nuottasaaliitten parantamiseksi. Kenties merkittävin koko talvinuottauksen historiassa on se, että talvinuottaa alettiin vetää *kohovetona*, ts. niin, että yläpaula kulki jään alapinnassa. Kyseinen menetelmä kehitettiin Kesälähdellä, Purujärven kalastuskunnan alueella vuonna 1929.

Koska kohovedon leviäminen on erinomainen esimerkki siitä, miten uutuuks levisi Puruveden alueella oma-aloitteisten kontaktien, kuten havainnoinnin avulla, tarkastelen kohovedon yleistymistä yksityiskohtaisemmin.

Menetelmää ensimmäisenä kokeilleen Pekka Laukkasen mukaan oli kohovedon aloittaminen tapahtunut seuraavasti.

»Erräänä talavena ei antan pohjalta, koeteltiin viikon päivät joka paekassa. Jiä ol hirmusen kierä [sileä ja lumeton]. Mie olin tokassut, että koetellaahan koholta, helekkari vieköön, ei ne järvestä ou poes männy kalat, että jossakiihan ne on. Lähettiin koholla viättämmään. Kun nuottakaveri Asikainen jäi kottiin, kiellettiin virkkamasta kellekkään mittään. Mutta se män veljesä luokse, sanomaan, että mejän höperöt läks koholta viättämmään nuottoo. Sen veljillä ol Karvisen kanssa nuotta. Kun mie olin nostamassa, niin Karvisen Juho tul kahtomaan. Anto mätkäytti melekein sata killuu mujetta. Ja myö lähettiin toesta apajoo viettämmään, Torohviiks sanotaan, niin myö ei keretty oekeen laskimelle, kun jo Juho ol panemassa nuottoo koholle.»

Kohovettoa yritettiin tarkoin salata. Eräskin nuottaporukka, joka oli käynyt *arvoomassa*, ts. katsomassa, Laukkasen nuotanvetoa, ei keksinyt uutta menetelmää, vaan oli ihmetellyt sitä, miksi nuotta ei ollut *höyryyttänyt* yhtään mutaa.

Koholla veto levisi kyseisenä vuotena Kerimäelle seuraavasti: Antti Karjalaisen nuottakunta oli vetämässä Tulusniemen apajaa (n:o 335, kartta 10), joka antoi tavallisesti kalaa, mutta joka ei tuolloin antanut mitään. *»Ei tullu ies kirkasta hevosen paskoo.»* Eräällä osakkaalla oli vetämässä Purujärven Ruokkeelta kotoisin oleva nuottamies. Nuottamies kertoi Karvisen vetävän koholta Tuhkaluodossa (n:o 63, kartta 10). Kun tähän ei uskottu, lähetettiin yksi mies arvaamaan Karvisen nuotanvetoa. Arvaaja näki Karvisen saaneen Tuhkaluodosta ison apajan. Samana iltana lähti Antti hakemaan lisäkohoja kirkonkylältä ja samana iltana pantiin korkit vielä nuottaan. Seuraavana päivänä piti

Vehkasalon saarella olla *kylänlukusten*. Karjalaisen nuottaporukka oli saunonut illalla papin kanssa, ja Antti oli pyytänyt papilta, että heidät olisi pitänyt etukäteen luettaa, koska piti lähteä nuotalle neljän aikaan aamulla. Pappi oli sanonut: »*Ne merkitään aina, kuka nuotalle männöö, kirjoihin.*» Niin nuottakunta pääsi lähtemään. Kun nuottaa *potkettiin* laskimella järveen, hiihtivät paikan ohi Huutomäen pojat matkallaan kylänlukusille. »*Kun ne pahulaiset huomas, että riippojen kantomet vilikku tyhjinä, niin seuraavana päivänä ol Huutomäenkin nuotta koholla.*»

Kerimäen Pihlajaniemelle kohovetoon saatiin aihe Kesälahden Rastista seuraavasti. Pihlajaniemeläiset olivat ihmetelleet, miksi he eivät saaneet kuin 15 kg:n apajia, vaikka rastilaisten oli kuultu saaneen suuria saaliita. Käydessään myllymatkalla Rastissa olivat Olli ja Albin Turtiainen paluumatkallaan ajaneet erään Rastin puolella olevan laskimen ohi. Miehet olivat tarkastelleet laskimella ollutta nuottaa ja todenneet siinä olleen runsaasti puukohoja. Palattuaan kotiinsa oli Olli alkanut *inua*, että kokeilisivat vetää koholta, mutta Albin oli vain sanonut: »*Ei ou kalat hommeen syönnissä talavella.*» Olli ei hellittänyt, ja kun koholta koiteltiin, saatiin heti 80 kilon saalis. Ja kohoveto alkoi siitä.

Kun nuotanveto taantui 30-luvulla, ei kohoveto päässyt vielä täysin yleistymään ennen sotia. Vasta sotien jälkeen 1950-luvulla menetelmää alettiin käyttää yleisesti sellaisina talvikausina, jolloin oli runsaasti pientä muikkua, joka pysytteli pinnemmalla kuin iso muikku.

Suomen kalastuslehdessä on ensimmäisen kerran maininta talvisesta kohonuotan vedosta vuonna 1932. Kirjoituksen mukaan kalat nousivat pintaan pohjan hapen vähyuden vuoksi. Kohonuottausta suositeltiin, jos vain jään alapinta muodostui tasaiseksi.¹²¹

Voidaan olettaa, että puruveläisen kohovedon syntyyn on vaikuttanut jo edellä esitetty tapahtumaketju: 20-luvun voimaperäinen nuottaus rytmitti muikun kannanvaihtelun niin, että jo vuosikymmenen lopulla oli päästy selvään 1-kesäisen ja 2-kesäisen muikun vuosittaiseen kannanvaihteluun. Kun suurena enemmistönä oleva pieni hottamuikku pysytteli pintavesikerroksissa, ei ollut muuta mahdollisuutta saada sitä kuin kohovedolla.

Kun itse nuotan rakenteessa ei 1920- ja 1930-luvuilla tapahtunut käänteentekeviä uudistuksia, niin sitä vastoin *nuottausvälineistö* kehittyi merkittävästi.

Nuottaköysien uitossa käytettyä salkoa alettiin 1930-luvun alussa muuttaa rakenteellisesti, jotta salon uitto ja kääntäminen olisi voitu suorittaa helpommin. Vanhastaanhan salot olivat olleet jäykkiä ja poikkileikkaukseltaan neliskulmaisia kantin ollessa noin 3 tuumaa. Salon pituus oli hieman yli 30 metriä. Salon kääntäminen apajapaikan kääntöavannoilla, *poloviavannoilla*, oli vaivalloista ja siihen tarvittiin kaksi miestä: Kun salkoa oli uitettu polviavannolle niin, että kaksiviidesosa tai puolet oli ohittanut avannon, niin toinen mies vipusi hangon avulla salon toista päätä toiseen suuntaan ja toinen mies puukangen avulla toista päätä vastakkaiseen suuntaan, kunnes salko oli kääntynyt tarvittavan, noin 90°:n verran. Joskus jouduttiin ottamaan salko peräti jään päälle, suoritamaan kääntö jäällä ja työntämään salko uudestaan järveen.

1930-luvun alussa alettiin salosta tehdä litteä, jolloin siitä tuli notkea, ja kääntämisen kykeni suorittamaan yksi mies. Salko oli leveydeltään 3 tuumaa ja paksuudeltaan 1 tuuma. 1960-luvulla on mitoissa tapahtunut edelleen pienelemistä niin, että nykyisin salko on 2,5 tuumaa leveä ja 3 varttia paksu. Salkoa uitetaan siten, että leveämpi puoli painautuu jäätä vasten. Salko on pyrittävä

Ennen 1930-lukua

Noin 1930–1960

Noin 1960–

Kuva 24. UITTOSALON POIKKILEIKKAUKSEN KEHITYS.

Neliskanttinen salko piti veistää jokaiselta kantiltaan tasaiseksi, jotta sitä voitiin uittaa minkä tahansa kantin ollessa jään pintaa vasten. Litteää salkoa ei tarvinnut veistää tasaiseksi kuin leveimmiltä puoliltaan, jotka kulkivat jäätä vasten. Litteä salko on neliskulmaista kestävämpi keväisin, jolloin liitokset ovat ravistuneet. Tämä johtuu siitä, että salon sivuista vain kaksi hankautuu jäätä vasten ja liitos on näitten sivujen suuntainen.

tekemään jokaiseksi vetokaudeksi uudestaan tuoreesta puusta, mieluummin näreestä, jotta se olisi sitkeä eikä murtuisi käännettäessä. Tuore puu ei myöskään helposti jäädy.

Litteä salko tehtiin 45 metrin pituiseksi avantojen välin tullessa 42 metriä pitkäksi.*

Salon kääntäminen tapahtuu seuraavasti: Salkoa uitetaan kääntöavannon ohi noin 5 metriä, minkä jälkeen se käännetään lamalleen, ts. kapeampi sivu jäätä vasten (vaihe 1).

Tämän jälkeen väännetään hangon avulla salon etupäätä niin, että se kääntyy noin 45°:n verran haluttuun suuntaan. Takapää joustavana »heilahtaa» saman verran (vaihe 2).

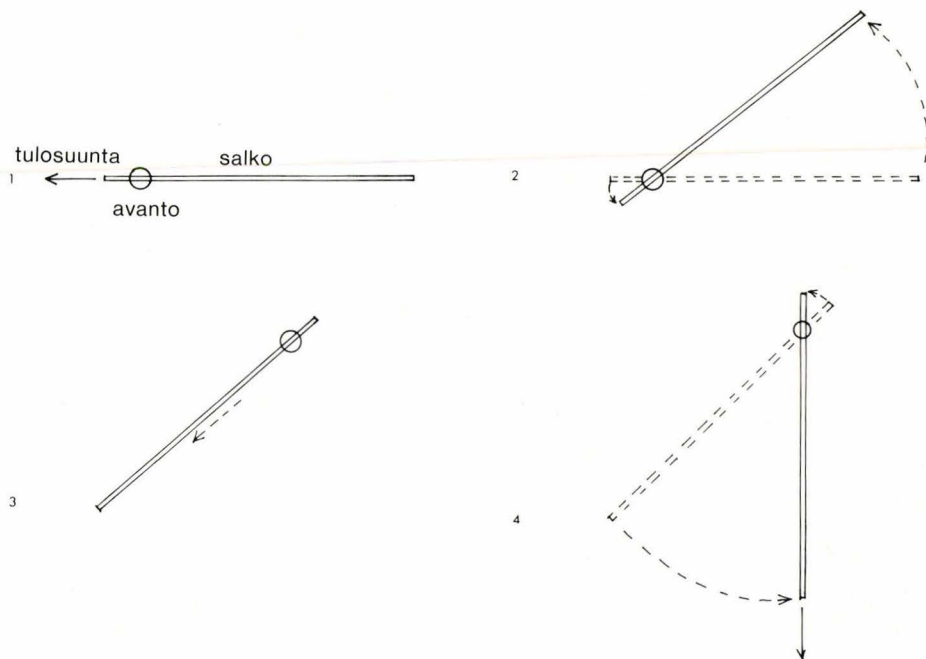
Kolmas vaihe salon kääntämisessä on se, että salkoa työnnetään uuteen suuntaansa niin paljon, että siitä jää viitisen metriä avannon takapuolelle (vaihe 3).

Tämän jälkeen väännetään salon takapäätä toiset 45 astetta, jolloin etupää vuorostaan heilahtaa saman verran (vaihe 4). Salko pyörytetään sitten lama-asennosta uittoasentoon ja on näin ollen valmis työnnettäväksi nykyttävällä liikkeellä seuraavalle avannolle.

Salon uusi kääntötapa samoin kuin myös malli kehitettiin Kerimäen Hälvän kylässä. Litteä salko pääsi yleistymään Kerimäen muissa kylissä ja Punkaharjulla vasta sotien jälkeen. Kesälahdella siirtyminen litteään salkoon ja uuteen kääntötapaan tapahtui vielä myöhemmin, Villalassa sekä myös Purujärvellä vasta 1950-luvun loppupuolella. Purujärvellä malli omaksuttiin pihlajaniemeläisiltä sukulaisilta (vrt. korkean nuotan omaksuminen). Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella ei vielä nykyisinkään käytetä litteää salkoa, vaikkakin joskus on *harjoiteltu*.

Uusi kääntötapa on saattanut olla sysäyksenä uittohangon materiaalin muutokseen. Hangon yläpäässä oleva kahva, joka on poikkisuunnassa sarvikkoon nähden, joutuu käännettäessä niin suurelle rasitukselle, että se helposti irtoaa liitoksistaan, jos materiaalina on puu. Metallivarteen hitsattu rautakahva puolestaan kestää. Muistitiedon mukaan umpirautaisia hankoja oli jo 30-luvulla käytössä juuri Hälvän alueella, jossa oli kehitetty uusi kääntötapa. Rautainen hanko yleistyi Puruvedellä vasta sotien jälkeen ja ennen kaikkea 1950-luvulla.

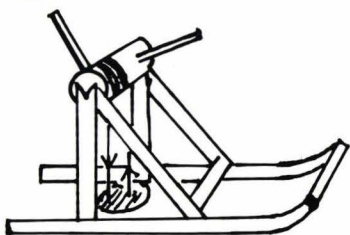
* Vaaran kalastuskunnassa on sopimus, että salko saa olla vain 42 m. Kesälahdella taas avannonväli on 40 askelta ja salon pituus 45 askelta. Nuottakunnilla, jotka käyttävät samoja apajapaikkoja, on salkojen oltava tietysti yhtä pitkät, jotta sama avannonväli sopisi.

Kuva 25. LITTEÄN SALON KÄÄNTÖVAIHEET.

Kuva 26. Litteän salon kykenee uittomies yksin kääntämään polviavannolla. Hangan kahva on tukevasti uittomiehen kainalossa ja hankoa kierretään koko vartalon voimalla.

Kuva 27. 1920-luvun loppu-puolen rataskelkka uutuus.

Nuottaköysien kierrossa käytetty vanhakantainen rataskelkka sai 1920- ja 1930-luvuilla väistyä uuden mallin tieltä ainakin Kerimäellä. Kelkasta hävisi kaplaitten varassa oleva lava, ja kiertopölkkyä kannattavat pystypuut tukevoitettiin jalaksiin vinosti eteenpäin kulkevilla puilla. Telikka muistutti näin ollen istuimetonta potkukelkkaa.*

Merkittävä uudistus telikan kiertopölkkyyn tehtiin 1920-luvun lopussa Kesälahden Rastissa. Kun vanhakantaista suoraa pölkkyä kierrettiin, köysi siirtyi vähitellen pölkyn toisesta päästä toiseen. Pölkky oli vähän päästään nostettava pois kantohaarukoistaan, jotta köysi saatiin siirretyksi jälleen pölkyn toiseen päähän, alkuasentoon. Jotta kiertäminen olisi voinut jatkua keskeytyksettä, kehitettiin pölkyn keskiosan ympärille pykälä, *loska*, *loski*, *lotikka*, *suksi*, joka *termautti*, ts. heitti köyden alkuasentoon.

Vaikka loskaa esiintyi yksittäisesti jo ennen sotia lähes kaikkialla Puruvedellä, ei se päässyt varsinaisesti yleistymään vasta kun sotien jälkeen. Kerimäen Pihlajaniemellä on sittemmin kehitetty loskaa edelleen siten, että siitä tuli kaksiportainen. Pölkyn keskellä on matalampi pykälä ja toisessa päässä korkeampi. Isommalla portaalla kierretään köyden ollessa löysäkö. Kun köysi kiristyy niin paljon, että isommalla portaalla on raskasta kiertää, siirrytään pienemmälle portaalle.

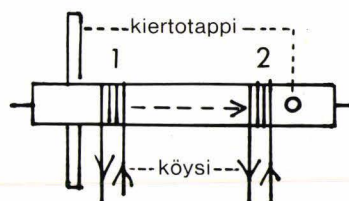
Muutoksia tapahtui myös apajapaikan nostimella 1930-luvulle tultaessa. Vanhakantaisesta kalojen pelotusmenettelystä, pelokehavun heiluttelusta havuavannossa, luovuttiin ja siirryttiin muihin menettelyihin. Yksinkertaisin tapa oli se, että nostimeen pudotettiin köysien avulla vaaleita *pärevasuja* ja köysikieppejä. Näitä vedettiin sitten vähän päästään ylös ja alas. Varsinainen peloke oli ns. *liiste*, *ritteli* tai *pärepeloke*, joka oli yleinen koko Puruveden alueella. Liiste oli tehty joko päreliisteistä tai ohuista laudoista, jotka olivat 6–7 cm:ä leveitä ja 2–3 metriä pitkiä. Seitsemisen liistettä sidottiin päistään päälletysten kiinni toisiinsa niin, että kokonaiskorkeudeksi tuli pari metriä (joskus kolmekin metriä). Alimmaisessa päreessä olivat painokivet ja ylimmäisessä puolestaan narulenkki, jonka avulla peloketta nosteltiin ylöspäin nostimessa.

Liisteiden käyttö kesti sotiin saakka, jonka jälkeen kehitettiin uusi malli uudesta materiaalista.

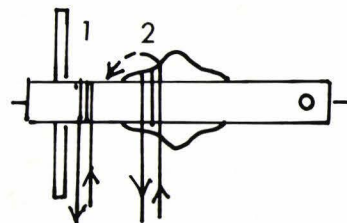
* Malli on ilmeisesti ollut käytössä muuallakin Suomessa aina länsirannikkoa myöten, sillä mm. Satakunnan museon kokoelmiin kuuluu kyseisen mallinen rataskelkka, joka on peräisin Noormarkusta.¹²²

Kuva 28. RATASKELKAN PÖLKYN KEHITYS.

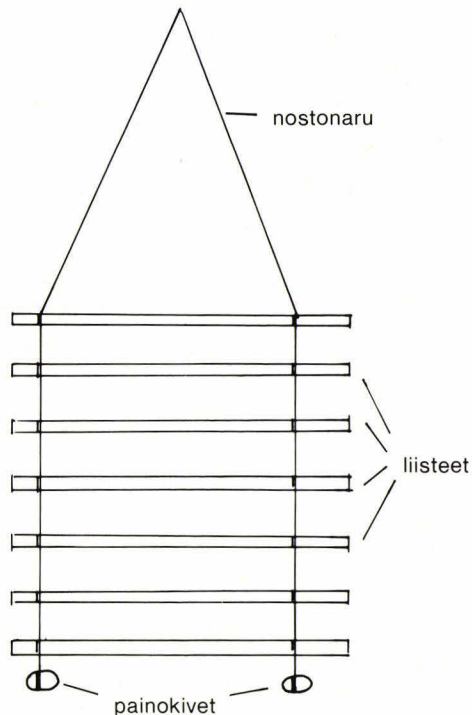
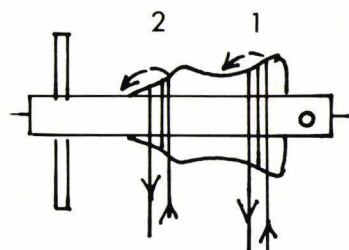
Vanhanaikainen pölkky:
Kierrettäessä köysi liikkui
asennosta I asentoon II, jonka
jälkeen se jouduttiin siirtä-
mään takaisin asentoon I.

Loskalla varustettu pölkky:
Kierrettäessä köysi liikkui
asennosta I asentoon II, jol-
loin loska heitti köyden takai-
sin.

Pihlajaniemen loskamalli:
Kohdassa I kierretään köyttä,
kun se on löysähkö, ja koh-
dassa II, kun se on kireä.
Loskan pykälät heittävät
köyden takaisin.

Kuva 29. 1920-luvun loppu-
puolen liistepelokeutuutus.

Nostimelle oli syntynyt toinenkin uutuus. Jo 1920-luvulla alettiin Kerimäen Hälvässä ympäröidä nostimet kaksi metriä korkeilla seipäillä, *suistimilla*, joiden varaan pingoitettiin kovilla tuulilla ja sateilla *elohurstit* l. *huntut*, jotta nuotta ei olisi jäänyt nostettaessa ja nuotan nosto olisi muutenkin tapahtunut miellyttävämmissä olosuhteissa. Tuulensuojan käyttö omaksuttiin kaikkialla muualla paitsi Kesälahdella, jossa vain satunnaisesti voidaan *teltti** pystyttää tuurien ja hankojen avulla.

Kalankuljetusastioina on vanhastaan käytetty suuria päreisiä *nuottavasuja*, jotka olivat varsin tarkoituksenmukaisia käyttöönsä. Nimittäin kun sikko tyhjennettiin pärevasuun, valui ylimääräinen vesi vasun rei'istä ulos eivätkä kalat olleet arkoja jäätymään. Ne eivät myöskään helposti jäätyneet vasun seinämiin, koska pinta oli epätasainen. Nuottavasut olivat kaiken lisäksi köykäisiä liikutella.

Nuotan kuljetus tapahtui 1920-luvulla tavallisella savolaismallisella reellä. *Kohvakelien* aikana, jolloin vettä ja sohjoa oli jäällä, tarvittiin 2 hevosta vetämään rekeä, joka lähti helposti *lauttaamaan* kohvassa, koska reen kaplaat olivat matalat, vain 3–4 tuumaa korkeat. 1930-luvun alussa alettiin Kerimäen Ruokoniemellä valmistaa 8–10 -tuumaisia ja 4-kaplaisia nuottarekiä, joita yksikin hevonen kykeni vetämään vaikeissa olosuhteissa. Korkeakaplaiset reet yleistyivät Kerimäen kalastusta harjoittaviin kyliin jo ennen sotia, mutta Punkaharjulle ja Kesälahdelle vasta sotien jälkeen. Korkeakaplaisen nuottareen pituus oli n. 3,5 metriä ja leveys 60 cm:ä.

10.1.3.3. Talvinuottauksen kehityksen yleispiirteet 1920- ja 1930-luvuilla

Kun tarkastellaan rinnatusten nuottakuntien määrällistä kehitystä nuotan, nuottaustavan ja välineistön kehityksen kanssa, on kehitysten kesken havaittavissa tietynlaisia riippuvuussuhteita.

Sen talvinuotan ja nuottausvälineistön avulla, jotka olivat käytössä talvinuottauksen alkaessa, toimittiin aina 1920-luvun jälkipuoliskolle saakka, joten näkyvää kehitystä ei tässä suhteessa tapahtunut. Sen sijaan tänä aikana tapahtui nuottakuntien nopeaa lisääntymistä niin, että vuoteen 1924 tultaessa nuottakuntien määrä oli kypsytynyt vakaaksi. Suurin osa Puruveden apajapaikoista oli tuolloin tullut jo käyttöön otetuksi ja niiden nautintamahdollisuuksiin oli nuottakuntien suuri määrä tuonut rajoituksia. Kun näin ollen ei uusien tuoreitten ja verrattain vapaasti käytettävien apajapaikkojen nauttiminen ollut enää mahdollista, oli saalismääriä pyrittävä suurentamaan muilla keinoin. Helpoimmin keksittävä ratkaisu oli lisätä entuudestaan nuotan korkeutta. Kun tähän keinoon ei ollut kuitenkaan mahdollisuuksia kaikilla ja ratkaisemattomana ongelmana oli, miten muikkukanta olisi ylikorkeitten nuottien suurimittaisen käytön kestänyt, jouduttiin melko välittömästi määräämään nuotalle enimmäismitat, jotka perustuivat aikaisempaan käytäntöön. Talvinuottauksen eräänä kypsymisen osoituksena voidaan pitää sitä, että nuotan koossa ei periaatteessa tapahtunut tämän jälkeen (vuosi 1928) muutoksia.

Kun nuottaa ei mittojen puolesta voitu enää kehittää tehokkaammaksi, oli saalismäärän lisäämiseksi toinen mahdollisuus. Oli tehostettava nuottaustapaa

* Kesälahdella esiintyvä teltti-sana tarkoittamassa kalastajien tuulensuojaa ei esiinny Puruveden Savon puoleisilla alueilla. Sen sijaan sitä esiintyy muualla, karjalaisilla alueilla; mm. sitä nimitystä on käytetty Virolahdella kalamatkoilla mukana olleesta suojasta.¹²³

ja näin keksittiin kohoveto. Tähän toisaalta oli ollut edellytyksenä se, että voimaperäinen talvinuottaus oli kypsyttänyt järveen selvän muikkukantojen vaihtelun, jonka vuoksi pienen muikun määrä oli tiettyinä aikoina suuri.

Talvinuottauksen kypsyyn osoituksena voidaan edelleen pitää sitä, että välineistössä alkoi tapahtua merkittävää kehitystä. Voidaan ajatella, että kun nuottakuntien lisääntymistä ei enää tapahtunut eikä voitu kehittää välittömiä keinoja nuottasaaliitten parantamiseksi, kohdistui »kehittämistarve» välineistöön. Välineistön kehittämisen päätarkoitus oli ennen kaikkea työn helpottaminen ja työolosuhteiden parantaminen, mutta toisaalta myös työn nopeuttaminen ja näin välillisesti tuoton lisääminen.

Talvinuottaus Puruvedellä oli 1920-luvulla kehittynyt näkyviltä piirteiltään elinkeinoksi, jonka asema näytti vakaalta. Tämän kypsyyn täydellisyyttä on kuitenkin epäiltävä, sillä 1930-luvun alkupuolen muikkukato saattaa osoittaa, että ei hallittu kuitenkaan erästä ratkaisevaa asiaa, nimittäin järven oikeaa käyttöä. Jotta muikkukanta olisi elpynyt entisen veroiseksi, tarvittiin pitkäköö ja totaalista rauhoitusaikaa, minkä onnena onnettomuudessa toi mukanaan sota-aika.

Kuva 30. 1920-luvun loppupuolella otetusta kuvasta ilmenee, että liistepelokkeen liikutteluun käytettiin ns. liikamiestä, joka kuvan tapauksessa on nainen – siis naisetkin saattoivat osallistua tuolloin nuottaukseen. Nuottakunnalla on lisäksi toinen liikamies, nuorehko poika, joka on tarpomassa.

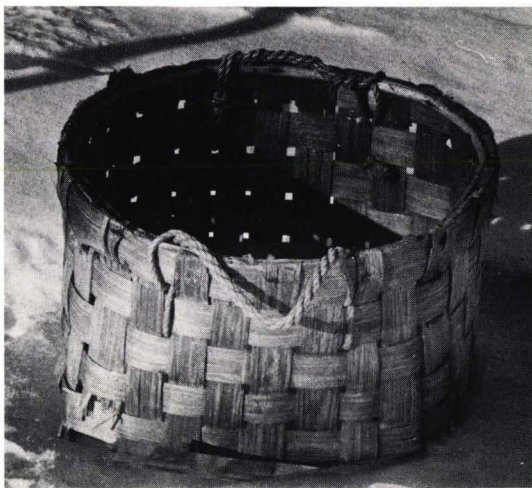

Kuva 31. Nostimella käytettiin jo 1930-luvulla tuulensuojia. Elohursti on pingoitettu suistimiin nostimen takapuolelle. Tuulensuojan etupuolella näkyvät kiertoköydet, jotka liikamies on ennättänyt jo vyyhdetä. Miehillä on yllään nuottaa nostettaessa nahkaiset poltsat. Kuva esittää Huutomäen nuottakuntaa vuonna 1932.

Kuva 32. 1970-luvulla otetussa kuvassa on tuulensuoja nostimen etupuolella. Kauempana häämöttää kahden muun nostimen suistimet.

Kuva 33. Loppuunkäytetty nuottavasus on jätetty nostimelle.

Kuva 34. Erityisesti nuotan kuljetukseen valmistetut reet olivat varsin komeita: Kaplaita oli neljä, ne olivat rautaa ja kymmenisen tuumaa korkeat.

Kuva 35. Hälväläinen nuottakunta nostimella 1930-luvun alussa. Uittomiehet tekevät linkoja. Silmäavannoilla kiertävät kiertomiehet köysiä rataskelkalla, jonka pölkössä ei ole vielä loskaa. Liikamiehet odottelevat siklaverkkojen saapumista. Nostimen takana ovat nuottamiesten hevoset rekineen, joissa näyttää jo olevan korkeat kaplaat. Hevosten edessä voidaan erottaa uittovälineistöä: hanko ja kokka.

10.2. TALVINUOTTAUKSEN TOINEN AIKAJAKSO VUODESTA 1945 1970-LUVULLE

10.2.1. Nuottakuntien määrällinen kehitys

10.2.1.1. Nuottauksen elpyminen sotien jälkeen ja huippu 1950-luvun alussa

Talvinuottaus oli taantunut muikkukadon seurauksena 1930-luvulla. Sen harjoittaminen oli tullut yhä satunnaisemmaksi ja pienien saaliitten takia paljolti kotitarvekalastuksen luontoiseksi. Sota-aikana saivat Puruveden muikut olla verrattain rauhassa pyytäjiltä ja niinpä kanta pääsi elpymään. Sota-ajan loppupuolella alkoi sen myötä myös talvinuottaus osoittaa elpymisen merkkejä ja varsinkin, kun viitisentoista vuotta rauhoitettuin olleet selkävedet avautuivat kalastajille.

Sotien aikaansaama elintarvikepula kirvoitti nuottakalastuksen entistä ehompaan vauhtiin. Vauhtia kiihdytti vielä se, että talvisodan jälkeen oli jouduttu väljentämään kalastusoikeuksia nk. jokamiehen kalastuslailla. Se soi mm. siirtoväelle oikeuden kalastaa kotitarvetta varten toiselle kuuluvassa kalavedessä.¹²⁴ Puruveden alueelle siirtyi jonkin verran siirtolaisia rajan taakse jääneistä kunnista, ja näiden vaikutus tuntui myös nuottakuntien määrän lisääntymisenä 1940-luvun jälkipuoliskolla. Jokamiehen kalastuslain rauettua vuoden 1948 päättyessä¹²⁵ ja kalastusoikeuksien näin ollen jälleen kavennuttua ei kuitenkaan siirtolaisten vaikutus nuottauksessa täysin loppunut, sillä osa heistä oli asettunut tilallisiksi Puruveden ympäristöön.

Nuottakuntien määrän lähtökohtana vuodelta 1946 voidaan pitää sitä tilannetta, joka vallitsi 1930-luvun jälkipuoliskolla, kun siihen lisätään siirtolaiskalastajien vaikutus: 40 nuottakuntaa. On nimittäin oletettava, että nuottausta alkoivat harjoittaa ammattitaidon ennestään omaavat miehet ja suurimmaksi osaksi entisillä nuotilla, koska verkkojen saanti heti sodan jälkeen oli ollut vaikeaa.

1940-luvun loppuvuosina syntyi uusia nuottakuntia jatkuvasti, ja 1950-luvun taitteessa oli saavutettu kaikkien aikojen huippulukema: 61 nuottakuntaa, mikä määrä säilyi nelisen vuotta.

Nuottien nopeaan lisääntymiseen vaikutti ensisijaisesti yleinen puute ravinnosta sekä myös avoimista työpaikoista. Kun kalojen kysyntä oli suuri ja niistä maksettiin verrattain hyvin (muikulle oli määrätty mm. maksimihinta, jonka ylitys johti joskus oikeusjuttuihinkin), nuottamiehiksi ryhtyivät aivan kokemattomatkin miehet. Nuottakuntien huima lisääntyminen ei ollut kuitenkaan totaalista Puruvedellä, sillä lukumäärän suureneminen oli valtaisaa vain tietyissä kylissä, kuten Kerimäen Pihlajaniemellä ja Hälvässä sekä Punkaharjun Vaarassa.

On todennäköistä, että järvi tuli 50-luvun alussa ylikuormitetuksi nuottakunnista, jolloin nuottakuntakohtaiset saaliit ainakin edellä mainituilla alueilla pienenivät alle kannattavuuden, joten nuottien määrä alkoi vähentyä. Tähän vaikutti ilmeisesti myös se, että sellaisten kokemattomien nuottamiesten, jotka eivät olleet harjaantuneet ammattiin nuoruudestaan lähtien, oli vaikea sopeutua nuottatyöhön, kuten huomataan myöhemmin. 1950-luvun loppuvuosille tultaessa oli nuottien määrä tipahtanut 53:een.

10.2.1.2. Nuottakuntien määrän vakiintuminen 1960-luvun alussa ja romahtaminen vuoden 1968 jälkeen

Nuottakuntien huippumäärän jälkeen alkanut nuottakuntien väheneminen tyrehtyi 1960-luvun alkuun tultaessa. Tuolloin ilmeisesti oli saavutettu harmoninen tila nuottauksen ja muikkumäärän välillä. Kun määrä pysyi vakaana lähes koko 1960-luvun, voidaan silloista 51 nuottakuntaa pitää optimaalina nuottakuntamääränä.

Nuottakuntien määrän vähenemisen loppumiseen ja tätä seuranneeseen vakiintuneeseen tilaan on myös löydettävissä aivan konkreettisia tekijöitä. 1950-luvun jälkipuoliskolla olivat puuvillanuotat laadullisesti huonontuneet niin, että kun ne nuottamiesten mukaan aiemmin olivat kestäneet vedossa 4–6 vetokautta, eivät ne enää pysyneet käyttökelpoisina kuin parisen vuotta. Jos tilanne olisi jatkunut entisellään, olisivat nuottakunnat mahdollisesti vähentyneet edelleen. Uusi kestävä materiaali oli tärkeä edellytys nuottauksen jatkuvuudelle. Ja tällainen oli nailon, jonka todettiin sittemmin pysyvän käyttökelpo-

poisena vielä kymmenenkin vetokauden jälkeen. Ensimmäiset nailonnuotat hankittiin vuonna 1958 Kerimäen Hälvän kylässä ja Punkaharjun Susiniemessä. Nailonnuotan yleistyminen ei tapahtunut kuitenkaan hetkessä, vaan siirtymäkausi puuvillasta nailoniin kesti lähes 10 vuotta, kuten tullaan toteamaan jäljempänä.

Toinen edellytys nuottauksen jatkuvuudelle oli se, että merkittävien yhteisvesialueiden käyttö organisoitiin uudelleen, mikä tapahtui vuonna 1958, jolloin yleisvesien hoitokunnan säännöt vahvistettiin.¹²⁶

Nuottakuntien vakaa määrä romahti kuitenkin hämmästyttävästi vuoden 1968 jälkeen vajaan viidessä vuodessa. Vetokaudella 1972–73, joka on tämän tutkimuksen läpileikkausajankohta, olivat nuottakunnat vähentyneet 40:ksi. Seuraavan vetokauden aikana määrä oli tipahtanut 34:ksi, mistä pohjalukemasta se pääsi muutamalla nuottakunnalla elpymään.*

Koska syyt vähenemiseen ovat varsin monitahoiset ja tutkimuksen yhtenä päätarkoituksena onkin niitten erittely, tullaan niitä tarkastelemaan jäljempänä tulevista kappaleista.

10.2.2. Nuotassa ja nuottausvälineistössä tapahtunut kehitys; mullistavat materiaaliset ja teknilliset muutokset.

Sotien viimeisinä vuosina olivat eräät Hälvässä silloin toimineet nuottakunnat alkaneet käydä rauhoitetuilla yhteisvesien apajilla, minkä myötä rauhoitukset sittemmin osittain vesittyivät. Kun kyseiset Harvaselän apajapaikat olivat pohjanmuodoltaan sellaisia, että ne nousivat jyrkästi nostimen kohdalla, eivät muikut tahtoneet kovin hyvin pysyä nuotanperässä nuottaa nostettaessa. Jotta olisi estetty muikkujen pakoonpääsy, pidennettiin perää aina 30 metrin mittaiseksi. Pitkät perät yleistyivät myös punkaharjulaisiin nuottiin heti sodan jälkeen, sillä kun punkaharjulaiset olivat lyhyine perineen turhaan yrittäneet tavoitella muikkuja Harvaselän apajilta, keksivät he lopulta, mikä oli Hälvän nuottamiesten kalaonnen salaisuus, ja aloittivat myös perien pidennyksen.

Merkittävää uusiutumista ei talvinuotissa tämän jälkeen tapahtunut ennen kuin 1950-luvun lopulta lähtien, jolloin *nailonhavakset* alkoivat syrjäyttää *pumpulihavaksia*. Nuotan materiaalin muutos vaikutti suoranaisesti myös itse nuotan rakenteeseen. Perinteinen verkkojakautuma säilyi kuitenkin edelleen yleisenä: 10–11 mm:n silmäsuuruisia rintaverkkoja oli nuotassa noin 12 m:n pituudelta, 15 mm:n särysverkkoja 20–30 metriä ja loput, vajaa 80 metriä, olivat 30–40 mm:n harvoja verkkoja.

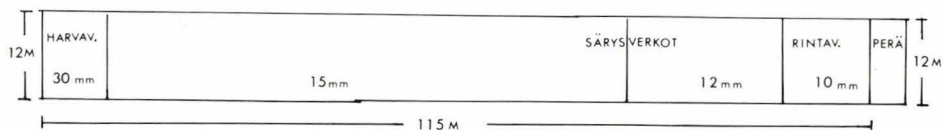
Tämän vanhakantaisen jakautuman rinnalle syntyi myös uudentyyppinen verkkojakautuma. Kalasaaliitten parantamiseksi suunnitteli kerimäkeläinen nuottamestari Veikko Rinkinen tiheämpisilmäisen nuotan 1960-luvun alkupuoliskolla. Verkkojakautuma nuotan siivessä muodostui seuraavaksi: 10 mm:n rintaverkkoja oli edelleen 12 metriä, 12 mm:n särysverkkoja jamottiin rintaan vajaan 22 metrin verran, 15 mm:n särysverkoilla jatkettiin 72 metriä.

* Lehtitiedon mukaan vetokaudeksi 1977–78 oli nuottakuntien määrä jälleen noussut Puruvedellä 40:ksi, mikä määrä koostui 19 Kerimäen nuotasta, 12 Kesälahden nuotasta ja 9 Punkaharjun nuotasta.¹²⁷

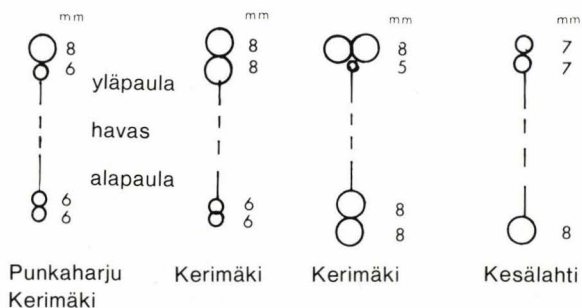
Kartta 6. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNNAT VETOKAUDELLA 1972-1973

ks. nimiluettelo nuottakunnista liite 1.

Kuva 36. PURUVETELÄISEN NAILONNUOTAN SIIPI 1960-LUVULLA.

Koko nuotan ympärys (yläpaula): siipi+leuka+siipi, $115\text{ m}+5\text{ m}+115\text{ m}=235\text{ m}$. Kuviossa ei ole esitetty alapaulaan kuuluvaa 10 %:n väkeä.

Kuva 37. NAILONNUOTAN PAULOJEN POIKKI-LEIKKAUKSET LÄPIMITTOINEEN.

Lopuksi oli 30 mm:n harvoja vain puolen pietimen verran: 9 metriä.* Kaikissa tiheissä nuotissa ei tietystikään ole ollut juuri näitä mittoja, vaan eri variaatioita on syntynyt.

Tiheäsilmainen nuotta ei ole kuitenkaan päässyt täysin yleistymään. Ovatpa eräät nuottakunnat, jotka olivat hankkineet tiheän nuotan, siirtyneet takaisin harvempaan, jota on köykäisempi vetää ja joka eräitten nuottamiesten mukaan antaa yhtä hyvin kalaa kuin tiheäkin. Harvasilmäinen nuotta on tietysti myös halvempi kuin tiheäsilmainen.

Vetokaudella 1972–73 oli Puruvedellä käytössä sellaisia tiheitä nuottia, joissa siiven pituudesta yli puolet oli silmäsuuruudeltaan alle 20 mm, seuraavasti: Kerimäellä 6 nuottaa 17:stä, Punkaharjulla oli puolestaan lähes kaikki nuotat tiheitä, 6 nuottaa 7:stä, kun taas Kesälahti oli vanhakantaisin, sillä siellä oli vain 2 nuottaa tiheitä 14 nuotan ollessa perinteisen mukaisia. Siis noin kolmannes kaikista nuotista oli uudentyypistä.

Nuottasiiven muodossa on tapahtunut myös muutos. Koska nailon on kevyttä ja kutistumatonta materiaalia, ei verkkoja toisiinsa liitettäessä ole tehty enää *jammenputtouksia*, vaan siipi on samankorkuinen, 12 m, sekä rinnan kohdalta että siklasta.

Ensimmäisten nailonnuottien paulat olivat parin, kolmen vuoden ajan hampua (manillaa), mutta sittemmin alettiin käyttää keinokuituisia pauloja, jotka eivät vety kastuessaan ja ovat kestävämpiä. Koska köykäinen movlonköysi alapaulana upposi huonosti veteen, oli löydettävä keino asian parantamiseksi. Nuottamestari Rinkinen neuvotteli erään savonlinnalaisen verkkokauppiiaan kanssa siitä, kuinka saataisiin hankituksi alapaulaksi sellaista köyttä, jossa yksi

* Luvut ovat pyöristettyjä todellisista luvuista. Yhden nuottaverkon l. havaksen, kankaan, pietimen pituus määräytyy seuraavasti: Kun silmäluke on havaksessa aina sama, niin sillä kerrotaan solmuvälin mitta ja näin saadaan koko pituus. Esim. 10 mm:n havaksen pituus: $600 \times 10\text{ mm} = 6\text{ m}$. 30 mm:n havas: $600 \times 30\text{ mm} = 18\text{ m}$.

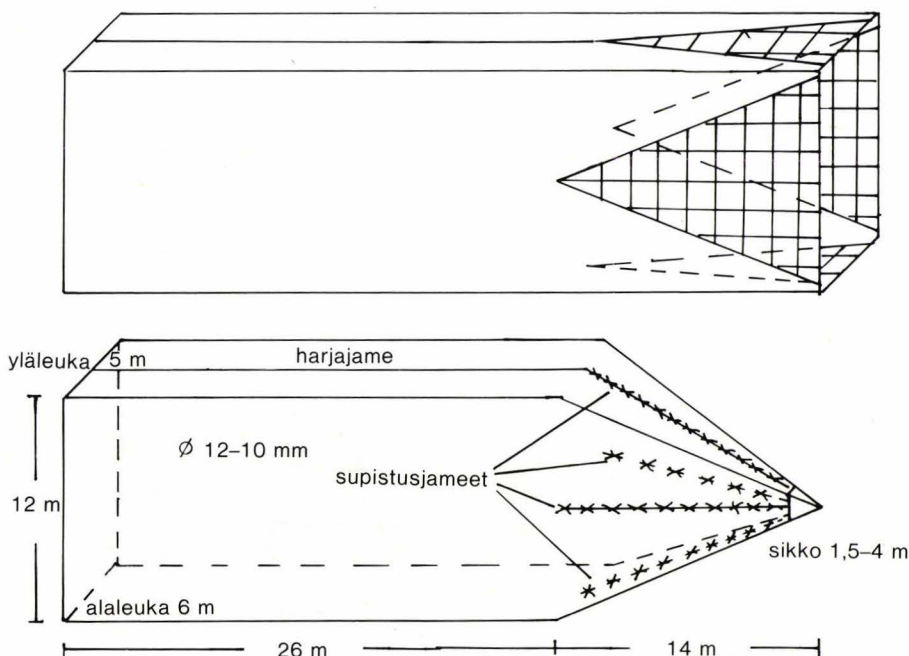
Kuva 38. Keinokuituinen kiertoköysi voidaan kelata yön ajaksi rataskelkan pölkylle. Sitä ei tarvitse enää laskea nuotan kanssa järveen, koska se ei jäädy pakkasella.

säie olisi ollut lyijyä. Kauppias matkustikin köysitehtaille Espanjaan, josta hankki kyseistä köyttä, jota alettiin sittemmin yleisesti käyttää. Lyijytettyä köyttä on alettu hankkia myös kiertoköydeksi, koska se uppoaa veteen kastuneen hampuköyden tavoin – lyijyttämätöntä movlonköyttä jouduttiin jopa vetämään kiertoavantoa seuraavalla avannolla, jotta se kierrettäessä olisi uponnut jään alle. Keinokuituisella kiertoköydellä on se etu, että koska se ei jäädy, voidaan se nuotanvedon päätyttyä kelata rataskelkan pölkylle yön ajaksi, kun taas aikaisempi hampuköysi piti yöksi upottaa nuotan kanssa järveen.

Myös nuotan perää on kehitetty nailonnuotan aikana edelleen. Kerimäellä pidennettiin perää aina 40 metriä pitkiksi. Punkaharjulla ne puolestaan jäivät vähän lyhyemmiksi. Aikaisemmissa perissä oli alaleuan suussa ollut puolitoistametrinen kynnysverkko, jonka tehtävänä oli päästää läpi lähellä pohjaa olevat kiisket ja kuoret. Kynnysverkkoa ei nailonnuotan perään enää tarvinnut jamoa, kun riippojen kantomet pidennettiin 40 senttisiksi. Näin alapaula ja -leuka nousivat riittävän ylös niin, etteivät roskakalat joutuneet nuottaan.

Oheisesta perän kaavakuvasta ei ilmene, että perässä piti olla enemmän verkkoa, kuin mitä oli jamottu rintaverkkoa pystysuoriin leukaköysiin. Usein verkkoa jamottiin perään niin paljon, että joka toista rintaverkon silmää vastasi yksi peräverkon silmä ja joka toista silmää kaksi peräverkon silmää. *»Perästä tul hirmusen kupuva tuolla kulukiissa, että se ei oo suppilo.»* Tällöin perä ei vetänyt rintaverkkoja matalaksi.

Perän silmäkoko vaihtelee 12 mm:stä 10 mm:iin noudattaen rintaverkkojen silmäkokoja. Eräillä nuotilla alkuosa on harvempaa 11–12 mm:n suuruutta, mutta supistusosa on yleensä silmäkooltaan 10 mm. Kun nuotan perää pidennettiin, suurennettiin myös perän kärjessä olevaa sikkopussia jopa 4–5 metrin pituiseksi. Silmäkooltaan sikko on samaa suuruutta kuin itse perä, joskin 60-luvun loppupuolelta lähtien on voitu käyttää myös 8 mm:n silmäistä sikkoa. Sikon silmäkoon pieneneminen on seuraus muikun pienenemisestä 1960-luvun aikana. Varsinkin hottatalvena pienet muikut helposti tippuivat 10 mm:n

Kuva 39. PURUVETELÄISEN NAILONNUOTAN PERÄ LEIKKAUKSINEEN 1960-LUVULLA.

Varjostetut osat leikataan pois ja leikkauskohdat jamotaan yhteen. Supistusosassa olevaan harjajameeseen kiinnitetään kohot, jotka pitävät perää koholla.

silmäsuuruudesta sikosta jälle, joten 8 mm:n koko oli perusteltua.

1960-luvun loppupuolella omaksuttiin Pihlajavedeltä nk. avoperä Puruveden kesänuottiin. Avoperää, jossa perä oli yläleuasta lähtien päältä avonainen joko perän puoleen väliin tai kahden kolmasosan verran, kokeiltiin myös talvinuotissa. Malli ei kuitenkaan soveltunut talvinuottaukseen, sillä nuottaa nostettaessa nostimella perä joutui niin kaltevaan asentoon, että kalat pääsivät pakoon perän avonaisesta osasta. Vetokaudella 1972–73 ei yhdelläkään talvinuottakunnalla ollut enää käytössään avoperää.

Eri kuntien alueilla on nuotan perän pituudessa selviä eroja. Vetokaudella 1972–73 käytti Kerimäellä vain kaksi nuottakuntaa 25 metrin pituista perää. Muitten perät vaihtelivat 30 metristä 40 metriin. Punkaharjulla oli samoin niukasti lyhyitä periä. Kaikilla muilla nuottakunnilla paitsi yhdellä, jonka perä oli 25 metriä, oli 30 metriset tai sitä pitemmät perät, joskaan 40 metriä pitkiä periä ei Punkaharjulla vielä ollut. Kesälahdella puolestaan vain 3 nuotassa oli 30 metriä pitkä perä muitten perien vaihdellessa 20 metristä 29 metriin.*

Yläpaulaan kiinnitetyt kohot l. *lauvukset*, jotka nostavat nuotan siiven suoraksi vedessä, olivat talvinuottauksen ensimmäisellä aikajaksolla korkkisia, suorakaitteen muotoisia levyjä. Joskus saatettiin käyttää puisiakin lauduksia mm. sodan aikana, kun korkkeja ei ollut saatavissa. Puulauduksia tehtiin esim. hyvin

* Kahdesta kerimäkeläisestä ja yhdestä punkaharjulaisesta nuotasta ei ole tietoa.

Korkkilaudus
1910-luku–n. 1955

Styrox-laudus
n. 1955–1967

Norjalainen laudus
n. 1967–

Kuva 40. ERIMATERIAALISIA LAUDUKSIA.

Tuohinen kives
1910-luku–1950-luku

Nahkainen kives
1950-luku—

Rautarengas
1960-luku—

Muovinen kives
n. 1967—

Kuva 41. ERIMATERIAALISIA KIVEKSIÄ.

kuivaneista puintivarstoista. 1950-luvun puolivälissä alkoivat tulevalle muovikaudelle ominaisesti uudet materiaalit syrjäyttää myös näitä perinteisiä materiaaleja. Valkoisesta styrox-muovista valmistetut kolmiomaiset kohot olivat ensimmäiset. Koska styrox-kohoja jouduttiin usein vaihtamaan, sillä ne vettyivät jo muutaman vetokauden jälkeen käyttökelvottomiksi, oli kalastajille varsin mieluisaa, kun vuoden 1967 paikkeilla kauppoihin ilmestyi uudesta muovimateriaalista valmistettu vettymätön koho. Tämä niin sanottu *norjalainen lauvus*, joka oli punaisenruskeasta muovista puristettu sukkula, jonka läpi kulki paulaa varten reikä, yleistyi erittäin nopeasti Puruvedellä.

Nuotan *kivekset* ovat käyneet läpi samantapaisen muutossarjan kuin kohot. Pumpulinuotan aikana, eräillä nuottakunnilla vielä 1960-luvullakin, käytettiin perinteisiä kiveksiä, joissa painokiveä ympäröi tuohikuori. Tuohikivekset olivat kuitenkin hankalat käyttää, sillä tuohikuoreen tuli helposti *räsöjä*, jotka takertuivat verkkoon kiinni.

1950-luvun puolessa välissä alettiin vanhaa kivesmallia soveltaa muihin materiaaleihin siten, että nahka- tai kumisaappaiden varsista ommeltiin kotelo kivelle.

1960-luvulla alkoi yleistyä kolmas nuottaverkon paino, rautarengas, joka on syrjäyttänyt jonkin verran nahka- ja kumikiveksiä.

Uusinta yleistä kivesmallia edustaa muovikuorinen kives, jonka sisälle valetaan betoni. Tämä malli ilmestyi kauppoihin samoihin aikoihin kuin norjalainen koho, vuoden 1967 paikkeilla. Muovikivestä ei pidetä kuitenkaan parhaimpana mahdollisena, koska se on todettu liian köykäiseksi talvinuotetaan.

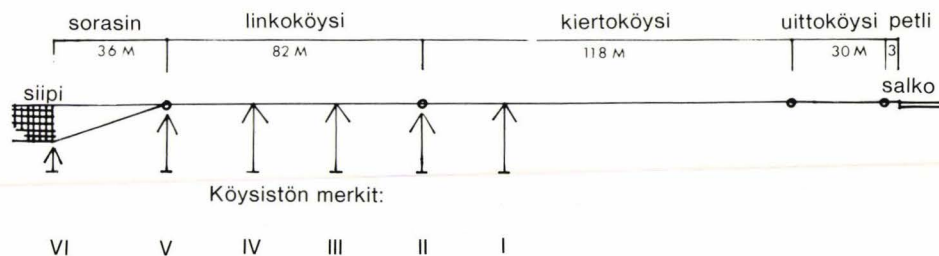
Paikallinen kiveserikoisuus syntyi vuonna 1968 Kesälahden Rastissa. Eräs kalanvälittäjä toimitti nuottakunnille paloletkua, josta tehtiin kives siten, että letkupätkän sisään asetettiin kivi ja päät ommeltiin kiinni. Letkun puoliväliin stanssattiin rengas, josta lähti kiinnitysnavu paulaan.

Kuva 42. Nuotan lauduksien ja kiveksien viimeisintä mallistoa. Kuvassa näkyy myös siklaan kiinnitetty kiviriippa.

Kuva 43. Kohovedon ajaksi lisätään yläpaulaan runsaasti lisälauduksia, esim. isoja styrox-palloja, tyhjiä muovipulloja tai -kanistereita jne., jotka nostavat yläpaulan jään alapintaa vasten.

Kuva 44. TALVINUOTAN VETOKÖYSISTÖ NAILONNUOTAN AIKANA.

- I: 60 syltä sorasimesta. Tähän merkkiin kierretään ennen saapumista ristiavannolle.
 II: 45 syltä sorasimesta. Tähän merkkiin kierretään ristiavannolla. (kiertoköysi yhtyy linkoköyteen)
 III: 30 syltä sorasimesta. Tähän merkkiin kierretään ristiavannon ja polviavannon väliavannolla.
 IV: 15 syltä sorasimesta. Tähän merkkiin kierretään polviavannolla.
 V: Sorasin. Tähän kierretään viimeisellä väliavannolla.
 VI: Nuotan sikla. Tähän kierretään silmäavannolla tai nostimella.

(Esimerkki on Kerimäen Hevossalosta. Merkkien etäisyyksissä on vaihteluita. Ks. eri alueitten apajien malleista kpl 12.2.1.)

Vetoköysistö on nailonnuotan aikaan ollut seuraavan tapainen: Uittosalossa on kiintonaisesti 2–3 metrin pituinen ja n. 4–6 mm:n paksuinen *petli*, johon salon uittoköysi kiinnitetään *ryssänsolomulla*. *Uittoköysi*, jota ei kierretä rataskelkalla, on vahvuudeltaan 6 mm ja pituudeltaan 20–30 metriä. Uittoköyteen solmitaan varsinainen *kiertoköysi*, joka on lyijytetty ja vahvuudeltaan edellistä paksumpi, 8 mm, sekä pituudeltaan 105–160 m. Kiertoköyteen solmitaan *linkoköysi*, joka on samanlaista köyttä kuin edellinen ja pituudeltaan 95–40 metriä.* Lopuksi linko solmitaan nuotan päässä kiinteästi olevaan *sorasimeen*, joka muodostuu ylä- ja alapaulasta lähtevistä 8 mm:n köysistä, jotka yhdistyvät n. 36 metrin päässä siklasta. Vetoköysistö on periaatteessa ollut koko talvinuottauksen ajan edellä esitetyn tyyppinen. Petliä ei tosin käytetty yleisesti siihen aikaan, kun salon päässä oli rengas (vielä 1950-luvun lopussa), ja sorasin oli vanhimpina aikoina vain yhtä pitkä, kuin oli nuotan korkeus: 12 m.

Eri nuottakunnilla on vaihteluita yksittäisten köysien pituuden suhteen, mutta samoilla vetoalueilla on kokonaispituus kuitenkin aina sama, koska se määräytyy kiertoavantojen välisten etäisyyksien mukaan, jotka taas puolestaan määräytyvät salon pituudesta. Huomattavimmin poikkeavat Kesälahden kalastuskunnan alueen nuottakunnat muista, sillä ne eivät enää käytä erillistä kierto- ja linkoköyttä, vaan koko kiertoköyden pituus on 200 metriä, ts. kaupasta saatavan köysikerän pituus.

Nuottaköydet on merkitty tietyin merkein, joina toimivat myös eri köysiä yhdistävät solmut. Merkkien mukaan tiedetään, kulkevatko molemmat nuotan siklat samalla tasalla. Merkkien mukaan osataan myös nostinta lähestyttäessä kiertää linkoköysi ja sorasin.

* Mitä pitempi on linkoköysi, sitä lyhyempi on kiertoköysi, jotka molemmat otetaan samalta kerältä (200 m).

1950- ja 1960-luvuilla tapahtui nuotan uudistumisen ohella myös välineistössä sekä materiaalisia että rakenteellisia muutoksia, joita on havaittavissa lähes jokaisessa välinemuodossa. Samoin nykyajalle ominainen motorisoituminen on alkanut saada sijaansa nuottauksessa.

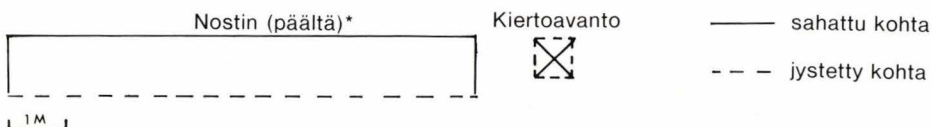
Avannon tekovälineistä tuura on tukevasti pitänyt puoliaan uutuusia vastaan, joskin 60-luvun puolivälistä lähtien on paksun jään aikana alettu verestä apajaa avattaessa käyttää moottorisahaa. Sahan käyttö on kuitenkin pysynyt verrattain satunnaisena, koska se ei varsinaisesti nopeuta työtä. Taitava tuuramies työskentelee mieluummin pelkän tuuran avulla.

Vetokaudella 1972–73 kokeili eräs hälväläinen nuottakunta traktorin perään kiinnitettävää jääkairaa, joka poraa kiertoavannoksi riittävän suuren reijän hyvin nopeasti paksuunkin jäähän. Tehokkuuden vuoksi nuottakunta omaksui kairan käyttöönsä, vaikkakin tuura sai edelleen palvella avannonaukaisijana suurimman osan talvesta (esim. vetokaudella 1977–78 ei käytetty kairaa lainkaan), sillä moottorikairalla puhkaistiin avannot vain paksuimman jään aikana verestä apajaa aukaistaessa. Idea kairasta saatiin säkyläläisiltä nuottamiehiltä, jotka kyseisenä talvena olivat retkikuntana saapuneet Puruvedelle oppimaan uusia menetelmiä omaa talvinuotanvetoaan varten.

Avannon tekovälineistöön kuuluva rei'itetty lapio on paljolti saanut väistyä uudemmantyyppisen lapiion tieltä. Yleistynyt lapiomalli on kärjeltään leveä, valmistettu alumiinista sekä varreltaan putkea, joten se on kevyt käsiteltävä.

Uittovälineistä salko oli muuttunut läpileikkaukseltaan litteäksi jo ennen sotia. 1960-luvun aikana *salko* edelleen sekä oheni että kapeni, mikä on ennen kaikkea ollut seurausta siitä, että salon teossa on alettu käyttää sirkkeliä. Kun nailonköydet ilmestyivät kauppoihin, korvattiin entinen rautarengas salon päässä nailonisella tai muusta keinokuidusta olevalla petlillä, jonka pituus vaihteli puolesta metristä kolmeen metriin. Keinokuituköysi voitiin kiinnittää suoraan salkoon, sillä jäätymättömyytensä takia ei tarvinnut pelätä sen katkeavan.

Muissa uittovälineissä tapahtui ensisijaisesti materiaali muutoksia itse mallin pysyessä periaatteessa entisenä. 1950-luvun puolessa välissä alettiin valmistuttaa *hankoja* metalliputkesta (varsi ja kahva olivat putkea, mutta sorppa umpirautaa). Siirtyminen metalliin ei kuitenkaan tapahtunut tuolloin, vaan jo aikaisemmin oli kokeiltu umpirautaisia hankoja, jotka tietystikin olivat olleet vaivalloisen painavia. Putkella näin ollen kevennettiin välinettä. 1970-luvulle tultaessa oli kaikilla Puruveden nuottakunnilla käytössään jo putkihanko.

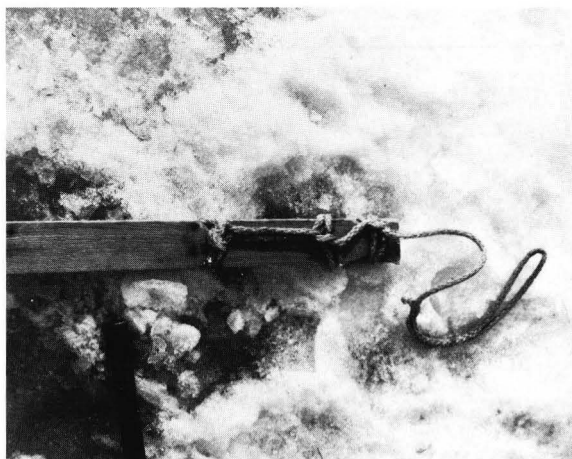

Kuva 45. NUOTTAUSAVANTOJEN TYÖSTÄMINEN MOOTTORISAHAN JA TUURAN AVULLA.

* 1930-luvulta peräisin olevista kuvista ilmenee, että tuolloin oli nostinavanto huomattavasti leveämpi kuin nykyään.

Kuva 46. Traktorin perään kiinnitettävä moottorikaira kesäteloillaan.

Kuva 47. 1960-luvulla alettiin saloista tehdä entistä ohuempia ja kapeampia. Niiden päähän sidottiin keino-kuituinen petli, joka korvasi aikaisemmin käytetyn rautarenkaan.

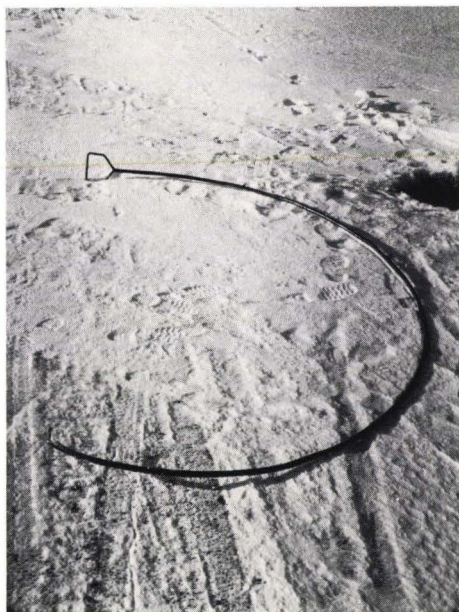
Kuva 48. 1950-luvulla yleis-
tyi putkihanko. Kuvasta il-
menee sorpan ja kahvan
asento. Sorpan toinen piikki
taipuu kärjestään koukuksi,
jolla köysi otetaan avannosta
ylös.

Putkimateriaalilla alettiin keventää myös *koukkuja*, joskin tämä tapahtui myöhemmin, 1960-luvun alusta lähtien. Ennen siirtymistä *putkikokkaan* oli *puukokkia* vahvistettu metallinauhalla siten, että sitä oli kierretty puun ympäri ja se päättyi lopulta kokan päässä koukuksi, jolla tartuttiin salkoon. 1950-luvulla oli kokkia tehty jonkin verran myös harjateräksestä. Joko kokka kokonaan oli sitä tai vain sen kärkiosa oli harjaterästä loppuosan ollessa puuta. Työskentelyn helpottamiseksi valmistettiin putkikokan päähän kahva, josta voitiin pitää kiinni, sillä jään peittämä metalliputki olisi muuten helposti luiskahtanut avantoon. Putkikokan käyttö alkoi Kerimäellä, jonka laitakylistä muitten kuntien nuottaporukat omaksuivat mallin. Vanhakantainen puukokka ei ole kuitenkaan vielä kokonaan syrjäytynyt uutuuden tieltä, mikä tapahtui puuhangolle.

Varsin monipuolisen muutossarjan kohteeksi on joutunut nuottaköysien kiertoon käytetty *rataskelkka*, *telikka*. 1950-luvun alussa muuttui malli siten, että kummatkin jalaksista lähtevät tukipuut, joiden varassa kiertopölkky oli, kiinnitettiin vinottain jalaksiin, jolloin pölkyn aiheuttama rasitus yhtäläisesti koitui kummallekin tukipuulle. Muutoksen tarkoituksena oli siis tukevoittaa välinettä.

Kuva 49. Vanhakantaisia puukokkia, joita voitiin vahvistaa vartta kiertävällä metallilangalla, on käytetty vielä 1970-luvulla.

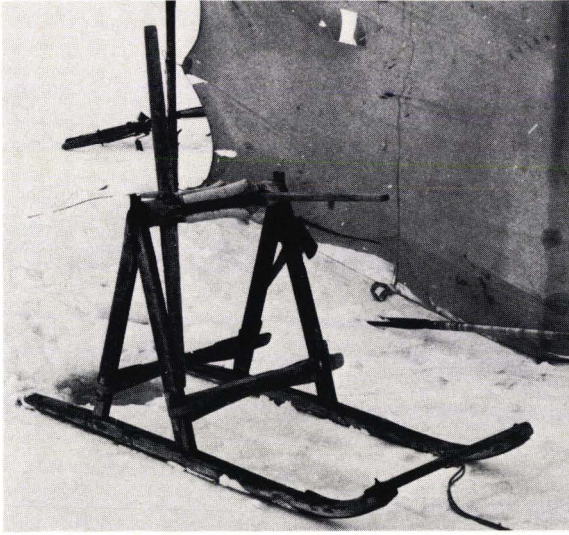

Kuva 50. Kahvallinen putkikokka on alkanut kuitenkin yleistyä jo 1960-luvun alkupuolelta lähtien.

Vuonna 1957 valmisti kerimäkeläinen seppä H. Kosonen ensimmäisen metallisen rataskelkan, minkä jälkeen metalliset telikat alkoivat syrjäyttää puisia. Kosonen sovelsi ensimmäisiin rataskelkkoihin entistä mallia. Jalakset tehtiin kulma- tai u-raudasta, mutta muut osat välineen keveyttämiseksi putkesta. Myöhemmin myös jalakset valmistettiin putkesta. Aina 1960-luvun jälkipuoliskolle saakka, jolloin vasta metallitelikat alkoivat täysin yleistyä, käytettiin pölkkinä entistä puupölkkyä. Tämän jälkeen valmistettiin myös pölkky ja siinä oleva loska metallista. Metallitelikoiden yleistymiseen liittyy kiintoisa ilmiö. Mallisto muuttui aikaisempaa heterogeenisemmaksi. Yksi yhteinen piirre nykyisissä telikoissa on kuitenkin havaittavissa. Nimittäin pölkkyä kannattavat putket ovat kohtisuorassa jalaksia vasten. Tämän perusteella näyttää siltä, että olisi eräällä tavalla palattu siihen malliin, joka edelsi viimeistä puutelikkamallia.

Vetokaudelle 1972–73 tullessa oli telikoiden materiaali muutos tapahtunut Puruvedellä jo melko totaalisesti. Enää 9 nuottakunnalla oli molemmat telikat puusta (Kerimäki 2, Kesälahti 7). Sekä puinen että metallinen kelkka oli niin ikään 9 nuottakunnalla (Kerimäki 2, Kesälahti 7). Loput 22 nuottakuntaa käyttivät kahta metallitelikkää.

Ensimmäiset merkit nuottaköysien kierron motorisoitumiseen on havaittavissa vasta vetokaudella 1973–74, jolloin erään hälväläisen nuottakunnan toisen puoliskon miehet kokeilivat kiertoa omatekoisella moottorilla. Kokeilu ei kuitenkaan onnistunut, koska koneen kiertotahti oli nopeampi kuin toisen puoliskon miesten käsikierto rataskelkalla. Vetokaudella 1975–76 kokeili

Kuva 51. Viimeisin puutelikkamalli, jota on käytetty vielä 1970-luvulla.

Kuva 52. Alettaessa 1950-luvun jälkipuoliskolla valmistaa metallisia telikoita sovellettiin uutta materiaalia vanhoihin malleihin. Kuvan telikka muistuttaa 1930-luvun rataskelkkoja (vrt. kuva 35).

Kuva 53. Rataskelkan malliksi yleistyi kuitenkin pian kuvassa oleva malli. Aluksi metallisen kelkan pölkky oli vanhan käytännön mukaan puuta. Se oli usein siirretty vanhasta puukelkasta uuteen metallikelkkaan.

Kuva 54. 1960-luvun puoli-
välissä alettiin myös pölkkyjä
valmistaa raudasta.

Kuva 55. Lähikuva metalli-
pölkystä, jonka loska on tai-
vutettu ohuehkosta putkes-
ta.

Kuva 56. Puruveden ensimmäiset
moottorivarusteiset
rataskelkat muistuttivat mel-
koisesti vanhakantaisinta
mallia. Kelkoissa oli 3 hevos-
voiman polttomoottorit, joil-
la kiertovauhti saatiin samak-
si kuin käsikierrolla. Kelkat
oli varustettu vielä varmuu-
den vuoksi käsikiertolait-
tein.

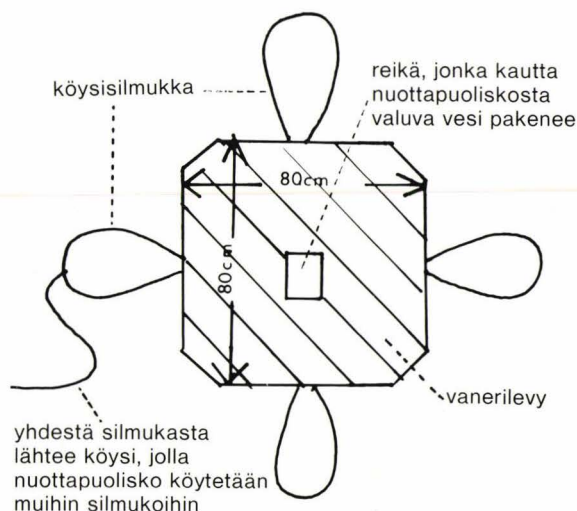
moottorivetoa puolestaan se nuottakunta, joka oli omaksunut aikaisemmin jääkairan.¹²⁸ Kun nuottakunta oli postitse saanut laitteesta esitteen eräältä kontiolahtelaiselta konesepältä, hankittiin koneet kokeiltaviksi, ja kun ne todettiin hyödyllisiksi, suoritettiin ostot. Vetokaudeksi 1977–78 hankki jo toinenkin hälväläinen nuottakunta konekiertokelkat. Käytiin katsomassa mallia naapurinuottakunnalta ja teetettiin laitteet paikallisessa kurssikeskuksessa. Hälväläisten nuottakuntien lisäksi oli vetokaudella 1977–78 jo ainakin yhdellä pihlajaniemeläisellä nuottakunnalla myös moottorikiertolaitteet telikoissaan.

On vaikea ennustaa, syrjäyttääkö moottorikierto tulevaisuudessa käsikierron, sillä eräiden nuottamiesten mukaan moottoriveto ei nopeuta työtä. Se kyllä tosin helpottaa sitä, mutta toisaalta jotkut miehet sanovat mieluummin kiertävänsä pölkkyä kovilla pakkasilla kuin seisoskelevansa koneen ääressä hytisemässä – nuorten mielestä tämä on pelkkää konservatiivista pötypuhetta, sillä kyllä kylmä tulee kierretäessäkin, kun hikoillaan.

Nostinvälineistön muutoksia tarkasteltaessa kiinnittyy huomio aluksi uuteen tulokkaaseen, joka on, joskin vähäisessä määrin, syrjäyttänyt nuotta-alustaksi tehdyn lingon valmistusta. Jäätymättömien keinokuituköysien ilmestyttyä käyttöön ei välttämättä enää tarvinnut köysiä laskea nuotan mukana järveen yön ajaksi. Tämän vuoksi alettiin käyttää nuotan alustoja, jotka korvasivat joka apajan vedon yhteydessä tehtävät lingot. 1960-luvun alkupuolella valmisti 3 kerimäkeläistä nuottakuntaa verkosta nuotan alustat ja yksi nuottakunta teki ne vanerista saatuaan ajatuksen Pihlajavedeltä. Eräs punkaharjulainen nuottakunta valmisti alustat vanhan lingon mallisesti köysistä.

Kuva 57. Keinokuituköydestä valmistettu linkoalusta on ripustettu nuotan kanssa kesän ajaksi säilöön veneajan orsille.

Kuva 58. Pihlajavedeltä omaksuttu nuotan alusta, josta ilmenee, että se on sovellutus entisestä lingosta.

Kesälahden puolella, jossa varsinaisten linkojen käyttö vanhastaankaan ei ole ollut yleistä ja jossa ei eroteta linko- ja kiertoköyttä toisistaan, valmistetaan nuotan alusta koko kiertoköydestä edelleenkin.

Nostimella käytettävä *liistepeloke* muuttui sotien jälkeen materiaaliltaan. Päre- tai lautaliisteosa korvattiin valkoisella palttinalla tai lakanakankaalla. Malli sinänsä pysyi kuitenkin entisenä.

Tämä kankainen liistepeloke yleistyi 1950-luvulla kaikkialle. Kun nailonverkot 1950-luvun lopussa alkoivat ilmestyä käyttöön, korvattiin puolestaan lakanakangas nailonverkolla ja pelotinta alettiin nimittää *liisteverkoksi*. Nostinpelokkeen kehitys ei kuitenkaan päättynyt tähän. Pian luovuttiin liisteverkon heiluttamisesta ja nostimeen alettiin laskea liikkumaton *nostinverkko*, joka peri liisteverkkonimityksenkin. Nostinverkko, joka pudotetaan nostimen takasivustalle seinämäksi veteen, on yleensä nostimen levyinen, 6–8 m, ja 10 m korkea, joten se ulottuu jään reunalta pohjaan. Silmäsuuruudeltaan verkko on 10 mm.

Liikkumaton verkko näyttää yleistyneen sekä Kerimäellä että Kesälahdella vuoden 1963 paikkeilla. Vetokaudella 1972–73 oli Kerimäen 15 nuotalla kyseinen peloke. Kaksi nuottakuntaa käytti pelottimena nostimeen pudotettuja köysikieppejä ja pärevasuja. Varsinkin kirkkaan väriset nailonköydet olivat osoittautuneet erinomaisiksi kalojen pelokkeiksi. Punkaharjun nuotista oli sitä vastoin vain kolmella liikkumaton verkko muiden käyttäessä edelleenkin liikuteltavaa verkkoa ja erään vielä lakanapelotinta, *heilutushuntua*. Kesälahdella oli 13 nuotalla liikkumaton vastaverkko ja loput kolme olivat vielä pysyneet entisessä liikuteltavassa verkossa.

Perinteistä *tarvointa*, jolla lyödään nostimella ilmakuplia, *soroja*, veteen kalojen pelottamiseksi nuotan perään, käytetään edelleen yleisesti. Vanhakan-taisin tarvin, jossa 2,5–3 metrin näreinen varsi päättyy visaiseen puukuppiin, *kerkkään*, on säilynyt käytössä, joskin kerkän materiaalissa on tapahtunut myös muutoksia. Kun separaattorit joutuivat pois käytöstä, korvasivat jotkut nuotakunnat visakerkän separaattorin ylimmäisellä lautasella. 1960-luvun alku-puolella alettiin vaihtaa visakerkkä moderniin kumiseen viemärinpuhdistustut-tiin. *Kumitutti* tosin ei ole visakerkän veroinen siksi, että sillä on raskasta lyödä

Kuva 59. Tarpoimen visakerkät alkoivat syrjäytyä »kumituttien» tieltä 1960-luvulla.

soroja veteen eikä se ole hyvä nostimen pinnalla olevien jääpalojen työntelyssä (nostimen pintavesi on ennen nuotan nostoa saatava puhtaaksi jääpaloista). 1960-luvulla ovat eräät nuottakunnat alkaneet käyttää kerkkinä myös metallisia autonlyhdyn kupuja. 1970-luvulla on materiaalin muuttamisessa menty vieläkin pitemmälle. Koko tarvoin varsineen päivineen on alettu valmistaa metallista, putkesta. Varren yläpäähän on tehty kahva, kuten putkikokkaankin, sillä muuten ei jäänyt metallinen varsi pysyisi kädessä.

Vetokaudella 1972–73 oli Kerimäellä 8 nuottakunnalla kerkkinä kumitutti, 7:llä visakerkkä ja yhdellä metallinen. Punkaharjulla taas vain yhdellä oli kumitutti, kahdella visainen ja kolmella metallinen. Kesälahden alue oli vanhakantaisin muista kunnista. Kun muissa kunnissa ei ollut käytetty kahta tarvointa nostimella, niin Kesälahdella käytti peräti 7 nuottakuntaa kahta. 4 nuottakunnalla oli kumitutilliset tarpoimet ja 8:lla visaiset. 2 nuottakunnalla oli käytössään molemmat. Poikkeuksellinen oli eräs purujärveläinen nuottakunta, joka oli kokonaan hylännyt tarpoimet ja ottanut käyttöönsä traktorin kompressorin, jonka avulla ilmakuplia puhallettiin nostimeen.*

Talvinuottauksen *kulkuvälineistön* kohdalla on tapahtunut merkittävintä motorisoitumista. Konevoima on syrjäyttänyt hevoskyydin.

Nuottajäälle ilmestyivät ensimmäiset traktorit kaikissa kunnissa 1950-luvun loppuvuosina. 1960-luvun alkupuoliskolla traktorien määrä hitaasti lisääntyi, mutta vasta jälkipuoliskolla ja 1970-luvun alussa traktorikanta voitti lopullisesti hevoskannan. Vetokauden 1972–73 40 nuottakunnasta 4 (Kerimäki 2, Punkaharju 1, Kesälahti 1) oli aloittanut nuotan kuljetuksen traktorilla 1950-luvun lopulla, 1960-luvun alkupuolella taas 5 (Kerimäki 3, Punkaharju 0, Kesälahti 2) ja 60-luvun jälkipuoliskolla tai 70-luvun alussa 23 nuottakuntaa

* Yhdestä kerimäkeläisestä, punkaharjulaisesta ja kesälahtelaisesta nuottakunnasta ei ole tietoa.

Kuva 60. Täysmetallista tarvointa voidaan pitää osoitukseksi teollisten materiaalien lopullisesta läpimurrosta talvinuottauksessa.

(Kerimäki 10, Punkaharju 5, Kesälahti 8).* Vetokaudella 1972–73 oli Puruvedellä enää 3 nuottakunnalla käytössä yksinomaan hevoset (Kerimäki 1, Punkaharju 0, Kesälahti 2). Kyseisen vetokauden muista nuottakunnista 14 (Kerimäki 6,** Punkaharju 3, Kesälahti 5) oli hevospeljä käyttänyt viimeisen kerran 60-luvun jälkipuoliskolla, 9 nuottakuntaa (Kerimäki 3, Punkaharju 1, Kesälahti 5) taas 70-luvun alussa. Traktorin tai moottorikelkan ohella käytti hevosta vetokaudella 1972–73 vielä 12 nuottakuntaa (Kerimäki 6, Punkaharju 3, Kesälahti 3).***

Merkittävin moottori-innovaatio koko talvinuottauselinkeinoja ajatellen on ollut moottorikelkka. Ensimmäiset moottorikelkat ilmestyivät Puruveden jälle vetokauden 1968–69 kevätpuolella.**** Kelkoittuminen on ollut erittäin

* Yhdestä kerimäkeläisestä ja punkaharjulaisesta nuottakunnasta ei ole tietoa samoin kuin ei myöskään 3 kesälahtelaisesta.

** Yksi kerimäkeläinen nuottakunta oli aloittanut 70-luvulla nuottauksen eikä ollut käyttänyt hevosta.

*** Yhdestä kesälahtelaisesta nuottakunnasta ei ole tietoa.

**** Ensimmäiset moottorikelkat otettiin käyttöön Suomessa talvena 1962–63 Enontekiöllä ja Utsjoella, joitten paliskunnista niiden käyttö vähitellen yleistyi eteläisten paliskuntien alueille.¹²⁹ Kesti siis kuusi vuotta, ennen kuin Puruveden nuottamiehet saivat idean kelkasta.

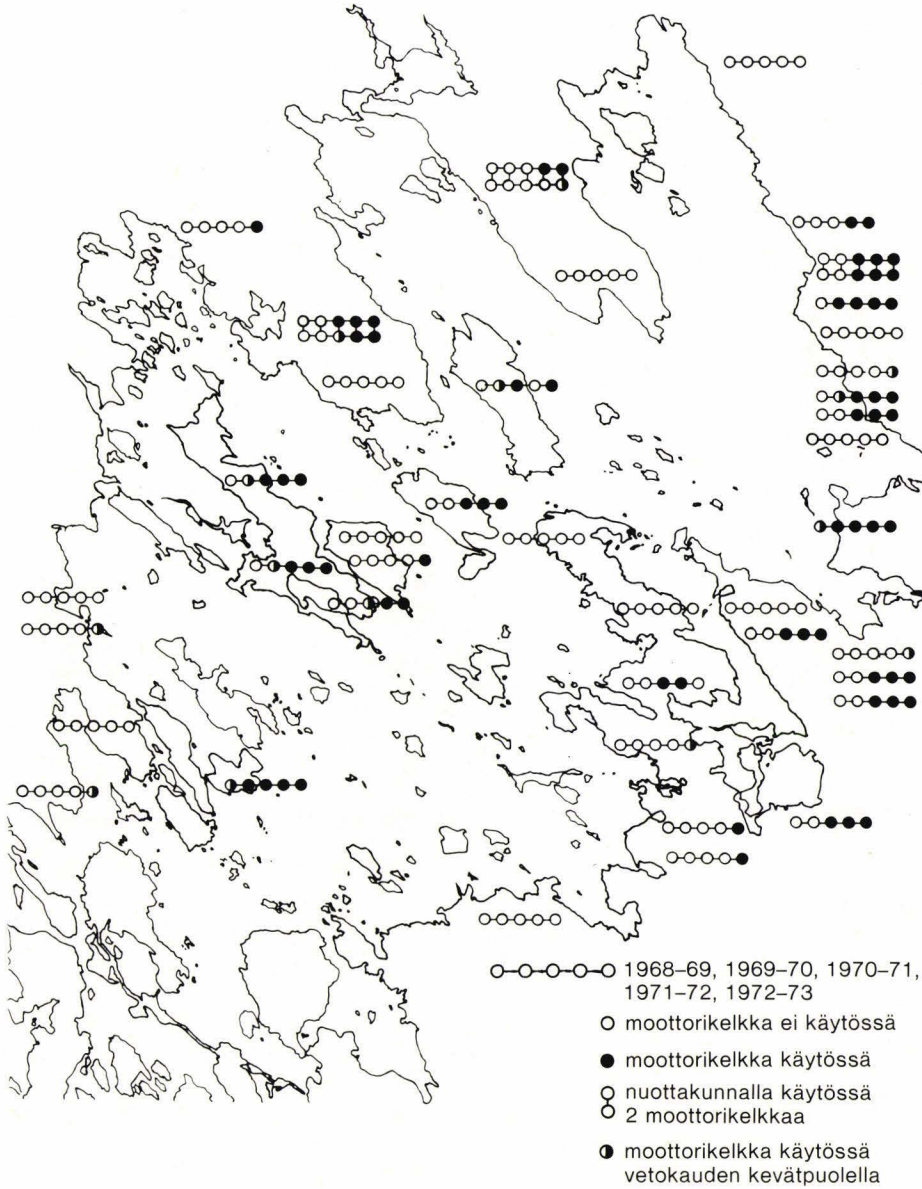
Kuva 61. Nuottakunta, jonka käytössä on kaksi moottorikelkkaa on saapunut laskimelle. Myös laskin nostimen tapaan on voitu ympäröidä suistimilla, jotta se kovalla viimalla voidaan suojata pressuilla.

nopeata, sillä vetokaudella 1972–73 oli enää 13 nuottakuntaa (Kerimäki 5, Punkaharju 4, Kesälahti 4) 40:stä, jotka eivät vielä suorittaneet nuottamatkoja moottorikelkalla. (Moottorikelkka ei ole yksinomainen kulkuväline, vaan sitä vuorotellaan traktorin ja joskus hevosenkin kanssa.) Seuraavalla vetokaudella oli kelkattomien nuottakuntien määrä vähentynyt 9:ksi.

Pian moottorikelkkojen käyttöönoton jälkeen huomattiin, että liikkumisen kannalta olisi ollut joustavinta, jos kummankin nuottapuoliskon miehillä olisi ollut kelkka käytössään. Tällainen suuntaus onkin selvästi havaittavissa. Vetokaudeksi 1972–73 oli jo 3 nuottakuntaa (Kerimäki 2, Punkaharju 0, Kesälahti 1) hankkinut toisen kelkan, ja parin talven jälkeen, 1974–75, määrä oli lisääntynyt 7:ksi (Kerimäki 4, Punkaharju 1, Kesälahti 2).

Hevospelien vaihduttua nopeammiksi kulkuvälineiksi tarvittiin myös uudentyyppisiä rekiä. Vanha korkeakaplainen nuottareki säilyi tosin käytössä, mutta traktorin perään on liitetty yhä useammin joko peräkärri tai varsinainen teräksinen traktorireki. Jälle hyvin sopiva on ns. *potkurireki*, jonka jalakset kipeytyvät ylöspäin sekä edessä että takana. Paksun lumen aikana on helppo vetää ns. *lavettirekeä*, jossa ei ole varsinaisia jalaksia, vaan joka on oikeastaan vain edestä kipeytyvä suorakaiteen muotoinen metallilevy.

Traktorilla vedettävään peräkärriin tai rekeen on katsottu tarpeelliseksi rakentaa kovalevyistä tai vanerista koppi, jonne matkojen ajaksi sijoitetaan kalalaatikot. Kerimäen puolella on koppi yleensä sijoitettu reen tai karrin etuosaan, kun taas Punkaharjulla takaosaan. Kesälähdellä ei esiinny *koppiniekkoja* paitsi Purujärvellä, jossa malli on saatu Punkaharjun Vaarasta.

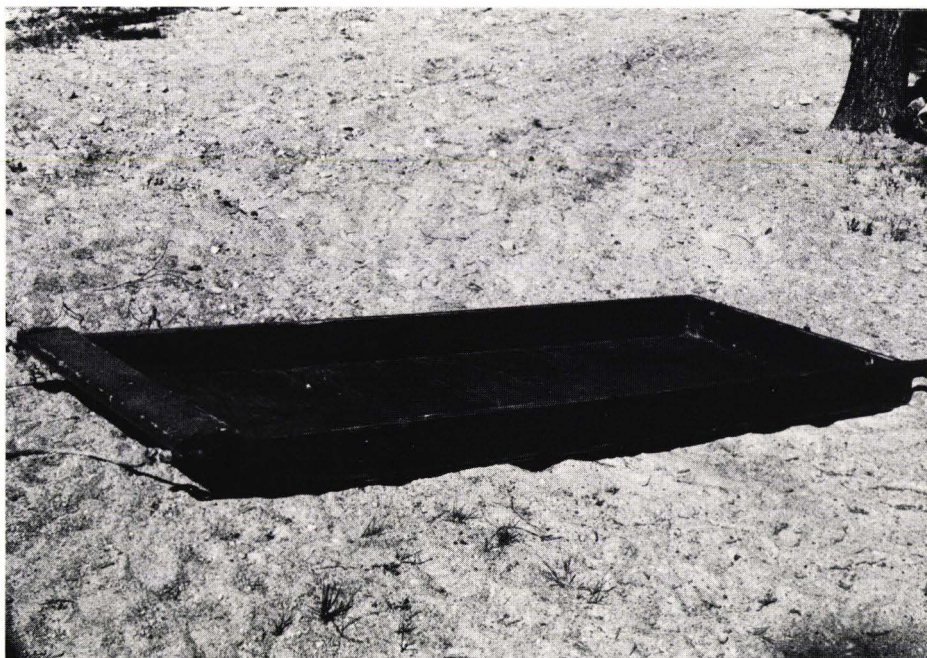
Kartta 7. NUOTTAKUNTIEN KÄYTÖSSÄ OLLEET MOOTTORIKELKAT VETOKAUSITAIN.

Kuva 62. Kerimäkeläinen »koppiniekkä». Traktorin perässä on teräksinen traktorireki, jonka etuosaan on sijoitettu kovalevystä rakennettu koppi. Koppi suojaa kaloja jäätymiseltä ja lumettumiselta.

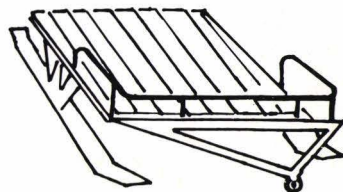
Kuva 63. Nuottamiesten käyttöön kelpaavat vain vahvimmat moottorikelkat, sillä keliolot ovat usein erittäin raskaat esimerkiksi jään pinnalla olevan sohjon vuoksi. Kuvassa olevan moottorikelkan perässä on nytkylaitteen avulla kiinnitettynä kolmikaplainen nuottareki.

Kuva 64. Puruveläinen, moottorikelkalla vedettävä vaneripulkka. Malli on yleensä sama kaikilla, mutta mitat voivat vaihdella. Pituus 2–3 metriä, leveys 90–120 cm.

Kuva 65. Lehtikuvan mukaan konstruoitu malli uusimmasta puruveläisestä moottorikelkan reestä.

Moottorikelkalla on vedetty hevosreen ohella tasapohjaista vaneri- tai peltipulkkaa, jonka keula kipertyessään on yhtä leveä kuin koko pulkka. Pulkan pohjassa on 2–3 kiskoa jalasten tapaisina estämässä sivuliu'un. Pulkka kiinnitetään kelkkaan joko pelkästään köysien avulla tai yhdistäjänä toimii metallinen nytkylaite. Vanerin ja metallin lisäksi on alettu käyttää myös modernimpaa materiaalia pulkassa. Vetokaudella 1972–73 oli kahdella kesälahtelaisella nuottakunnalla lasikuidusta valmistettu pulkka.

Vuoden 1977 helmikuun alusta lähtien alkoi eräs kesälahtelainen metallityöstöön erikoistunut yritys valmistaa moottorikelkkojen perärekiä. Rekiä myytiin kevään kuluessa jo parisen kymmentä ja enimmäkseen nuottakunnille.¹³⁰ Näyttää siltä, että nuottakunnat tulevat luopumaan itsesuunnitelluista tai omatekoisista rekimalleista ja uusi »teollinen» malli yleistyy Puruveden jäälä.

Kuvat 66–67. 1970-luvulle tultaessa oli nuottauksessa käytettävä kulkuvälineistö jo mitä monipuolisinta. Nostimelta lähdössä traktori ja moottorikelkka, joiden perään on ensin kytketty nuotalla ja miehillä kuormattu reki, sitten rataskelkat ja edelleen salot. Moottorikelkkaa käyttävän nuottakunnan saalis ei ole mahtunut rekeen, joten se on peitetty. Saalis noudetaan sen jälkeen, kun nuotta on viety seuraavan päivän apajan laskimelle.

Traktorin ja moottorikelkan lisäksi on sattumoisin käytetty myös muita moottoriajoneuvoja nuottamatkoilla. Varsinkin alkutalvesta, jolloin jää on ohut ja *kierä*, lumeton, on mopediä avulla saatettu vetää reet apajapaikalle. Jos jää pysyy vähälumisena pitkin talvea, tahtuu matkat nopeimmin autoilla.

Vetopelien ohella on myös itse kalankuljetuslaatikoissa tapahtunut muutoksia. Vanhastaan kalat pudotettiin perän sikosta isoihin *pärevasuihin*, jotka olivat köykäiset ja erinomaiset siksi, että vesi pääsi valumaan tarkoin pois vasun rei'istä. 1960-luvun alkaessa vasujen tekotaito näyttää lähes kokonaan hävinneen. 1970-luvulla vain 4 kerimäkeläistä nuottakuntaa käytti edelleen pärevasuja, sillä Rauvanniemellä eräs vanha kalastaja teki niitä edelleen.

Pärevasujen tilalle oli kehitettävä uudet kuljetusastiat. Niitä alettiin tehdä laudoista tai vanerista. Jotta vesi olisi päässyt valumaan pois, jätettiin pohjalautojen väliin raot tai pohjaan kairattiin reiät. Pakkasilla alettiin laatikon sisusta vuorata irtonaisella nailonverkolla, etteivät kalat olisi jäätyneet laatikkoon. Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella keksittiin vuonna 1966 myös uusi mainio keino jäätyksen estämiseksi. Laatikon pohjaksi alettiin kiinnittää teräsverkko, jonka läpi vesi valui tarkoin pois. Malli ei kuitenkaan ollut yleistynyt muualle vielä 1970-luvun alkuvuosina.

Kuljetuslaatikoiden vetävyys vaihtelee 100 kilosta aina 400 kiloon. Nuottakunnilla saattaa parhaimpina saalisaikoina olla parikin laatikkoa apajalla, mutta jos yllättäen tulee kaloja enemmän, kuin laatikoihin mahtuu, tehdään nostimen pressusta vanhan tavan mukaan *lehmänmaha*, jonne kalat kiedotaan.

Kuva 68. 1960-luvulla yleistyivät isot puulaatikat kalojen kuljetuslaatikoiksi. Pohjalautojen väliin jätettiin raot, jotta vesi valui pois laatikosta, ja laatikko vuorattiin irtonaisella nailonverkolle, joka esti kaloja jäätyästä laatikon seinämiin.

10.2.3. Talvinuottauksen kehityksen yleispiirteet sotien jälkeen

Talvinuottauksen elvyttyä nopeasti rauhan tulon jälkeen kipusi nuottakuntien määrä muutamassa vuodessa ennätyslukemiin. Tämä on vankka osoitus siitä, että talvinuottauksen asema ammatillisena elinkeinona oli vakiintunut ennen sotia ja nuottauksen sekä esineellinen perinne että tapaperinne, jotka olivat kehittyneet ammattimaisuuden myötä, olivat pysyviä ja saattoivat säilyä »varastossa ilman käyttöä» pitkähkön ajan.

Kiintoisan ongelman muodostaa se, kuinka välttyttiin samanlaiselta muikunkatokatastrofilta, millainen oli syntynyt 1930-luvun alussa. Uhka tälle näytti olevan, koska talvinuottaus oli kiihtynyt aikaisempaa paljon tehokkaammaksi ja kesänuottauksella oli edelleen vankka sijansa muikun pyynnissä. Ongelmalle on annettavissa ainakin yksi ratkaisu. Ensinnäkin kun muikun kannanvaihtelu selvään 1- ja 2-kesäiseen rytmiin näyttää kypsyneen 1950-luvun jälkipuoliskolle tultaessa, kesänuottaus väheni jossain määrin pienen muikun kannattamattoman pyynnin takia. Merkittävämpää on kuitenkin se, että 1950-luvun puolivälissä otettiin käyttöön tehokkaat uudet nailonkäsiverkot, joilla alettiin pyytää ensisijaisesti paremmin kaupaksi menevää, joskin vähälukuisempaa 3-kesäistä muikkua. Käsiverkkopyynnillä ei enää uhattu 2-kesäistä kutevaa muikkukantaa. Kolmas ja ehkä merkittävin tekijä on se, että kun 1920-luvun lopussa kyseisen tilanteen eteen jouduttaessa oli rauhoitettu selkävedet kaikelta nuottaustoiminnalta, niin nyt sitä vastoin organisoitiin selkävedet tehokkaaseen käyttöön, jonka ansiosta yksityiset kalavedet eivät joutuneet liialliselle rasitukselle, ja rajoitukset kohdistettiin nyt kesänuottaukseen.* Näin ollen hävisi se vaara, että kesänuottauksella olisi pyydetty pois kuteva muikkukanta.

Tarkasteltaessa nuottakuntien määrällistä kehitystä jälleen rinnan välineistön kehityksen kanssa, havaitaan eräs merkittävä piirre, joka on analoginen nuottauksen synnyn alkuajalle, nimittäin että välineistössä ei kovin aktiivista kehitystä tapahtunut ensimmäisenä kymmenenä vuotena. Merkittävimpana kehityksenä voidaan pitää nuotanperän pidentämistä, jolla pyrittiin saaliitten parantamiseen. Tuolloin ilmeni kuitenkin jo ensimmäisiä merkkejä tulevista mullistavista materiaali muutoksista, kun liistepeloke muuttui kankaiseksi ja hanko umpirautaiseksi.

1950-luvun jälkipuoliskolla uusien teollisten materiaalien esiinmarssi innoitti välineistön kehittämiseen sekä ennennäkemättömän mullistavaksi että myös totaaliseksi. Nuotan suhteen nailon antoi jälleen mahdollisuuden, kuten puuvilla talvinuottauksen syntyessä, kehittää pyydystä ottavammaksi. Nailonmateriaalin keveyden ansiosta voitiin nyt myös nuottaa kehittää työn helpottamiseksi, mikä funktio oli aiemmin ollut nähtävissä pelkästään välineistön yhteydessä. Nailon toi mukanaan myös toisen uuden ja merkittävän piirteen: nuottakunnan jäsenten suuren riippuvuuden pyydyksestä. Nailonin kestävyys moninkertaisti nuotan iän, joten nuottamies ei pyydyksen kulumisen myötä voinut lopettaa nuottausta ainakaan kovin pian nuottaosuuden hankkimisen jälkeen. Myös se suurehko pääoma, jonka nuottamies oli kiinnittänyt aikaisempaa monin verroin kalliimpaan pyydykseen, sitoi hänet ammatin harjoittamiseen. Nailonnuotta oli siis osaltaan vakauttamassa nuottakuntien määrää 1950-luvun lopusta lähtien.

* Tarkastelen kesänuottauksen kehitystä kappaleessa 10.4.

Nuottausvälineistön kehitys kytkeytyy materiaalimuutoksiin. Uusien teollisten aineitten ansiosta voitiin välineistöä kehittää entuudestaan nuottaustyön helpottamiseksi. Samalla myös nuottausta alustavat työt, kuten välineiden jatkuva kunnostus ja hoito, vähenivät. Putkimateriaalin ansiosta välineistö keveni ja tuli entistä kestävämmäksi, liikkumaton nailonvastaverkko jätti yhden työvaiheen nostimella pois, kulkuvälineistön motorisoituminen lyhensi työaikaa jne.

Vaikka uudistukset ovat olleet usein taloudellisesti rasittavia, varsinkin teollisia materiaaleja otettaessa käyttöön, näyttää siltä, että ne ovat olleet kuitenkin nuottauksen jatkuvuuden kannalta välttämättömiä ja osoittavat elinkeinon säilyvyyttä. Merkittävää on, että 1960-luvun lopussa tapahtuneen nuottakuntien määrän romahtamisen myötä ei kuitenkaan välineistön uudistuminen taantunut. Päin vastoin, varsinkin kiihtyvä motorisoituminen, mikä vaatii entistä suurempia pääomia ja näin sitoo nuottamiehen yhä enemmän ammattiinsa, on osoitus talvinuottauksen jatkuvuuspyrkimyksestä.

10.3. PURUVESI OMAEHTOISENA TALVINUOTTAUS- ALUEENA

Tässä kappaleessa on tarkoitus pohtia ja eritellä kysymyksiä, miten ja missä ne monipuoliset ja jatkuvat uudistukset, joita Puruveden talvinuottauksessa on ilmennyt, ovat saaneet alkunsa ja levinneet. Tämän perusteella voidaan luoda kuva siitä, kuinka etnosentrinen on Puruveden alue luonteeltaan ollut ja onko tämän suhteen tapahtunut muuttumista.

Lähtökohdan uutuuksien synnyn ja kehityksen suuntaviivojen hahmottamiselle muodostaa se, että Puruvesi on kautta aikojen ollut voimaperäisintä talvinuottausaluetta Suomessa. Kehitysvirikkeiden voidaan näin ollen olettaa paljolti olevan alueen sisältä päin lähtöisin.

Kehityksen erittelyn selkeyttämiseksi pidän tarpeellisena erottaa ns. innovaatiot novaatioista. *Innovaatiolla* l. uutuudella tarkoitan sitä, että väline tai tapa on täysin uusi ilmiö eikä minkään aikaisemman välineen tai tavan kehittynyt muoto. *Novaatiolla* l. uudennoksella tarkoitan taas välineessä tai tavassa perinteen pohjalta tapahtunutta uudiskehitystä.¹³¹ Ero innovaation ja novaation välillä voi toisaalta jäädä tulkinnalliseksi, esim. kun on kysymys materiaali-muutoksista.*

Puruveden ensisijaisen innovaatiokeskuksen on muodostanut Hälvän kylä, jossa kalastus on ollut voimaperäisintä siksi, että alueella on toiminut koko talvinuottauksen ajan täysammattikalastajia, jotka harjoittavat kalastusta myös avoveden aikana. Heidän intresseihinsä on muita enemmän kuulunut pyydyksen ja välineistön kehittäminen. Hälvässä kehitettiin uusi salon kääntötapa ja malli, siellä omaksuttiin varhain metallimateriaali uittovälineistöön, siellä kehitettiin nostinsuojat suistimiseen ja ensimmäisenä omaksuttiin nailonnuotta. Hälvässä keksittiin liikkumaton nostinverkko, traktorirekeen koppi ja kokeiltiin ensimmäisenä konejääkairaa ja nuotanvetoa moottorin avulla. Hälvä ei kuitenkaan ole ainoa alue, jossa uutuudet ovat nähneet päivänvalon.

* Aivan uuden materiaalin omaksumista ensimmäisen kerran pidän innovaationa, vaikka sitä olisi sovellutettu vanhaan malliin.

Pihlajaniemeltähän oli koko talvinuottaus saanut alkunsa, kun siellä oli kehitetty talvinuotta. Niin ikään merkittävä uutuus itse talvinuottaustavassa oli kohoveto, joka aloitettiin Kesälahden Purujärvellä. Ensimmäiset moottorikelkat otettiin käyttöön Ruokoniemeen kuuluvassa Mäkrässä ja Kesälahden Poroniemen kylässä. Kahden moottorikelkan käyttö taas aloitettiin Kesälahden Rastissa sekä Kerimäen Rauvanniemellä.

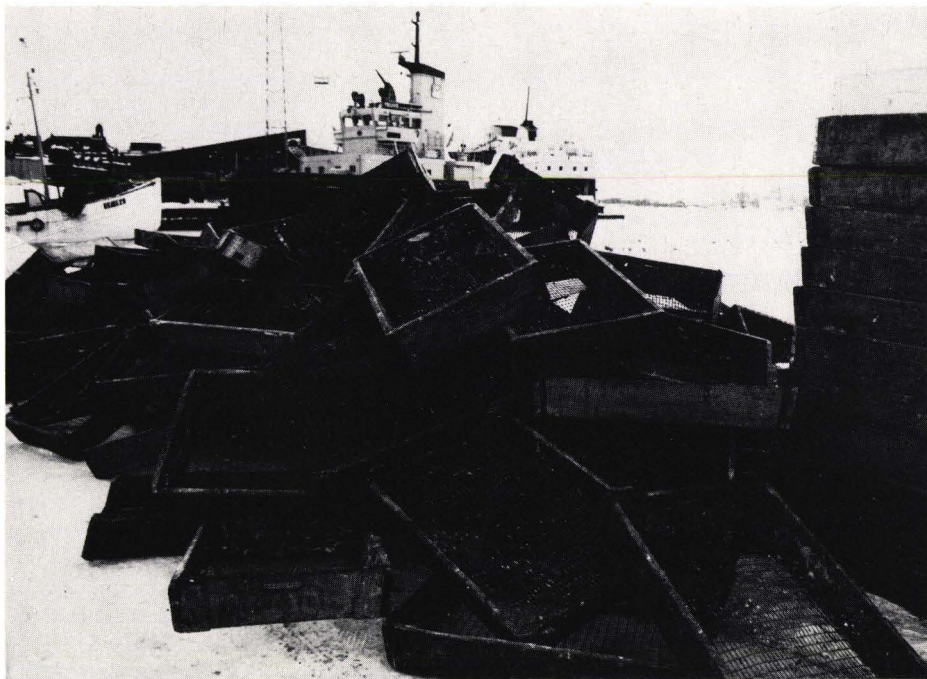
Puruvesi, jossa nuottakuntien keskinäiset kontaktit oman alueensa sisällä ovat lukuisat ja kiinteät, on konservatiivista aluetta siinä mielessä, että välineistön kehitys suurimmalta osaltaan on novaatioluonteista ja sitä on tapahtunut muodossa tai toisessa kaikkialla.

Kerimäen Ruokoniemellä kehitettiin korkeat kaplaat nuottarekeen, siellä on myös nuottamestari vaikuttanut erittäin merkittävästi Puruveden etelä- ja kaakkoispuolisiin nuottamalleihin. Hevossalossa otettiin käyttöön ensimmäisenä metallitelikka. Rauvanniemellä kalojen pelotuksessa on alettu käyttää vanhan tavan mukaisesti vasuja ja köysikieppejä. Vaarassa on kehitelty liikuteltavaa vastaverkkoa ja korvattu tarpoimen kerkät metallikuupilla. Kesälahdella taas kehitettiin telikan pölkkyyän loska, jota sitten Pihlajaniemellä muokattiin edelleen. Kesälahdella alettiin myös pohjustaa kalalaatikot verkolla ja siellä on suunniteltu moottorikelkan peräreki jne.

Merkittävin osuus uudennosten, kuin myös uutuuksien, syntyyn ja leviämiseen näyttää kuitenkin olleen Hälvän kalastajilla. Hälvässä on kehitetty jatkuvasti nuotan siiven ja perän muotoa ja mittoja, on muokattu rataskelkan mallia ynnä muuta. Hälvän aktiivisuutta osoittaa myös se, että siellä on alttiisti omaksuttu muualla syntyneitä uudennoksia.

Vastaus siihen ongelmaan, mistä uutuus tai uudennos on saanut virikkeen, jää usein yksityiskohdiltaan epätarkaksi. Tämä johtuu etupäässä lähdemateriaalin, haastattelujen, muistinvaraisuudesta. Vain poikkeustapauksessa olen todennut informantin osaavan (tai haluavan) tarkentaa Puruveden alueen ulkopuolisen uutuuden alkuperän. Jonkinmoisena esimerkkinä voidaan esittää Kesälahdelle ominainen verkkopohjainen kalankuljetuslaatikko, jota pidettiin omana keksintönä. Oheisesta kuvasta ilmenee, että myös rannikkokalastajien keskuudessa on käytetty verkkopohjaisia laatikoita. Olisiko niin, että kesälahtelaisten kalanvälittäjä, joka harjoitti kauppaa myös rannikon suuntaan, olisi välittänyt kyseisen uudennoksen? Kalanvälittäjillä on varmasti ollut tietty merkitys ideoiden antajina. Esimerkiksi kesälahtelaisten paloletkusta tehdyt kivekset olivat välittäjän myötävaikutuksella aikaansaadut. Vaikea kysymys on, kuinka kalatalousneuvojat ovat vaikuttaneet nuottauksen kehittymiseen. Suoria näyttöjä tästä eivät haastattelut sisällä. Suhtautuminen neuvojen esittämiin uutuuksiin on saattanut varhaisempina aikoina olla varsin penseä. Esimerkiksi kun 1920-luvulla oli eräs neuvoja esitellyt merellä käytettävää uittolapiota, jolla olisi voitu korvata salot, oli hänen käsketty *männä matkoihinsa lapijoineen*. Kuitenkin viime aikoina ovat ennen kaikkea teknilliset uutuuudet saaneet sijaansa Puruvedellä kalatalousneuvojen toimesta. Esimerkiksi idea moottorikaira oli saatu säkyläläisiltä kalastajilta, joiden vierailun Puruvedelle oli järjestänyt paikallinen maatalouskeskus. Kalatalousneuvojan ohjaamana on myös kokeiltu mm. moottorivetoa ja kaikuluotaimen käyttöä apajan sisältämän kalamäärän arvioimisessa.

On suhteellisen varmaa, että Puruvesi on ollut verrattain sulkeutunutta aluetta ja suurin osa uutuuksista ja uudennoksista on kehittynyt talvinuottauksen voimaperäisyyden seurauksena. Haastattelujen avulla olen voinut saavuttaa nuottamiehen, joka esimerkiksi oli kehittämässä salkotyyppejä ja uutta kääntö-

Kuva 69. Verkkopohjaisia kalalaatikoita Helsingin kauppatorin rannassa.

tapaa, samoin nuottamiehen, jonka vävy, joka oli seppä, oli valmistanut apelleen ensimmäisen metallitelikan. Vasta 1970-luvun motorisoituminen on ollut näkyvästi ulkopuolisten vaikutteiden ansiota. Motorisoitumista voidaan-kin pitää merkinä siitä, että varsin omatakeisen ja sitkeästi perinnäisistä muodoistaan kiinni pitävän luontoiselinkeinon vastustus yleiskulttuurin paineita vastaan on alkanut murtua. Avautuminen ulkomaailmaan merkitsee sitä, että välineistön kehityksen painottuminen on siirtymässä novaatioista innovaatioihin. Omatakeista välineistön kehittämistä voi näin ollen uhata taantuminen – omaksutaan valmiit mallit ulkoa päin.

Uutuuksien ja uudennosten leviäminen on tapahtunut etupäässä nuottakuntien kontaktitilanteissa. Saman alueen nuottakunnat ovat todenneet toisiltaan uudet mallit, kun ovat käyneet *arvoomassa*, ts. seuraamassa, toistensa nuotan nostoa. Naapurikylien nuottakunnat puolestaan ovat kohdanneet toisensa vierekkäisillä apajilla, sillä usein keskellä selkävettä kulkeva kalastusalueen raja erottaa eri kylien apajien laskimet toisistaan. Tietyissä mielessä myös sukulaisuussuhteilla on osuutta uutuuksien leviämisessä. Selvin osoitus tästä on esimerkiksi sukulaisuuden luomat yhteydet Kerimäen Pihlajaniemen ja Kesälahden Purujärven välillä. Sukulaisuuden ansiostahan itse talvinuottauskin pääsi nopeasti alkamaan Purujärvellä ja mm. litteä salko on omaksuttu Purujärvelle Pihlajaniemen sukulaisilta.

Eri kalastuskuntien välillä on kuitenkin havaittavissa kiintoisa ero uudistusten omaksumisessa. Kesälahden ja Punkaharjun suurten kalastuskuntien alueet yhteisine apajineen ovat konservatiivisempia kuin Kerimäki, jossa suurin osa

apajista on yksityiskäytössä. Konservatiivisimpana alueena voidaan pitää Kesälahden kylän kalastuskunnan aluetta, joka maantieteellisen asemansa johdosta on erillään läntisistä naapurikunnista eikä siis välittömässä kontaktissa näitten kanssa. Kesälahden kylän talvinuottoaus sisältää tai on sisältänyt lisäksi omaleimaisia ja vanhahtavia piirteitä, kuten kahden tarpoimen käyttö, erot nuotan rakenteessa jne., jotka voitaisiin olettaa jäänteiksi siitä vanhakantaisesta kulturellisesta eroavaisuudesta, joka mahdollisesti on ollut Puruveden savolaisen ja karjalaisen puolen välillä.

Konservatiivisuuden syyt ovat kahtalaiset. Ensinnäkin kalastuskunnan säännöt voivat estää kehitystä. Toiseksi, aktiivisesti toistensa läheisyydessä toimivat, saman kalastuskunnan nuottakunnat muodostavat siinä mielessä kiinteän yhteisön, että se ei ole erityisen altis ainakaan ulkopuolisille vaikutuksille. Tosin kun kyseisen alueen edistyksellisin nuottakunta, jonka osakkaana on yleensä arvovaltainen henkilö, esim. kalastuskunnan johtomiehiä, omaksuu lopulta uudistuksen, leviää se nopeasti muitten nuottakuntien käyttöön. Esimerkkinä voidaan mainita moottorikelkkojen nopea yleistyminen Kesälahden kalastuskunnan alueella, joskin tähän ovat vaikuttaneet myös taloudelliset tekijät, jotka ovat riippuvaisia puolestaan kalastusalueen yhteisestä käytöstä.

1960-luku on ollut muutosten kiihkeintä aikaa, jolloin uudistukset, jotka ovat kohdistuneet käytännöllisesti katsoen koko nuottausvälineistöön, ovat pyyhki-neet koko Puruveden yli. Uudistusten yleistyminen näyttää tapahtuvan kuitenkin verrattain hitaasti, vaikka eri alueiden nuottakuntien kanssakäyminen yhteisvesien apajapaikoilla ja yhteisissä kalastuskokouksissa ei ole harvinaista. Yleistyminen näyttää kestävän 5:stä 10 vuoteen. Esimerkiksi nailonnuotta tuli yksinomaiseksi Kesälahdella vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Putkesta valmistettu rataskelkka yleistyi runsaan 10 vuoden kuluttua ensimmäisen prototyypin ilmestymisestä. Putkikoukku taas noin 8 vuoden kuluttua jne. Välineistön uudistumisen vauhtiin on vaikuttanut tietysti periaate, että entinen kulutetaan loppuun ja sen jälkeen siirrytään uuteen. Poikkeuksen muodostavat sellaiset välineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta ovat ylivoimaisia aikaisempiin verrattuna. Esimerkiksi putkihanko yleistyi tämän takia muutamassa vuodessa. Hämmästyttävän nopeasti on yleistynyt myös moottorikelkka, joka on korvannut etupäässä hevosen. Tämä on ollut seurausta maatalouden yleisestä koneellistumisesta, joka johti siihen, että hevonen jäi taloon yksin-omaan nuottatyötä varten. Sen ylläpitämistä pelkästään tätä käyttöä varten ei pidetty tarkoituksenmukaisena ja hevoset pantiin *makkaratehtaal*le. Saatu rahasumma sijoitettiin sitten moottorikelkkaan. Moottorikelkkojen yleistymiseen on vaikuttanut myös kelkkojen ylivoimainen nopeus, mikä on pakottanut yhteisistä apajapaikoista kilpailevat nuottakunnat hankkimaan kelkan.

10.4. TALVINUOTTAUKSEN OHELLE HARJOITETUSTA KESÄNUOTTAUKSESTA*

10.4.1. Kesänuottakuntien määrällinen kehitys

Avoveden aikana harjoitetun nuottauksen vuosisatoja vanhoihin vaiheisiin on luotu katsaus jo edellä. Kesänuottaushan oli muuttunut ammattimaiseksi 1800-luvun lopulla, ennen varsinaisen muikun talvinuottauksen alkua. Nuottakunnat olivat harjoittaneet kalastusta vapaasti siellä, mistä tiedettiin saatavan kalaa, kunnes piirivesien jaot vuonna 1909 ja ennen kaikkea jakokuntien vesialueiden jaot myöhemmin rajoittivat vanhan yhteisnautinnan. Vetoa voitiin harjoittaa tämän jälkeen vain niillä vesialueilla, joihin nuottamiehillä oli oikeus.

Kesänuottakuntien määrä 1920-luvulla kohosi verrattain suureksi ja pysyi talvinuottakuntien määrän kanssa suurin piirtein yhtä suurena aina 1930-luvun muikun katovuosiin saakka. Nuottakuntia oli Kerimäellä 23, Punkaharjulla 6 ja Kesälahdella 17 – yhteensä 46.

Sotien aikana oli kesänuottaus talvinuottauksen lailla satunnaista kotitarpevetoa. Kun rauha solmittiin, aloittivat kesänuottakunnat jälleen vanhat työnsä. Nuottakuntien määrä ei kuitenkaan kohonnut entisen veroiseksi. 1950-luvun puoliväliin saakka oli nuottakuntia 36:n paikkeilla (Kerimäki 16, Punkaharju 9, Kesälahti 11). Tosin heti sodan jälkeisinä vuosina olivat siirtolaiskalastajien nuottakunnat lisänneet huomattavasti eräitten alueitten nuottia. Mm. Hälvän kylän apajilla nahisteli vuosina 1946–48 peräti 15 nuottakuntaa, joista 10 oli siirtolaisnuottia.

Uuden käsiverkkomateriaalin ilmestyminen 1950-luvun puolivälissä vaikutti taannuttavasti kesänuottauksen harjoittamiseen. Nuottamiehet alkoivat kalastaa muikkuja ottavilla nailonverkoilla. Tuolloin myös lisääntyi tuottava välivedessä pyynti, mikä oli opittu Laatokalta tulleilta siirtolaiskalastajilta. Kun vielä nuottahavaksetkin alkoivat muuttua nailonisiksi, tuli nuottamiehille, joista suurin osa oli myös talvinuottaajia, liian suuri taloudellinen rasitus kahdesta nailonnuotasta. Kun siis pumpulikesänuotta kului pyyntikelvottomaksi, loppui myös kesänuotanveto. 1950-luvun alkuun asti olivat nuottakunnat nimittäin käyttäneet kesävedossa mataloitettuja talvinuottia, mutta kyseisen vuosikymmenen alussa oli alettu valmistaa erillisiä kesänuottia vanhoista talvinuotan verkoista. Tämä ei nailonisen talvinuotan käyttöönoton jälkeen käynyt päinsä, koska verkot nuotassa kestivät yli kymmenen vuotta. Ei ollut siis yksinkertaisesti aineita kesänuottaan ennen kuin 1970-luvun alussa.

Kalastajat itse antoivat kuitenkin lopullisen iskun kesänuottaukselle. Vuonna 1958 perustettu Yleisveden hoitokunta päätti rajoittaa nuotanvetoa avoveden aikana. Tämä aiheutui kahdesta toisiinsa kytkeytyneestä tekijästä. Kesänuottausta oli alettu pitää kannattamattomana ja jopa uhkana talvinuottaukselle, koska muikkukannan syntyvyysrytmin mukaisesti muikun koko joka toisena kesänä oli varsin pieni ja joka toisena kesänä taas pyyntikokoisen muikun määrä

* Kesänuottaukseksi nimitän koko avoveden aikana harjoitettua nuottakalastusta.¹³²

Kuva 70. Sotien jälkeen Hälvän kylän Herttuansaareen rakennettu »pokkapirtti» oli nuottamiesten ahkerassa käytössä. Nuottaporukat kokoontuivat sinne yön synkimmäksi ajaksi iskemään korttia ja odottelemaan aamun sarastusta, jolloin jatkettiin illalla aloitettua nuottausta.

Kuva 71. Samaan tarkoitukseen oli myös rakennettu 40-luvulla lippakattoinen maja Purujärven Ruokkeeniemelle. Majan ympäristössä on maatuneita rakennuksen pohjia muistoina entisaikojen kaukokalastuksesta.

Kuva 72. 1970-luvulla on kesänuottaukselle muodostunut uusi tärkeä funktio: Nuottausharrastusta voidaan pitää yllä melkein pelkästään siksi, että voidaan järjestää rantakalajuhlia. Kuvassa Puruveden merkittävin rantakalapaikka Hälvän saarella. Usealla padalla keitetään muikuista rantakalaa jopa parituhatpäiselle juhannusvierasjoukolla. Rantakalan syönti näyttelee juhlilla yhtä merkittävää roolia kuin itse kokko.

oli vähäinen 2-kesäisen muikun talvinuottauksen jälkeen. Kun vielä 1950- ja 1960-luvun taitteessa eräät kalastajat alkoivat kokeilla nuotan vetoa moottoriveneiden avulla, pidettiin tätä liian tehokkaana pyyntimuotona ja näin ollen vaarana muikkukannalle. Yleisveden hoitokunta tukenaan arviolta 90 % kalastajista haki koko järvelle vetokiellon aikajaksolle 15.8.–1.11. sekä yhteisvesille vetokiellon aikajaksolle 15.8.–15.12., minkä maatalousministeriö hyväksyi vuonna 1961. Aikarajoitusten lisäksi kiellettiin myös moottorivoimalla tapahtuva laahusnuotantaveto.¹³³ Kieltojen ja edellä esitettyjen tekijöiden seurauksena oli, että kesänuottauksen harjoitus oli 1960-luvulla varsin satunnaista. Vuonna 1964 veti kesänuottaa vain 11 nuottakuntaa¹³⁴, mikä määrä näyttää edustavan koko kyseisen vuosikymmenen tilannetta.

Kieltoihin eivät kaikki, varsinkaan täysammattikalastajat, olleet kuitenkaan tyytyväisiä. Keskustelua niistä käytiin koko 60-luvun ajan. Varsinkin moottoriveneiden käyttökielto nuotan hinauksessa oli kritiikin kohteena, sillä menetelmän käyttämistä perinteisillä apajapaikoilla ei pidetty laahusnuotan vetona. Niinpä vuoden 1969 marraskuussa pidetyssä kalastajien yhteisessä kalapäiväkokouksessa päätettiin helpottaa kieltoa siten, että nuottaa sallittiin hinattavan yhden moottoriveneen avulla seuraavasti:

»Nuotan hinaus sallitaan yhdellä moottorilla vanhalla apajapaikalla siten, että toinen sikla, jossa saa olla köyttä enintään 100 metriä, on kiinnitettävä nostopaikalle eikä sitä saa vetää konevoimalla.»¹³⁵

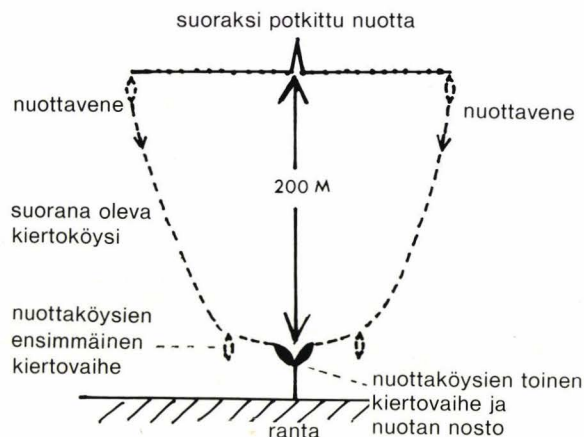
Maatalousministeriön päätös oli kuitenkin vapaamielisempi¹³⁶, mikä johti siihen, että moottorivenehinauskielto ja aikarajoitukset (paitsi yleisvedellä suoritettava nuotanveto) kumottiin kokonaan seuraavana vuonna.¹³⁷

Kieltojen loppuminen on elvyttänyt kesänuottausta 1970-luvulla. Vuosina 1972 ja 1973 veti nuottaa Puruvedellä avoveden aikana 22 nuottakuntaa (Kerimäki 9, Punkaharju 6, Kesälahti 7). Näistä nuottakunnista vain 3 punkaharjulaista oli pelkkiä kesänuottakuntia. 11 nuottakuntaa harjoitti samassa kokoonpanossa myös talvinuottausta, ja 8 koostui eri talvinuottakuntien osakkaista ynnä pelkästään kesänuottausta harjoittavista osakkaista. Nuotan veto kesäkuukausien aikana on ollut kuitenkin harrastelumaista. Vain 7–8 nuottakuntaa on vetänyt tuolloin myyntiäkin varten. Vasta loka-marraskuussa on pyynti ollut enemmän ammattimaista, koska kalojen saanti on ollut loppusyksystä varmempaa ja kalojen säilyvyys ilmojen viilennyttyä hyvä.

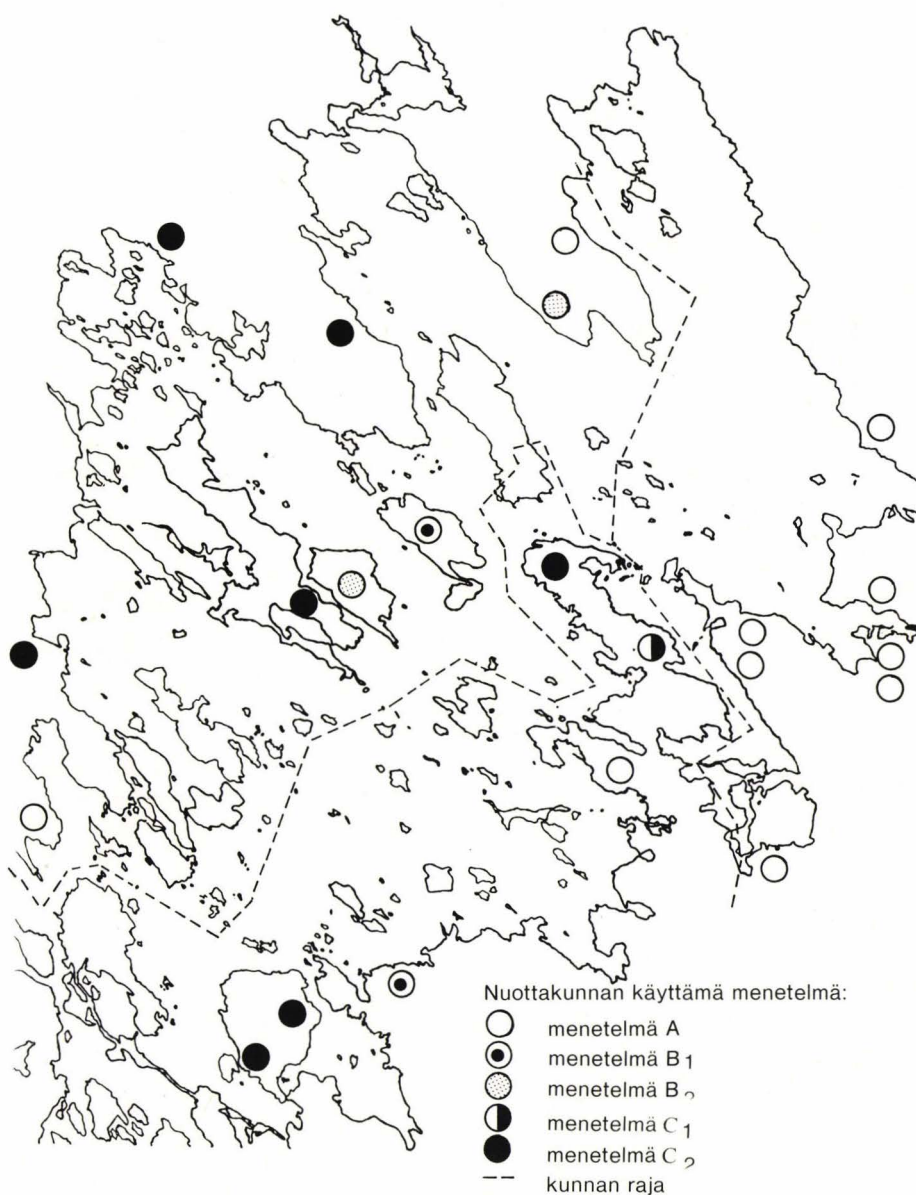
10.4.2. Kesänuottausmenetelmissä tapahtunut kehitys

Aikaisemmin, kappaleessa 8, on käsitelty sitä, kuinka muikun käyttäytymisen eri vuodenajan ja vuorokauden ajan mukaan on säädellyt puruveläistä nuotanvetoa. Kesänuottauksen jaksottuminen ja tähän liittyen vaihtelut pyydystystavassa olivat selväpiirteisempiä kuin talvinuottauksessa, mikä oli seurausta muikun planktonravinnon jatkuvasta liikkeestä sulan veden aikana. Tämä muikun liikehdintä on tarjonnut tilaisuuden kesänuottauksen muuntumiselle, mikä mahdollistui silloin, kun moottoriveneitä alettiin käyttää nuotavedossa, vuonna 1960. Siihen saakka vanhakantainen puruveläinen kesänuottausmenetelmä säilyi yksinomaisena. Moottorivenekokeilu kuitenkin tyrehdyttiin alkuunsa, kuten edellä on ilmennyt, ja nuottakunnat joutuivat tyytymään perinteiseen käytäntöön vielä kymmenen vuoden ajaksi. Vanhakantainen kesänuottausmenetelmä (A) on koko Puruveden alueella ollut periaatteessa seuraavanlainen:

Kahdesta nuottaveneestä, joissa kummassakin on kaksi miestä, *potkitaan* nuotta rannan suuntaisesti suoraksi noin 200 metrin päässä nostinpaikasta. Kun nuotta on järvenssä, soudetaan veneet, kuluurattaan syöttäessä kiertoköyttä järveen, nostimen kummallakin puolella oleville *muapolovipaikoille*. Veneet ankkuroidaan ja kaksi kolmannelle kiertoköyttä kelataan pölkylle. Tämän

Kuva 73. PERINTEINEN KESÄNUOTANVETOMENETELMÄ (A).

Kartta 8. PURUVEDEN AVOVESINUOTTAKUNNAT VETOKAUDELLA 1973.

Kuva 74. Nuotalla kuormattu nuottavene odottaa apajapaikan rannalla nuottamiesten saapumista. Nuottapuoliskot ovat peräkkäin veneen takaosassa ja nuotan perä on vedetty keulan yli, jotta se olisi kuivunut ja järjestyksessä aloitettaessa nuottaus.

Kuva 75. Perinteistä menetelmää käyttävä nuottakunta nuotan nostovaiheessa. Nosto on jo särysverkköjen kohdalla, jolloin aloitetaan tarpominen.

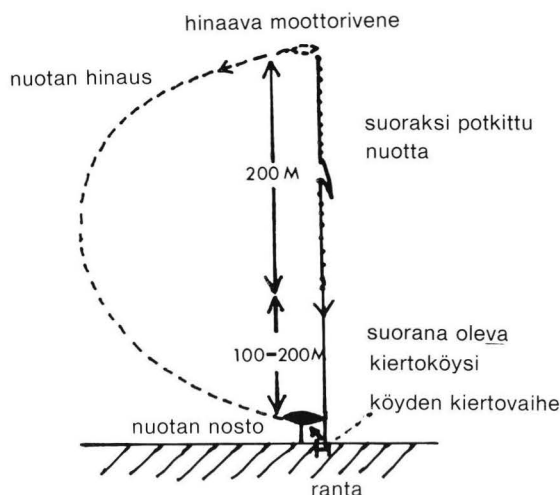

jälkeen ankkurit nostetaan ylös, veneet soudetaan nostimelle ja ankkuroidaan vierekkäin. Loput köydestä kelataan pölkylle. Kun nuotan siklat saapuvat, vedetään veneiden keulat yhteen ja aloitetaan nuotan *nosto*. Kummassakin veneessä toinen mies *lappaa* yläpaulaa ja toinen alapaulaa. Rintaverkkojen lähestyessä alapaulojen vetäjät *tarpovat*, kunnes aloitetaan perän nosto.

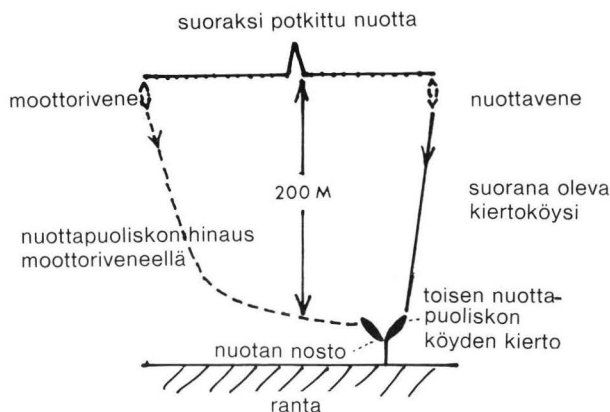
Kesinä 1972 ja 1973 käytti perinteistä menetelmää Puruvedellä 10 nuottakuntaa 22:sta (Kerimäki 2 (9), Punkaharju 1 (6), Kesälahti 7 (7)). Kesälahdella, joka edellä on todettu tietyssä mielessä konservatiiviseksi alueeksi, kalastuskunnat olivat kieltäneet edelleenkin moottoriveneillä hinauksen ja kaikki nuottakunnat vetivät vanhaan tyyliin.

1970-luvun taitteessa, jolloin moottoriveneillä hinaus tuli luvalliseksi, alettiin käyttää useampia menetelmiä nuotan hinauksessa. Yhden veneen avulla tapahtui hinaus siinä menetelmässä, jota edellä mainitulla kalapäivällä oli suositeltu (B_1). 1970-luvun alkuvuosina harjoitti tällä menetelmällä kesänuotasta yksi kerimäkeläinen ja yksi punkaharjulainen nuottakunta.

Yhden moottoriveneen käyttöä sovellettiin myös perinteiseen kesänuottaukseen siten, että toinen nuottaveneistä korvattiin moottoriveneellä, jonka perään nuotan siipi oli kiinnitetty lyhyehkön köyden avulla (B.). (Pintavedossa köysi oli

Kuva 76. KESÄNUOTAN-
VETO YHDEN MOOTTO-
RIVENEEN AVULLA (B₁).

Kuva 77. KESÄNUOTAN-
VETO PERINTEISEN
NUOTTAUKSEN JA
MOOTTORIVENEHI-
NAUKSEN SEKAMENE-
TELMÄLLÄ (B₇).

Kuva 78. Sekamenetelmää (B₂) käyttävä nuottakunta on potkinut nuotan perän järveen. Nuotta-vene ja moottorivene erkanevat toisistaan ja samalla potkitaan nuottapuoliskot veneistä.

Kuva 79. Nuottapuoliskot on jo nostettu ja perän alaleuka nousee ylös vedestä. Kuvasta ilmenee, kuinka avoperän yläosa on varsin pitkälle avoimena.

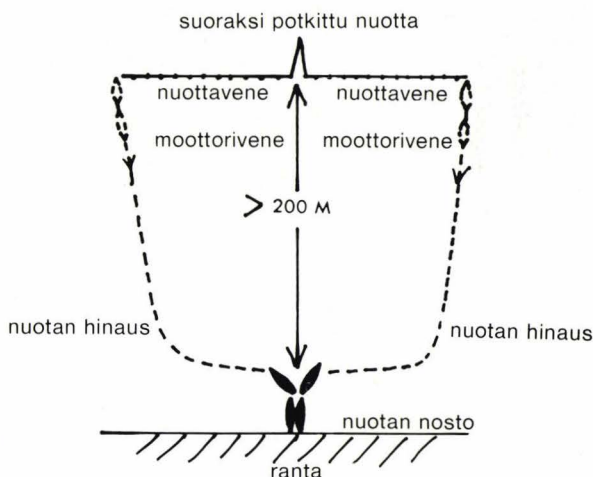

noin 10 m pitkä.) Nuottavene soudettiin nostimelle sen jälkeen, kun nuotta oli potkittu laskimella vanhan mallin mukaan, ja nostimella alettiin kiertää köyttä pölkylle. Samaan aikaan hinattiin moottoriveneellä nuotan toinen siipi nostinpaikalle kaartuen apajapaikka. Kesään 1973 tultaessa menetelmän oli omaksunut 2 kerimäkeläistä nuottakuntaa.

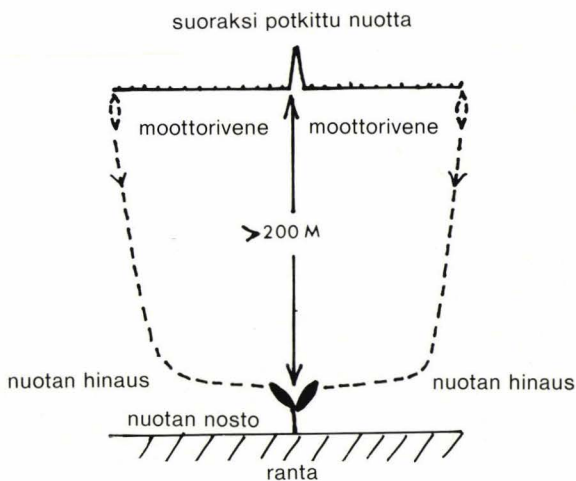
Kahdella moottoriveneellä tapahtuvia hinausmenetelmiä on Puruvedelle kehittynyt neljä. Alkeellisin tapa on se, että nuottaveneitä käytettiin entiseen tapaan paitsi, että moottoriveneillä hinattiin niitä, jolloin soutuvaihe samoin kuin kiertovaihe jäivät pois, sillä nuotan siivet oli kiinnitetty veneisiin lyhyehköllä köydellä (C_1). Tätä menetelmää käytti kesällä 1973 ainoastaan yksi punkaharjulainen nuottakunta.

Toisessa kahden moottoriveneen hinausmenetelmässä ei ole käytetty nuottaveneitä enää lainkaan. Nuotta potkittiin ja hinattiin moottoriveneillä sekä nostettiin niihin (C_2). Tämä kesänuottausmenetelmä oli kesään 1973 tultaessa tullut jo varsin yleiseksi, sillä sitä käytti 4 kerimäkeläistä ja 3 punkaharjulaista nuottakuntaa.

Kuva 80. KESÄNUOT-
TAUSMENETELMÄ, JOS-
SA NUOTTAVENEITÄ
HINATAAN MOOTTORI-
VENEILLÄ (C_1).

Kuva 81. KESÄNUOT-
TAUSMENETELMÄ
KAHDELLA MOOTTORI-
VENEELLÄ (C_2).

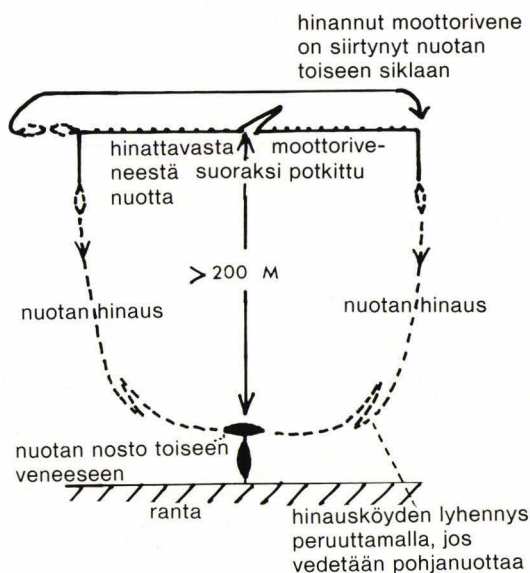
Kuva 82. Nuotan hinaus kahdella moottoriveneellä on käynnissä.

Kuva 83. Kalastajamalliset veneet on ankkuroitu nostimen kohdalla rantaan ja nuottapuoliskojen nosto aloitetaan iltahämärässä.

Kolmas kahden moottoriveneen hinausmenetelmä, joka on omaksuttu Pihlajavedeltä, ei ole suoranaisesti perinteisen menetelmän sovellutus. Siinä nuotan potkeutusvaihe tapahtuu niin, että laskimen kohdalla toinen moottorivene hinaa toista, josta nuotta potkitaan suoraksi järveen. Sen jälkeen hinannut vene irrottautuu hinattavasta ja ajaa nuotan toisen siiven siklaan hinatun veneen jäädessä viimeksi potkitun siiven siklaan. Jos vedetään pohjanuottaa, ajavat moottoriveneet nuottaa hinaten maapolville, jossa perutetaan ja lyhennetään hinausköyttä niin pitkäksi, että kun ajetaan rantaan, jäävät nuotan siklat polvien kohdalle. Rannassa toinen moottorivene ankkuroidaan, kun taas toinen kytetään siihen köydellä ja vedetään hinausköysien avulla sitten nostimen kohdalle, jossa voidaan aloittaa nuotan nosto. Pintavedossa voidaan toimia myös niin, että veneitä ei ankkuroida rantaan, vaan nostovaiheen alkaessa ne kytetään toisiinsa, joten nuottaa nostettaessa veneet ajelehtivat tuulen mukana. Menetelmä on varsin nuori, ja sen omaksui kesällä 1975 eräs kerimäkeläinen nuottakunta. Suuri etu tätä nuottaustapaa käytettäessä on se, että työssä tarvitaan vain kolme nuottamiestä. Analoginen tälle modernille menetelmälle on menetelmä B₁. Niiden välillä on kuitenkin merkittävä ero: Menetelmässä B₁ voidaan käyttää ainoastaan matalaa kesänuottaa, kun taas moderni menetelmä suo mahdollisuuden korkean talvinuotan käyttöön.¹³⁸

Neljännän menetelmän kehitti käyttöönsä eräs punkaharjulainen nuottakunta syksyllä 1977. Kun nuottauksessa käytettiin perämoottoreita, oli potkiminen suoritettava niin, että laskimelle tullessa veneet asetettiin keulakkain, peruutusvaihe pantiin päälle ja nuotta potkittiin keulasta veneen kulkiessa takaperin. Apajan veto tapahtui normaaliin tapaan, mutta itse nuotan nostoa helpotettiin niin, että nuottaa ei nostettu ankkuroituihin veneisiin, vaan veneillä ajettiin pitkin siipiä ja samalla nostettiin ne veneisiin.

Kuva 84. VUONNA 1975 OMAKSUTTU KAHDEN MOOTTORIVENEEN HINAUSMENETELMÄ.

Kuva 85. Nuotan potkiminen käynnissä vuonna 1975 omaksuttua menetelmää käyttäen. Toinen puolisko on jo järvessä. Toinen nuottamiehistä potkii perän toisen alkaessa potkia veneessä olevaa puoliskoa.

Kuva 86. Nuotan nosto tapahtuu niin, että kaksi miehistä nostaa yläpauloja kolmannen nostaessa alapauloja. Alapaulojen avulla tehdään verkosta seinämä veneen sivun eteen ja tarpoimella pelotetaan kalat kohti perää.

10.4.3. Nuotassa ja nuottausvälineistössä tapahtuneesta kehityksestä

Kesänuotat ovat noudatelleet aina 1920-luvulta lähtien 1960-luvun loppupuolelle saakka suurin piirtein samoja mittoja koko Puruveden alueella. Talvinuotan suurenemisen kaltaista ilmiötä ei ole tapahtunut, koska nuottaveneiden kantavuus on ollut rajallinen. Nuotan siiven korkeus on vaihdellut 7:stä 8 metriin. Saattoipa sotien jälkeen eräillä nuottakunnilla olla yhdeksänkin metriä korkea nuotta. Nuotan ympärys oli puolestaan 160–180 metriä. Verkkojen silmäkoot noudattivat talvinuotan mallia.

Ennen 1950-lukua oli harvinaista, että nuottakunnalla, joka veti myös talvella, oli erillinen kesänuotta. Koska nuottaverkot olivat kalliita, pienennettiin talvinuotta kesänuotaksi. Korkeutta mataloitettiin kolmanneksella siten, että siiven yläosasta leikattiin pois verkkoa. Yläpaula raksittiin irti ja liitettiin leikattuun kohtaan. Kesänuotan verkot putosivat talvinuotan tapaan aina korttelin verran jameen kohdalla sikloille päin tultaessa. Tällähän oli otettu huomioon mm. tiheitten verkkojen suurempi kutistuvuus verrattuna harvoin verkkoihin. Korkeuden pienentämisen lisäksi saatettiin myös lyhentää nuotan ympärystä siten, että kummastakin siivestä irroitettiin sikloilta harvaa verkkoa 20 metrin matkalta pois. Koska kesänuotalle ei ollut eduksi pintavedossa kulkea *jäläkivietteessä* niin paljon kuin talvinuotan, voitiin alapaulasta vähentää väkeä. Paulaa kuuvittiin verkkojen jameen kohdalta *jäniksenpoluille* eli *kinkeroille*.

Pinnassa vedettävän kesänuotan perän ei tarvinnut olla yhtä pitkän kuin talvinuotassa. Perä voitiin lyhentää jopa 14-metriseksikin. Perän suun keskelle yläleukaan kiinnitettiin iso laudus näyttämään perän kulkua.

Kun kesänuottaus päättyi ja alettiin valmistautua talvikalastukseen, jamottiin *korukkeet* takaisin nuottaverkkoihin, ja nuotta muuttui jälleen talvinuotaksi.

Erilliset kesänuotat alkoivat yleistyä 1950-luvun alkupuolella. Verkkojen saannin helpottuttua voitiin talvinuottaa yhä useammin uusia, jolloin vanhoista verkoista saatiin ainesta kesänuottiin.

Varsinaisia uudistuksia kesänuotassa alettiin toteuttaa vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla ja ennen kaikkea 1970-luvun alussa, jolloin vetokieltojen kumoukset vauhdittivat jossain määrin kesänuottausharrastusta. Nailonisia talvinuottia oli jo alettu uusia ja näin ollen saatiin käytettyjä nailonverkkoja kesänuotiksi. Sellaiset kesänuottakunnat, jotka yksinomaan harrastivat nuottausta vain kesäisin, joutuivat tietysti hankkimaan täysin uuden nuotan. 1960-luvun lopussa lopettaneet talvinuottakunnat saattoivat lisäksi myydä nuottansa kesänuotta-aineeksi.

Nailoninen kesänuotta pysytettiin pumpulinuotan korkuisena, mutta ympärys voitiin pidentää aina 240-metriseksi. Siivessä ja perässä tapahtui merkittäviä rakenteellisia muutoksia. Kun Pihlajavedellä oli 1960-luvulla kehitetty uusi pintaanuottamalli, joka soveltui hyvin moottorivenehinaukseen, alettiin sitä käyttää myös Puruvedellä. Nuotta saatiin ottavammaksi pintavedossa siten, että siihen ei tehty väkeä lainkaan. Alapaula oli siis yhtä pitkä kuin yläpaula. Alapaulana käytettiin lyijytettyä, ns. patenttipaulaa. Perän mallia muutettiin siten, että perän päällysosasta jätettiin verkottomaksi puolet tai kaksi kolmasosaa perän pituudesta. Kalojen todettiin menevän helpommin avo- kuin umpiperään. Myös perän pituutta saatettiin lisätä jopa 25 metriin saakka.¹³⁹

Kesinä 1972 ja -73 käytti 9 kesänuottakuntaa Puruvedellä avoperää (Kerimäki 4, Punkaharju 5, Kesälahti 0). Kesälahdella, jossa moottorihinausta ei ollut hyväksytty, oli kaikilla nuottakunnilla umpiperäinen nuotta.

Ne talvinuottakunnat, jotka harrastivat kesänuottausta harvoin eivätkä pitäneet kannattavana hankkia erillistä kesänuotta, alkoivat vetää myös avoveden aikana korkeaa talvipyydydystä. Tämähän oli tullut nailonin ansiosta mahdolliseksi, koska nuotta oli suuresti keventynyt. Nuotasta voitiin tosin lyhentää siipiä parinkymmenen metrin verran. Kesinä 1972 ja -73 käytti 8 nuottakuntaa 22:sta talvipyydydystä (Kerimäki 4, Punkaharju 0, Kesälahti 4).

Kesänuotan kohoissa ja kiveksissä on tapahtunut saman laatuista kehitystä kuin talvinuotassa. Kesäpyynnin vähemmän merkittävyyden vuoksi muutokset ovat yleensä olleet kuitenkin myöhäisempiä kesänuotassa.

Nuottausvälineistön suhteen on muutoksia tapahtunut ensisijaisesti veneiden käytössä. Nuottakunnat, jotka ovat tyytyneet edelleen perinteiseen nuottausmenetelmään, käyttävät samoin edelleen vanhanmallista puruveläistä nuottavenettä, joka lukeutuu savolaisvenekategoriaan.¹⁴⁰ Nuottavene on runsaat 5 metriä pitkä, leveähkö ja laidoiltaan korkea, joten se soveltuu hyvin suurten selkien joskus korkeisiin aallokoihin. Keskellä venettä on nuottaköyden kiertopölkky. Perälaudan suhteen on viimeaikoina tapahtunut muutosta. Vaikkakin suippoperäisyyttä on pyritty säilyttämään, on kuitenkin perälaudan yläosaa saatettuaventää, jotta siihen kytetään kiinnittämään 4–5 hevosvoiman perämoottori, jonka avulla matkat apajapaikalle taittavat mukavasti.

Kalastukseen käytetyt ensimmäiset moottoriveneet hankittiin 1930-luvulla. Niitä ei kuitenkaan käytetty nuottaukseen. Kun moottoriveneet alkoivat yleistyä 1950- ja 1960-luvun taitteessa, ryhdyttiin niillä hinaamaan nuottaveneitä apajapaikoille. Kuten edellä on ilmennyt, suoritettiin moottoriveneillä ensimmäiset nuotan hinauskokeilut vuonna 1960. Moottorihinauksen yleistyttyä 1970-luvulla on siihen voitu käyttää jopa perämoottoriveneitä, mutta varsinaiset kalastajamalliset suippoperäiset keskimoottorit sopivat nuottaukseen parhaiten. Kalastajaveneitä, jotka yleistyivät 1960-luvun jälkipuoliskolla, ei kuitenkaan ole hankittu ensisijaisesti nuottaukseen, vaan lähinnä verkkopyyntiin. Niissä 10 nuottakunnassa, jotka käyttivät kalastajavenettä vuonna 1973, oli siis osakkaina kalastajia, jotka harrastivat varsin aktiivisesti verkkokalastusta.

10.5.4. Kesä- ja talvinuottauksen keskinäinen suhde

Voimaperäisen ammattimaisen kesänuottauksen voidaan katsoa ajoittuvan 1800-luvun lopusta 1930-luvun alkupuoliskolle ja 1940-luvun puolesta välistä 1950-luvun jälkipuoliskolle. Talvinuottaus taas alkoi 1910-luvun alkuvuosina, väheni 1930-luvun alkupuoliskolla ja on jatkunut 1940-luvun puolesta välistä nykyaikaan. Koko aktiivisen kesänuottauksen ajan pysyi kesänuottakuntien määrä lähes yhtäläisenä talvinuottakuntien määrän kanssa. Tämä oli tietysti seurausta siitä, että samat miehet harjoittivat nuottakalastusta sekä kesäisin että talvisin.

Tarkasteltaessa nuottausmuotoja näin rinnan syntyy mielenkiintoinen ongelma: Vallitseeko kesä- ja talvinuottauksen kesken harmonia vai onko niitten harjoittaminen ristiriidassa toistensa suhteen? Kappaleessa 10.2.3. käsiteltiin niitä erilaisia menettelytapoja, joihin oli päädytty 1930-luvun alkupuoliskon ja

1950-luvun jälkipuoliskon häiriöajankohtina. Tulokset menettelytavoista olivat erilaiset. Talvinuottaus kykeni jatkumaan mitä voimaperäisimpänä edelleen 1960-luvulla, mikä ei tapahtunut 1930-luvulla. Tästä voidaan tehdä siis se johtopäätös, että tietyssä vaiheessa, jolloin muikun kannanvaihtelu on rytmittynyt säännölliseksi, jomman kumman nuottausmuodon on väistytävä.

Miksi väistynyt nuottausmuoto ei ollut sitten talvinuottaus vaan kesänuottaus? Tähän voidaan katsoa vaikuttaneen lähinnä kolmen tekijän, joista ensimmäinen liittyy itse pyynnin kohteeseen, muikkuun, toinen pyytäjiin, nuottamiehiin, ja kolmas saaliiden markkinointiin. Ensinnäkin muikun kaksivuotisen kannanvaihtelun seurauksena kesänuottaus oli taloudellisesti kannattamattomampaa kuin talvinuottaus, koska muikun koko oli kesäisin pieni: 1-kesäisen muikun talvipyyntin jälkeen oli muikku seuraavana kesänä vielä verrattain pientä, kun toisaalta taas 2-kesäisen muikun talvipyyntin jälkeen oli kyseisten suurempien muikkujen määrä seuraavana kesänä varsin vähäinen ja runsaslukuinen, keväällä kuoriutunut muikku olemattoman pientä. Toinen talvinuottauksen puolesta vaikuttava tekijä oli se, että kun nuottamiehet olivat enimmäkseen maanviljelijöitä, jäi heille parempaa aikaa kalastukseen talvella, jolloin työmarkkinat olivat muutenkin vähäisemmät kuin kesällä. Kolmantena tekijänä oli se, että suuret muikkumäärät oli helpompi säilyttää ja markkinoida talvella kuin kesällä.

Puruveden eteläalueella on poikkeuksellisesti toiminut kuitenkin puhtaita kesänuottakuntia. Tähän poikkeavuuteen antaa selityksen se, että kyseisellä alueella ei harjoiteta talvinuottautta, koska alueen selkävedet ovat liian matalia tähän tarkoitukseen.

Verrattaessa kesänuottausmenetelmissä ja -välineistössä tapahtunutta kehitystä talvinuottauksen vastaavaan kehitykseen on ensinnäkin todettavissa, että ne muutokset, jotka koskevat nuotan ja sen lisävälineistön materiaaleja, ovat lähtöisin talvinuottauksesta. Jopa 70-luvun puolessa välissä omaksutut moottorikiertoiset rataskelkat saattavat vaikuttaa kesänuottaukseen, sillä kesällä 1978 kävi eräs punkaharjulainen kesänuottakunta tutustumassa Hälvässä moottorikiertovälineistöön tarkoituksena soveltaa sitä kesänuotanvetoon. Kesänuottauksen kehityksen juontuminen talvinuottauksesta sekä muutosten jälkeenjääneisyys ovat tietysti seurausta kesänuottauksen toisarvoisesta asemasta verrattuna talvella harjoitettavaan nuotanvetoon.

Merkittävimpana tekijänä itse menetelmien kehityksessä on pidettävä sitä, että kalastajat alkoivat hankkia 1960-luvun loppupuolella ns. kalastajamallisia moottoriveneitä. Vaikka veneet hankittiin ensisijaisesti verkkopyyntiä varten, mahdollistivat ne sen nopean nuottausmenetelmien kehityksen, joka tapahtui 1970-luvun alussa. Talvinuottauksen kannalta on mielenkiintoista, että kesänuottauksen motorisoituminen yhtyy talvinuottauksen moottorikelkoittumisen aikaan.

VIITTEET C

- ¹ Lappalainen 1970, s. 124, 148
- ² Lappalainen 1970, s. 148, 176; Saarenheimo 1932, s. 17
- ³ Lappalainen 1970, s. 135, 230
- ⁴ Lappalainen 1970, s. 187; Könönen – Kirkinen 1969, s. 92–93
- ⁵ Saloheimo 1976, s. 73, 80, 144
- ⁶ Melander 1931, s. 315
- ⁷ Lappalainen 1970, s. 176, 228, 230–237
- ⁸ Saarenheimo 1939, s. 83
- ⁹ Lappalainen 1970, s. 230
- ¹⁰ Könönen 1917, s. 30
- ¹¹ Saarenheimo 1932, s. 86–87
- ¹² Ks. tarkemmin Pennanen 1976, s. 112
- ¹³ Lappalainen 1970, s. 238
- ¹⁴ Pennanen 1976, s. 112
- ¹⁵ Lappalainen 1970, s. 178, 200, 260; Saarenheimo 1939, s. 34–35
- ¹⁶ Esim. Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta 28.12.1952, § 2
- ¹⁷ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta 23.12.1959, § 8; 21.10.1961, § 6; Pöytäkirja, Kalapäivä 28.11.1970, § 9
- ¹⁸ Vilkuna 1974, s. 18
- ¹⁹ Jalkanen 1893, s. 73
- ²⁰ Lönnrot 1902, s. 41
- ²¹ Ilvonen 1889, s. 10
- ²² Grotenfelt – Hegerström – Serlachius 1885, s. 7; Jalkanen 1893, s. 73
- ²³ Jalkanen 1893, s. 73
- ²⁴ Voionmaa 1947, s. 390
- ²⁵ D. N. 1889, s. 201–203; Snellman 1902, s. 170–172; D. N. 1902, s. 172–173
- ²⁶ Snellman 1902, s. 170–172
- ²⁷ Kanerva 1933, s. 124
- ²⁸ D. N. 1889, s. 202
- ²⁹ Tynkkynen 1961, s. 124
- ³⁰ Jalkanen 1893, s. 73
- ³¹ Jalkanen 1893, s. 74
- ³² Hagman 1914, s. 154; Järvi 1915, s. 50–54
- ³³ Jalkanen 1893, s. 73
- ³⁴ Jalkanen 1893, s. 74; Komiteanmietintö n:o 4 1898, s. 58–59
- ³⁵ Jalkanen 1893, s. 73; Pennanen 1976, s. 113
- ³⁶ Karttunen 1945, s. 471–472
- ³⁷ Ks. tarkemmin: Pennanen 1976, s. 113–117
- ³⁸ Sirelius 1906–1908, s. 233–234
- ³⁹ Komiteanmietintö n:o 4 1898, s. 38–39
- ⁴⁰ Sandman 1896, s. 172
- ⁴¹ Virtanen 1950, s. 199
- ⁴² Järvi 1915, s. 56
- ⁴³ Lappalainen 1970, s. 245–246, 248
- ⁴⁴ VA:Ea1, n:o 24
- ⁴⁵ VA:Da2, n:o 82
- ⁴⁶ Ks. esim. Nummelin – Hellevaara 1913, s. 90
- ⁴⁷ Raussi 1966, s. 70, 73
- ⁴⁸ Virtanen 1950, s. 289
- ⁴⁹ Suomen kalastuslehti 1892, s. 30–31
- ⁵⁰ Anttila 1968, s. 93
- ⁵¹ Tommila 1955, s. 94
- ⁵² Melander 1931, s. 412
- ⁵³ Komiteanmietintö n:o 4 1898, s. 56–57
- ⁵⁴ Anttila 1968, s. 95
- ⁵⁵ Kesälahden kylän kalastuskunnan säännöt 26.9.1914, § 4
- ⁵⁶ Lampén 1973, s. 634
- ⁵⁷ Molde 1970, s. 1046 ja Ahlbäck 1955, esim. s. 126; ks. myös Melander 1931, s. 404
- ⁵⁸ Virtanen 1938, s. 216
- ⁵⁹ Suomen kalastuslehti 1928, s. 4

- 60 Laakso 1934, s. 62–63
- 61 Kinnari 1958, s. 10
- 62 Vaahtoluoto 1950, 1010
- 63 Nykysuomen sanakirja III ja IV 1967, s. 293; Itkonen – Joki 1962, s. 532
- 64 Itkonen – Joki – Peltola 1975, s. 1262
- 65 Ks. Leskinen 1939, s. 109–112
- 66 Kaasalainen 1937, s. 120
- 67 Heikkinen 1965, s. 138–173; Kyrölä 1939, s. 205–222
- 68 Rytönen 1931, s. 125–145
- 69 Omavarais- ja vaihdantatalous -käsitteiden määrittämisessä on käytetty: Leppo 1971, s. 16; Bohannan 1969, s. 241
- 70 Soininen 1975, s. 356–357
- 71 Soininen 1975, s. 357, 375–376
- 72 Manninen 1922, s. 13
- 73 Soininen 1975, s. 57, 71, 187, 188, 353
- 74 Soininen 1975, s. 354
- 75 Suomenmaa VI 1924, s. 21
- 76 Suomenmaa VIII 1927, s. 26
- 77 Soininen 1975, s. 71
- 78 Saloheimo 1973, s. 43
- 79 Soininen 1975, s. 72, 216, 236, 252, 355, 384
- 80 Saloheimo 1973, s. 48, 184
- 81 Soininen 1975, s. 359
- 82 Manninen 1922, s. 142
- 83 Soininen 1975, s. 362
- 84 Grotenfelt – Hegerström – Serlachius 1885, s. 7, 10
- 85 Soininen 1975, s. 303
- 86 Ks. esimerkinä Warén 1893, s. 45, 47
- 87 Virrankoski 1963, s. 128–129; Manninen 1922, s. 107–108
- 88 Virrankoski 1963, s. 245
- 89 Virrankoski 1963, s. 195–196
- 90 Virrankoski 1963, s. 295, 410
- 91 Grotenfelt – Hegerström – Serlachius 1885, s. 7
- 92 Ilvonen 1889, s. 10
- 93 Ansa 1950, s. 17
- 94 Soininen 1975, s. 403
- 95 Kovero 1928, s. 77
- 96 Alho 1949, s. 93
- 97 Ilvonen 1889, s. 22; ks. myös Lönnqvist 1972, s. 42
- 98 Alho 1949, s. 111, 144, 164–165; Kovero 1928, s. 83
- 99 Soininen 1975, s. 381, 411, 415
- 100 Alho 1949, s. 178
- 101 Saloheimo 1973, s. 15–16
- 102 Saloheimo 1973, s. 29
- 103 Saloheimo 1973, s. 50–55
- 104 Saloheimo 1973, s. 61–63
- 105 Saloheimo 1973, s. 118
- 106 Anttila 1974, s. 174
- 107 Saloheimo 1973, s. 178
- 108 Anttila 1974, s. 175
- 109 Saloheimo 1973, s. 178
- 110 Saloheimo 1973, s. 66
- 111 Tauriainen 1970, s. 14, 144, 149; vrt. myös Anttila 1974, s. 188
- 112 Järvi 1900, s. 16–17
- 113 Ks. rautatieverkoston kehityksestä esim. Immonen 1961, s. 24–25; ks. kalankuljetuksesta rautateillämme E. H. 1923, s. 51–54
- 114 Anttila 1967, s. 191–192
- 115 Colliander 1931, s. 49; Laakso 1933, s. 47
- 116 Laakso 1938, s. 30
- 117 Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous 7.1.1929, § 7
- 118 Laakso 1933, s. 67–68

- ¹¹⁹ Kesälahden kylän kalastuskunnan säännöt 26.9.1914, § 4
- ¹²⁰ Pöytäkirja, Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokous 3.11.1928, § 3
- ¹²¹ Hinkkanen 1932, s. 185–186
- ¹²² SatM: valokuva-arkisto, n:o 43602
- ¹²³ Virtanen KMA 40, s. 18
- ¹²⁴ Laki väliaikaisesta kalastusoikeudesta 26.5.1941/356, § 1; Asetus lain soveltamisesta 26.5.1941/366, § 3; ks. myös Halme-Artimo 1949, s. 4
- ¹²⁵ Suomen kalastuslehti 1949, s. 10
- ¹²⁶ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta 18.1.1958, § 1
- ¹²⁷ Puruvesi, 17.11.1977, s. 1
- ¹²⁸ Ks. Suur-Seura 23.3.1978, s. 78–79
- ¹²⁹ Pelto – Linkola – Sammallahti 1968, s. 8
- ¹³⁰ Puruvesi 14.4.1977, s. 1
- ¹³¹ Vrt. Nykysuomen sivistyssanakirja 1973, s. 174, 287 ja Anttila 1974, s. 16
- ¹³² Puruveden kesänuottausta on käsitelty yksityiskohtaisemmin aiemmin mainitussa tutkielmassa: Pennanen 1976, joka sisältää mm. kuvasarjoja eri kesänuotanvetomenetelmistä
- ¹³³ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 21.10.1961, § 10
- ¹³⁴ Pulkkinen 1965 a, s. 187
- ¹³⁵ Pöytäkirja, Kalapäivä 25.11.1969, § 4
- ¹³⁶ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 17.7.1970, § 19
- ¹³⁷ Pöytäkirja, Kalapäivä 28.11.1970, § 7
- ¹³⁸ Ks. tarkemmin vetomenetelmiin vaikuttaneista tekijöistä: Pennanen 1976, s. 123–132
- ¹³⁹ Ks. avoperästä: Huuskonen 1973, s. 184
- ¹⁴⁰ Ks. savolaisveneestä: Itkonen 1926, s. 47–49

D TALVINUOTTAKALASTUS ELINKEINOLLISENA SYSTEEMINÄ

11. MITEN TALVINUOTTAKALASTUS RAKENTUU ELINKEINOLLISEKSI SYSTEEMIKSI

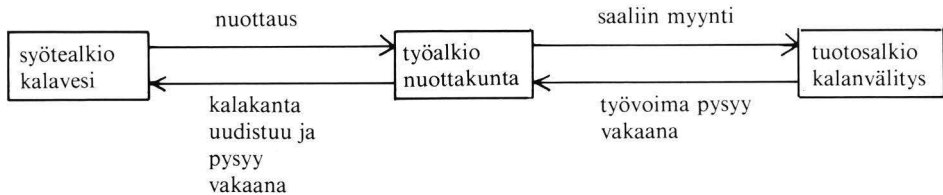
Kun talvinuottausta tarkastellaan elinkeinona ja etnologisesta näkökulmasta, syntyvät kaksi pääongelmaa: ensinnäkin, mitä eri osa-alueita tällaisessa tarkastelussa on katsottava nuottauksen piiriin kuuluvaksi, ja toiseksi, miten eri osa-alueet on järjestettävä. Ongelmien ratkaisemisessa olen pitänyt periaatteena sitä, miten itse elinkeinonharjoittaja, kalastaja, tuntee toiminta-alueensa koostuvan, ts. mihin hänen vaikutusmahdollisuutensa välittömästi ulottuvat, minkä tekijöiden kanssa hän on kosketuksissa. Tällaisia osa-alueita on kolme. Yksi niistä sisältää ne kalavedet apajineen ja apajan käyttämahdollisuuksineen, joita kalastajalla on. Toinen on se pienyhteisö, työyhtiö, jonka jäsenenä hän toimii, ja kolmas on se osa-alue, joka muuttaa saaliin rahaksi, ts. kalanvälitys. Osa-alueiden keskinäinen järjestys määräytyy taas siitä, miten ne järjestäytyvät ammatinharjoitustilanteessa sekä kronologisesti että tuotannollisesti.

Näistä lähtökohdista voidaan rakentaa talvinuottaussysteemi¹ soveltaen systeemitheorian kolmijakoa, syöte – työ – tuotos:

1. Syötealkiona toimii se *kalavesi*, joka on nuottakunnan hallinnassa ja jota se hyödyntää. Kalavesialkio muodostuu käytettävissä olevista apajista, ts. niiden sisältämästä kalamäärästä, joka voi vaihdella vuosittain. Apajan laatu voidaan kuitenkin mitoittaa normaalin keskimääräisen kalatuoton mukaan hyväksi tai huonoksi. Apajien jakautuminen ja käyttötapa määräytyy kullakin alueella vallitsevasta nuottakuntien keskinäisestä, yhteisöllisestä struktuurista.
2. Kalavesialkio kytkeytyy välittömästi työalkioon, *nuottakuntaan*, ts. työyhtiöön, joka hyödyntää apajia. Nuottakunta-alkion kannalta on oleellista sen sisäinen struktuuri ja tämän struktuurin elementtien, työvoiman ja osakkuuden, luonne.
3. Nuottakunta-alkio puolestaan kytkeytyy välittömästi tuotosalkioon, *kalanvälitykseen*, jonka avulla kalavesialkion hyödynnös muuttuu rahaksi siirtyessään kulutukseen. Kalanvälitysalkion kannalta on oleellista kalanvälittäjäryhmän struktuuri ja kanssakäyminen nuottakuntien kanssa.*

* Koska tuotantoprosessin rakentamisessa ovat lähtökohtana olleet edellä esitetyt perustelut, ei ole voitu tukeutua suoraan taloustieteissä käytettyihin tuotannon erittelymalleihin, kuten esim. klassisesta kansantaloustieteestä lähtöisin olevaan tuotantovoimajakoon: työ, maa, pääoma (reaalipääoma) ja yrittäjätoiminta² tai marxilaiseen taloustieteeseen perustuvaan systeemiin, joka koostuu tavaroiden ja palvelusten tuotannosta (tuotantofaktorit: resurssit, varusteet, työläinen), jakelusta ja kulutuksesta.³

Systeemin kolmesta alkiosta ja niiden välisistä riippuvuussuhteista koostuu talvinuottauksen tuotantoprosessi, jossa jokainen alkio on korvaamaton ja koko systeemi on tietyllä tavalla itseään säätelevä, sillä kalanvälitys pitää nuottakuntaa toiminnassa ostamalla siltä saaliin ja nuottakunta pitää puolestaan yllä kalaveden tuottoa, sillä nuottauksen avulla kalakanta uudistuu.

Esitetyn elinkeinollisen systeemin validiteettia voidaan vahvistaa mm. sillä, että jokaisella systeemin kolmella alkiolla on yhteys yhteen niistä kolmesta premissistä, jotka pohjustivat koko talvinuottauksen ammattimaisuuden synnyn. Samoin ne kolme tekijää, joiden perusteella tapahtui valinta nuottausmuotojen välillä talvinuottauksen eduksi 50- ja 60-luvun taitteessa, liittyvät kukin erillisinä yhteen systeemin alkiosta.

Seuraavissa kappaleissa tullaan tarkastelemaan erikseen ja järjestyksessä kunkin alkion rakentumista talvinuottauksen ammattimaisuuden alkaessa ja alkion muodon kehitystä nykypäivään tultaessa. Poikkeuksen tarkastelussa muodostaa systeemin keskeisin alkio, jonka kehitystä 1950-luvulta lähtien on käsiteltävä viimeisenä. Tämä johtuu siitä, että kyseisen ajan kehitystä ei voida selittää, ennen kuin on käsitelty kalanvälitysalkio kokonaisuudessaan, ja toiseksi siitä, että 1960-luvulla on ns. kannattavuus, systeemin ulkopuolisena tekijänä, alkanut näkyvästi vaikuttaa ensinnäkin nuottakunta-alkion rakentamiseen ja toiseksi alkioiden keskinäisten suhteiden muuttumiseen. Tämän vuoksi on kannattavuustekijää käsiteltävä erikseen ja eriteltävä etnologisesti ennen nuottakunta-alkion viimeisen kehityksen selvitystä.

12. KALAVESIEN KÄYTTÖMAHDOLLISUUDET JA NIIDEN POHJALTA MUODOSTUNEET YHTEISÖLLISET NUOTANVETOSYSTEEMIT

12.1. KALAVESIEN JAOT

12.1.1. Kalavesien yhteisnautinta ennen vesien piirirajainkäyntejä

1200- ja 1300-luvuilla esiintyi Ruotsin maakuntalaeissa kylien vesialueiden hallintaa koskevia säännöksiä, joiden lähtökohtana oli, että veden omistaa se, jonka omistuksessa oli rantamaa.⁴ Toisin sanoen kylän rantavedet olivat kylän yhteisvesialuetta, jolloin kylän maanomistajilla oli veteen omistus- ja käyttöoikeus. Puruveden selkävedet olivat laajat ja ne muodostivat laajemmassa mielessä yhteisnautinta-alueen. Kuten edellä on ilmennyt, sekä karjalaiset että savolaiset pitivät vuosisatoja sitten Puruvettä kaukonautinta-alueenaan. Ei kuitenkaan ole täysin varmaa, kuuluivatko Puruveden alueet siinä mielessä yhteisnautintaan, että kalastusta sai harjoittaa vapaasti. Esimerkiksi nimistön perusteella yhteisomistukseen viittaavat nimet ovat kovin harvinaisia. Myös maanmittari Lauritsa Roosin, joka piirsi kartat Kerimäen alueesta vuosina 1643–46, tilusselvityksiin liittyvät maininnat osoittavat vanhojen arviokuntien ja niihin kuuluvien talojen kalavesiomistuksen olleen erittäin tarkkaa, »peräti rajarastein merkittyä kalavesien omistusta».⁵ Vaikka kuitenkin selkävedet olivat yhteiset eikä niiden katsottu kuuluvan kenellekään, oli todennäköistä, että vesillä noudatettiin »erittäin tarkkoja ja vuosisatojen aikana muotoiltuja nautinnan jakoja ja vuorotteluja». Muutoinhan olisi järvellä vallinnut täysi kaaos siellä toimivien satojen nuottien keskuudessa.⁶

Vuonna 1683 määrättiin asetuksella, että kylien alueiden selvittämiseksi oli suoritettava rajankäynnit ja tällöin kylärajojen ulkopuolelle jääneet maat ja vesialueet tulivat kuulumaan kruunulle. Tuolloin syntynyt käytäntö jäi isossa-jaossa vallitsevaksi, koska vesijakotoimituksia ei liiemmalti suoritettu.⁷

Puruveden kalavesien yhteisnautinta ja yhteisnautintaa ilmentävä jäänteellinen omaisuus kaukokalastus säilyi 1900-luvun alkuun saakka. Kerimäellä toimineen rovasti Jalkasen kirjoituksen mukaan, vuodelta 1893, kalavedet olivat yhteiset.⁸ Jalkasen antamiin tiedonantoihin perustui vuoden 1898 kalastuskomitean mietinnön maininta siitä, että Kerimäellä pidettiin koko pitäjän kalavettä kaikkien pitäjän tilanomistajien yhteisenä omaisuutena.⁹ Vesialueiden yhteisnautintaa osoittaa erinomaisesti kerimäkeläisten kesänuotanveto, jota harjoitettiin kunnan alueella aina siellä, mistä tiettyinä aikoina tiedettiin saatavan kalaa.¹⁰

12.1.2. Jakokuntien piirirajainkäynnit vuosina 1905–09

Vuonna 1902 säädettiin kalastuksen järjestämiseksi Suomessa kalastussääntö, joka sisälsi määräyksen vesien piirirajainkäynneistä.¹¹ Kerimäen ja Kesälahden välinen rajankäynti saatiin suoritetuksi 10.4.1907. Raja pyykitettiin isonjaon karttojen perusteella. Piirirajainkäynnit Kerimäellä, jonka alueeseen kuului tuolloin vielä Punkaharju*, suoritettiin vuosina 1905–1909.¹⁴ Vesilain periaatteen mukaisesti rantamatalarajojen ulkopuolelle jääneistä vesistä tuli tuolloin yhteisvesiä.¹⁵

Kesälahden lohkokuntien rajat käytiin vuosina 1909 ja 1912. Kesälahden puoleinen alue Puruvedestä jakaantui tällöin neljäksi osaksi. Selkävesi oli *kunnan vettä* ja ranta-alueet eri kylien vesialueita.¹⁶

12.1.3. Jakokuntien sisäisten vesialueiden jaot 1910-luvulta 1970-luvulle

12.1.3.1. Kerimäki

Kerimäen alueen vedet Puruvedellä eroavat muitten kuntien vesialueista merkittävästi siinä, että jakokunnat on lohkottu varsin perusteellisesti yksityis-vesiksi, joilla on yksi tai useampia omistajia. Kalavesien jaot alkoivat pian piirirajainkäyntien jälkeen 1910-luvun alussa Punkasalmella.¹⁸ Talvinuottausta harjoittavista kylistä joutui jakoon ensimmäisenä Haapaniemen kylä vuonna 1916.^{19**} Merkittävimmät lohkomiset suoritettiin vuonna 1921, jolloin jaettiin Hälvän ympäristössä sekä kirkonkylän edustalla olevien jakokuntien vesialueet.²⁰ Vuonna 1927 saatiin päätökseen Kumpurannan kylän alueella vesien jako.²¹ 1930-luvulla lohkottiin Ruokolahden, 1933, ja Hevossalon, 1934, vedet.²²

Vesialueiden pirstomiset jatkuivat sotien jälkeen. Huomattavimmat lohkomiset toteutettiin Pihlajaniemen vesialueella vuosina 1951–56 sekä lisäjako Haapaniemessä 1959.²³

Jakokarttoihin liittyvistä pöytäkirjoista ei suoranaisesti ilmene, mitkä tekijät ovat aiheuttaneet Kerimäen vesialueitten perusteellisen lohkomisen, miltä ovat säästyneet oikeastaan vain Rauvanniemen kylän vesialueet. Perussyynä jakoon ilmenee piilevästi kuitenkin kalastusta koskevassa lainsäädännössä. Kun vuoden 1902 kalastussääntö määräsi kalastuskuntien muodostamisen vesialueelle, jolla on useita omistajia,²⁴ esitettiin myös vaihtoehto, jonka mukaan jokaisella osakkaalla oli kuitenkin oikeus kalaveden jakoon.²⁵ Jos kalavesi näin ollen tuli jaetuksi yksittäisille omistajille, ei kalastuskuntaa ollut tarvis perustaa. Talvinuottauksen syntyäikoihin vuonna 1914 ei Kerimäen vesialueilla ollut kalastusta järjestetty lain esittämällä tavalla, kuten ilmenee kalastuksentarkas-

* Punkaharju muodostui itsenäiseksi seurakunnaksi vuonna 1920¹² ja itsenäiseksi kunnaksi vuonna 1924¹³.

** Kalavesien jaot ovat kestäneet useimmiten vuosia, minkä vuoksi vuosiluvulla ilmoitetaan jaon päättymisajankohda.

tajan kirjeestä, joka oli lähetetty Mikkelin läänin kuvernöörille.²⁶ Eikä vielä vuodelta 1920 peräisin oleva kalavesiluettelo sisällä yhtään Kerimäellä perustettua kalastuskuntaa.²⁷ Kerimäkeläiset näyttävät siis mieluummin halunneen jakaa kalavedet kuin perustaa kalastuskuntia.

Yksi tärkeä virike vesien jakoon on ollut kalastus ja ennen kaikkea nuottakalastus. Kesänuottaustahan oli harjoitettu ammattimaisena jo edellisen vuosisadan lopusta lähtien ja talvinuottaus oli kehittymässä 1910-luvulla sellaiseksi. Kun talviapajapaikkoja oli ennen 1920-lukua Kerimäellä niukasti ja niiden käytöstä syntyi usein riitoja, oli seurauksena tästä tavallisimmin vesialueen jako. Koska jako usein erotti vierekkäin olevat apajapaikat eri omistajille, jouduttiin jopa jakopöytäkirjaan määrittelemään apajan käyttöä. Mm. eräs pöytäkirja kertoo seuraavaa:

»Huhtikuun 11–13 päivinä pyykitettiin jakorajat . . . Pyykittäissä huomattiin, että Kanasaassa raja meni siten, että apajia vetäissä täytyy kummankin [nuottakunnan] mennä köydellä ja avannoilla toisensa puolelle . . . , kunhan välttävät ettei nuotta kulje vieraalla puolella.»²⁸ *

Talviapajien vähäisyyden vuoksi näyttelivät jaossa vielä merkittävämpää osaa kesäapajapaikat, ja näin ollen kehittyvän talvinuottauksen kannalta jako muodostui eräänlaiseksi *koppanajaoksi*. Tuolloin vähempiarvoisiksi katsottuja vesiä sai *se, joka halus*. Mm. erään kertomuksen mukaan suoritettaessa jakotoimitusta Paasisaarten luona oli eräs isäntä Savonlahdelta istuskellut saaren kalliolla ja pyytänyt lohkaistua aluetta itselleen *onkveeks* ja saanutkin sen tällä perusteella. Talvinuottauksen kehityttyä oli myöhemmin vesialueelle tehty useita erinomaisia apajapaikkoja.

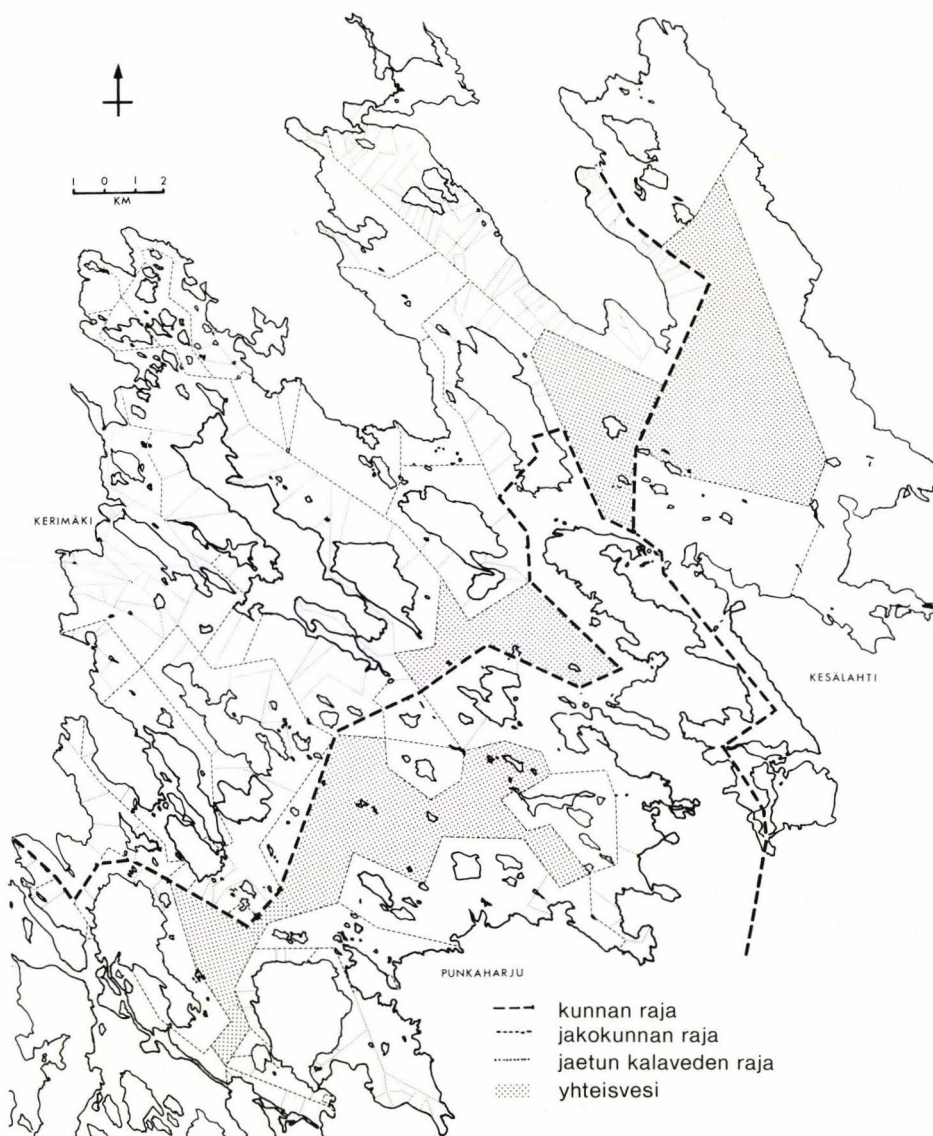
Talvinuotanvedon yleistyttyä muodostivat uudet talvisin vedettävät hautaapajat tärkeimmän jakoperusteen. 1930-luvun jakokarttoihin on merkitty tarkasti talviapajapaikat²⁹ ja pöytäkirjoissa saattaa olla täsmälliset selvitykset kiistanalaisen apajan käytöstä:

»Vesi jaettiin niin, että puolet keskimmäisestä talviapajasta [?] E.J. saa kalastaa joka toinen arkipäivä ja yö ja toiset jakokunnan osakkaat yhdessä joka toinen arkipäivä ja yö.»³⁰

Ammattimainen talvinuottaus on selvimmin vaikuttanut kalavesien jakoon Kerimäen Pihlajaniemen vesialueella. Jakokunnan vesialueen säilyminen täysin jakamattomana aina 1950-luvulle tuntuu oudolta, kun muistetaan kehitys Kerimäen muilla alueilla. Tämä onkin näennäistä, sillä jo 1920-luvulla oli suoritettu Pihlajaniemellä vesien jako, mikä kuitenkin oli osoittautunut virheelliseksi ja tämän vuoksi jako oli lopulta peruutettu. Virheellisellä jaolla oli ollut vaikutusta jo kalastukseen. Ainakin yksi maaton kalastajaperhe oli »paennut» jakoja Vaaran jakamattomille vesille.

Kun 1950-luvun alkaessa ryhdyttiin jakotoimitukseen uudelleen, oli Pihlajaniemen nuottakuntien määrä huipussaan: 7 nuottakuntaa. Apajien käytöstä oli syntynyt kiistoja, minkä vuoksi vaadittiin jakoja. Toimitus oli varsin vaivalloinen ja kesti niinkin pitkän ajan, että saatiin päätökseen vasta vuonna 1956.³¹ Vesialue oli jaettu lähes kokonaan peräti yhden apajan suuruisiin kalavesiin. Jo jakojen suorittamisen aikaan oli talvinuottaus alkanut tyrehtyä. Nuottakuntien määrä väheni heti 50-luvun alussa neljäksi, mistä määrä sitten vähitellen pieneni niin, että 1960- ja 1970-luvun taitteessa harrasti nuottausta jonkin aikaa vain yksi nuottakunta.

* Todennäköisesti tarkoitetaan apajia 268 ja 287. Ks. kartta 10.

Kartta 9. PURUVEDEN KALAVEDET VUONNA 1973¹⁷.

12.1.3.2. Punkaharju

Punkaharjun kunnan alueella on vesialueita jaettu vain lounaiskolkassa, Punkasalmella. Talvinuottauksella ei ole ollut vaikutusta tähän, sillä alueen vedet ovat niin matalia, että talviapajapaikkoja ei sinne ole voitu tehdä.

Ne jakokunnat, joiden alueella talvinuottausta harrastetaan ovat säilyneet jakamattomina. Vesien jakoa on kuitenkin yritetty ainakin Vaaran kalastuskunnan alueella jo niinkin varhain kuin vuonna 1914, mutta toimitus oli jostain syystä keskeytynyt. Vuonna 1930 vaadittiin uudelleen jaon suorittamista,³² mihin edellisenä vuotena perustetun Vaaran kalastuskunnan oli suostuttava. Kalastuskunta ei kuitenkaan myöntynyt hauta- eli talviapajien jakoon ja päätti tulevaisuudessa vastustaa myös uusien jakojen suorittamista, koska kalastuskunnan vesialueella oli varsin vähän apaja- ja kutupaikkoja verrattuna kalaveden osakkaitten määrään.³³ Niinpä kun vuonna 1938 eräs henkilö aikoi hakea kalavesijakoa, kalastuskunta pyrki sovitteluratkaisuun päättämällä antaa henkilölle erityisnautintaan yhden vesialueen.³⁴ Myöhemmin kuitenkin todettiin, että vesialuetta ei voitu myöntää,³⁵ ja asia raukeni pian alkaneen poikkeustilan takia.

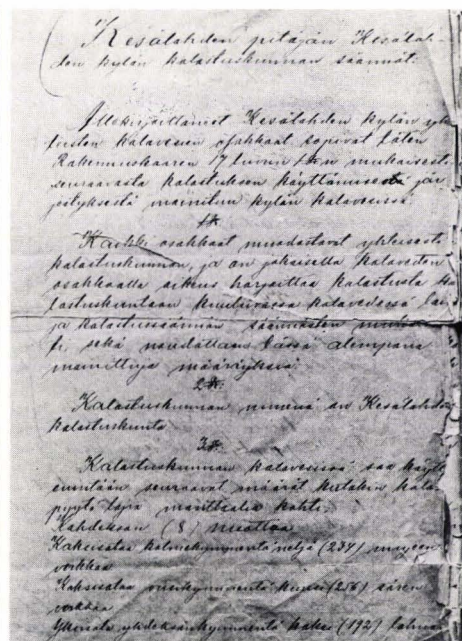
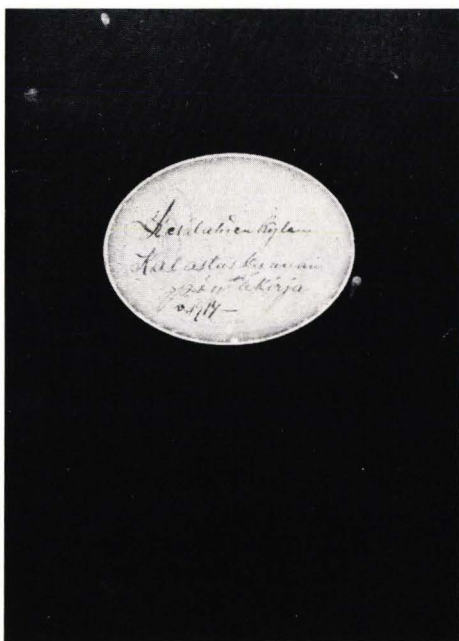
On ongelmallista, miksi Vaaran jakokunnan alueella ei ryhdytty vesien jakoon Kerimäen mallin mukaan, vaikka talvinuottaus huomioon ottaen lähtökohta oli sama: Ei ollut kalastuskuntaa valvomassa kalavesien käyttöä. Tilanne oli kuitenkin muuten erilainen. Kun talvinuottaus korkeilla nuotilla alkoi esim. Hälvän vesillä, oli sen jakokuntien alueella niukasti hauta-apajia eikä *kunnan selkävesille* ollut niitä vielä tehty. Sitä vastoin kun Vaarassa alettiin vetää korkeilla nuotilla verrattain myöhään, vuonna 1924, soveltuivat tietyt kesäapajapaikat talvivetoon, ja jakokunnan vesille tehtiin heti riittävästi uusia hauta-apajia. Tämän lisäksi voitiin harjoittaa nuottausta myös kunnanvesillä, joita kerimäkeläiset olivat alkaneet käyttää vasta jakojen jälkeen. Kiistat apajista eivät näin ollen päässeet kärjistymään niin pitkälle, että olisi jouduttu apajavesien jakoon. Myöhemmin perustettu kalastuskunta eväsi lopullisesti tämän mahdollisuuden.

12.1.3.3. Kesälahti

Täysin jakamattomina ovat säilyneet Kesälahden lohkokuntien kolme vesialuetta, joiden erotus toisistaan saatiin loppuun suoritetuksi vuonna 1913.³⁶

Kesälahden Purujärven lohkokunnassa jakotoimitus oli kuitenkin vireillä 1910- ja 1920-luvun taitteessa.³⁷ (Jaon alkuunpanijana toimi eräs kauppias, joka oli suuttunut jostain syystä paikallisiin kalastajiin.) Toimitus oli saatettu jo niin pitkälle, että vesien mittaukset olivat suurelta osaltaan valmiit. Jakotoimituksiin kohdistivat kalastajat kuitenkin valituksia, joten jako jouduttiin keskeyttämään. Kun maanmittari kaiken lisäksi kuoli mittausmatkalla saamaansa tautiin, tyrehtyi jako kokonaan. 1920-luvun lopussa saapui Purujärvelle uusi maanmittausinsinööri, jonka tarkoituksena oli saattaa jako päätökseen. Vesien mittaus olisi tuolloin kuitenkin pitänyt suorittaa uudestaan, jolloin kustannukset olisivat nousseet verrattain suuriksi.³⁷ Kun jaon alkuunpanija oli tällä välin myös kuollut ja yleisesti todettiin jaon tuottavan haittaa kalastukselle, päätettiin toimitus jättää sikseen ja *sen jälkeeen ei ou kukkaan urahtanut jakohommista*.

Kesälahden vesien ehjyyteen on mitä todennäköisimmin vaikuttanut se, että lohkokuntien alueille perustettiin heti vesien piirirajainkäyntien jälkeen kalastuskunnat valvomaan kalastusta: Kesälahden kylän kalastuskunta vuonna 1914

Kuva 87–88. Kesälahden kylän kalastuskunnan pöytäkirja vuodelta 1914, sääntöjen ensimmäinen sivu.

ja samoihin aikoihin Purujärven sekä Villalan kalastuskunnat.³⁸ Miksi sitten kesälahtelaiset olivat innokkaampia kalastuskunnan perustajia kuin savolaiset naapurinsa? Valtionarkistossa olevat kirjeet (esim. vuosilta 1862, 1893, 1897) osoittavat, että kesälahtelaisten kalastajien yhteisöllisellä toiminnalla on ollut kauas ulottuva perintö,³⁹ mikä näyttää lännempänä puuttuneen, joten kalastuskunnat olivat luontevaa jatkoa tälle.

Kiistaa apajapaikoista ei myöskään päässyt liiemmalti syntymään, koska korkeiden talvinuottien yleistyessä oli vesialueille helposti voitu tehdä riittävän paljon talviapajapaikkoja, sillä Hummonselän pohjan muoto oli tälle edullinen.

12.1.4. Puruveden yhteisvedet*

Vuoden 1898 kalastuskomitean mietinnössä käsiteltiin Puruveden aluetta varsin tarkkaan. Alustavasti mm. määritettiin yhteisnautintaan kuuluvat vesialueet seuraaviksi: 1. Laukansaaren, Herttuansaaren ja Haapasalon välinen selkä (Harvaselkä), 2. Hevossalosta ja Haapasalosta (?) itään aukeava selkä (Hummonselkä).⁴⁰ Suoritettaessa piirirajainkäyntejä erotettiin kylän rantamatala-alueitten ulkopuolelle jääneet selkävedet tarkemmin yhteisvesialueiksi, jossa kunnan asukkailla oli mahdollisuus harjoittaa kalastusta ja jonka hallinta ja valvonta kuuluivat kunnalle.⁴¹

* Yhteisvesistä käytetään myös nimitystä yleisvedet. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt käyttämään jälkimmäistä nimitystä vain silloin, kun se liittyy ko. vesiä valvovan hoitokunnan nimitykseen: Yleisveden hoitokunta.

Puruveden yhteisvesialueelle mahdollistui talvinuotanveto, jonka nautintakäytäntö myöhemmin tuli perustumaan vähäisiltä osiltaan kalastussäännön määräyksiin⁴² ja ennen kaikkea perinnäisiin tapoihin.

Kalastussääntö edellytti, että rajojen käynnin jälkeen kalavesien omistajien oli sovittava kalastuksesta yhteisessä kokouksessa, joka kuntakokouksen esimiehen oli kutsuttava koolle.⁴³ Jo tuolloin oli herännyt ajatus yhteisen kalastushoitoyhdistyksen perustamisesta Puruvedelle, minkä kalastusentarkastaja esitti nojautuen vuoden 1902 kalastussääntöön.⁴⁴ Esitys ei kuitenkaan tuottanut tuloksia.

Kun 1920-luvulla talvinuottaus oli kiihtynyt varsin voimaperäiseksi ja varsinkin Kerimäen vesien yhteisapajilla alkoi esiintyä haitallisia lieveilmiöitä (syntyi riitoja, rakennettiin ylikorkeita nuottia jne.), ryhdyttiin Kerimäellä valvomaan kalastusta tiukemmin. Maanomistajien kuntakokouksessa vuonna 1928 määrättiin maksimikoko nuotalle ja tarkennettiin nuottaosuuden omistusoikeuksia sekä valittiin kalastuksenvalvojat.⁴⁵

Kerimäen kokous oli pohjustusta ensimmäiselle yhteiselle kuntien väliselle kokoukselle, joka pidettiin pari kuukautta myöhemmin tammikuussa vuonna 1929. Tilaisuudessa kiellettiin nuotanveto kokonaan kaikilla yhteisvesialueilla »määräämättömäksi ajaksi». Kokous antoi lisäksi kunnanvaltuustoille tehtäväksi valita *kalastuksenkaitsijat* valvomaan kieltoja.⁴⁶ Kokouksen pöytäkirjasta⁴⁷ ilmenee merkittävä syy, joka johti koolle kutsumiseen: Muikun koko oli pienentynyt huomattavasti aikaisempaan verrattuna. Pyynnin rajoittamisella ajateltiin koon suurenevan. Pöytäkirjasta ei ilmene muita mahdollisia tekijöitä kielloille. Muistitiedon mukaan näyttää kuitenkin yhtenä tekijänä olleen kalastukseen piilevänä liittyvä psykologinen piirre, kateus. Luultiin, että kun yhteisvesillä saatiin runsaasti muikkuja, niin yksityisvesien saaliit tämän vuoksi pienenevät. Tämän takia oletettiin edelleen, että kun yhteisvesillä ei kalasteta (muikkuverkkojenkin käyttö kiellettiin), niin yhteisvesillä suureksi kasvaneet muikut saadaan muualla. Suurin haitta käyttökiellosta koitui kerimäkeläisille pientiloja omistaville nuottamiehille, joilla ei ollut lainkaan omia kalavesiä tai joiden vesissä oli niukasti talviapajapaikkoja. Kieltojen vuoksi kilpailu siitä, kuka kerkesi apajalle, muuttui kilpailuksi, kuka kerkesi vuokrata apajan ja maksaa siitä eniten. Osa nuottamiehistä oli pakotettu tämän takia kokonaan luopumaan ammatistaan.

Kokouksen tärkeitä päämääriä oli myös yhteisen kalanhoitoyhdistyksen luominen.⁴⁸ Asian suhteen ei kuitenkaan paljoa edistytty, mikä osaltaan johtui kuntien alueilla vallitsevista erilaisista olosuhteista. Mm. kesälahtelaiset, joiden alueella jo entuudestaan toimivat tehokkaat kalastuskunnat, eivät innostuneet ajatuksesta. Kokous kuitenkin kehotti kuntien valtuustoja ja manttaalikuntia kehittämään asiaa.

Kuntien välisen yhteistoiminnan tarve tuli jälleen esiin kerimäkeläisten ja punkaharjulaisten kalatalouspäivillä Kerimäellä vuonna 1931. Päivien polttava puheenaihe oli edelleen muikun kannanvaihtelun aiheuttama epäsuunnitelisuus saaliissa. Kalapäivillä velvoitettiin Punkaharjun Vaaran kylä suunnittelemaan parannustoimenpiteitä ja harkitsemaan, mikäli tarve vaatii, Puruveden kaikkien kalastajien yhteisen kokouksen järjestämistä.⁴⁹ Punkaharjulaisten merkitys Puruveden yhteisten kala-asioden hoidossa ja eri näkemysten sovittelijana on tällöin alkanut.

Yhteisvesien viralliset rauhoitukset kestivät kahdenkymmenen vuoden ajan. Sotien aikana kuitenkin rajoitukset olivat alkaneet rakoilla, mihin olivat vaikuttaneet elintarvikepula ja vuonna 1941 säädetty jokamiehen kalastuslaki.

Vuonna 1949 jouduttiin tarkistamaan ja helpottamaan nuottakalastusrajoituksia, kun kuntien edustajat kokoontuivat pohtimaan kalastusasioita. Päätettiin sallia sellaisten entisten talviapajien käyttö, joista ns. laskinpuoli sijaitsi kunnan alueveden puolella. Samassa kokouksessa ilmeni myös tarvetta saada yhtenäisemmäksi koko Puruveden alueen nuottakalastus: Vaadittiin nuottakokojen yhtäläistämistä, samoin kalastuskuntien sääntöjen yhtäläistämistä, pidettiin tarpeellisena määritellä nuottaosuuksien suuruudet talon suuruuksia vastaavaksi jne. Yhtenäistämistendenssi huipentui jälleen mielipideilmaukseen, jonka mukaan pidettiin tarpeellisena koko Puruveden kalanhoitoyhdistyksen perustamista.⁵⁰

Yhteisvesien käyttö kuitenkin lisääntyi, vaikka kieltoja ei virallisesti täysin kumottu. Tämän vuoksi ilmeni entistä suurempi tarve kalastuksen järjestämiseksi. Niinpä vuonna 1957 saatiin lopulta puolivuosisataa mielissä kypsynyt ajatus yhteisestä kalanhoitoyhdistyksestä toteutetuksi osittain. Kesäkuussa 1957 kokoontuivat Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden kuntien edustajat hyväksymään *Puruveden kunnallisveden järjestyssääntöjä*,⁵¹ joiden tarkoituksena oli mahdollistaa yhteisvesien tehokas käyttö ammattimaisessa talvinuottakalastuksessa. Sääntöjä ei kuitenkaan eräitten epäselvyyksien takia suoralta kädeltä hyväksytty, vaan niitä jouduttiin tarkistamaan uudessa kokouksessa puoli vuotta myöhemmin,⁵² ja vuoden päästä ilmoitettiin Mikkelin lääninhallituksen vahvistaneen Puruveden järjestyssäännöt.⁵³ Sääntöjen täytäntöönpanosta tuli huolehtimaan hoitokunta, johon kukin kunnanvaltuusto valitsi kaksi varsinaista ja kaksi varajäsentä.⁵⁴ *

Yleisveden hoitokunnan perustamisen jälkeen jaettiin yhteisvedellä olevat apajapaikat kyläkuntien kesken ja kyläkunnat saivat päättää apajiensa käytöstä. Kesälahden yhteisvesialue jäi kuitenkin kaikkien kesälähtelaisten nuottamiesten yhteiseen käyttöön.

Yleisveden hoitokunnalla tuli olemaan merkittävä toimintavalta kalastuksen ohjailussa yhteisvedellä, sillä sääntöjen 7 §:n mukaan hoitokunnan tuli huolehtia kalaveden hoidosta, rauhoitustavoista, rauhoitusalueista sekä yleisesti ottaen toteuttaa sääntöjen sisältämiä velvoituksia. Hoitokunnan kalastusohjailumahdollisuudet puuttuivat kuitenkin yleisveden rajojen ulkopuolella, minkä seikan todettiin pian olevan jonkinmoinen kapula keskitetyn kalastusohjailun rattaissa. Jotta hoitokunnan päätöksille olisi saatu kalastajien taholta laaja-alaista neuvontaa ja tukea, on vuodesta 1969 lähtien alettu vuosittain pitää ns.

* Lisävalaistuksena Yleisveden hoitokunnan syntymistuksiin esitän kiintoisan piirteen, joka liittyy ensimmäisten sääntöjen tulkintaepäselvyyksiin ja jonka juuret saattavat juontua savolaisten ja karjalaisten ikivanhaan nautintakiistaan Puruvedellä: Kesälahden ja muitten kuntien välistä rajaa, joka on samalla läänin raja ja joka on ollut vahvistettuna savolaisten ja karjalaisten väliseksi rajaksi jo Täyssinän rauhassa vuonna 1595, oli totuttu vanhastaan kunnioittamaan eikä »rajanylityksiä» yleensä koskaan sattunut kalastajien keskuudessa.

Jo vuonna 1929 olivat yhteisvesien rauhoitukset saaneet aikaan sen, että Kesälahden kylän kalastuskunta oli valittanut asiasta Kuopion läänin maaherralle. Valitusta oli perusteltu sillä, että kalastuskunta katsoi selkäveden olevan täysin sen omaa nautinta-alueutta. Lääninhallitus ei kuitenkaan pitänyt valitusta aiheellisenä.⁵⁵

Tästä huolimatta kesälähteläiset pitivät kuntansa alueen yhteisvettä omana nautinta-alueenaan, jonne ei kerimäkeläisten eikä punkaharjulaisten ollut oikeutta verkkoineen tunkeutua. Tämä aiheutti epäselvyyden, joka syntyi yhteisveden järjestyssääntöjä laadittaessa. Epäselvyys jouduttiin selvittämään Maataloushallituksessa, jonka päätös ei yhtynyt kesälähtelaisten käsitykseen. Todettiin, että kylärajojen ulkopuolelle jääneet vedet olivat valtion omistamia, joita ei voitu jakaa kuntien tai lääninrajan mukaan eri kunnille kuuluviksi alueiksi. Puruveden selkävedet olivat siis yhteistä vesialuetta, jonka hoito ja käyttö jätettiin kuntien yhteisesti huolehdittavaksi.⁵²

Kuva 89. 1960-luvun lopusta lähtien ovat kalastajat ympäri Puruvettä kokoontuneet vuotuisen Kalapäivä-kokoukseen, jossa päätetään yhteisistä, nuottausta ja sen kannattavuutta koskevista toimenpiteistä. Kuva on vuodelta 1973 Kerimäellä pidetystä kokouksesta. Siitä voidaan todeta mm., että saman kylän tai kalastuskunnan edustajat eivät välttämättä istu aina saman pöydän ääressä, joten epävirallista ajatusten ja ideoitten vaihtoa on alkanut tapahtua eri alueitten nuottausmiesten kesken.

kalapäivää. Yleisveden hoitokunnan toimesta kutsutaan kalastajat koolle ennen talvivetokauden alkua. Kokouksessa käsitellään kaikkia kalastukseen liittyviä asioita ja ennen kaikkea tulevan vetokauden rajoituksia, apajien käyttömääriä, muikun minimihintaa jne. Kokouksen päätösten mukaan Yleisveden hoitokunta tekee myöhemmin virallisen päätöksen asioista.⁵⁶

Vuonna 1970 oli Yleisveden hoitokunnan ja maatalousministeriön välillä syntynyt erimielisyyksiä eräistä kesänuotanvetoa koskevista rajoituksista (ks. kpl 10.4.1.), minkä takia ministeriö oli suositellut kalastushoitoyhtymän perustamista Puruvedelle. Näin ollen Puruveden kalastusta koskeviin erityismääräyksiin ei olisi enää tarvittu ministeriön vahvistusta. Tämän vuoksi vuoden 1970 kalapäiväkokous päätti panna vireille yhtymän perustamisen.⁵⁷ Muutaman vuoden valmistelutyön jälkeen Puruveden koko vesialuetta koskeva kalastushoitoyhtymä saatiin perustetuksi 2.5.1974. Puruvesi oli vihdoin yhtenäisen virallisen katto-organisaation alainen, jonka suorittamat päätökset koskivat koko vesialuetta, sillä kalavesien omistajista käytännöllisesti katsoen kaikki kuuluivat yhtymään.⁵⁸

Kalastushoitoyhtymän perustaminen ei ole kuitenkaan ratkaisevasti muuttanut vesialueitten yksityistä käyttöä, sillä vesien omistajille on jäänyt määräysvalta oman kalaveden nautintaan.⁵⁹ Näin ollen Yleisveden hoitokunnan ja kalapäiväkokouksen merkitys itse ammattikalastuksessa on edelleen tärkeä. Kalapäiväkokouksen päätöksiä pyrkii myös kalastusyhtymän valtuuskunta noudattamaan, sillä valtuuskunnan kokous järjestetään syksyllä kalapäivän jälkeen.⁶⁰

12.2. TALVINUOTANVEDON YHTEISÖLLISET SYSTEEMIT 1910-LUVULTA 1970-LUVULLE

12.2.1. Talviapajat ja niiden määrät kunnittain

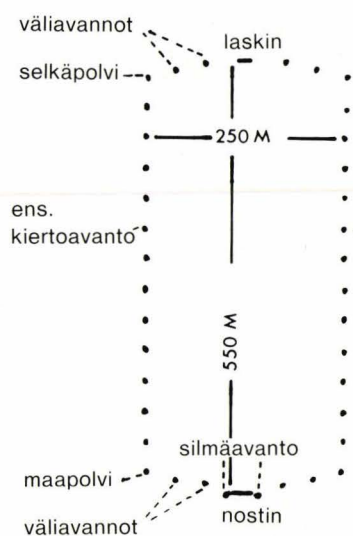
Muikun pyyntiin soveltuvia talviapajapaikkoja ei enemmälti ennen 1910-lukua Puruvedellä ollut. Apajien *teko* käynnistyi näin ollen ripeästi heti korkean nuotan käyttönoton myötä. Suurin osa apajista saatiin tehdyksi jo 1920-luvulla, mutta niiden tekoa on jatkettu aina 1970-luvulle saakka.

Ensimmäiseksi mitattiin nostinpaikka riipalla, minkä jälkeen koeteltiin veden syvyysvaihtelut, jotta voitiin määrittää apajan pituus. Laskinpaikan kohdalla laskettiin apajan leveyden mukaan järven pohjaan riipoitettu köysi, jota alettiin vetää pohjaa myöten, jotta olisi saatu selville kivien ja muitten *puutteitten* paikat ja mahdollisesti saatu esteet myös irrotetuksi. Kun apaja oli raivattu, painettiin mieleen laskimen ja nostimen sijainti maamerkkien avulla: Paikka sijoittautui yleensä kahden maamerkin (kallio, talo, iso puu, saaren kärki jne.) suunnan risteyskohtaan.

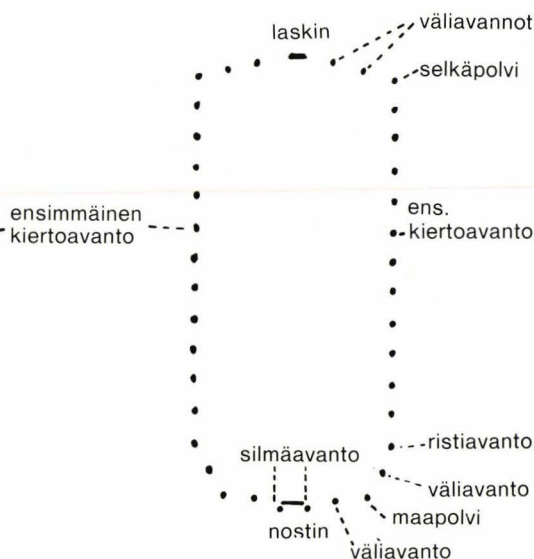
Joka vuosi merkkien opastuksella löydettiin laskimen ja nostimen paikka. Apajan muoto muistettiin ja pituusmittana avantojen välillä käytettiin salkoa, joka on nykyisin 45 askelta, noin 42 metriä.

Apajapaikka aukaistaan useilla erinimisillä avannoilla. Nuotan lasku järveen tapahtuu *laskinavannolla*, joka on toista metriä leveä ja 3–4 metriä pitkä. Avanto on hieman kaareva apajan puoleiselta sivultaan, jotta nuotan perä helpommin menisi jään alle. Laskin sijaitsee yleensä apajapaikan syvimmän kohdan takana, sillä tarkoituksenahan on pyydystää *haudassa* oleskelevat muikut. Laskimen kummallekin puolelle viistosti eteenpäin avataan 3 avantoa, jotka ovat salon mitan päässä toisistaan. Kaksi ensimmäistä avantoa ovat *välavantoja* ja viimeinen *selekäpolovi* 1. *peräpolovi*. Peräpolvien on oltava laskimen etupuolella, jotta perä itsestään vetäytyy pois laskimen kohdalta ja oikenee. Peräpolvista alkaa apajan reiden suora osuus. Avantoja tehdään suoraan linjaan kulkusuunnan mukaisesti. Ensimmäiset 4 avantoa ovat pelkkiä salon *uittoavantoja* ja viides avanto on ensimmäinen *kiertoavanto* (Kesälahdella kolmas avanto). Tämän jälkeen joka toisella avannolla suoritetaan kierto. Jotkut nuottakunnat saattavat tehdä niinkin, että kierto suoritetaan joka kolmannella avannolla, jolloin apajan veto nopeutuu. Kalan saannin kannalta menettely ei ole kuitenkaan edullinen, koska nuotan siipi tekee tällöin kaloja pelottavaa edestakaista liikettä. Tavallisimmin apajan reiden suoralla osuudella on 10–12 avantoa ynnä 2 polviavantoa. Lukumäärä riippuu siitä, kuinka pitkä on vetoon soveltuva alue. Saattaapa apajan pituus olla joskus lähes kilometrin pituinen. Kalastuskuntien alueille on voitu joskus myös sopia apajan maksimipituudesta. Esimerkiksi Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella on apajan suurin pituus määrätty 7 kiertokerran pituiseksi. Reiden suora osa päättyy Kerimäen alueella *muapoloveen*, joka on 25–30 metriä nostintason etupuolella. Maapolvien jälkeen seuraa vielä kaksi *välavantoa**, joilla kierre-

* Eräillä nuottakunnilla on tapana supistaa apajapaikan reittä niin, että polviavannon ja silmäavannon väliin jää vain yksi väliavanto. Tämä johtuu osaksi totutusta tavasta ja osaksi siitä, että pohjan nousu nostimelle on loiva.

Kuva 90. YLEINEN KERIMÄKELÄINEN APAJAN MUOTO.

Kuva 91. KERIMÄEN KOILLISOSAN APAJAN MUOTO.

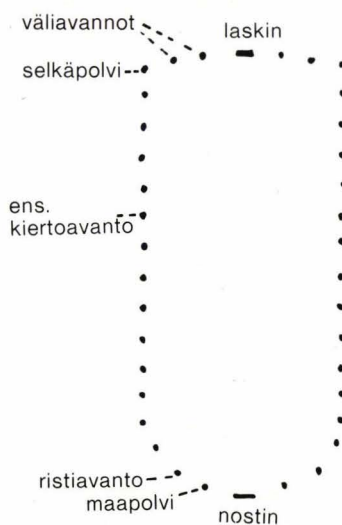
tään, ja lopuksi on nostinavannon kummallakin puolella *silmäavanto* viimeistä kiertoa varten. *Nostinavanto*, joka sijaitsee noin 5 sylen syvyisellä kohdalla, on suorakaiteen muotoinen, pituudeltaan 5–7 metriä ja leveydeltään toista metriä.

Kerimäen alueen koillisosassa saattaa maapolvi olla lähempänä nostinta. Tällöin apajan reiden suora osa päättyy *ristavantoon*, josta suuntautuu nostimeen päin siten, että ensin on vielä yksi kiertoavanto ja sitten maapolvi, joka on melkein nostimen tasalla. Maapolven ja nostimen välillä on vielä yksi väliavanto.

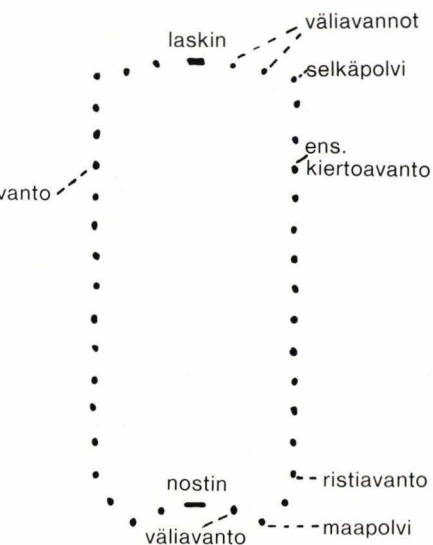
Punkaharjun Vaaran nuottakuntien apajat poikkeavat Kerimäen apajamuodosta. Apajan reisi ei käänny suoran osuuden jälkeen jyrkästi kohti nostinta, vaan kaartuu hevosenkengän muotoisena. Viimeisenä avantona ennen nostinta, hieman sen etupuolella, on maapolvi. Silmäavantoja ei Vaarassa enää käytetä, vaan viimeinen kierto suoritetaan itse nostimella.

Kesälahden (ja eräät Pihlajaniemenkin) apajat poikkeavat melkoisesti edellä olevista. Apajan reiden suora osa jatkuu lähes nostimen tasalle, jonka jälkeen kääntyy sisään päin kohti maapolvea, joka on nostimen takapuolella. Polven ja nostimen välissä on väliavanto. Kerimäkeläisten silmäavantoja eivät kesälahdelaist tunne, sillä köyden viimeinen kiertopaikka on nostinta edeltävä väliavanto.

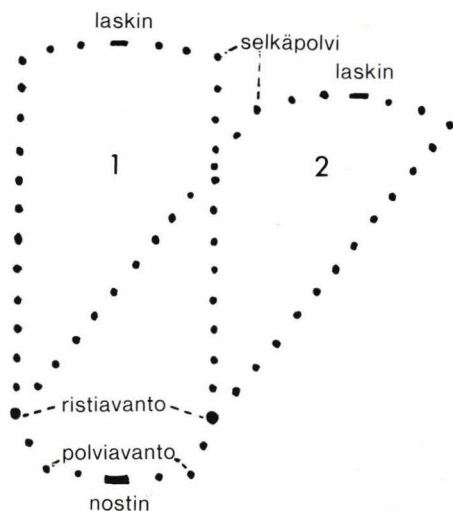
Apajan muotojen erilaisuuteen ovat vaikuttaneet ennen kaikkea pohjan laatu ja muoto nostimen kohdalla. Kesälahdella on Hummonselän itäranta tasaista hiekkapohjaa aina rantaviivaan saakka, joten nuotan siklojen vetäminen nostimen taakse on vaivatonta. Tällaista apajan muotoa käytettäessä jää viimeinen kiertovaihe nostimella pois ja nuotan siklat ikään kuin itsestään saapuvat nostimelle, mikä helpottaa työtä. Tuntuu siltä, että apajan muoto on vanhastaan perinnäinen vain Kesälahdelle, sillä kyllä kerimäkeläistenkin eräillä apajapaikoilla olisi mahdollista käyttää kyseistä muotoa.

Kuva 92. YLEINEN PUNKAHARJULAINEN APAJAN MUOTO.

Kuva 93. YLEINEN KESÄLAHTELAINEN APAJAN MUOTO.

Kuva 94. KOILLISKERIMÄKELÄINEN KOHTI- (1) JA KOLKKA-APAJA (2).

Puruvedellä on lukuisasti sellaisia apajapaikkoja, joissa samaan nostimeen vedetään kaksi eri apajaa. Kohtisuoraan nostinta vastassa olevaa apajaa kutsutaan kaikkialla *koht-* tai *piäappaaksi*. Sivusta vedettävän apajan nimi vaihtelee alueittain. Kerimäen Pihlajaniemen seudulla sen nimitys on *kolkka**, Rauvanniemellä *laita* ja muualla Kerimäellä yleensä *nurkka*. Punkaharjulla kutsutaan sivuapajaa pihlajaniemeläisten tapaan *kolkaksi*. Kesälähdellä puolestaan on kaksi omaa nimitystä *syrjä* ja *korva*.

* Laatokalla on kutsuttu kolkaksi polviavantoja.⁶¹

Sivusta vedettävä apaja yhtyy kohtiapajaan *ristavannoilla*, jotka ovat yksi tai kaksi salkoväliä ennen maapolvia. Kerimäellä, missä ei erikseen ristiavantoja aina ole, apajapaikat yhtyvät maapolvilla.

Vetokaudelle 1972–73 tultaessa oli Puruveden alueella käytössä varsin suuri määrä talviapajapaikkoja: yhteensä 364 apajaa.* Näistä apajista 183 (174) sijaitsi kerimäkeläisten nuottamiesten nautinta-alueella, 58 (67) punkaharjulaisten alueella ja 123 kesälahtelaisten alueella.**

Puruveden kaikista apajista sijaitsi 47 yhteisvesien alueilla. Kesälahdella oli tämän lisäksi 7 apajapaikkaa, joita on saatu kalanhoidollisista syistä vetää erikoisluvalla määrävuosina.

Yhteisveden apajista kolmannes, 16, oli kerimäkeläisten käytössä: 3 nuottakuntaa veti yhdeksää apajaa, 8 nuottakuntaa neljää apajaa, 5 nuottakuntaa kahta ja 3 nuottakuntaa yhtä apajaa.***

Punkaharjulaisten nuottakunnilla oli nautinnassaan 7 yhteisveden apajapaikkaa. Kaikki Vaaran 6 nuottakuntaa vetivät näitä seitsemää apajaa (erästä kaukaista apajaa tavallisimmin vain kaksi tai kolme nuottakuntaa) ja seitsemäs punkaharjulainen nuottakunta vain yhtä.

Kesälahtelaisten käytössä oli 24 yhteisveden apajaa ynnä edellä mainitut 7 erikoisluvan vaativaa apajaa. Vaikka periaatteessa kaikki kesälahtelaiset nuottakunnat olisivat saaneet käydä kaikilla apajapaikoilla, jakaantuivat apajat kuitenkin käytännössä seuraavasti: 8 nuottakuntaa veti kahdeksaa apajaa. Toisia kahdeksaa apajaa käytti 15 nuottakuntaa. 7 nuottakuntaa veti seitsemää apajaa ja 3 nuottakuntaa yhtä apajaa.****

Yhteisvesien ulkopuolella olevia apajapaikkoja käytettiin kunnittain seuraavasti. Kerimäen 17 nuottakunnalla oli kullakin keskimäärin käytössään 14 apajapaikkaa. Apajat eivät kuitenkaan ole jakautuneet tasaisesti, sillä esim. kun 4 nuottakunnalla oli vajaa kymmenen apajaa nautinnassaan, oli eräällä nuottakunnalla käytössään peräti 32 apajaa.

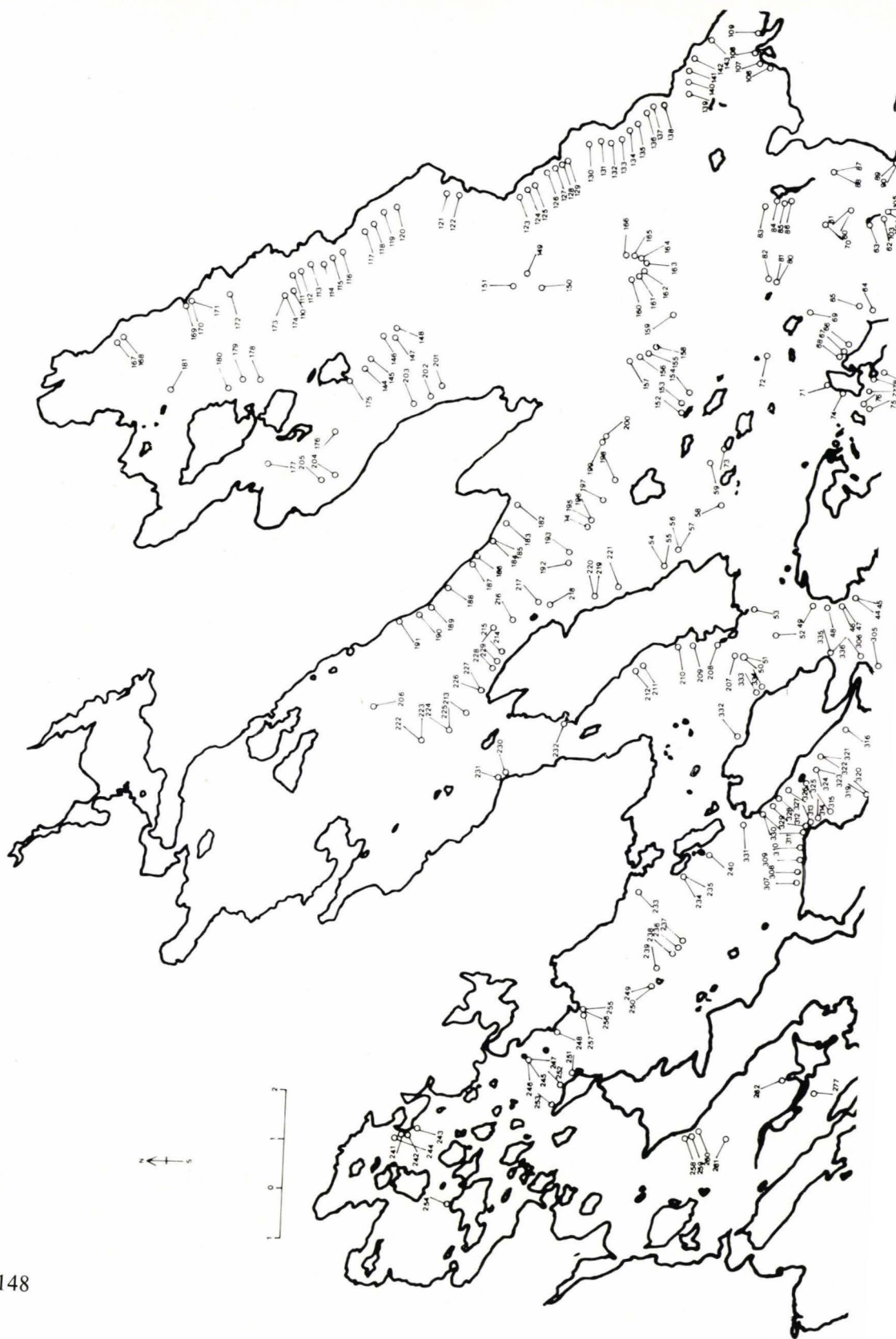
Suurimpaan osaan apajista oli kuitenkin nautintaoikeus useammalla nuottakunnalla kuin yhdellä. Vain 4 kerimäkeläisellä nuottakunnalla olivat kaikki ne apajat, joita vedettiin, pelkästään omassa käytössään. Muilla nuottakunnilla oli sekä omia että toisten kanssa yhteisiä seuraavasti. 13 nuottakuntaa veti ensinnäkin yksin keskimäärin 8 apajaa. 11 nuottakuntaa jakoi toisen kanssa keskimäärin 8,5 apajaa. (Luku on todellakin vain keskimääräinen, sillä kun kahdella nuottakunnalla oli vain yksi apaja jaettavana jonkin toisen nuottakunnan kanssa, niin eräällä nuottakunnalla oli oikeus 29 apajapaikkaan, joiden nautinta jakaantui kahden muun nuottakunnan kanssa.) Lisäksi 3 nuottakunnalla 13:sta oli yhteisesti käytettävänä 14 apajapaikkaa.

* Avoveden aikana vedettäviä apajapaikkoja Puruvedellä on 1970-luvulla ollut 209 apajaa. Näistä osa kuului myös talvella vedettäviin (ks. kartta 19).

** Suluissa olevat luvut ilmoittavat apajien vaihtoehtoista määrää: Vaaran ja Hevossalon vesien rajalla olevia apajia, 50 ja 51, vuorottelevat Punkaharjun Vaaran kalastuskunnan nuottakunnat Kerimäen Hevossalon nuottakunnan kanssa. Seitsemää apajaa, 351–357, käyttävät Kerimäen Ruokoniemen nuottakunta ja Punkaharjun Susiniemen nuottakunta. Yhteisnautinta juontuu vuonna 1597 Kerimäen Ruokolahden kylälle jaetusta salopalstasta, joka sijaitsee Susiniemessä.⁶²

*** Vetokaudella 1972–73 kuusi kerimäkeläistä nuottakuntaa ei käynyt lainkaan yhteisveden apajilla. Myöhemmin ovat jotkut näistä kuitenkin osallistuneet apajien vetoon.

**** Luvut ovat ohjeellisia sen vuoksi, että käyttö voi vaihdella vuosittain Kesälahdella vallitsevan vapaan kilpailun takia. Vaikka apajapaikkojen käyttöä esittävissä kartassa ovat eräät yhteisveden apajat numeroitu (esim. C1–16), kuin nuottakunta C13 vetäisi niitä, ei se yleensä ole käynyt apajilla pitkien matkojen vuoksi.

Kartta 10. PURUVEDEN TALVINUOTTA-APAJAJAIKAT VETOKAUDELLA 1972-73.

PURUVEDEN TALVINUOTTA-APAJAT VETOKAUTENA 1972-1973

1. Kalliin kolo	61. Selkäluuvon syrjä
2. Immon apaja	62. Vanha apaja
3. Apramin päiväpuolen kohti	63. Tuhkaluuvon syrjä
4. Apramin päiväpuolen kolkka	64. Ruoho
5. Apramin päiväpuolen kolkka	65. Karin haikka
6. Tiiran luoto	66. Talvihauta
7. Pankki	67. Keskimmäinen
8. Yösuaren itäpuolen kohti	68. Kiven alunen
9. Yösuaren itäpuolen kolkka	69. Kuusisuaren apaja
10. Lyyti	70. Selkäluuvon koho
11. Santra	71. Huavan apaja
12. Harjun apaja	72. Lammashauta (Pässi)
13. Nikku	73. Pärnän hauta
14. Puuttoman salmi	74. Ohtahauta
15. Huavan apaja	75. Hauta
16. Koivuniemen korva	76. Niemi
17. Koivuniemi	77. Ristniemi
18. Petrin lahti	78. Ketunsärkkä
19. Mykkisuaren apaja	79. Saihoniemi
20. Nierisluuvon kohti	80. Kuussuaren keskimmäinen
21. Nierisluuvon kolkka	81. Kuussuaren Poroniemen puoleinen korva
22. Petrin piä	82. Kuussuaren Rastin puoleinen korva
23. Kiven alanen	83. Tiiron selkäreuna
24. Petrin uusapaja	84. Tiiron välikkö
25. Peukalonniemi	85. Tiiron keskimmäinen
26. Peukalonniemen kolkka	86. Tiiron Poroniemen puoleinen reuna
27. Linnaluuvon hauta	87. Puutikan kohti
28. Välvesi	88. Puutikan korva
29. Linnaluuvon kohti	89. Poroniemen piä
30. Linnaluuvon kierokolkka	90. Poroniemen korva
31. Saunan alanen	91. Niemimmäinen
32. Pajusalmi	92. Mosos
33. Tiiran koilliskasa	93. Kalliinväli
34. Hangasniemi	94. Liukkulahdi
35. Hangasniemen kolkka	95. Karjalan ranta
36. Pirssin alunen	96. Louhiniemen korva
37. Viäräsuari	97. Kankaan alunen
38. Viäräsuaren kolkka	98. Louhiniemen hauta
39. Sammaleen luoto	99. Vakan kallio
40. Liejiin luoto	100. Liävän alus
41. Nijan niemi	101. Naurisniemi
42. Liisteluo	102. Papukalliin kohti
43. Liisteluvon kolkka	103. Papukalliin syrjä
44. Vanha apaja	104. Tuhkaluuvon haikka
45. Vanhan apajan kolkka	105. Tuhkaluuvon korva
46. Kiven alanen	106. Talviapaja
47. Kiven alasen kolkka	107. Kotaniemi
48. Ukon luoto	108. Kotahauta
49. Salmen apaja	109. Kiven alanen
50. Kopelon luoto	110. Karin apaja
51. Kopelon kolkka	111. Muta-apaja I
52. Kohoapaja	112. Muta-apaja II
53. Nieriisen apaja	113. Välikkö
54. Koekankanta	114. Kyyrönniemen keskusapaja
55. Koekankannan kolkka	115. Kyyrönniemen hauta
56. Rönkkö	116. Natsi
57. Rönkön kolkka	117. Kiviapaja
58. Katajaluoto	118. Karvinen
59. Mujeluoto	119. Kuurna
60. Selkäluoto	120. Pitkäapaja

Torohvin apajat

121. Joensuu
122. Joensuun syrjä
123. Korvan syrjän syrjä
124. Korvan syrjä
125. Korva
126. Korvan alanen
127. Kalliin alanen
128. Kalliin alasen syrjä
129. Kalliin alasen syrjän syrjä
130. Nenäke
131. Kohoapaja I
132. Kohoapaja II
133. Käräke
134. Mäntyranta I
135. Mäntyranta II
136. Mäntyranta III
137. Mäntyrannan keskranta
138. Kalliin kuve
139. Hiekanpiä
140. Talviapaja
141. Välvesi
142. Kalliin alanen
143. Paksuniemen apaja
144. Siika-apaja I
145. Siika-apaja II
146. Pajunpiän pieni apaja
147. Pajunpiän keskiapaja
148. Pajunpiän rinneapaja
149. Mantsin piäapaja
150. Mantsin matala
151. Mantsin kohoapaja
152. Levonsaaren vasen syrjä
153. Levonsaaren keskiapaja
154. Levonsaaren oikea syrjä
155. Harjusluuvon nenäke
156. Harjusluoto I
157. Harjusluoto II
158. Harjusluuvon nenäkkeen syrjä
159. Nilos
160. }
161. }
162. }
163. Selkäharjun piäapajat
164. }
165. }
166. }
167. Törisevän luoto
168. Törisevän apaja
169. Lahenlaita
170. Särkänniemen kohti
171. Särkänpiän nurkka
172. Ruhko
173. Onkluoto
174. Onkluuvon nurkka
175. Pajunpiä
176. Kuorreluoto
177. Suuren luuvon apaja
178. Selänlajian apaja
179. Saaren keskiapaja
180. Pitkäniemen apaja
181. Hirven apaja
182. Lehtoniemen piä
183. Laitimmainen
184. Hiekkaniemi
185. Hiekkaniemen kolkka
186. Honka
187. Korva
188. Tyssi
189. Harmaan kiven hauta
190. Iso kivi
191. Emäntä
192. Harjun nenä
193. Kymppi
194. Antin apaja
195. Matala
196. Matalan reijän kolkka
197. Uusapaja
198. Juuma
199. Nivunki
200. Suetsi
201. Kytö
202. Välikkö
203. Kaunikki
204. Huasianniemi
205. Säyneenniemi
206. Siikaluoto
207. Kopelon pitkinselekänen
208. Kopelon suaren särkän apaja
209. Leppälähen apaja
210. Tyttökiven apaja
211. Vanhan paikan ranta
212. Pekkalan ranta
213. Hietasuaren taus
214. Korven alasen muarannan apaja
215. Onkluoto
216. Koven alasen mualuoto
217. Lapon tauksen apaja
218. Lapon pitkinselekänen
219. Hummonrannan apaja
220. Hummonrannan kolkka
221. Mansikkaniemen apaja
222. Jokapäevänen
223. Jokapäeväsen laita
224. Hiekkaluoto
225. Hiekkaluuvon laita
226. Varpaniemi
227. Varpaniemen laita
228. Ollilan raja
229. Kososen apaja
230. Rauvan kallio
231. Välvesi
232. Saunalahti
233. Niätsalmen suu
234. Niinisuaaren apaja
235. Niinisuaaren nurkka
236. Valta-apaja
237. Lyhyt
238. . .
239. Konnunpelto
240. Kuikkaluoto
241. Välikkö
242. Kivihauta
243. Pöyvänpä
244. Uusin apaja (tehty 1973)

245. Partaheikki
246. Partaheikin Myhkyrän puoleinen nurkka
247. Partaheikin Huttusuaren puoleinen nurkka
248. Torohvin apaja
249. Pajuluoto
250. Pajuluuvon laita
251. Ahokas
252. Majan hauta
253. Koivun alus
254. Puavalin hauta
255. Tölkkään pitkä
256. Tölkkään keskimmäinen
257. Tölkkään hauta (lyhyt)
258. Tienalusapaja
259. Korsun apaja
260. Niemen apaja
261. Luuvon apaja
262. Mustaniemen apaja
263. Raja-apaja
264. Keskimmäinen
265. Lyhyt
266. Selkäharju
267. Selkäharjun korva
268. Elsa
269. Kanan hauta
270. Lautahauvan korva
271. Lautahauta
272. Kipin apaja
273. Luoto
274. Kakkoslouhi
275. Ykköslouhi
276. Suurhauta
277. Lavvin apaja
278. Raja-apaja
279. (nimetön)
280. Puuteapaja
281. (nimetön)
282. Lämnen hauta
283. Luoto
284. Uluppo
285. Välvesi
286. Rännäli
287. Kanan pitkä
288. Sammaleen kohtiapaja
289. Sammaleen nurkka
290. Laurin luoto kohti
291. Laurin luoto nurkka
292. Hauta
293. Kokon apajan kohti
294. Kokon nurkka
295. Enanselän apajan kohti
296. Enanselän nurkka
297. Suarenpiä
298. Sammal
299. Huvilan alus
300. Läntinen lepänuoto
301. Itäinen lepänuoto
302. Vasaran matalampi nurkka
303. Vasaran kohti
304. Vasaran syvempi nurkka
305. Vehkan vasara (eteläinen)
306. Vehkan vasara
307. Kaunislahti
308. Raja-apaja
309. Pienkokko
310. Piäkokko
311. Unkuoppa
312. Välkallio
313. Hiekan nokka
314. Lepänniemen sivu
315. Kalliin hauta
316. Louhirannan apaja
317. Kulmuksen halkihauta
318. Kulmuksen etu
319. Pänkkärin kohti
320. Pänkkärin nurkka
321. Louhirannan nurkka
322. Louhirannan kohti
323. Poltetu
324. Viehkatien apaja
325. Katajaluoto
326. Kiven alanen
327. (nimetön)
328. (nimetön)
329. Itikkaniemen laitimmainen kohti
330. Itikkaniemen laitimmaisen nurkka
331. Salmen korva
332. Laiturin luona
333. Vehkakallio, matalamman laita
334. Vehkakallio, syvemmän laita
335. Tulusniemen kohti
336. Tulusniemen nurkka
337. (nimetön)
338. Talvihauta
339. Ruoko
340. Rahinluuvon matala
341. Rahinluuvon apaja
342. Antin luoto
343. Ilta-apaja
344. Ukko-Puatsi
345. Puatsin nurkka
346. Puatsin päiväpuolen apaja I
347. Puatsin päiväpuolen apaja II
348. Ievan hauta
349. Ievan apaja I
350. Ievan apaja II
351. Pienen kalliin apaja
352. Suuren kalliin apaja
353. Suuren mustan apaja
354. Suuren mustan nurkka
355. Pienen mustan apaja
356. Pienen mustan kohti
357. Lahen apaja
358. Yösuaren etuveto
359. Yösuaren takaveto
360. Koivuluuvon Ryngän laita
361. Koivuluuvon Mäkrän laita
362. Viärapaja
363. Reiman apaja
364. Reiman nurkka

Punkaharjun Vaaran 6 nuottakunnalla oli omilla kalavesilläään ja yhdellä vuokravedellä yhteensä 45 apajaa, ts. keskimäärin 7,5 apajapaikkaa yhtä nuottaa kohden. Tämän lisäksi oli yhdellä vaaralaisella nuottakunnalla yksityiskäytössään 6 vuokra-apajaa. Punkaharjun Susiniemen nuottakunnalla oli taas 7 apajaa jaettavana yhden kerimäkeläisen nuottakunnan kanssa.

Kesälahden Villalan kalastuskunnassa toimivalla yhdellä nuottakunnalla oli vedettävänään peräti 15 apajaa. Suurin osa näistä sijaitsi kuitenkin niin matalissa vesissä, että nuotanveto ei niissä kannattanut kuin alkutalvella. Kahta apajaa 15:sta vuoroteltiin Kesälahden kylän kalastuskunnan nuottien kanssa.

Kesälahden kylän kalastuskunnan 59 apajapaikkaa olivat jakaantuneet Rastin kylän ja Poroniemen ynnä Kerelin kylän kanssa niin, että 8 nuottakuntaa veti 36 apajaa (Villalan nuotan kanssa 2 apajaa), ts. 4,5 apajaa yhtä nuottaa kohden. 4 nuotalla vedettiin 23 apajapaikkaa, vajaa 6 apajaa per nuotta.

Purujärven kalastuskunnan alueella oli kaiken kaikkiaan 20 apajaa, joita veti kaikki 3 nuottakuntaa, noin 6 apajaa yhtä nuottakuntaa kohden.

Yhteisvesiin kuulumattomien apajapaikkojen lukumäärän suhteen vallitsee Kerimäen ja muitten kuntien välillä melkoinen ero. Suurella osalla Kerimäen nuottakunnista oli enemmän apajapaikkoja yksityisessä käytössä, kuin mitä Punkaharjun ja Kesälahden nuottakunnilla oli valittavanaan yhteisistä apajapaikoista. Kaikkiaan oli kerimäkeläisillä nuottakunnilla keskimäärin kaksi kertaa enemmän apajapaikkoja käytössään kuin muilla. Eroja tasoittavat jonkin verran yhteisvesien apajat, joita kerimäkeläisillä on vähemmän kuin toisilla. Tosin kun Kerimäen yhteisvesiapajista oikeastaan vain yksi oli verrattain huonosti antava, niin Kesälahden yhteisvesiapajista oli sellaisia ainakin 4 apajaa.

Nuottakunnalle on eduksi se, että sillä on valittavana erityyppisiä apajapaikkoja runsaasti ja monenlaisilla alueilla. Tämä on seurausta siitä, että alkutalvesta muikot ovat *hajallaan* matalahkoilla vesialueilla, kun taas kevättalven alkaessa *kala ruppii palliintummaan yksin paekkoihin*. Lisäksi vielä kalan kerääntyminen tapahtuu eri vuosina järven selän eri osiin, mikä määräytyy järven jäätyamisen aikana vallitsevan tuulen mukaan. (Esim. Purujärven alueella selän jäätyessä etelätuulten aikana saattavat matalat apajat antaa hyvin vielä tammikuussa.)

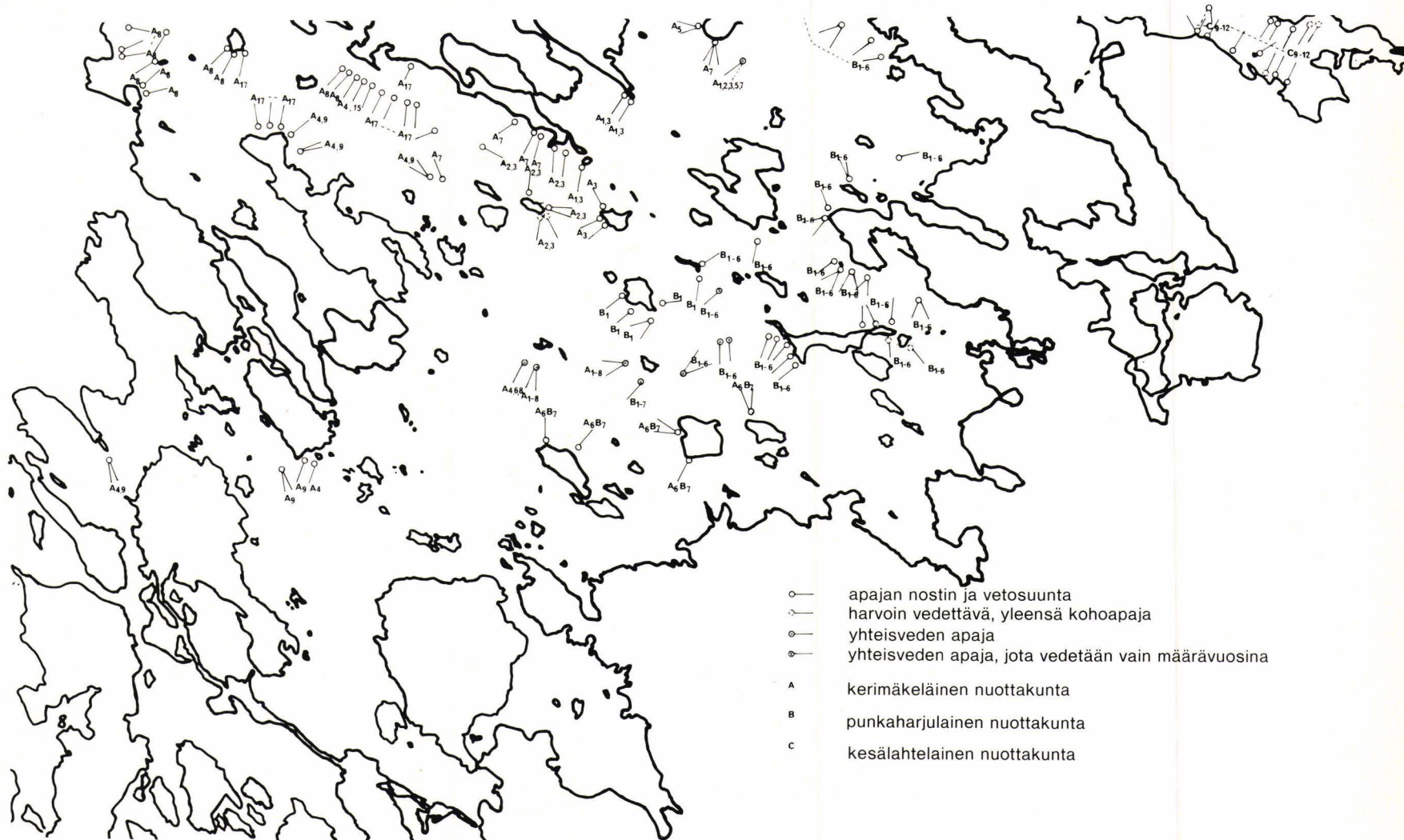
Eri apajien enimmäismäärä, minkä nuottakunta ehtii yleensä talven aikana käyttää, on 20–25 apajaa*. Tammi–helmikuussa kalaa ei kuitenkaan saada kuin tietyiltä hauta-apajilta, ja tällöin on nuottakunnalle etua, jos sillä on hallinnassaan näitä *santti-* (kerimäkeläinen nimitys) tai *valta-appaita* (kesälahtelainen nimitys).

Kerimäkeläisillä nuottakunnilla oli omia tai jonkin nuottakunnan kanssa yhteisiä santtiapajia 2–5 kappaletta. Sama määrä valta-apajia oli myös Kesälahden kalastuskuntien alueilla, mutta niiden käyttöön oli oikeus kaikilla alueen nuottakunnilla. Kesälahtea edullisemmassa asemassa olivat puolestaan Vaaran nuotat, joilla oli vedettävänään läpi talven toistakymmentä hyvin antavaa apajaa.

On oletettavissa, että apajamäärät ovat suhteellisesti jakaantuneet ainakin koko 60-luvun ajan edellisellä tavalla, sillä nuottakuntien määrän väheneminen on ollut samansuuntainen kaikkien kuntien alueilla.

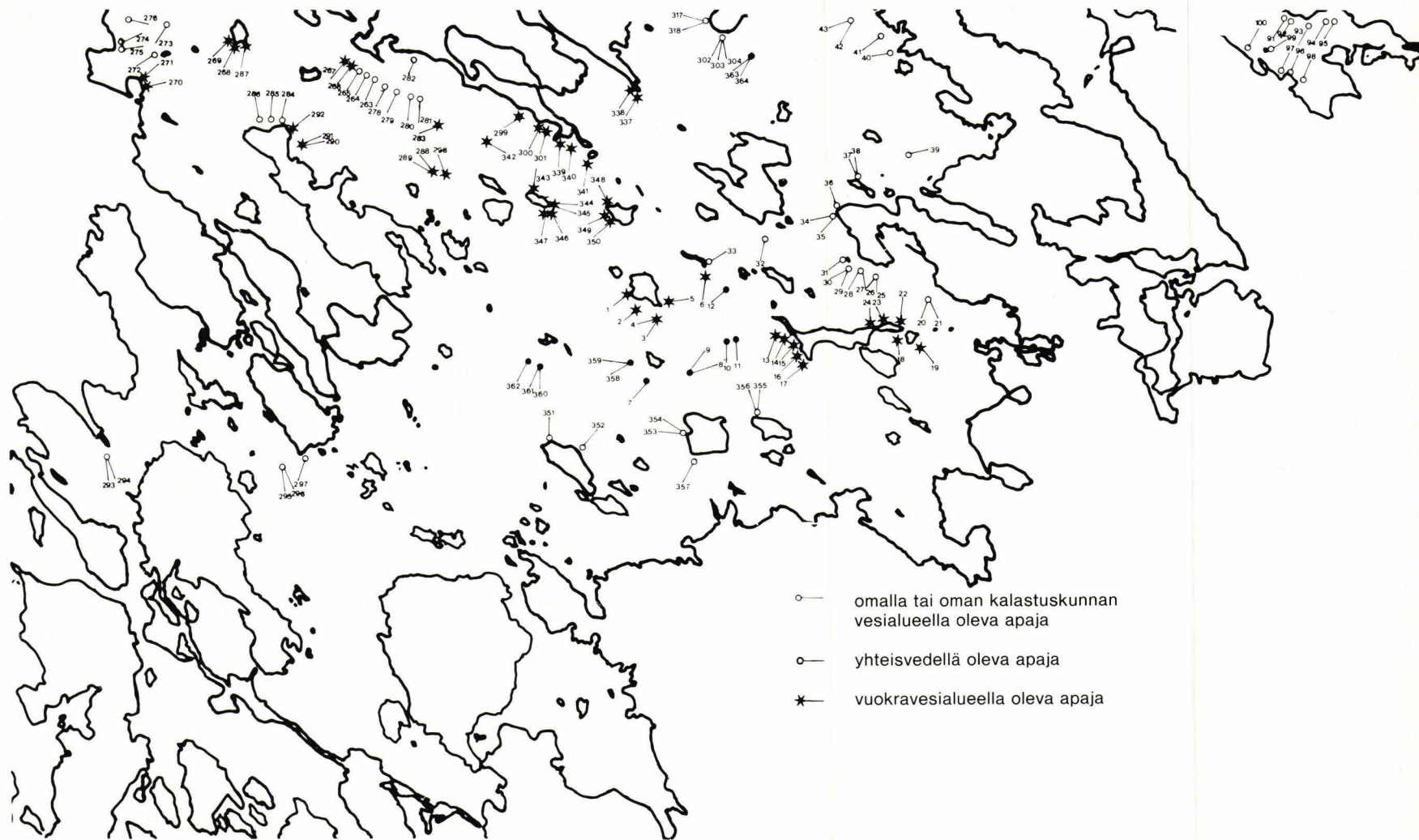
* Hyviä apajia käytetään yleensä 1–2 viikon jaksoissa, ts. *kun appaa on tyhjä*, kannattaa yrittää uudestaan vasta kyseisen ajan jälkeen, johon mennessä kalaa on ennättänyt uudestaan kerääntyä paikalle.

Kartta 11. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNTIEN APAJAPAIKAT VETOKAUDELLA 1972-73.

Kartta 12. PURUVEDEN TALVINUOTTA-APAJA-PAIKKOJEN OMISTUSSUHTEET VETOKAUDELLA 1972-73.

Lukumääräinen apajien jakautuma ei kuitenkaan paljasta riittävän tarkasti kalaveden kalapotentiaalin todellista jakautumista nuottakuntien kesken. Nimittäin, se määräytyy paljolti apajien käyttötavoista, joihin on jo viitattu, koska eräissä kalastuskunnissa apajien käyttö on vapaa, toisissa säännöstelty. Yksityisapajien käytössä taas esiintyy nuottakuntien kesken lomittaisuutta. On siis tarkoituksenmukaista selvittää ne yhteisölliset systeemit, joitten mukaan apajien hyödyntäminen säätyy. Tarkastelu tullaan suorittamaan kuntakohtaisesti, jotta ilmenisi, onko kalavesien jakotavalla ollut vaikutusta yhteisöllisen systeemin muotoon ja millä tavalla tämä vaikutus ilmenee.

12.2.2. Kerimäen alueen apajapaikkojen käyttö

Kerimäen jakokunnissa suoritettu vesien pirstominen on koko ammattimaisen talvinuotavedon ajan ollut perustana sille, että nuottakunnilla on ollut nautinnassaan sekä yksityiskäyttöisiä apajia että kunnan vesialueella olevia yhteisapajia, paitsi kunnan vesien rauhoitusaikana 1930-luvulla.

Sellaisten yksityiskäyttöisten apajien suhteen, joita vain yksi nuottakunta on vetänyt, ei luonnollisestikaan ole syntynyt yhteisöllisiä menettelytapoja. Paria poikkeusta lukuun ottamatta ei myöskään sellaisten apajien suhteen, joita kaksi nuottakuntaa käyttää, ole täytynyt ryhtyä varsinaisiin sopimuksiin. Nuottakunta, jolla on vähemmän yksikköosuuksia apajia sisältävään kalaveteen, antaa yleensä etuoikeuden päänuotalle eikä kilpailua synny.

Yksityiskäyttöisiä apajia on omistussuhteen perusteella kolmea eri tyyppiä:

- 1) Apajat, jotka ovat yhden tai useamman saman nuottakunnan osakkaan omistuksessa. Kalavedellä saattaa tämän lisäksi olla muitakin omistajia, mutta näiden omistuksellinen osuus kalaveteen on tällöin vähäinen.
- 2) Apajat, jotka sijaitsevat suurehkon kalastuskunnan alueella, jonka omistajaenemmistö ei kuulu kalastajiin. Tässä tapauksessa nuottamiehet kuuluvat siis omistuksen ja edelleen määräysvallan puolesta vähemmistöön.
- 3) Puhtaat vuokra-apajat, jotka ovat joko ammattimaista kalastusta harjoittamattomien omistuksessa tai joihin nuottamiehellä on kalavesiosuuksien vähäisyyden takia olematon sananvalta.

Vetokaudella 1972–73 oli kerimäkeläisillä nuottakunnilla käytössä viitisenkymmentä talviapajaa (167:stä), jotka kuuluivat joko toiseen tai kolmanteen yksityisapajatyyppiin ja joiden vuokrahintaa on pidettävä merkittävänä.

Ensimmäiset apajien vuokraamiset tapahtuivat jo 1920-luvulla, mutta todellinen *vuokrapel* alkoi vasta kunnan hallinnassa olevien yhteisvesien rauhoituksen jälkeen. Varsinkin sellaisten kalastajien, joilla oli niukasti omia apajia tai ei ollenkaan, oli yritettävä saada vuokra-apajia hallintaansa. (Muina mahdollisuuksina oli lyöttäytyä tilallisten nuottiin tai lopettaa nuottaus kokonaan.)

Vuokrauksen alkuaikoina suoritettiin apajavuokra luontoistaloudellisesti *kalaosina* niin, että viides osa saaliista meni vuokraajan suihin.⁶³ Hierottaessa vuokrasopimusta apajapaikasta saattoi isäntä virkkaa partaansa pyyhkäisten: »*Kyl siinä suap vettee, mutta viijees kilo kuuluu miulle.*» Apajista voitiin maksaa vuokra myös vuotuisena kertakilomääränä, mikä apajaa kohden vaihteli 50 kilosta 100 kiloon.*

* Puruveden alkuvaiheen vuokrat olivat varsin pieniä verrattuna sellaisten alueitten käytäntöön, joissa kalastus oli jo pitkään ollut varsin tärkeä, rahatalouteen liittynyt elinkeino. Esim. Kemijoella kuului saaliista puolet pyyntiveden omistajalle.⁶⁴

Vuokrapelin kiihtyessä alettiin järjestää huutokauppoja apajapaikoista. Kala-vuokrat saattoivat kuitenkin säilyä jopa 1950-luvullekin asti, jos nuottakunta oli tehnyt pitkäaikaisen sopimuksen:

Sotien aikana oli alettu pitää yhteisvesinä Harvaselällä olevien Eeva- ja Abramien saarten ympäristöjä, jotka kuuluivat Puruveden ulkopuolisten kylien omistukseen. Eräs Hälvän nuottakunta otti kuitenkin omistajasta selvän ja sai apajapaikat vuokratuksi 100 muikkukilolla. Sopimus kesti 50-luvun jälkipuoliskolle, jolloin vasta omistaja saattoi järjestää huutokaupan apajista. Nuottakunta ei kyennyt huutamaan apajia uudestaan, ja apajat siirtyivät erään kalastusta harrastavan kalakauppiaan hallintaan, minkä jälkeen seuraavassa huutokaupassa ne siirtyivät erälle vaaralaiselle nuottakunnalle. (Ensimmäiselle nuottakunnalle apajat olivat olleet niin tärkeitä, että kun apajat menetettiin, oli nuottakunnan lopetettava.)

Apajavuokrauksien yleistyttyä syntyi tiettyjä säännöksiä, jotka pitivät kilpailua kurissa. Vuokrista ryhdyttiin laatimaan kirjallisia sopimuksia. Vuokra-ajaksi sovittiin vähintään yksi vuosi, joskin kalastajat pyrkivät pitempiaikaisiin sopimuksiin. Tavallisin vuokra-aika on ollut 5 vuotta. Vuokria kuitenkin tarkistetaan vuosittain. Koska huutokaupoissa syntyi riitoja siitä, mikä oli entisen vuokraajan oikeus apajaan, jouduttiin asia käsittelemään oikeudessa.* Päätökseksi tuli, että aikaisemmin apajan vuokranneella nuottakunnalla oli etuosto-oikeus, ts. nuottakunta sai apajan vuokratuksi edelleen, jos se maksoi omistajalle saman hinnan, kuin mitä oli eniten tarjottu huutokaupassa. Toinen nuottakunta ei näin ollen päässyt edes *uhmarahallakkaan* apajan haltijaksi.

Sotien jälkeen alkoivat vuokrat nousta varsinkin santtiapajista varsin korkeiksi. 1970-luvulla ei ole ollut harvinaista, että yhden apajan hinta on noussut yli tuhannen markan. Tosin huonohkon apajan käyttöoikeuden on voinut saada parillakin sadalla markalla.

Sitä etua, minkä yksityisapajien käyttö on suonut kerimäkeläisille nuottakunnille, ovat vuokrat siis jonkin verran vähentäneet. Vetokaudella 1972–73 oli 7 kerimäkeläisellä nuottakunnalla hallinnassaan vuokra-apajia, joiden yhteisvuosivuokra kutakin nuottakuntaa kohden vaihteli 1 500 markasta yli 2 000 markkaan. 6 nuottakuntaa puolestaan joutui maksamaan merkittävän summan kalastuskunnalle tyyppi 2:n mukaisten apajapaikkojen käytöstä: Keskimääräinen vuokrahinta nuottakunnan kaikista apajista oli 500 markan paikkeilla, mutta saattoipa jonkin nuottakunnan maksut nousta lähelle tuhatta markkaa. Vain 4 nuottaa 17:sta oli ilman apajavuokrasitetta.

Kun kalastukseen liittyvä kilpailumentaliteetti lieveilmiöineen ei ole voinut purkautua yksityisapajien käytössä, niin kuin se purkautuu yhteisapajien vapaassa käytössä, on se ilmennyt kilpailuna vuokra-apajien hallinnasta. Näin on tapahtunut varsinkin sillä alueella, jossa yhteisvesien apajat tulivat vuoroteltuun 1950-luvun lopussa (ks. jäljempänä). Jos omistajan tapana on ollut vuokrata apajat ilman huutokauppaa, pidetään apajien hinnat yleensä salassa eikä niistä puhuta ainakaan muille nuottamiehille. Nimittäin jos hinta saadaan selville, voidaan apajan omistajalle tehdä korkeampi hintaisia tarjouksia. Tällaiseen menettelyyn on joskus liittynyt suoranainen vahingontekotarkoitus: Kun apaja saatiin kaapatuksi, ei sitä kuitenkaan toisen nuottakunnan harmiksi käytetty lainkaan.

Kerimäkeläisen talvinuottauksen vauhtiinpääsyyn on vaikuttanut oleellisesti selkävesien yhteisnautintamahdollisuus. Heti 1920-luvun alussa alettiin tehdä

* Muistitieto

yhteisvesille apajia ja suurin osa yhteisapajista saatiin tuolla vuosikymmenellä raivatuksi. Apajat tehtiin selkäluodoille, joilla oli tapana aiemmin kalastaa verkoilla ja siimalla ja joiden luonteen ja syvyyden kalastajat näin ollen tiesivät.

Jos apaja osoittautui hyväksi, oli sen teko varsin kannattavaa ja vaivanarvoista, sillä tapana oli, että apajan tehnyt nuottakunta sai pitää sitä lähes koko vetokauden omassa käytössään* Tähän käytäntöön vaikutti osaltaan se, että nuottakunta, joka ei tuntenut apajan luonnetta, repi helposti nuotan toisen tekemällä *vereksellä* apajalla. Joskus kävi kuitenkin niin, että jos uudesta apajasta alettiin saada runsaasti kalaa, syntyi katkeriakin riitoja apajan käyttö-oikeudesta.

1920-luvulla vallitsi Kerimäen yhteisvesillä *kilipapel*. Nuottakunta sai vetää sen apajan, jonka se oli kerennyt vallata. Muistetaan kuitenkin, että jo tällöin saattoi esiintyä sopimuksia siitä, että sama nuottakunta ei saanut vetää samaa apajaa peräkkäisinä päivinä, jos muita oli saapuvilla (ks. jäljempänä).

Ennen talvinuottauksen kehittymistä ammattimaiseksi oli apajan valtaus todennäköisesti tapahtunut siten, että uittosalko vietiin merkiksi laskimelle.** Muistitieto ei kuitenkaan saavuta kyseistä käytäntöä, vaan apaja on »aina» vallattu vasta sitten, kun nuotta on kuljetettu laskimelle: »Nuotta pittää *appaan*.» Yleisen tavan mukaan apajaa ei saanut *pyhittää*, ts. jos apaja oli vallattu, piti se myös vetää seuraavana päivänä. Jos näin ei toimittu, oli toisella nuottakunnalla oikeus tehdä uusi laskin alkuperäisen eteen ja vetää apaja. Talvinuottauksen voimaperäistyttyä olivat apajan pyhitykset aiheuttaneet vakaviakin riitoja, jopa niin että niitä jouduttiin käsittelemään oikeudessa. Oikeuden päätös perustui vanhaan käytäntöön, joka kielsi apajan pyhityksen.***

Kilpapel oli yhteisvesillä ollut varsin raisua. Jos haluttiin päästä yhteisapajille seuraavaksi päiväksi, kun oltiin vielä omilla apajilla, oli päivän apajanvetoon täytynyt lähteä pilkkosen pimeässä heti puolen yön jälkeen. Apaja saatiin vedetyksi mahdollisimman aikaisin ja ennätettiin ajoissa valtaamaan yhteisvesien apajia. Joskus oli aamuhämärissä otettu nuotta ylös laskimesta suoraan rekeen, jätetty näin päivän apaja vetämättä, ja kiireellä suunnattu kulku kohti yhteisvesiä.

Kilpailu aiheutti muitakin riitoja kuin pyhityksestä johtuvia. Jos samaan nostimeen oltiin yhtä aikaa vetämässä kahta apajaa, *piäappaata* ja *kolokkaa*, oli pääapajan vetäjällä etuoikeus. Oli sattunut, että kolkka-apajaa vetäneet nuottamiehet olivat saapuneet köysineen, jopa kelkkoineen, aikaisemmin ristiavan-noille. Tällöin pääapajan vetäjät olivat *silipasseet* kirveellä köydet poikki ja nuotta oli jäänyt jään alle, jolloin kolkan vetäjillä oli ollut edessään *naaruuhommat*. Riita saattoi syntyä myös siitä, että kun nuottakunta oli vetänyt samaa apajaa useamman kerran peräkkäin (mikä osoitti sen, että paikalla oli runsaasti muikkua), saattoi toinen nuottakunta vaatia apajaa itselleen ilman valtausta.

* Raja-Karjalan alueella jo pelkkä apajan jystäminen on antanut siihen koko vetokauden kestävästä omistusoikeuden.⁶⁵ (Tällöin on kysymys ollut ilmeisesti kotitarveluonteisesta talvinuottauksesta.)

** Virtasen mukaan Itä-Karjalassa talviapajan valloitus tapahtui yleensä muilla välineillä (salko, koukku, lapio) kuin nuotalla. Talviapajan valtausvälineenä oli uitto (salko; uitto-nimitystä ei nykyään tunneta) esimerkiksi Puruvedellä.⁶⁶ Sirelius mainitsee Laatokan pohjoisrannan siikanuotanvedosta, että laskin pyhitettiin viemällä sinne uittosalko.⁶⁷

*** Muistitieto.

Perusteluksi voitiin esittää se, että nuottakunta ei aikoihin ollut vetänyt kyseistä apajaa tai että olisi joutunut jättämään väliin yhden päivän vedon ehtiäkseen apajan valtaukseseen.

Erimielisyydet eivät kuitenkaan yleensä kärjistyneet *tuuppimista* pitemmälle, vain ani harvoin jouduttiin *päästämään hönöön*. Rangaistus- tai kostotoimenpiteitä ei muistitiedon aikana koskaan kohdistettu nuottaan, jota nuottamiehet ovat pitäneet *yhä viattomana kuin luontokappaletta*. Pitihän uusi laskinkin tehdä, jotta sai vetää toisen pyhittämän apajan. Vain köysiä saatettiin silpaista poikki kirveellä tai puukolla.*

Riitaisuutta saattoivat aiheuttaa pienemmätkin kiusanteot, joiden on katsottava kuuluvan olennaisena osana apajien yhteiskäyttöön, ts. nuottakuntien välisiin kontakteihin. Kiusanteko kohdistui useimmiten eri kylien nuottakuntiin. Saman kylän nuottamiehet sitten naureskelivat kujeille, mikä vahvisti yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Keksimällä erilaisia kujeita saatiin raskas nuottatyö myös mielenkiintoisemmaksi. *Piettiin jännitystä yllä* mm. seuraavilla konsteilla: Kun nuottamiehet, joilla oli hyvät hevoset käytössään, huomasivat toisen nuotan yrittävän jonkin apajan valtausta, saattoivat miehet panna liikettä toisiin lähtemällä täyttä ravia kohti apajan laskinta, vaikka tarkoituksena ei ollut valtaaminen. Joskus saattoi taas nuottakunta, joka joutui avaamaan apajan, pidentää väliaikaisesti salkoja, jolloin seuraava nuottakunta joutui harmikseen avaamaan apajan uudestaan.

Viime sotien jälkeen alettiin kalaa saada erinomaisen hyvin. »*Muikkua ois tullu vaekka naisen hammeella.*» Nuottakuntia alkoi liikkua »epävirallisesti» yhteisveden apajilla, vaikka vuoden 1929 rauhoitukset olivat olleet edelleen voimassa. Apajien yhteisöllisessä käytössä oli kuitenkin tapahtunut tarkennuksia, mihin oletettavasti vaikutti se, että oli yhä enemmän totuttu yksityisapajien vetoon. Tiettyjä kaukana sijaitsevia yhteisveden apajia alettiin sopimuksellisesti vuorotella. Sovittiin ns. jällelleenmenokiellosta: Nuottakunta ei saanut vetää apajaa uudelleen, ennen kuin kaikki kyseisellä apaja-alueella olleet nuottakunnat olivat vetäneet apajan.

Hälvän nuottakuntien keskuudessa oli myös tapana, että jos jokin nuottakunta oli ilmoittanut menevänsä Harvaselän tietylle apajalle, niin toiset nuotat kunnioittivat sitä, eivätkä lähteneet kilpailemaan apajasta. Riitoja pääsi kuitenkin syntymään, kun jokin nuottakunta ei välittänyt sopimuksista. (Harvaselän apajillahan kävi myös Vaaran nuottia.) Erimielisyyksien takia alettiin nuottakuntien kesken pitää kokouksia. Riidan sovittelijana ja usein ratkaisijana toimi kokouksissa *esimies, muita piätänsä pitemp tietonikkari*, jolla oli arvovaltaa ja joka tiesi perinnäiset tavat nuottauksessa.

Kerimäen yhteisapajilla loppui kilpapeli lähes kokonaan Yleisveden hoitokunnan perustamisen jälkeen. Vain Pihlajaniemen edustan apajilla ei tämän jälkeen vuorajakomenettely ole aina ollut voimassa. Yhteisvesien apajapaikat jaettiin kyläkuntien kesken niin, että Hälvän kylällä ja sen eteläpuoleisilla kylillä oli oikeus apajapaikkoihin 358–364. Koska nuottakuntia on alueella ollut runsaasti, on apajien käyttö määrätty vuorottelulla. Kaikilla alueen nuottakunnilla, joille hoitokunta myöntää vuosittain oikeuden apajiin, on ollut vedettävänä apajat 358–361. Tämän lisäksi Hälvän nuotat ovat saaneet vetää apajia 363 ja 364, kun taas *mantereen* nuottakunnilla on ollut käytössä apaja 362.

* Muualla Karjalassa ei aina nuottaa kunnioitettu. Esimerkiksi Paanajärvellä voitiin rangaistukseksi leikata nuotan perä irti.⁶⁸

Vetopäivät on määrätty tarkasti nuottakunnille: Ennen vetokauden alkua kokoontuvat nuottamiehet yhteiseen kokoukseen, missä vuorot jaetaan käyttämällä vanhaa itäistä menettelyä, arpomista.⁶⁹ Apajien nimet kirjoitetaan paperilapuille, jotka kääritään rullalle ja pistetään hattuun. Kunkin nuottakunnan edustaja nostaa hatusta vuorollaan paperirullan, joka ilmaisee, millä yhteisveden apajalla ja milloin nuottakunta saa aloittaa*. Esimerkiksi vetokaudella 1972–73 oli 8 nuottakuntaa käyttämässä samoihin nostimiin vedettäviä apajia 358 ja 359 sekä 360 ja 361. Tällöin vetojärjestys tuli sellaiseksi, että Yösaaren etuvedon (358) saanut nuottakunta x veti ensin kyseisen apajan ja sen jälkeen nuotta y veti samana päivänä Yösaaren takavedon (359). Nuotat z ja v vetivät samalla tavalla apajat 360 ja 361. Seuraavana päivänä siirtyivät nuotat x ja y vetämään apajia 360 ja 361 päinvastaisessa järjestyksessä, ja apajille 358 ja 359 tulivat uudet nuotat (z ja v lähtivät omille vesilleen), jotka sitä seuraavana päivänä siirtyivät apajille 360 ja 361 jne. Kun kaikki 8 nuottakuntaa olivat käyneet apajat läpi, alkoi kierros uudelleen niin, että nuottakunnat x ja y vetivät apajat 358 ja 359 päinvastaisessa järjestyksessä kuin edellisellä kerralla. Periaatteena on ollut siis se, että vuorottelusta on pyritty saamaan mahdollisimman tasapuolinen.

Kun nuotanveto alkaa yhteisvedellä, on apajan aukaisuvelvollisuus sillä nuottakunnalla, jolle arpa on suonut ensimmäisen vuoron. Tätä pidetään tasoituksena siitä edusta, jonka ensimmäinen vuoro tuo nuottakunnalle. Jos kukaan nuottamiehistä ei tiedä apajan aukaisemiseen tarvittavia maamerkkejä, on ollut tapana pyytää joku vanhempi nuottamies neuvomaan merkit.

Kerimäen pohjoisen alueen nuottakunnilla on ollut oikeus yhteisveden apajiin 192–200. 1960-luvun alussa järjestettiin apajien käyttö vuorotteluun, koska apajien vetoa olivat anoneet lähes kaikki nuottakunnat. Kaikki vuorottelussa mukana olleet nuotat eivät kuitenkaan käyttäneet oikeuttaan, ja kun tästä koitui haittaa muille nuotille, ei vuorottelua kestänyt kuin yhden vetokauden ajan. Tämän jälkeen yhteisapajat olivat vetokauteen 1973–74 saakka vapaasti vallattavissa, mitä rajoitti vain jälleenmenokielto. Koska yhteisapajilla käyvillä kolmella nuottakunnalla oli varsin pitkät matkat apajille, järjestettiin vetokaudella 1973–74 jälleen vuorottelumenettely. Apajat jaettiin kolmeen ryhmään, ja arvottaessa kukin nuottakunta sai yhden ryhmän, jonka apajia oli oikeus yksin vetää viikon ajan. Tämän jälkeen tapahtui ryhmien vaihto. Kyseisen vetokauden jälkeen siirryttiin kuitenkin uudelleen kilpailumennettelyyn.

Jonkinmoiseen vuorotteluun on menty myös eräillä yksityisapajilla. Niillä kolmella kerimäkeläisellä nuottakunnalla, joilla on ollut oikeus saman suureen kalastuskuntansa apajiin (yksi nuottakunta veti ainoastaan niitä), on ollut vedossa samat määräykset kuin pohjoisen alueen yhteisapajilla: jällelleenmenokielto sekä apajan valtaus nuotalla. Kaksi Hälvän nuottakuntaa on puolestaan vuorotellut 60-luvun puolivälistä lähtien eräillä apajilla, joita on saatu käyttää kaksi päivää kerrallaan.

Sillä kerimäkeläisellä nuottakunnalla, jolla on ollut kaikki apajansa yhteiset yhden punkaharjulaisten nuotan kanssa, on ollut tapana pääasiassa vetää tiettyjä apajia (351, 352) ja harvemmin toisia (353–357), joita puolestaan punkaharjulainen nuottakunta veti.

* Paperilappuarvonta näyttää yleiseltä tavalta Suomessa 1800-luvun puolivälin jälkeen. Näin on menetelty järviyhtiöiden keskuudessa, kun on arvottu maapalstoja.⁷⁰ Samaa menettelyä alkoivat Hailuodon talvinuotat käyttää apajien arpomiseen vuonna 1896.⁷¹ Myös Itä-Karjalassa on käytetty paperilappuarvontaa.⁷²

Kerimäen Hevossalon nuottakunnalla ja Punkaharjun Vaaran nuottakunnilla oli yhtäläinen oikeus Kopelon apajapaikkaan (50 ja 51).^{*} Apaja oli kilpailusysteemin mukaisesti vallattavissa aina 1960-luvun jälkipuoliskolle saakka, jolloin Vaaran nuottakunnat sopivat keskenään, että vetoa ei aloiteta ennen kello 8:aa. Hyvänä kala-aikana ennätti kerimäkeläinen nuotta tämän takia aina ensimmäisenä apajalle, joten Vaaran nuottakunnat olivat huonommassa asemassa. Apajan vuorottelusta päästiin kuitenkin sopimukseen. Joka toisen viikon ajan sai kerimäkeläinen nuotta käyttää apajaa ja joka toisen viikon ajan taas vaaralaiset nuotat yhteisesti.

Koska kerimäkeläinen nuotanveto on 1950-luvun lopussa muuttunut yleisluonteeltaan varsin rauhalliseksi yksityiskäyttöisten apajien ja yhteisapajavuorottelun takia, on nuotanvedosta muodostunut nykyaikaisen ammattityön kaltainen: Läpi vetokauden lähdetään nuotanvetoon säännöllisesti kello kuuden tai seitsemän paikkeilla. Kilpailtaessa yhteisapajista jouduttiin nuotalle lähtemään paljonkin aikaisemmin, säkkipimeässä, jolloin salkoja uitettiin joskus lyhtyjenkin valossa. Tuiskuilmat saattoivat puolestaan pitkittää lähtöä aamun sarastukseen saakka. Työn säännöllisyyttä ovat lisänneet myös moottorikulkuneuvot, joiden valojen ansiosta pimeässä matkaaminen on vaivatonta eikä nuottauksen aloittaminen ole hankalaa. Paluu apajalta tapahtuu puolenpäivän jälkeen kello yhden tai kahden maissa. Maalis-huhtikuun aikana, jolloin on lupa vetää kahta apajaa, tapahtuu paluu vastaavasti myöhemmin. Loppukevällä, jolloin jää on *mustaa* (lumi on sulanut jäältä), voidaan nuotalle lähteä kuitenkin jo aamuhämärissä varsinkin, jos on odotettavissa kirkas ilma. Toinen apaja saatetaan tällöin vetää iltahämärissä.

12.2.3. Punkaharjun alueen apajapaikkojen käyttö

1920-luvulla oli punkaharjulaisten nuottakuntien keskuudessa nuotanveto ollut samanluonteista kilpapelinä kuin Kerimäellä. Punkaharjuhan kuului Kerimäkeen vuoteen 1924 saakka, ja tämänkin jälkeen yhteydet olivat hyvät, sillä molempien kuntien nuotat kävivät selkävesien yhteisapajilla.

Kun Vaaran kalastuskunta oli perustettu vuonna 1929⁷³, jatkettiin vanhaa nuottauskäytäntöä. Kiistojen syntyessä jouduttiin kuitenkin perinteisiä tapoja kirjaamaan pöytäkirjaan. Heti seuraavana vuotena todettiin, että nuotanvedossa tuli noudattaa vanhaa paikkakunnan tapaa siten, että apajien käytössä oli seurattava etupäässä vuorojärjestystä⁷⁴, ts. apajan sai vetää se nuottakunta, joka oli sen vallannut, mutta apajaa ei saanut vetää uudestaan, jos muita oli saapuvilla. Vanhan, kirjoittamattomiin sääntöihin perustuneen kilpailun aikana esiintyneitä mielivaltaisuuksia ilmeni kuitenkin edelleen, minkä vuoksi jouduttiin joskus nuottakuntia uhkailemaan oikeustoiminkin.⁷⁵

Vanhastaan oli ollut tapana, että nuottakunta, joka oli *perannut* uuden apajapaikan, sai apajaan yksityisen veto-oikeuden pitkähköksi ajaksi. 1950-luvulla määrättiin yksityiskäyttöiseksi vetoajaksi verekseen apajaan 30 vuorokautta, minkä jälkeen apajasta tuli *vanaha* ja sen suhteen oli alettava noudattaa vuorottelujärjestystä.⁷⁶

^{*} Apaja n:o 51 (kolkka-apaja) on harvemmin vedettävä, joten käsittelen paikkaa yhtenä apajana.

Vuonna 1952 Vaaran kalastuskunta muodosti toimikunnan, jonka tehtäväksi tuli tarkkojen sääntöjen teko nuotanvedon vuorottelusta.⁷⁷ Syntyneiden sääntöjen mukaan kalastuskunnan alue jaettiin kolmeen vetoalueeseen (perustana todennäköisesti vanha jakotapa) niin, että kolmen vanhan ja tunnetun apajan ympärillä oleva selkä muodosti aina oman alueensa. Apajat olivat: *Linnaluoto* (n:o 29), *Ukonniemi* (n:o 48) ja *Rönkkö* (n:o 56). Kullakin alueella oli noudatettava samoja sääntöjä:

Apajan valtaus oli tehtävä ainoastaan nuotalla, joka oli vietävä laskimelle. *Jystöksessä* olevaa apajaa (apaja aukaistiin ensimmäisen kerran kyseisenä talvena) oli nuottakunnalla oikeus vetää kaksi kertaa peräkkäin. Täysin uutta, perattua apajaa nuottakunta sai vetää entisen käytännön mukaisesti 30 vuorokautta. Jos jollekin apajalle pyrki useampia nuottakuntia, oli noudatettava apajalla saapumisen mukaista järjestystä, jonka mukainen veto oli aloitettava saapumisen jälkeisenä vetopäivänä. Tarvittaessa voitiin apajille määrätä kiertävä vuorojärjestys niitten nuottakuntien kesken, joitten käytössä esimerkiksi matkojen vuoksi apajat lähinnä olivat. (Kaikki nuottakunnat saivat käydä apajilla, joilla ei ollut määrättyä vetojärjestystä.) Vuorojärjestyksessä olevan apajan suhteen vallitsi erityismääräyksiä: Esimerkiksi jos nuottakunta ei käyttänyt omaa vuoroaan määräpäivänä eikä järjestyksessä seuraava nuotta ilmestynyt laskimelle seuraavaksi päiväksi, oli vuoronsa käyttämättä jättäneellä mahdollisuus vetää apajaa, mutta tämän jälkeen ei enää uudelleen. Vuorottelu jatkui sitten entiseen tapaan. Nuottakunnalla oli oikeus *lepuuttaa* vuoroapajaansa yhden päivän ajan (nuotan oli tällöin oltava laskimella koko ajan) silloin, kun saaliit olivat tavanomaisia tai parempia, mutta kaksi päivää silloin, kun saaliit olivat heikkoja tai jos apajalle ei ollut sovittu vuorojärjestystä. Jos jokin nuottakunta ei halunnut vetää sille määrättyä vuoroa ja laskimella odotti seuraava nuottakunta tulevan päivän vuoroaan, ei vuorojärjestykseen tullut muutosta, ja laskimella odotteleva nuotta sai vetää apajan seuraavana päivänä.⁷⁸

Pöytäkirjoista ei käy selville, kuinka tarkkaan apajille määrättyjä säännöksiä on noudatettu. Merkittävimpänä käytäntönä on kuitenkin ollut, että *nuotta ei sua männä jalelleen*, ts. vetää samaa apajaa perättäisinä päivinä. Vasta kun kaikki selällä olevat nuotat ovat käyneet apajalla, voi nuottakunta vetää sen uudelleen. Käytäntö on seläkohtainen. Apajakohtaiset vuorot ovat käytössä säännöissä esitetyillä apajilla. Apajaa saa nuottakunta *huiluttaa* kaksi päivää, ennen kuin se on pakko vetää. Poikkeuksena jalelleenmenokieltoon on ollut ensinnäkin se, että Vaaran kaukaisella vetoalueella Rönkössä sai nuotan uudelleen viedä vedetyn apajan laskimelle, jos muita nuottakuntia ei näkynyt tulevaksi. Toisena poikkeuksena on ollut, että jos selällä on jäänyt vapaaksi ainoastaan sama apaja, jonka nuottakunta on juuri vetänyt, on nuotalla tällöin luonnollinen oikeus vallata apaja uudestaan seuraavaksi päiväksi.

Talvinuottauksen yhteisölliseen systeemiin on kuulunut vanhastaan ns. *arvoominen*. Apajan jo vetäneeksi saanut nuottakunta tai joku sen nuottamiehistä kiirehtii toiselle apajalle seuraamaan nuotan nostoa, jotta saisi selville, onko apajapaikalle kerääntynyt kalaa. Jos apajasta tulee runsaasti muikkuja, valtaa arvaamaan tullut nuottakunta sen itselleen. Vaaran nuottakuntien keskuudessa arvaamiskäytäntö on säilynyt ja moottorikelkkojen ansiosta lisääntynytkin. Tosin jalelleenmenokielto vaimentaa kilpailua, koska apajaa vetävällä nuottakunnalla ei ole uusintaoikeutta samaan apajaan, vaikka paikalle olisi kerääntynyt runsaasti kaloja. Arvaamiskäytäntöä tarkastelen lähemmin kesälahtelaisten nuotanvetosysteemien yhteydessä.

Vaaran nuottakuntien keskuudessa on 1960-luvun jälkipuoliskolla solmittu kiintoisa *herrasmiessopimus*, joka on rauhoittanut kilpailua huomattavasti. Nuottakunnat eivät saa aloittaa nuotanvetoa, ts. eivät saa työntää uittosalkoja laskimeen ennen kello 8:aa aamulla. Maaliskuun alusta lähtien ei rajoitusta

kuitenkaan ole. Tämän sopimuksen avulla nuottatyö on tehty kerimäkeläisten mallin mukaan nykyaikaisemmaksi. Aamuvarhaisella tapahtunut nuotalle lähtö, johon kilpailu pakotti kaikki nuottakunnat, on saatu loppumaan. Tosin kilpailumentaliteetti on ilmennyt nyt siinä, että apaja yritetään vetää mahdollisimman nopeasti, jotta uusien apajien valintamahdollisuus olisi suuri.

Yhtäläinen nuottauskäytäntö on ollut voimassa koko sillä alueella, jota vaaralaiset nuottakunnat hyödyntävät, ts. kalastuskunnan alueella, yhteisvesillä ja kalastuskunnan vuokraamalla vesialueella. Vuonna 1952 solmittiin Vaaran kalastuskunnan ja Säämingin kansanopiston kanssa vuokrasopimus ns. Petrin vesialueesta. Alueella sijaitsee 10 talviapajapaikkaa. Nuottakunnan, joka käy vetämässä apajia, on suoritettava omistajalle luontoistaloudellinen vuosi-vuokra, 50 kiloa muikkua.⁷⁹

Rajoituksena kilpailuun apajista on edellä mainittu viikottainen vuorottelu Kopelon apajapaikasta Hevossalon nuottakunnan kanssa. Samanlainen rajoitus koskee yhteisveden apajaa n:o 7, jota vuorotellaan viikottain Punkaharjun Susiniemen nuottakunnan kanssa.

Vain yhdellä vaaralaisella nuottakunnalla on ollut käytössään vuokra-apajia, kuten edellä on jo ilmennyt. Kuuden apajan kokonaisvuokra noudattelee kerimäkeläistä, suhteellisen korkeaa vuokratasoa. Huolimatta yksityisapajistaan on nuottakunnalla ollut samat oikeudet yhteisapajiin kuin muillakin nuottakunnilla.

12.2.4. Kesälahden alueen apajapaikkojen käyttö

Kesälahden kunnan nuotanvetoalueella on apajien käyttö ollut aina yhteistä niin, että yhteisvesien apajat ovat olleet kaikkien nuottakuntien vedettävissä ja kalastuskuntien apajat alueen nuottakuntien yhteisessä käytössä. Kesälahden kylän kalastuskunnan alue tosin jakaantuu epävirallisesti kahtia Rastin kylän ja Poronien ynnä Kerelin kylien kesken. Villalan kalastuskunnan apajien käyttö on siinä mielessä poikkeus, että siellä ei nuottausta ole harjoittanutkaan 1960-luvun puolivälin jälkeen kuin yksi nuottakunta.

Apajien käyttö on Kesälahdella säilynyt kaikkein vanhakantaisimpana. Se on ollut viime vuosiin saakka täydellistä kilpapelii, jota ei ole rajoittanut edes jällelleenmenokielto.

Talvinuottauksen muotoutuessa ammattimaiseksi perattiin runsaasti syviä apajapaikkoja, joiden käyttöön oli pitkäaikainen yksinoikeus apajan tehneellä nuottakunnalla. Kesälahden kylän kalastuskunnan pöytäkirjaan merkittiin vuonna 1915 vereksen apajan yksityiskäyttöajaksi 2 kuukautta.⁸⁰ 1920-luvun lopussa apajaan etuoikeuttavaa aikaa lyhennettiin 30 vuorokaudeksi. Ajan lasku oli aloitettava perkauspäivästä.⁸¹

Nuottakunnat ovat vallanneet apajat koko muistitiedon ajan nuotalla.* Apajan veto on tapahtunut siinä järjestyksessä, miten apajalle on saavuttu. Talven kylmimpinä aikoina, jolloin kalat ovat painautuneet *yksiin* hautapaikkoihin ja antavia apajia on vähän, saattaa apajalle muodostua kolmenkin

* On ollut vanhastaan käytännössä Kesälahden kuten muillakin kilpailualueilla, että apaja on pitänyt vetää sillä nuotalla, jolla se on vallattu. Tällä sopimuksella on estetty se kesänuotalla tapahtunut keinottelu, että ensin on seuraavan päivän apaja vallattu kesänuotalla, jonka jälkeen on vedetty kuluvan päivän apaja, ja seuraavana päivänä on vedetty vallattu apaja talvinuotalla.

nuotan jono odottelemaan vuoroaan. Tällöin viimeinen nuotta joutuu pitämään useamman päivän vapaa-ajan. Jonotettaessa syntyi usein riitoja. Esimerkiksi kun nuottakunta, joka oli vetovuorossa, yritti saada vetonsa *ylpäeväseks*, ts. apajaa pyrittiin pitämään hallussa pyhäpäivään saakka, jotta siihen välipäivänä olisi kerääntynyt muikkuja, syntyi kiistoja. Nämä riidat johtivat lopulta siihen, että määrättiin ajankohdat, mihin mennessä apajanveto piti aloittaa, ettei se venynyt seuraavaan vetopäivään. Vetoon oli ryhdyttävä kello 11:een mennessä vetokauden alusta helmikuun loppuun saakka ja maaliskuun alusta lähtien kello 15:een mennessä.

Kun moottorikelkkojen alkaessa yleistyä 1970-luvun alussa apajakilpailusta tuli välillä niinkin rajua, että nuotalle piti lähteä jo kohta puolenyön seutuvilla, jos aiottiin saada seuraavaksi päiväksi kunnollinen apaja, niin määrättiin kalastuskuntien kokouksissa, että vetoa ei saanut aloittaa ennen kello 7:ää.⁸² Tämä rauhoitti kilpailua ja tasoitti sitä etua, minkä moottorikelkat olivat antaneet erälle nuottakunnille.

Näitten rajoitusten lisäksi on satunnaisesti määrätty rajoituksia, jotka ovat nuottauksen yhteisöllisen systeemin kannalta sekundaareja. Kesälahden kylän kalastuskunnan alueella esimerkiksi tiettyjen apajien veto on kielletty määrättyinä vuosina kalanhoidollisten syitten takia.⁸³ Apajille on määrätty maksimipituus, joka vuodesta 1971 lähtien on ollut 7 vääntökertaa. Ensimmäiseksi vääntökerraksi lasketaan kolmen salkovälin etäisyys polviavannolta.⁸⁴

Vapaata kilpailua »puhdistavien» aikamääräysten ohella on parilla Kesälahden apajapaikalla aloitettu 1970-luvulla vuorottelu. Keväällä 1972 tekivät Kesälahden kylän nuottakunnat Villalan Hummovaaran nuotan kanssa sopimuksen Särkänniemen apajapaikan vuorottelusta (170–171). Särkänniemessä vedettiin samaan nostimeen kaksi apajaa, ja vetoalue sijaitsi osittain Villalan puolella ja osittain Kesälahden kylän kalastusalueen puolella. Koska paikka on varsin kalaisa, oli ennen vuorottelua joskus kolmenkin nuotan jono laskimella odottelemassa vuoroaan, ja tällöin villalalaiset saivat itsensä harvoin kiilatuksi apajalle. Sopimuksen mukaan Kesälahden kalastuskunnan nuotilla oli veto-oikeus parillisina päivinä, kun taas Villalan nuotalla parittomina päivinä.⁸⁵

Vetokaudella 1973–74 alkoi vuorottelu Purujärven nuottien kesken Selkäluodon apajista (60, 61), jotka olivat ylivoimaisesti parhaimmat kovimpien pakkasten aikana. Vuorojärjestyksen teko kävi helposti, kun alueella oli vain 3 nuottakuntaa. Jokainen nuotta sai vuoronsa aina joka kolmas päivä, ja joka kolmannella viikolla vetovuoro sattui maanantaiksi. »*Appaan veto män ylpäeväseks.*» Apajaa ei saanut *lepputtaa*, vaan jos nuottakunta ei vetänyt omalla päivävuorollaan, menetti se vuoronsa. Aikarajoitus loppui maaliskuun alussa, jolloin kahden apajan veto päivässä tuli sallituksi.

Kaikilla kilpailuluonteisilla yhteisapaja-alueilla on nuotanvedossa esiintynyt arvaamiskäytäntöä,* ts. nuottakunta on käynyt seuraamassa toisen nuottakunnan apajan vetoa. Varsinkin Kesälahdella se on säilynyt nuotanvetoon olennaisesti liittyvänä menettelynä, sillä arvaamassa käydään aina, kun se vain on mahdollista.

Arvaamiskäytännön elinvoimaisuuden syy ei ole yksinomaisesti se uteliaisuus, jota nuottakunta tuntee toisen nuottakunnan saalista kohtaan, vaan arvaamisella voidaan katsoa olevan kaksi yhteisöllisesti merkittävää tehtävää:

* Kulttuuri-ilmiönä nuotanvedon arvaaminen saattaa liittyä vanhaan ja laaja-alaiseen fennoskandinaaviseen arvaamistapaan, joka tosin on tarkoittanut arpomista jaettaessa saalista tai heinää.⁸⁶

Ensinnäkin se tasaa yhteisnautinta-alueella toimivien nuottakuntien saalismääriä. Toiseksi arvaaminen on kokonaisuuden kannalta tietynlaisen varmuuden tuoja, sillä sen avulla aina tiedetään, mille alueelle muikut ovat kerääntyneet ja miten muikkuparvet siirtyvät paikasta toiseen vetokauden aikana.

1970-luvun alkaessa tapahtunut moottorikelkkojen käyttöönotto kulkuvälineeksi on merkittävästi tehostanut arvaamiskäytäntöä ja sen kahta tehtävää. Moottorikelkan avulla voidaan nopeasti pistäytyä arvaamassa pitkienkin matkojen päässä olevalla apajalla, mikä oli hitailla hevosilla ja usein myös traktorilla mahdotonta.* Samalla kun voidaan vetokauden aikana käyttää aikaisempaa useampia eri apajia ja saaliiden määrät lisääntyvät näin ollen jonkin verran, tasoittuvat saaliit entuudestaan. Kiintoisa piirre, joka ei välttämättä ole positiivinen, liittyy moottorikelkkojen tehostamaan arvaamiseen. Nimittäin jos nuottakunta aikoo pysyä nautinta-alueen saaliinjaossa yhdenvertaisena moottorikelkkoja käyttävien nuottakuntien kanssa, on sen ollut pakko hankkia myös nopea moottorikelkka.** Tarkasteltaessa karttaa 7, joka esittää Puruvedellä tapahtunutta moottorikelkkojen leviämistä, huomataan, että vetokaudella 1972–73 oli esimerkiksi Kesälahden Rastin kylän 6 nuottakunnalla kahdeksasta käytössä moottorikelkka ja näistä 4 nuottakuntaa oli hankkinut kelkan lähes samanaikaisesti. Samantapaisesti on käynyt myös Kesälahden muitten kylien kohdalla paitsi Villalassa, jossa olikin vain yksi nuottakunta. Kerimäen eikä edes Vaaran vaimennetun kilpailusysteemin alueella ole vastavaa ilmiötä tuolloin ollut havaittavissa.

Moottorikelkkojen käytöstä aiheutunut kilpailun kiristyminen on Kesälahdella osaltaan aiheuttanut edellä mainitun nuottauksen alkamisaikarajoituksen. Nimittäin kun vuoden 1970 syksyllä tapahtui moottorikelkkojen läpimurto, niin seuraavaksi vetokaudeksi sovittiin määräämää nuottauksen aloittamiseen.

12.3. KALAVESIJAKOJEN VAIKUTUS APAJIEN YHTEISÖLLISIIN KÄYTTÖMUOTOIHIN JA NIIDEN VAIKIINTUNEISUUTEEN

Tähän tutkimukseen hankitun aineiston perusteella ei voida osoittaa, kuinka samantapaisia ovat yhteisölliset käytännöt eri puolilla Puruvedtä olleet ennen talvinuottauksen ammattimaisuuden alkua. Koska alue on maantieteellisesti verrattain yhtenäinen, on oletettava, että samantapaisuutta on varmasti esiintynyt. Tietynlaisten erojen voidaan kuitenkin ownastella vallinneen Kerimäen ja Kesälahden välillä. Merkittävin näistä on jällelleenmenokielto, joka virallistettiin Punkaharjun Vaarassa heti kalastuskunnan perustamisen jälkeen ja jota kerimäkeläiset sopimuksellisesti käyttivät heti sotien jälkeen yhteisvesillä. Käytännön on oltava vanhakantainen, vaikkakin se on ilmennyt piilevästi, ja vasta kilpailun kiristyessä se on aktualisoitunut »viralliseksi» sopimukseksi.

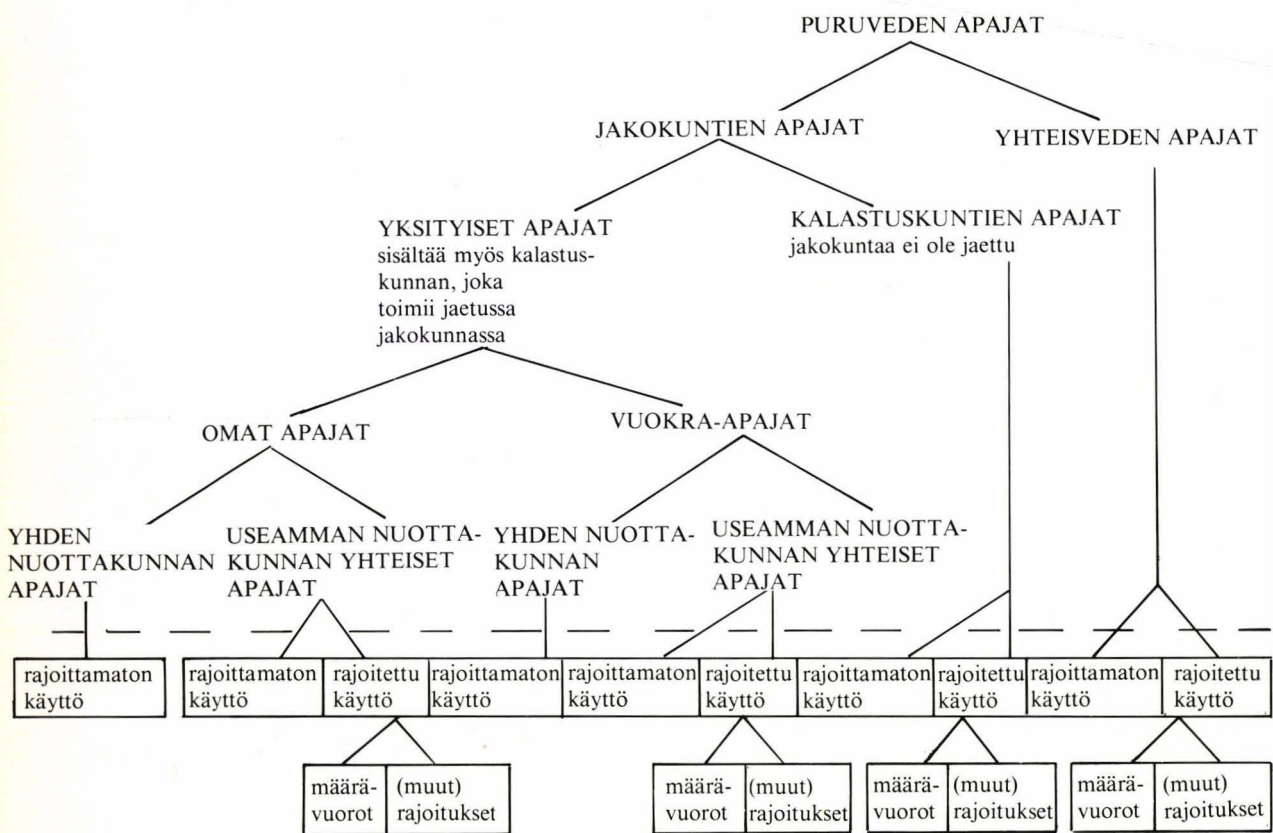
* Vielä 1960-luvulla voitiin arvaamisen korvikkeena tiedustella kalanvälittäjältä muitten nuottakuntien saalismääriä. Moottorikelkat tekivät kuitenkin tämän tavan tarpeettomaksi.

** Kiintoisa analogia tälle löytyy Lapin yhteisöllisen luontoiselinkeinon, poronhoidon, piiristä. Jotta poroja omistava poromies on voinut valvoa etujaan poronhoitotyössä, on hänen ollut hankittava moottorikelkka yhtäläisesti muiden kanssa.⁸⁷

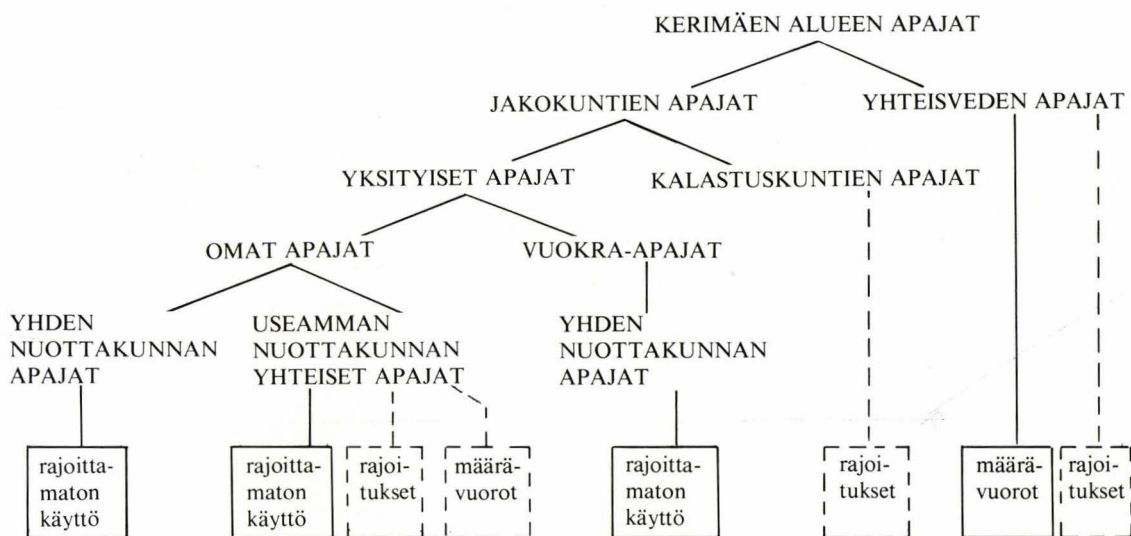
Ammattimaisen talvinuottauksen myötä kehittyi Puruvedellä kolme toisistaan poikkeavaa yhteisöllistä menettelyä. Oheisesta kaaviosta ilmenee se apajien omistuksellinen kokonaisstrukturi, joka on vallinnut Puruvedellä ammattimaisen talvinuottauksen ajan. Kaavion alaosa (katkoviivan alapuolella) koostuu niistä vaihtoehtoisista varianteista, jotka ovat olleet muodostimina nuottakunnan apajien käyttömuodoille eri nuotanvetoalueilla. Perustekijä niiden elementtien valinnalle, jotka ovat toteutuneet kullakin alueella, on ollut se, kuinka nautinta-alue on jakaantunut nuottakuntien käytettäväksi, ts. kuinka vesialueiden jako on toteutunut jakokunnissa. Niitten yhteisöllisten systeemien eroihin, joiden kalavesien jako on toteutunut samalla tavalla, voidaan katsoa vaikuttaneen aiemman perinnäisen käytännön ja tältä pohjalta tapahtuneen kehityksen.

Suurimmassa osassa Kerimäkeä, jossa kalavedet jaettiin perusteellisesti, on vallitsevana käytäntönä yksityisapajien nautinta. Tämä suo nuottakuntien kanssakäymisessä mahdollisuuden vain kahden, poikkeustapauksessa kolmen nuottakunnan keskinäisiin suhteisiin. Vain harvassa tapauksessa apajapaikan käyttöön liittyy näin ollen vuorottelua tai rajoituksia. Kerimäen nuottakuntien varsinainen yhteisöllinen toiminta tapahtuu yhteisvesien alueella.

PURUVEDEN APAJAPAikkojen OMISTUKSELLINEN STRUKTUURI JA APAJIEN KÄYTÖN VAIHTOEHTOiset MUODOT:

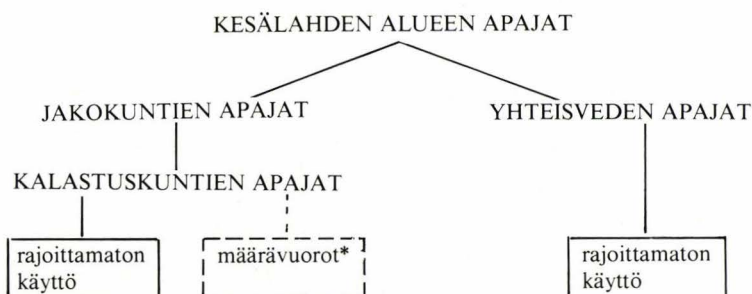
Ammattimaisen talvinuottauksen alkuvuosikymmeninä säilyi kotitarvenuottauksesta periytynyt vanhakantainen kilpailumenettely yleisenä yhteisvesien apajilla. Yhteisvesien rauhoitusten aikana apajien yksityiseen käyttötapaan kuitenkin ilmeisesti totuttiin ja ensin sovittiin vapaaehtoisesti apajien vuorottelusta ja sen jälkeen sovellettiin apajan yksityiskäyttötapaa niin, että nuottakunta sai täsmällisesti määrätyn vuoron yhteisiin apajiin. Poikkeuksen tästä muodostaa Kerimäen pohjoinen alue, jossa määrävuoroja ei yksinomaisesti ole käytetty, vaan apajien käyttöä on säännöstelty lievemmillä määräyksillä, kuten jällelleenmenokiellolla. Tämä on suurelta osaltaan ollut seurausta siitä, että koska kalavedet osassa pohjoista aluetta jaettiin vasta 50-luvun puolessa välissä ja erään kalastuskunnan apajia nauttii yhteisesti edelleen 3 nuottakuntaa, ei apajien yksityiseen käyttötapaan ole täysin totuttu.

(Katkoviivoilla karsinoidut käyttömuodot ovat poikkeuksellisesti tai vähäisinä esiintyviä muotoja.)

Kesälahden alueen jakamattomat kalavedet ovat luoneet apajien nautinnalle aivan päinvastaisen yhteisöllisen käytännön, kuin mitä oli Kerimäellä. Kalastuskuntien alueilla ovat nuottakunnat kilpailleet apajista täysin ilman rajoituksia, mikä on ilmeisen suora ja omaleimainen jatko kotitarveluonteiselle talvinuottaukselle. Käytännön säilymiseen lähes muuttumattomana on todennäköisesti vaikuttanut se, että kesälahtelaiset kalastuskunnat perustettiin ammattimaisen talvinuottauksen synnyn myötä 1910-luvulla. Ne muutamat 1970-luvulla syntyneet aikarajoitukset ja määrävuorottelut, jotka sinänsä eivät ole muuttaneet rajoittamatonta kilpailua, ovat seurausta kahdesta tekijästä. Ensinnäkin, kun kulkuvälineistön motorisoituminen horjutti liikaa vapaan kilpailun stabiliteettia, niin aikarajoituksilla suotiin kaikille yhtäläiset mahdollisuudet kilpailuun. Vuorotteluilla taas haluttiin tietyissä poikkeustapauksissa tasata saaliita ja saada nuottauksesta rauhallisempi ja säännöllisempi, minkälaisena nykyajan työteko ymmärretään. Kerimäellähän oli tällaiseen työskentelytapaan siirrytty jo toistakymmentä vuotta aikaisemmin apajakilpailun

päätyttyä lopullisesti. Kesälahden yhteisveden apajien käytössä on noudatettu samaa periaatetta kuin kalastuskuntien alueilla. Kesälahtelaisen hengen mukaisesti apajia ei ole jaettu edes kalastuskuntien kesken, vaan kaikki apajat ovat kaikkien nautinnassa.

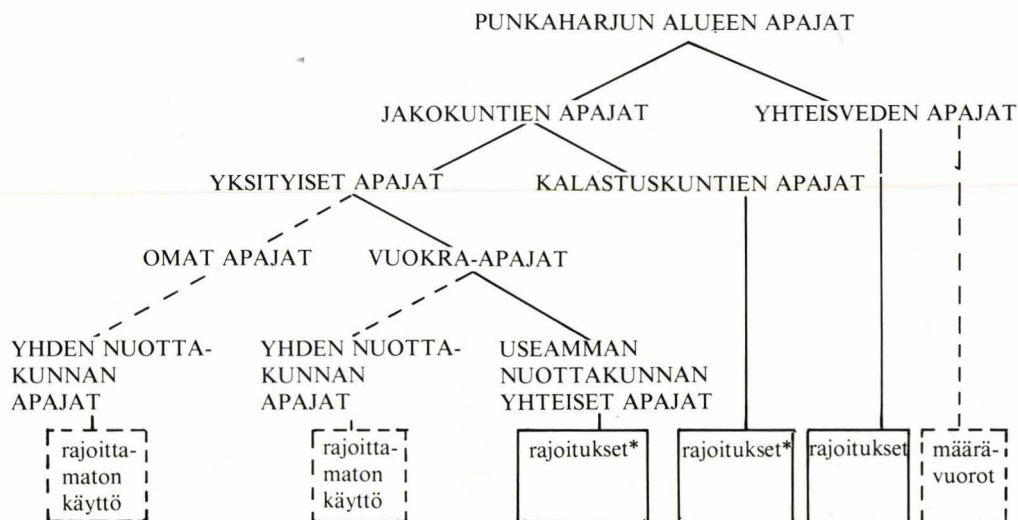

Kahden äärimmäisen apajien käyttömuotoalueen väliin jää Punkaharju. Punkaharjun alueella olivat vedet osittain jaetut, mutta se alue, jossa talvinuottakunnat pääosin sijaitsivat, oli jakamatonta vesialuetta ja yhden kalastuskunnan hallinnassa. Koska perinnäinen kalavesien käyttömuoto oli sama kuin Kerimäellä ja punkaharjulaisten kontaktit kerimäkeläisiin nuottamiehiin olivat apajien läheisyyden vuoksi tavanomaiset, on Punkaharjulla vallitseva apajien käyttömuoto sekoitus kerimäkeläistä ja kesälahtelaista muotoa. Yksityiskäyttöiset apajat on jaetulla vesialueella toimivalla nuottakunnalla. Kalastuskunnan apajilla vallitsee taas kilpailu, jota on rajoitettu eräillä säännöksillä ja määräyksillä. Kun kalastuskunta perustettiin vuonna 1929, määrättiin apajille perinnäisen käytännön mukaan jällelleenmenokielto sekä eränlaiset vuorot, jotka koskivat selkäkohtaisesti tiettyjä apajia. Myös 1960-luvun jälkipuoliskolla määrätty apajan vedon alkamisaikarajoitus rajoitti kilpailua. Kiintoisan lisän punkaharjulaiseen »sekamuotoon» antaa ensinnäkin se, että kalastuskunnalla on vuokravesiä. Näitten käyttöä koskevat samat määräykset kuin omien apajien käyttöä. Mutta vielä merkittävämpää on se, että eräällä kalastuskuntaan kuuluvalla on täysin omia vuokra-apajia.

Yhteisvesien apajien suhteen on vallinnut sama käytäntö kuin kalastuskunnan apajilla. Poikkeuksen muodostaa vain se vuorottelu, jota kalastuskunnan nuottakunnat käyvät yhdellä yhteisvesiapajalla yksityisapajat omistavan nuottakunnan kanssa.

Apajien yhteisölliset käyttömuodot ovat alueillaan niin vakiintuneita, että nuottamiehet pitävät oman alueensa käytäntöä lähes poikkeuksetta parhaimpana mahdollisena. Tämä konservatiivinen ajattelutapa osoittaa sen, että merkittäviä muutoksia apajien käytön suhteen ei ole voinut tapahtua sen jälkeen, kun kalavesien jakotoimitukset ovat rauhoittuneet. Pohdinta parhaimman käytännön löytämiseksi on irrelevantti tehtävä, sillä jokainen mallihan on muotoutunut omista lähtökohdistaan. Jos kalamäärän todennäköistä suuruutta

* Koska aikarajoitukset ovat vapaan kilpailun kannalta merkityksettömiä, ei niitä ole kaaviossa otettu huomioon.

pidettäisiin kriteerinä, olisi kerimäkeläinen malli edullisempi muita, sillä apajat ovat yksityiskäyttöisiä ja osittain tästä johtuen niitten määrä nuottakuntaa kohden on huomattavasti suurempi kuin muualla. Jos taas asiaa tarkastellaan sosiaalisesti, voidaan todeta, että yhteisapaja-alueet tarjoavat työtä useammille. Myös varmuus saaliista ja saaliin jakaantumisen tasapuolisuus ovat yhteisapaja-alueitten etuja. Varmuus ilmenee siinä, että kun nuottakunta voi käyttää suurta kalavesialuetta, niin jostain kolkasta on aina kaloja saatavilla, kun taas yksityisapajia käyttävän nuottakunnan saalismäärät voivat vaihdella valtavista määristä lähes olemattomiin seurauksena kullekin vuodelle ominaisesta kalan liikkumisesta. Tasapuolisuus ilmenee puolestaan siten, että kaikki nuottakunnat voivat yhtäläisesti seurata kalaparvien liikkeitä ja saada siitä yhtäläisen osansa.

Aina 1960-luvun jälkipuoliskolle asti ovat eri alueitten apajien käyttömuodot olleet täysin riippuvaisia asianomaisen nuottausyhteisön toimenpiteistä. Vasta sittemmin on kalastuksen katto-organisaation, Yleisveden hoitokunnan, toimesta alkanut yhteisöjen välinen yhteistyötoiminta, jonka seurauksena tietynlaista, apajan konkreettista käyttöä koskevaa yhdentymistä on tapahtunut. Koska yhdentymisilmiön tarkastelua ei voida suorittaa, ennen kuin on käsitelty talvinuottaussysteemin muita alkioita ja systeemin ulkopuolista kannattavuustekijää, tullaan se suorittamaan jäljempänä.

Koska nyt suoritettun kalavesialkion käsittely on osoittanut, että kussakin kunnassa nuottausyhteisöt ja niiden toiminta ovat selvästi omaleimaisia, tullaan kuntakohtaista tarkastelua käyttämään muissakin talvinuottaussysteemin alkioiden. Tämä ensinnäkin sen vuoksi, että nähdään, onko vastaavanlaista omaleimaisuutta havaittavissa muissakin alkioiden ja mahtaako se olla yhteydessä kalavesialkiossa havaittuun jakoon. Ja toiseksi, kyseisen jaottelun avulla monitahaisen aineiston käsittely tulee selvemmäksi.

* Koska kalastuskunnan alueella oleva vuorottelu tietyillä apajilla ei ole nuottakuntaakohtaisesti määrätty, lasken sen kuuluvan rajoitukset -ryhmään.

13. NUOTTAKUNTA, NUOTTATYÖVOIMA JA NUOTTAKUNTIEN ALUEELLISET OMINAISPIIRTEET

13.1. NUOTTAKUNTA JA NUOTTAMIEHET

13.1.1. Nuottakunnan yhtiöluonne ja koostumus

Nuotanveto perustuu usean henkilön yhteistoimintaan. Lähes poikkeuksetta henkilöt ovat muodostaneet keskenään yhtiön, nuottakunnan, *nuottaporukan*, jonka osuudellinen koostumus vaihtelee yleensä 2 nuottamiehestä 4 nuottamieheen.*

Puruveden talvinuottakunnat ovat vapaaehtoisia ja yleensä pelkästään kalastukseen liittyviä kansanomaisia yhtiöitä. Vetokaudella 1972–73 kerimäkeläisistä nuottakunnista 11, punkaharjulaisista kaikki 7 ja kesälahtelaisista 13 nuottakuntaa toimivat niin, että osakkaiden keskinäinen työsuhte oli pelkästään nuottatyö. Muitten nuottakuntien osakkaat tai osa osakkaista tekivät yhdessä tai vastavuoroisesti toisilleen tietynlaisia maatöitä, kuten puinitöitä, eikä tällaisessa työsuhteessa ollut ratkaisevaa osakkuus samassa nuottakunnassa vaan ennen kaikkea asuinpaikkojen läheisyys.

Vaihdantatalouteen liittyvät kansanomaiset yhtiöt on luokiteltu kahden tyyppiseksi. Ensimmäinen tyyppi on ns. kooperatiivis-kapitalistinen yhtiö, minkä määrittelyn kriteerinä on ensinnäkin, että työvoima muodostuu yhtiön osakkaista, ja toiseksi, että tuoton jako tapahtuu rahana. Toinen yhtiötyyppi on ns. kapitalistinen yhtiö, jonka työvoimana on palkkatyövoima.⁸⁸ Puruveden nuottakunnista osa on kyseisten määrittelyjen mukaan kooperatiivis-kapitalistisia ja osa edustaa kooperatiivis-kapitalistisen ja kapitalistisen yhtiön välimuotoa, jolloin yksi tai useampi nuottamies nuottakunnasta on palkattua työvoimaa.

Nuottakunnan vapaaehtoiseen yhtiöluonteeseen kuuluu demokraattisuus. Muistitiedon mukaan oli vielä 1920-luvun alussa nuottakunnilla johdossaan jonkinlainen *johtaja*, mikä lienee perintöä ajalta, jolloin talvinuottakalastus ei ollut Puruvedellä vielä kehittynyt ammattimaiseksi ja jolloin nuottauksen pääpaino oli kesänuotanvedossa. Nuottakuntaa hallitseva johtaja oli tavallisesti vanhin osakas, hänellä oli suurin nuottaosuus ja näin ollen eniten myös päätäntävaltaa. Puruvedellä vallinnut nuottakunnan johtajuusilmiö liittyy todennäköisesti itä- ja laatokankarjalaiseen käytäntöön, jonka mukaan nuottakuntaa johti nuottaisäntä.⁸⁹ Vallankäyttö on kuitenkin demokratisoitunut ammattimaisuuden myötä, ja nuottausta koskevat päätökset tehdään osakkaiden äänenemmistön mukaan. Jokaisen osakkaan ääni on samanarvoinen eikä riipu osuuden suuruudesta.

* Käsittelyn yksinkertaistamiseksi sisällytän jäljempänä nuottakuntaan myös palkkatyövoiman.

NUOTTAKUNNAN KOOSTUMUS:

Kiertomies ja uittomies vaihtavat tehtäviä jokaisen apajanvedon jälkeen. Kun nuotan siivet saadaan nostimelle, osallistuvat kummatkin nuottapuoliskon miehet oman siipensä nostoon. Uittomies vetää yläpaulaa ja kiertomies alapaulaa. Tehtäviä voidaan noston aikana vaihdella. Perän nostoon osallistuvat kaikki yhtäläisesti.

Vaikka demokraattisuus päätöksissä on nuottamiesten itsensä erityisesti korostama käytäntö, ei sen esteenä sinänsä ole nuottakunnan sisällä havaittava ryhmittyminen. Jos nuottakunta on rakentunut neljästä nuottamiehestä, jotka kaikki ovat osakkaita, jakautuu nuottakunta sisäisesti kahtia: Nuotanvedossa työskentelevät samat miehet aina samalla puolella vuorotellen työvaiheita. Näitten miesten keskinäisiä suhteita lähentävät välineistön yhteiset hankinnat, korjaukset tms. Syntyy henki *myö ja tuon puolen miehet*. Jos esimerkiksi apajaa valittaessa äänet menevät näin ollen tasan, ratkaisun asiaan tuo tällöin jonkun nuottamiehen piilevä johtajuus. Tällaista näkymättömän johtajan roolia kantava nuottamies on usein vanhin osakas nuottakunnassa tai hänen ammattitaitoonsa ja kokemukseensa luottavat nuottamiehet muista syistä.

Nuottakunnan henkilölliseen osakaskoostumukseen vaikuttavat useat eri tekijät, joiden merkittävyys vaihtelee Puruveden eri alueilla. *Kerimäen* niissä kylissä, joissa kalavesien jako on toimitettu varsin pitkälle, ratkaisevin nuottakunnan kokoonpanon määrääjä on luonteeltaan *taloudellinen*, nimittäin kalavesien omistus: Nuottamiehet, joiden kalavesillä on hyviä apajia, pyrkivät kerääntymään nuottakunnaksi. *Kerimäen Hälvän* kylässä kalavesien vaikutus alkoi näkyä kohta vesien jaon jälkeen, mikä ilmenee mm. siinä, että yleisten vesialueitten tultua rauhoitetuiksi vuonna 1929⁹⁰ vaikeutui kalavesiä omistamattomien kalastajien nuotanveto.

Toinen merkittävä tekijä kerimäkeläisten nuottakuntien koostumukseen on luonteeltaan *maantieteellinen*, nimittäin nuottamiesten asuinpaikkojen sijainti toistensa suhteen. Varsinkin ennen moottorikulkuneuvojen yleistymistä oli tärkeää, että nuottamiehet asuivat toistensa läheisyydessä. Välimatkojen kulkeamiseen ei tämän vuoksi kulunut turhaa aikaa, mikä oli merkittävä seikka, sillä vielä 1960-luvulla oli joskus tapana lähteä nuotalle jopa aamun ensimmäisillä tunneilla.

Nuottaosakkaiden välisillä sukulaisuussuhteilla ei näytä olevan erityisempää merkitystä nuottakunnan koostumukseen. Vaikka vetokauden 1972–73 nuottakunnista yhdeksässä oli *Kerimäellä* osakkaiden kesken sukulaisuussuhteita, vain neljän nuottakunnan edustajat ilmoittivat sukulaisuudella olleen jonkinmoista vaikutusta kokoonpanoon. Sukulaisuudella sinänsä on tietysti ollut eräänlainen taustamerkitys, sillä savo-karjalaisessa yhteisössähän tilojen halkomisen seurauksena sukulaistalouksia syntyi kantatalon lähistölle.⁹¹

Punkaharjun ja Kesälahden jakamattomien kalavesien alueilla ratkaisevinta nuottakuntien kokoonpanolle on ollut nuottamiesten asuinpaikkojen läheisyys. Kesälahdella näyttelee sukulaisuus lisäksi kokoonpanossa ilmeisestikin suurempaa osuutta kuin muissa kunnissa, sillä kesälahtelaiset nuottaosuudet säilyivät varsin myöhään suurina juuri niissä nuottakunnissa, joissa on ollut osakkaina sukulaisia. Jonkinlainen merkitys nuottakuntien kokoonpanoon on ollut suurten kalastuskuntien alueilla henkilöillä, jotka ovat nauttineet suurta arvovaltaa lähinnä sen takia, että he ovat olleet taitavia kalastajia ja luonteeltaan sovittelevia.

Kalavesien jakoon perustuva kalastusalueiden käyttö on siis osaltaan määrännyt ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet nuottakunnan koostumukseen. Toisen luonteisia tekijöitä ovat kaksi seuraavaa, joiden vaikutus on alkanut ilmetä 1960-luvun alusta lähtien lähes kaikkialla. Eräitten nuottakuntien koostumukseen ei asuinpaikalla ole ollut enää merkitystä, koska nuottaosakkaiden ja palkatun työvoiman vähentyessä on ollut pakko turvautua etäälläkin asuviin nuottamiehiin, jotka ovat olleet halukkaita nuotanvetoon. Toinen moderni tekijä kokoonpanon määräytymisessä varsinkin Kerimäellä liittyy ammattitaitoon. Vielä 1950-luvulla lähes jokainen nuottamies hallitsi ainakin alkeistekniikan verkkojen kunnostuksessa, mutta nykyään ei nuoremmilla nuottamiehillä tahdo enää *käpy pysyvä käessä*. Koska verkon kudonta- ja korjaustaidon omaava henkilö on lähes välttämätön nuottakunnassa, jotta nuotanveto ei

Kuva 95. 1960-luvulta lähtien on verkonpaikkauksen hallitsevan nuottamiehen rooli nuottakunnan kokoonpanossa tullut merkittäväksi, koska taito on paljolti hävinnyt. Ei nimittäin ole harvinaista, että laskimella tai nostimella joudutaan perän paikkuuseen, jota ilman nuottausta ei kannata jatkaa.

keskeytyisi pienten repeytymisten takia, pyritään hankkimaan nuottakunnan osakkaaksi kyseisen taidon omaava henkilö. Nuotan kunnostuksen taitava henkilö on tarpeellinen myös ennen vetokauden alkua, sillä joko hänen johdollaan laitetaan nuotta vetokuntoon tai hän saattaa tehdä sen yksinkin.

Itäsuomalaisille työyhtiöille on pidetty tunnusomaisena piirteenä lyhyttä kestoikää.⁹² Vaikka nuottakunnat voivat olla samassa kokoonpanossa vuosikymmenenkin ajan, pidetään kuitenkin sopimusaikana talvista vetoaikaa, jonka ajaksi nuottamiehet sitoutuvat nuottakuntaan. Kokoonpano ratkeaa syksyllä ennen vetokauden alkua. Jos kukaan edellisenä talvena mukana olleista osakkaista ei ilmoita muille eroaikeistaan ennen nuotan syksyistä kunnostusta, pidetään itsestään selvänä nuottakunnan entistä kokoonpanoa ilman, että siitä pitäisi erikseen sopia. Jos taas jostain syystä nuotan osakkaat haluavat erottaa jonkun nuottakunnastaan, ilmoitetaan päätös asianomaiselle keväällä heti vetokauden päätyttyä selvin sanoin: »*Nyt saat viijä verkkos poekkee.*»

Nuottakunnan yhteistoiminta sinetöidään ennen vetokautta suoritettavilla valmistelutöillä, joista tärkein on nuotan kunnostus. Muita valmistelutöitä ovat salon teko ja uittovälineistön tervaus. Koska nuotan kunnostus pumpuliverkkojen aikana oli nuottauksen ensimmäinen yhteistoiminnallinen vaihe, toisen vaiheen ollessa itse nuotanvedon, katson tarpeelliseksi yksityiskohtaisesti tarkastella kunnostustilaisuuden kulkua.

Jättien tulon alkaessa lähestyä sopivat nuottamiehet ajankohdan, milloin ryhdyttiin *nuotanpaikkuiseen*. Joku osakas lämmitti ison riihensä, jonne nuottamiehet kokoontuivat verkkoiheen. Kun miltei joka vuosi oli osa nuottaverkoista uusittava, oli ensimmäinen työ verkkojen värjäys. Väriliemi tehtiin seuraavasti. Lepästä kuorittu *parkki* pantiin suureen pataan, johon myös lisättiin jonkin verran pajun parkkia, jotta väriliemestä olisi saatu pitävämpi. Parkkia keitettiin kolmesta neljään tuntiin, kunnes väri irtosi. Värjäystä varten oli varattu iso astiallinen uunituhkaa, jossa *ves ei ollu käynny*. Myös itse väriliemeen voitiin sekoittaa hieman tuhkaa, mutta ei niin paljon, että liemestä olisi tullut *lipeää*. Kun väriliemi oli kylliksi jäähtynyt, aseteltiin verkot kostumaan pataan vajaan puoleksi tunniksi. Tämän jälkeen alkoi yksi mies nostella liemestä verkkoa valumaan ja samaan aikaan toinen mies sirotteli tuhkaa verkon päälle. Tuhkan avulla sidottiin väri hyvin verkkoon. Toinen värjäystapa oli seuraavanlainen: Verkot laskotettiin esimerkiksi tiinuun ja aina väliin ripoteltiin tuhkaa. Tämän jälkeen parkkivesi kaadettiin verkon päälle ja verkon annettiin kostua läpi. Värjäyksen jälkeen verkot ahdettiin kuivumaan riihen parsille *ahoksen* tapaan.

Kun verkot olivat kuivat, aloitettiin nuotan *puoliskon* l. siiven kokoaminen jamomalla *verkkopietimet* toisiinsa. Verkoissa olleet suuret korjaukset, kuten *kengitykset*, ts. paikkahavaksen laitot, olivat nuottamiehet suorittaneet valmiiksi jo kotonaan. Vain pienemmät paikkaukset voitiin suorittaa jamomisen yhteydessä. Vielä ennen sotia oli tapana verkkojen *jammeeseen*, ts. saumaan, kutoa silmät, ikään kuin koko puolisko olisi ollut yhtä ja samaa verkkoa. Jos näin ei tehty, ei uskottu saatavan kalaa. *Tiä ol taikoo* ja nykyään pietimien laidat vedetään jamottaessa vastakkain. Nuottapuoliskon jamomisen suorittivat puoliskoon kuuluvien verkkojen omistajat.

Kun puoliskot oli saatu valmiiksi, suoritettiin nuotan *tasominen*, ts. tarkastettiin, että nuotan puoliskot olivat yhtä pitkät ja *väki* alapauloissa yhtä suuri. Toinen mies veti toista puoliskoa ja toinen mies toista, ja samaan aikaan yläpaulassa olevien *tähtien*, merkkien, avulla, jotka olivat pietimien sauman kohdalla, tarkastettiin yläpaulojen pituus ja alapaulojen väki. Lopulta oli jäljellä enää nuotan *koeteleminen*, jottei nuotta olisi jäänyt *rammaksi*. Jos järvestä oli jo jää, vietiin nuotta avannolle, jossa verkko kerrallaan tarkastettiin, että korkitus ja kivistys olivat oikein suoritettut, ts. alapaula ei vedettäessä jäänyt laahaamaan pohjaa.

Nuotan kunnostus saattoi kestää useita päiviä, joskus viikonkin, ja tuona aikana tarjosi talo, jonka riihessä nuottaa laitettiin, nuottamiehille ruuan. Nuotan kunnostukseen kokoontui usein myös kylän muita miehiä lähinnä siksi, että olisivat voineet osallistua kunnostuksen jälkeen pidettyihin *jamojaisiin*. Puruvedellä yleisenä tapana pidetyt jamojaiset ovat juhlistaneet sen hetken, jolloin nuotta saatiin valmiiksi. Emännät kuljettivat riiheen kahvia, ja ukot aloittivat *norin* teon. Viinalla oli tärkeä osuus jamojaisissa, jopa niin tärkeä, että joillakin oli tapana ottaa jamojaisia jo nuottaa

tehtäessä ja väsähtää kesken kaiken. Kieltolain aikana haettiin pirtua tiedossa olevilta pirtukauppiailta tai hätätapauksessa käännettiin lääkärin puoleen pirtureseptin saamiseksi. Jamojaisiin kuuluvia erikoisruokalajeja ei muisteta olleen.

Nuotan kunnostaminen ja jamojaiset ovat muodostaneet sen tilaisuuden, jossa nuottakunta sai lopullisen yhteenkuuluvuudentunteen vetokautta varten. Jamojaisperinne on liittynyt melkein pelkästään vain talvinuottakuntiin ja on tunnettu myös idempänä Karjalassa, joskin toisen nimisenä. Esimerkiksi Säämäjärvellä talvinuottakuntia perustettaessa pidettiin juomingit, joita kutsuttiin *harjukkaiksi*.^{93*}

Kun 1950-luvun lopusta lähtien alettiin pumpuliverkot korvata nailonverkoilla, tulivat nuotat kestävämmiksi eikä nuotan verkkoja tarvinnut korjausta varten irrottaa toisistaan. Tähän vaikutti myös se, että 1960-luvulla alkoivat nuottakunnat pysyä henkilökoostumukseltaan vakaina. Tämän seurauksena nuotan kunnostukseen liittynyt jamojaisperinne on vähitellen hävinnyt.

Nuottakunnan kokoonpanoa on pidetty itsestään selvyytenä koko vetokauden ajan, kuten edellä on todettu. Jos syystä tai toisesta, esim. sovittamattomien riitojen takia, joku osakas ei omasta mielestään voi jatkaa yhteistyötä yhtiökumppaneittensa kanssa, voi hän lopettaa nuotanvedon, mutta ei saa ottaa verkkojaan pois nuotasta eikä ole oikeutettu vaatimaan verkkojen jätöstä erikoiskorvauksia. Menettely on ollut vanhastaan tapana karjalaisalueella, jossa kalastusyhtiöstä ei ole saanut erota eikä erottaa kesken pyyntikauden eikä myöskään pyyntivälineitä ole saatu ottaa pois.⁹⁶ Kerimäellä on sattunut perinteisen menettelyn vastaisia tapauksia, ja kun asia on viety oikeuteen, oikeusistuin on tehnyt ratkaisun vanhan käytännön mukaan ja on mm. määrännyt verkkonsa pois ottaneen nuottamiehen suorittamaan korvauksia muille nuottakunnan osakkaille.**

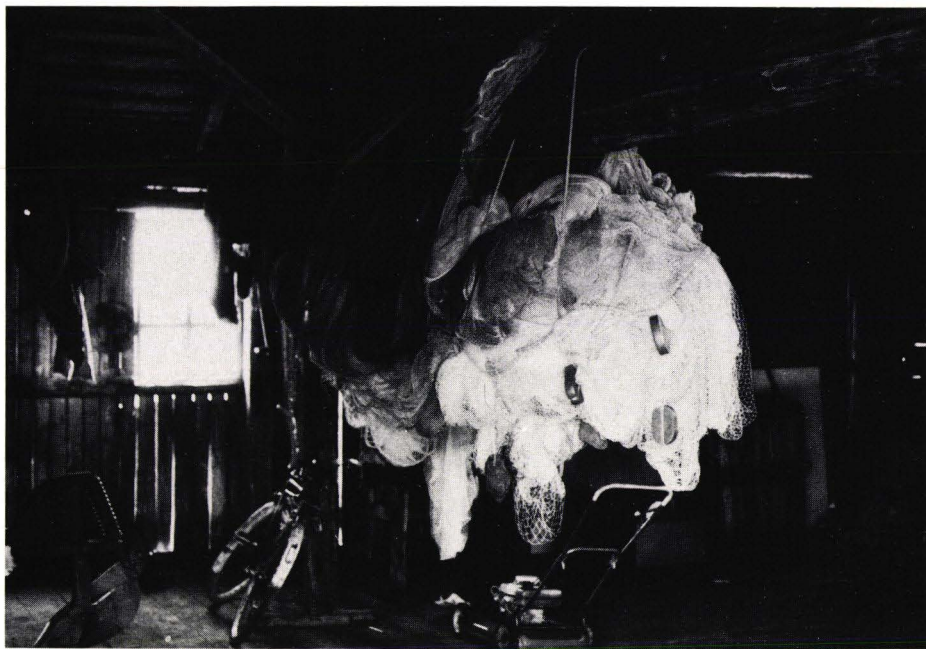
Yleinen piirre Puruveden nuottakuntien lukumäärän suhteen on 1960-luvun loppupuolelle saakka ollut, että määrä on pysynyt pitkiä aikajaksoja suhteellisen vakaana. Vaikka nuottakuntien kokoonpanoissa on tapahtunut usein lukuisia henkilömuutoksia, eivät nämä ole vaikuttaneet itse nuottien kokonaismäärään, sillä nuottamiehet ovat siirtyneet vetokauden päätyttyä vain nuottakunnasta toiseen. Siis: nuottakuntien kokoonpanojen vaihtelussa ratkaisevinta on ollut nuottakuntien kausittainen hajoaminen, mihin vaikuttavat syyt ovat yleisimmin kääntäen verrannollisesti samoja kuin ne, jotka vaikuttivat nuottakunnan koostumukseen. Esimerkiksi Kerimäellä osakas voi sanoutua irti nuottakunnastaan, jos ilmestyy mahdollisuus yhteistyöhön nuottakunnassa, jolla on hallinnassaan paremmat apajapaikat kuin entisellä. Jos taas nuottakunnan toimintaa alkavat osakkaiden asuinpaikkojen väliset pitkät etäisyydet häiritä esimerkiksi siten, että jonkun osakkaan sairauden vuoksi nuotalle meno päivittäin tulee epävarmaksi, koska tietoa ei heti saada, on nuottakunnan

* Myös lännessä, Varsinais-Suomessa, on ollut tapana nuottaa jamotessa järjestää viinakestit.⁹⁴

Tässä yhteydessä voidaan mainita pari puruveläistä tapaa, joitten on uskottu tuovan nuotalle kalaonnea. Kesälahden Villalassa on ollut nykypäivään asti tapana kysyä: »*Kuka se on viimeksi nauttin tavaroo koittanu*», kun alettiin solmia sikkopussia perään. Nuottamies, joka ilmoitti toimineensa viimeksi, solmi sikon ja toi nuotalle kalaonnen. Kerimäen pohjoisosassa on taas ollut tapana kysyä aamulla nuotalle tultaessa: »*Korjasitkos kalatuuri?*» Tarkoitettiin naisen kanssa makaamista edellisenä yönä.

Nuottaan liittyviä hedelmällisyyskultillisia tapoja on esiintynyt ainakin idempänä, mm. lyydiläisten keskuudessa on nuotan jamomispäivänä halailtu naisia nuotan päällä.⁹⁵

** Muistitieto.

Kuva 96. Nailonnuotan käyttöönotto on ollut osasyynä nuottayhtiön perinteisen työjuhlan, jamoajaisten, taantumiseen 1960-luvulla. Kun nailon on erittäin kestävä, ei nuotan eri osia tarvitse ratkoa erilleen vetokauden päätyttyä paikkua ja uusimista varten, vaan nuotta voidaan ripustaa kesän ajaksi kokonaisena vajan orrelle.

hajoaminen vetokauden päätyttyä todennäköinen. Tällaisia tilanteita ovat kuitenkin helpottaneet nykyiset puhelinyhteydet, joiden avulla voidaan nopeasti ilmoittaa muille osakkaille sairastuminen ja näin ollen voidaan yrittää hankkia osakkaan tilalle *päeväläinen*.

Kun viimeisen vajaan kymmenen vuoden aikana on tapahtunut huomattavan suuri nuottakuntien väheneminen, on tämä aiheuttanut uudentyyppisiä siirtymiä nuottakunnasta toiseen. Osalle lopettaneiden nuottakuntien osakkaista on siirtyminen elinvoimaiseen nuottakuntaan ollut mahdollista. Tämä on seuraus siitä, että joidenkin vanhempien nuottamiesten ikä on kohonnut niin korkeaksi, että heidän on ollut pakko lopettaa nuottatyö. Siihen että kyseiset nuottamiehet ovat pysyneet työssään vielä varsin iäkkäinä, on taas vaikuttanut se, että nuottamiesten pojat eivät ole olleet halukkaita jatkamaan isänsä ammattia (ks. kpl 13.1.4.). Jos kuitenkin nuottakuntien lopettamismäärä on niinkin suuri, kuin se viime aikoina on ollut, ei edellä esitetty suhde avointen työpaikkojen ja näihin pyrkijöiden välillä ole voinut pysyä tasapainossa, vaan usein nuottatöihin vielä halukkaiden on täytynyt hakeutua muihin *tiensiteihin*.

Tärkeän ryhmän nuottakunnan hajoittavista tekijöistä muodostavat riidat. Karjalaisesta nuottakunnasta on Virtasen mukaan voitu erottaa osakas yhteisellä päätöksellä mm. huonojen verkkojen takia, riitaisuuksien takia tai jos osakas ei tullut säännöllisesti nuotalle.⁹⁷ Nämä syyt ovat vaikuttaneet myös Puruvedellä, joskin kalastuksen ammattiluonteen takia ensimmäinen ja kolmas

syy ovat varsin harvinaisia. Yhtenä syynä Virtanen esitti riidat, joilla hän tarkoittanee henkilökohtaisia riitaisuuksia. Puruveläisiä nuottakuntia hajoittavat riidat voidaan jakaa sen mukaan, ovatko ne psykologisluonteisia vai sosiologisluonteisia.

Psykologisluonteiset riidat ovat verrattain harvinaisia. On kuitenkin joskus sattunut, että osakkaiden kesken on syntynyt niin katkeria henkilökohtaisia riitaisuuksia ja tällöin yleensä nuotanvetoon kuulumattomista asioista, että nuottakunta on saattanut hajota kesken vetokauden. Joskus on tapahtunut myös niin, että kun toisiinsa lähemmin tutustumattomat nuottamiehet ovat perustaneet uuden nuottakunnan, ovat he huomanneet kesken vetokautta, että eivät *luonnostaan* sopeudu yhteistyöhön. Yhtäläisten taloudellisten intressien takia nuottakunnan hajoaminen tapahtuu kuitenkin vasta vetokauden päätyttyä, sillä jos nuottakunta hajoaa, ei kenenkään nuottamiehen ole mahdollista enää sinä vetokautena harjoittaa nuottausta, koska muut nuotat ovat *täynnä*.

Sosiologisluonteiset riidat aiheutuvat vallitsevista olosuhteista ja ennen kaikkea nuottakalastajien ammatillisesta monimuotoisuudesta. Varsinkin aikana, jolloin kalan saanti on huonoa, saattaa seuraavanlainen ristiriita: Jos yksi osakkaista on lähes puhdas ammattikalastaja, on hänen pakko huonoinakin aikoina turvautua nuotanvetoon. Kun muilla osakkailla saattaa olla tarjolla muita töitä, esim. metsätöitä omissa metsissään, haluavat he ryhtyä näihin, joten syntyy kestämaton tilanne, joka johtaa enemmistön kannalta edulliseen ratkaisuun keskellä vetokauttakin. Tämän jälkeen ei ammattikalastaja tietystikään halua sitoutua seuraavaksi vetokaudeksi entiseen nuottakuntaansa. Tai päinvastoin: Joskus saattavat taas yhden osakkaan yksityiset työt estää häntä osallistumasta nuotanvetoon, ja jollei hän voi hankkia säännöllisesti vetomiestä tilalleen, syntyy muiden osakkaiden kannalta epävarma tilanne työn jatkuvuuden suhteen, mikä johtaa nuottakunnan hajoamiseen. Edellä olevat ristiriitaisuudet ymmärretään kuitenkin niin, että nuottakunnan hajoaminen tapahtuu yhteisymmärryksessä, eikä jälkeen päin kanneta kaunaa.

Edellä esitetyistä nuottakunnan kokoonpanoa määrittävistä tekijöistä voidaan yhteenvedon omaisesti erottaa perinteiset tekijät ja modernit tekijät ja näistä edelleen primaarit ja sekundaarit tekijät.

1. *Perinteisinä tekijöinä* voidaan pitää niitä, jotka ovat vaikuttaneet kokoonpanoihin etupäässä sinä aikana, jolloin talvinuottakuntien määrä on pysynyt vakaana, ts. 1960-luvun jälkipuolelle saakka. Perinteisistä tekijöistä primaareja ovat olleet ensinnäkin koko Puruveden alueella asuinpaikkojen läheisyys, joka on mahdollistanut ammatin säännöllisen harjoituksen, toiseksi pyrkimys parempien kalavesien käyttöön ja kolmanneksi pyrkimys ammattitaitoisen kalastajan nuottakuntaan. Näiden tekijöiden ensisijainen funktio on ollut *pyynnin tehokkuuden ylläpito ja lisääminen*. Ne ovat kuitenkin toteutuneet alueittain sen mukaan, minkälainen on ollut kalavesien yhteisöllinen käyttämuoto, mihin taas olivat vaikuttaneet kalavesien jaot. Sekundaareina perinteisinä tekijöinä voidaan pitää sukulaisuuden vähäistä vaikutusta sekä jossain mielessä psykologisluontoisten riitojen vaikutusta nuottakunnan kokoonpanoon.

2. *Modernien tekijöiden* ryhmittely on monimutkaisempaa. Niiden syntyymiseen on ennen kaikkea vaikuttanut nuottakuntien ja nuottamiesten määrän väheneminen, johon taas on ollut näkyvimpänä syynä kannattavuuden huononeminen. Toisin sanoen modernien tekijöiden funktio on *ammatin jatkuvuuden turvaaminen*. Ensinnäkin: perinteinen, asuinpaikkojen läheisyyden vaikutus on menettänyt merkitystään, sillä kun nuottamiesten määrä on vähentynyt, on

nuottakunnan täytynyt koostua kaukanakin toisistaan asuvista nuottamiehistä. Tämän taas on mahdollistanut moottoriajoneuvojen käytön yleistyminen. Toiseksi ja edelliseen osittain liittyen: Vanhempien nuottamiesten lopettaessa nuottakuntiin syntyy tyhjiöitä, koska nuorempi polvi ei jatka ammattia. Tyhjiö on ollut täytettävä niistä lopettaneiden nuottakuntien osakkaista tai palkkatyövoimasta, jotka ovat jääneet ammattiin. Kolmanneksi: nuottamiesten ammatillisen monimuotoisuuden lisääntyessä on syntynyt sosiologislouhteisia riitoja, jotka ovat johtaneet joko nuottakunnan täydelliseen hajoamiseen tai nuottakuntaan on syntynyt tyhjiö, joka edellisten tapaan on ollut täytettävä. Nämä modernit tekijät ovat muodostuneet primaareiksi, kun sitä vastoin perinteiset primaarit tekijät ovat näitten suhteen sekundaareja. Neljäs moderni tekijä, eräin seuduin jopa primaarina vaikuttava, on nuottamiesten ammatillisen käsityötaidon väheneminen, mikä on enne koko elinkeinomuotoa uhkaavasta taantumisesta.

13.1.2. Nuottakunnan nimitykset

Vaikka nuottakunnan yhtiöluonteeseen on kuulunut kausiluontoisuus siten, että pitempiaikaista sidonnaisuutta nuottakuntaan ei nuottamiehillä ole, ovat nuottakunnat kuitenkin olleet institutionaalisesti jatkuvia. Tämän osoituksena ovat osaltaan ne nimitykset, joita nuottakunnista käytetään.

Perinteisesti on nuottakunnan »virallinen» nimi määräytynyt *pääpaikkana toimivan talon mukaan*. Talolla on saattanut olla aikaisemmin suurin nuottaosuus nuotasta tai sen edustaja on ollut kauimmin nuottakunnan osakkaana. Talon mukainen nimitys on samaa mallia, mitä käytetään myös ihmisten nimityksissä, esim. *Välituvan Urho – Välituvan nuotta*. Talon nimen mukaisia nuottakuntia oli vetokaudella 1972–1973 Kerimäellä seuraavasti: *Hirvolan nuotta, Huutomäen nuotta, Mustalahden nuotta, Salmelan nuotta ja Taipaleen nuotta*. Punkaharjulla: *Alapihan nuotta, Notkon nuotta, Pahatson nuotta ja Paljakan nuotta (Välituvan nuotta)*. Kesälähdellä: *Jokelan nuotta, Ollilan nuotta, Pekkalan nuotta ja Saarekkeen nuotta*.

Jos jollain seudulla ei ole ollut kuin yksi nuottakunta, on sen nimi yleensä määräytynyt *alueen maantieteellisen nimen mukaan*. Näitä nuottakuntia oli Kerimäellä: *Haapaniemen nuotta, Hevossalon nuotta, Kirkonkylän (Kerimäki) nuotta, Ruokoniemen nuotta ja Suokon nuotta*. Punkaharjulla: *Putkiniemen nuotta ja Susiniemen nuotta*. Kesälähdellä: *Hummovaaran nuotta ja Poronien nuotta*.

Kolmas ja viimeaikaisempi tapa on nimittää nuottakunta *henkilönimen mukaan*. Nimitys on tällöin useimmiten muodostunut nuottakunnan vanhimman osakkaan sukunimestä. Tällainen henkilö on saattanut aiemmin omistaa nuotasta suurimman osuuden. Sukunimen mukaan on kutsuttu nuottakuntaa myös silloin, kun se on koostunut jonkun puhtaan ammattikalastajan ympärille. Samoin silloin, jos nuottakunnan jäsenistä useimmilla on sama sukunimi. Sukunimen mukainen nuottakunnan nimitys on tullut yleiseksi vasta 1960-luvulla, joskin Kesälähdellä muistetaan, että vanhastaan oli kutsuttu eräitä nuottakuntia sukunimellä. Kerimäellä oli kyseisiä nuottakuntia seuraavasti: *Astikaisen nuotta, Härkösen nuotta, Karjalaisen nuotta, Kinnusen nuotta, Makkosen nuotta, Sallisen nuotta ja Turtiaisen nuotta*. Punkaharjulla: *Rauhämäen nuotta*. Kesälähdellä: *Helysen nuotta, Hyvärisen nuotta, Kaksosen nuotta,*

Karvisen nuotta, Ketolaisen nuotta, Lemisen nuotta, Pirisen nuotta, Rahusen nuotta, Suutarisen nuotta ja Tervosen nuotta.

Virallisten nimitysten ohella on nuottakunnista käytetty *korkonimiä*, ts. liikanimiä. Tämäkin nimitys liittyy analogisesti vanhaan ihmisten nimittämistapaan, kuten nuottakunnan nimittäminen talon nimellä. Korkonimien käyttö on eräinä aikoina ollut niin yleistä *jiällä*, ts. nuotanvetotilanteissa, että muita nimityksiä ei ole lainkaan käytetty. Vaikka nimityksiä muistetaan käytetyn koko nuotanvedon ammattimaisuuden ajan, kokivat ne erityisen nousukauden viime sotien jälkeen Kerimäellä ja Punkaharjulla, joitten yleisvesien alueilla vallitsi kiivas kilpapeli. Viimeisen kymmenen vuoden aikana, jolloin koko nuotanveto on saanut vakavan ja yksitoikkoisen ilmeen, on korkonimien käyttö vähentynyt paikoin lähes olemattomiin, joskin eräin seuduin korkonimet ovat jäällä vielä yleisiä.

Eri kuntien alueilla on esiintynyt seuraavanlaisia korkonimiä.

KERIMÄKI:

MILJOONAMIEHET
HALKONIKKARIT
VALIOPORUKKA

- nuottaosakkaat olivat varakkaita metsänomistajia
- osakkaat olivat köyhempää väkeä ja tekivät savottatöitä
- eräs kalastaja vaihtoi alituisesti nuottakuntaa ja se nuotta, johon hän lopulta asettui, sai kyseisen nimityksen

VIISASTEN KERHO

- järkeilivät niin, että saivat paremmin kaloja kuin muut nuotat

LYHTIPORUKKA

- menivät kiihkeimmän kilpailun aikana ennen muita apajalle ja niin aikaisin, että joutuivat käyttämään lyhtyjä

NASSERIN PORUKKA

- kun apajista tuli kiistoja, nuottakunta haki rajankäynnin vesille

YK:N NUOTTA
RAKKISET

- pidettiin kylän johtavana nuottakuntana
- nuottakunta koostui nuorista miehistä, joita muut pitivät hunsvoiteina

V:N RENGIT

- kun sodan jälkeen eräs V.-niminen kesäasukas hankki erälle nuottakunnalle verkkoja, antoivat toiset nuottakunnat kateellisina kyseisen nimen

KURJALA

- erään saaren kahdesta nuottakunnasta toisen nuotan muodostivat mökkiläiset

PORHOLA
TYRJÄN PORUKKA
KAITANUAMAT
TIRIT

- ja toisen päätalolliset
- nuottakuntaan kuului Kerimäelle asettuneita siirtolaisia
- alkuperä tuntematon
- alkuperä tuntematon

PUNKAHARJU:

ISÄNNÄT
VAUHTIVEIKOT

- nuottaosakkailla oli isot talot
- nuottakunnalla oli tapana mennä muita aikaisemmin apajalle, mistä toiset nuottakunnat suuttuivat ja nuottakunta sai kuvaa-

SALON UKOT

- nuottaosakkaat asuivat salolla, ts. kylän keskustan ulkopuolella

UASIT

- (aasit) alkuperä tuntematon

KESÄLAHTI:

PORUKAN NUOTTA

- nuotta sai nimensä, koska siinä oli poikkeuksellisesti 5 osakasta; nimitys jäi kymmeneksi vuosiksi

IITUN NUOTTA
RAMIN NUOTTA
VENNAMON PORUKKA
VIHELTÄJÄT
POROMUNAT

- nimitys annettiin johtavan osakkaan mukaan
- nimitys annettiin johtavan osakkaan mukaan
- nuotassa oli lukuisasti SMP:n kannattajia
- nuottaan kuului nuoria suulaita osakkaita
- paikannimeen liitettiin pejoratiivinen perusosa, koska nuotta oli kerennyt apajalle ennen toista nuottakuntaa, joka oli luullut nuotan olevan paikkaun alla
- nuottaosakkaat olivat vanhojapoikia
- alkuperä tuntematon; nimitys saattaa olla seuraus siitä, että nuottakunta koostui nuorehkoista miehistä
- alkuperä tuntematon
- nuottamiehet olivat juopottelevia

UKKOPOJAT
HUMPPAPOJAT

KUKONPOJAT
RÖMPÖN PORUKKA

Korkonimiä ovat kylän nuottakunnat antaneet toisilleen. Joskus saattoi kylässä olla nuottamies, joka oli erityisen taitava nimitysten sepityksessä. Nimitysten käyttö on ollut kylän nuottayhteisön sisäistä. Virallisissa yhteyksissä ja ulkopuolisten kuullen on nimityksiä vältetty. Korkonimet aktuaalistuivat jäällä nuotanvedossa nuottakunnan jäsenten keskustellessa keskenään tai toisen nuotan edustajan kanssa muista nuottakunnista. Vaikka kaikki tiesivät toistensa korkonimet, kuten myös omansa, ei niitä ole käytetty asianomaisten nuottakuntien jäsenten ollessa läsnä.

Yleisin syy korkonimen antoon on ollut suuttumus tai viha, jonka nuottakunta on toimenpiteillään saanut aikaan. Tämän vuoksi nimitykset ovat enimmäkseen pejoratiivisävyisiä ja ivallisia. Näistä nimityksistä voi heijastua henkilöiden ulkomuotoon, olemukseen tai jopa älykkyyteen liittyviä asioita. Erään kylän alueella nimitykset paljastavat modernisti myös analogian maailman poliittisiin tapahtumiin. Merkittävän ryhmän korkonimistä muodostavat ne, joista ilmenee nuottakunnan jäsenten taloudellinen tila. Mittana on ollut talojen suuruus. Kiintoisaa on tällöin se, että sekä varallisuutta että varattomuutta ilmentävät nimitykset esiintyvät rinnan samalla alueella.

Korkonimet eivät ole olleet hetkellisiä. Ne ovat voineet säilyä jopa kymmeniä vuosia nuottakunnan nimityksinä, jos vain nuotta on ollut perusosakaskannaltaan sama.

13.1.3. Työvoiman määrä nuotanvedossa

Jotta talvinuotanveto sujusi joustavasti, tarvitaan työhön vähintään 4 nuottamiestä. Neljän miehen työryhmä onkin nykyisin lähes yksinomainen Puruvedellä. Vanhastaan on nuotanvedossa ollut kuitenkin 5 tai 6 miestä.

Kerimäellä Hälvän kylässä on kuuden miehen käyttö ollut koko talvinuotauksen ammattimaisuuden ajan satunnaista. Tähän on vaikuttanut kalavesien käyttömuoto, ts. yksityiskäyttöiset apajat. Taloissa saattoi olla useita nuottasuuksia sen mukaan, kuinka talon miesväki antoi myötä, eikä tällöin nuottakuntiin riittänyt kuin työssä tarvittava välttämätön työvoima. Kuitenkaan ei ennen viime sotia ole viidennen miehen, *liikamiehen**, satunnainen olo nuotalla ollut harvinaista paksujen kevätjäiden aikana. 4 miehen minimiryhmän varhainen esiintyminen voi olla osoitus siitä, miten yksityisten vesien

* Kerimäellä on käytetty viidennestä miehestä myös nimitystä *syrjä mies*.

nautinnalla on jo vaihdantatalouden varhaiskehityksen aikoina pyritty pääomana olevien kalavesien maksimaaliseen hyödyntämiseen. Hälvällä oli Kerimäen muihin kyliin verrattuna se etu, että apajapaikkoja oli runsaasti saaren ympärillä olevilla selillä.

Kerimäen läntisissä mannerkylissä, Ruokoniemellä ja Haapaniemellä, on puolestaan 6 miehen käyttö ollut yleistä viime sotiin saakka ja viidettä miestä on käytetty vielä 1950-luvun alussa. Onpa Haapaniemellä ollut tuolloin, viisikymmenluvun alussa, kuusikin miestä jäällä, minkä oli tehnyt mahdolliseksi se, että nuotta oli kahden suurväkisen talon omistuksessa.

Muissa kerimäkeläisissä kylissä on viidettä miestä käytetty yleisesti sotiin saakka ja satunnaisesti vielä 1950-luvulla.

Punkaharjulla on 6 miehen käyttö nuotanvedossa ollut tavanomaista ennen sotia ja 5 miehen työryhmä yleinen vielä 1950-luvun alussa.

Kesälahden nuottakuntien keskuudessa on 6 miehen käyttömuoto säilynyt pisimpään. Tähän on voinut vaikuttaa se, että Kesälahdella vallitsevan vapaan kilpailun takia on apajat pyritty vetämään mahdollisimman nopeasti, jotta seuraavan apajan suhteen olisi ollut enemmän valinnanvaraa. Kesälahden kylän kalastuskunnan eräät nuottakunnat, joissa oli puoliosuuksia, käyttivät kuutta miestä nuotalla vielä 1950-luvulla. Purujärven kalastuskunnassa eräällä nuottakunnalla oli 6 miestä jäällä vielä peräti 1970-luvun alkuvuosina ja eräs toinen nuottakunta luopui kuuden miehen käytöstä 1960-luvun puolivälissä. Viides mies on ollut yleinen 1960-luvulle saakka koko Kesälahden alueella varsinkin paksujen kevätjäiden aikana.

Liikamiesten käytön nuotanvedossa on mahdollistanut se, että ruokakunnat olivat suuria, joten taloilla oli työvoimaa käytettävinaan. Kun Kerimäellä ruokakunnan ylimääräiset miehet varustautuivat omilla nuottaosuuksilla, niin Punkaharjulla ja Kesälahdella, jossa kalastuskunnan säännöt estivät taloja osallistumasta useampaan nuottaan, käytettiin pitkään liikamiehiä. Jokainen nuottakunnan osakas hankki vuorollaan tarvittavan miehen, joka oli yleensä nuori poika, juuri kansakoulunsa päättänyt tai hieman vanhempi. Kuten aiemmin olleesta kuvasta 30 ilmenee, voitiin ennen sotia myös naisia käyttää liikamiehinä. »Ylimääräisten» miesten tehtävänä oli hakata avantoja ja puhdistaa niitä. Nuotanveto oli tällöin helpompaa ja sujui nopeammin kuin neljän miehen voimin. Voitiinpa tämän vuoksi vetää talvella jopa 3 apajaa päivässä.

Siirtyminen yleisesti 4 miehen käyttöön 1950-luvun loppupuolella on seuraus yleisvaltakunnallisesta taloudellisesta nousukaudesta. Teollisuus alkoi yhä voimakkaammin imeä maaseudulta talojen ylimääräistä väkeä, joten ruokakunnat pienenivät eikä nuotalle riittänyt enää liikamiehiä. Talojen ylimääräisen »tarpeettoman» väen muodostumisen oli saanut aikaan taas 1950-luvulla voimistunut maatalouden koneistaminen.⁹⁸

Liikamiesten käytön teki lopullisesti tarpeettomaksi Puruveden kalastajien tekemä päätös vuoden 1969 kalapäivällä. Päätöksellä rajoitettiin nuotanveto yhteen apajaan päivässä seuraavan helmikuun alkuun asti.⁹⁹ 1970-luvulla on rajoitusta pidennetty maaliskuun alkuun kestäväksi. Rajoitus koski herrasmies-sopimusmaisesti myös yksityisvesiä, joten viidennen miehen käyttö työn nopeuttamiseksi ei ollut enää tarpeen.

13.1.4. Nuottamiesten tuottoautomaatiikka

Puruveden nuottakuntien kokonaismäärän luonteenomaisin piirre on ollut vakavuus. Poikkeuksellisin aikoina, jolloin määrässä on tapahtunut joko lisääntymistä, kuten sotien jälkeen, tai vähenemistä, kuten 1950-luvun alkupuoliskolla ja 1960-luvun lopusta lähtien, on muutos tapahtunut verrattain nopeasti. Nuottakuntien määrän pysyminen vakaana on johdonmukainen seuraus siitä, että nuottausta harjoittavien kalastajien määrä on myös pysynyt vakaana. Tähän puolestaan on vaikuttanut se mekanismi, joka tuottaa ammattitaitoisen nuottamiehen. Nuottauksen jatkuvuuden kannalta on mekanismin häiriötön toiminta ollut oleellista.

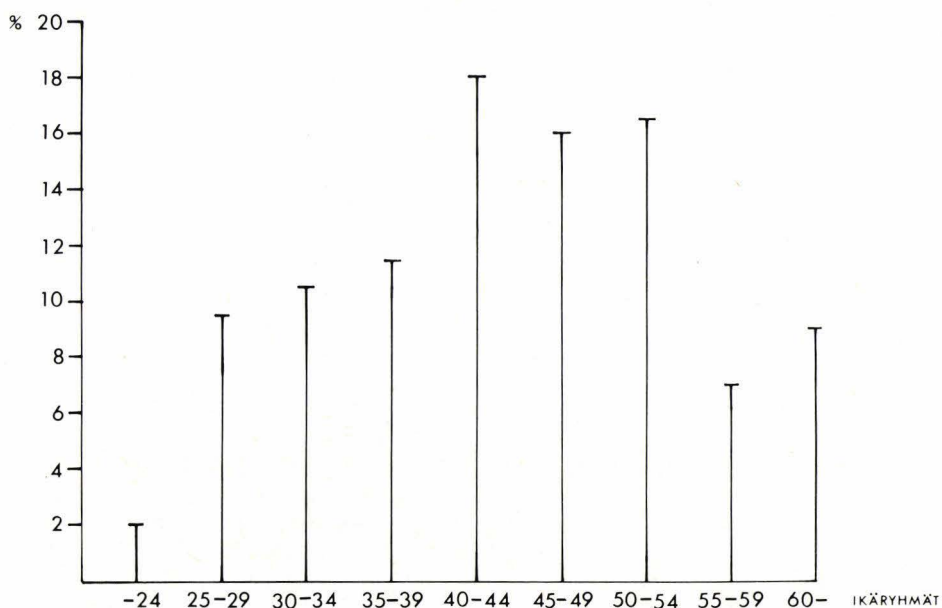
Vetokaudella 1972–73 toimineista nuottamiehistä lähes jokainen oli aloittanut nuotanvedon niin varhain kuin mahdollista, yleensä heti koulunkäynnin loputtua 15- tai 16-vuotiaana. Nuotanvedon aloittaminen on nuorelle pojalle ollut automaattista, jos talolla oli nuottaosuus tai useampia. Aikana, jolloin nuottatyövoimana oli 5 tai 6 miestä, nuoret pojat toimivat aluksi liikamiehinä suorittaen vähemmän vaativia, joskin usein voimia kysyviä töitä. Kun nuotanvedon tekniikkaa, kuten apajien aukaisemista avantojen jystämiseen, salkojen uittoa, köysien kiertoa, tarpomista ja itse nuotan nostoa oli opittu tarpeeksi, saattoi talon isäntä luopua työstä ja poika siirtyi varsinaiseksi nuottamieheksi. Nuottaosuus jäi kuitenkin talon omistukseen ja poika veti *talon tulloon*. Siirtyminen liikamiehen roolista täysivaltaiseksi nuottamieheksi tapahtui pojan ollessa parin kymmenen vuoden ikäinen.

Ammattitaidon hankinta ei ole kuitenkaan rajoittunut pelkän tekniikan oppimiseen. Täytyi oppia nuotanpaikkuuta, apajien paikat maamerkkien mukaan ja ennen kaikkea käytäntö, milloin ja millä apajalla kannattaa vetää eri vuodenaikoina ja erilaisissa valaistusolosuhteissa – piti siis oppia muikun ekologista rytmiä ja käyttäytymistä. Tämän vuoksi nuottamiehen ammattitaidon täydellinen omaksunta ei vielä varmastikaan päättynyt pojan siirryttyä isänsä tehtäviin.

Nuottakuntien määrän vakavuuden perustana on kyseinen automaatiikka: Talon nuottaosuuden omistus tuotti suuruutensa mukaan yhden tai useamman nuottamiehen, joten katkosta ei päässyt syntymään.

Kun sotien jälkeen 1940-luvun lopussa nuottakuntien määrä varsinkin Kerimäen alueella kohosi poikkeuksellisen korkeaksi, oli tämä seuraus ensinnäkin siitä, että nuottatyöhön erityisemmin kouliintumattomat perustivat nuottakuntia, ja toiseksi siitä, että eräillä seuduilla talot perustivat *lisänuottia*, joihin otettiin *vereksiä* miehiä palkkatyövoimaksi. Kalan kysyntä oli tuolloin suuri ja järven kalakapasiteetti oli hyvä sodan »rauhoitusvuosien» takia. Kun työ kyseisillä nuottakunnilla oli ollut varsin haparoivaa, ei määrällinen huippukausi kestänyt montakaan vuotta – työhön sopeutumattomat siirtyivät muihin hankkeisiin. Määrän vähenemiseen vaikutti lisäksi se, että huippuaikana saaliiden suuruudet pienenivät keskimääräisesti. Myös 1960-luvulla ryhtyi nuottaukseen ainakin yksi uusi nuottakunta Kerimäellä, mutta koska nuottamiehistä lähes kaikki olivat työhön harjaantumattomia, niin tulokset olivat sen verran huonot, että työtä ei kannattanut jatkaa.

Vetokaudella 1972–73 oli Puruveden 40 nuottakunnasta 38 toiminut vähintään 10 vuotta. Vain kaksi nuottakuntaa oli uudempia. Näistä toinen, kesälahtelainen nuottakunta, aloitti vedon syksyllä 1968 ja toinen, kerimäkeläinen

Kuva 97. PURUVEDEN NUOTTAOSAKKAIDEN IKÄJAKAUTUMA VETOKAUDELLA 1972-73.

nuottakunta, syksyllä 1971. Nämä nuotat eivät kuitenkaan koostuneet vereksistä miehistä, sillä niitten pääosakkaat olivat aikaisemmin vetäneet nuottaa Kesälahden Pyhäjärvellä ja muut osakkaat olivat entisiä puruveläisiä nuottamiehiä.

1960-luvun loppupuolella alkoi nuottakuntien määrä nopeasti vähentyä. Voidaan olettaa, että vakavan häiriön eräs merkittävä syy on nuottamiesten tuoton loppuminen. Pylväikkö, joka esittää Puruveden nuottaosakkaiden ikäjakautumaa vetokaudella 1972-73, ilmaisee, että alle 30-vuotiaita nuottaosakkaita oli 11,3 % ja alle 25-vuotiaita vain 1,8 %. Koska Puruveden 139 osakkaasta 124, ts. 89,2 %, veti itse nuottaa, voidaan jakautumaa pitää lähes vastaavana kaikkien nuottamiesten ikäjakautuman suhteen. On todennäköistä, että aikaisemmin osakkaiden ikäjakautuma on painottunut nykyistä vieläkin enemmän vanhempiin ikäryhmiin. Koska kuitenkin itse nuottatyön tekivät talojen pojat isäntien ollessa osakkaita, on enemmistö nuottamiehistä ollut nuorempaa ikäryhmää edustavia.

Alle 25-vuotiaiden pieni prosentuaalinen määrä osoittaa, että 1960-luvun puolivälin jälkeen ei nuottamiesten tuottoautomaattikka ole toiminut: Joko nuoremmat pojat eivät ole alkaneet nuotanvetoon tai ovat lopettaneet sen kesken ja siirtyneet muihin töihin.

Aikavälillä 1967-1972 lopetti Puruvedellä nuotanvedon 12 nuottakuntaa. Näistä yksi nuotta oli ollut täysin yksityisomistuksessa*, joten en ota sitä lukuun lopettaneiden nuottakuntien osakkaita koskevassa tarkastelussa. 11 nuottakun-

* Nuotan omisti eräs ammattikalastaja, joka hävisi traagisesti nuottineen veneineen Paasvedellä vallinneessa hirmumyrskyssä kesällä 1968.

nasta oli 9 lopettanut kokonaan ja loput kaksi nuottakuntaa olivat yhdistyneet yhdeksi. Nuotanvetoikäisiä poikia oli ollut 19 nuottaosakkaalla, joista 12 osakkaan pojat vetivät isänsä osuutta ja tämän lisäksi 3 osakkaan pojat olivat kokeilleet satunnaisesti vetoa. Kun nuottakunnat olivat lopettaneet, jatkoi jossain toisessa nuotassa osakkaana 10 osakasta, joista enemmistö, 7, kuului niihin nuottakuntiin, jotka yhdistyivät (10 osakkaasta lopetti seuraavana vuonna vielä 2). Yksi entisistä osakkaista alkoi vetää päiväpalkkalaisena. Pojista taas 1 jatkoi talon osuuden vetämistä ja 3, joista yksi lopetti myöhemmin, siirtyi osakkaaksi johonkin elinvoimaiseen nuottakuntaan. Kokonaan nuotanvedon lopettaneet 11 poikaa (8 jatkuvasti vetänyttä ynnä 3 satunnaisesti) olisivat voineet muodostaa 3 nuottakuntaa, joista kahdessa olisi ollut täysi neljän osakkaan miehitys ja yhdessä 3 osakkaan miehitys.

Nuoremman polven haluttomuutta nuottatyöhön valaisee edelleen se, kuinka monet nuottamiesten pojista harjoittivat nuottausta vetokaudella 1972–73. 50 osakkaalla oli nuotanvetoikäisiä poikia yhteensä 88.* Näistä 50 osakkaasta 24:llä oli ruokakunnassaan edelleen 32 poikaa, jotka eivät vetäneet nuotta. Talon osuutta vetivät ainoastaan 15 osakkaan pojat. Edellä olevien määrien lisäksi 20 pojalla, jotka kuuluivat edelleen kantatalon ruokakuntaan, oli oma osuus.**

	Nuottaosakkaiden pojat		Osakkaiden ruokakuntiin kuuluvat pojat, jotka eivät vedä nuotta		Talon osuutta vetävät pojat
	osakkaat	pojat	osakkaat	pojat	
Kerimäki	18	28	10	14	6
Punkaharju	11	18	9	11	1
Kesälahti	21	42	5	7	8
Yhteensä	50	88	24	32	15

9 nuottaosakasta joko sairauden tai muun syyn takia joutui vedättämään osuuttaan vieraalla palkkatyövoimalla, vaikka itsellään oli nuotanvetoikäisiä poikia, joista 5 osakkaan pojat kuuluivat edelleen osakkaan ruokakuntaan.

Palkkatyövoiman käyttö osuuden vetoon, vaikka osakkailla poikia:

	osakkaat, joilla poikia kotona	osakkaat, joiden pojat asuivat muualla
Kerimäki	2	1
Punkaharju	1	0
Kesälahti	2	3
Yhteensä	5	+ 4 = 9

Edellä olevien laskelmien perusteella on todettavissa, että nuottamiesten tuotto on melkoisesti tyrehtynyt vielä elinvoimaisissakin nuottakunnissa. 50

* Lukumäärään eivät kuulu nuottaosuuden omistavat pojat

** Luku 20 ei ole verrannollinen prosentuaalisen jakautuman kanssa, koska kyseisistä 20 osakkaasta oli seitsemän yli 30-vuotiaita. Lukumäärään ei ole laskettu mukaan itsenäisinä eläviä osakkaita, jotka ovat alle 30-vuotiaita.

nuottaosakkaasta, joilla »teoriassa» olisi ollut poikia käytettävissään, 26 joutui edelleen harjoittamaan itse nuotanvetoa ja 9 osakasta oli joutunut turvautumaan palkkatyövoimaan.

»Ennen pojat vet talon ossuutta ja isäntä ol kotosalla. Nykyvää isäntä vettee, kun pojat lähtöö muallimalle.»

Syyt, jotka ovat johtaneet nykyiseen tilanteeseen ovat varsin moninaiset ja heijastavat melko todennäköisesti niitä syitä, jotka johdattavat maaseutua yhä enemmän teollis-urbaaniseen yhteiskuntamuotoon. Yhtenä tällaisena syynä voitaisiin esimerkiksi mainita koulutustason kohoaminen ja varsinkin ammattikoulutuksen lisääntyminen. En tässä yhteydessä kuitenkaan puutu näihin syihin, vaan tarkastelen nuottauksen kannalta paria oleellista tekijää.

Perinnäisen tavan mukaista on ollut, että kun poika alkoi vetää talon osuutta, nuottauksesta saatu tuotto meni kokonaisuudessaan talon nimiin. Omaan osuuteen pojalla taas ei ollut varaa, eikä se olisi ollut mahdollistakaan Kesälahden ja Punkaharjun suurten kalastuskuntien alueilla, joissa kalastuskunnan säännöin rajoitettiin nuottien määrää ja määritettiin nuotanveto-oikeus. Oman nuottaosuuden omistajaksi poika siirtyi vasta isännäksi tultuaan pesän jaon yhteydessä. Tämän, vanhassa maatilataloudessa vallinneen käytännön mukaan poikien oli ollut tyytyminen isännän antamaan *iltamarahhaan*.

1960-luvun alkupuoliskolla alkoi esiintyä ensimmäisiä merkkejä muutoksesta, kun eräät isännät Kerimäellä varustivat nuottaosuudella poikia, joille oli muodostunut perhettä. Tapaukset jäivät kuitenkin edelleen poikkeuksellisiksi.

Kun saman vuosikymmenen puolivälin jälkeen taloudellinen nousukausi alkoi houkutella nuorisoa etelän teollisuuskeskuksiin ja lisääntyvän yleisen vaurauden myötä rahan käyttö maaseudulla alkoi yhä enemmän muistuttaa teollis-urbaanisen yhteisön »kulutuksellista vaihdantataloutta», nuorison kiinnostus nuottatyöhön koki romahduksen. Muun muassa Kerimäen Hälvästä on esimerkkejä siitä, että kun talon jotkut pojat olivat lähteneet *tienuuseen* Helsinkiin ja käydessään lomilla olivat kertoneet, kuinka paljon hankkivat, niin nuottaa vetävät pojat jättivät nuottauksen sikseen ja *painelivat perässä* rahakkaampiin töihin. Varsinkin sellaisissa tapauksissa, joissa maatilat olivat pieniä, ei poikia nuotanveto pidätelty, koska nuottaus antoi vain osavuotuisen tulon ja satunnaisia töitä oli etsittävä vuoden muina aikoina.* Nuotanvedon arvostus

* Vetokauden 1972–73 nuottaosakkaiden 117, yli 16-vuotiaasta pojasta oli kotoa poismuuttaneita 42. Näistä 39 oli siirtynyt kotipaikkakuntansa ulkopuolelle; Itä-Suomeen 18 (eniten Savonlinnaan: 6 ja Joensuuhun: 4), Etelä-Suomeen 14 (eniten Helsinkiin: 9), Keski-Suomeen 2 (Jyväskylää), Ruotsiin 2 ja merille 3. (Luvut antavat vain osviitan tapahtuneesta. Jos olisi ollut mahdollista ottaa huomioon myös lopettaneiden nuottakuntien osakkaiden pojat, olisivat lukemat vielä suuremmat. Nuottakuntiahan joutui lopettamaan osaksi sen takia, että isänsä työnjakajina toimivat pojat muuttivat pois kotiseudultaan.)

Kiintoisa analogia Puruveden nuottakalastajien määrän vähenemiselle 1960-luvun loppuvuosis- ta lähtien löytyy Buan ammattikalastajien määrän kehityksestä Ruotsissa. Sotien aikana ja sen jälkeen kalastajien määrä oli kohonnut kaksinkertaiseksi (n. 100) 40-luvun loppuun tultaessa. 50-luvun alkupuolella tapahtui jonkin verran määrän vähenemistä (n. 90) ja sen jälkeen määrä pysyi vakaana seuraavan vuosikymmenen puoliväliin saakka, mistä alkaen määrä romahti kuudessa vuodessa puolella (n. 45), kunnes väheneminen pysähtyi. Näkyvimmit syyt jyrkkään laskuun olivat pyyntisuhdanteiden huonontuminen sillinpyynnissä, mihin merkittävänä tekijänä oli teollisuus- teisen kalastuksen valtaisa lisääntyminen Pohjanmerellä, ja teollisuuden leviäminen lähiseudulle, mikä imi varsinkin irrallista työvoimaa pois kalastuksen piiristä.¹⁰⁰

sinänsä liittyen taloudelliseen kannattavuuteen oli 1960-luvun kuluessa suuresti vähentynyt, kun kalan hinta pysyi jatkuvasti samana muitten elämiskustannusten kohotessa, kuten jäljempänä tullaan toteamaan. Nuorempia nuottamiehiä houkutteli lisäksi säännöllinen työ sen vuoksi, että voitiin pitää kesäloma *kuten muutkin*.

Niissä tapauksissa, joissa poika jäi kotitalalle, on nuottatyön karttamiseen vaikuttanut ennen kaikkea perinteisen maatilatalouden rahanjakokäytäntö. Nuorison rahan kulutuksen lisääntyessä on sattunut, että talon osuutta vetävä poika on salannut saalisrahoja ja isäntä on joutunut kyselemään muilta nuottaosakkailta, että *tointaako se nuotanveto mittään*. Asian selvittyä on isäntä alkanut vaatia pojaltaan talon osuutta, jolloin poika on jättänyt nuotanvedon ja lähtenyt muihin töihin. Useimmiten poika on lopettanut nuottatyön juuri siksi, että ei ole saanut siitä omasta mielestään riittävää korvausta. Paradoksaalinen on se 1970-luvulla sattunut tapahtuma, jolloin poika siirtyi isänsä osuuden vedosta toiseen nuottaan *osillavetäjäksi* ja isäntä joutui puolestaan ottamaan nuottaansa vieraan osillavetäjän.

Haastattelutietojen mukaan maksettiin Kerimäellä vuonna 1968 ensimmäisen kerran pojalle päiväläisen palkka. Tällöin kuitenkin nuotta oli ollut 3 osakkaan yhteisomistuksessa ja palkka erotettiin yhteisestä tilistä. Myös Kesälahdella oli 60-luvun lopussa eräs nuottakunta maksanut yhden osakkaan pojalle palkkaa. Poika oli tosin toiminut viidentenä miehenä, jolloin palkkio erotettiin myös yhteistilistä.

1970-luvulla on yhä useampi talonisäntä joutunut toteamaan: »*Nuoret miehet ottaa jo sualiinsa – käytee niin paljon rahhoo kuleksiessaan, nii jotta.*» Kerimäellä vuodesta 1972 lähtien ainakin yhdessä tapauksessa alkoi talon osuutta vetävä poika saada käyttöönsä lähes koko nuottatulon ja Kesälahdella seuraavana vuotena. Punkaharjulla siirtyivät useat talot kyseiseen käytäntöön vuodesta 1974 lähtien. Itsenäisiksi nuottaosakkaiksi oli poikia siirtynyt jo 70-luvun taitteen tienoilla. Näyttää siis siltä, että nuottamiesten tuottoautomaattikkaa on ollut pakko pönkittää muuttamalla jo tietoisestikin perinteisen maatilatalouden »sisäinen luontoistalous» rahataloudeksi. Muutokseen on osittain »pakottanut» myös se, että 70-luvun alusta lähtien on voitu merkitä talon nuottaosuuden vetäjänä toimivan pojan tulot isännän verokirjaan vähennyksinä.¹⁰¹

Nuoremman polven nuottatyöhön osallistumiseen on myös vaikuttanut nuorison maaltapako seuraavasti. Jos taloon on jäänyt vain yksi poika ja talossa on esimerkiksi suuremmanpuoleinen karja, eivät talon työt jätä aikaa nuottaukseen, vaikka pojalla olisi halu. Samanlainen tilanne on silloin, kun taloon on hankittu esim. kalliit metsätyökoneet. Niin kauan kun isäntä jaksaa nuottausta pojan ansaitessa koneilla, ei pojan osallistuminen nuottaukseen olekaan tarpeen. Mutta kun isäntä ei kykene enää nuotanvetoon, ei pojallakaan ole mahdollisuutta siihen, koska tällöin suuria pääomia vaatineet koneet jäisivät käyttämättä.

13.1.5. Nuottaosuuksia omistamaton palkkatyövoima

Talvinuotanvedossa on jouduttu käyttämään palkkatyövoimaa, jos talossa ei ole ollut tarpeeksi nuotanvetoon kykeneviä miehiä. Nuottaosuudettomia nuottamiehiä on ollut kahdenluonteisia. *Päiväläinen*-nimitystä käytetään nuottamiehestä, jolle palkkio maksetaan sovittuna apajakohtaisena rahapalkkana. *Osillavetäjä* on nuottamies, joka ei omista nuottaosuutta, mutta jolle palkkio määräytyy rahana jonkin tietyn prosenttiosuuden mukaan siitä neljännessäaliista, joka kuuluu kyseisen nuottaosan omistajalle. Osillavetäjien käyttö ennen viime sotia on ollut varsin poikkeuksellista, ja palkkatyövoima koostui päiväläisistä.

Kun ennen 1960-lukua itäsavolaiset maatilat olivat vielä verraten vähän koneellistettuja, oli taloissa yleisesti yksi tai useampia päiväläisiä, jotka suorittivat maatalouteen kuuluvia töitä. Kerimäellä, jossa vanhastaan saattoi talolla olla suuria nuottaosuuksia ja osuuksia useissa nuotissa, on päiväläisten käyttö ollut nuottatyössä tavallisempaa kuin muitten kuntien alueilla. Kesälahden ja Punkaharjun suurten kalastuskuntien alueilla oli määrätty nuottaosuuden maksimikooksi jo varhain 1/2-osuutta, ja tähänkin oli erällä seuduilla lupa vain tietyn suuruksilla tiloilla. Tätä käyttöoikeutta sääтели usein talojen perheeseen kuuluneen työvoiman määrä. Tällainen yhteisöllisesti normittava tekijä puuttui kerimäkeläisistä kylistä, ja talot pyrkivät varustautumaan niin suurilla nuottaosuuksilla, kuin niiden käytössä olleet sekä omat että vuokra-apajat antoivat myötä. Jos talon omat pojat eivät riittäneet, käytettiin päiväläisiä nuotanvedossa. Pyrittiin kuitenkin siihen, että talon perheeseen kuuluva työvoima hoiti nuottatyön, kun taas päiväläiset tekivät talon muut työt. Päiväläisiä saatettiin käyttää kuitenkin paksujen jäiden aikana nuotan liikamiehinä. Muun muassa eräessä Hälvän talossa, jolla oli kolmessa nuotassa osuuksia: yhdessä 1/4-osuus, toisessa 1/2-osuutta ja kolmannessa 3/4-osuutta, mitkä osuudet vaativat 6 nuottamiestä, kuului perheeseen juuri nuo 6 poikaa ja aputyövoimana oli lisäksi 4 päiväläistä. Kiintoisa piirre on se, että päiväläisten käyttö nuottatyössä saattoi niin kapitalisoitua, että päiväläinen voitiin maksua vastaan vuokrata jonkin toisen talon nuottaosakkaalle.

Ennen viime sotia oli päiväläisen palkkaaminen pelkästään nuotanvetoon varsin satunnaista. Päiväläisen palkkio koostui ylöspidosta sekä päiväkohtaisesta rahapalkasta. Jos päiväläinen joutui nuottamieheksi, ei kyseinen päiväpalkka kuitenkaan edellyttänyt osallistumista kuin yhden apajan vetoon päivässä. Palkkion maksaminen rahana näyttää olleen käytäntönä jo heti talvinuottakalastuksen tehostuessa ammattimaiseksi, sillä haastattelujeni aikana vain kerran kuulin palkkion maksetun kalamääränä 1910-luvulla ja tuolloinkin oli kysymys varsin nuori-ikäisestä päiväläisestä. Tämä vahvistaa sen, että kalastus oli alkanut muodostua jo kesänuottauksen valta-aikana vaihdantatalouteen liittyväksi elinkeinomuodoksi.

Nuotanvedon elvyttyä viime sotien jälkeen, jolloin nuottakuntien määrässä tapahtui suuri lisäys aikaisempaan verrattuna, vanhamuotoinen päiväläisten käyttö alkoi vähentyä. 1950-luvulla päiväläisistä tuli ammattiryhmä, jonka työ käsitti pelkästään nuotanvedon. Sodan jälkeinen kehitys selittyy osittain silloisesta taloudellisesta ahdinkoajasta, jolloin työvoimaa oli runsaasti tarjolla, työn valintamahdollisuuksia vähän ja kalastuksen merkitys suuri, koska se oli nopeasti ja välittömästi ravintoa tuottava elinkeinomuoto. Päiväläisten tarjonta oli tällöin suurempi, kuin mitä tarvittiin työvoimana maataloustöissä. Koska tuolloin oli kesäaikaan päiväläisille tarjolla lisäksi

metsätöitä, väheni perinteinen päiväläisyys, jolle lopullisen kuoliniskun antoi maatalouksien nopea koneellistuminen 1950-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Päiväläisen käytön luonne muuttui entiseen verrattuna myös niin, että vaikka pyrittiinkin saamaan sama päiväläinen nuottamieheksi pitemmäksi ajaksi tai koko vetokaudeksi, ei päiväläisen kanssa voitu tehdä työajan pituudesta sitovaa sopimusta, joten päiväläinen saattoi lopettaa nuotanvedon, milloin halusi. Tämä on vaikeuttanut nuottausta varsinkin sen jälkeen, kun työvoiman saanti alkoi huonota. Esimerkiksi 1970-luvulla ei Kesälahdella ole ollut harvinaista, että nuottakunta on joutunut käyttämään vetokaudella kolmea tai neljää satunnaista päiväläistä.

Sodan jälkeisen nuottakuntien määrän lisääntymisen myötä alkoi ennen varsin harvinaista osillavettoa esiintyä Puruvedellä. Punkaharjun nuottakuntien keskuudessa tosin osillavetäjät pysyivät edelleen poikkeuksellisin tapauksina, mutta Kerimäellä ja Kesälahdella osillavetokäytäntöä ilmeni. Varsinkin 1960-luvulla osillaveto yleistyi Kerimäen nuottakuntien keskuudessa, toisaalta Kesälahdella taantui täysin.

Osillaveto järjestelmänä, päinvastoin kuin päiväläissysteemi, on säilynyt perinteisenä. Osillavetäjä on periaatteessa lähes samassa asemassa kuin nuottakunnan osakas: Hän on esimerkiksi yhdenvertainen päätöksen teossa nuottaosakkaiden kanssa. Osillavetäjä huolehtii vetokauden aikana nuottavälineiden ja nuottaosuuden kunnosta sekä *hevoskauvella* piti huolen myös hevosesta. Nykyisenä motorisoituneena aikana osillavetäjä osallistuu omasta puolestaan sovittuihin kulkuvälinekustannuksiin. Osuuden omistajan velvollisuus on taas vastata vetokauden alussa nuotan ja välineiden kunnosta. Nuotanvetoaikana ero osillavetäjän ja työssä mukana olevan osakkaan välillä on siis vain se, että osillavetäjä ei saaliiksi saadusta kokonaistulosta saa osuuden mukaista määrää, vaan sovittun prosenttiosuuden lopun jäädessä nuottaosuuden omistajalle.

13.2. NUOTTAOSAKKUUDEN KVANTITATIIVINEN LUONNE

13.2.1. Nuotan perinteinen jakaantuminen osuuksiin

Puruveden talvinuottakalastuksen alkaessa kehittyä ammattimaiseksi 1910-luvulla näyttää nuotan jakaantuminen nuottaosuuksiin määräytyneen sen mukaan, millainen se on ollut kesänuottakalastuksessa ennen vesialueitten jakoa. Perinteisesti yleisimmät muodot olivat joko kahden talon muodostama nuottakunta, jolloin talolla oli 1/2-osuus nuottaan, tai useamman talon muodostama nuottakunta, jolloin talon osuus saattoi olla vain neljännes. Osuuden suuruuteen on vaikuttanut ennen vesialueitten jakoa lähinnä kaksi tekijää: talossa ollut työvoiman määrä ja nuotan valmistustapa. Periaatteessa talo saattoi varustautua niin monella 1/4-osuudella, kuin oli väkeä vetämässä. Tätä kuitenkin rajoittivat ensinnäkin talon maataloustyöt ja toiseksi se, että verkot piti vielä 1910-luvullakin kutoa osittain itse. Kerimäellä kudottiin tuolloin harvoja vielä hampullangastakin. Jo yksin nuottaneljänneksen kutoaminen saattoi kestää vuosikauden iltapuhteina tehtynä, ja kun verkkojen kestoikä ei ollut kuin muutaman vuoden, niin harva talo kykeni edes puoliskonuotan omistukseen.

Kesä
kalastuskunnan pyydysrekisteri ja saalistilasto v. 19

Talon nimi	Talon numero	Talon määntö	Nuotta- luku Suurin luvalinen määrä	Vierko- luku Suurin luvalinen määrä	Ryde- ja merta-luku Suurin luvalinen määrä	Krookko- luku Suurin luvalinen määrä	Talon kalastus- osuuden vuokraajan nimi	Vuokraajan Nimi	Kalastus- osuus	Kalastus- osuus	Kalastus- osuus	Kalastus- osuus	Kalastus- osuus	Kalastus- osuus
<i>e. H. H. Kujala</i>	<i>6</i>	<i>1/16</i>	<i>15/14</i>	<i>15/14</i>					<i>1/2</i>	<i>1/2</i>	<i>1/2</i>	<i>1/2</i>	<i>1/2</i>	<i>1/2</i>
<i>Ulla Järvelä</i>			<i>3</i>				<i>e. H. H. Kujala</i>	<i>1/4</i>	<i>1/4</i>					

Kesä
Kujala 25/17

Kuva 98. Sivut Kesälahden kylän kalastuskunnan pyydysrekisteristä vuodelta 1914. Siitä voidaan lukea a.o. talon määntö, suurin luvalinen »nuottaluku» (1/2), leimattu nuottaosa (1/4), jne.

Kun Puruvedellä suoritettiin vesien piirirajainkäynnit ja suuret vesialueet tulivat tiettyjen kylien yhteiseen käyttöön, jouduttiin sitä mukaa, kun kalastuskuntia perustettiin, määräämään tilakohtaisesti nuottaosuuden suuruus tilan määntöön mukaisesti. Esimerkiksi Kesälahden kylän kalastuskunnan maksiminuottaosuudet tilaa kohti olivat kalastuskunnan perustamisen aikoihin vuonna 1914 seuraavat:¹⁰²

- 1 1/2 -osuus 1 kpl
- 1 1/4 -osuus 1 kpl
- 3/4 -osuus 1 kpl
- 1/2 -osuus 2 kpl
- 1/4 -osuus 6 kpl
- 3/16 -osuus 2 kpl
- 1/8 -osuus 1 kpl

Nuottaosuuksien maksimisuuruus ja määrä näyttävät kuitenkin vain suunta-antavilta, sillä pyydysrekisterin leimattujen nuottaosuuksien suuruudet ja määrä poikkeavat melkoisesti ylläolevista, kuten jäljempänä selviää.

Vaikka nuottakuntien kokoonpanon ja osuuksiin jakautumisen perusta näyttää olleen koko Puruveden alueella samantapainen, syntyi jo 1920-luvulla talvinuottauksen vakiintuessa eroavuuksia eri kuntien alueilla. Eroihin vaikutti lähinnä se, että kalavesien käyttömahdollisuudet olivat muodostuneet erilaisiksi.

Alueittainen tarkastelu rajoittuu 1950-luvun loppupuolelle, jolloin perinteisessä käytännössä alkoi tapahtua merkittäviä muutoksia.

13.2.2. Kerimäen nuottaosuudet

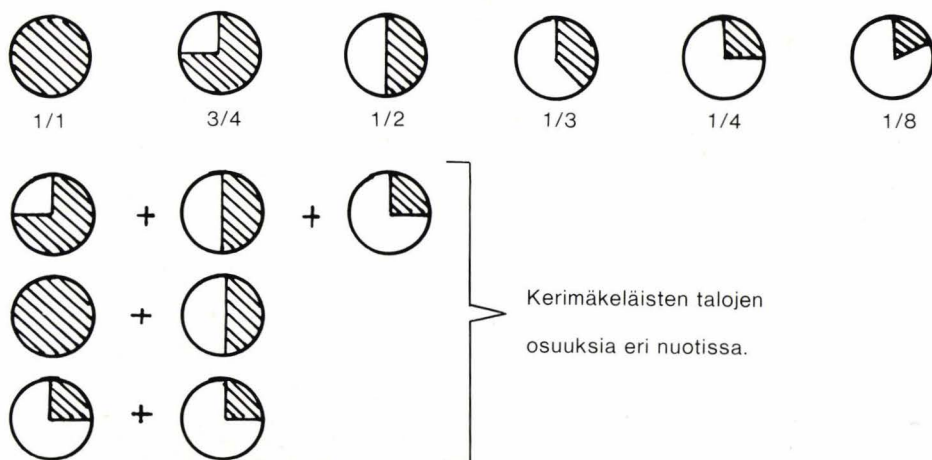
Kerimäen alueella, jossa kalavesien jaot on toteutettu varsin pitkälle, esiintyy nuottaosuuksien määrissä ja suuruuksissa eniten vaihteluita. Yleisimmät nuottaosuudet ovat olleet taloa kohden joko 1/2-osuus tai 1/4-osuus, mutta esimerkiksi Hälvässä saattoi taloilla olla osuuksia useissa eri nuotissa. Kuten on jo ilmennyt, oli mm. eräällä talolla 1920-luvun loppupuolelta lähtien yhdessä nuotassa 1/4-osuus, toisessa 1/2-osuutta ja kolmannessa peräti 3/4-osuutta. Vesialueitten yksityisomistuksen takia ei talvinuottauksen alkuvaiheessa tilan mantaalimäärä rajoittanut osuuksien suuruutta.

Kun 1920-luvun lopussa oli nuottakuntien välinen kilpapeli kiihtynyt kunnan hallinnassa olevilla vesialueilla, jotka olivat yleisesti olleet käytettävissä, alettiin nuotanvetoa rajoittaa. Kerimäen *pittääntuvalla* pidettiin vuonna 1928 kuntakokous, jossa määriteltiin nuotanteko-oikeus. Vaikka joku tilallinen oli todennut: *»Eikö se tuota se nuotta sua olla kellä on varroo, nii vaekka minkälaenen»*, niin kokouksessa päätettiin, että kokonaisella nuotalla sai kalastaa 160 hehtaaria omistava maanomistaja, puolella nuotalla 80 hehtaaria omistava jne. Rajoitukset koskivat koko Kerimäen kunnan aluetta Puruvedellä. Määräyksiä valvomaan valittiin kylittäin kalastusvälineitten valvojat.¹⁰³ Pari kuukautta kokouksen jälkeen kiellettiin lisäksi kalastus kokonaan kuntien hallinnassa olevilla yhteisvesialueilla.¹⁰⁴

Rajoitusten takia täytyi tilallisten kerääntyä yhteen, jotta saatiin nuottaa varten kokoon 160 hehtaaria. Mantaalin mukainen rajoitus vaikeutti ennen kaikkea niitä kalastajia, joilla ei ollut tiluksia ja joiden oli liityttävä tilallisten nuottakuntiin. Tämä aiheutti sen, että nuottaosuudet pienenivät usein 1/4-osuuksiksi. Rajoitukset saivat aikaan myös sen, että vesien vuokraus, jota tosin oli aiemminkin harrastettu, kiihtyi puolestaan kilpapeliksi. Vuokra-apajien avulla tilattomilla oli mahdollisuus nuottaukseen ja talolla saattoi olla edelleen lukuisia osuuksia, sillä mantaalin määrä laskettiin tällöin vesien omistajan tilan koon mukaan. 1930-luvun alussa, jolloin vielä muikkukato ei ollut kohdannut Puruvettä, muistetaan esiintyneen, todennäköisesti rajoitusten takia, harvinaisia osuuksia kuten 1/3-osuus ja 1/6-osuus.

Sotien jälkeen, jolloin yhteisveden rauhoitukset raukenivat ja kilpailu yhteisvesillä kiihtyi jälleen, samoin myös kilpailu vuokra-apajista, alkoivat Hälvän talot varustautua uudelleen useilla nuottaosuuksilla. 1950-luvun alussa oli Hälvässä peräti 13 nuottakuntaa, joista ainakin 5 tai 6 olivat *lisänuottia*, ts. kantanuottien lisäksi tehtyjä. Tuolloin vähintään kuudella talolla oli osuuksia eri nuotissa. Muun muassa erään talon osuuksia veti talon ainoa poika ja hänen lisäksi 2 päiväläistä; toisella talolla, jossa oli 3 veljestä, oli 1 1/2 -nuottaan osuudet; eräällä maattomallakin kalastajalla oli 3/4 verran nuottaosuuksia. Huippukausi ei kuitenkaan kestänyt pitkään, ja 50-luvun puolessa välissä olivat lähes kaikki lisänuotat hävinneet.

Niissä kylissä, joissa kalavesien suuremmilta lohkomisilta oli säästyttävä, olivat yleisimmät osuudet joko 1/2 tai 1/4. Eräällä Kerimäen alueella on säilynyt nykypäivään saakka puhdas sukunuottakuntakin, joka koostui kahdesta talosta: 1/2-osuudet säilyivät aina 50-luvun loppuun, jonka jälkeen kummankin talon 1/2-osuutta jaettiin perheitten jäsenten kesken 1/4-osuuksiksi, missä jaossa nuotta on säilynyt nykypäivään.

Kuva 99. KERIMÄKELÄISTEN TALOJEN NUOTTAOSUUDET (varjostettu alue kuvaa osuuden suuruutta).

13.2.3. Punkaharjun nuottaosuudet

Punkaharjun Vaaran kylän nuottien määrään ja edelleen nuottaosuuksien suuruuteen on vaikuttanut merkittävästi kalastuskunnan säätely. Ennen kalastuskunnan perustamista (vuonna 1929) ovat osuudet määräytyneet perinnäisten seikkojen mukaan, mutta jo vuonna 1930 kalastuskunta määräsi vesialueelleen maksimimääräksi 8 nuottaa, eivätkä itselliset saaneet käyttää pyydysyksiköitään nuottaa varten. Helpotuksena tähän päätettiin kuitenkin, että *ahdinkoajan* vuoksi perheellinen, joka ei ollut kalaveden osakas, sai oikeuden 1/8-nuottaosuuteen.¹⁰⁵ Rajoitus näyttää johtuneen osittain edellä ilmitulleesta yleisvesiä koskevasta rauhoituksesta, joka supisti tuntuvasti apajapaikkojen määrää.*

Vuonna 1949 Vaaran kalastuskunta korotti alueensa nuottaluvun yhdeksäksi, mutta nuottaa sai taloa kohden olla ainoastaan 1/4-osuus.¹⁰⁶ Samana vuonna annettiin niille taloille, joilla oli manttaalin mukainen määrä yksiköitä, oikeus 1/2-nuottaan.¹⁰⁷ Seuraavan vuoden alussa kalastuskunta jälleen helpotti nuottaosuuksien hankintamahdollisuuksia määräämällä 1/2-osuuden oikeuden niille taloille, joiden manttaaliosuus sisälsi yksiköitä yli sen määrän, mikä tarvittiin 1/4-osaan, ja pienemmän määrän omaavat saivat oikeuden 1/4-osuuteen.¹⁰⁸

1/3-nuottaosuuksia ei Vaaran alueella ole ollut kuin satunnaisesti 1920-luvulla. 1950-luvulla olivat 1/2-osuudet varsin yleisiä, mutta 1/4-osuuksia oli enemmistö. 1/2-osuutta suurempia osuuksia ei liene Vaarassa aiemminkaan esiintynyt.**

Vaaran kalastuskunnan ulkopuolella olevassa nuottakunnassa ovat osuudet vaihdelleet 1/2-osuuksista 1/4-osuuksiin.

* Nuottien maksimimäärään 8 lukeutuivat myös kesänuotat. Talvinuottia Vaarassa oli tuolloin 4.

** Vaaran kalastuskunnan pöytäkirjat eivät anna selvää osoitusta siitä, että 1/2-osuutta suurempaa nuottaosuutta ei talo olisi saanut pitää. Rajoitus on kuitenkin muistitiedon ajan säilynyt perinnäisenä tapana.

13.2.4. Kesälahden nuottaosuudet

Kesälahden kunnan eri kalastuskuntien nuottaosuuksissa näyttää olleen jonkin verran vaihteluita, mutta osuuden maksimisuuruus on kalastuskuntien alueilla määrätty.

Vuonna 1914, jolloin Kesälahden kylän kalastuskunta perustettiin, kirjattiin kalastuskunnan pyydysrekisteriin seuraavanlaisesti leimattuja, ts. olemassa olevia nuottaosuuksia:¹⁰⁹

1/1 -osuus	1 kpl	} yht. 9 3/8 nuotta*
1/2 -osuus	8 kpl	
1/4 -osuus	14 kpl	
3/8 -osuus	2 kpl	
1/8 -osuus	1 kpl	

Yleisin osuusmuoto oli tuolloin 1/4-osuus ja toiseksi yleisin 1/2-osuus. Vaikka leimatuissa nuotissa oli yksi koko nuotta osuutena, on tämä ollut varsin harvinaista talvinuottien kohdalla ja on oletettava, että kysymyksessä on ollut kesänuotta. Perinnäisenä käytäntönä on ollut, että talolla on saanut olla omistuksessaan vain 1/2-nuottaosuus. Tähän perinnäiseen käytäntöön nojautuen kirjattiin kyseinen säännös vuonna 1947 Kesälahden kylän kalastuskunnan pöytäkirjaan: »Kalastajaa kohti saa olla talvinuottaosuutta enintään 1/2-nuotta.»¹¹⁰ On oletettavissa, että sodan jälkeen, jolloin kalastus oli varsin tuottoisaa, heräsi kalastuskunnan alueella ajatuksia varustautua suuremmilla nuottaosuuksilla, ja mm. eräs kalastaja oli esittänyt tyytymättömyytensä päätöstä kohtaan. Seuraavassa kalastuskunnan kokouksessa asiaa vielä tarkistettiin ja päätettiin, että yhdellä talolla (aikaisemmin kalastajalla) sai olla talvikalastuksessa enintään 1/2-nuottaosuutta.¹¹¹

1/2-nuottaosuudet ja niiden säilyvyys taloissa on ollut Kesälahdella yleistä. Muistitiedon mukaan saattoi talo ennen viime sotia säilyttää osuutensa ehjänä isännän kuoltua ja jopa niin, että talon poismuuttaneet veljekset eivät vaatineet nuotasta minkäänlaisia hyvityksiä. Kerimäellä sitä vastoin oli pesän jaon yhteydessä talon nuottaosuudet jaettu poikien ja talon vanhan emännänkin kesken.

Vaikka Kesälahden kylän kalastuskunnan pyydysrekisterissä vuonna 1914 esiintyivät epätavalliset osuudet, 3/8-osa ja 1/8-osa, ovat ne ilmeisesti olleet poikkeuksellisia, sillä vain kerran muistetaan olleen 5 osakasta talvinuotassa ja tällöin nuotta oli saanut epätavallista koostumusta osoittavan korkonimen *Porukan nuotta*. On oletettavissa, että nuotassa oli tällöin kaksi 1/8-osa.

Kesälahden Purujärven kalastuskunnan nuottakuntien keskuudessa on ollut yleisesti sekä 1/2-nuottaosuuksia että vähäväkisissä taloissa 1/4-osuuksia.

* Lukuun sisältyvät sekä talvi- että kesänuotat.

Esiintyi myös 1/3-osuuksia, jotka tosin olivat harvinaisia, joskaan eivät aina lyhytaikaisia, mitä osoittaa kertomus erään nuotan kehityksestä:

1910-luvulta	PL	1/2	puolisko-omistus
	AL		
	PA	1/2	
n. 1925	PL	1/2	nimikkoverkot
	+MK	1/4	
	+HA	1/4	
n. 1930	PL	1/3	yhteisomistus
	MK	1/3	
	+VL	1/3	
v. 1955	VL	1/2	puolisko-omistus
	+TA	1/2	
v. 1968	VL	1/3	yhteisomistus
	TA	1/3	
	+PM	1/3	
v. 1972	VL	1/4	yhteisomistus
	TA	1/4	
	PM	1/4	
	+AP	1/4	

(+ viittaa nuottakunnan uuteen osakkaaseen)

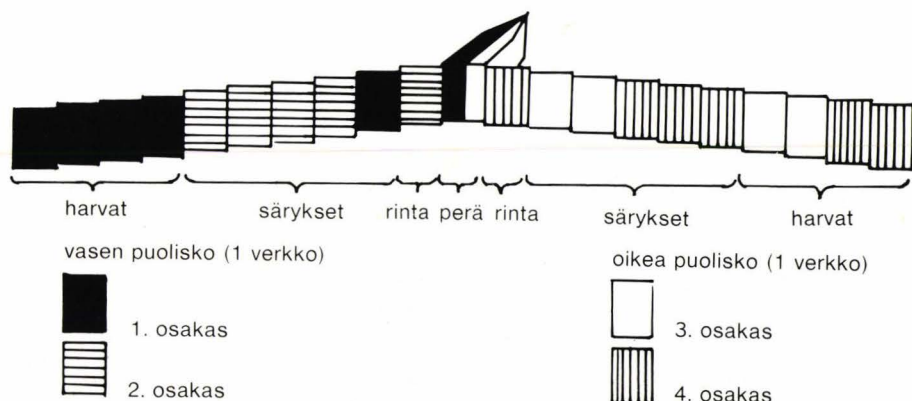
Edellä olevaa nuottakuntaa tyypillisempi kehitys on eräällä toisella purujärveläisellä nuottakunnalla, joka aina 1950- ja 1960-luvun taitteeseen oli kahden talon puolisko-omistuksessa ja jonka toinen puolisko tuolloin jakaantui kahtia.

Kesälahden Villalan kalastuskunnan nuottakunnissa on ollut yleisin osuus 1/4-osa, mutta myös 1/2-osuutta on esiintynyt.

13.3. NUOTTAOSAKKUUDEN OMISTUKSELLINEN LUONNE

Vanhakantainen nuottaosuuksien omistusmuoto on ollut lähes koko Puruveden alueella yksityisomistus, ts. jokaisella osakkaalla oli nuotassa *nimikkoverkot*. Yksityisomistus periytyy kesänuottakalastuksen valta-ajoilta 1800-luvun puolelta ja on johtunut siitä, että nuottaosakas on valmistanut verkko-lankansa, kutoinut omat verkkonsa ja vastannut niin ikään verkko-osuutensa kunnosta. Vasta 1910-luvun alussahan talvinuottauksen tehostuessa ammattimaiseksi alettiin saada tehdastekoisia lankoja ja tehdaskutoisia pumpulihavak-sia, mutta vielä 1910-luvun lopussakin muistetaan harvoja verkkoja kudotun itse.

Nuotan eri verkot ovat jakaantuneet tasaisesti tiheyden mukaan osakkaitten kesken. Esimerkiksi silloin, kun nuotassa oli neljä osakasta, saman puolen toinen osakas omisti peräverkoista puolet, yhden särysverkon ja harvaverkot, kun taas toinen osakas omisti loput oman puoliskonsa verkoista: rintaverkon ja

Kuva 101. KERIMÄKELÄINEN JA PUNKAHARJULAINEN NIMIKKOVERKKO-OMISTUS.

neljä tai viisi särysverkkoa. Nuotan puolisko saattoi jakaantua myös seuraavasti: Toinen osakas omisti peräpuoliskon, kaksi särysverkkoa ja kaksi harvaa, kun taas toinen varusti nuotan yhdellä rintaverkolla, kolmella tai neljällä särysverkolla ja kahdella harvaverkolla.

Verkkojen jakaantumisessa ei sinänsä ole ollut mitään täysin määrättyä jakaantumismallia, koska verkkojen laatu oli paljolti riippuvainen nuottakunnan kokoonpanon vaihteluista. Uudella osakkaalla on harvoin sattunut olemaan täsmälleen samanlaiset verkot, kuin mitä oli entisellä osakkaalla.

13.3.1. Kerimäki ja Punkaharju – nimikkoverkko-omistus

Kerimäellä ja Punkaharjulla on nimikkoverkkojen omistusmuoto säilynyt yleisenä 1960-luvulle saakka. Kerimäellä on saattanut esiintyä myös sellaisia nimikkoverkkojen ja yhteisten verkkojen sekaomistusmuotoja, joissa tiheät verkot, perä ja rintaverkot, olivat nuottamiesten yhteisomistuksessa särysten ja harvojen ollessa nimikkoverkkoja. Tällainen omistusmuoto on kuitenkin myöhäinen, mutta ehkä jo ennen sotia esiintynyt. Myös Punkaharjulla on ollut samantapaista omistusta varsinkin sellaisissa nuottakunnan kokoonpanoissa, joissa toisen puoliskon omisti yksi osakas ja toisen puoliskon kaksi osakasta, jolloin toinen peräpuolisko oli kahden 1/4-osakkaan yhteisomistuksessa.

Voidaan olettaa, että nimikkoverkko-omistusmuodon säilyminen ennen kaikkea Kerimäellä liittyy ainakin osittain kalavesien yksityiseen käyttöön. Koska esimerkiksi Hälvässä osakkaiden vaihtelut nuottakunnissa olivat yleisiä, eivät yhteisomistusmuodot ole olleet edullisia. Nimikkoverkko-omistuksen säilyminen taas Punkaharjulla liittyy oletettavasti punkaharjulaisten ja kerimäkeläisten nuottakuntien yhteiseen kalastusperintöön ja läheiseen kanssakäymiseen. Punkaharjuhan erosi omaksi kunnakseen Kerimäestä vasta 1924 ja vielä viime sotienkin jälkeen molempien kuntien nuotat kävivät yhteisvesillä samoilla apajilla.

Nimikkoverkkojen omistus mahdollisti joustavan siirtymisen nuottakunnasta toiseen, sillä keväällä nuotanvedon päätyttyä verkot irroitettiin toisistaan ja

annettiin omistajilleen korjattaviksi. Yhteisten perä- ja rintaverkkojen omistusmuoto hankaloitti tätä joustavuutta, koska verkkoja ei tällöin ratkottu irti toisistaan vetokauden päätyttyä. On muun muassa sattunut, että osakkaat olivat hankkineet Kesälahdelta yhteisesti nuottaansa perän ja rintaverkot, ja kun olivat myöhemmin riitaantuneet ja halusivat erotessaan yhtä paljon sakeita verkkoja, niin *nuotta ei kun pölökyllä ja kirveellä poekki*. Nimikkoverkkojen omistus saattoi joskus tehdä nuottakunnasta eroamisen »liiankin joustavaksi», sillä on sattunut tapauksia, jolloin äkkiäpäinen nuottamies suututtuaan muitten osakkaitten kanssa ratkoi verkkonsa irti laskimella ja lähti kesken kaiken kotiin.

Nimikkoverkkojen omistus on aiheuttanut vaihtumisia nuottakuntien kokoonpanoissa myös siinä mielessä, että nuottamies saattoi pyrkiä osakkaaksi sellaiseen nuottakuntaan, jossa hänellä oli mahdollisuus niitten verkkojen omistajaksi, jotka olivat vähemmän alttiita repeytymisille ja kulumisille. Tällainen pyrkimys toisaalta taas johti jopa edellä mainittuun rinta- ja peräverkkojen yhteisomistukseen.

Vaikka nuotan osakas on vastannut sekä vetokauden alkaessa että sen kuluessa pääasiassa nimikkoverkkojensa kunnosta, on kuitenkin yleinen tapa ollut, että nuotan repeytyessä kesken nuotanvedon suoritetaan verkon paikkaus yhteisvoimin, jottei nuottatyö tarpeettomasti viivästyisi.

13.3.2. Kesälahti – puoliskoyhteisomistus

Kesälahden nuottakunnat eroavat perinteisen nuottaomistusmuodon suhteen merkittävästi muitten kuntien käytännöstä 1900-luvulla. Vaikka nimikkoverkko-omistus ei ole suinkaan puuttunut Kesälahdelta, on se jo 1910-luvulla ollut eräin paikoin niin harvinainen, että edes kaikki vanhimmat nuottamiehet eivät sitä muista ja perinteisenä omistusmuotona pidetäänkin yleisesti *puoliskoyhteisomistusta*.

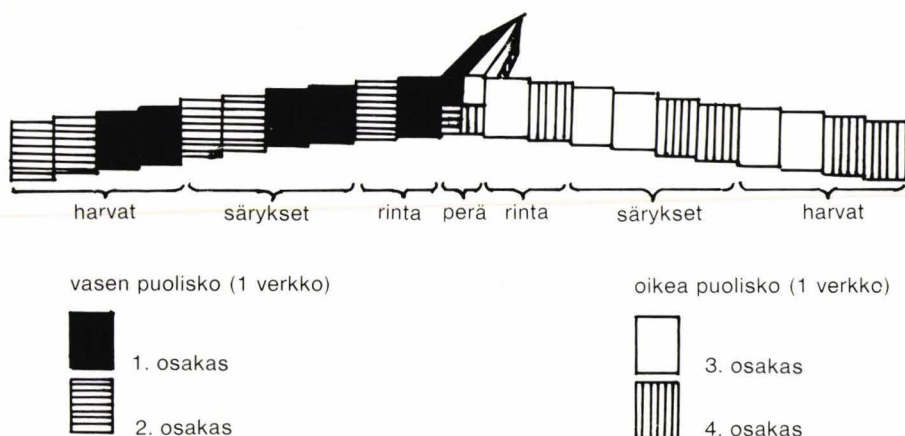
Nimikkoverkko-omistusta muistetaan satunnaisesti esiintyneen talvinuottakalastuksen alkaessa Villalan sekä myös Purujärven alueilla. Jos purujärveläisessä nuottakunnassa esiintyi tämä omistusmuoto, oli nuottakunta tällöin yleensä koostunut neljästä osakkaasta ja osuudet jakaantuivat tasan osakkaiden kesken seuraavasti: jokaisella osakkaalla oli 1/4-osa perästä, yksi rintaverkko, kaksi särysverkkoa ja kaksi harvaverkkoa.*

On ajateltavissa, että ylläoleva jakaantumismalli ei ole suoranainen jatko vanhakantaiselle nimikkoverkko-omistukselle, vaan siihen on vaikuttanut Kesälahdella yleisenä käytäntönä ollut puoliskoyhteisomistus, koska verkot jakaantuvat osakkaiden kesken täsmälleen kahtia.

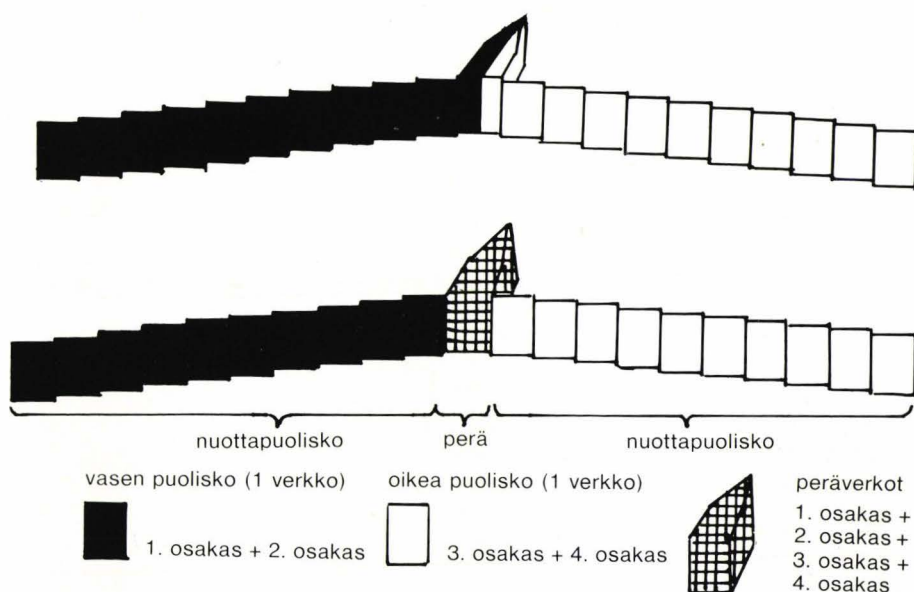
Kesälahden puoliskoyhteisomistuksessa saman puoliskon osakkaat omistivat yhteisesti nuotan toisen siiven ja puolet peräverkoista.

Varhainen käytäntö on myös ollut, että perä oli täysin koko nuottakunnan yhteisomistuksessa, jolloin perän kunnostus ja siitä aiheutuneet kustannukset jaettiin tasan kummankin puoliskon osakkaille.

* Kappaleessa 13.2.4. esitetty purujärveläisen nuottakunnan omistusmuodon kehitys on nimikkoverkkojen sekä yhteisomistuksen suhteen poikkeuksellinen.

Kuva 102. KESÄLAHDEN ETELÄOSASSA SATUNNAISESTI ESIINTYNYT NIMIKKO-VERKKO-OMISTUS.

Kuva 103. KESÄLAHTELAISIA PUOLISKOYHTEISOMISTUKSEN MUOTOJA.

Perän yhteisomistus yleistyi jo ennen viime sotia ja on ollut sotien jälkeen miltei yksinomainen. Puoliskoyhteisomistuksessa oleva nuotta jaettiin vetokauden päätyttyä kolmeen osaan, kahteen siipeen ja perään, eikä eri verkkoja irrotettu toisistaan. Siinä tapauksessa, että nuottakunta hajosi, jouduttiin verkot tietysti ratkomaan irti toisistaan ja verkkojen jako yritettiin suorittaa mahdollisimman tasapuolisesti.

Kesälahtelainen vanha puoliskoyhteisomistusmuoto on ilmeinen osoitus siitä, että 1/2-nuottaosuuksia on ollut verrattain runsaasti ja nuottakunnat ovat pysyneet vakaampina kokoonpanoiltaan kuin esim. Kerimäellä, mikä on osittainen seuraus ensinnäkin yhteisten kalavesien käytöstä sekä toiseksi siitä, että nuottakunnat saattoivat koostua vierekkäin olevista sukulaistaloista.

Osaselityksenä puoliskoyhteisomistukseen tai vastavuoroisesti seurauksena siitä voidaan ajatella sitä, että Kesälahdella ei nuotanteko ja kunnostus ole ollut niin yleisenä taitona kuin muissa kunnissa. Nuottakuntaan kuulumattomia *verkkomestareita* käytettiin aina nuotanpaikkuissa. Tosin osakkaatkin osasivat käyttää käpyä, mutta nuottamestari *tek leikkaukset ja pan männeilleen*. Nuottamestari saattoi joskus olla jopa niin *ylevä mies, alako pyrkii vastoomaan resitenttiä*, että ei ottanut enää käpyäkään käteen, vaan jakeli vain ohjeita hyvillä juomilla katetun pöydän takaa. Nuottamestarin johdolla siis nuottaosakkaat suorittivat nuotan kunnostuksen. Kerimäellä ja Punkaharjulla taas nuottakuntaan kuulumattomat *nuottaripatit** olivat harvinaisia. Nuottamiehet osasivat sekä tehdä nuotat että myös suorittaa paikkaus itse.

Voidaan olettaa, että nuotan teko- ja kunnostusmenettelyn erot Puruveden savonpuoleisten alueitten ja karjalanpuoleisten alueitten välillä heijastavat myös kaukaista kalastusperinteen erilaisuutta. Tähän viittaa edelleen se, että kesälahtelaiset nuotat ovat vanhastaan eronneet kerimäkeläisistä mm. siinä, että ne ovat olleet *sinkiiemmin* pauloitettuja. Talvinuottauksen alkuvaiheessa käytettiin nuottien teossa Kesälahdella mm. nuottamestareita, jotka olivat kotoisin idempänä sijaitsevalta Pyhäjärveltä.

1960-luvun alusta lähtien ovat kuitenkin nuotan tekoon ja kunnostukseen liittyneet alueelliset erot tasoittuneet. Kesälahtelaisissa nuottakunnissa suoritetaan nuotan kunnostus ilman mestarin ohjausta, kun taas Kerimäellä taito on eräissä nuottakunnissa täysin taantunut. Nuotassa saattaa olla yksi mies, joka hallitsee kunnostuksen ja suorittaa sen itse, tai nuotta viedään nuottakuntaan kuulumattomalle nuottamestarille.

13.3.3. Nuottaus- ja kulkuvälineistön omistus

Nuotanvedossa käytettävät työvälineet ovat kahden tyyppisiä. Rataskelkka l. telikka, hanko, koukku l. kokka l. käsämä, tuura ja lapio ovat välineitä, joita ei vuosittain tarvitse uusia ja jotka saattavat kestää käyttökelpoisina pitkät ajat. Uittosalko on taas väline, joka pyritään tekemään tavallisesti joka vuosi uusista tarpeista, joskin sitä voidaan käyttää vielä toisenakin vuotena.

Uittosalon omistus poikkeaa muitten välineitten omistusmuodosta ja on ollut aina 1950-luvun loppuun saakka samantyyppinen koko Puruveden alueella. Koska kiertoköysiä uittaessa tarvitsevat puoliskon miehet oman salkonsa, ovat he tehneet sen yhdessä yhteisistä tarpeista. Nuottosalon omistus on siis muistuttanut vanhastaan nuotan puoliskoyhteisomistusta.

Muun välineistön omistuksessa *kerimäkeläiset* nuottakunnat ovat noudattaneet yksityistä omistusmuotoa. Talvinuotanvedon alkuaikoina saattoi jokaisella nuottamiehellä olla oma hanko, koukku, tuura ja lapio. Rataskelkan saattoi lisäksi omistaa se osakas, jolla oli vähiten verkkoja nuotassa. Vaikka tämä vanhakantainen käytäntö säilyi viime sotiin saakka, ei se enää 1920-luvullakaan ollut yksinomainen, vaan nuottamiehet alkoivat yhä useammin omistaa vain

* Nimitys ei ole yleinen Puruvedellä. Sitä esiintyy Kerimäellä Hälvässä ja Kerimäen pohjoisilla alueilla sekä myös Kesälahden Villalassa.

tietyt nuottausvälineet. Esimerkiksi puoliskon toinen osakas varustautui hangolla ja koukulla, kun taas toinen hankki rataskelkan. Välineiden puolisko-yhteisomistustakin, jolloin saman puoliskon osakkaat yhdessä hankkivat nuottausvälineet, on esiintynyt varhain varsinkin Kerimäen niissä mannerkylissä, joissa verkko-omistus muistutti kesälahtelaista puoliskoyhteisomistusta.

Vaikka Kerimäen alueella välineiden omistusmuoto on vaihdellut, on kuitenkin yhteisenä piirteenä ollut se, että jokainen nuottamies on varustautunut henkilökohtaisella tuuralla ja usein myös lapiolla.

Punkaharjulaisten nuottakuntien keskuudessa on kautta aikojen välineomistus ollut lähes samanlainen, nuotan omistusmuotoa noudattava, kuin Kerimäellä. Ainoa eroavaisuus on se, että Punkaharjulla puoliskon toinen osakas hankki tuuran ja toinen lapion, eikä siis jokaisella nuottamiehellä ollut näitä välineitä.

Kesälahdella on välineiden omistus myös noudattanut alueelle ominaista nuotan omistusmuotoa. Välineistön puoliskoyhteisomistus on ollut lähes yksinomainen koko talvinuotanvedon ajan. Tuuran ja lapion suhteen kesälahtelaiset ovat kuitenkin noudattaneet kerimäkeläistä käytäntöä, sillä jokaisella osakkaalla on ollut yleensä henkilökohtainen tuura ja lapio.

Kulkuvälineistönä on 1950-luvun loppuun saakka käytetty yksinomaisesti hevospelejä. Jos jokaisella osakkaalla oli hevonen, pyrittiin hevosten käytössä vuorotteluun. Koska jäällä tarvittiin päivittäin aina kahta hevosta rekineen, niin saman puoliskon osakkaat vuoron perään varustautuivat hevospeleillä. Käytäntö on ollut yhtäläinen koko Puruveden alueella.

13.4. NUOTTAKUNNAN STRUKTUURIN ALUEELLINEN OMALEIMAISUUS

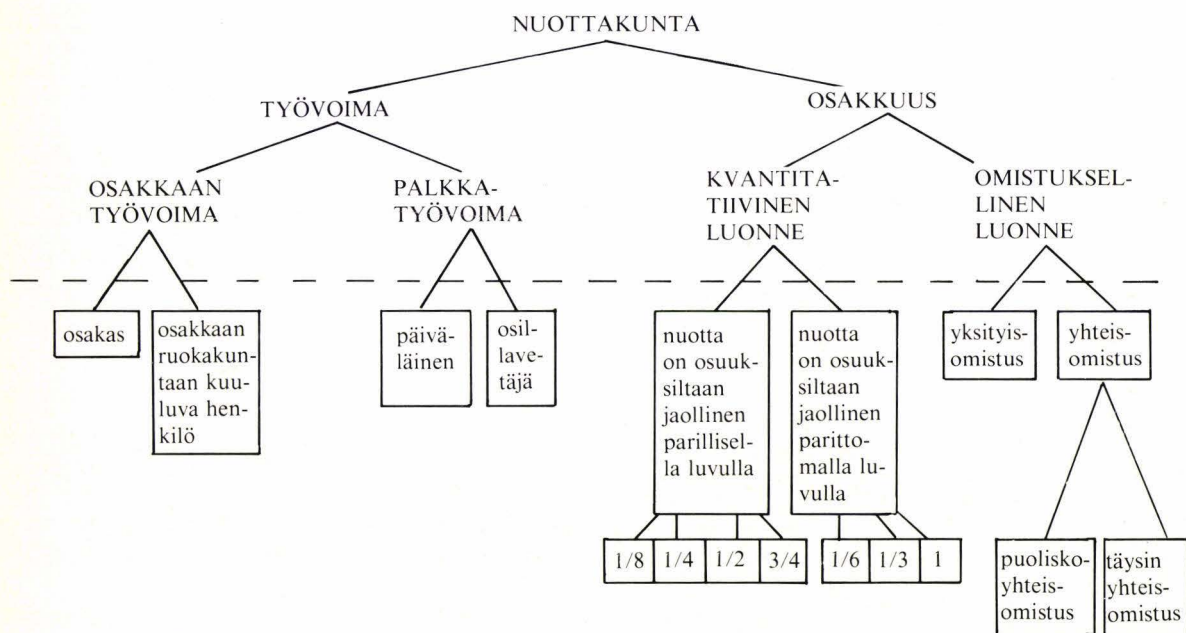
Nuottakuntaa koskevan analyysin perusteella voidaan nuottakunnan struktuurin katsoa koostuvan kahdesta pääelementistä: Ensinnäkin työvoimasta, ts. minkälaista työvoimaa nuottamiehet edustavat, ja toiseksi osakkuudesta, ts. minkälainen on nuottakunnan osakkuudellinen luonne. Alla olevassa, nuottakunnan struktuuria esittävässä puudiagrammissa ovat katkoviivan alapuolella ne rakenteen syvämuodon variantit, jotka ovat toteutuneet Puruveden nuottakuntien keskuudessa. Nuottakunta kokonaisuudessaan (kaikki osakkaat huomiioon ottaen) voi sisältää useampia vaihtoehtoisia variantteja, mutta yhden osakkaan suhteen vain jompikumpi oppositioparin osa on toteutunut, jos osuus on neljännes, ts. yhden miehen työn vaativa.

Hahmoteltaessa eri kunnille tyypillisintä nuottakunnan rakennetta on tyydyttävä näkyvimpien ominaispiirteiden likimääräiseen ilmaisuun, sillä tarkan aineiston keruu ei ole ollut mahdollista. Oleellista tässä on se, että nuottakunnan rakenteella on alueittain selvää omaleimaisuutta.

Kerimäellä kalavesien jaot olivat mahdollistaneet suuret nuottaosuudet ja niissä runsaasti vaihteluita. Kun nuottakunnissa tapahtui usein muutoksia oli osuuden omistus säilynyt perinteisesti yksityisomistuksena. Suurten osuuksien takia käytettiin nuotanvedossa ruokakunnan jäsenten lisäksi runsaasti päiväläisiä.

Vaikka Punkaharjulla oli suuren kalastuskunnan vesialue yhteisnautinnassa, niin nuottakunnan rakenteellisuus muistuttaa varsin paljon kerimäkeläistä. Tämä on ilmeinen seuraus yhteisestä nuottausperinnöstä. On kuitenkin havaittavissa tiettyä eroavaisuutta, jolle vastaavuus löytyy Kesälahdelta.

Merkittävimmin eroavat kesälahtelaiset nuottakunnat muista siinä, että nuotat olivat puoliskoyhteisomistuksessa. Tämä on ilmeinen seuraus nuottakuntien kokoonpanon aikaisemmasta vakiintuneisuudesta sekä siitä, että tietyillä taloilla oli 1/2-osuudet nuottaan, mikä oli maksimisuuruus, kuten Punkaharjullakin, ja mikä juontuu kalavesien jakamattomuudesta.


```

graph TD
    Root[osakas*] --- B1[osakkaan ruokakuntaan kuuluva henkilö]
    Root --- B2[päävä- läinen]
    B1 --- B3["1/2, 1/4"]
    B1 --- B4[3/4]
    B3 --- B5[1]
    B3 --- B6[1/3]
    B5 --- B7[yksityis- omistus]
  
```

```

graph TD
    Root[Käyttökäyttö] --- L1_L[Käyttökäyttö]
    Root --- L1_R[Käyttökäyttö]
    L1_L --- L2_L1[osakas]
    L1_L --- L2_L2[osakkaan ruokakuntaan kuuluva henkilö]
    L1_L --- L2_L3[päiväläinen]
    L1_R --- L2_R1["1/2,  
1/4"]
    L1_R --- L2_R2[yksityisomistus]
    L1_R --- L2_R3[puolisko-yhteisomistus]
    style L2_L1 stroke-dasharray: 5 5
    style L2_L3 stroke-dasharray: 5 5
    style L2_R3 stroke-dasharray: 5 5
  
```

```

graph TD
    Root[ ] --- Node1[ ]
    Root --- Node2[ ]
    Node1 --- Osakas[osakas]
    Node1 --- Osakkaan[osakkaan ruokakuntaan kuuluva henkilö]
    Node1 --- Paivalaisten[päiväläinen]
    Node2 --- Yhteisomistus[1/2  
1/4]
    Node2 --- Puolisko[puolisko-yhteisöomistus]
    style Osakas stroke-dasharray: 5 5
    style Paivalaisten stroke-dasharray: 5 5
  
```

201

14. NUOTTASAALIIDEN KALANVÄLITYS JA SEN KEHITYS NYKYISEEN MUOTOONSA

14.1. VARHAISEMMASTA, AVOVEDEN AIKANA SUORITETUSTA KALANVÄLITYKSESTÄ

Ennen kuluvan vuosisadan alkua oli puruvelteläinen kesänuottaus ollut etupäässä kotitarveluontoista kalastusta, kuten on todettu. Vähäisessä määrin oli kuitenkin suolattu *tiinuihin* kesäkuun kalaa, *heinäkalaa*, ja varsinkin syksyn kutumuikkua vietäväksi markkinoille aina Sortavalan ja Viipuriin asti. Saattoipa joku kalastaja viedä soutupelein kalakuorman Hälvästä Savonlinnaan saakka.

Vasta vuosisadan vaihteen tienoilla, jolloin tehostunut laivaliikenne mahdollisti tuoreen kalan myynnin Puruvedellä, alettiin harjoittaa suurempimittaista kalakauppaa, ja kesänuottauksesta muodostui ammattimainen elinkeino. Kalastajat kuljettivat saaliinsa apajalta suoraan laivaan, joka vei ne Savonlinnaan tai rautatien valmistuttua Punkasalmen asemalle, mistä edelleen Sortavalan. Jos kalat oli pyydetty paljon ennen laivan tuloa, siivottiin ne ja säilytettiin kylmässä kaivovedessä odottelemassa laivan saapumista. Saaliitten ostomiehinä toimivat yleensä paikkakunnan miehet, jotka kulkivat laivan mukana ympäri Puruvettä ja möivät sitten Savonlinnassa saaliit edelleen.

Tuoreen kalan kauppaamisen ohella säilyi myös suolakalan myynti. Kun kalastajat olivat siivonneet ja suolanneet muikut tiinuihin, keräsi ostomies, jona toimi joku kyläläinen, tynnyrit yhteen paikkaan ja kuljetti sitten isot kalakuormat myyntipaikoille.

Kerran sattui Vaarassa niin, että kun kylän kalanostaja oli poikineen kerännyt nuottakunnilta suolakalatynnyrit Puruveden rannalle odottelemaan kuljetusta kaupunkiin, olivat rantalaitumella käyskentelevät lehmät ahmineet tynnyreistä muikkuja sillä seurauksella, että viisi niistä kuoli. »*Ne juuva riipas mahansa täyteen ja haleta pömähti.*»

Suolamuikku meni hyvin kaupaksi mm. Suojärvellä, Sortavalassa, Kiteellä ja Joensuussa.

Kiintoisa ilmiö on se, että suolakalojen välitys pysyi aina viime sotiin saakka etupäässä paikallisten kalanostajien käsissä kaikkialla Puruveden alueella, vaikka talvisaaliitten kauppa, kuten tullaan huomaamaan, oli siirtynyt osassa aluetta melkein heti ulkopaikkakuntalaisten *kalasaksojen** hoidettavaksi. Savonlinnalaiset kalakauppiaat alkoivat vasta 1930-luvulla kierrellä moottori-veneineen kesäkalan ostossa Puruvedellä.

* *Kalasaksa*-nimitys on vanha kansanomainen nimitys kalakauppiasta, joka ostaa kalat nuottakunnalta ja toimittaa ne liikepaikoille, jälleenmyyjille, tai myy kalat siellä itse.¹²

14.2. ALUEELLISTEN KALANVÄLITYSRYHMITTYMIEN KEHITTYMINEN TALVINUOTTAUKSEN ENSIMMÄISELLÄ AIKAJAKSOLLA

Kun korkeitten talvinuottien käyttöönotto 1910-luvulla mahdollisti muikun suurimittaisen nuottauksen, syntyi ongelma, kuinka ja mihin suuret kalamäärät saadaan kaupaksi. Kun alkuvaiheessa varsinaisia talvikalan välittäjiä ei ollut, täytyi nuottamiesten itsensä kuljettaa kalat rekipelein liikepaikoille ja myydä siellä saaliinsa. Koska tämän vuoksi ei ollut mahdollista toimittaa kaloja suoraan apajalta ostajille, kerättiin saalista pitemmän ajan kuluessa rekikuormallinen ja vasta sitten lähdettiin myyntimatkalle. Tuoreen kalan vanha säilöntätapa teki tämän mahdolliseksi. Kalat haudattiin lumen sisään, jossa lämpötila pysyttelee säilyvyyden kannalta ihanteellisen 0 °C:n vaiheilla.¹¹³

Paikkoja, joissa saattoi olla kysyntää kaloista, saatiin tietää eri tavoilla:

Eräskin kesälahtelainen nuottakunta oli aprikoinut, mitä tehdään muikuilla, joita korkealla nuotalla sai vaikka millä mitalla. Lotjamiehiltä kuultiin, että Varkaudessa voivat kalat mennä kaupaksi, ja miehet lähtivät rekineen pitkälle kauppamatkalle. Aluksi varkautelaiset olivat oudoksuneet verestä muikkua, koska eivät olleet oppineet syömään muuta kuin suolamuikkua. Pian kuitenkin Puruveden tuore muikku tuli tunnetuksi ja meni hyvin kaupaksi. Nuottamiehet kiertelivät pitkin kaupunkia ja möivät päivässä 500–600 kiloa kaloja.

Pitkät myyntimatkat olivat kuitenkin rasittavia, eivätkä niitä varmasti monetkaan nuottakunnat halunneet useasti tehdä. Helpotuksen muikkusaaliitten myyntiin toivat kalasaksat, joita alkoi liikuskella Puruveden jäällä heti, kun huhut suurista saalismääristä levisivät. Kalanvälitystä ammatikseen hoitavien saksojen ilmaantuminen risti talvinuottauksen lopullisesti ammattimaiseksi, sillä nuottamiehet saattoivat kokonaan keskittyä nuotanvetoon, mitä alettiin harjoittaa jokapäiväisenä työnä.

Vaikka ammattimaiset kalasaksat harjoittivat saaliitten välitystä kaikkialla, muodostuivat kalanostomenettelyt kuitenkin erilaisiksi nuotanvetoalueilla. Toisin paikoin kalojen ostoa harjoitti paikallinen saksa, toisin paikoin taas ulkopaikkakuntalainen. Joillakin seuduilla saksoja saattoi liikuskella lukuisasti, kun taas jossakin vain yksi välittäjä hoiti ostot.

14.2.1. Kalanvälitys Kerimäellä

Talvinuottauksen ensimmäisellä ajanjaksolla muodostui kalanvälitys Kerimäen alueella kahtalaiseksi. Eteläisten kylien (Hälvä, Ruokoniemi ja Haapaniemi) kalanvälitysmuoto poikkesi oleellisesti pohjoisten kylien (Rauvanniemi ja Pihlajaniemi) muodosta.

Tunnusomaista eteläiselle nuottausalueelle on ollut, että kalanvälitys on keskittynyt lähes kokonaan yhdelle paikalliselle saksalle. Aivan 1920-luvun alussa ei kalakauppa ollut vielä täysin monopoliluontoista, sillä tuolloin oli pari paikallista ostajaa hoitanut kaupat. 20-luvun puolivälissä yritti eräs suojärveläinen saksa vallata Kerimäen markkinat:

Ostomies saapui Hälvään Pihlajaniemeltä, kierteli jäällä kaikkien nuottakuntien luona hieromassa kauppoja ja jätti nuottamiehille käsirahan sopimuksen vakuudeksi. Aina nuotalta tultua nuotta-

miesten piti mitata kalat, levittää hangelle kylmettymään ja sen jälkeen sulloa ne *vihulaissäkkeihin* ja hursteihin, joita välittäjä oli jättänyt. Saksa oli palkannut rengikseen erään hevossalolaisen miehen, joka kierteli heinähäkkirekineen nuottakuntien luona, lastasi säkit rekeen ja ajoi kuormineen asemalle, mistä lähetti kalat myyntipaikkoihin. Kun keväällä kalat jäivät erään kerran märkänemään säkkeihin ja näytti siltä, että nuottamiehet eivät tulisi saamaan rahojaan siltä osalta, suoritti Kerimäen Mäkräsaassa asuva P. Kinnunen korvaukset nuottamiehille. Suojärven saksan ostot tyrehtyivät siihen, ja Kinnunen aloitti itsenäisesti kalakaupat.

Kinnunen hallitsi tämän jälkeen eteläisen Kerimäen kalakauppaa sotiin saakka. Kaloja ostettiin jopa Vaaran nuottakunnilta. Saaliiden keruu oli järjestetty niin, että Kinnusen *renkeinä* toimi kaksi Puruveden saarissa asuvaa miestä, jotka kuljivat hevosineen nostimelta toiselle ja keräsivät saaliit. Kalakuormat ajettiin Kinnusen asuinpaikalle Mäkrään tai suoraan Punkaharjun asemalle. Tavallista myös oli, että nuottamiehet itse toivat kalansa Mäkrään, jossa saaliit mitattiin ja vietiin sitten asemalle. Punkaharjulta kalat lähetettiin rautateitse jopa useisiin kymmeniin myyntipaikkoihin Itä- ja Etelä-Suomeen. Myynti oli vakiintunut siinä määrin, että jälleenmyyjät olivat ottaneet itse yhteyden kalaksaan aina vetokauden alussa.

Pohjoisella nuotanvetoalueella, Rauvanniemellä ja Pihlajaniemellä, on kalanvälitysmuoto ollut paljon heterogeenisempi kuin etelässä. Kohta talvi-nuottauksen kehityttyä ammattimaiseksi oli saksoja alkanut käydä hevospeleineen Kiteeltä, Rääkkylästä ja jopa »Laatokalta» asti. Pihlajaniemi oli Kesälahden vaikutusalueella, jossa ennen kaikkea vallitsivat ulkopaikkakuntalaisten päämarkkinat. Myös lännempänä sijaitsevalla Rauvanniemellä olivat ulkopuoliset saksat käyneet ajoittain. Idästä tulleiden kalanostajien ostomenettely poikkesi täysin Kerimäen eteläalueen vakaasta tavasta. Apajan nostimella huudettiin kilpaa saaliista ja eniten tarjoava sai kalat. (Menettelyä tarkastellaan lähemmin kesälahdelaisen kalanvälityksen yhteydessä.)

Ulkopaikkakuntalaisten kalanostajien lisäksi toimi kylissä aktiivisesti myös paikallisia saksoja. Rauvanniemellä vaikutti H. Makkonen ja Pihlajaniemellä T. ja E. Simonen. Kauempana mantereella asuva kauppias P. Seppänen kävi molemmista kylistä hakemassa kaloja. Paikkakunnalla asuvan kalanvälittäjän ostomenetelmä noudatti ulkopaikkakuntalaisten tapaa.

Rauvanniemeltä ja Pihlajaniemeltä hankittujen saaliiden toimitussuunta oli kahtalainen: Paikalliset saksat kuljettivat kalat joko Kerimäen mankerkyliin tai Savonlinnaan, kun taas ulkopaikkakuntalaisten kalakuormat kulkeutuivat varsin etäälle, koillisessa ja kaakossa sijaitseviin asutus- ja tehdaskeskuksiin.

14.2.2. Kalanvälitys Punkaharjulla

Punkaharjun kalakauppa muistutti ennen sotia Kerimäen pohjoisen alueen menettelyä siinä mielessä, että alueella toimi sekä paikallisia että ulkopaikkakuntalaisia saksoja. Valtaostajat olivat kuitenkin paikallisia. Kalakauppa oli Kerimäen eteläisen alueen tapaan vakaata, sillä nuottakunnat möivät saaliinsa läpi vetokauden yleensä samalle saksalle.

Ensimmäisenä paikallisena suursaksana toimi Punkaharjulla A. Paakkunainen, joka välitti kaloja Savonlinnaan, mutta rautateitse myös muualle Suomeen. Vaarassa suorittivat kalahankintoja myös Kesälahden purujärveläiset saksat sekä aiemmin mainittu kerimäkeläinen suursaksa.

Heti talvinuottauksen yleistyttyä alkoi Punkaharjulla käydä myös idästä tulleita kalanostajia. Näitä olivat mm. uukuniemeläinen »Hansa-Olli» Suutarinen ja hänen veljensä Y. Suutarinen, jotka kulkivat kalakuormineen Sortavalaan ja Impilahdelle.

Kalasaksat hakivat saaliit tavallisesti nostimelta. Sellaisina kausina, jolloin nuotasta tuli runsaasti kuoreita, oli kalat kuitenkin kuljetettava maihin, jonkin nuottamiehen pihalle, jossa muikut eroteltiin vähempiarvoisista kuoreista ennen myyntiä. Vaikka nuotilla saattoi olla vetokausittain vakituiset saksat, ei ollut harvinaista, että nostimelle ilmestyi *hääräämään* vieraita kalanostajia parempine tarjouksineen. Nuottamiehet pysyivät useimmiten kuitenkin uskolisina vakituiselle kauppakumppanilleen. Eräs vanhimpiin kuuluva nuottamies oli vain kerran myynyt kalat huutokaupalla.

14.2.3. Kalanvälitys Kesälahdella

Kesälahden Purujärven kylässä kalanmyyntimenettely poikkesi suuresti muitten kesälahtelaisten kylien menettelystä ja muistutti paljon läntisen naapurikylänsä, Vaaran, käytäntöä.

1920-luvulla toimi Purujärvellä kaksi paikallista suursaksaa, jotka olivat myös osakkaina nuottakunnissa. Suurimittaista kalanvälitystä hoiti H. Laukkanen, joka teki välityssopimuksen mm. Viipurin kalakauppaosakeyhtiön kanssa. Sopimuksen mukaan Laukkanen sai lähettää yhtiölle muikkuja 500 kiloa joka arkipäivä *mikkelistä* lähtien. Kaksi kertaa kuukaudessa vietiin hevoskuormalinen muikkuja *Simpeleen tilille*, ts. tilipäiväksi Simpeleen tehtaille. Laukkanen toimitti kaloja aika ajoin myös Sortavalaan ja Värtsilään. Kalat kuljetettiin määränpäähän joko junalla tai hevospelein, mutta jo 1930-luvulla Laukkanen hankki kuorma-auton, jota käytettiin kalojen kuljetuksessa sulan maan aikana.

Purujärveläinen kalanmyyntimenettely poikkesi Vaaran käytännöstä siten, että kaloja ei myyty nostimella, vaan ne tuotiin rantaan, missä *ne lyötiin puntariin*. Kalanmyynti ei ollut myöskään vakaata. Vaikka Purujärvellä ei esiintynyt kokonaissaaliin huutokauppaa jäällä, oli tapana kuitenkin myydä kalat sille saksalle, joka tarjosi suurimman kilohinnan – kalat myytiin niin sanotusti *kilosottaan*. »*Mie paan kipatsuun*», oli uukuniemeläisen Hansa-Ollin tapana sanoa korottaessaan hintaa, kun näytti siltä, että joku toinen saksa oli saamaisillaan kalat.

Kesälahden kylän ja Villalan kalastuskuntien alueilla oli kalakauppa ennen viime sotia yhtä kiihkeää kilpailua kuin oli itse nuotanveto. Jo heti 1910-luvulla, jolloin talvinuottaus oli vasta kehkeytymässä suurkalastukseksi, alkoi Hummonselällä liikuskella lukuisasti ulkopaikkakuntalaisia saksoja. Itäisimmän Suomen tehdaspaikkakunnat imivät kalaa niin paljon, kuin sitä vain oli tarjolla, ja kalanostajat saapuivat juuri näistä keskuksista, esim. Sortavalasta, Kiteeltä ja Rääkkylästä. Tunnetuimpia suurostajia olivat mm. Ilvosten kolme veljestä sekä kauppias Päivinen. Vilkkaimpana kala-aikana saattoi kylässä liikuskella ostomiehiä lähes kymmenellä hevosella, olipa yhteen aikaan rasti-
laisten nostimilla peräti 18 saksaa hevosineen.

Kalanmyyntimenettely poikkesi merkittävästi muista Puruvedellä vallitsevista käytännöistä. Valtamuotona oli viime sotiin saakka huutokauppa, mikä oli tietysti sitä kiihkeämpää, mitä enemmän ostajia oli, ja näin ollen edullista

Kuva 104. Kalasaksan puntari, joka olemassaolonsa aikana on joutunut punnitsemaan kymmeniä tuhansia muikkukiloja.

nuottamiehille. Huutokauppa perustui saalisarvioihin, jolloin ostovaiheessa ei käytetty puntaria. Eräät saksat eivät käyttäneet jäällä puntaria kymmeneen vuoteen. Kun nuotan perä oli nostettu jäälle ja kalat ammennettu vasuihin, alkoivat saksat huutaa tarjouksia koko saaliista. Kalasaksojen keskinäinen kilpailu saattoi kärjistyä jopa täydelliseksi arpapeliksi niin, että nuottamiehet eivät kerenneet edes nostaa perää jäälle, kun jo joku hätäinen saksa oli huutanut saaliin itselleen. Kalat huudettiin tällöin niin sanotusti *urkkoon* tai *järveen*.*

Pitkien matkojen takaa tulleet saksat pyrkivät tavallisesti yhteen, pitämään *kortteeria* johonkin taloon. Yöt saattoivat kulua varsin raisusti korttia iskettäessä ja *pondikkoo* maistellessa. Pontikkaa olikin kalanostajilla yleensä mukana reessä, sillä he toimivat kauppiaina myös nuottamiehille. Viinaa voitiin jopa tilata tuotavaksi. Saksat kaupittelivat myös tarve-esineitä ja ruokatarpeita, kuten rinkeleitä ja sianläskiä.**

Ulkopaikkakuntalaisten kalanostajien lisäksi Hummonselällä liikuskeli myös paikallisia saksoja, mm. E. Rahunen Poroniemeltä ja edellä mainittu H. Laukkanen Purujärveltä. Paikallisten kalasaksojen merkitys kalanvälityksessä ei kuitenkaan muodostunut niin merkittäväksi kuin muualla Puruvedellä, koska heidän oli noudatettava samanlaista ostomenettelyä kuin ulkopaikkakuntalaisten saksojen.

* Anttilan mukaan huutokauppa yhteisenä ansionjakona on myöhäinen ilmiö, sillä se ei ole kuulunut luontaistaloudessa elävän yhteisön toimintamalleihin.¹¹⁴

Huutokauppanenettelyä esiintyi 1900-luvulla muuallakin Karjalassa, esim. Viipurin läänin Pyhäjärvellä.¹¹⁵

** Ennen ensimmäistä maailmansotaa harjoittivat kalanostajat lavansaarelaisten talvinuottaajien kanssa samanlaista kauppaa: »*Monet kalaraasselit möivät nuottavälle noita pulloja [viinaa], toiset taas lihaa, leivonnaisia ja paljon muuta . . .*»¹¹⁶

Virtasen mukaan viinanlitkojen tuonti on itäsuomalainen ilmiö, joskin se on esiintynyt tietyissä muodoissa myös Varsinais-Suomessa.¹¹⁷

Puruvedellä ei ole ollut harvinaista, että nostimelle saapui ns. *suikimiehiä*, jotka kalapalkkion toivossa tarjosivat nuottamiehille viinanlitkat tai keittivät kahvit. Suikimiehet eivät kuitenkaan olleet varsinaisia kalanostajia.¹¹⁸

14.2.4. Kalanvälitysryhmittymiin ja -muotoihin vaikuttaneet tekijät

Talvinuotanvedon ensimmäisellä aikajaksolla muotoutuivat kalanvälitysryhmät ja -muodot Puruvedellä moninaisiksi. Kehittyi neljä eri käytäntöä. Äärimuodot sijaitsivat itä-länsi -suunnassa: Kerimäen länsi- ja eteläalueella hallitsi markkinoita monopoliluonteisesti yksi paikallinen kalasaksa, kun taas Kesälahdella kilpailivat kaloista lukuisat ulkopaikkakuntalaiset saksat. Välialueilla, pohjoisessa ja kaakossa, vallitsivat käytäntöinä äärimuotojen sekoitukset siten, että pohjoinen painottui enemmän itäisen mallin mukaisesti, kun taas kaakkoinen painottui läntisen mallin mukaan.

Kuinka on selitettävissä, että Puruveden alueelle kehittyivät erilaiset käytännöt?

Eri alueiden maantieteellinen sijainti on osaltaan määrännyt välityksen luonnollisen suunnan. Kerimäkeläinen kalakauppa suuntautui lounaiseen ja etelään (kaakkoon), kun taas kesälahtelainen kauppa koilliseen ja itään (mutta kaakkoonkin).

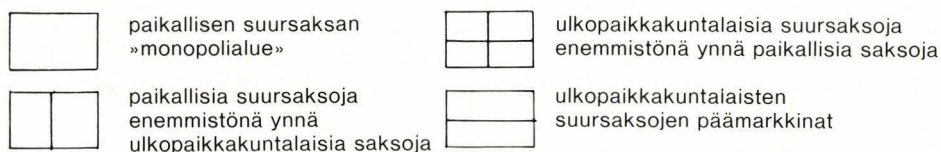
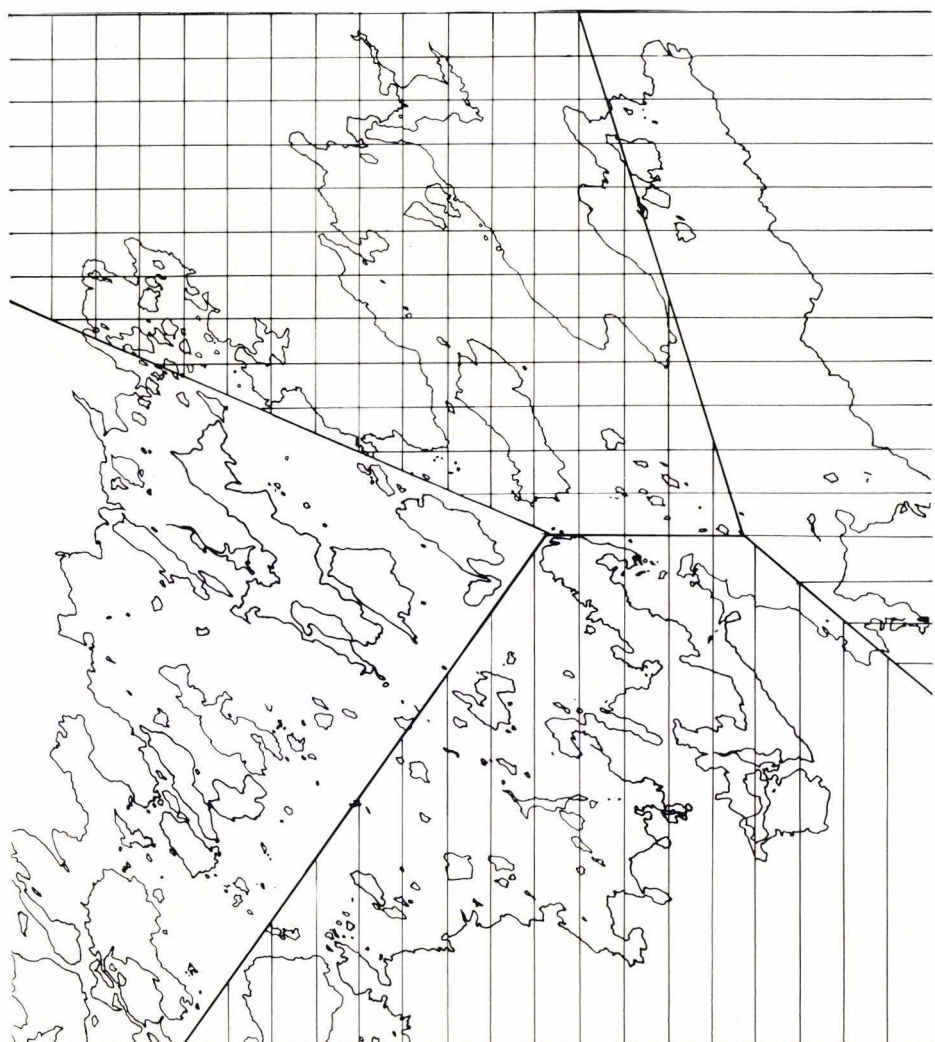
Merkittävin tekijä Kerimäen monopolisysteemin syntyyn on ollut rautatie, joka valmistui jo ennen ammattimaisen talvinuottauksen alkua. Näin ollen olivat markkinointikanavat heti alusta alkaen avoimet eri puolille Suomea: Punkaharjulta Elisenvaaraan, josta joko Sortavalaan ja edelleen Joensuuhun tai Viipuriin ja edelleen vaikka Turkuun asti.¹¹⁹ Rautatieyhteyksien ansiosta saattoi yksi suursaksa johtaa koko alueensa saaliiden markkinointia, kun hän käytti apuna kalojen keräyksessä renkejä.

Kesälahden Rastin ja Villalan suunnalla täytyi kalojen kuljetus suorittaa yksinomaan hevospelien. Koska muikkujen kysyntä idän teollisuuskeskuksissa oli suuri, oli saksoja oltava lukuisasti. Heidän oli tiedettävä kauppapaikat, joten he olivat useimmiten kotoisin kyseisistä keskuksista.

Edellä olevaan kaavaan sopii se, että pohjoisella seka-alueella paikalliset saksat hoitivat hevosilla välityksen Savonlinnan suuntaan ja ulkopaikkakuntalaiset taas koilliseen ja itään. Eteläisellä seka-alueella paikalliset kalanvälittäjät lähettivät kalat rautateitse samaan suuntaan kuin Kerimäen eteläalueen suursaksa, kun taas ulkopaikkakuntalaiset kuljettivat saaliit hevospelien seuduille, joihin rautatien vaikutus ei ulottunut.

Esitetty kaava sisältää kuitenkin yhden oleellisen ongelman: Miksi Vaarassa ja Purujärvellä toimi useita saksoja, vaikka rautatie soi mahdollisuudet monopoliluonteiselle kalakaupalle myös siellä? On tarkasteltava sitä, miten kalavesien jaot ovat ohjanneet saksojen toimintaa. Kerimäen yksityisapaja-alueella, jossa nuottakunnat olivat levittäytyneet laajalle alueelle vetämään omia apajiaan, ei pystynyt syntymään jo yksin välimatkojen puolesta saksojen välistä kilpailua. Yksi saksa kykeni näin ollen hallitsemaan aluetta hyvin organisoidulla keruulla. Tätä vahvisti vielä se, että saksan oli mahdollista tehdä pitempiaikaisia ostosopimuksia nuottakuntien kanssa, sillä nuottamiesten luottamus saksan maksukykyyn säilyi: Koska ostoalue oli laaja, pysyi saksan saama kokonaiskalamäärä tasaisena kalaparvien liikkumisista huolimatta. Näin ollen saksa pystyi säännöllisesti toimittamaan kaloja kauppakumppaneilleen, joten säännölliset sopimukset myös näitten kanssa olivat mahdolliset.

Kesälahden kilpailualueella taas nuottakunnat kerääntyivät samoille apajapaikoille muikkuparvia seuraten, joten useilla saksoilla oli tilaisuus kilpailla saaliista ja jokainen sai jonkinlaisen osuuden kokonaismäärästä.

Kartta 13. KALANVÄLITTÄJÄT PURUVEDEN ALUEELLA ENNEN 1950-LUKUA.

Kun pohjoisella seka-alueella vallitsi jakamattomien vesien takia myös kilpailu, pystyivät sielläkin ulkopaikkakuntalaiset saksat hallitsemaan markkinoita. Eteläisillä alueilla puolestaan rautatiekuljetuksen suoma etu mahdollisti paikallisten saksojen valta-aseman, mutta vesien jakamattomuuden takia myös ulkopaikkakuntalaiset kykenivät kilpailemaan kaloista.

Koko Puruveden alueella oli kalanostomenettelyssä yksi yhteinen piirre. Kalasaksat suorittivat tilityksen ostoistaan päivittäin. *Markat lyötiin lautaan heti*, minkä jälkeen nuottamiehet jakoivat rahat saman tien. Uuden tyyppistä menettelyä tosin ilmeni silloin tällöin varsinkin Kerimäen yhden saksan valta-alueella. Luotettava saksa saattoi tehdä nuottakunnan kanssa sopimuksen viikon tilikaudesta. Myös muualla esiintyi joskus poikkeuksellisia maksutapoja. Muun muassa eteläisellä seka-alueella edellä mainittu Suutarisen veljekset, joita pidettiin *veitikkamiehinä*, maksoivat kalat aina seuraavalla kerralla kaloja hakiessaan ja yrittivät näin varmistaa kalat seuraavaksi kerraksi. Joskus tosin jäivät viimeiset kalat tästä syystä maksamatta.

Tilityksen suorittaminen heti ostovaiheessa ja tämän menettelyn säilyminen varsin pitkälle nykyaikaan osoittaa sen, kuinka luontoiselinkeinon harjoittajien mukautuminen rahatalousjärjestelmään on ollut hidasta. On kuitenkin todettavissa, että apajien yksityisomistusmuoto on ollut hedelmällisin lähtökohta markkinoinnin rationalisoitumiseen ja vakiintumiseen.

14.3. KALANVÄLITYKSEN YHTENÄISTYMINEN 1950-LUVULLA

Sotien aikana syntynyt elintarvikepula oli kiihdyttänyt talvinuottauksen entistä voimakkaampaan kukoistukseen. Tästä seurauksena tietysti myös kalanvälitys tehostui entistä ehommaksi ja alkoi ennen kaikkea saada uusia muotoja.

14.3.1. Kalanvälitys Kerimäellä

Suurimmassa osassa Kerimäen eteläistä nuotanvetoaluetta jatkui entinen, yhden suursaksan monopoliluonteinen kalanvälitys.

Jo ennen sotia oli hälväläinen E. Herttuainen opetellut *kalankauppuuta*, mutta sotien jälkeen hän aloitti varsinaisen suurvälityksen Puruveden keskeisellä alueella, johon kuuluivat Hälvä, Vehkasalo, Hevossalo sekä myös Vaaran Putkiniemi. Saaliiden keruu noudatteli pääpiirteiltään aikaisemman suursaksan menettelyä: Joko nuottakunnat kyyditsivät itse muikkunsa hevospelein Herttuaisen pihalle, jossa suoritettiin kalojen mittausta, tai Herttuainen ja hänen ostomiehensä kiertelivät nostimilla keräämässä saaliita. Ostomiehet saivat palkkionsa tuomistaan kaloista *kilorosentin* mukaan. Herttuaisen pihalta kyydittiin kalat, joita kertyi päivittäin vähintään 2000 kiloa, hevosilla Kerimäen kirkolle ja sieltä edelleen autoilla joko Savonlinnan rautatieasemalle tai suoraan jälleenmyyntipaikoille.

Sotien aikana oli puhelinlinja vedetty Hälvään, kauppias Herttuaisen taloon, mikä suuresti helpotti jälleenmyyntipaikkojen etsimistä. Kauppias hankki itselleen laajan myyntiverkoston, johon kuului mm. seuraavia kaupunkeja:

Helsinki, Lahti, Kuopio, Iisalmi, Kajaani, Lappeenranta, Pieksämäki, Jyväskylä ja Joensuu sekä myös pienempiä paikkakuntia kuten Lieksa, Nurmes, Hyrynsalmi, Sotkamo ja Taavetti. Parhaimpina aikoina oli jälleenmyyntipaikkoja lähemmäs neljäkymmentä. Herttuainen pystyi ylläpitämään jatkuvia kauppasuhteita jälleenmyyjäisiinsä, koska hän toimitti kaloja säännöllisesti – jos ei aina suuria määriä niin kuitenkin jonkin verran. Tämähän oli mahdollista siksi, että kun kalojen kokonaismäärä oli yleensä verrattain suuri, voitiin joka paikkaan lähettää aina jonkin verran kalaa pienentämällä suuria tilauksia.

Koska kalojen osto nuottakunnilta oli varsin varmaa, alkoi Herttuainen käyttää pitempiaikaisia tilikausia eikä maksuja kaloista suoritettu enää päivittäin. Nuottakunnilla oli tapana tulla kerran viikossa hakemaan *tiliä* Herttuaisen kaupalta. Talossa oli tuolloin tungosta. Kun kauppias teki tiliä yhden nuottakunnan kanssa *kammarissa*, odottelivat toiset nuottakunnat vuoroaan tuvan puolella. Saatuaan tilit selviksi oli kauppiasalla tapana antaa nuottamiehille *viinanlitkat*. Joskus nuottamiehet pitivät tiliä sisällä parikin viikkoa, jotta olisivat saaneet paremmat litkat.

Kerrankin kiihkeimpänä kala-aikana kävi niin, että Savonlinnan viinakauppa meinasi ottaa viinakortin pois kauppiaalta, kun hän vähän päästään kävi ostamassa viinaksia. Kauppias pääsi palkähästä selvitettyään olevansa kalanvälittäjä, jolta nuottamiehet kyselivät aina tilipäivinä kauppatuliansa kaupungista, »eikä yhdestä pullosta ollut kuin näyttää nuottamiehille». Viinakau-
pan johtaja uskoi kauppiasta, kun hän oli nähnyt tämän ajelevan autolla, joka oli lastattu kalalaatikoilla.

Kuva 105. Puruveden maukkaat muikut ovat niin kuuluisia, että kauppiaat mainostavat niitä järven omalla nimellä. Kuva on Helsingin kauppatorilta tam-
mikuussa 1978.

Paikallisen suursaksan monopoli säilyi Puruveden keskeisellä alueella varsin kauan 1960-luvun alkuun saakka. Tuolloin valmistui maantie Hälvänsaareen, ja kalanvälitys muuttui saman muotoiseksi, kuin se oli kehittynyt jo aiemmin muualla.

Kerimäen eteläisen alueen mannerkylissä loppui aikaisempi yhden suursaksan välitysmenettely heti sotien jälkeen. Useat paikalliset kalanvälittäjät alkoivat ostella nuottakunnilta pienehköjä kalamääriä, minkä lisäksi ulkopaikkakuntalaisia kalanostajia alkoi liiaskella alueella varsinkin Savonlinnasta päin. Näitä oli mm. O. Karjalainen, joka suoritti ostoja joskus Hälvästäkin. Ulkopaikkakuntalaisten saksojen merkitys lisääntyi 1950-luvun alussa, jolloin autojen käytön yleistyminen lopetti kokonaan kalojen hevoskuljetuksen.

Kerimäen pohjoisella alueella tehostui sotien jälkeen paikallisten saksojen kalanvälitystoiminta. Ulkopaikkakuntalaisia tosin liiaskeli edelleen kalanostomatkoilla. Kalojen myynti tapahtui vielä jonkin aikaa huutokauppamenettelyä käyttäen, mutta loppui, kun tavaksi alkoi yhä yleisemmin tulla se, että saaliit myytiin pitemmän aikaa samalle saksalle. Tähän muutokseen vaikutti ennen kaikkea siirtyminen hevoskuljetuksista autokyytiin. Saksojen autokuljetukset ja myynti samalle saksalle muuttivat edelleen vanhan tavan myydä saaliit nostimella. Nuottamiehet kuljettivat kalansa aluksi rantaan jonkin tien varteen, mutta sittemmin *piäpaekan* pihalle, jossa kalat mitattiin laatikkoihin, jotka saksa sitten haki autolla myytäväksi.

Kuva 106. Kauppias Emil Herttuainen, joka hallitsi 1950-luvulla kerimäkeläisiä kalamarkkinoita, istuskelee eläkepäivinään käyttämättömäksi jääneen aittarivistönsä edustalla Hälvässä.

14.3.2. Kalanvälitys Punkaharjulla

Punkaharjulla kalanvälitysmenettely noudatteli heti sotien jälkeen vanhaa mallia. Paikalliset saksat Purujärveltä sekä myös punkaharjulaiset kauppiaat välittivät enimmäns osan nuottakuntien pyydystämistä kaloista.

1940-luvun lopussa ilmestyivät kuitenkin ulkopaikkakuntalaiset saksat autoineen Savonlinnasta ja Joensuusta päin, jolloin kalakauppa muuttui välillä niinkin kiivaaksi, että kalat myytiin huutokaupalla.

50-luvun alkupuolella alettiin Kerimäen tapaan kalat tuoda mitattavaksi nuottakunnan jonkun osakkaan pihamaalle, josta saksa haki ne pois autolla. Kalanvälitys ei Punkaharjulla kuitenkaan palautunut vielä niin vakaaksi, että saaliit olisi aina myyty läpi vetokauden samalle saksalle. Tosin pitempiaikaista myyntiä esiintyi, mutta nuottakunta saattoi vaihtaa saksan toiseen, jos toinen maksoi paremmin kaloista.

14.3.3. Kalanvälitys Kesälahdella

Kesälahden Purujärvellä, jossa kalanvälitys ennen sotia oli ollut saman muotoista kuin Vaarassa, alkoivat myös ulkopaikkakuntalaiset saksat Savonlinnasta ja Joensuun suunnasta liikkuu autoineen kalanostomatkoilla. Vaikka paikalliset kalanostajat eivät enää olleet yhtä hallitsevia kuin aikaisemmin, säilyi näitten merkitys Purujärvellä kaikkein voimakkaimpana nykypäivään asti. Olivathan paikalliset saksat alkaneet käyttää autoja jo ennen sotia, joten ulkopaikkakuntalaisten autojen käyttöönotto ei kyennyt murtamaan täysin paikallisten valtaa.

Kesälahden pohjoisten kalastuskuntien alueilla, joissa aikaisemmin vallitsivat ulkopaikkakuntalaisten kalasaksojen päämarkkinat, tapahtui kalanvälittäjien lukumäärässä päinvastainen kehitys kuin muualla: Ulkopaikkakuntalaiset saksat, vaikkakin jäivät hallitseviksi, alkoivat vähentyä, ja 1950-luvun alussa hevossaksat hävisivät kokonaan. Koska kuorma-autot eivät olleet vielä jokaisen saksan käytössä, keksittiin kalojen kuljetukseen eräänlainen siirtymävaihe. Saaliita alettiin toimittaa etäämmälle linja-autoilla. Muun muassa Kesälahdella nykyisin toimiva, merkittävin kalanvälittäjä aloitti linja-autoilla kalojen toimituksen.

Kuten muualla myös Kesälahdella loppui huutokauppanenettely hevossaksojen hävittyä jäältä.

14.3.4. Kalanvälityksen siirtyminen ulkopaikkakuntalaisten käsiin kaikkialla Puruvedellä

On luonnollista, että heti sotien jälkeen kalanvälitys muotoutui entiseen malliinsa koko Puruvedellä. Kalasaksojen lukumäärässä tapahtui aluksi kuitenkin lisääntymistä entuudestaan, mikä selittyy kalojen hyvästä saannista ja kysynnästä.

1950-luvun alkuvuosina tapahtui ensimmäinen, talvinuottauselinkeinoon yhtä osa-alueetta koskeva suuri mullistus, joka oli heijastusta yleisestä teollisesta kehityksestä ja joka ensimmäisenä alkoi romuttaa elinkeino perinnäisiä

muotoja ja yhdentää alueellisesti omaleimaisia käytäntöjä: Kalasaksat eivät lähteneet enää hevospelein kilpailemaan kaloista, vaan hankkivat autot, joilla kalojen keruu voitiin suorittaa aikaisempaa nopeammin ja useammilta nuottakunnilta. Tästä oli seurauksena ensinnäkin kalanvälittäjien määrän väheneminen ja toiseksi se, että kalanvälitys organisatorisena systeeminä yhdentyi kaikkialla samanlaiseksi. Nimittäin paikalliset saksat saivat siirtyä syrjään ulkopaikkakuntalaisten tieltä, koska heillä ei ollut varaa hankkia autoja, kun taas ulkopaikkakuntalaisista saksoista jatkoivat välitystä ne, jotka harjoittivat suurehkoa kauppatoimintaa väestökeskuksissa ja joilla tämän vuoksi oli autoja käytössään. Vain Puruveden keskeisimmällä alueella, Hälvässä, säilyi entinen käytäntö vielä 1950-luvun ajan, mikä oli seuraus lähinnä alueen huonoista liikenneyhteyksistä.

Huolimatta yhdenmallisesta organisaatiostaan ei kalakauppa kehittynyt kuitenkaan vakaaksi, nuottakunnan ja kalasaksan väliseksi kauppasuhteeksi vielä 1950-luvulla. Vaikka paikoin oli jo ennen 60-lukua tullut tavaksi, että kaloja myytiin pitemmän aikaa, jopa vetokauden ajan, samalle saksalle, oli poikkeuksellista, että saman saksan kanssa tehty myyntisopimus jatkui useita vuosia. Tällaiseen vakaaseen käytäntöön alettiin kuitenkin siirtyä seuraavalla vuosikymmenellä.

14.4. KALANVÄLITTÄJÄT JA YHTENÄISTYNEEN KALANVÄLITYKSEN VAKIINTUMINEN 1960-LUVULTA LÄHTIEN

14.4.1. Kalanvälittäjäryhmät

Kalanvälityksen kehitystä koskeissa kappaleissa ei ole ryhmitelty kalanvälittäjiä sen mukaan, kuinka suuressa mitassa tai säännöllisesti he ovat suorittaneet kalaostonsa. Tällaiseen ryhmittelyyn pyrkiminen, kun aineistona on menneitä vuosikymmeniä koskeva muistitieto, on epäoleellinen tehtävä. Nimittäin mitä todennäköisimmin muistitiedon avulla hahmoteltu kalanvälitys koskee ammattimaista suurvälitystä. Sen sijaan se synkroninen aineisto, joka koskee vetokauden 1972–73 kalanvälitystä, paljastaa, että Puruvedellä on toiminut erityyppisiä kalanvälitysryhmiä, joista tärkeimmän ryhmän muodostavat suurvälitystä harjoittavat kalasaksat.

Kalanvälittäjiä ryhmiteltäessä voidaan ensinnäkin muodostaa kaksi pääryhmää:

1. Läpi vetokauden samalta nuottakunnalta koko saaliin ostava ryhmä
2. Satunnaisesti ja tavallisesti vain osan saaliista ostava ryhmä

Ensimmäinen ryhmä jakaantuu puolestaan suursaksaryhmäksi ja nuottakuntaryhmäksi, joka siis välittää omat kalansa. Toinen ryhmä jakaantuu taas konttisaksaryhmäksi ja nuottakuntaryhmäksi.

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan sitä, missä määrin eri ryhmiä esiintyi tarkasteluajankohtana, miten ryhmät ovat edelleen jakaantuneet ja mitä erikoispiirteitä kuuluu niiden toimintaan.

14.4.1.1. Suursaksat

Suursaksojen ryhmä voidaan jakaa kahtia sen mukaan, missä sijaitsee kalanvälittäjän liikepaikka. 15 suursaksasta, jotka toimivat vetokaudella 1972–73, oli 9 *ulkopaikkakuntalaisia*. Nämä välittivät yhteensä 26 nuottakunnan saaliit. *Paikallisia suursaksoja* oli loput 6, jotka ostivat yhteensä 10 nuotan saaliskalat.

Nuottakuntien jakaantuminen eri saksojen kesken oli epätasaista. On taloudelliselta kannalta luonnollista, että pitkien matkojen päästä tulevat kalanostajat ovat yrittäneet tehdä ostosopimuksen useitten nuottakuntien kanssa. Niinpä vain 2 ulkopaikkakuntalaista välitti ainoastaan yhden nuotan kalat. 5 saksaa osti puolestaan kahden nuotan saaliit, 1 saksa neljän ja 1 saksa peräti kymmenen nuottakunnan kalat. Sitä vastoin paikallisista saksoista enemmistö, 4, välitti yhden nuottakunnan saaliit, 1 saksa kahden ja 1 saksa neljän kalat.

Ulkopaikkakuntalaisten kalanostajien välitystoimintaan kuuluu erityyppisiä toimintoja. Kalat noudetaan ostosopimuksen mukaisesti päivittäin tietystä paikasta, kuljetetaan omalle liikepaikalle, missä tapahtuu kalojen jako vähittäismyyjille ja myös oma vähittäismyynti. Suurehkoissa kalaliikkeissä suoritetaan myös esimerkiksi kalan savustusta. Osa kaloista voidaan lähettää edelleen muihin väestökeskuksiin tai ne voidaan viedä suoraan sinne omilla autoilla.

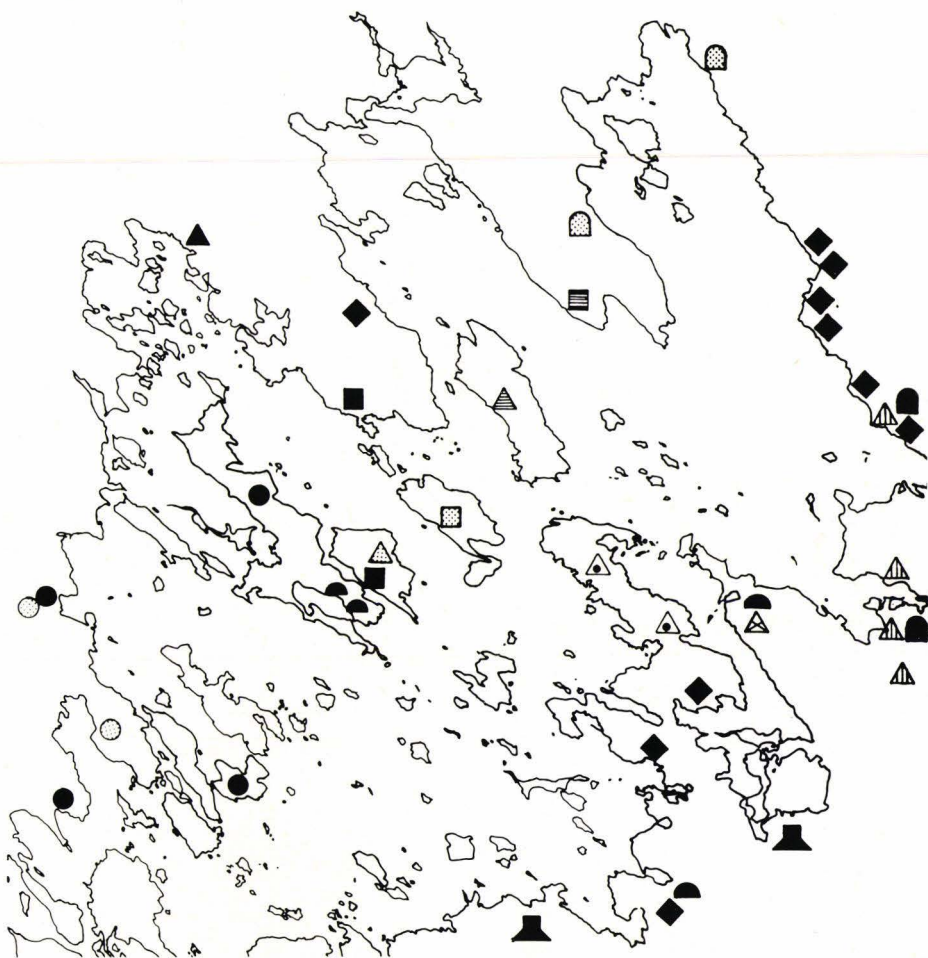
Paikalliset saksat toimittavat kaloja ensinnäkin oman seutunsa kauppoihin tai omaan kauppaan myytäväksi. (Kaksi paikallisista kalanostajista oli kauppiaita.) Suurin osa saaliista lähetetään kuitenkin kiitolinjoissa tai rautateitse kauempana sijaitseviin jälleenmyyntipaikkoihin, joita saattaa yhdellä saksalla olla kymmenkuntakin. Saattaapa paikallinen kalanvälittäjä itse omalla autollaan kuljettaa kalat liikekeskuksiin, missä jakaa ne vähittäismyyjille. Nuottamiehet eivät yleensä tiedä, minne paikalliset kalanvälittäjät kuljettavat kalansa, sillä jälleenmyyntipaikkoja ei mielellään paljasteta.

Koska ulkopaikkakuntalaisten kalojen rahtaus tapahtuu autoilla, voitaisiin ajatella, että Puruveden alueen kalanvälityksen perinteisellä jakaantumisella länsi-itä-suuntaan ei ole merkitystä motorisoituneena aikana. Jako on kuitenkin jossain määrin säilynyt, sillä kiteeläiset saksat hakivat muikkunsa edelleen Pihlajaniemeltä ja Kesälahdelta, kun taas savonlinnalaiset kalanostajat olivat keskittyneet Kerimäelle.

Jos saksalla oli ostosopimus useampien nuottakuntien kanssa, sijaitsivat nämä yleensä samalla seudulla, mikä tietysti oli kuljetusten kannalta edullisinta.

14.4.1.2. Nuottakunnat

Suursaksojen rinnakkaisena kalanvälitysryhmänä esiintyivät itse nuottakunnat. Menettely, että nuottakunta kokonaisuudessaan tai joku sen osakkaista välittää kaloja säännöllisesti läpi vetokauden, on ollut Puruvedellä harvinainen. Ennen 1950-luvun loppua sitä saattoi tosin esiintyä tietynlaisissa tapauksissa. Nimittäin jos nuottaosakkaan ruokakuntaan kuului useita täysikasvuisia poikia ja talolla oli suuri nuottaosuus, mikä soi määräysvallan nuottaan, niin poikien hoidellessa nuotan vedon isäntä kuljetti kalat myytäväksi. Nuottaosuuksien pienennyttyä ja ylimääräisen työvoiman vähennyttyä ei nuottakunnan omatoim-

ULKOPAIKKAKUNTALAISET KALANVÄLITTÄJÄT

- savonlinnalainen välittäjä
- ▨ " "
- " "

- mikkeliäinen välittäjä
- " "

- ◆ varkautelainen välittäjä

- ◐ kiteeläinen välittäjä
- ◑ " "

- ◓ pieksämäkeläinen välittäjä

PAIKALLISET KALANVÄLITTÄJÄT

- ▲ kerimäkeläinen välittäjä
- ▴ " "
- △ " "

- ▴ kesälahtelainen välittäjä
- ▴ " "

- ◡ punkaharjulainen välittäjä

- ◡ nuottakunta välittää itse saaliinsa

Kartta 14. PURUVEDEN KALANVÄLITTÄJÄT NUOTTAKUNTAKOHTAISESTI VETO-
KAUDELLA 1972-73.

minen kalanvälitys ollut enää mielekästä ainakaan silloin, kun saksojen määrä oli riittävä.*

Vetokaudella 1972–73 kuitenkin peräti neljä nuottakuntaa välitti omat kalansa. Ensimmäinen näistä nuotista oli aloittanut omatoimisen kalojen myynnin vuonna 1967, toinen 1971,** ja loput kaksi välittivät kalojaan ensimmäistä vuotta kyseisellä vetokaudella.

Omatoimisella kalanvälityksellä pyrittiin kalastuksen kannattavuuden tehostamiseen. Kun ulkopuolinen välitysporras jäi pois, saatiin kalakiloa kohti huomattavasti suurempi hinta, kuin mitä olisi saatu kalasaksalta.

Kyseiseen menettelyyn siirtyi ensimmäisenä kerimäkeläinen nuottakunta, jonka »pääosakkaana» oli tarmokas täysammattikalastaja. Menettely vaati tosin kalastajalta kaksinkertaisen päivätyön. Joka päivä kun saalis oli tuotu rantaan, pakkasi hän kalalaatikat autoonsa ja kuljetti ne vähittäismyyntipaikkoihin tai asemalle lähetettäväksi pitempien matkojen päähän.***

Toinen kerimäkeläinen nuottakunta aloitti kalanvälityksen itse, kun siitä hankki osuuden entinen suursaksa. Pojan hoitaessa nuotanvedon kuljetti osakkaana oleva kauppias kalat myytäväksi.

Muut kaksi nuottakuntaa, punkaharjulainen ja kesälahtelainen, siirtyivät käytäntöön, kun niitten pitkäaikainen, paikallinen kalanostaja lopetti kalakaupat.

Nuottakunnan omatoimista kalanvälitystä voidaan kiintoisasti tarkastella sitä kehitystä vasten, mikä on tapahtunut kauppaliikkeiden kohdalla. 1970-luvun taitteessahan alkoivat suuret elintarvikeliikkeet, *maksimarketit*, yleistyä. Nämä soivat tilaisuuden siihen, että nuottakunta saattoi ohittaa kalasaksojen välittäjäportaana, sillä liikkeet kykenivät kerralla ottamaan vastaan suuret kalamäärät. Vetokauden 1972–73 neljästä nuottakunnasta ainakin kaksi toimitti saaliinsa suoraan näihin superliikkeisiin – jopa 9 laatikkoa päivässä (vajaa 300 kg).

Nuottakunnat olivat osana myös sitä ryhmäkokonaisuutta, jonka toimesta vain osa saaliista siirtyi kuluttajalle. Tällainen kalanvälitys on ollut satunnaista, joskaan ei harvinaista, sillä viimeisen kymmenen vuoden aikana 17 nuottakuntaa (Kerimäki 6, Punkaharju 3, Kesälahti 8) oli itse suorittanut ajoittaista kalakaupustelua.**** Satunnaiseen myyntiin oli jouduttu lähes poikkeuksetta *hottavuosina*, jolloin Puruveden muikkukanta oli pääasiassa pientä yksikesäistä muikkua. Nuottakunnat olivat pakotettuja omakohtaiseen välitystoimintaan, koska ennen minimihintasopimuksia oli pienen muikun tukkuhinta pudonnut lähes olemattomaksi – jopa 30 penniin kilolta.¹²⁰ Toisaalta taas kun minimihintasäännökset astuivat voimaan, olivat puolestaan saksat ajoittain lopettaneet

* Poikkeuksellisenä tapauksena 1960-luvulla voidaan pitää entisen suursaksan toimintaa Kerimäen keskeisellä alueella. Lopetettuaan suurvälityksen kauppias jatkoi oman nuottakuntansa saaliin välitystä.

** 70-luvun alkaessa hajosi se nuottakunta, jonka osakkaana entinen suursaksa oli. Tällöin kauppias hankki osuuden toisesta nuotasta ja aloitti tämän saaliitten välityksen.

*** Näyttää siltä, että kalastuksen kannattavuuden huononnettua (kuten todetaan myöhemmin) on maattoman täysammattikalastajan ollut miltei pakko siirtyä suorittamaan kalanvälitystä itse, jotta kalastuksesta saatu tulo olisi riittävä perheen elatukseen. Nimittäin toinenkin kerimäkeläinen täysammattikalastaja hankki 70-luvulla auton, jotta olisi voinut itse viedä kalat myyntipaikkoihin. Jätän tämän kuitenkin viitteen varaan, koska nuottakunnan muitten osakkaitten kalat välitti varsinainen kalasaksa.

**** Lukuihin eivät kuulu ne nuottakunnat, jotka vetokaudella 1972–73 itse välittivät kaikki omat kalansa.

ostot, koska eivät saaneet pienestä muikusta jälleenmyytäessä riittävää voittoa. Nuottakunnan jäsenet joutuivat jopa useiden viikkojen ajan liikkumaan päivittäin kalamyynissä. Kaksinkertainen työ alkoi usein ennen pitkää tuntua raskaalta ja *käyvä vanhaks*, jolloin nuottakunta oli voinut peräti kokonaan lopettaa nuotanvedon sen talven osalta.

14.4.1.3. Konttisaksat

Rinnakkaisena ryhmänä nuottakunnille, jotka harjoittivat satunnaista kalanvälitystä, esiintyivät *konttisaksat*. Aikaisemmissa yhteyksissä ei konttisaksoihin ole kiinnitetty huomiota, koska näillä ei ole ollut varsinaista merkitystä kalanvälityksen yleislinjojen kannalta. Konttisaksoja on kuitenkin esiintynyt koko ammattimaisen nuotanvedon ajan.

Ryhmän olennaisiin piirteisiin kuuluu, että kalojen osto rajoittuu varsin pieniin määriin, korkeintaan muutamaan kalalaatikolliseen – aikaisemmin muutamaan kontilliseen. Konttiostoista voidaan ounastella saksojen nimityksenkin juontuneen, joskin on myös mahdollista, että nimityksen mallina ovat olleet karjalaiset kauppiaat, jotka ennen vanhaan liikkuvat jalkaisin kauppatkoilla kuljettaen tavaroitaan selkäkonteissa.

1970-luvulla on Puruvedellä esiintynyt konttisaksoja verrattain vähän, puolisen kymmentä saksaa. Kerimäen nuotanvetoalueella toimi konttikauppiaita eniten, nelisen kauppamiestä. Punkaharjulla sitä vastoin ei ollut yhtään, kun taas Kesälahdella on liikuskellut kalanostoissa pari konttisaksaa. Kaupan harjoittajat ovat olleet joko paikkakuntalaisia, esim. Kerimäellä asui kaksi konttisaksaa, tai naapurikunnista, kuten Savonrannalta ja Kiteeltä, saapuneita kalanostajia.

Konttisaksat käyvät epäsäännöllisesti apajilla eikä näiden kanssa tehdä yleensä varsinaista sopimusta. Jos kaloja saadaan runsaasti, voidaan »ylimääräiset kalat» myydä konttisaksalle, joka sitten kulkukauppiasmaisesti kierteleee mantereella pitkin tavanomaista reittiään ja myy taloille kaloja. Menettely on perinnäinen. Vain kulkuneuvo on muuttunut hevospeleistä autoksi, mikä on mahdollistanut aikaisempaa laajemman kulkureitin. Perinteisen menettelyn rinnalle on syntynyt myös modernimpi muoto: Konttisaksa ei enää itse nouda kaloja nuotalta, vaan esim. suurempaa kalanvälitystä hoitava saksa toimittaa hänelle kalat. Vähittäismyynti tapahtuu kuitenkin vanhan mallin mukaisesti.

Konttikaupan ajoittaisuus liittyy kiintoisasti siihen rytmiin, joka vallitsee muikun kannanvaihteluissa. Pienen muikun aikana, hottavuosina, eivät konttisaksat liiemmästi harjoita kalojen *kauppuuta*, mutta ison muikun aikana konttikauppa herää jälleen eloon. Jotta saksan on kannattanut 70-luvulla liikkua autollaan kalamyynissä, on hänen ollut saatava vähintään 2 markan kilohinta, kun muikun tukkuhinta on ollut minimissään, ts. puolitoista markkaa. Pieni hottamuikku on varsin huonosti mennyt tällä hinnalla kaupaksi.

Koska konttikauppa on pienen muikun aikana ollut vähäistä eikä edes se ole tuonut helpotusta kalojen markkinointiin, on korostunut pakote, että nuottakuntien on täytynyt itse käydä kauppaamaan kaloja hyvin alhaiseen hintaan.*

* 70-luvun puolivälissä on tosin tapahtunut muutos parempaan suuntaan, kun tukkukalan minimihintaa on kohotettu huomattavasti. Tämä toisaalta on saattanut vaikuttaa konttikauppaa vähentävästi.

14.4.2. Nuottakunnan ja kalanvälittäjän keskinäinen kauppasuhte

Ne kalanostomenettelyt, jotka perustuvat nuottakunnan ja kalanvälittäjän keskinäiseen sopimukseen, alkoivat vakiintua 1950-luvulla, jolloin kalojen kuljetuksissa siirryttiin autoihin ja pitempiaikainen myynti samalle saksalle alkoi yleistyä.

Nuottakunnan ja kalanvälittäjän kesken tehdään kauppasopimus suullisesti. Kirjallisia sopimuksia ei Puruvedellä ole solmittu. Tämän vanhakantaisen käytännön säilymiseen on vaikuttanut se epävarmuus, joka vallitsee kalojen markkinoinnissa: tuleva hinnan muodostus ja tuleva saaliin kysyntä.

Sopimus tehdään syksyllä ennen vetokauden alkua. Jos nuottakunnalla on ollut pitemmän aikaa sama kalanostaja, soittaa tämä yleensä nuottakunnan »pääosakkaalle» ja sopii kaupoista. Saattaapa saksa saapua paikan päällekin solmimaan sopimusta nuottamiesten kanssa. Joskus nuottakunta ei halua syystä tai toisesta jatkaa yhteistoimintaa aikaisemman kalanostajansa kanssa. Tällöin on nuottakunnan toimesta suoritettava yhteydenottoja toisiin kalanvälittäjiin.

Sopimusta tehtäessä sovitaan muikun alkuhinnasta, mutta pitempiaikaista hintasopimusta ei tehdä. Kun hinnassa tapahtuu laskua, on kalasaksan ilmoitettava siitä nuottakunnalle, ennen kuin saapuu noutamaan kaloja. Tämä tapa on syntynyt todennäköisesti siksi, että nuottakunta ennättää tarkistaa, onko hinnan aleneminen tapahtunut muuallakin. Kalanostajan velvollisuus on myös ilmoittaa hinnan noususta silloin, kun se tapahtuu yleisesti. Jos nuottakunta haluaa jostain syystä kaloilleen aikaisempaa suuremman hinnan, on sen etukäteen ilmoitettava asiasta kalanostajalle, joka voi tämän jälkeen päättää, jatkaako ostoja nuottakunnalta. Jos taas kalasaksa ei suostu nostamaan kilohintaa yleisen tason mukaiseksi, voi sopimus tällöin purkautua varsinkin, jos nuottakunnalla on tiedossaan toinen saksa, joka on halukas maksamaan pyydetyn hinnan.

Nuottamiehet ovat yleensä varsin hyvin selvillä yleisestä hintatasosta. On tavallista, että hintoja kysellään muilta nuottakunnilta, joiden ostajana toimii eri saksa. Hintatasoa on voitu tarkistaa myös naapurikunnista. Tätä menettelyä ovat harjoittaneet varsinkin ne Yleisveden hoitokunnan jäsenet, jotka itse toimivat nuottamiehinä. Jos hinnoissa huomataan tapahtuneen muutoksia, tiedotetaan siitä edelleen oman alueen nuottamiehille.

50-luvulla ja vielä seuraavallakin vuosikymmenellä saattoi sattua, että saksa maksoi sellaiselle nuottakunnalle, jolta hän ei vakituisesti ostanut, korkeamman kilohinnan kuin mitä vakituiselle kauppakumppanilleen. Jos tällainen toiminta tuli tietoon, oli saksan maksettava vakituiselle nuotalleen erotus jälkikäteen tai kauppasopimus raukesi.

Autokannan yleistyttyä 50-luvulla alkoivat saksat hakea kalansa jonkun nuottamiehen pihamaalta:

Kun nuottakunta saapuu saaliineen kalanmittauspaikkana toimivalle pihalle, aletaan siirtää muikkuja nuottakunnan omista isoista kalankuljetuslaatikoista pienempiin, 25–30 kiloa vetäviin laatikoihin, joita saksa on edellisellä kerralla tuonut mukanaan. Ennen siirtoa laatikoiden taara kuitenkin mitataan ja merkitään laatikon reunaan. Täysinäiset kalalaatikat punnitaan ja yhteinen nettosumma kirjataan muistiin. Mittauksen jälkeen laatikot pinotaan suojaiseen paikkaan ja peitetään hursteilla, jotta kalat eivät jäätyisi. Tämän jälkeen on vastuu kaloista siirtynyt kalasaksalle eikä nuottakunnan tarvitse jäädä odottelemaan ostajan saapumista.

Jos kalanvälittäjä jättää kalat noutamatta eikä suorita nuottakunnalle täysi-arvoista korvausta, irtisanoutuu kauppasopimus eikä saksalla ole asiaa nuotalle muutama vuoteen. Eräillä nuottakunnilla on ollut tapana ilmoittaa puhelimitse päivän kalamäärä saksalle ja vaikeitten säitten aikana myös, onko tieyhteys liikennöitävässä kunnossa.

On olemassa erilaisia menettelyitä siitä, miten kalanostajat suorittavat tilityksensä ja kuinka rahat jaetaan. Näitä tapoja esiintyy yhtäläisesti eri kuntien alueilla eikä mihinkään ole muodostunut alueellisia erikoispiirteitä. Tätä voidaan pitää seurauksena kalanvälitysmuotojen yhtenäistymisestä.

Yleisin menettely on, että kalasaksa suorittaa tilityksen viikottain joko viikon lopussa, perjantaina, tai alussa, maanantaina. Maanantaitilitystä harrastavat ne kalanvälittäjät, joilla on ostosopimus useitten nuottakuntien kanssa. Näin voidaan tilitykset selvittää viikonlopun aikana.

Tilipottia voidaan kartuttaa myös pitempänäkin aikana, joskus parin viikon ja jopa kuukaudenkin ajan. Toisinaan taas kun kalan tulo on runsasta, jaetaan rahat kaksi kertaa viikossa, *»jottei viikon til pääsis liian suureks»*.

Jos saksaa ei pidetä täysin luotettavana, joutuu hän suorittamaan maksut päivittäin. Tällöin rahoja ei kuitenkaan yleensä heti jaeta, vaan päivämaksut kerätään yhteen, viikon tiliksi, jonka jako suoritetaan perjantaina.

Kun nuottakunta saapuu perjantain tilipäivänä apajalta, laittaa se kalat kuljetuslaatikoihin ja jää odottelemaan mittauspaikalle kalasaksaa. Saksan saavuttua verrataan hänen ja nuottakunnan pitämää kirjanpitoa. Kun tilit täsmäävät, maksaa saksa koko summan yhdelle nuottamiehelle, joka puolestaan jakaa rahat osuuksien mukaan välittömästi. Jos joku nuottamies on ottanut viikon aikana saaliista ruokakaloja, ilmenee tämä nuottamiesten kirjanpidosta ja kaloja vastaava rahamäärä ynnä muut kulut, kuten kulkuvälinekorvaukset, poistetaan kyseisestä osuudesta ja vastaavasti jaetaan muille. Lopuksi viikko kuitataan juomalla saksan tuomat viinanlitkat yhteisesti kalanmittauspaikalla.

Rahojen jakelu ei nykyisin enää aina tapahdu ulkosalla, vaan *»moderni tapa»* on kerääntänyt vuoron perään jokaisen osakkaan kotiin, jossa suoritetaan tilien selvitys.

Edellä ilmeni, että kalasaksojen vanha tapa tuoda nuottamiehille kauppatuotteina viinaksia, on vielä säilynyt Puruvedellä, joskin jäänteiden omaisena. Vanha kestitystapa on saanut uuden muodon Kesälähdellä, jossa eräs suursaksa on jo pitkään pitänyt juhlia nuottakunnille vetokauden lopussa.

Kun kevät on ennättänyt niin pitkälle, että nuotanveto on lopetettu, kokoontuvat nuottamiehet perheineen kalasaksan kutsumina päättäjäisrantakalalle. Yhdessäolo aloitetaan saunomisella, jonka jälkeen nautitaan muikeista keitetyistä rantakalasta. Lopuksi muistellaan kulunutta vetokautta kahvin ja viinaksien virkistämisen muistein.

Vastaavanlaisia mutta toisissa puitteissa olevia tilaisuuksia ovat savonlinnalaiset kalakauppiat alkaneet järjestää 1960-luvun lopusta lähtien. Kalasaksat kutsuvat yhteisesti nuottamiehiä pikkujoulun viettoon johonkin ravintolaan. Ohjelma on ollut puhtaasti *»pikkujoulumainen»*: On syöty puuroa, juotu kahvia ja nautkailtu väkeviäkin.

Erillään kalasaksojen järjestämisestä juhlista on varsinkin Kerimäellä alkanut tulla tavaksi, että nuottakunta kokoontuu vetokauden lopussa viettämään *lopettajaisia* paikalliseen ravintolaan. Tällainen tapa syntyi 60-luvun lopussa, jolloin ravintola avattiin Kerimäellä. Se on yleistynyt varsinkin sellaisten nuottakuntien keskuudessa, joiden osakkaina on nuorehkoita nuottamiehiä.

Kuva 107. Jos kelien puolesta on ollut mahdollista mennä nuotalle autopelein, voidaan tuoda mukana arvioitu määrä kalanvälittäjän laatikoita, joihin kalat siirretään suoraan sikosta.

Kuva 108. Laatikon taara mitataan.

Kuva 109. Ja kirjataan laatikon kylkeen.

Kuva 110. Laatikko ammennetaan täyteen muikkuja.

Kuva 111. Ja nostetaan autoon, suojaan jäätymiseltä. Kotipihalle saavuttua mitataan vielä laatikoiden bruttopaino ja laatikot pinotaan ja peitetään odottamaan hakijaa.

14.4.3. Nuottakunnan ja kalanvälittäjän pitempiaikaisen kauppasuhteen vakiintuminen

Kartta 14, joka esittää Puruveden nuottakuntien jakaantumista eri kalanvälitysryhmien kesken vetokaudella 1972–73, paljasti, että valtaosa kalanvälityksestä on ulkopaikkakuntalaisten käsissä. Eri kuntien alueilla esiintyivät kuitenkin kaikki kolme, läpi vetokauden välitystä harjoittavaa ryhmää.

Kalanvälittäjät eivät ole kuitenkaan tasaisesti levittäytyneet ympäri Puruvedtä. Kun 1950-luvulle saakka harjoittivat Kesälahdella kalanvälitystä paljon useammat saksat kuin Kerimäellä, tapahtui autokuljetuksen yleistyttyä päinvastainen ilmiö. Vetokaudella 1972–73 toimi Kerimäellä 10 saksaa (7 ulkopaikkakuntalaista ja 3 paikallista), kun sitä vastoin Kesälahdella välitti kaloja 6 saksaa (4 ulkopaikkakuntalaista ja 2 paikallista). Punkaharjulla puolestaan toimi 3 kalanvälittäjää (2 ulkopaikkakuntalaista ja 1 paikallinen).

Kalanvälityksen yhtenäistyttyä Puruvedellä alkoi vähitellen esiintyä myös sellaista kalakaupan vakiintumista, että nuottakuntien ja kalanvälittäjien kauppasuhte muuttui pitkäaikaiseksi.

Kerimäkeläisistä nuottakunnista*, jotka toimivat vetokaudella 1972–73, 4 möi kyseisenä talvena saaliinsa uudelle saksalle. 5 nuottakuntaa oli myynyt kalojaan samalle saksalle kahdesta neljään vuoteen, 3 nuottakuntaa taas seitsemästä kymmeneen vuoteen ja loput 2 nuottakuntaa yli kymmenen vuotta.

* Lukumäärissä ei ole otettu huomioon kahta nuottakuntaa, jotka itse markkinoivat kalansa. Samoin ei yksityisomistuksessa olevaa nuottaa, jonka kalojen myynti on ollut ajoittain omistajan kontrollilla.

Kahdesta viimeisestä oli toisella ollut vakituinen saksa jo 50-luvun puolivälistä lähtien. Mutta kalakauppa on ollut vieläkin vakiintuneempaa, kuin mitä edellä olevat luvut näyttävät. Nimittäin niistä 4 nuottakunnasta, jotka myivät ensimmäistä vuottaan uudelle kalanostajalle, oli yksi ollut kauppasuhteessa saman saksan kanssa kymmenisen vuotta, toinen nelisen vuotta (tätä ennen lähes kymmenen vuotta), kolmannella nuottakunnalla olivat kalanostajat vaihdelleet useammin ja neljäs oli aloittanut nuottauksen vasta edellisellä vetokaudella. Kahdesta neljään vuotta samalle saksalle myyneistä 5 nuottakunnasta 4:llä oli ollut kauppasopimus aikaisemmin useamman vuoden ajan saman saksan kanssa.

Vakiintuneet kauppasuhteet näyttävät kehittyneen Kerimäellä jo 1960-luvun alussa. Nuottamiehet ovat itsekin olleet tietoisia kehityksestä, sillä kalamarkkinoitten sanottiin rauhoittuneen 60-luvun alkupuolella.

Punkaharjulla möi 5 nuottakuntaa talvella 72–73 kalojaan uudelle saksalle.* Yhdellä nuotalla oli ollut kauppasuhte kalanostajan kanssa viisi vuotta. Tarkasteltavana olevan ajankohdan tilanne ei kuitenkaan anna todellista kuvaa. 4 nuottakuntaa 5:stä oli aikaisemmin myynyt puolisen kymmentä vuotta samalle saksalle ja sitä ennen vajaan kymmenen vuoden ajan. Yksi nuotta viidestä oli samoin myynyt aikaisemmin 5 vuotta samalle kalanostajalle.

Kauppasuhteiden vakiintuminen myös *Punkaharjulla* näyttää tapahtuneen 60-luvun alkupuolella. Se perustui kuitenkin erilaiselle pohjalle kuin Kerimäellä: *Punkaharjulaisten* kaloja ostivat ennen kaikkea paikalliset saksat, joista merkittävin lopetti juuri ennen vetokautta 1972–73.

Kesälahden nuottakunnista** 5 oli solminut uuden kauppasopimuksen vetokaudella 1972–73. Myös 5 nuottakuntaa oli myynyt kalojaan samalle saksalle kahdesta viiteen vuoteen. 2 nuottakunnalla oli ollut sama saksa yli viisi vuotta. Poikkeuksina voidaan pitää niitä 3 nuottakuntaa, joilla oli ollut kauppasuhte saman saksan kanssa lähes parinkymmenen vuoden ajan.***

Niistä 5 nuottakunnasta, joilla oli sopimus ensimmäistä vuotta, oli yhdellä ollut vakituinen saksa aiemmin kahdeksan talvea, toisella neljä ja lopuilla olivat saksat vaihtuneet parin vuoden välein. Parin talven välein olivat vaihdelleet saksoja aikaisemmin myös ne nuottakunnat, joilla oli sopimus kestänyt vetokaudella 1972–73 kahdesta neljään vuoteen.

Vaikka kesälahtelaisten nuottakuntien suhteita kalanvälittäjiin on pidettävä vakiintuneina, eroavat ne kuitenkin ajallisesti muissa kunnissa vallitsevista suhteista. Sopimukset ovat jatkuneet vain muutaman vuoden ajan, ja pitempi-ajaiset suhteet näyttävät yleistyneen vasta 60-luvun loppupuolella.

Käsiteltäessä jäljempänä (kpl 16.2) sitä muutosta, joka on tapahtunut 50-luvun lopusta lähtien nuottakuntien rakenteessa, tullaan huomaamaan, että Kerimäellä alkoivat nuottakunnat 1960-luvun alussa pysyä koostumukseltaan vakaina, kun sitä vastoin vastaavaa ilmiötä alkoi esiintyä Kesälahdella 60-luvun

* Luvuissa ei esiinny sitä nuottakuntaa, joka välitti omat kalansa. Aiemmin oli nuottakunta myynyt kalojaan yli kymmenen vuoden ajan samalle saksalle.

** Omat kalansa välittänyttä nuottakuntaa ei ole otettu huomioon. Nuottakunta oli aikaisemmin myynyt kalojaan useamman vuoden ajan samalle saksalle.

*** Poikkeuksellisen pitkä kauppasuhte saa osittain selityksen siitä, että kyseisellä kalanvälittäjällä oli erääseen nuottakuntaan läheiset yhteydet ja kaksi muuta nuottakuntaa olivat edellisen naapureita.

loppupuolella.* On erittäin todennäköistä, että nuottayhtiöissä tapahtunut vakiintuminen on yhteydessä kalanvälityksen vakiintumiseen. Punkaharjulla (ja Purujärvellä) on vakiintumiseen vaikuttanut varmasti myös paikallisten saksojen hallitseva asema kalamarkkinoilla. Vakaa tilannehan häiriintyi, kun paikalliset saksat lopettelivat kalanvälityksen.

Kauppasuhteiden vakiintumista voidaan tarkastella myös siltä kannalta, kuinka kauan samat kalanvälittäjät ovat toimineet Puruveden alueella. On ilmeistä, että suuri osa vetokaudella 1972–73 toimineista kalanostajista on aloittanut kalakaupat 50-luvun puolella ja että 70-luvun kalasaksat ovat pitäneet markkinoinnin ohjaksia käsissään jo 60-luvun alusta lähtien. Uusien saksojen ja varsinkin ulkopaikkakuntalaisten on ollut vaikea tunkeutua markkinoille, koska nuottamiesten keskuudessa suhtaudutaan epäluuloisesti vieraan saksan osto- ja maksukykyyn. Silloin tällöin on ilmaantunut uusia yrittäjiä, jotka ovat onnistuneet solmimaan nuottamiesten kanssa sopimuksen, kun ovat tarjonneet yleistä hintatasoa korkeamman kilohinnan. Uudet kalasaksat ovat kyllä pystyneet välittämään pienehköjä saaliita, mutta kun päivittäiset saaliit ovat äkkiä kohonneet useiksi sadoiksi kiloiksi, ei saksa ole saanut kaloja tavallisesti välitetyksi, joten kalakaupat ovat tuolloin lopahtaneet siihen.

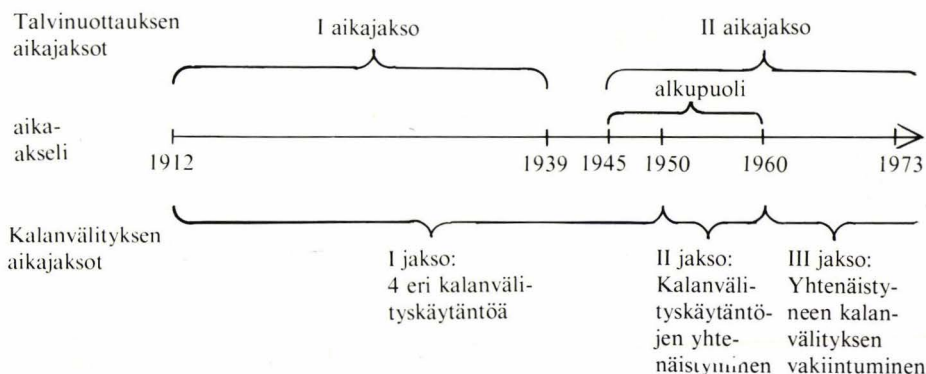
Vetokaudella 1972–73 toimineista ulkopaikkakuntalaisista saksoista oli vain yksi kalanvälittäjä »uusi», joka oli onnistunut saamaan jalansijaa välityksessä ensimmäisen kerran pitkiin aikoihin. Tämä oli tullut mahdolliseksi, kun edeltävä saksa oli lopettanut kokonaan kalakaupat ja sen vuoksi kalanvälitysverkostossa oli syntynyt aukko, joka piti täyttää.

Nuottamiehet ovat alkaneet arvostaa kalakaupoissa ennen kaikkea saksan ostokyvyn varmuutta, mikä on ollut yksi edellytys kauppasuhteiden vakiintumiseen. Eräs nuottakunta oli myynyt lähes parinkymmenen vuoden ajan kalojaan eräälle saksalle normaalia alempana hintaan, koska tämä oli varma ostaja. Tietyissä tilanteissa on kalojen saamista markkinoille varmistanut erään saksan menettely, jonka voidaan ajatella tukevan kalanostajien kannalta vakaitten kauppasuhteitten olemassa oloa: Saksa ei varsinaisesti välitä kuin yhden nuottakunnan kalat, mutta hänellä on kapasiteettia ostaa yllättäen saadun suuren saaliin liikkakalat nuottakunnalta, jonka oma kalanvälittäjä ei pysty saamaan niitä kaupaksi. Kaloista maksettu hinta on tosin jäänyt tällöin varsin pieneksi.

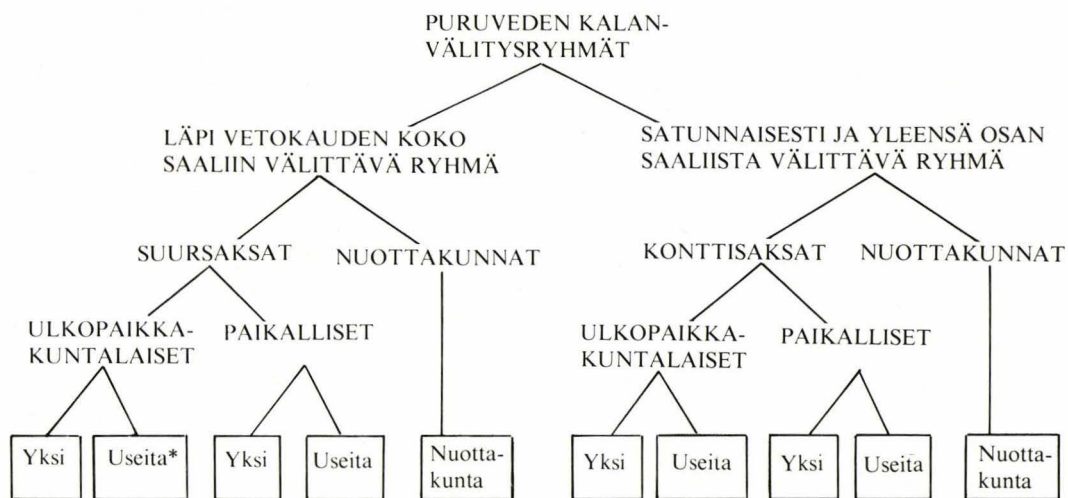
* Tosin taas ennen sotia ja vielä 50-luvullekin saakka olivat Kesälahden nuottakunnat pysyneet alkupuoli

14.5. KALANVÄLITYKSEN AIKAJAKSOT JA NIILLE OMINAISET KALANVÄLITYSRYHMIEN STRUKTUURIT PURUVEDELLÄ AMMATTIMAISEN TALVINUOTTAUKSEN AIKANA

Puruveteläinen kalanvälitys jakaantuu ajallisesti kolmeen eri jaksoon, jotka noudattelevat paljolti itse talvinuottauksen aikajaksoja. Kalanvälityksen »rationaalistuminen» ei kuitenkaan ole kaikkialla tapahtunut yhtä aikaa, minkä vuoksi aika-akselilla olevat vuosiluvut osoittavat, milloin uusi jakso on ylipäättään alkanut. Punnittaessa eri alueitten alttiutta rationaalistumiseen voidaan todeta, että Kerimäellä vallitseva yksityisapajien käyttömuoto on suonut kalanvälityksen uudistumiselle hedelmällisemmän maaperän kuin muut muodot.

Käsitellyn materiaalin perusteella voidaan abstrahoida kalanvälityksryhmien keskinäinen struktuuri, jonka perusjako määräytyy säännöllisesti ja satunnaisesti kalanvälitystä hoitavien ryhmien avulla. Katkoviivan alapuolella ovat ne rakenteen syvämuodon vaihtoehtoiset variantit, jotka ovat toteutuneet nuottakuntakohtaisesti Puruvedellä.

* 'Useita' merkitsee sitä, että useita kalanvälittäjiä kilpailee nuottakunnan saaliista.

Käsiteltäessä eri jaksoille ominaisia nuottakuntaakohtaisia ja vetokautta koskevia pintamuotoja on kiinnitettävä huomio vain struktuurin vasempaan puoleen, koska se on tutkimuksen kannalta oleellinen osa ja koska oikeasta puolesta ei ole ollut mahdollista saada kyllin tarkkaa tietoaineistoa.

Kalanvälityksen ensimmäisellä jaksolla määräytyivät kalanvälitysryhmät (struktuurin pintamuoto) eri alueilla ensisijaisesti kahden tekijän perusteella:

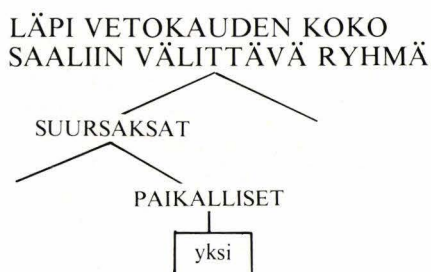
A Kalavesien jaot ja edelleen kalavesien yhteisöllinen käyttötapa

1. yksityisapajat
2. yhteisapajat

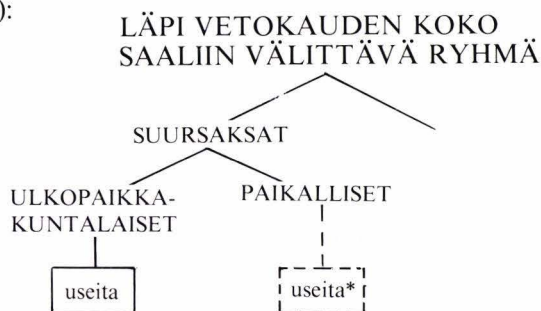
B Alueen maantieteellinen sijainti ja edelleen kuljetusmuoto

1. rautatierahti
2. hevosrahti

Kerimäen länsi- ja eteläosan muotoon vaikuttivat tekijät A1 ja B1:

Kerimäen pohjoisosassa vaikuttivat taas tekijät A2 ja B2 (sekä kulkuyhteydet Savonlinnaan):

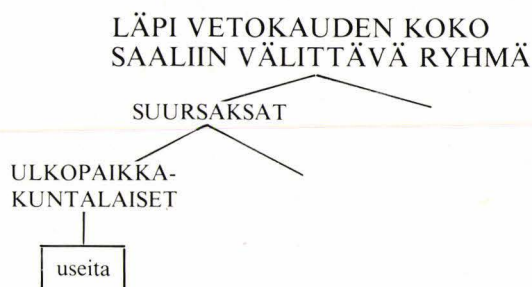

Punkaharjulla ja Purujärvellä vaikuttivat tekijät A2 ja B1:

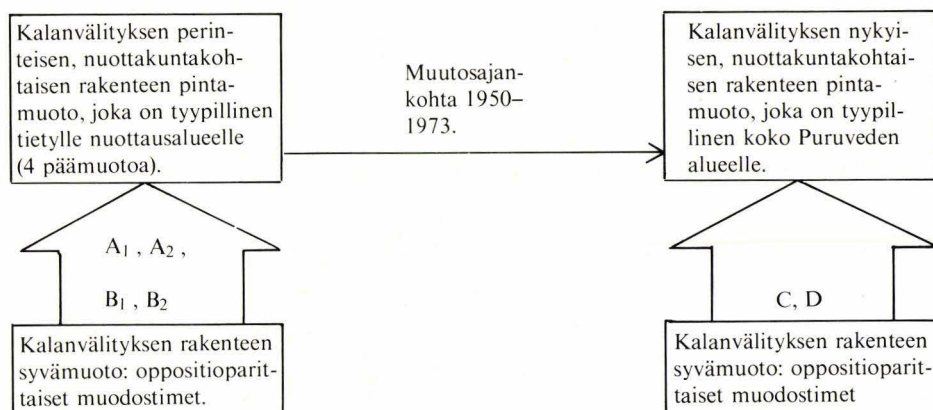

* Katkoviivalla kehystetty ryhmä on vähäisempi kuin yhtenäisellä viivalla kehystetty.

Pohjoisempana Kesälahdella taas A2 ja B2:

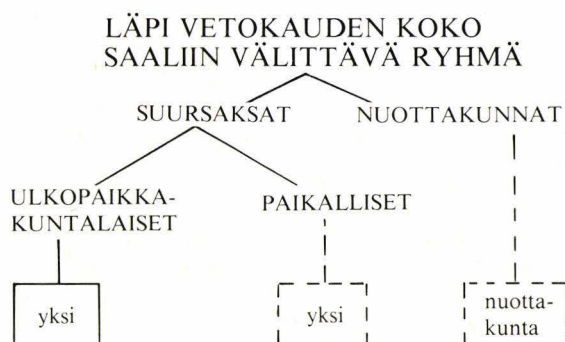

Kalanvälityksen toisella aikajaksolla ilmaantui pintamuotoja määrittäväksi tekijäksi aivan uusi ja talvinuottaussysteemin ulkopuolinen tekijä (C): Kuljetusvälineistön muuttuminen autopeleiksi. Muutosprosessia valaisee seuraava muuntokaavio:

Tämän seurauksena entiset tekijät menettivät merkityksensä ja pintamuodot yhdentyivät kaikkialla samanlaisiksi:

PURUVEDEN KAIKKI NUOTTAUSALUEET

Esitettyjen struktuurien pintamuodot ovat koskeneet vain yhtä vetokautta. Kolmannella aikajaksolla tapahtui kalanvälityksen vakiintuminen, ts. nuottakunta toimi saman välittäjän kanssa useita vuosia (D). Nuottakunnan kannalta tähän näytti vaikuttavan se varmuus, jonka sama kalanvälittäjä antoi kalanostolle. Asiaa tarkasteltaessa kalanvälittäjän näkökulmasta vaikutti vakiintumiseen myös toinen tekijä. Se oli kalanvälittäjien keskinäinen järjestäytyminen, kuten tullaan huomaamaan jäljempänä.

VIITTEET D

- ¹ Ks. systeemin rakentumisesta kpl:n 3 viitteet 14 ja 15
- ² Esim. Leppo 1971, s. 8, 271–272
- ³ Ks. sovellutuksesta Ekonomiseen antropologiaan esim. Godelier 1971, s. 31–58
- ⁴ Hurme 1953, s. 1
- ⁵ Lappalainen 1970, s. 242–244
- ⁶ Lappalainen 1970, s. 200; Saarenheimo 1932, s. 86–87
- ⁷ Hurme 1953, s. 2
- ⁸ Jalkanen 1893, s. 73
- ⁹ Komiteanmietintö n:o 4 1898, s. 41, 56–57
- ¹⁰ Pelkonen 1902, s. 68
- ¹¹ Kalastussääntö 1902, VIII luku, § 37
- ¹² Valtioneuvoston määräys Savonlinnan hiippakunnan tuomiokapitulille 9.1.1920
- ¹³ Saarenheimo 1932, s. 186
- ¹⁴ MHA: C₂₉ $\frac{9}{41-46}$; C₂₆ $\frac{8}{27-30}$; C₂₆ $\frac{2}{63-84}$; C₂₇ $\frac{7}{1-2}$;
C₂₇ $\frac{6}{58-64}$; D₂₈ $\frac{1}{113-115}$; C_{28a} $\frac{14}{47-50}$; C_{29a} $\frac{11}{70-74}$
- ¹⁵ Vrt. Hurme 1953, s. 4
- ¹⁶ MHA: D₂₈ $\frac{1}{116-126}$
- ¹⁷ Kartan on tekijä koonnut Savonlinnan maatalouskeskuksen Puruveden kalavesikartoista vuonna 1973.
- ¹⁸ Hagman 1914, s. 156
- ¹⁹ MHA: C₂₆ $\frac{4}{19-23}$
- ²⁰ MHA: C_{26a} $\frac{2}{1-5}$, $\frac{2}{6-7}$, $\frac{2}{8-17}$, $\frac{2}{71-77}$
- ²¹ MHA: C_{56a} $\frac{17}{12-19}$
- ²² MHA: C₆₃ $\frac{2}{7-10}$; C_{26a} $\frac{7}{6-9}$
- ²³ MHA: C₁₀₆ $\frac{7}{1-25}$, $\frac{13}{1-9}$
- ²⁴ Kalastussääntö 1902, IV luku
- ²⁵ Laki sisältävä määräyksiä välirajasta vedessä ja vesialueen jaosta 1902, § 10
- ²⁶ VA: Da¹⁵ , n:o 354
- ²⁷ VA: Da²⁰ , n:o 2139
- ²⁸ MHA: C_{26a} $\frac{3}{71-77}$, § 6
- ²⁹ MHA: C_{26a} $\frac{7}{6-9}$

$$^{30} \text{ MHA: C}_{63} \frac{2}{7-10}, \quad \S 3$$

$$^{31} \text{ MHA: C}_{106} \frac{7}{1-25}$$

$$^{32} \text{ MHA: C}_{26} \frac{1}{8}$$

³³ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 23.2.1930, § 2, 3

³⁴ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 13.12.1938, § 11

³⁵ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 2.4.1939, § 4

$$^{56} \text{ MHA: D}_{28} \frac{1}{116-126}$$

$$^{37} \text{ MHA: D}_{28} \frac{4}{1-16}$$

³⁸ Kesälahden kylän kalastuskunnan säännöt 26.9.1914; VA:Da 15, n:o 205; Da 16, n:o 256 (Purujärven ja Villalan kalastuskuntien perustamispöytäkirjoihin ei kirjoittajalla ole ollut mahdollisuutta tutustua)

³⁹ VA:Ea1, n:o 24; VA:Da2, n:o 82; VA:Aa1

⁴⁰ Komiteanmietintö n:o 4 1898, s. 61

⁴¹ Ks. Hurme 1953, s. 17

⁴² Kalastussääntö 1902, I luku, § 8

⁴³ Kalastussääntö 1902, VIII luku, § 38

⁴⁴ VA:Da 12, n:o 232

⁴⁵ Pöytäkirja, Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokous 3.11.1928, § 3

⁴⁶ Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous, 7.1.1929, § 7, 10

⁴⁷ Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous, 7.1.1929, § 6

⁴⁸ Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous, 7.1.1929, § 13

⁴⁹ Laakso 1931, s. 162

⁵⁰ Pöytäkirja Kerimäen, Kesälahden ja Punkaharjun kuntien edustajain kokous, 7.1.1949, § 5, 7, 9, 13

⁵¹ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 19.6.1957

⁵² Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 29.11.1957, § 6

⁵³ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 18.11.1958, § 1

⁵⁴ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 19.6.1957, § 7

⁵⁵ Kesälahden kylän kalastuskunnan kirjelmä Kuopion läänin maaherralle, 22.1.1929; Kuopion lääninhallituksen vastauskirjelmä Kesälahden kylän kalastuskunnan kirjelmään, 7.10.1929

⁵⁶ Esim. Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta 12.8.1969, § 25; Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969

⁵⁷ Pöytäkirja, Kalapäivä 28.11.1970, § 5

⁵⁸ Puruvesi 9.5.1974, s. 1

⁵⁹ Puruveden kalastushoitoyhtymän säännöt, 2.5.1974

⁶⁰ Ks. esim. Kalapäivän ohjelma: Puruvesi 21.11.1974, s. 2

⁶¹ Vaahtoluoto, 1950, 1009

⁶² Ks. Saarenheimo 1932, s. 49

⁶³ Vrt. sama käytäntö myös Saimaalla: Lakio 1949, s. 48

⁶⁴ Vilkuna 1974, s. 45

⁶⁵ Virtanen 1950, s. 198

⁶⁶ Virtanen 1950, s. 205–206, 389

⁶⁷ Sirelius 1906–1908, s. 234

⁶⁸ Virtanen 1950, s. 164

⁶⁹ Ks. Anttila 1967, s. 186

⁷⁰ Anttila 1967, s. 151

⁷¹ Anttila 1967, s. 188

⁷² Virtanen 1950, s. 76

⁷³ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 26.8.1929, § 3

⁷⁴ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 5.12.1930, § 8

⁷⁵ Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 13.12.1930, § 19

- 76 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 25.2.1951, § 8
- 77 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 16.1.1952, § 6
- 78 »Vaaran kalastuskunnan ohjeet ja säännöt nuottamiehilleen noudatettavaksi yhdeisillä vetoalu-eilla», 1952
- 79 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 28.12.1952, § 2
- 80 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 21.3.1915, § 4
- 81 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 12.1.1928, § 5
- 82 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 20.11.1971, § 2; Purujärven kalastuskuntaa koskien: haastattelutieto
- 83 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 25.3.1970, § 8
- 84 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 20.11.1971, § 2
- 85 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 17.3.1972, § 6
- 86 Vrt. Anttila 1967, s. 188–189
- 87 Ks. Peltö – Linkola – Sammallahhti 1968, s. 30–33 ja Linkola 1972, s. 209
- 88 Ks. Anttila 1967, s. 191, 207
- 89 Vrt. Virtanen 1950, s. 286–291
- 90 Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous, 7.1.1929, § 7
- 91 Wirilander 1960, s. 217
- 92 Anttila 1967, s. 211
- 93 Virtanen 1950, s. 291
- 94 Virtanen 1938, s. 218
- 95 Virtaranta 1976, s. 246
- 96 Virtanen 1950, s. 292
- 97 Virtanen 1950, s. 295
- 98 Vrt. Tauriainen 1970, s. 14, 144; Tolonen 1961, s. 258
- 99 Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 5
- 100 Löfgren 1977, s. 111–113, 159
- 101 Maatilatalouden tuloverolaki 15.12.1967/543, § 6 (säädökseen tehty muutos 30.12.1970/847)
- 102 Kesälahden kylän kalastuskunnan pyydysrekisteri vuodelta 1914
- 103 Pöytäkirja, Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokous, 3.11.1928, § 3
- 104 Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous 7.1.1929, § 7
- 105 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 13.12.1930, § 6, 14, 15
- 106 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 3.1.1949, § 3, 5
- 107 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 15.5.1949, § 6
- 108 Pöytäkirja, Vaaran kalastuskunta, 22.1.1950, § 6
- 109 Kesälahden kylän kalastuskunnan pyydysrekisteri vuodelta 1914
- 110 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 18.12.1947, § 6
- 111 Pöytäkirja, Kesälahden kylän kalastuskunta, 30.3.1948, § 7
- 112 Vrt. Nykysuomen sanakirja V ja VI 1967, s. 24
- 113 Ks. Bergman 1973, s. 154: kalan säilyvyydelle suotava lämpötila-alue 0 – –1 °C
- 114 Anttila 1967, s. 153
- 115 Kaasalainen 1937, s. 121; Kinnari 1958, s. 13
- 116 Hannula 1956, s. 70
- 117 Virtanen 1938, s. 211–212
- 118 Vrt. Itkonen – Joki 1969, s. 1090; ks. suikimisesta lähemmin Vilkkunen 1964, s. 120
- 119 Ks. esim. Juva – Juva 1964, s. 459
- 120 Pulkkinen 1965, s. 61

E TALVINUOTTAKALASTUKSEN MUUTTUMINEN

Puruveden talvinuottauksen tarkastelu kulminoituu tässä tutkimuksen osassa siihen muutosten ekspansioon, jonka kohteeksi talvinuottakalastus on totaalisesti joutunut 1950-luvulta lähtien. On aluksi kiinnitettävä huomio siihen väittämään, josta koko tutkimuksen teko virittäytyi, nimittäin kalastuksen kannattavuuden jatkuvaan huononemiseen. Väittämä synnyttää etnologisen tutkimuksen kannalta joukon kiintoisia ongelmia, joiden perustana on kysymys: Mitä kannattavuus yleensä on? Toisin sanoen: Riittävätkö kalastuksen kannattavuuden mittapuuksi pelkät taloudelliset tositteet?*

Tämä johtaa seurantakysymykseen: Millainen on kannattavuuden asema ollut varhaisempien aikojen talvinuottakalastuksessa verrattuna nykyaikaan?

Ongelmavyyhdin selvittämiseksi on käytetty samaa periaatetta kuin talvinuottausjärjestelmän määrittämisessä. Nimittäin kannattavuutta pyritään konkretisoimaan kalastajan näkökulmasta, ts. on selvitettävä, miten nuottaus on sijoittunut kalastajan maatilatalouteen ja onko maatilatalouden luonteessa ollut havaittavissa muutoksia**

* Kannattavuuskäsitteeseen liittyy tavallisesti positiivinen rahataloudellinen merkitys. Toimintaa pidetään kannattavana, jos se tuottaa voittoa, ts. tuoton ja kustannusten väliseksi eroksi jää ylijäämää. Maatalouden kannattavuus lasketaan yleensä tuotantokustannusprosenttina, joka saadaan kaavasta:

$$\frac{\text{liikekustannus} + \text{pääomien } 4\% \text{ :n korkovaatimus}}{\text{kokonaistuotto}}$$

Kyseinen kannattavuuslaskelma ei kuitenkaan kerro koko totuutta maatalojen elinolosuhteista ja tämän vuoksi on joskus vaadittu, että huomiota pitäisi kiinnittää enemmän ns. »elämänlaatuun» liittyviin tekijöihin, joskin on todettava, että tietyn asteinen taloudellinen kannattavuus muodostaa perustan kyseiselle elämänlaadulle.¹

** Taloudellisten ilmiöiden liittäminen kulttuuritutkimukseen ei sinänsä ole uusi käsittelytapa, sillä ekonomisten tekijöiden huomioon ottamista on harrastettu ennen kaikkea sosiaaliantropologisessa tutkimuksessa, jota on suoritettu primitiivisten kansojen keskuudessa. Tutkimukset näissä ns. primitiivisissä ja talonpoikaisekonomioissa ovat olleet kuitenkin synkronisluonteisia, ja niissä on sovellettu puhtaasti markkinatalouteen kehitettyjä taloudellisia periaatteita. Vasta 1950-luvun loppupuolella USA:ssa Karl Polanyin koulukunnan toimesta esitettiin uusi lähestymistapa: Ekonomisessa antropologiassa alettiin kiinnittää huomiota diakronis-evolutionistisiin ongelmiin.² Tämä koulukunta (ns. substantivistit) oli sitä mieltä, että ekonomista teoriaa, joka oli kehitetty käytettäväksi markkinatalousmaiden talousjärjestelmien tutkimiseksi, oli virheellistä käyttää sellaisten yhteisöjen tutkimuksessa, joissa vallitsi ns. staattiset (ei-rahataloudelliset) taloudet.³ Siis näitä talouksia tutkittaessa oli otettava huomioon se, että rahatalous ei niissä näytellyt niin merkittävää ja itsellistä roolia kuin markkinatalousmaissa. Tutkijan oli asetettava tarkastelemaan kulttuuria sen omista lähtökohdistaan ja tutkittava talouden sidonnaisuutta ja vastavuoroisuussuhteita kulttuuri- ja sosiaali-ilmauksiin.⁴ Vaikka synkronis-analyttistä tutkimusperinnettä kannattava koulukunta (ns. formalistit) ei ole hyväksynyt y.o. varsin yksioikoisia periaatteita, on kuitenkin primitiivisten ja talonpoikaisekonomien katsottu kuuluvan lähinnä sosiaalisen ja kulttuuritutkimuksen alaan ja nykyisin näiden tutkimisessa on usein tavoitteena ollut pyrkimys tulkita kulttuurin ja sen talousjärjestelmän muuttumista länsimaisemmaksi, mihin tehokasta valaistusta antaa mm. yhteisössä tapahtuva sosiaalinen muutos.⁵

Ekonomis-antropologista tutkimusta on varsin niukasti toteutettu läntisten teollisuusmaiden suhteen.⁶ Merkittäviä tutkimuksia on kuitenkin tehty ns. yrittäjyydestä ja sen aseman kytkeytymisestä ympäröivään sosiaaliverkostoon. Antropologin tehtävänä on tällöin ollut paljastaa empiirisellä tutkimuksella ne tekijät, jotka liittyvät tarkasteltavana olevassa kombinaatiossa valintatilanteisiin, ja määrittää se, millä tavalla ja mihin suuntiin valintaratkaisut vaikuttavat.⁷

Kun kannattavuuskäsitettä laajennetaan näin etnologisesti, on mahdollista suorittaa kannattavuuden osatekijöissä tapahtuneiden muutosten analysointi ja eritellä ne tekijät, joiden perusteella kalastajat ovat mieltäneet nuottauksen kannattavuuden huonontuneen. Tämä mahdollistaa puolestaan sen tutkimusvaiheen, jossa käsitellään ensinnäkin kannattavuuden suhdetta ja vaikutusta talvinuottaussysteemin alkioihin ja toiseksi sitä, miten kannattavuus on vaikuttanut talvinuottaussysteemin alkioiden keskinäisiin suhteisiin.

15. TALVINUOTTAUKSEN JA KANNATTAVUUDEN KESKINÄINEN SUHDE

15.1. TALVINUOTTAAJAN PERINTEINEN MAATILATALOUS JA SIINÄ TAPAHTUNUT MUUTOS

Tässä kappaleessa tarkastellaan kalastajien maatilataloutta ensinnäkin siten, miten se perinteisesti on koostunut erilaisista tuottavista töistä. Toiseksi kiinnitetään huomio siihen, mitkä näistä töistä ovat olleet rahallisia ansioita tuottavia ja miten nuottaus on sijoittunut tässä kokonaisuudessa. Nimittäin vanhakantainen maatilataloushan poikkeaa markkinataloudesta siinä, että väestö ei ole elantonsa puolesta suoranaisesti riippuvainen markkinataloustuotteista, vaikkakin perinteisessä maatilataloudessa esiintyy markkinatalouteen kuuluvia piirteitä ja elementtejä, joista yksi on ammattimainen kalastus.⁸

Tarkastelusta tulee edelleen ilmi maatilatalouden omavaraisuuspohjan kapeeneminen, rahan tarpeen lisääntyminen ja lopulta koko maatilatalouden sisäisen järjestelmän muuttuminen.*

Puruvedellä talvinuottausta harrastaneet kalastajat ovat olleet yleensä maanviljelijöitä, etupäässä pienviljelijöitä, joiden rahalliset ansiot maataloudesta ovat olleet perheen elatukseen riittämättömät. Ympäri vuoden kalastusta harjoittaneita pääammatikalastajia on ollut niukasti.** Talvinuottausta harrastaneiden kalastajien toimeentulo on koostunut kolmesta osasta. Ensimmäinen kolmannes muodostui *maatalouden luontaisista tuotteista*, joita käytettiin etupäässä omassa kotitaloudessa. Toisen kolmanneksen tai enemmän tuotti *nuottatyö* ja loput *metsänhakkuu*. Kaksi viimeistä tuottivat maatilataloudelle rahalliset ansiot.

Tilattomien nuottamiesten työt olivat kesän aikana kahtalaiset. Osa oli hankkeissa lotjilla, jotka hinasivat puutavaraa tehtaille, tai matkustajalaivoilla, ja osa harjoitti metsätöitä.

* Aineisto koostuu siitä materiaalista, joka on kerätty haastattelemalla kalastajia. Lähestymistapa on ollut ensisijaisesti »pehmeä», joten tilastollisluonteisella aineiston keruulla ei ole ollut pääpaino, joskin ko. aineiston avulla pyritään täsmentämään ongelman selvitystä.

** Varsin epäilyttävältä tuntuu tilastollinen tieto vuodelta 1945, jonka mukaan Kesälahden kaikista talouksista 10,4 % oli pääammatikalastustalouksia. (Suomen sisämaassa oli vain 3 kuntaa, joiden talouksista yli 10 % oli pääammatikalastustalouksia.)⁹

Sellaiset pientilalliset, jotka eivät harjoittaneet kalastusta, saivat talvisin ansionsa tukin ja vanerikoivun kaadosta ja ennen kaikkea rahakkaasta puutavarajan rahdinajosta. Koska itäsavolaiset pellot olivat varsin karuja, oli varsin tavallisena talvityönä myös mudanajo pelloille.

Rahan kulutuskohteet ovat olleet jopa aina 1960-luvullekin saakka varsin rajoittuneet. Valtiolle ja kunnalle jouduttiin maksamaan *korttiervuokra*, vero. Loput rahat käytettiin sellaisiin ruokatarpeisiin, joita maatalous ei tuottanut, kuten kahviin, sokeriin ja suolaan, sekä välttämättömyystarpeisiin, kuten metalliesineisiin ja kankaisiin.

»Ennen vanhaa ol kunnan maksut ja valtion verot ens tilassa. Ei näen paljon tarvittu rahhoo kun nykyaekana. Eikä missää ollukkaan sinä aekana. Se ol toesellaene systeem enneaikasesa elämisessä ja talloushommissa.»

Nuottauksesta saatu rahallinen ansio oli varsin tärkeä ja ulkopuolistenkin silmissä arvostettu. Kesällä ja syksyllä voitiin tehdä ja saada velkaa, kun tiedettiin talvella saatavan *puhasta rahhoo*. Kiintoisaa on todeta, että tämän puhtaan rahan ansiosta suurempitilaiset nuottamiehet saattoivat toimia merkittävinä maatalouden kehittäjinä kyetessään hankkimaan koneita. Esimerkiksi Pihlajaniemellä olivat ensimmäiset traktorin hankkineet nuottamiehiä. Ne nuottamiehet, joiden tiloilla oli tavallista enemmän metsiä, olivat taloudellisesti vakaammassa asemassa kuin nuotattomat tilalliset, koska heidän metsänsä säästyivät talvihakkuilta. Tosin suhtautuminen metsien säästämiseen on muuttunut viime aikoina. Metsiä on hakattu ja tämän ansiosta on eletty *reilummin*, kuten eräs nuottamies totesi.

Koska pientilallisten kolmiosainen maatilatalous oli varsin tasapainoinen, on yhdenkin osan häviäminen muodostunut häiriöksi toimeentulolle. Voimakkaita häiriöitä on syntynyt 1960-luvun puolivälin jälkeen. Kun metsänhakkuut koneellistuivat, palkkasivat metsäyhtiöt vakituisia ammattiryhmiä metsätöihin, jolloin talvinuottausta harjoittavilta loppui tärkeä lisäansiolähde.* Esimerkiksi Kesälahden Hummonvaaran kylästä olivat ennen ammattiryhmiä kymmenet miehet suorittaneet hakkuita, mutta 1970-luvulla enää vain nelisen miestä. Häiriötekijäksi, joka kohdistui omavaraiseen maatalouteen, muodostuivat niin ikään peltojen paketoinnit vuodesta 1968 lähtien.¹⁰ Sekä metsänhakkuiden loppuminen että peltopaketit pakottivat nuottamiehet muiden ansioiden hakuun (tai olemaan työttömänä), ja jälkimmäinen lopetti lisäksi omavaraistalouden, minkä vuoksi kyseiset pientilalliset siirtyivät täydelliseen rahatalousjärjestelmään. Nuottamiesten ansiotyöt ovatkin muuttuneet paljon moninaisemmiksi, kuin ne olivat vielä 1960-luvun puolivälissä. Toimeentulolähteiden »rahallistuminen» ja moninaistuminen ovat vaikuttaneet edelleen negatiivisesti itse nuottakalastukseen. Sitoutuminen esim. pitkäaikaisiin rakennustöihin saattoi aiheuttaa sen, että nuottaus lopetettiin kokonaan – töitä ei voitu tietenkään lopettaa talvikaudeksi. Siirtyminen väliaikaisestikin teollisen kehityksen myötätuomiin töihin on muokannut asenteita ystävällisemmiksi rahan yhä suuremmalle tarpeelle, »kulutusmentaliteetille». Rahan lisääntyessä sen käyttö lisääntyi, mikä osaltaan johti myös siihen, että niukemmin rahaa antavaa nuottatyötä alettiin hyljeksiä.

Vaikka nuottausta jatkettiin, ei elämä toimeentulon puolesta useinkaan ole ollut entisellä tavalla harmonista, sillä hävinneiden toimeentulo-osien sijalle joudutaan jatkuvasti etsimään uusia ansiotulolähteitä.

* Haastattelutieto

Kalastajien maatilatalouksien varustautuminen teknisillä, kotitaloutta palvelevilla koneilla antaa jonkinlaisen osviitan siihen, milloin rahan käyttö on talouksissa voimaperäisesti lisääntynyt. Vuonna 1975 suorittamani kysely koski eri kunnissa toimivien nuottamiesten kotitalouksia seuraavasti: Kerimäki 4, Punkaharju 3 ja Kesälahti 6, yhteensä 13 (kolmannes vielä toimivista nuottakunnista oli siis edustettuna).*

Koneen hankintakausi:

kohde:	1955-59	1960-64	1965-69	1970-74
pesukone	4	3	5	1
pölynimuri	-	-	2	8
silitysrauta (sähkö)	6	3	1	2
jääkaappi	-	-	7	5
pakastin	-	-	2	8
sähkövatkain	-	-	4	7
sähköliesi	-	-	2	8
matkaradio	-	-	6	1
televisio	-	3	7	3
magnetofoni	1	-	1	4
levysoitin	-	-	-	2
yhteensä	11	9	37	49

Talouksien koneellistuminen näyttää alkaneen voimaperäisenä 1960-luvun lopussa ja lisääntyneen erikoisesti 1970-luvulla.**

Maatilatalouksissa tapahtuneeseen muutokseen liittyy myös liikkumismahdollisuuksien paraneminen. 1960-luvun jälkipuoliskolla on niin ikään autojen hankinta ollut yleistä:

	1955-59	1960-64	1965-69	1970-74
auto	-	3	7	1

Ehkä mielenkiintoisin ilmiö maaseutuväestön ja kaupunkilaisten elämänmuodon lähentymisestä on tilallisten rantamökkien yleistyminen Puruveden rantamille. Ensimmäisiä mökkejä alettiin rakentaa 1960-luvun puolivälissä. (Tiedossani on vain yksi tilallisen rantamökki, joka on rakennettu

* Kyselyn aiheet oli valittu vuotta 1966 koskevan kotitaloustiedustelun perusteella.¹¹

** Varsinaisten maatalouskoneiden lisääntyminen 1960-luvulla on ollut hyvin voimakasta pientiloilla (5-9,9 ha vilj.) etenkin Sisä-Suomessa, minkä allaolevan taulukon kertoimet osoittavat:¹²

	traktori	leikk.-puim.	henk.-auto	lypsykone	maid.-jäähd.	moott.-saha
5-9.9 ha	2.8	22.2	4.0	6.6	27.5	9.9
kaikki tilat	2.1	6.7	3.4	2.8	9.0	9.9
Sisä-Suomi	2.7	12.7	4.0	4.7	2.4	8.6
koko Suomi	2.1	6.7	3.4	2.8	8.9	8.1

aikaisemmin.) Esimerkiksi Kerimäen Hälvässä ja Kesälahden Villalassa ilmestyi ensimmäinen mökki vuonna 1964. Mökkien yleistyminen on kuitenkin alkanut 1960-luvun lopussa, mitä osoittaa nuottamiesten rakentamat rantamökit:

	1955–59	1960–64	1965–69	1970–74
rantamökki	1	1	6	2

Rahan käytön lisääntymiseen varsinkin nuorison keskuudessa on vaikuttanut myös huvittelu- ja seurustelutilaisuuksien muuttuminen. Vielä 1960-luvun jälkipuoliskolla yleisimpiä seurustelupaikkoja olivat seuraintalat ja tanssilavat, mutta kun vuosikymmenen lopussa ravintolat ilmestyivät kylien kuvaan, siirtyi seurustelu niihin, mihin myötävaikutti myös autokannan lisääntyminen.

Se, että maa- ja kotitalouden kehittäminen on lisännyt suuresti rahan käyttöä,* ei ole riittävä osoitus elämänmuodon muutoksesta. Muutokseen liittyy merkittävästi myös *maatilatalouden »sisäisen» talousjärjestelmän muuttuminen*. Perinnäinen tapa on ollut, että perheenpää, isäntä, on lähes yksin johtanut rahan käyttöä. Järjestelmän tiukkuutta kuvaa kertomus erään puruvelteläisen kalastajaruokakunnan isännän taloudenhoidosta ja siihen liittyneistä lieveilmiöistä:

»Talossa ol vanhoja miehiä kolome [veljeksiä]. Ierikkä, Lanterus ja Puavo. Ukko-Ierikkä ol se, joka hoit tallouven. Ierikkä pit talon rahoja lukkojen takana kirstussa. Hänelle pit tuuva tilrahat [nuottasaaliista] ja se anto tallousassiihin rahat. Puavo kävi asioissa ja Lanterus kävi asioissa. Puavo ja Lanterus sanoivat suavasa vähemmän kalloo kun toellisuuvvessa saevat ja antovat vähemmän rahhoo piätirehtöörille. Kun errään kerran kaksikymmentäluvulla lähettiin käymään kirkolla, Ierikkä anto seihtemänsattoo markkoo rahhoo sitä varten, mitä talloon tarvihti kirkolta tuuva. Lanterus otti tavarat Hartikaiselta Ierikän nimmeen [tilille] ja hänelle jäi tuas seihtemänsattoo markkoo pohjarahhoo. Tultuvaan Lanterus sano Ierikälle, että rahat ei piisannu ja lasku on hiän nimellä kirkolla.»

* Jos tarkastellaan yleisvaltakunnallisella tasolla maatilatalouksien rahoitusta, on sen tarpeen kasvu aiheutunut seuraavista tekijöistä: Ensinnäkin maataloudessa toimivan väestön vähenemisestä, minkä seurauksena on ollut tilakoon kasvu ja koneistuminen, jotka ovat lisänneet velkaantumista. Työpalkat ovat niin ikään koonneet maataloudessa huomattavasti nopeammin kuin maatalouden muut kustannukset. Toiseksi, sukupolven vaihdoksesta seurauksena maatila on keskimäärin joka 30. vuosi uudestaan lunastettava, minkä vuoksi pääomaa siirtyy maatilataloudesta asutuskeskuksiin. Kolmanneksi, omien rahoitusmahdollisuuksien heikkenemisestä, ts. yksityistalouden menot muodostavat elintasovaatimusten kasvaessa yhä huomattavamman osan tilan rahamenoista.

On arvioitu, että vieraan pääoman määrä maatilatalouksissa on 20 viime vuoden aikana noussut yli 8-kertaiseksi.

Jos puolestaan tarkastellaan itse maatalouden rahakäytännön kehitystä 1930-luvulta lähtien esim. pohjoiskarjalaisten kirjanpitoiltojen mukaan, niin voidaan todeta, että rahatulojen markkamääräinen nopea lisääntyminen (ei merkitse kuitenkaan vastaavanlaista tuoton lisääntymistä, koska ko. markkamäärä on indeksiin sitomaton) on alkanut 1940-luvun loppupuolelta. Käsillä olevan aihepiirin kannalta merkittävämpää on kuitenkin se, että vastaavanlainen rahamenojen voimakas lisääntyminen on alkanut vasta vuoden 1966 paikkeilla.¹³

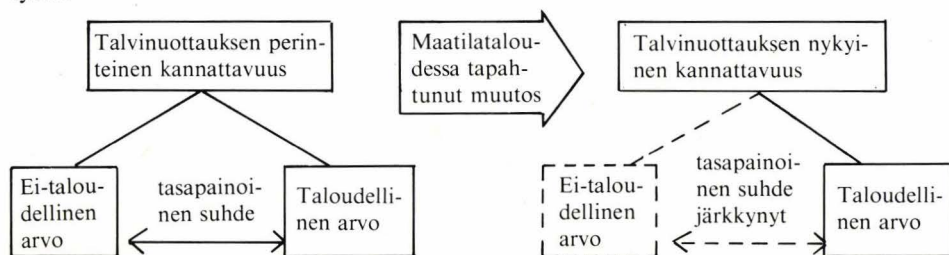
Maatilatalouden perinteisessä sisäisessä talousjärjestelmässä ruokakuntaan kuuluvien jäsenten palkkiot maksettiin luontoistaloudellisesti ruokana, vaatteinä ja yösjana. Isäntä keräsi nuottatyöstä saadut rahat ja jakoi sitä silloin tällöin iltamarahaksi tai muuta, yhtä pientä tarvetta varten. Rahojen käyttöön pääsi talon poika osallistumaan jonkin verran vasta sitten, kun oli mennyt naimisiin. Käytäntö on säilynyt myöhään. Vasta 1960-luvun viimeisinä vuosina näyttää »sisäinen luontoistalousjärjestelmä» alkaneen murtua kalastajien maatilataloudessa. Talon nuottaosuutta vetävät pojat ovat yhä useammin alkaneet vaatia työstään palkkaa, kuten huomattiin nuottamiesten tuottoautomaattikkaa koskevasta kappaleesta.

Huolimatta maatilataloudessa tapahtuneista muutoksista ja raha-ansiotöiden monipuolistumisesta, on tärkeää todeta, että talvinuottauksen merkitys rahan-tuojana on edelleen hyvin merkittävä. Nimittäin vetokaudella 1972–73 sai haastatelluista nuottamiehistä lähes puolet suurimman osan rahatuloistaan edelleen nuottauksesta (ks. kpl 7).

15.2. NUOTTAUKSEN KANNATTAVUUDEN LUONTEES-SA TAPAHTUNUT MUUTOS

On perusteltua väittää, että aina kun harjoitetaan nuottausta, on se kannattavaa, vaikka se yleisen rahatalouden mittapuun mukaan ei olisi sitä. Näin ollen voidaan ajatella, että kalastaja tiedostaa nuottauksen harjoittamisen ja sen kannattavuuden sisältävän muitakin arvoja kuin taloudellisen arvon.* Vanha-kantaisessa maatilataloudessa vallitsi arvojen kesken harmonia: Ei-taloudellisen arvon puolestapuhujana oli se, että nuottaus tarjosi täysipainoista, monipuolista ja mielenkiintoista työtä ja välittömästi ravintoa perheelle. Taloudellinen arvo oli riittävä, kun nuottaus tuotti rahallisia tuloja välttämättömyystarpeisiin.

Kun maatilataloudessa tapahtui muutos, joka kulminoitui sisäisen »luontoisjärjestelmän» ja edelleen yhteisöllisen järjestelmän hajoamiseen (pojat muuttivat pois kotoa), mikä oli yhteydessä rahan tarpeen lisääntymiseen, heijastui se nuottakalastuksen suhteen siten, että vaatimus nuottauksen suurempaan rahalliseen tuottavuuteen lisääntyi. Toisin sanoen kannattavuuden arvojen keskinäinen tasapaino järkkäyi. Taloudellinen arvo alkoi saada yhä suurempaa merkitystä.

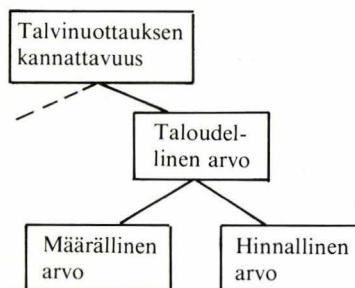
* Tämän tutkimuksen kannalta ei ole oleellista spekuloida kompleksikkaan arvokäsitteen sisältöä. Erik Ahlmanin käsitykseen yhtyen katson arvon sisäiseksi realiteetiksi, joka saa ulkonaisen ilmauksen, tosin usein verrattain epäadekvaatin. Arvo on siis se, minkä toteuttamiseksi jokin viime kädessä on tai tapahtuu.¹⁴ Ja edelleen, arvo on tavoitteen ja ilmiön myönteiseksi koettu ominaisuus yksilön tai yhteisön tarvejärjestelmässä.¹⁵

Siis kannattavuuden ei-taloudellinen arvo vastavuoroisesti väheni. Tämän vähenemisen merkkejä olivat mm. nuorison väheksyvä suhtautuminen nuotanvetoon ja toiseksi nuottauksen luonteen yksipuolistuminen, ts. työn lähentyminen ulkonaisilta piirteiltään teollista työtä: Se tuli ajallisesti säännölliseksi, siihen kuuluvat »lisätyöt», kuten verkkojen paikkaus jne., vähenivät ja ennen kaikkea välineistön kehitys muuttui innovaatioluonteiseksi (teknillistyminen).

Seuraavassa kappaleessa tullaan käsittelemään taloudellisen arvon domianssin syntymisen myötä herännyttä kysymystä: Kuinka vaatimus nuottauksen rahallisen tuoton lisääntymiseen on Puruvedellä toteutunut?

15.3. KANNATTAVUUDEN HUONONTUMINEN

Talvinuottauksen taloudellisen arvon, ts. rahallisen tuoton, voidaan katsoa olevan riippuvainen kahdesta »ala-arvosta». Ensinnäkin siitä kalamäärästä, joka on järvessä ja joka pyydystetään, ja toiseksi pyydystetyn kalan reaalihiinnasta.

Puruveden kalamäärissä ei ole todettu negatiivista vaihtelua 1950-luvun lopusta lähtien, onpa 1970-luvulla tapahtunut saalismäärien suurentumistakin, joten kannattavuuden taloudellinen arvo on tämän ala-arvonsa mukaan pysynyt vähintään ennallaan. Väitetyn kannattavuuden huonontumisen on piiltävä siis hinnallisessa arvossa.

Hinnallisen arvon muodostumiseen vaikuttavat useat eri tekijät, jotka voidaan jakaa välittömästi vaikuttaviin tekijöihin ja välillisesti vaikuttaviin. Edellisiä ovat kalasta maksettu hinta sekä välineistökustannukset, kun taas jälkimmäisiä ovat kalastajien itsensä sekä yhteiskunnan luomat paineet kalastukseen.

15.3.1. Kalanhinnan jäätyminen

Hinnallisen arvon muodostumisessa on luonnollisesti merkittävin tekijä se hinta, joka maksetaan nuottamiehille muikkukilosta. Tiedustellessani suurinta haittatekijää nuottauksen harjoittamiseen 30 nuottakunnan edustajat ilmoittivat oikopäätä muikun kilohinnan alhaisuuden suurimmaksi uhaksi nuotanvedolle. Kilohinta oli heidän mukaansa pysynyt markkamääräisesti samana lähes parisenkymmentä vuotta. Myös spontaanit mielipiteenpurkaukset vahvistivat muikun tukkuhinnan jäätyminen totuudenmukaisuutta.

Kun lähdetään siitä, että muikun hinta on pysynyt samana 50-luvun puolivälistä lähtien, voidaan hinnan jälkeenjääneisyys vuonna 1973 todeta tukkuhintaindeksin¹⁶ kehityksestä, jonka avulla kalastuksen kannattavuus on yleensä laskettu.¹⁷ Vuodesta 1955 indeksi oli noussut arvosta 153 (v. 1949: 100) arvoon 398 vuonna 1973. Lisäystä oli ollut 245, joten jos kalan hinta olisi pysynyt tukkuhintaindeksin mukaisena, olisi sen pitänyt olla vuonna 1973 kaksi ja puoli kertaa suurempi kuin vuonna 1955.

Vetokaudella 1972–73 tapahtunutta muikun hinnan vaihtelua esittävä diagrammi osoittaa, että tuolloin oli muikun keskihinta 2 markan paikkeilla.* Jos ajatellaan, että esim. vetokaudella 1960–61 oli hinta suurin piirtein sama, voidaan laskea, että vuonna 1973 olisi keskihinnan pitänyt olla 3,92 mk (rahanarvon kerroin v. 1973: 100 ja v. 1961: 196), jotta nuottauksen taloudellinen arvo olisi pysynyt ennallaan.

Nuottamiehet ilmaisevat työnsä taloudellisen arvon huononemisen kansanomaisesti: »Vaikka työtä tehdään yhtä ahkerasti kuin ennenkin, niin kalastuksen merkitys toimeentulossa on suuresti vähentynyt.» Vanhemmat nuottamiehet voivat paradoksaalisesti ehdottaa toimeentulostaan valittavalle nuorelle nuottamiehelle: »Mää sie työhön.» Nuottauksen tuottavuutta kuvastaa myös eräs lentävä lause: »Nuottamieheltä loppuu rahat sammaan aikaan, kun nuotanveto loppuu.» Toisin sanoen pelkästään nuottauksesta toimeentulonsa saava joutuu elämään kädestä suuhun.**

Tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet muikun hinnan jäätymiseen, on useita. Niitä esiintyy talvinuottaussysteemin eri alkioissa, joskin eri tekijöiden riippuvuussuhteet toisistaan ovat ilmeisiä.

15.3.1.1. Muikkukannan vaihtelu

Muikun alhaista hintaa on osaltaan ylläpitänyt muikun koko ja siinä tapahtuva vuosittainen vaihtelu. Vanhastaan Puruveden muikku oli tunnettu suuresta koostaan,¹⁹ mutta kuten on aikaisemmin todettu, ammattimainen talvinuottoaus kypsytti järveen muikun vuotuisen kannanvaihtelun, minkä vuoksi pyyntimuikun koko on pienentynyt. Yksikesäinen hottamuikku on varsin pientä eikä se myöskään ennätä kaksikesäiseksi vartuttuaan kasvaa entisen veroiseksi. Kalojen markkinointi on ollut tämän vuoksi vaikeaa, mistä seurauksena on puolestaan ollut alhainen hinta.

15.3.1.2. Puruveden ulkopuolinen kalastus

Puruveden muikun hintaan on vaikuttanut myös muissa järvissä harjoitettu talvinuottoaus. Kun esimerkiksi Kesälahden Pyhäjärvestä saadut muikut ovat kooltaan puruveläisiä suurempia ja paremmin tämän takia kaupaksi meneviä, maksetaan niistä korkeampi hinta. »Pyhäjärven muje polokee Purveen mujetta.»

Erittäin suuri merkitys muikun hintaan on Säkylän Pyhäjärvestä saaduilla muikkusaaliilla. Ne ovat saattaneet joskus jopa heilutella Puruveden kalanvälitysganisaatiotakin. Esimerkiksi hottatalvena 1973–74 lopetti eräs merkittä-

* Ks. kuva 112

** Asian valaisemiseksi voidaan esittää, että vuonna 1973 sai henkilö teollisuudessa keskituntiansiona 8,68 mk, joka oli yli 3,50 markkaa suurempi kuin sisävesikalastajan laskettiin saaneen. Teollisuudessa vuosiansioksi muodostui vuonna 1973 miehille n. 16 300 mk, kun sitä vastoin kalastajaperheen vuosiansio oli 7 100 mk ja yhtä työntekijää kohden 4 300 mk.¹⁸

vä suursaksa ostot Kerimäeltä ja siirtyi harjoittamaan kalakauppoja Säkylään, josta saatiin runsaasti suurikokoista muikkua.

Muikkujen hinnanmuodostukseen on vaikuttanut myös merikalastus, koska se on järvikalastukseen verrattuna paljon suurimuotoisempaa ja säätelee näin ollen kalan hintaa. On nimittäin niin, että suuri osa Puruveden muikuista menee jälleenmyytäväksi samoille seuduille, missä myydään ennen kaikkea merikalaa. Useat kalasaksatkin harjoittavat kalakauppaa siten, että menomatalla Puruvedelle on rahtina silakoita ja paluumatkalla rannikolle taas muikkuja. Kun mereltä saadut kalansaaliit ovat runsaita, voi Puruveden muikun hinta tipahtaa melkoisesti, vaikka itse Puruveden saaliit olisivat niukkoja.

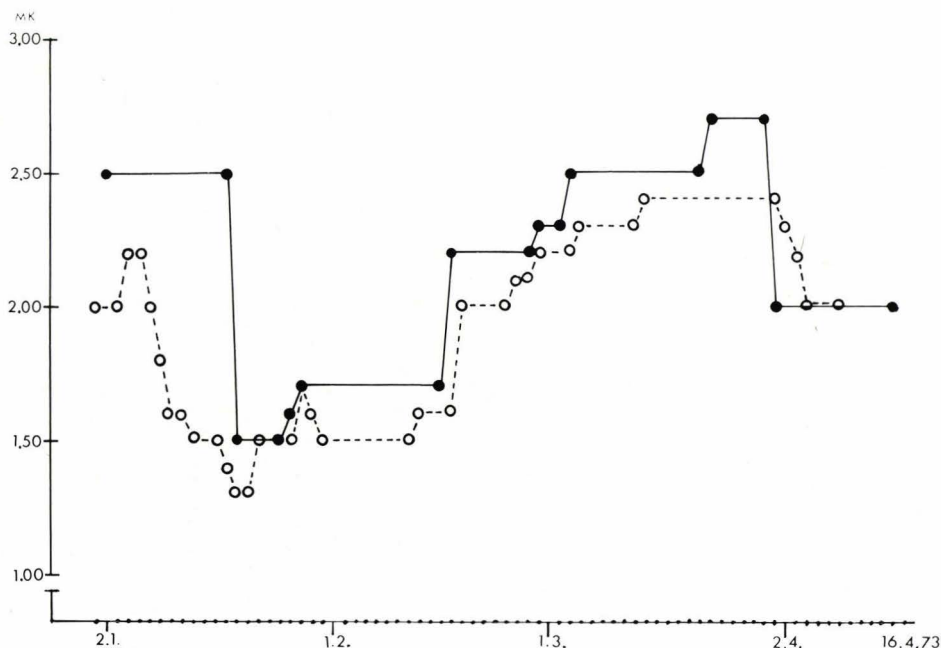
15.3.1.3. Kalanvälittäjien yhteistoiminta

Se, että edellä olevat tekijät ovat jäädyttäneet kalan hintaa, on osittainen seuraus siitä, että kalan jako kulutukseen on kalastajien näkökulmasta kehitymätöntä. Vaikka kalanvälitysorganisaatio oli rationalisoitunut varsin paljon 70-luvulle tultaessa, ei se markkinataloudellisten intressiensä vuoksi ole pystynyt kohottamaan nuottauksen taloudellista arvoa. Kalanvälittäjät ovat pyrkineet pitämään tukkuhintatasoa mahdollisimman alhaisena, jotta sen ja jälleenmyyntihinnan ero saataisiin mahdollisimman korkeaksi. Vähittäishinta on voinut nousta jopa nelinkertaiseksi. Hintaeron muodostumista on edesauttanut se, että nuottamiehet eivät ole järjestäytyneet vasta kun viime aikoina ajamaan omia etujaan (ks. 15.3.4.).

Kerran oli eräs nuottaosakas, joka harjoitti myös pienimuotoista kalanvälitystä, saanut tarpeekseen, kun torikauppiat kiskoivat puolet voittoa hänen tuomillaan kaloilla. Niinpä nuottamies oli ottanut poikansa kaveriksi Savonlinnaan, hakenut poliisilta toripaikkaluvan ja alkanut myydä itse muikkuja muita paljon alhaisempaan hintaan. Ensimmäisenä päivänä hän möi peräti 9 laatikollista kaloja muiden kalakauppiaitten nuoleskellessa näppejään. Seuraavana päivänä eivät torikauppiat meinanneet päästää uutta kauppiasta enää myymään ja uhkasivat uittamisella. Mikään ei kuitenkaan auttanut, sillä toripaikkalupa oli haettu. Kalakauppaa kesti viikonpäivät, jonka jälkeen syntyi sovinto torikauppiaitten kanssa.

Ennen 1960-luvun alussa tapahtunutta kalanvälityksen vakiintumista olivat kalasaksat selvässä kilpailusuhteessa toistensa kanssa. Vakiintumisen myötä ovat kalanvälittäjät ryhtyneet ilmeiseen yhteistoimintaan. Nuottamiehet pitivät selvänä tosiasiana sitä, että kalanvälittäjät neuvottelevat hinnoista ennen vetokautta ja vetokauden kuluessa, sillä muutoin eivät esimerkiksi hintojen yhtäaikaiset muutokset eri puolilla Puruvettä olisi mahdollisia. Asia havainnollistuu, kun tarkastellaan muikun hinnanvaihtelua osoittavaa diagrammia vetokaudelta 1972–73. Toinen käyrä esittää Kerimäellä toimineen ulkopaikkakuntalaisen saksan ostohintoja ja toinen käyrä taas Punkaharjulla (ja Kesälahdella) kalanvälitystä harjoittaneen ulkopaikkakuntalaisen saksan hintoja. Muutokset käyrissä ovat suuressa määrin yhdensuuntaiset ja ero saksojen hinnoissa pysyy samanlaisena suurin piirtein koko ajan. Punkaharjulla toimineen kalanvälittäjän hinnan alemmuus selittyy siitä, että kun saksan harjoittama kalanvälitys oli kaikkein laajamuotoisinta, pystyi hän pitämään kilohinnan jonkin verran matalammalla kuin sellainen kalasaksa, joka oli riippuvainen muutamasta tai vain yhdestä nuottakunnasta.

- Muikun myyntihinnan kehitys eräällä kerimäkeläisellä nuottakunnalla vetokauden 1972–73 vetopäivinä
- - - Muikun myyntihinnan kehitys eräällä punkaharjulaisella nuottakunnalla vetokauden 1972–73 vetopäivinä
- ○ ajankohta, jolloin myyntihinnassa on tapahtunut muutos

Kuva 112. MUIKUN HINNANVAIHTELU PURUVEDELLÄ VETOKAUDELLA 1972–73.

Keskihinta kerimäkeläisellä nuottakunnalla: 2.15 mk/kg.

Keskihinta punkaharjulaisella nuottakunnalla: 1.90 mk/kg.

Kalasaksojen keskinäisten suhteitten harmonisuutta osoittaa myös se, että kun jollekin saksalle on tullut kalanostovaikeuksia saaliitten äkillisesti suuren-
tuessa, voi toinen saksa, jolla ei ole markkinoimisvaikeuksia, helpottaa tilan-
netta ostamalla osan saaliista.

On loogista, että kun kalanvälittäjärintama on ollut yhtenäinen, mitä nuottakuntarintama puolestaan ei ole ollut, ovat kalanvälittäjät paljolti pystyneet sanelemaan tukkuhinnat omaksi edukseen. Nuottamies on voinut kärjisty-
tetysti vain huokaista: »On kuin luojan armoilla, jos nuottamiehelle maksetaan jottain.»*

* Kalanvälittäjien hintahegemoniaa ei ole voitu myöskään murtaa paikallisten kalanjalostuslaitosten avulla, sillä ne ovat olleet muikun ostokapasiteetiltaan varsin pieniä. Se ainoa nykyisin toiminnassa oleva kalanjalostuslaitos, Puruveden kala ky (1960-luvulla oli Kerimäelläkin vähäisiä yrityksiä), joka toimii Puruvedellä, Kesälahden Purujärvellä, kykenee jalostamaan muikkua vain 30 000 kiloa vuodessa. Se ei montaa talvinuottakuntaa pidä toiminnassa, sillä määrään sisältyy myös kesäkalastuksesta saatavat kalat (toimiaika kesäkuun alkupuolelta helmikuun puoleenväliin).²⁰

15.3.2. Välineistökustannusten nousu

Yleisen hintatason noustessa ovat yhtäläisesti kohonneet myös nuotanvedossa tarvittavan välineistön hankinta-, käyttö- ja korjauskustannukset. Nuottauksen tuoton ja kustannusten välinen ylijäämä on näin ollen jatkuvasti supistunut, koska kalan hinta on pysynyt samana.

Merkittävin nousu välineistökustannuksissa aiheutui nuotan materiaalin muuttumisesta nailoniksi 1950-luvun lopusta lähtien. 1960-luvun kuluessa on nuotan hinta kohonnut jatkuvasti: Erään tiedonannon mukaan nailonnuotan hinnaksi muodostui vuonna 1964 3 000 markkaa (mukana ei ole tekokustannuksia). Vuonna 1968 oli eräs nuottakunta valmistanut uuden nailonnuotan, jolloin sen materiaalikustannuksiksi oli tullut 5 000 markkaa. Kun Mikkelin läänin maatalouskeskus valmisti vuonna 1972 koenuotan, tuli aineiden hinnaksi 7 400 markkaa. Voidaan siis karkeasti arvioida, että nuotan materiaalikustannukset vetokaudelle 1972–73 tultaessa ovat kaksinkertaistuneet 10 vuodessa. 1970-luvun alkupuolella vaihtelivat nuotan vuotuiset korjauskustannukset 500 markasta 1 000 markkaan.

Raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnoissa tapahtui vuonna 1973 huomattavaa nousua.²¹ Varsinkin poltto- ja voiteluaineiden hinnoissa tapahtui huima nousu. Koska öljyaineet ovat nailonnuottaverkkojen perusraaka-aineita, on seurauksena hinnan noususta ollut tietysti myös entistä suurempi nousu nuotan hinnassa.

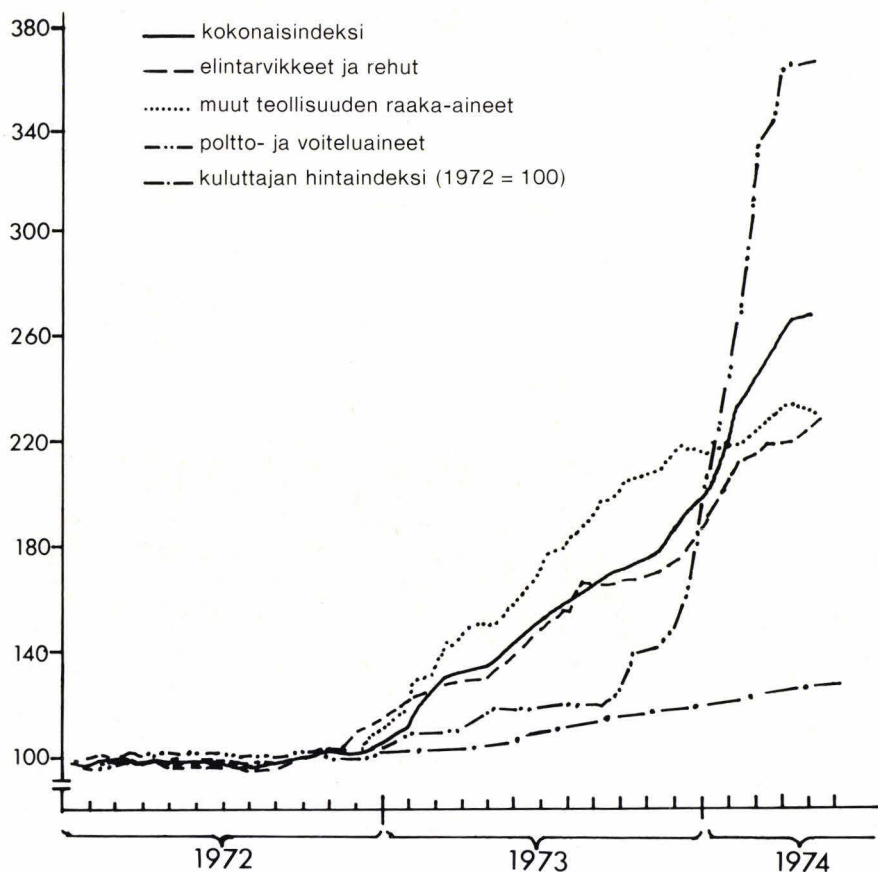
Toinen merkittävä, kustannuksia lisäävä rasite on aiheutunut kulkuvälineistön motorisoitumisesta ja ennen kaikkea moottorikelkan käyttöönnotosta. Ensimmäiset moottorikelkathan ilmestyivät Puruvedelle keväällä 1969, minkä jälkeen ne yleistyivät erittäin nopeassa tahdissa niin, että vetokaudella 1972–73 jo lähes kolme neljäsosaa nuottakunnista käytti moottorikelkkaa. Kelkan käyttöön liittyvät polttoaine- ja korjauskustannukset vetokautta kohden ovat vaihdelleet 500 mk:sta 1 000 mk:aan riippuen apajapaikkojen etäisyydestä, kelkan käytön aktiivisuudesta jne. Polttoaineen hinnan nousu vuonna 1973 on tietysti lisännyt entisestään moottorikulkuneuvojen käyttökustannuksia.

Moottorikelkkojen käyttö Puruvedellä on ollut täysin nuottauksen harjoittamiseen kuuluvaa, joten on ollut perusteltua vaatia polttoaineeseen liittyvän ns. maantieveron poistamista. Vaikka moottorikelkkatoimikunta mietinnössään vuonna 1972 vaati kelkan rinnastamista maataloustraktoriin, jossa voidaan käyttää verovapaata polttoainetta,²² ei helpotusta ollut saatettu voimaan ainakaan vielä vetokaudeksi 1976–77.²³

15.3.3. Yhteiskunnallisen kehityksen luoma paine

Yhteiskunnallinen kehitys, joka teollis-urbaanisessa kulttuurissa liittyy rahatalouden kehittämiseen, on eräiltä osiltaan aiheuttanut vaikeuksia talvинуottauksen harjoittamiselle. Tämä on johtunut siitä, että laadittaessa uudistuksia ei ole voitu ottaa huomioon niitä erikoisvaatimuksia, joita luontoiselinkeinon harjoittaminen asettaa, jotta se pysyisi mukana rahataloudellisessa kehityksessä.

Nuottaosakas joutuu melko usein tilanteeseen, jossa hänen on pakko turvautua palkkatyövoimaan. Tällaisia tilanteita on syntynyt esimerkiksi, kun talon osuutta vetävä poika on lopettanut kalastuksen siirryttyään parempiin ja

Kuva 113. Diagrammi raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen kehityksestä (HWWA-indeksi)²¹ osoittaa, kuinka valtava nousu alkoi poltto- ja voiteluaineiden kohdalla vuoden 1973 lopulta lähtien. Tämä on vaikuttanut heikentävästi myös nuottauksen kannattavuuteen erityisesti polttoaine- ja verkkomateriaalikustannusten noustessa.

»nykyaikaisempiin» töihin eikä isäntä muitten töitten tai terveystilansa takia ole voinut itse ryhtyä nuottaukseen. On myös syntynyt tilanteita, jolloin muut nuottaosakkaat ovat joutuneet lunastamaan yhden osakkaan osuuden, kun tämä on lopettanut eikä osuudelle ole ilmaantunut ostajaa. Osuuden vedossa on jouduttu tällöin turvautumaan palkattuun nuottamieheen. Tavallisimpia tapauksia ovat kuitenkin ne, jolloin lyhyehkön sairauden takia on jouduttu palkkaamaan työvoimaa, jotta nuotanvetoon ei olisi tullut taukoa.

Nuottatyöstä maksettujen palkkojen on pitänyt seurata jollain tavalla yleistä palkkatason nousua. Vuonna 1960 oli päiväläisen palkkio yhden apajan vedosta 8 markkaa ynnä ylöspito (ruoka ja asunto). Vetokaudelle 1972–73 tultaessa oli ylöspidon sisältävä palkka nostettu 30 markkaan. Lyhyempiaikaisissa työsuh-teissa oli yhden apajan vedon palkkio 40 markan tienoilla. Jos päivän aikana vedettiin kaksi apajaa, jouduttiin päiväläiselle maksamaan 50 markkaa. Vaikka palkkaa oli nostettu vuosien kuluessa, oli se kuitenkin niin alhaista tasoa, että melkein pä työstä kuin työstä sai enemmän. Palkkauksen alhaisuuteen on yksinkertaisesti vaikuttanut se, että osakkaan ei ole kannattanut maksaa

enempää. On nimittäin saattanut sattua huonona vetokautena, että osuuden omistajan saama ansio on jäänyt pienemmäksi, kuin mitä on jouduttu päiväläiselle maksamaan. Tätä valaisee teoreettinen esimerkki, joka vastaa tavanomaista tilannetta:

päivän saalis:	100 kg (pidetään melko hyvänä saaliina)
x	
muikun hinta:	1,50 mk/kg (minimihinta 70-luvun alkuvuosina)
yhteensä	150 mk
1/4-osuus 150 mk:sta =	37,50 mk

Jos 37,50 mk:n osuudesta vähennetään välittömät kulut, kuten kulkuvälinekustannukset, jää osakkaalle hieman yli 30 markkaa, mikä toisin sanoen kuluu kokonaan päiväläisen palkkaan ja sosiaaliturvamaksuihin.

Kun siis ei ole voitu maksaa raskaasta nuottatyöstä sellaista palkkaa, mitä yleinen palkkataso olisi edellyttänyt, on työvoiman saanti tullut hankalaksi, mikä on tietysti hankaloittanut nuottauksen harjoittamista ja johtanut tietynlaisiin muutoksiin, joita käsitellään myöhemmin.

Edellä tuli jo mainituksi, että nuottaosakkaan palkanmaksukykyä rasittaa velvollisuus huolehtia palkkalaisensa sosiaaliturva- ja työeläkemaksuista. Työeläkelainsäädännön kehitys on muutenkin kouriintuntuvasti koskettanut nuottaosakasta. Vuoden 1962 työntekijäeläkelain mukaan oli työnantajan suoritettava TEL-maksua vain, jos työsuhde ylitti 6 kuukautta. Vuonna 1965 minimiaika supistui 4 kuukaudeksi, mutta vielä tällöinkään ei TEL-velvollisuus koskettanut nuottaosakkaita, koska vetokausi harvoin ylitti 4 kuukautta. Mutta kun vuonna 1971 annetun asetuksen mukaan minimiaika supistui yhdeksi kuukaudeksi, niin nuottaosakkaan oli maksettava lainmukainen TEL-maksu, jos päiväläistä jouduttiin pitämään nuotalla kyseisen ajan.²⁴

Toinenkin yleistä sosiaalista turvallisuutta lisäävä laki, vuonna 1971 säädetty työllisyyslaki, jossa valtion velvollisuus työttömyyskorvausmaksuihin tehostui, on aiheuttanut painetta nuottauksen harjoittamiselle.

1970-luvun alkaessa päiväläisen palkkio apajan vedosta oli 20 mk:n seutuvilla. Kun vuoden 1971 asetuksen mukaan tuli III kalleusluokan paikkakunnalla työttömyyskorvaus perheelliselle 19 markaksi ja yksinäiselle 14,40 markaksi, oli seurauksena, että entisellä palkalla ei päiväläinen lähtenyt töihin eikä nuottatyöhön voitu työviranomaisten toimesta työvoimaa ohjatakaan. Nuottaus ei kuulunut sellaisten töitten piiriin.²⁵ Jotta siis olisi voitu saada nuottaukseen työvoimaa, oli päiväläisen palkkausta myös tämän takia korotettava.

On ymmärrettävää, että nuottamiehet ovat suhtautuneet penseästi ja joskus syyttävästikin sosiaaliseen uudistustyöhön, joka yleisluontoisen toteutuksensa takia on jättänyt huomiotta esimerkiksi juuri nuottauksen vaateet.²⁶

Toisen luonteinen on se yhteiskunnan taholta tullut paine, joka verotuksen muodossa on kohdistunut kalastajiin. Kalastajien verotus on ollut perinteiseen käytäntöön pohjautuvaa, niin sanottua arvioverotusta. Kalastajien ei ole tarvinnut pitää kirjaa tuloistaan,²⁷ ja tämän takapajuisen menetelmän vuoksi ovat verotusasiat usein mutkistuneet.

Kerimäen alueella on ollut 1960-luvun alusta lähtien käytössä seuraavanlainen verotusmenettely:

Kalastaja täyttää verotusta varten lomakkeen n:o 15. Verotoimistossa tehdään verovalmistelu, ts. luettelo nuottakunnista eri tietoineen. Verolautakunnan kanssa työskentelevät *arviomiehet*, ts. eri nuotanvetoalueilta olevat asiantuntijat, tekevät itsenäisesti, tietämättä kalastajien ilmoituksista, omat arvionsa nuottakuntien paremmuusjärjestyksestä, mikä perustuu niihin saalismäärätietoihin, joita on eri seuduilta. Tämän jälkeen vertaillaan arviomiesten ilmoitusta nuottakunnan osakkaiden ilmoittamaan tuloon. Jos eroja esiintyy, tiedustellaan nuottakunnilta syitä, jotka ovat aiheuttaneet erot. Jos käy niin, että selvitykset eivät tyydytä verolautakuntaa, suoritetaan ns. arvio, joka lankeaa mätkäyksenä nuottakunnan osakkaiden maksettavaksi. Mätkäysveroon tyytymätön voi valittaa asiasta lääninhallitukseen, joka tekee asiasta lopullisen päätöksen.

Mätkäyksien saaminen ei ole kovin harvinaista, sillä esimerkiksi vuonna 1971 sai Kerimäen paristakymmenestä nuottakunnasta kuusi nuottaa mätkäysveron.

Arvioverotukseen on liittynyt tiettyjä heikkouksia. Verolautakunnat nimittäin koostuvat *mantereen miehistä*, koska lautakunnan tulee edustaa kunnan ammattijakautumaa, mikä lasketaan äyrimäärän mukaan. Kalastuksen tuotto esim. Kerimäen kunnan kokonaisäyrimäärässä on jäänyt varsin vähäiseksi, noin 1 %:ksi. Vaikka verotuksessa on käytetty apuna arviomiehiä, ei lautakuntaan ole varta vasten valittu ylläolevasta johtuen kalastusammattia edustavaa henkilöä. Verolautakunnan jäsenistö on ollut yleensä tietämätön kalastuksen tuottoon liittyvistä tekijöistä. On saattanut syntyä ristiriitoja, kun ei ole esimerkiksi ymmärretty, miksi toistensa läheisyydessä toimivien nuottakuntien saalismäärissä on ollut suuria, jopa kolminkertaisiakin heittoja.

Saaliseroihin voivat vaikuttaa esimerkiksi tietyn suuntaiset ja pitkäaikaiset tuulet niin, että muikkuja kerääntyy runsaasti suppealle alueelle. Jopa vain kilometrin päässä toisistaan olevilla nuottakunnilla voi olla melkoiset erot saalismäärissä.

Kun sitten suoritetaan tasoitusta nuottakuntien kesken, mikä on epäedullinen jollekin nuottakunnalle, syntyy katkeruutta, sillä nuottakunnat ovat tavallisesti tietoisia toistensa saaliista.

Kalastuksesta tietämättömien on samoin vaikea ymmärtää, miksi nuottakunnalla saattaa olla moninkertaisia heittoja saalismäärässä eri vetokausina.

Esimerkiksi eräs kerimäkeläinen nuottakunta, joka oli pitänyt jo pitemmän aikaa tarkkaa kirjanpitoa, sai vetokaudella 1971–72 kokonaissaaliillaan yhteensä 8 300 markkaa tuloja, kun sitä vastoin seuraavalla vetokaudella ansiot kohosivat nelinkertaisiksi, yhteissummaltaan noin 33 000 markaksi.

Arvioverotuksen heikkoudet tulevat korostetusti esiin Kerimäen alueella*, jossa yksityisapajien käytön takia nuottakuntien saaliserot saattavat olla suuremmat kuin muualla. Punkaharjun ja Kesälahden suurten kalastuskuntien alueillaan saaliit tasoittuvat enemmän yhteisapajien käytön vuoksi.

Vaikka nuottamiehet olisivat voineet vähentää arvioverotuksen haittapuolia pitämällä kirjaa tuloistaan, ei tämä menettely ollut vetokaudelle 1972–73 tultaessa kovinkaan paljon yleistynyt.

* Jokainen nuotanvetoalue kuuluu eri veropiiriin. Kerimäki Kerimäen veropiiriin, Punkaharju Säämingin veropiiriin ja Kesälahti Kiteen veropiiriin.

Merkittävä syy tähän on ollut tottumattomuus *kirjurihommiin*. Kun vanhemmat nuottamiehet eivät ole nuorena totuneet kirjanpitoon, ei siihen ole ollut käyminen myöhemminkään. Voidaan myös ajatella, että kun tarkkaa kirjanpitoa ei pidetä (tai ainakaan esitetä), on ollut mahdollisuus hyvän vetokauden aikana päästä pienemmällä verotuksella, kuin mitä todellinen saalismäärä olisi edellyttänyt. Muistitiedon mukaan on joskus toimittu myös niin, että nuottamiehet ovat sopineet kalanostajan kanssa ilmoitettavasta kalamäärästä, mikä on ollut todellista alhaisempi.²⁸

Sattuipa kerran eräälle nuottakunnalle päinvastainenkin tapaus. Kun nuottakunta ei ollut pitänyt kirjaa saksalle myymistään kaloista, niin saksa oli jättänyt osan niistä maksamatta. Tämän vuoksi nuottakunta lopetti kaupat kesken vetokautta saksan kanssa. Kostotoimenpiteenä oli kalanvälittäjä ilmoittanut omassa verotuksessaan ostaneensa kaikki kalat sinä vetokautena kyseiseltä nuotalta. Nuottakunta joutui neuvottelemaan asiasta verottajan kanssa ja lopulta todettiin suurelta osalta aiheettomaksi saksan tekemä ilmoitus.*

Arvioon paljolti perustuva kalastajien verotus on suonut tilaisuuden lisätä keinottelun avulla nuottauksen tuottavuutta. Voidaan olettaa, että kalastuksen tuottavuuden jatkuvasti huonontuessa on houkutus tähän ollut aika suuri varsinkin, kun verorasituksen lisääntyminen on kohdistunut yhtäläisesti niin kalastajiin kuin muittenkin ammattien harjoittajiin.

Vuonna 1974 tapahtui kalastajan verotuksen kannalta merkittävä uudistus. Arvioverotus jäi historiaan. Uuden kirjanpitolain mukaan jokainen ammatinharjoittaja, myös kalastaja, tuli velvolliseksi pitämään kirjaa toiminnastaan.²⁹

15.3.4. Kalastuksen kilpailuluonteeseen liittyvät kielteiset piirteet

Luontoiselinkeinojen harjoittamisen sosiaalipsykologiseen luonteeseen on liittynyt yleensä kielteisiä piirteitä, jotka ovat seurausta siitä, että pyynnin kohteita, esim. kaloja, ei ole katsottu kuuluvan kenellekään, ennen kuin ne on pyydystetty. On syntynyt epätervettä kilpailua, kun toisten kustannuksella on pyritty saamaan itse mahdollisimman suuri osuus kaloista.³⁰ Jotta kilpailu ei olisi johtanut sekasortoon ja kaikille olisi muodostunut yhtäläiset mahdollisuudet, syntyi vanhastaan oikeustapoja³¹, joita Puruveden osalta on selvitetty jo aiemmin. Perinteisiin tapoihin pohjautuvat menettelyt eivät kuitenkaan aina ole kyenneet estämään epätervettä kilpailua, joka varsinkin nykyaikana on vaikuttanut välillisesti kalastuksen kannattavuuteen.

Puruvedellä on kielteisiä piirteitä ilmennyt eri muodoissa, jotka ovat vaihdelleet sen mukaan, minkälainen on ollut apajien käyttömuoto.

Kerimäellä, jossa kalavesien jakojen takia nuottakunnat ovat käyttäneet paljon vuokravesiä, on kilpailu vuokra-apajista kohottanut paljon niitten hintaa. On voitu aiheuttaa myös suoranaista vahinkoa toiselle nuottakunnalle sillä, että kun vuokra-apajan hinta on urkittu selville, on saatu apaja korkeammalla hinnalla hallintaan, mutta sitä ei ole kuitenkaan vedetty kuin nimeksi. Kerimäen yhteisvesialueella on myös sattunut vastaavanlaista vahingontekoa. Yhteisveden apajapaikkavuoroja jaettaessa on hankittu nuottauslupa vain siksi, että toisilta menisi vuoroja. Omia vuoroja ei nimittäin ole käytetty.

* Kertomus perustuu muistitietoon.

Punkaharjulla ja Kesälahdella, joitten alueella käytetään yksinomaan yhteis-apajia, on vahingonteko ollut toisenluonteista. Vaikka muikku ei ole mennyt kaupaksi ja kalat on jouduttu viemään jopa tunkiolle, on nuottaa pitänyt vetää, jotta muut nuotat tai »verkkomiehet kesällä» eivät niitä saisi. Harvinaista ei ole ollut se mentaliteetti, että nuotalle on kerta kaikkiaan pitänyt mennä, jos naapurikin on mennyt.

Kilpailullinen ajattelutapa on ylläpitänyt epäluuloja kalastajien keskuudessa, mikä on korostunut ennen kaikkea suhtautumisessa muitten alueitten nuottakuntiin. Yhdentymistä omien etujen ajamiseksi ja yhtenäisen kalanvälitysrintaman murtamiseksi syntyi vasta 60- ja 70-luvun taitteessa, jolloin Yleisveden hoitokunta alkoi järjestää kalastajille vuosittaisia kokouksia, nk. kalapäivän. Nuottamiesten kontaktit lisääntyivät ja epäluuloisuudet alkoivat hälvetä. Alettiin ymmärtää, että vain yhteistoimin on mahdollista kohentaa esimerkiksi nuottauksen tuottavuutta.

Entisiä epäluuloja kuitenkin ilmeni alkuvaiheessa. Tähän ovat vaikuttaneet ennen kaikkea apajien erilaiset käyttömenettelyt. Suurten kalastuskuntien nuottamiehet ovat olleet yksimielisempiä kuin yksityisapajia käyttävät nuottamiehet, joista eräs nuottamies totesi kerran: *»On niin monta mieltä, kuin on miestäkin.»* Kerimäkeläisen on joskus ollut vaikea ymmärtää, miten yksi, toisen kunnan nuottamies on voinut edustaa kokouksessa kaikkia alueensa nuottamiehiä.*

Erilaisia näkemyksiä on esiintynyt etupäässä sovittaessa nuotanvetoa koskevista rajoituksista. Tämä ilmeni jo vuonna 1960, jolloin kalastuskuntien edustajien yhteisessä kokouksessa päätettiin vahvistuttaa maatalousministeriönsä nuotan maksimikooksi 12 m x 240 m. Tuolloin 4 kerimäkeläistä nuottakunnan edustajaa vastusti ehdotusta.³²

Luottamuksen puute toisia kalastajia kohtaan on ilmennyt mm. siten, että vaikka on sovittu muikun minimihinnasta, »kuullaan» silloin tällöin jossain päin alitettavan minimihintaa. Epäluottamuksellista mielialaa esiintyi myös silloin, kun oli hankkeilla Puruveden kalastushoitoryhmä. Epäiltiin jopa, että »jotkut aikovat hyötyä toisten kustannuksella», sillä esitettiin, että kalastushoitoyhtymä syntyi laittomasti. Kalastushoitoyhtymä antoi asian Mikkelin läänin lääninhallituksen tutkittavaksi, jolloin epäilyt osoittautuivat perättömiksi.³³

15.4. TALVINUOTTAUKSEN HARJOITTAMISEN JA KANNATTAVUUDEN SUHTEEN HÄIRIINTYMISTEN 1960-LUVULLA

Sitä vaatimusta, jonka kalastajien maatilatalouden rahantarpeen lisääntyminen ja talvinuottauksen aseman säilyminen merkittävänä rahan tuojana olivat elinkeinolle asettaneet, ei nuottaus näytä kyetneen täyttämään. Kannattavuuden taloudellisen arvon osatekijä, hinnallinen arvo, oli huonontunut jatkuvasti 1950-luvun loppupuolelta lähtien. Tälle antoi merkittävän lisän vielä se, että koko kannattavuutta alettiin 1960-luvulla arvioida taloudellisen arvon mukaan ei-taloudellisen arvon menettäessä merkitystään maatilatalouden muuttumisen myötä. Tästä oli seurauksena se, että talvinuottaus elinkeinona ajautui häiriötilaan, josta selviytymiseksi päädyttiin kahtalaiseen ratkaisuun.

* Perustuu kirjoittajan tekemään havaintoon vuoden 1973 kalapäiväkokouksessa.

Yksioikoisempi oli se ratkaisu, että osa nuottamiehistä lopetti työn siirtyäkseen rahakkaampiin ansioihin. Nuottamiehen vapaaehtoinen työn lopettaminen johti usein myös toisten nuottamiesten pakonomaiseen nuottauksen lopettamiseen. Nimittäin huonontuneen työvoimatilanteen takia oli nuottakunta pakotettu lopettamaan, jos työstä luopuneen sijalle ei löytynyt uutta miestä. Miksi sitten nuottakuntien määrän romahtaminen tapahtui vasta 1960-luvun lopulla, vaikka kannattavuuden huonontuminen oli kalanhinnan jäätyksen ja välineistön kallistumisen seurauksena alkanut jo paljon aikaisemmin? Vastaus on siinä, että kyseinen aika oli kannattavuuden arvotasapainon järkkymisen kliimaksi. 1960-luvun lopun huipentumaa voidaan näin ollen pitää konkreettisena osoituksena kulttuurin muutoksen ajankohdasta.³⁴

Toinen ratkaisu oli se, että ne nuottamiehet, joiden ammatin arvostus ei ollut vielä ratkaisevasti kallistunut taloudellisen arvon hyväksi, pyrkivät hinnalliseen arvoon kohdistuneilla toimenpiteillä kohentamaan taloudellista arvoa ja näin koko kannattavuutta. Nämä toimenpiteet olivat alkaneet jossain määrin jo ennen arvotasapainon järkkymisen kliimaksia. Millaisia ne olivat, kuinka kehittyivät ajan kuluessa ja kuinka mullistavasti ne vaikuttivat talvinuottauksen olemukseen, ts. systeemin alkioihin ja alkioden välisiin suhteisiin?

16. TALVINUOTTAUSSYSTEEMIN ALKIOIDEN LUONTEEN MUUTTUMINEN

16.1. KALAVESIEN KÄYTTÖTAVAN YHTENÄISTYMINEN

Ne kalavesien käyttöön kohdistuneet menettelyt, joiden avulla kalastajat ovat pyrkineet lisäämään kannattavuuden taloudellista arvoa, voidaan jakaa kahteen tyyppiin. Perinteisellä menettelyllä pyrittiin kalakannan kohentamiseen. Se kohdistui näin ollen määrälliseen arvoon. Pyydysten kehittäminen tähtäsi saalis- määrän lisäämiseen, mutta jotta pyynti ei olisi aiheuttanut uhkaa kalakannalle, laadittiin tarpeen vaatiessa rajoituksia sekä pyydykselle että pyynnille. Menettelyä voidaan pitää ekologisena, sillä kalastukseen kuten muihinkin luon- toiselinkeinoin liittyä läheisesti se erikoispiirre, että elinkeinon harjoittajien ja luonnon välistä symbioottista vuorovaikutusta pyritään pitämään tasapainos- sa.³⁵ Toinen menettely on taloudellinen ja kohdistuu hinnalliseen arvoon. Kalastajat pyrkivät nostamaan tuottajahintatasoa ja saamaan hinnat vakaiksi esimerkiksi minimihinnoittelun avulla, jolloin kalakantaan liittyvät, määrän ja koon vaihtelut eivät heiluttele hintaa kovinkaan paljon.

Ekologista menettelyä on Puruvedellä toteutettu kalakannan säilyttä- miseksi ja saalismäärien lisäämiseksi koko ammattimaisen talvinuottauksen ajan. Jo vuonna 1914 oli Kesälahden kylän kalastuskunta määrännyt nuotalle maksimikoon*.³⁶ Samoin jouduttiin myös Kerimäellä määräämään maksimi-

* Kuten aiemmin on huomattu, oli jo omavaraistalvinuottauksen aikana 1800-luvulla ollut jonkinmoisia nuotan kokoa koskevia rajoituksia.

koko vuonna 1928, kun nuottakunnat olivat pyrkineet lisäämään saaliitaan suurentelemalla jatkuvasti nuottaa. Kerimäellä katsottiin myös tarpeelliseksi valita kalastusvälineitten valvojat kontrolloimaan määräysten noudattamista.³⁷

Ensimmäiset koko Puruveden kalastusta koskevat päätökset syntyivät vuoden 1929 alussa. Kuntien edustajien kokouksessa syntyi kalastusta koskevia rajoituksia, joiden tarkoituksena oli saada järven muikkukanta kohennetuksi. Ensimmäinen kiello koski itse kalastajia: Nuotanveto kiellettiin kokonaan (samoin myös verkkokalastus) määräämättömäksi ajaksi kuntien aluevesillä. Toinen kiello kohdistui ulkopaikkakuntalaisiin, joiden »kaikenlainen kalastus» kiellettiin kuntien vesillä. Kieltojen noudattaminen varmistettiin siten, että kunnat velvoitettiin valitsemaan kalastuksenkaitsijat valvomaan rajoituksia. Valistuneisuutta osoitti se, että päätettiin pyrkiä saamaan Puruvedelle kalataloudellisia tutkimuksia, sekä se, että esitettiin ajatus »koko Puruveden kalanhoitoyhdistyksen perustamisesta».³⁸

Tasan 20 vuotta myöhemmin vuonna 1949 pitivät kuntien edustajat seuraavan kokouksen, »jonka tarkoituksena oli päättää toimenpiteistä, jotka johtaisivat kalakannan säilyttämiseen ja uudistamiseen Puruvedessä». Kun edellisessä kokouksessa tehdyt kiellot olivat sotien aikana menettäneet merkitystään, tarkistettiin niitä ja lievennettiin. Tarkoituksena tasoittaa tulevaisuudessa kalansaaliita eri alueiden nuottakuntien välillä tehtiin päätös siitä, että »olisi pyrittävä yhtäläistämään Puruvedessä kalastavien nuotat». Kalakannan tehostamiseksi pantiin vireille kalanviljelyslaitoksen perustaminen Puruveden välittömään läheisyyteen.³⁹

Ammattimaisen kalastuksen tehostamisessa otettiin huima edistysaskel vuonna 1957, jolloin kuntien edustajien kokouksessa hyväksyttiin säännöt yhteisvesien käyttöä varten.⁴⁰ Perustettiin Yleisveden hoitokunta, joka saattoi tehokkaasti vaikuttaa kalastuksen kehittämiseen ja jonka valvonnassa voitiin virallisesti ottaa käyttöön laajat ja runsaskalaiset selkävedet. Hoitokunnan avulla voitiin entistä paremmin valvoa kalakannassa tapahtuvia muutoksia ja ylläpitää luonnonkierron tasapainoa vuotuisilla kalastuksen säätelyillä.

1960-luvulla ryhdyttiin myös uudella tavalla kohentamaan nuottauksen kohteena olevaa muikkukantaa. Kun aikaisemmin olivat toimenpiteet kohdistuneet kaikkiin nuottakalastajiin, niin nyt kohdistettiin merkittävimmät rajoitukset kesänuottakalastajiin. Kuten aiemmin on ilmennyt, olivat kesänuottaus-ta koskevat rajoitukset voimassa koko 60-luvun ajan.⁴¹ Rajoituksia oli määrätty myös verkkokalastukselle, sillä vuonna 1959 astui voimaan kohoverkoille pyyntirajoitus.⁴²

Kalavesien hoitotoimenpiteet ovat kohdistuneet muihinkin kalalajeihin kuin muikkuun. Yleisveden, kalastuskuntien ja vesien omistajien kokouksessa vuonna 1961 päätettiin ryhtyä vihdoinkin toimenpiteisiin kalanviljelyslaitoksen perustamiseksi.⁴³ Muutamaa vuotta myöhemmin suunnitelma oli toteutunut ja voitiin aloittaa omatakeinen kalanistutus Puruvedeen. Varsinkin lohikannan elvyttäminen on tuottanut erinomaisia tuloksia, sillä 1000 poikasta kohden on saatu noin 700 kiloa kalaa.⁴⁴

1960-luvun loppuun saakka ovat menettelyt nuottauksen kannattavuuden taloudellisen arvon kohentamiseksi olleet etupäässä »ekologisia». Vaikka kalastajat ovat pyrkineet saamaan muikeistaan mahdollisimman korkean hinnan, ei hinnallisen arvon kohentamiseksi suunniteltu tietoisesti toimenpiteitä. Tämä oli ollut jopa tarpeetonta kalanvälityksen vakiintumiseen asti, sillä kun kalanvälittäjät olivat kilpailuasemassa toistensa kanssa, saattoi hintataso

toisinaan nousta tyydyttäväksi eikä suunnitelmallisia toimia hinnan korottamiseksi tarvittu. Sitä vastoin kun kannattavuus kalanvälityksen vakiintumisen myötä edelleen huononi ja kannattavuuden taloudellinen arvo sai yhä enemmän merkitystä nuottauksessa, tapahtui merkittävä muutos 1960-luvun lopun kliimaksin jälkeen. Ensinnäkin eri alueiden nuottakalastajien kesken tapahtui tietynlainen yhtyminen vastapainoksi kalanvälittäjien yhtymiselle. Yleisveden hoitokunnan ja Mikkelin läänin maatalouskeskuksen järjestämällä kalapäivillä voitiin yhteisin voimin ryhtyä taloudelliseen menettelyyn, ts. hinnallisen arvon kohentamiseen.

Taloudellisen menettelyn avulla sovittiin ensinnäkin apajien käytölle yhteisiä ohjeita, jotka sinänsä eivät vaikuttaneet apajien omistuksellisiin käyttömuotoihin. Tarkoituksena oli tasoittaa kalamääriä koko vetokauden osalle, jotta muikuista ei olisi tullut ajoittaista ylitarjontaa, mikä olisi laskenut kalan hintaa, ja jotta kalanvälityskanavat eivät olisi tukkeutuneet.* Vuosittain on kalapäivillä sovittu vetopäivien lukumäärästä. Enimmillään sisältää yksi viikko 5 vetopäivää. Vapaita lauantaita olivat Kesälahden kylän nuottakunnat alkaneet pitää jo vetokaudella 1968–69, ja tähän moderniin työviikkoon siirtyivät kaikki Puruveden nuotat 70-luvun alussa.⁴⁵ Vuoden 1971 kalapäivillä syntyi päätös, jonka mukaan alkutalven vetopäiviä vähennettiin vielä yhdellä: Tammikuun loppuun saakka ei saatu vetää kuin neljänä päivänä viikossa, jolloin keskiviikko ja lauantai olivat vapaita. Helmikuun alusta lähtien vain lauantai oli vapaa.⁴⁶ Alkutalven 4 päivän työviikkoa on tämän jälkeen noudatettu jatkuvasti, joskin loppumispäivämäärä on myöhemmin siirretty tammikuun puoliväliin.⁴⁷

Vetokauden alun kalaruuhkaa on yritetty välttää myös siten, että on sovittu vedettäväksi vain yksi apaja päivässä yleensä maaliskuun alkuun saakka. Maaliskuussa, jolloin kalansaanti on heikentynyt ja päivät ovat pidentyneet, on alettu vetää kaksi apajaa päivässä.⁴⁸

Toinen toimenpide kohdistui välittömästi itse kalanhintaan.** Vuonna 1969 tehtiin kalapäivillä ensimmäisen kerran päätös, jonka mukaan muikun pohjahinnaksi tuli 1 marka kiloa kohden.⁵¹ Seuraavan vuoden kokouksessa päätettiin edelleen markan kilohinnasta ja todettiin, että nuottapyyntiä ei harjoiteta, jos kalastajalle maksettava hinta laskee alle sovittuun määrään.⁵² Markan tuottajahintaan pitäydyttiin vielä seuraavanakin vuonna⁵³, mutta sitten alettiin hintaa vähitellen kohottaa. Yleisveden hoitokunta ehdotti vetokaudeksi 72–73 1.20 markan minimihintaa,⁵⁴ ja seuraavana vuotena hinta korotettiin 1.50 markaksi.⁵⁵

Tuottajahinnan minimitason määrittelyssä oli noudatettu vetokaudelle 1974–75 tultaessa varsin varovaista linjaa. Kalanvälittäjät olivat hyväksyneet vaatimukset, ja kalapäivillä harvoin kuultiin tehtyä sopimusta rikutun.⁵⁶ Vuoden 1974 kokouksessa eivät kalastajat kuitenkaan enää tyytyneet entisiin hintoihin. Yleisveden hoitokuntakin oli ehdottanut paljon korkeampaa hintaa, kuin aikaisemmin oli ollut⁵⁷, mutta kalapäivällä päädyttiin vielä korkeampaan hintaratkaisuun. Minimihinnaksi tuli kaksi hintaa. Alkutalveksi sovittiin 3 mk

* Vaikka toimenpide kohdistui kalamäärään, en pidä sitä »ekologisena» (taloudellisen arvon määrälliseen arvoon liittyvänä), koska sen tarkoituksena on ollut kalanhinnan välitön kohottaminen eikä järven muikkupotentiaalin ja edelleen saalismäärien lisääminen tai ylläpito.

** Kannattavuuden kohentamiseksi on kyseisiä toimenpiteitä esiintynyt muuallakin. Esim. Lasse Scotte mainitsee jo 1920-luvulla ryhdytyn Hudiksvallissa kalastuksen päivärajoituksiin ja minimihinnoitteluun.⁴⁹ Suomessa hintasopimuksia on esiintynyt etupäässä vain silakan pyynnin yhteydessä.⁵⁰

ja helmikuun alusta lähtien 4 mk.⁵⁸ Yleisveden hoitokunnan ehdotus oli ollut 3.50 mk. Korkean hinnan takia oli odotettavissa vaikeuksia kalojen markkinoinnissa.

Kun eräät nuottakunnat Punkaharjulla onnistuivat saamaan muutaman yli 1000 kilon apajan helmikuun alussa, tukkeutuivat kalanvälityskanavat, eivätkä kalasaksat suostuneet maksamaan vähimmäishintaa. Eräät nuottakunnat ehdottivat kalanvälittäjille kauppaavansa itse kalat sinä aikana, jolloin välittäjä ei voinut maksaa vaadittua hintaa. Kalasaksat eivät olleet kuitenkaan tähän suostuneet. Nuottakunnat aloittivat vetolakon. Jotta asia olisi saanut ratkaisun, kutsui Kesälahden kylän kalastuskunnan esimies nuottamiehet kokoukseen, jossa pohdittiin sitä, olisiko minimihintaa pitänyt laskea. Yksimielinen päätös oli kuitenkin, että hinta pidettiin entisessä 4 markassa. Tämä osoittautui kalastajien kannalta oikeaksi päätökseksi, sillä muutaman päivän lakon jälkeen voitiin nuottaus jälleen aloittaa entisellä hinnalla.

Merkittävää on, että vaikka vähimmäishinta oli äkkiseltään kohonnut arveluttavan korkeaksi, ei yksikään nuottakunta Puruvedellä joutunut tämän takia lopettamaan työtään. Vaikeuksia tosin ilmeni sellaisilla nuottakunnilla, joiden kaloja välitti pientä kalakauppaa harjoittava saksa. Jos kaloja tuli äkkiä paljon, oli korkean hinnan takia niitä vaikea saada kaupaksi. Useat nuottakunnat joutuivat tämän takia vaihtamaan kalanvälittäjäänsä kesken vetokautta ja joskus jouduttiin turvautumaan konttisaksoihin, joiden ostokyky oli tosin pienehkö.

Sen lisäksi, että kalastajat saivat entistä suuremman tulon työstään, oli korkealla minimihinnalla toinen, kannattavuuden taloudellista arvoa vakavoittava vaikutus. Kilohinta pysyi entistä vakaampana, sillä se ei paljoa kohonnut minimitasostaan. Vain satunnaisesti muikuista maksettiin 4.50 markkaa kilolta.

Seuraavalla vetokaudella minimihintaa laskettiin. Alkupalvena se oli 2.50 markkaa ja helmikuun alusta lähtien 3 markkaa. Tämä johtui siitä, että vetokausi oli pienen hottamuikun aikaa eikä katsottu mahdolliseksi tavoitella edellisen talven suuren muikun hintaa.⁵⁹ Vetokaudeksi 76–77 hinta kohotettiin jälleen 4 markaksi, mikä seuraavaksi hottatalveksi (1977–78) putosi aluksi 50 pennillä, mutta kohosi jälleen 4 markkaan helmikuun alussa, jolloin saaliiden suuruudet alkoivat pienetä. Tämän, muikkukannanvaihtelusta johtuvan hinnan aaltoliikkeen lisäksi otettiin vetokaudella 1977–78 ensimmäistä kertaa huomioon toinenkin järven ekologiaan liittyvä tekijä. Koska Kesälahden Hummonselällä muikun koko jää huomattavasti pienemmäksi kuin muilla selillä, mikä on seurausta selän pienestä »laidunalueesta» (ks. kpl. 8), sovittiin Hummon alueen tuottajahinnaksi 50 penniä alhaisempi hinta kuin muualle.^{60*}

Kannattavuuden huonontumisen integroiva vaikutus on myös jossain määrin todettavissa apajien käyttömuotojen pintarakenteiden muuttumisessa ennen kaikkea suurten kalastuskuntien yhteisapajilla; niiden nautintakäytäntöjen lähentymisenä yksityisapajakäytäntöä. Kuten aikaisemmin on huomattu, alkoi varsinkin sellaisilla apajilla, joiden käyttöoikeus oli kahden eri alueen nuotta-

* Vetokaudella 1977–78 alettiin suurimittaisesti pyytää Puruveden hottamuikkuja myös muuhunkin tarkoitukseen kuin ravinnoksi. Mikkelin läänin maatalouskeskuksen toimesta alettiin suorittaa muikun siirtoistutuksia Puruvedestä muikkukadon kokeneisiin Haukiveteen ja Keski-Suomen järviin. Tarkoituksena oli siirtää muikkuja 20 000 kilon verran etupäässä Hummonselän apajilta muihin järviin, joten määrä antoi varman toimeentulon vetokaudeksi usealle nuottakunnalle.⁶¹

kunnilla, määrävuorottelu (Villalan ja Kesälahden kylän, Vaaran ja Hevossalon sekä Vaaran ja Susiniemen yhteisapajat). Paikoin myös kalastuskunnan sisällä, kuten Purujärven alueella, oli päädytty jonkin merkittävän apajan vuorotteluun. Kilpailukäytäntöä olivat vähentäneet myös apajien vetoon liittyvät alkamisaikarajoitukset.

16.2. NUOTTAKUNNAN ALUEELLISTEN OMINAISPIIRTEIDEN YHTENÄISTYMINEN

16.2.1. Palkkatyövoiman käytön muuttuminen

1950-luvulla oli nuotanvedon palkallisista päiväläisistä muodostunut sellainen ammattityöryhmä, joka oli keskittynyt pelkästään nuottaukseen. Päiväläistyön ohella oli alkanut esiintyä myös osillavetomenettelyä, jolloin nuottamies sai sovitun prosenttiosuuden neljännessaaliista. Osillaveto oli kuitenkin satunnaista. Palkkatyövoiman tarjonta pysyi hyvänä 60-luvun puoliväliin saakka, jolloin alkoi ilmetä hankaluuksia vapaiden nuottamiesten löytämisessä. 60-luvun lopussa syntyi kolmas palkkatyöryhmä, joka on rinnastettavissa päiväläisiin. Talon osuutta vetäville pojille alkoivat isännät maksaa palkkioita nuottaustyöstä.*

Vetokauden 1972–73 160 nuottamiestä oli osuuden omistajia ja näitten poikia 139 (124 + 15). Loput 21 nuottamiestä jakaantuivat niin, että päiväläisinä työskenteli 15 nuottamiestä (Kerimäki 7, Punkaharju 1, Kesälahti 7) ja osillavetäjinä 6 nuottamiestä (Kerimäki 5, Punkaharju 0, Kesälahti 1).**

Palkkatyövoiman käyttöä tarkasteltaessa kiinnittyy huomio siihen, että kun päiväläisiä esiintyy yhtäläisesti kaikkien kuntien alueilla, niin osillavetäjiä ei ole käytetty yleisesti muualla kuin Kerimäen alueella. Ennen 1960-lukua harjoitettiin tosin osavetoa satunnaisesti lähes koko Puruveden alueella, mutta tämän jälkeen hävisivät osillavetäjät Kesälahdelta ja alkoivat puolestaan yleistyä Kerimäen alueella varsinkin 60-luvun loppupuolelta lähtien.

Aikaisemmin esitettiin (kpl 15.3.3), että nuottauksen kannattavuuden huonontuessa oli nuottaosakkaan maksukyky päiväläiselle vastaavasti huonontunut. Apajakohtaisia palkkioita oli täytynyt kuitenkin jatkuvasti korottaa, sillä muuten ei edes niitä nuottamiehiä, jotka vielä olivat kiinnostuneita nuottatyöstä, olisi saatu nuotantavetoon. Kun suhde päiväläisen palkkion ja nuottauksen tuottavuuden välillä oli muodostunut sellaiseksi, että päiväläisen käyttö nuotanvedossa näytti kyseenalaiselta, tuntui osakkaan kannalta luontevalta siirtyä osillavetomenettelyyn. Tällöin, huonona aikana, ei nuottaus tuottanut ainakaan suoranaista rahallista tapiota. Myös suhteellisen alhaista palkkaa nauttivan päiväläisen olisi luullut pyrkivän osillavetäjäksi, sillä hyvän vetokau-

* Talon poikien osallistumista palkkatyövoimana nuottaukseen en tarkemmin eritele, koska systemaattista aineiston keruuta ei tämän suhteen ole suoritettu.

** Päiväläisten määrässä on otettu huomioon vain osuuksien vetoon tarvittu henkilöluku eikä yksityisiä henkilöitä, joita vetokauden aikana on saattanut vaihdella saman osuuden vedossa. Huomiotta on jätetty myös tilapäinen, osan vetokautta kestänyt päiväläisten käyttö.

den sattuessa oli mahdollisuus parempiin ansioihin kuin päiväläisenä ollessa.

Tämä odotuksen mukainen tendenssi toteutuikin Kerimäellä mutta ei Kesälahdella.* On oletettava, että erot, jotka ovat apajien käyttömuodoissa, vaikuttivat tähän. Vaikka Kesälahden yhteisapaja-alueella on kalan tulo ollut pitkällä aikavälillä tasaisempaa kuin Kerimäen yksityisapaja-alueella, voivat kerimäkeläiset nuotat hyvinä aikoina päästä huomattavasti parempiin tuloksiin kuin samoista apajista kilpailevat nuottakunnat. Tämä on houkutellut kerimäkeläisiä päiväläisiä siirtymään osillavetoon ainakin sellaisissa nuottakunnissa, joilla on laaja valikoima erityyppisiä apajia hallinnassaan.

Päiväläisten muuttuminen osillavetäjiksi ei ole kuitenkaan jäänyt Kerimäellä ainoaksi muutokseksi, sillä tätä on tapahtunut myös itse palkkaosuuden suuruudessa. Perinnäinen saalisosuus osillavetäjälle on ollut 50 % neljännes-saaliin bruttotuotosta. 70-luvun alusta lähtien osillavetäjät ovat alkaneet vaatia suurempaa osuutta tuotosta. Aluksi tyydyttiin 60 %:n suuruuteen, mutta jo talvella 1972–73 olivat 70 %:n osuudet yleistyneet. Tällöin tosin osillavetäjän oli osallistuttava usein matkakustannuksiin. Kyseistä 70 % pitivät nuottamiehet maksimisuuruutena, sillä osakkaalle jäänyt 30 % peitti vaivoin huonona talvena nuotan ja välineistön kulumisesta aiheutuneet kustannukset sekä kalavesien vuokrat.

Siirtyminen yhä enemmän osillavetokäytäntöön näyttää todennäköiseltä, sillä vetokaudella 1974–75 oli jo ainakin kolme uutta osillavetäjää kerimäkeläisissä nuotissa.

Edellä olevassa tarkastelussa on jätetty huomiotta yhdessä kesälahtelaisessa nuotassa toimiva osillavetäjä. Tapaus on nimittäin poikkeuksellinen. Nuottakunta koostui kolmesta yhtäsuuresta osasta, joten neljäs nuottamies oli palkattava yhteisvoimin. Nuottamies, joka oli vapaa aloittamaan nuottauksen, ei tyytynyt päiväläisen palkkioon ja suostui työhön vain 100 %:n osuudella eli neljänneksellä koko saaliin tuotosta, mihin osakkaiden oli tyytyminen, jotta nuotanveto voitiin aloittaa. Korkea prosenttiarvo tukee sitä oletusta, että nuottamiehet Kesälahdella toimivat mieluummin päiväläisinä kuin vetävät nuottaa »normaalilla» prosenttiosuudella.

Kuten edellä oleva tapaus osoittaa, on palkkatyövoiman saanti ollut Kesälahdella erittäin hankalaa 70-luvulla.** Ei ole ollut harvinaista, että vatokauden aikana on jouduttu käyttämään jopa neljää eri päiväläistä saman osuuden vetoon. Tilanne johti vetokaudella 1973–74 uudentyyppiseen ratkaisuun. Kun kahdesta, toisiaan lähellä sijaitsevasta nuottakunnasta lähti yksi osakas parempiin hankkeisiin Svetogorskiin, alettiin molempia nuottia vetää yhteisvoimin kuuden miehen avulla. Alkutalven vetorajoituksen aikana, jolloin nuottaa sai vetää vain yhden apajan verran päivässä, nuottamiehet ennättivät vetää molemmat nuotat, ja toiminta oli tuottoisaa. Mutta kun kahden apajan veto tuli sallituksi, ei kuudella miehellä ennätetty 4 apajan vetoon, joten tulos jäi huonommaksi kuin tavallisella menettelyllä. Nuottamiehet saivat kaikki yhtä suuren osan saaliista. Poissa oleville nuottaosakkaille ei tarvinnut maksaa korvauksia. Heille annettiin pyydettyä ruokakalat. Jos palkkatyövoiman saanti edelleen vaikeutuu, on mahdollista, että tämä moderni malli yleistyy.

* Myöskin Punkaharjulla oli osillaveto poikkeuksellista. 60- ja 70-luvun taitteessa yhdessä nuottakunnassa oli yhden vetokauden ajan osillavetäjä.

** Palkkatyövoiman saannin huonontuminen nuottauksessa on spesiaaliesimerkki koko maataloudessa tapahtuneesta kehityksestä. Jo 60-luvun aikana oli maatalouden palkatun työn panos työvuosina laskettuna vähentynyt 47 %, oman työn panos puolestaan vähemmän, 14 %.⁶²

16.2.2. Nuottaosakkuuden kvantitatiivisten ominaispiirteiden yhtenäistyminen

16.2.2.1. Kerimäki

Vetokaudella 1972–73 koostuivat kerimäkeläiset nuottakunnat seuraavien osuuksien mukaan.

Osuudet* (osan määrä x osan suuruus)	Nuottakunnat
4 x 1/4	10
1 x 1/2 + 2 x 1/4	2
2 x 3/8 + 1 x 1/4	2
1 x 3/4 + 1 x 1/4	1
3 x 1/3	1
2 x 1/2	0
1 x 1	1

Kerimäen 17 nuottakunnasta oli peräti 10 nuotta $4 \times 1/4$ -omistusmuodossa. Näistä 8 nuottakuntaa oli pysynyt vakaana osuuksiltaan yli 10 vuotta ja henkilövaihdoksiakin oli tapahtunut vain 3 nuottakunnassa tuona aikana. Yksi nuottakunta oli muodostunut $4 \times 1/4$ -muotoon 1960-luvun puolivälissä ja viimeinen 1970-luvulla.

$1 \times 1/2 + 2 \times 1/4$ -omistuksessa olevia nuottia oli 2. Toinen näistä oli ollut vielä 70-luvun taitteessa yksityisomistuksessa, minkä jälkeen nuotan omistaja oli myynyt toisen puoliskon nuotastaan kahdelle nuottamiehelle. Toinen nuotta oli taas aloittanutkin toimintansa vasta vetokaudella 1971–72 ollen tällöin yksityisomistuksessa, mutta jo seuraavana vuotena oli nuotta saanut lisää omistajia.

Myös kaksi nuotta oli $2 \times 3/8 + 1 \times 1/4$ -omistusmuodossa. Toinen oli saanut nykyisen kokoonpanonsa 60-luvun puolivälissä ja toinen muodostunut nykyiselleen $2 \times 1/2$ -muodosta vetokauden 1972–73 alussa. Nuotassa, joka oli muuttunut aikaisemmin, oli tapahtunut poikkeuksellinen osuuksien väheneminen, sillä se oli aiemmin koostunut neljästä osakkaasta.

Osuuksien lisääntymistendenssin vastainen ilmiö tapahtui myös vielä käsittelemättömissä nuottakunnissa. $3 \times 1/3$ -omistuksessa oleva nuotta oli 60-luvun puolivälissä vielä neljän osakkaan muodostama. Osuuksien muuttuminen oli tapahtunut samoihin aikoihin myös $1 \times 3/4 + 1 \times 1/4$ -omistusmuotoisessa nuotassa, kun kaksi osakasta oli muuttanut pois paikkakunnalta. Ainoa yksityisomistuksessa oleva nuotta oli koostunut 60-luvun loppupuolelle saakka kolmesta osakkaasta.

* Osuusluettelossa esiintyvät kaikki Puruveden alueen muodot. Samoin Punkaharjua ja Kesälahtea käsittelevissä kappaleissa.

16.2.2.2. Punkaharju

Vetokaudella 1972–73 olivat punkaharjulaisten nuottakuntien osakkuudet seuraavanlaiset.

Osuudet (osan määrä x osan suuruus)	Nuottakunnat
4 x 1/4	5
1 x 1/2 + 2 x 1/4	2
2 x 3/8 + 1 x 1/4	0
1 x 3/4 + 1 x 1/4	0
3 x 1/3	0
2 x 1/2	0
1 x 1	0

Vaaran kalastuskunnan alueella oli 5 nuottaa 4 x 1/4 -omistusmuodossa. Nuottakunnat olivat koostuneet koko 1960-luvun ajan neljästä osakkaasta, mutta vain kaksi nuottakuntaa oli pysynyt samanlaisena henkilökoostumukseltaan. Muissa kolmessa nuotassa oli tapahtunut henkilövaihdoksia pitkin 60-lukua, ja viimeinen vaihdos kaikissa kolmessa nuotassa vetokauden 1971–72 jälkeen.

Muodoltaan samanlaisena koko 60-luvun on säilynyt myös Vaaran ainoa 1 x 1/2 + 2 x 1/4 -omistusmuodossa oleva nuotta. Aikaisemmin nuotta oli koostunut kahdesta puolisko-osuudesta. Nuottakunta ei ole kuitenkaan ollut nuottamiesten puolesta vakaa, sillä mm. viimeinen henkilövaihdos tapahtui vetokauden 1971–72 jälkeen.

Punkaharjun Susiniemen nuottakunnassa tapahtui muutos entisestä 4 x 1/4-omistusmuodosta nykyiseen 1 x 1/2 + 2 x 1/4 -muotoon, 60-luvun lopulla, kun yksi osakkaista joutui terveydellisistä syistä lopettamaan eikä poikia kiinnostanut nuottauksen jatkaminen.

16.2.2.3. Kesälahti

Kesälahtelaiset nuottakunnat koostuivat puolestaan seuraavasti vetokaudella 1972–73.

Osuudet (osan määrä x osan suuruus)	Nuottakunnat
4 x 1/4	8
1 x 1/2 + 2 x 1/4	6
2 x 3/8 + 1 x 1/4	0
1 x 3/4 + 1 x 1/4	0
3 x 1/3	1
2 x 1/2	1
1 x 1	0

Yleisin nuotan osuuksiin jakaantumismuoto oli myös Kesälähdellä 4 x 1/4. Viidessä nuottakunnassa kahdeksasta tapahtui osuuksien lisääntyminen vetokauden 1971–72 jälkeen. Näistä kolme oli aikaisemmin ollut 3 x 1/3 -omistuksessa, ja kaksi oli koostunut puoliosuudesta ynnä kahdesta neljännesosuudesta.

Kolme nuottaa oli muotoutunut $4 \times 1/4$ -omistukseen 60-luvun puolivälissä, mutta henkilömuutoksia oli tapahtunut vuosikymmenen lopulla. Tyypillistä esimerkkiä kesälahtelaisesta nuottaosuuksien kehityksestä edustavat muutokset eräässä nuottakunnassa:

Vuosi	Osakas	Osuuden suuruus
1948	AH	1/2
	TH	1/2
1962	AH	1/4
	TH	1/2
	+EK	1/4
1972	AH	1/4
	TH	1/4
	EK	1/4
	+VL	1/4

Yleinen osuuksiin jakaantumismuoto oli Kesälahdella myös $1 \times 1/2 + 2 \times 1/4$, minkä muotoisia nuottia oli kuusi. Näistä 2 nuottaa oli säilynyt 60-luvun alusta osuuksiltaan samanlaisina, joskin toisessa oli tapahtunut runsaasti henkilövaihdoksia, viimeinen 70-luvun taitteessa. Yhdessä nuottakunnassa oli osuudellinen muutos $2 \times 1/2$ -omistuksesta tapahtunut 60-luvun lopussa ja eräässä toisessa samanlainen muutos vetokauden 1971–72 jälkeen. Loput kaksi nuottakuntaa olivat kehittyneet muotoonsa osuuksien vähenemisen tietä. Toisessa nuotassa oli puoliosuus muodostunut kahdesta neljänneksestä 60-luvun lopussa ja toisessa vetokauden 1970–71 jälkeen.

Ainoa $3 \times 1/3$ -omistusmuotoinen nuotta oli syntynyt 60-luvun alussa oltuaan aikaisemmin $2 \times 1/2$ -omistuksessa.

Nykyisin myös harvinainen $2 \times 1/2$ -nuottaomistus oli muodostunut veto-kauden 1971–72 jälkeen, kun aiempi kokoonpano $3 \times 1/3$ hajosi.

16.2.2.4. Yleinen suuntaus: 4 osakkaan nuottakunta

Puruveteläisten nuottaosuuksien kehityksessä on havaittavissa yhtenäinen suuntaus: SUURET NUOTTAOSUUDET VÄHENEVÄT JA NUOTAN JAKAANTUMINEN $4 \times 1/4$ -MUOTOON YLEISTYY. Vetokauden 1972–73 40 nuotasta oli jo 23:lla kyseinen muoto.

Nuottaosuuksien lisääntyminen eri alueiden nuottakunnissa on kuitenkin toteutunut eri aikoina. Voidaan näin ollen kysyä, onko lisääntymistendenssin syy ollut erilainen eri aikoina, ja edelleen, onko se ollut erilainen nuotanveto-alueilla, joissa on toisistaan poikkeavat apajien käyttömahdollisuudet.

1960-luvun loppupuolelta lähtien on nuottaosuuksien lisääntymiseen vaikuttanut kaikkialla negatiivinen kehitys kannattavuudessa. Ensinnäkin kun kannattavuuden *taloudellinen arvo* heikkeni tiettyyn pisteeseen, ei nuottaosakkaan kannattanut pitää palkkatyövoimaa, joten osakkaan oli tyytyminen $1/4$ -osuuteen, johon riitti hänen oma työpanoksensa. Ylimääräiset osuudet oli myytävä, ja usein ostajana oli entinen päiväläinen. Ja toiseksi kun nuottauksesta maksettava palkka ei ollut riittävä houkutelakseen palkkatyövoimaa, oli päiväläisten puutteen vuoksi luovuttava ylimääräisistä osuuksista. Taloudellisen arvon heikkeneminen on näkyvimmin vaikuttanut Kesälahdella, sillä nuottaosuuksien yleistä lisääntymistä oli tapahtunut Kerimäellä ja Punkahar-

VETOKAUDEN 1972-73 NUOTTAKUNTIEN OSUUKSIEN VIIMEINEN MUUTOSAJAN-KOHTA

osuudet	I	1	2	3	4	II	1	2	3	4	III	1	2	3	4
4 x 1/4	10	8	1		1	5	5				8		3		5
1 x 1/2 + 2 x 1/4	2				1 (1)	2	1		1*		6	2		1,1*	1,1*
2 x 3/8 + 1 x 1/4	2		1*		1										
1 x 3/4 + 1 x 1/4	1		1*												
3 x 1/3	1		1*								1	1			
2 x 1/2											1				1*
1 x 1	1			1*											

I = Kerimäen nuottakunnat

II = Punkaharjun nuottakunnat

III = Kesälahden nuottakunnat

() = nuottakunta aloitti vasta 1970-luvulla

* = nuottaosuudet vähentyneet

1 = 1960-luvun alkupuoli (tai aikaisemmin)

2 = 1960-luvun puoliväli

3 = 1960-luvun loppupuoli

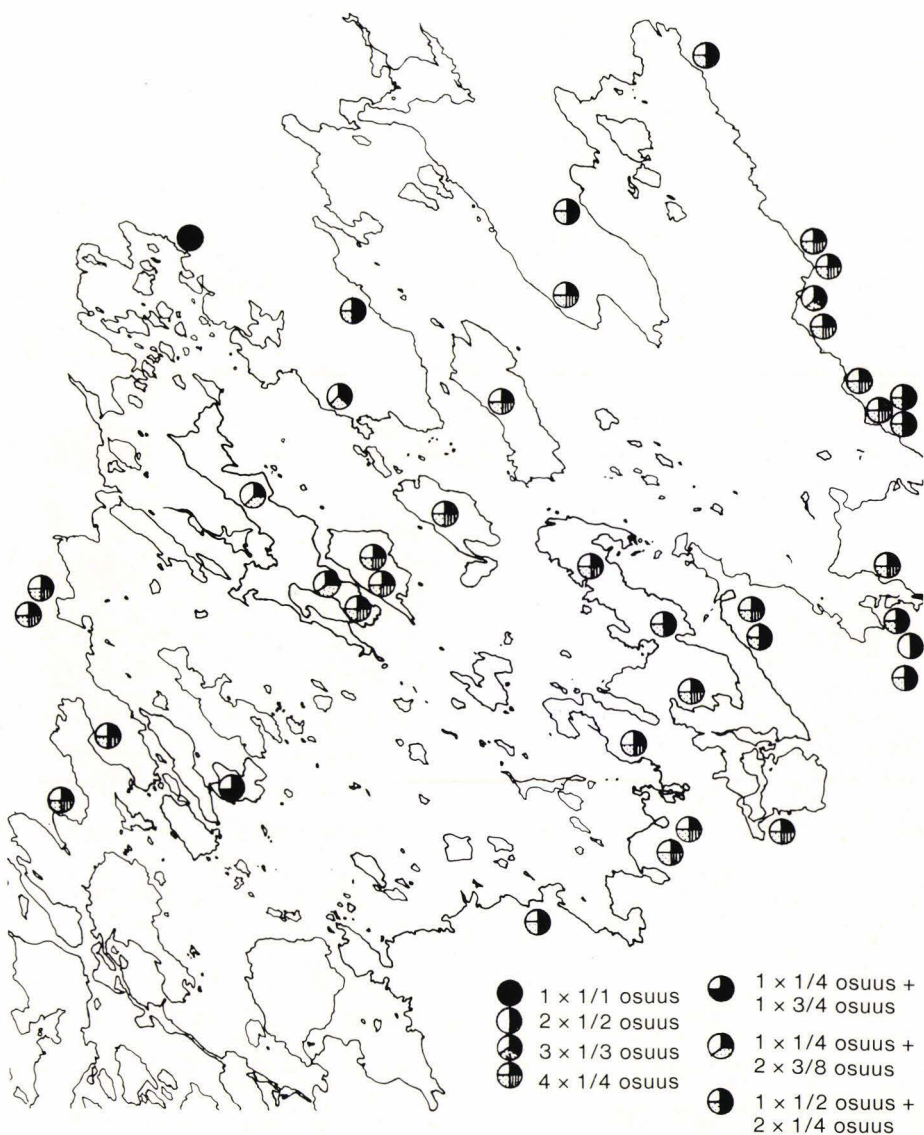
4 = 1970-luvun alkupuoli

julla jo 1960-luvun alussa, jolloin kannattavuuden huonontuminen ei ollut saavuttanut vielä kliimaksiaan.

Kerimäellä oli 60-luvun puoliväliin mennessä peräti 9 nuottakuntaa koostunut jo 4 osakkaasta. Jonkinlainen tekijä tähän näyttää Hälvän alueella olleen se, että saareen rakennettiin tie vuonna 1961, jolloin »ylimääräisillä», vedettömillä päivälaisilla oli paremmat mahdollisuudet siirtyä tuottavampiin töihin manteele. Merkittävin tekijä oli kuitenkin se, että nuottakunnat pyrkivät tehostamaan kannattavuutta lisäämällä sen taloudellisen arvon määrällistä ala-arvoa. Tämä oli Kerimäellä mahdollista yksityisapajakäytännön vuoksi. Määrällinen arvo saatiin maksimoitumaan, kun nuottakunnassa oli 4 osakasta, joilla oli hallinnassaan erityyppisiä apajapaikkoja. Väittämän pätevyyttä vahvistaa vielä se, että vain harvoissa nuottakunnissa oli tapahtunut henkilövaihdoksia, kun sitä vastoin yhteisapaja-alueilla nuottakuntien kokoonpanovaihdokset olivat tavallisia.

Minkä vuoksi sitten Punkaharjulla, jossa vallitsi Kesälahden tapaan yhteisapajakäytäntö, olivat nuottakunnat vakiintuneita osuuksien määrän puolesta myös jo 60-luvun alusta lähtien? Tämä on johtunut siitä, että kun Vaarassa oli kalastuskunta rajoittanut nuottakuntien määrän ja halukkaita nuottaukseen oli runsaasti, muodostuivat nuottakunnat automaattisesti mahdollisimman monesta osakkaasta, siis neljästä. Nuottakunnat eivät kuitenkaan henkilökoostumukseltaan pysyneet vakaina kuten Kerimäellä. Yksityiskäyttöisten apajien vaikutusta nuottakunnan vakiintuneisuuteen osoittaa vielä se, että sillä vaaralaisella nuottakunnalla, joka oli vetokaudelle 1972-73 tullessa pysynyt pisimmän aikaa henkilökoostumukseltaan vakaana (15 vuotta), oli hallinnassaan ollut yksityiskäyttöisiä vuokra-apajia, joita muilla vaaralaisilla ei ollut.

Sitä väitetään, että nuotat pyrkivät koostumaan yhä useammista osuuksista, kunnes 4 x 1/4 -muoto on saavutettu, näyttää horjuttavan päinvastainen ilmiö. Vetokaudelle 1972-73 tullessa oli vajaassa kymmenessä vuodessa peräti 8 nuottakunnan osakasmäärä vähentynyt. Näistä nuottakunnista 6 oli aikaisem-

Kartta 15. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNTIEN OSUUKSET VETOKAUDELLA 1972-73.

min koostunut neljästä osakkaasta ja 2 kolmesta osakkaasta. Osakkaiden lopettamisen syynä oli kuudessa tapauksessa ollut joko sairaus, vanhuus tai kuolema. Kahdessa tapauksessa oli osakas kyllästynyt nuotanvetoon ja siirtynyt kannattavampaan työhön. Poisjääneiden osakkaiden tilalle ei ollut löytynyt vapaita nuottamiehiä, jotka olisivat olleet halukkaita osuuden lunastukseen. Näin ollen oli ainoa mahdollisuus yrittää jatkaa pienemmällä osaksmäärällä ja luottaa siihen, että palkkatyövoimaa löytyy tulevaisuudessa. Siis, jos nuottakunnassa, joka on saavuttanut osakkuuden »kyllästysarvon», $4 \times 1/4$, on suoritettava henkilövaihdos ja se osoittautuu kuitenkin kannattavuuden huononemisen takia (ei ole halukkaita nuottamiehiä sitoutumaan osakkuuteen) mahdottomaksi, vähenevät nuottaosuudet, jollei nuottausta lopeteta.*

16.2.3. Nuottaosakkuuden omistuksellisten ominaispiirteiden yhtenäistyminen

16.2.3.1. Kerimäki

Vetokaudella 1972–73 esiintyi kerimäkeläisissä nuottaomistuksissa seuraavia muotoja:

1. nimikkoverkko-omistus	5 nuottakuntaa**
2. puoliskoyhteisomistus	5 nuottakuntaa
3. yhteisomistus	7 nuottakuntaa

Perinteinen *nimikkoverkko-omistus* on pysynyt elinvoimaisena Kerimäellä nykyaikaan asti. Se oli lähes yksinomainen aina viime sotiin saakka, jonka jälkeen alkoi syntyä uudentyyppisiä omistussuhteita.

Ensimmäinen uusi tyyppi oli *puoliskoyhteisomistus*, jossa omistussuhde oli samanlainen kuin aiemmin esitetyssä kesälahtelaisessa muodossa, jossa nuotan perää pidettiin täysin yhteisomistuksessa. Tämä johtui siitä käytännöllisestä syystä, että nuottaa tehtäessä ja korjattaessa saatiin automaattisesti nuotan molemmat siipiverkot saman korkuisiksi.

Jos ei oteta huomioon sitä poikkeuksellista sukunuottaa, joka 60-luvun alkuun saakka oli perinteisesti kahden talon puolisko-omistuksessa, syntyi ensimmäinen puoliskoyhteisomistus 1940-luvun lopulla. Toinen muodostui 50-luvun alkupuolella. Kolmas nuottakunta siirtyi puoliskoyhteisomistukseen 60-luvun alussa ja loput kaksi 70-luvun alussa.

Toinen, täysin moderni omistusmuoto oli *yhteisomistus*, jossa kaikki nuottakunnan osakkaat omistivat yhteisesti koko nuotan eikä verkkoja eritelty lainkaan. Kuluista vastattiin yhteisesti sen mukaan, kuinka suuri oli osuus nuottaan.

Ensimmäinen yhteisomistusmuoto syntyi Kerimäellä vuonna 1950 ja seuraava saman vuosikymmenen lopussa. Suurin osa yhteisomistuksista on muodostunut 60-luvun alkupuolella ja vain yksi 70-luvun alussa.

* 11 lopettaneesta nuottakunnasta oli 7 ollut $4 \times 1/4$ -muodossa.

** Nimikkoverkko-omistukseksi on laskettu myös se nuotta, joka oli kokonaan yhdellä omistajalla.

16.2.3.2. Punkaharju

Perinteinen nuottaomistus Punkaharjulla on noudattanut paljolti kerimäkeläistä mallia. Omistussuhteitten muuttuminen vetokaudelle 1972–73 tultaessa on ollut niin ikään saman suuntainen. Nuottakuntien omistussuhteet kyseisenä talvena olivat seuraavat:

1. nimikkoverkko-omistus	2 nuottakuntaa
2. puoliskoyhteisomistus	2 nuottakuntaa
3. yhteisomistus	3 nuottakuntaa

Nimikkoverkko-omistus oli säilynyt edelleen kahdessa nuottakunnassa.

Puoliskoyhteisomistusta esiintyi niin ikään kahdessa nuottakunnassa. Tähän malliin oli siirrytty 60-luvun alkupuolella ja puolivälissä. Poikkeuksellisesti oli toinen nuotta ollut aikaisemmin täysin osakkaiden yhteinen, jollaiseksi se oli muodostunut heti sodan jälkeen, jolloin nuottakunta oli perustettu ja se oli yhteisesti hankkinut uuden nuotan. Nuottakunta ei kuulunut Vaaran kalastuskuntaan, ja koska sillä oli omat kalavedet ja se oli alueellaan ainoa, oli yhteisomistus mahdollinen jäsenistön (4 x 1/4) pysyessä vakaana.

Jollei edellistä oteta huomioon, siirtyi *yhteisomistukseen* ensimmäinen nuottakunta 60-luvun puolivälissä ja toiset kaksi saman vuosikymmenen lopussa.

16.2.3.3. Kesälahti

Kesälahden alueella oli perinnäisenä nuottaomistuksena puoliskoyhteisomistus. Vetokaudelle 1972–73 tultaessa olivat kuitenkin lukuisat nuottakunnat siirtyneet moderniin yhteisomistukseen:

1. nimikkoverkko-omistus	0 nuottakuntaa
2. puoliskoyhteisomistus	7 nuottakuntaa
3. yhteisomistus	9 nuottakuntaa

Nuottaomistusten suhteen näyttää konservatiivisinta aluetta olevan Kesälahden Rastin kylä, sillä siellä 8 nuottakunnasta 6 oli edelleen *puoliskoyhteisomistuksessa*. Perinteistä muotoa edusti myös Villalan kalastuskunnan ainoa nuotta.

Ensimmäinen *yhteisomistus* oli syntynyt Purujärvellä poikkeuksellisen varhain jo 1930-luvulla. 50-luvun alussa siirtyi kyseiseen muotoon yksi Kesälahden kylän kalastuskunnan eteläalueen nuotta. Enemmistö, 5 nuottaa, (Rasti 2, Poroniemi-Kereli 2, Purujärvi 1), oli muodostunut yhteisomistukseksi 60-luvun alkupuolella tai puolessavälissä ja loput kaksi vuosikymmenen loppupuolella (Purujärvi 1, Kereli 1).

16.2.3.4. Yleinen suuntaus: Nuotan yhteisomistus

Nuotan omistuksessa on 60-luvun taitteesta lähtien ollut yleinen tendenssi se, että NUOTTA MUUTTUU OSAKKAIDEN YHTEISOMISTUKSEKSI. Vetokaudelle 1972–73 tultaessa oli jo 19 nuotan omistusmuoto muuttunut tällaiseksi.

Yhteisomistusmuodon yleistyminen näyttää liittyvän siihen muutokseen, joka on tapahtunut nuotan materiaalissa, sillä nuottaverkkojen muuttaminen nailoniseksi lisäsi suuresti nuottauksen kustannuksia. Varsinkin jos nailonnuot-

	I 1 2 3 4 5 6 7 8	II 1 2 3 4 5 6 7 8	III 1 2 3 4 5 6 7 8
puol. yht. om.	5 1 1 1 2	2 1 1	
yhteisomist.	7 1 1 4 1	3 1 2	9 1 1 3 2 2
nailonnuotan omaksuminen	2 10 2 2 1	2 3 2	6 1 9

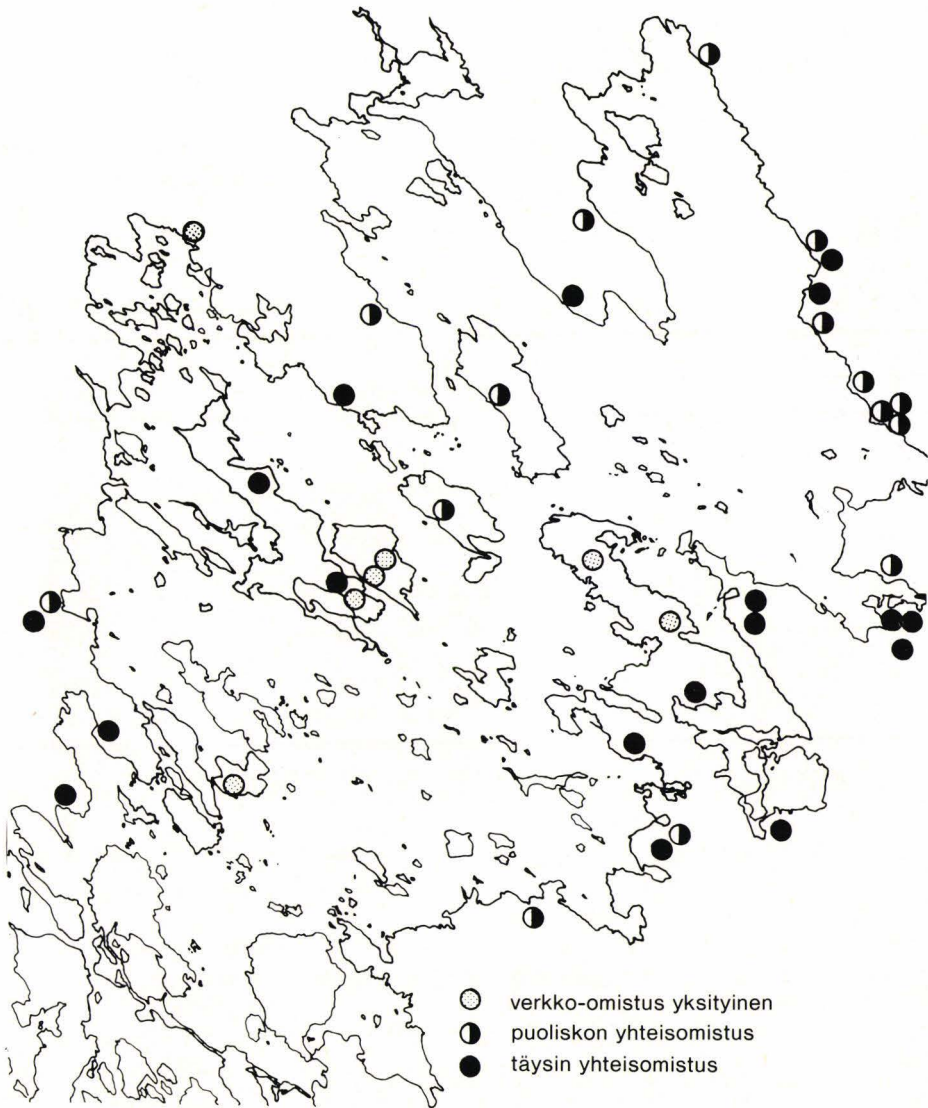
I = Kerimäki
II = Punkaharju
III = Kesälahti
(nuottakunnat)

1 = 1940-luvun loppupuoli
2 = 1950-luvun alkupuoli
3 = 1950-luvun puoliväli
4 = 1950-luvun loppupuoli
5 = 1960-luvun alkupuoli
6 = 1960-luvun puoliväli
7 = 1960-luvun loppupuoli
8 = 1970-luvun alkupuoli

ta hankittiin kertaheitolla, katsottiin tasapuoliseksi menettelyksi kaikkia osakkaita kohtaan se, että hankintakustannukset pantiin tasan. Mutta myös sellaisissa tavanomaisissa tapauksissa, jolloin pumpulinuottaan vähän kerrassaan lisättiin nailonverkkoja, jolloin muutosprosessi saattoi kestää kahdesta neljään vuoteen, oli edullista verkkojen yhteishankinta. Koska puuvillaverkko ja nailonverkko käyttäytyivät eri tavalla vedessä (puuvilla imi itseensä vettä), oli nuotan muuttaminen aloitettava peräverkoista ja siipiverkkojen kohdalla oli edettävä yhtäläisesti molemmilla puolin. Näin ollen jos kaksi osakasta olisi joutunut hankkimaan kerralla koko nailonperän, olisi taloudellinen rasitus tullut heitä kohtaan epäoikeuden mukaisen suureksi. Tasapuolisuuden ja koko nuottakunnan edun mukaista oli lisätä yhteisvoimin nailonverkkoja, jolloin jonkun osakkaan varattomuuden takia nuotan muuttaminen nailoniseksi ei hidastunut.

Nailonnuotan kestävyys puolsi myös nuotan yhteisomistusmuotoa. Pumpulinuotan aikana jouduttiin ratkomaan vetokauden päätyttyä osakkaiden verkot erilleen, koska vuosittain piti vanhoja verkkoja uusia ja vielä käyttökelpoisetkin verkot olivat usein revenneet pahoin. Nailonverkkojen kulumattomuus ja sitkeys tekivät tämän tarpeettomaksi, eikä siksi tarvinnut ryhtyä »luontaiseen» nimikkoverkko-omistukseen.

Mullistus nuottakunnan perinnäisissä omistuksellisissa suhteissa ei ole kuitenkaan selitettävissä aivan näin yksioikoisesti, sillä nailonaiakaudellahan on esiintynyt runsaasti myös nimikkoverkko- ja puoliskoyhteisomistusta. 50-luvun lopussa ja heti seuraavan vuosikymmenen alussa tapahtunut verkko-materiaalin muutos ei vielä välttämättä johtanut yhteisomistukseen. Tätä valaisee se, että esimerkiksi ne punkaharjulaiset nuottakunnat, jotka hankkivat nailonnuotan vuosikymmenen alussa, pysyivät nimikkoverkko-omistuksessa, kun taas 60-luvun puolivälissä nuottansa muuttaneet ryhtyivät yhteisomistukseen. Kerimäellä on havaittavissa samantapainen ilmiö, vaikkakin nailonnuotan yleistymisen on tapahtunut siellä hieman aikaisemmin. On oletettavissa, että yhteisomistus heijastaa maataloudessa ja edelleen kannattavuuden arvotasapainossa alkanutta muutosta, jonka ilmentymisen yhtenä impulssina on ollut nuotan materiaalin muutos. Mukautuminen rahataloudelliseen ajattelutapaan oli kehittynyt niin pitkälle, että nuottaverkkojen omistusta ei katsottu

Kartta 16. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNTIEN NUOTTAOSUUKSIEN OMISTUSMUODOT VETOKAUDELLA 1972-73.

enää tarpeelliseksi käsittää konkreettisesti, vaan se laskettiin rahan avulla. Tämä on ilmennyt edelleen siinä, miten alettiin menetellä, kun vaihdettiin nuottakuntaa: Kun osakas erosi nuottakunnasta siirtyäkseen toiseen nuottaan, arvioitiin nuotan senhetkinen arvo ja maksettiin osakkaalle hänen osuutensa mukainen rahasumma. Toisesta nuottakunnasta osakas sitten lunasti itselleen rahalla uuden osuuden.

Merkittävä vaikutus rahakäytännön yleistymiseen on ollut kerimäkeläisellä nuottamestarilla, joka valmisti nuotanperiä ja koko nuottiakin nuottakunnille aina Kesälahtea myöten. Nuottamestarin oli kerrankin leikattava neljännes irti valmiista perästä, kun nuottamiehille tuli riitoja nimikkoverkkojen maksuista. Tällaisten riitojen välttämiseksi nuottamestari omien sanojensa mukaan »teroitti nuottamiesten päitä», jotta nämä olisivat maksaneet yhteisesti koko nuotan, jolloin tilitys nuottamestarille kävi riidattomaksi.

Yhteisömuotoon vaikutti myös eräs edelliseen liittyvä tekijä, joka kuvastaa perinteisen elämän muuttumista modernimmaksi siten, että nuottatyö on alettu ymmärtää yhä enemmän »puhtaaksi» ammattityöksi, jolloin sitä ennen monipuolistaneet lisätyöt ovat väistyneet. Nimittäin nuorempien nuottamiesten kiinnostus itse nuotan tekoon ja sen korjaamiseen on vähentynyt, joten yhä useammin on kyseiset toimenpiteet jouduttu suorituttamaan nuottakuntaan kuulumattomalla nuottamestarilla, jolloin taas siis nuotan yhteisömuoto on tuntunut luontealta.

Miksi sitten Kerimäellä ja Punkaharjulla syntyi myös puoliskoyhteisömuotoja? Ne *Kerimäen* nuottakunnat, jotka 70-luvun alussa omaksuivat puoliskoyhteisömuotoa, olivat aiemmin olleet yhdellä omistajalla. Kun nuotan omistajat olivat joutuneet luopumaan toisesta nuottapuoliskostaan joko sen takia, että päiväläisiä ei saatu, tai niitä ei kannattanut pitää, eivät puoliskon ostajat halunneet erotella vanhanaikaisesti verkkojaan. Toisaalta taas vanha omistaja halusi tai hänen oli pakko pitää koko puolisko omassa hallinnassaan. 60-luvun alkupuolella syntynyt puoliskoyhteisömuoto liittyi nailonnuotan hankintaan. Kun nuotasta erosi yksi osakas vuonna 1966, muuttui nuotta 3x1/3-muotoon ja yhteisömuotoon. Kun taas 70-luvun alussa nuotta sai jälleen neljän osakkaan, muuttui se uudestaan puoliskoyhteisömuotoon. Poikkeuksellisen muutokset syy on jäänyt kuitenkin epäselväksi.

Punkaharjulla esiintyneen toisen puoliskoyhteisömuotoa syy tuli jo selvitettyksi aiemmin. Toinen 60-luvun alkuvuosina syntynyt puoliskoyhteisömuoto oli seurausta nailonnuottaan siirtymisestä. Siihen, että ei siirrytty täydelliseen yhteisömuotoon, vaikutti ilmeisesti osittain se, että nuotta rakennettiin itse.

Nailonnuottaan siirtyminen on vaikuttanut ainakin Punkaharjulla uudella tavalla entiseen nimikkoverkko-omistukseen. Vaikka jokaisella neljällä osakkaalla oli omat nimikkoverkkonsa nuotan siivissä, alettiin perää pitää yhteisenä.

Kesälahdella oli melkein puolet nuottakunnista pysynyt vanhakantaisessa puoliskoyhteisömuotoon. Kaikki kyseiset omistumuoto olivat Kesälahden pohjoisella alueella, jossa vain kaksi nuottakuntaa oli yhteisömuotoon. Syy yhteisömuotoon on löydettävissä nuottakuntien kokoonpanoista. Molemmat nuotat olivat koostuneet kolmesta osakkaasta, joilla oli yhtäläinen osuus nuottaan: 3x1/3. Luontainen ratkaisu oli hankkia nailonnuotta yhteisin varoin ja ylläpitää sitä yhteisesti. 3x1/3 -kokoonpanon vaikutusta yhteisömuotoon vahvistaa se, että eräät, neljästä osakkaasta koostuneet nuottakunnat olivat kyllä hankkineet nuotan yhteisellä pääomalla, mutta tämän jälkeen jäivät nuotan

siivet kuitenkin puoliskomiesten vastattaviksi. Rahataloudellisen ajattelutavan voimistumista saattaa osoittaa se, että kun edellä olevat yhteisnuotat joutuivat hankkimaan neljännen osakkaan nuottaansa, pysyttiin yhteisomistuksessa eikä siirrytty takaisin vanhaan omistusmuotoon, jonka mukaisia muut nuotat olivat.

Kesälahden eteläalueen nuottakunnista puolestaan kaikki olivat siirtyneet yhteisomistukseen, eikä siellä neljän osakkaan koostumus ollut vaikuttanut yhteisomistusta vastaan.

Nailonnuotan hankinta ei ole kuitenkaan aina vaikuttanut omistusmuodon muutoksiin, sillä niitä oli tapahtunut jo ennen nailonkautta.* Kesälahden Purujärvellähän jo peräti ennen sotia oli eräs nuotta muodostunut yhteisomistukseksi. Syy poikkeukselliseen muotoon oli ollut edellä esitetty 3x1/3 -kokoonpano. Toinen kesälahtelainen nuotta, joka 50-luvun alussa muodostui yhteisomistukseksi, oli koostunut läheisistä sukulaisista, jolloin verkkojen erottelua pidettiin tarpeettomana.

Ensimmäinen kerimäkeläinen yhteisomistus oli syntynyt myös varhain 1940- ja 50-luvun taitteessa. Nuotta oli tehty kerralla valmiiksi uusista tarpeista, ja sen neljä osakasta olivat päättäneet panna kulut tasan eikä sen jälkeen ryhdytty verkkojen erotteluun.

Kerimäellä 40-luvun lopussa syntynyt puoliskoyhteisomistus oli taas seurausta siitä, että nuottakunta oli koostunut tuolloin uusista osakkaista ja saman puoliskon miehet olivat yhteisvoimin hankkineet verkkonsa omalle puolelleen. Se nuottakunta, jonka osuuksien omistus oli 50-luvun puolivälissä muodostunut puoliskoyhteisomistukseksi, oli aikaisemmin koostunut »vieraista» osakkaista, mutta muuttui tuolloin puoliskoiden mukaan »sukunuotan» kaltaiseksi, jolloin nimikkoverkkojen erittelyä pidettiin tarpeettomana.

16.2.4. Nuottaus- ja kulkuvälineistön mukautuminen yhteisomistukseen

Vertailtaessa karttoja, jotka esittävät vetokauden 1972–73 nuotan omistuksellisia muotoja ja nuottavälineistön omistusmuotoja, havaitaan, että jälkimmäiset myötäilevät varsin paljon edellisiä. 40 nuottakunnasta 27:llä oli samantyyppiset omistusmuodot (Kerimäki 11, Punkaharju 4, Kesälahti 12). Ilmiö oli yhtäläinen kaikkien kuntien alueilla.

Perinnäisten välineomistusmuotojen, yksityisomistuksen ja puoliskoyhteisomistuksen, rinnalle oli syntynyt moderni yhteisomistus, johon oli siirrytty yleensä samalla kertaa, kun nuotasta tuli yhteinen.

* 60-luvullakin oli yksi nuotta Kesälähdellä siirtynyt yhteisomistukseen, vaikka vasta myöhemmin hankki nailonnuotan.

Nuottavälineistön omistusmuodot vetokaudella 1972–73 olivat seuraavat.

	yksityisomistus	puolisko- yhteisomistus	yhteisomistus
Kerimäki	4+1/2*	9+1/2	3
Punkaharju	1	5	1
Kesälahti	0	11	5
yhteensä	5+1/2	25+1/2	9

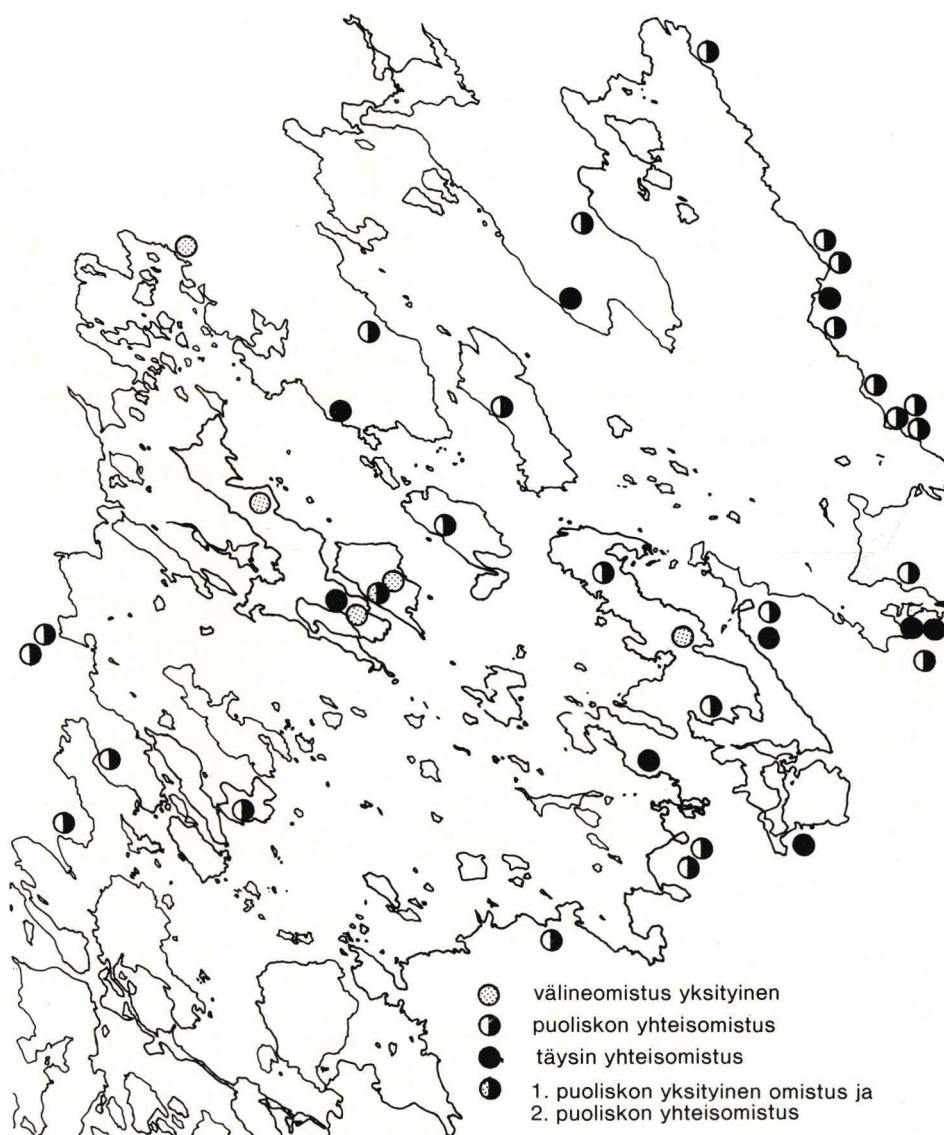
Kerimäellä ja *Punkaharjulla* esiintyi edelleen vanhakantaisinta välineiden yksityisomistusta ja ennen kaikkea niissä nuottakunnissa, joissa osakkailla oli omat nimikkoverkkonsa. Samalla puoliskolla toinen nuottamies varustautui *rataskelkalla* ja toinen taas *hangolla* ja *koukulla*. Yleisin omistusmuoto oli puoliskoyhteisomistus, joka on vanhempaa perua kuin nuotan puolisko-omistus. Sitä on esiintynyt jo ennen sotia. Välineistön puoliskoyhteisomistus selittyy käytännöllisistä syistä: Kun nuotanvedossa työskentelevät samalla puolella aina samat miehet, jotka apaja kerrallaan vuorottelevat tehtäviä (toinen uittaa salkoa ja toinen kiertää köyttä) ja joutuvat näin ollen käyttämään samoja välineitä, tuntuu luontevalta, että välineistöstä vastataan yhdessä. Tämä selittää paljolti myös sitä, että nuotan yhteisomistukseen siirtymisen myötä ei aina siirrytty välineistön yhteisomistukseen vaan puoliskoyhteisomistukseen. On tosin ollut havaittavissa liukumista yksityisomistuksesta puoliskoyhteisomistuksen kautta täysin yhteisomistukseen, mitä ei tapahtunut nuotan kohdalla.

Poikkeuksellinen välineomistuksen sekamuoto esiintyi eräässä kerimäkeläisessä nuottakunnassa. Toisen puoliskon miehillä olivat välineet yhteisomistuksessa, kun sitä vastoin toisen puoliskon miehillä yksityisomistuksessa. Kiintoisaksi tekee tilanteen se yritys, jota yhteisomistuksessa olevat miehet kokeilivat yrittäessään modernisoida nuottausta. Miehet valmistivat moottorilla toimivan koneen, jonka tarkoituksena oli korvata käsivoimin tapahtuva köysien kierto. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, koska moottorivetoa ei saatu yhtä hitaaksi kuin käsikierto oli. Nuottamiesten mukaan olisi ollut välttämätöntä, että toisellakin puolella olisi köysien veto tapahtunut moottorin avulla. Tämän edellytyksenä olisi ollut, että toisen puoliskon miehet olisivat myös yhteisin varoin hankkineet välineistön tai koko nuottakunta olisi siirtynyt yhteisomistukseen, jolloin yhdessä olisi voitu hankkia samanlaiset vetovälineet. Tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuva välineistön »motorisoituminen» saattaa näin ollen myötävaikuttaa välineistön yhteisomistuksen yleistymiseen.

Kesälahdella oli välineomistuksessa pysytty paljolti perinnäisessä puoliskoyhteisomistuksessa, vaikkakin tendenssi täydelliseen yhteisomistukseen näyttää olevan hieman voimakkaampi kuin muualla.

Välineomistuksessa ovat tuura ja lapio muodostaneet poikkeavan käytännön: Kerimäellä ja Kesälahdella omisti jokainen osakas oman tuuran ja lapion, kun Punkaharjulla taas puoliskon toinen mies varustautui tuuralla ja toinen lapiolla. Poikkeavaa on ollut myös se, että vaikka perinteisessä välineomistuksessa tapahtui muutoksia, säilyi tuuran ja lapion omistusmalli ennallaan.

*Eräässä nuotassa oli toisen puolen välineistö yhteisomistuksessa ja toisen puolen yksityisomistuksessa.

Kartta 17. PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNTIEN VÄLINEISTÖN OMISTUSMUODOT VETOKAUDELLA 1972-73.

Nuottausvälineistössä muodostaa erikoistapauksen *uittosalko*. Se joudutaan uusimaan joka vetokaudeksi, joten on epäoleellista tarkastella salon omistusta. Kiintoisaa on sitä vastoin se, ketkä ovat valmistaneet salkoja ja onko tässä suhteessa tapahtunut muutosta, joka liittyy yhteisomistuksen yleistymiseen.

Kerimäellä uittosalkojen teko ja käyttö noudattivat 1960-luvun puolelle saakka puoliskoyhteisomistusta, mikä perustui edellä esitettyyn välineistön käyttötapaan: Nuottapuoliskon osakkaat ovat käyttäneet aina samaa salkoa, koska ovat tottuneet sen uintityyliin. Vetokaudella 1972–73 tekivät saman puoliskon nuottamiehet oman salkonsa vielä 7 nuottakunnassa. Kymmenen nuottakuntaa oli kuitenkin siirtynyt salkojen valmistuksessa yhteistyöhön. Muutos ei ole kovin vanha ja sitä on alkanut ilmetä 60-luvun alussa seurauksena siitä, että taito veistää salot piilukirveellä alkoi ruostua, minkä vuoksi ryhdyttiin sahaamaan puut sirkkelillä. Sirkkelillä valmistus oli lisäksi nopeampaa, ja salosta saatiin ohuempi kuin veistämällä.

Vaikka salot ovatkin yhteisvoimin aikaan saatuja, eivät puoliskot niitä kuitenkaan vaihtele keskenään, vaan samaa salkoa uitetaan puolellaan koko vetokauden ajan.

Myös *Punkaharjun* nuottakunnista oli enemmistö, 4 nuottakuntaa, alkanut valmistaa salkoja yhteisesti.

Kesälahdella oli enemmistö nuottakunnista, 8, vielä pysynyt perinnäisessä valmistusmallissa. Vaikkakin seitsemän nuottaa oli siirtynyt salkojen yhteisvalmistukseen, erosi kesälahtelainen valmistustapa muista siinä, että piilukirveellä veisto oli edelleen lähes yksinomainen. Yhteisvalmistus oli myös alkanut myöhemmin kuin muualla, 60-luvun loppupuolella. Koska siis sirkkeliä ei ollut otettu valmistukseen, on syytä yhteistyöhön etsittävä muualta.* Se löytyy siitä, että veistotaito oli nuottamiesten keskuudessa vähentynyt suuresti. Tavallista on ollut, että yksi nuottamies on suorittanut veiston ja muut miehet suorittivat salon teossa muut työt. Yhdessä nuottakunnassa oli salkojen valmistuksessa menty jo niin pitkälle, että eräs osakas valmisti molemmat salot kokonaan yksin.

Nuottamiesten veistotaitoa oli ylläpitänyt 60-luvulle saakka ns. *ekyptinparujen* teko. On kiintoisaa todeta, kuinka niinkin kaukainen tekijä kuin muutos ulkomaankauppasuhteissa voi heijastua herkän luontoiselinkeinon jossain yksityiskohdassa: Kun sahattu parru tuli tulliltaan edullisemmaksi viedä ulkomaille, loppui parrujen veisto, josta mm. kesälahtelaiset nuottamiehet olivat saaneet lisäansioita, ja veistotaito alkoi taantua.**

Veistotaidon väheneminen on eräs osoitus nuottamiehen ammattitaitoalan kaventumisesta, ts. työn muuttumisesta yhä enemmän pelkäksi nuottausoperaatioksi, »nykyaikaiseksi ammattityöksi». On selvää, että tapahtuu siirtyminen salon sirkkelivalmistukseen, kun veistotaito häviää kokonaan.

Lopuksi tarkastellaan sitä, ovatko myös *kulkuvälineistön* omistussuhteet kehittyneet yhteisomistuksen suuntaan. Hevoskaudellahan oli käytäntö, että melkeinpä jokaisella nuottaosakkaalla oli oma hevonen. Kun hevosia tarvittiin nuottausmatkalle kaksi kappaletta, oli tapana, että samalla puoliskolla olevat miehet vuorottelivat hevosiaan päivittäin. Traktorin taas yleistyessä ei jokainen

* Erään tiedonannon mukaan sirkkelikäytäntöön ei ollut menty, koska matkat sirkkelille olivat pitkät, ja toisaalta taas, koska kesälahtelainen, nelionmuotoinen ja paksuhko salko, joka on joka kantiltaan suora, on parempi tehdä veistämällä.

** Haastattelutieto

nuottaosakas kyennyt hankkimaan kallista kulkupeliä, joten traktorikyydistä maksettiin omistajalle korvaus. Sekä hevosta että traktoria ei ollut hankittu yksinomaan nuottausta varten, vaan ne olivat välttämättömiä myös maataloudessa. Sitä vastoin uusin kulkuväline, moottorikelkka, ostettiin pelkästään nuottausta palvelemaan, joten on kiintoisinta tarkastella sen omistusta.

Vetokaudella 1972–73 oli 27 nuottakunnalla käytössään moottorikelkka, ja kun kolmella oli niitä jo kaksi kappaletta, liikkui Puruveden jäällä tuolloin 30 kelkkaa.

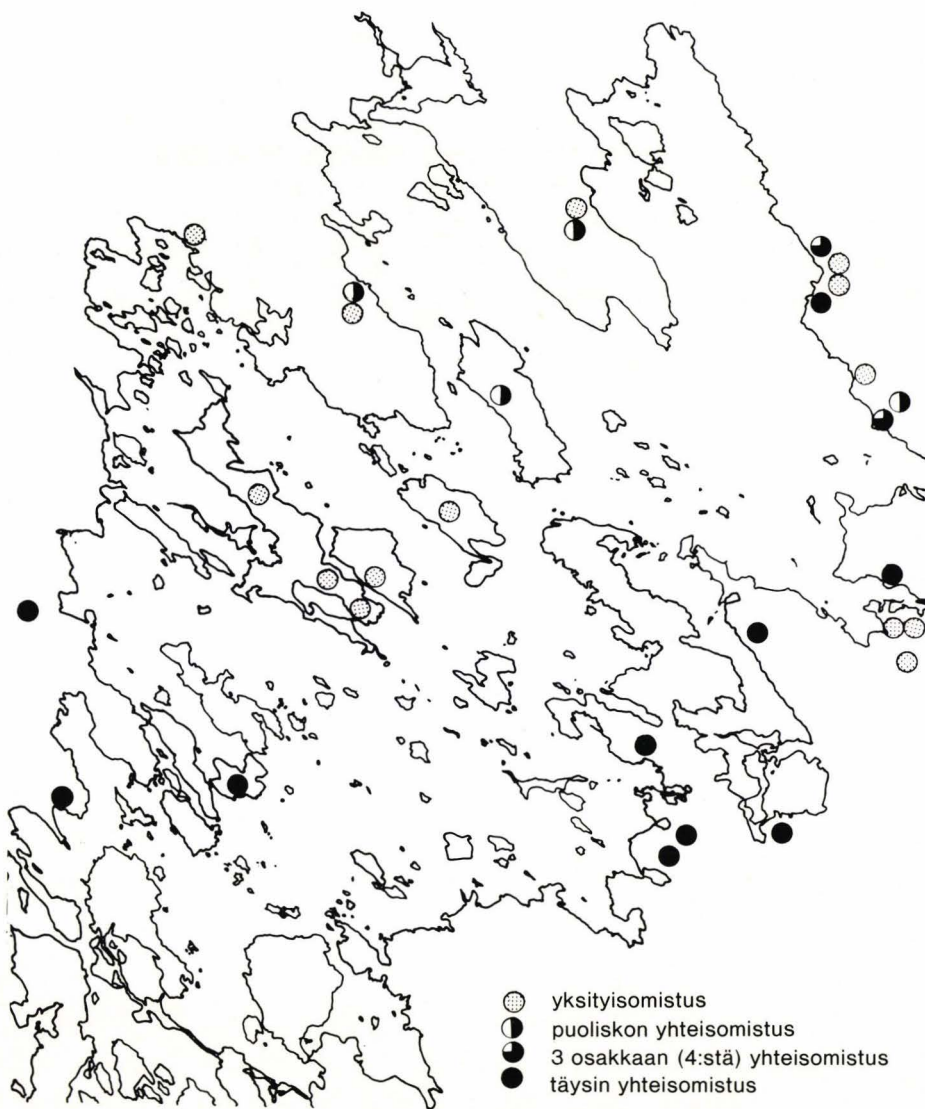
	yksityis- omistus	puolisko- yhteisomistus	3/4-yht.- omistus	yhteis- omistus
Kerimäki	8	3	0	3
Punkaharju	0	0	0	3
Kesälahti	6	1	2	4
Yhteensä	14	4	2	10

Moottorikelkoista oli enemmistö, 14, yksityisomistuksessa, joskin yhteisomistusta esiintyi lähes yhtäläisesti, 10. Puoliskoyhteisomistusta oli ainoastaan neljässä nuottakunnassa. Kesälahden nuottakunnista kahdella oli sellainen omistusmuoto, että neljästä osakkaasta kolme omisti yhteisesti kelkan.

Vertailtaessa omistusmuotoa esittävää karttaa 18 karttaan 7, joka käsittelee moottorikelkan leviämistä, on todettavissa, että vaikka yhteisomistusta esiintyi jo ensimmäisten kelkkojen aikana, on tendenssi siihen yleistynyt vetokaudelle 1972–73 tultaessa.

Nuottamiesten mukaan on työn kannalta joustavinta, jos nuottausmatkoilla käytetään kahta moottorikelkkaa. Aikaisemmin todettiin, että toisen kelkan hankinta onkin yleistynyt Puruvedellä. Kelkan omistusmuoto näyttää tällaisessa tilanteessa muodostuvan kahtalaiseksi. Jos nuottakunnan ensimmäinen kelkka on ollut jonkun osakkaan yksityisomistuksessa (osakas on omistanut nuotasta puolet), hankkivat toisen puolen miehet itselleen kelkan yhteisesti. Tämä muoto esiintyi vetokaudella 1972–73 kahdessa nuottakunnassa. Jos taas nuottakunnan ensimmäinen kelkka on ollut yhteisomistuksessa, ostetaan toinenkin kelkka yhteisin varoin. Vetokauden 1972–73 jälkeen ainakin kaksi nuottakuntaa oli toiminut tällä tavoin.

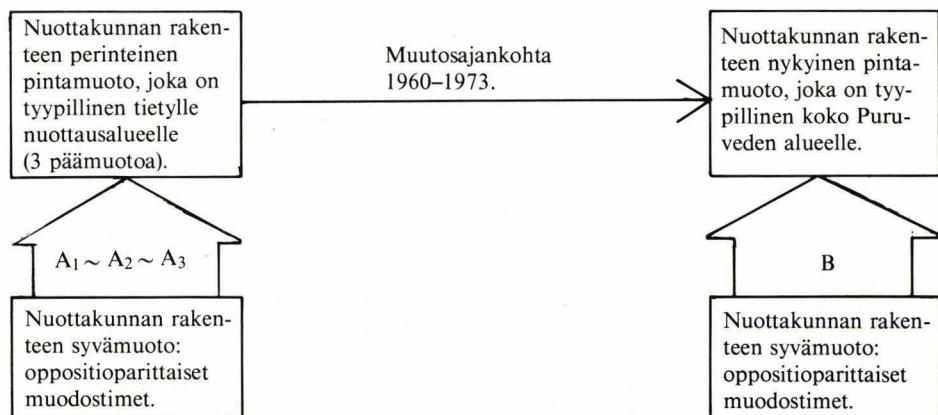
Moottorikelkan yhteisomistusmuotoon vaikuttaa sama tekijä kuin nuotan yhteisomistukseen. Kelkan hankinta ja ylläpito, mikä koituu koko nuottakunnan hyödyksi, on liian suuri taloudellinen rasitus yhdelle nuottamiehelle. Kun kuluista vastaa neljä, jakaantuvat kustannukset tasapuolisesti kaikkien osakkaiden kesken.

Kartta 18. NUOTTAKUNNAN KÄYTÖSSÄ OLEVAN MOOTTORIKELKAN OMISTUSSUHTEET V. 1973.

16.2.5. Nuottakunnan pintamuotojen yhtenäistyminen

Kappaleessa 13.4. esitettiin ne nuottakuntien rakenteiden pintamuodot, jotka 1960-luvulle saakka ovat olleet tyypillisiä eri kuntien alueille. Alueelliset ominaispiirteet alkoivat 60-luvulla vähentyä, ja koko Puruveden alueella nuottakunnat alkoivat yhä enemmän muistuttaa toisiaan. Muutosprosessia valaisee seuraava muuntokaavio:

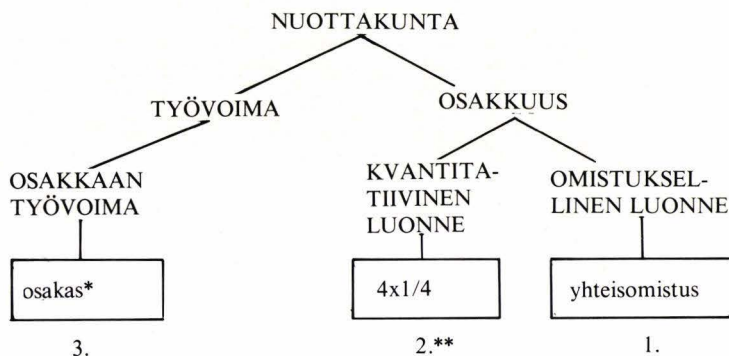
Lähtökohta kaikille pintamuodoille on ollut nuottakunnan rakenteen syvämuodossa olevat muodostimet, jotka ovat siis kaikille samat. Oppositiopareiksi järjestäytyneistä muodostimista vain toinen on toteutunut pintamuodossa, kuten on aikaisemmin todettu. Muuntokaaviossa tärkeimmän ongelman muodostaa se, minkä mukaan pintamuodon muodostimien valinta on tapahtunut, ts. minkä »säännöstön» mukaan ($A_1 \sim A_2 \sim A_3$ tai B) pintamuoto on määräytynyt.

Perinteisten pintamuotojen määräytymiseen on kappaleessa 13.4. todettu vaikuttaneen ensisijaisesti apajien käyttömuodon, ruokakunnan suuruuden ja sen perinnön, jonka kotitarvenuotto oli ammattimaiselle nuottaukselle jättänyt. Vaikka säännöstö A oli muodollisesti kaikille nuottausalueille sama, vaihteli sen sisältö alueittain (A_1 , A_2 ja A_3). Kerimäellä, Punkaharjulla ja Kesälahdella toteutui erilainen pintamuoto.

1960-luvulle tultaessa tapahtui merkittävä käänne pintamuodon määräytymisessä: koko säännöstö muuttui toiseksi. Kannattavuudesta, joka aikaisemmin ei näkyvästi ollut lukeutunut pintamuodon määrääviin tekijöihin, tuli nyt sen näkyvin osa. Koska kannattavuuden huonontuminen oli yhtäläistä kaikilla alueilla, määräytyi nuottakunnan optimaalinen pintamuoto koko Puruveden alueella samanlaiseksi. Pintaelementtien valinta määräytyi seuraavan säännöstön (B) perusteella, joka juontui kannattavuuden taloudellisen arvon hinnallisessa arvossa tapahtuneesta huonontumisesta:

- B. {
1. Nuotan materiaalin muutoksesta aiheutunut kustannusten nousu, valmiin nailonnuotan ostaminen jne.:
YHTEISOMISTUS
 2. a) Sama kuin 1
b) Palkkatyövoiman palkkatason kohoaminen
c) Palkkatyövoiman väheneminen:
4x1/4 -MUOTO
 3. a) Osakkaan ruokakuntaan kuuluvan työvoiman väheneminen
b) Sama kuin 2b
c) Sama kuin 2c:
OSAKAS TYÖVOIMANA

Optimaalisen pintamuodon määräytyminen on periaatteessa tapahtunut yllä olevan numerojärjestyksen mukaan.

Optimaalisen pintamuodon valintasäännöstöön kuuluu kuitenkin kolme poikkeusta. Tällöin muoto on määräytynyt ennen kannattavuuden arvotasapainon järkkymistä ja kukin kolmesta poikkeuksesta on tyypillinen tietylle kalaveden käyttömuodolle.

Kerimäellä saattoi 4x1/4-muoto toteutua sen takia, että haluttiin maksimoida yksityiskäyttöisten apajien määrä ja laatu, ts. pyrittiin kohottamaan taloudellisen arvon määrällistä arvoa.

Punkaharjulla oli kyseinen muoto toteutunut osaltaan sen takia, että nuottakuntien määrä oli rajattu ja nuottaosakkaiksi pyrkijöitä oli runsaasti.

Kesälahdella taas päädyttiin yhteisomistukseen eräällä alueella silloin, kun nuottakunta oli 3x1/3 -kokoonpanossa. Muoto säilyi, vaikka osakasmäärä lisääntyi yhdellä.

Optimaalinen pintamuoto ei ole kuitenkaan kyennyt yleistymään yksinomaiseksi, vaan sen rinnalle on syntynyt muunnelmia, jotka ovat tyypillisiä tietyille alueille ja joihin näin ollen ovat osaltaan vaikuttaneet samat tekijät kuin perinteisiin pintamuotoihin, joskin »jääntein» omaisesti. Esimerkkejä:

* Jokainen nuottaosakas osallistuu työhön.

** Jos muoto 4x1/4 on esiintynyt ennen muutosprosessin alkua, jää sääntö 2 pois.

Kerimäki:

Optimaalisen pintamuodon säännöstöön lisäys:

4. Kun joku nuottakunnan osakkaista ei sairauden, iäkkyyden tai muun syyn takia voi osallistua nuottatyöhön, joudutaan turvautumaan palkkatyövoimaan. Osillavetäjän käyttö tällöin määräytyy kahdesta tekijästä:
- palkkatyövoiman saannin turvaaminen
 - yksityisapajat

Punkaharju ja Kesälahti:

Optimaalisen pintamuodon säännöstöön lisäys:

4. Sama syy kuin edellä. Päiväläisen käyttö määräytyy:
- yhteisapajat

Kesälahti:

1. Puoliskoyhteisomistus on ollut perinnäinen omistuksellinen muoto, joka on ollut riittävän käyttökelpoinen myös nailonnuotan aikana.
2. ja 3. Samat kuin optimaalisessa pintamuodossa paitsi 2a.

Kerimäki:

1. Nuotta on ollut aikaisemmin yhdellä omistajalla, jonka on täytynyt luopua osasta nuotta.
 - a) palkkatason kohoamisen vuoksi
 - b) työvoiman puutteen takia
 - c) ostajien puutteen vuoksi jäi entiselle omistajalle vielä koko puolisko
2. Toisen puolen ostaneet uudet osakkaat halusivat vastata yhdessä puoliskostaan, ts. optimaalisen pintamuodon kohta 1.
3. Sama kuin optimaalisen muodon kohta 3.
4. Alkuperäisen omistajan oli turvauduttava vielä yhteen palkalliseen, ts. sama kuin 1c.

16.3. KALANVÄLITYKSEN VAKAAN MUODON SÄILYMINEN

Kalanvälityksen yhtenäistyminen ja ennen kaikkea sen vakiintuminen olivat osatekijöitä kannattavuuden huononemiseen ja edelleen jo käsitellyissä alkioissa tapahtuneisiin muutoksiin. Itse kalanvälitys näyttää varsin hyvin säilyttäneen 1970-luvulla vakaan muotonsa.

Kannattavuuden yhä huonontuessa 1960-luvun kliimaksin jälkeen on ilmennyt kuitenkin eräitä merkkejä, jotka voivat ennakoida muutosta kalanvälityksessä. Merkittävin näistä oli se, että eräät nuottakunnat alkoivat välittää omat kalansa, toisin sanoen perinteisten kalanvälittäjäryhmien rinnalle muodostui uusi ryhmä. Tähän liittyen on todettava, että jatkuvana puheenaiheena esimerkiksi kalapäivillä on ollut suuren kalanjalostamon hankinta Puruveden seudulle, jolloin kalanvälitys muuttuisi merkittävästi. On ollut myös kolmas suuntaus havaittavissa. Paikallisten kalanvälittäjien merkitys vähenee. Nimitäin kun paikallinen välittäjä on luopunut työstään, on »hänen nuottakuntansa» joutunut ulkopaikkakuntalaiselle kalanvälittäjälle ja yleensä jollekin entiselle suurostajalle, jonka toiminta on varmaa. Kalanvälitys näyttää siis liukuvan yhä harvempien ulkopaikkakuntalaisten käsiin.

17. TALVINUOTTAUSSYSTEEMIN JA KANNATTAVUUDEN PERINTEISEN SUHTEEN MUUTUMINEN – TALVINUOTTAUKSEN NYKYAIKAISTUMINEN

Sitä muikun ammattimaisen talvinuottauksen muotoa, joka kehkeytyi 1910-luvulla Puruvedellä, voidaan nykyajan näkökulmasta pitää perinteisenä. Tämän perinteisen talvinuottauksen ja sen alkioiden muotoutuminen määräytyi ennen kaikkea kolmesta tekijästä. Ensimmäinen oli järven ekologinen edellytys muikun talvinuottaukselle. Toinen oli kalavesijakojen toteutumistapa eri kuntien alueilla ja kolmas se perintö, jonka aikaisempi kotitarvenuottaus oli antanut.

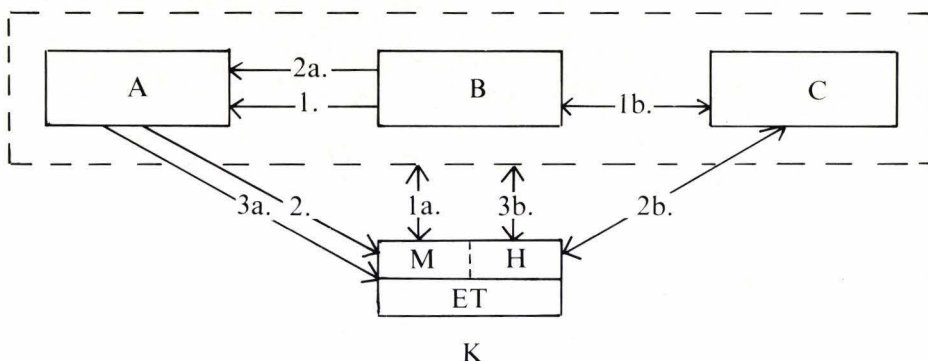
Talvinuottauksen saaman perinnön suhteen voidaan todeta, että vaikka Puruveden aluetta on pääpiirteiltään pidettävä karjalaisen nuottauskulttuurin vaikutuspiiriin lukeutuvana, on tiettyjä selviä eroja ollut havaittavissa Mikkelin läänin ja Pohjois-Karjalan läänin alueitten välillä. Tällaisia olivat ne omaleimaiset piirteet, joita todettiin mm. apajien muodoissa, nimityksissä ja yhteisöllisissä käyttömuodoissa, vetotekniikassa, välineistössä, nuottakuntien muodoissa ja kalanvälityksen luonteessa. Historiallisesta perspektiivistä asiaa tarkasteltuna, voidaan esittää, että siemenet eroavaisuuksille ovat peräisin kahdelta suunnalta tulleista vaikutteista: itäisistä, Laatokan Karjalasta päin tulleista, ja eteläisistä, Vuoksen Karjalasta päin tulleista, vaikutteista. Puruveden rantojen asuttamista eivät eri suunnilta saapuneet kaukokalastajat suorittaneet sekaisin, vaan eteläinen ryhmä asettui länsipuolelle ja itäinen ryhmä itäpuolelle. Savon ja Karjalan välinen raja ehkäisi jo varhain kalastajien vuorovaikutuksen. Alueellisten erikoispiirteiden kehittymiselle oli olemassa hyvät edellytykset, mitä tehosti Puruveden länsipuolen nopea savolaistuminen. Vaikka perinnerajan on katsottu yleensä muodostuneen vyöhykkeestä, voidaan Puruveden nuottakalastuksen kohdalla todeta, että raja on varsin selväpiirteinen. Huolimatta siitä, että Mikkelin ja Pohjois-Karjalan läänien rajan välittömässä tuntumassa olevissa kylissä on ilmennyt samankaltaisuuksia, niin jo Puruveden itäreunalla olevan Kesälahden kylän kalastuskunnan perinteinen talvinuottaus on eronnut melkoisesti esim. Hälvän talvinuottauksesta.

Puruvedelle muodostui kolme erillistä talvinuottausaluetta. Selvimmin toisistaan erosivat tietysti Kerimäen ja Kesälahden alueet, kun taas maantieteellisesti näiden väliin jäävästä Punkaharjusta (eräiltä ominaisuuksiltaan alkuvaiheessa myös Kerimäen pohjoisosasta) kehittyi välimuoto. Nimittäin kun Punkaharjulla kalavesijakojen toteutumattomuus antoi saman lähtökohdan talvinuottaukselle, kuin oli Kesälahdella, niin nuottausperintö ja kontaktien suunta osoittivat Kerimäelle.

Perinteisen talvinuottakalastuksen luonteelle näyttää ominaiselta se, että systeemin alkiot ja niiden keskinäiset suhteet pysyivät varsin vakaina. Häiriötä aiheutui pääasiassa vain silloin, kun järven kalapotentiaalissa tapahtui huononemista. Siis nuottakunta-alkion ja kalavesialkion vuorovaikutussuhde järkkäyi, jonka seurauksena tietysti kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhde järkkäyi myös. Ne toimenpiteet, joiden avulla häiriintynyt tila vakavoitettiin, kohdistuivat kalavesien käytön säätelyn avulla kannattavuuden taloudellisen arvon määrälliseen arvoon. Siis muikkupopulaatiota pyrittiin määrällisesti pitämään

ennallaan ja lisäämään sitä. Häiriötila ei kuitenkaan päässyt järkyttämään nuottakunta-alkion ja kalanvälitysalkion keskinäistä suhdetta. Nimittäin kun taloudellisen arvon hinnallinen arvo määräytyi kysynnän ja tarjonnan mukaan, mitä tehosti kalanvälittäjien keskinäinen kilpailu, joten kalamäärän vähetessä hinta puolestaan nousi, ei nuottamiesten taholta aktiivisia toimenpiteitä kohdistunut kalanvälittäjiin. Ja edelleen, vaikka hinnan nousu ei olisi vastannut suhteellisesti määrän vähenemistä, niin se ei kuitenkaan aiheuttanut häiriötä, koska perinteisen maatilatalouden rahantarve määräytyi paljon sen mukaan, kuinka paljon rahaa saatiin.

Jollei kalavesialkioon kohdistuneet toimenpiteet tehonneet esimerkiksi nuottakuntien määrän lisääntymisen takia, tapahtui kannattavuuden ja nuottaus-systeemin välillä itsesäätelyä niin, että kalavesien käyttäjien määrä alkoi vähetä (osa nuottakunnista lopetti), kunnes kannattavuuden (sen määrällisen arvon kohoamisen vuoksi) ja nuottaussysteemin suhde vakavoitui.

A= kalavesialkio
B= nuottakunta-alkio
C= kalanvälitysalkio
K= kannattavuus
(systeemin ulkopuolinen)

ET= ei-taloudellinen arvo
M+H= taloudellinen arvo
M= määrällinen arvo
H= hinnallinen arvo

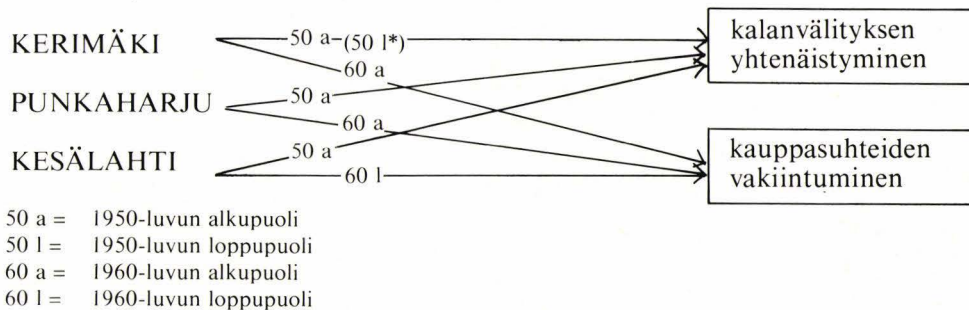
1. Toimenpiteet kalakannan säilyttämiseksi ja lisäämiseksi.
2. Määrällinen arvo pysyy ennallaan tai nousee.

- 1a. Jos kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhde järkkyy määrällisen arvon huonotessa,
- 2a. niin nuottakunta-alkion ja kalavesialkion suhde järkkyy myös (osa nuottakunnista lopettaa),
- 3a. kunnes apajien käytön uudelleen järjestelyn jälkeen määrällinen arvo on jälleen kohonnut riittävästi.

- 1b. Nuottakunta-alkion ja kalanvälitysalkion suhde pysyy vakaana,
- 2b. koska hinnan säätely on automaattinen.
- 3b. Kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhde pysyy vakaana.

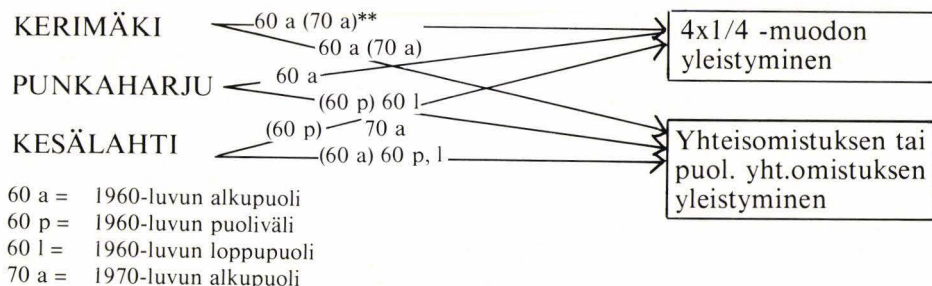
1950-luvulla alkoi ilmetä ensimmäisiä merkkejä niistä mullistuksista, joiden kohteeksi perinteinen talvinuottoaus aina yksityiskohtiaan myöten tuli joutumaan. Käynnistyminen tapahtui kalanvälitysalkiossa, jolla oli läheisimmät kosketukset teollistuvaan yleiskulttuuriin ja sen talousjärjestelmään. Motorisoinnin myötä kalanvälitys alkoi »rationalisoitua» ja yhtenäistyä koko Puruveden alueella. Yhtenäistynyt kalanvälitysrintama kykeni jäädyttämään kalojen hinnan itselleen edulliseksi sekä vakiinnuttamaan nuottakuntien kanssa kauppasuhteet.

Kalanvälitysalkion muutosajankohdat kunnittain:

Hinnallisen arvon huononeminen alkoi kiihtyä yhä enemmän 1960-luvun alusta lähtien, jolloin muutokset välineistössä aiheuttivat entistä suurempia kustannuksia. Tästä seurauksena kannattavuus alkoi vaikuttaa aivan uudella tavalla nuottaussysteemiin ja se alkoi näytellä muutosketjussa pääroolia. Ensimmäinen merkki uudesta suhteesta oli se, että kannattavuuden vaikutuksesta nuottakunta-alkiossa alkoi tapahtua muutoksia, jotta nuottaussysteemin ja kannattavuuden välillä olisi saavutettu jälleen vakaa tila.

Nuottakunta-alkion muutosajankohdat kunnittain:

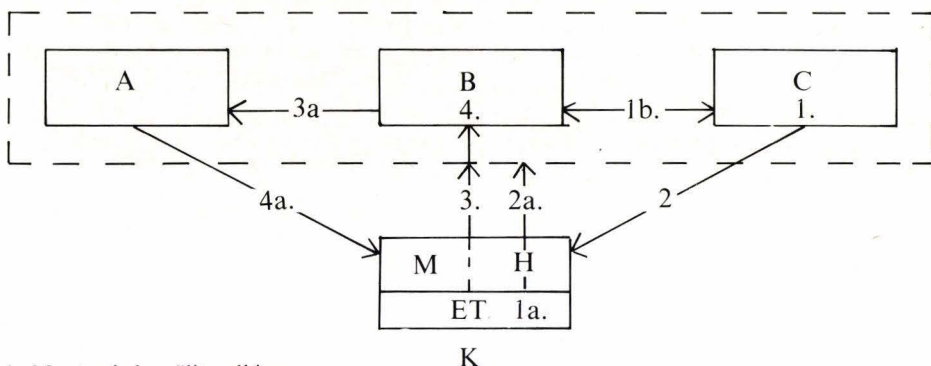

* Hälvä

** Suluissa oleva vuosiluku merkitsee ajankohtaa, jolloin muuttuminen on ollut selvää, joskaan ei niin voimakasta, kuin toisen vuosiluvun osoittamana aikana.

Hinnallisen arvon yhä huonotessa eivät kuitenkaan muutokset nuottakunta-alkiossa kyenneet vakaannuttamaan suhdetta. Kun tämän lisäksi tapahtui vielä itse kannattavuuden sisäisessä tasapainossa muutoksia, joiden seurauksena taloudellisen arvon merkitys kannattavuudessa lisääntyi ei-taloudellisen arvon kustannuksella, kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhde järkkyy yhä enemmän. Tästä seurauksena oli peräti se, että muutokset nuottakunta-alkiossa eivät enää tähdänneet hinnallisen arvon nousuun, vaan tulivat välttämättömiksi, tendessittömiksi seuraamuksiksi kannattavuuden huonontumisesta. (Muutokset 60-luvun lopussa ja 70-luvun alussa.)

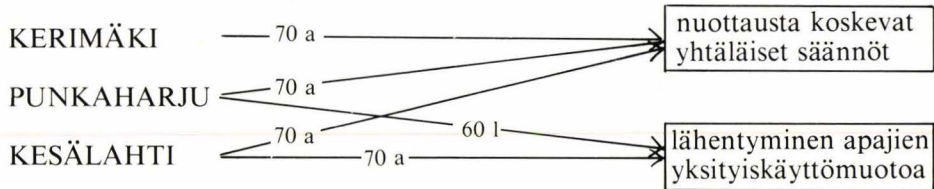
Seuraava vaihe nuottaussysteemin ja kannattavuuden suhteen vakaannuttamiseksi oli perinteisen itsesäätelyn mallinen tapahtumaketju. Nuottakuntien määrä alkoi vähetä, mutta määrällisen arvon lisääntyminen ei kuitenkaan kyennyt pysäyttämään kannattavuuden jatkuvaa huononemista.

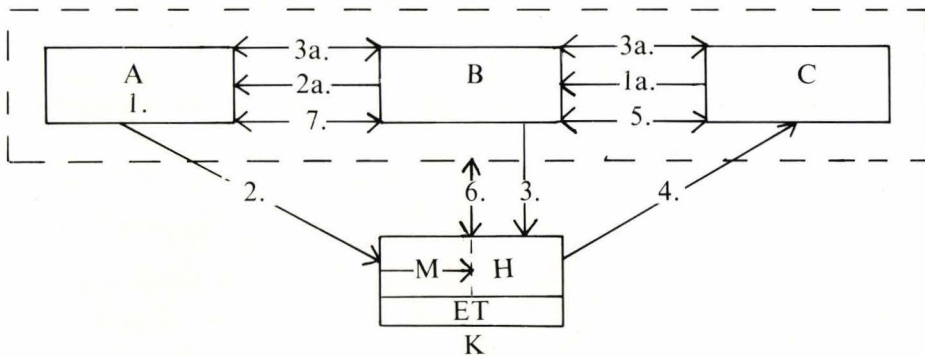
1. Muutos kalanvälitysalkiossa,
 2. mikä osaltaan vaikuttaa hinnallisen arvon huononemiseen.
 3. Seurauksena on kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhteen järkkäminen,
 4. minkä parantamiseksi tapahtuu muutoksia nuottakunta-alkiossa.
- 1a. Kannattavuuden ei-taloudellinen arvo menettää merkitystään taloudellisen arvon hyväksi.
 - 2a. Kannattavuuden ja nuottaussysteemin suhde muuttuu yhä epävakammaksi.
 - 3a. Nuottakunta-alkion ja kalavesialkion suhde järkkyy (osa nuottakunnista lopettaa).
 - 4a. Tästä seurauksena oleva määrällisen arvon kohoaminen ei kykene kuitenkaan kompensoimaan hinnallisen arvon laskua.
- 1b. Nuottakunta-alkion ja kalanvälitysalkion suhde pysyy muutoksista huolimatta kuitenkin vakaana.

Suhteen näin yhä enemmän huonontuessa syntyi jälleen uudentyyppinen tapahtumaketju. Ensinnäkin kalavesialkiossa tapahtui yhdentymistä, jonka tarkoituksena oli vaikuttaa määrällisen arvon kautta hinnalliseen arvoon. Hinnallisen arvon edelleen kohottamiseksi nuottakunnat alkoivat sopia keskenään myös minimihinnoittelusta. Nämä vaatimukset kohdistettiin kalanvälitys-

Kalavesialkion muutosajankohdat kunnittain:

alkioon. Kun tämän johdosta syntyi kalanvälitysalkion ja nuottakunta-alkion välillä vain vähäisiä häiriöitä – esim. kalanvälittäjät kieltäytyivät maksamasta vaadittua hintaa, jolloin nuottakunnat lakkoilemalla pakottivat kyseiseen hintaan –, jotka pian korjaantuivat, nuottakuntien väheneminen lakkasi, joten vakaa tila oli kannattavuuden ja nuottaussysteemin välillä saavutettu. Tämän vakaan tilan ylläpitämiseksi on kuitenkin hinnalliseen arvoon kohdistuneita toimenpiteitä täytynyt pitää jatkuvasti käynnissä.

1. Muutos kalavesialkiossa,
2. jonka vaikutus kohdistuu määrällisen arvon kautta hinnalliseen arvoon, tämän kohottamiseksi.
3. Nuottakunnan toimenpiteet hinnallisen arvon kohottamiseksi.
4. Nuottakuntien toimesta kohotettu hinnallinen arvo kohdistuu kalanvälitysalkioon.
5. Nuottakunta-alkion ja kalanvälitysalkion suhde ei tästä huolimatta järky kuin vähäisiltä osin (eräät nuottakunnat alkavat itse välittää kalojaan).
6. Kannattavuuden ja nuottaussysteemin keskinäinen suhde vakiintuu.
7. Nuottakunta-alkion ja kalavesialkion keskinäinen suhde vakiintuu (nuottakuntien väheneminen loppuu).
- 1a. Nuottakunta-alkion ja kalanvälitysalkion suhde järkkyy, kun kalanvälittäjät eivät suostu maksamaan määrättyä hintaa.
- 2a. Tästä seurauksena nuottakunta-alkion ja kalavesialkion suhde järkkyy, kun nuottakunnat tekevät vetolakon,
- 3a. jonka vaikutuksesta kalanvälittäjät suostuvat jälleen määrättyyn hintaan ja vakaat suhteet palautuvat.

Nuottakuntien väheneminen pysähtyi vetokaudella 1974–75. Harmoninen tila oli tällöin saavutettu. Hinnallisen arvon pakonomaisella kohottamisella oli saatu taloudellinen arvo kohoamaan niin paljon, että se kompensoi menetyksen, jonka ei-taloudellisen arvon väheneminen oli aiheuttanut kannattavuudelle.

Mutta minkä kustannuksella koko muutosprosessi oli tapahtunut? Runsaassa kymmenessä vuodessa Puruveden talvinuottauksesta oli tullut yhtenäinen. Perinteinen talvinuotto oli muuttunut »nykyaikaiseksi»: Alueelliset ominaispiirteet olivat hävinneet – vain kalavesien käyttömuodot säilyttivät erikoispiirteitään yksityiskalavesien koskemattomuuden vuoksi –, ja elinkeinon luonne oli tullut analogiseksi teollisten elinkeinojen kanssa. Työtä oli alettu arvostaa lähes yksinomaan rahallisen tuottavuuden mukaan. Kalastajat olivat yhdistyneet, joskin epävirallisesti, ammattiasioita ajavan liiton tapaisesti. Nuottaustyö oli määräämääikaistunut ja sisällöltään yksipuolistunut teollisen työn mallin mukaan käsityön ominaispiirteiden vastaavasti vähentyessä. Työn rationalisoimiseksi oli alettu omaksua teknillisiä uudistuksia. Entinen molemminpuolinen kauppasuhde kalastajien ja nuottakunnan välillä oli pelkistynyt yksipuoliseksi. Jne.⁶³

Mutta koska elinkeino ei ollut versonut teollisesta yhteiskunnasta, oli se muutoksien myötä tullut herkäksi häiriöille. Se ei ollut kypsä ottamaan vastaan teollisen yhteiskunnan mukanaan tuomia rasitteita. Nykyaikaistuessaan talvinuotto on jatkuvasti joutunut kamppailemaan jatkuvuudestaan. Kun nuottakunnan »kylästäysmuoto», 4x1/4-osuusmuoto, yhteisomistus ja osakkaiden osallistuminen työhön, on saavutettu, ei paljoa ole tehtävissä, jos ulkomaailma kohdistaa elinkeinoon iskuja. Tuhoisa ketjureaktio saattoi olla seuraavanlainen: Metsätöiden siirtyminen ammattiryhmille ja peltojen paketointi pakottivat nuottamiehen rakennustöihin. Kun rakennustyöt jatkuivat yli talven, ei nuottamies voinut mennä nuotalle – eipä hänen rahallisesti paljon kannattanutkaan. Nuottamiehen tilalle ei saatu päiväläistä, koska muualla ansaitsi paremmin tai vapaa työvoima tyytyi työttömyysavustukseen, jota paljon enempää ei nuotalla olostu voitu maksaa. Nuottatyö ei taas kuulunut työttömyystöiden joukkoon. Myöskään nuottamiehen pojat eivät olleet kiinnostuneet kylmästä, raskaasta ja vähän tuottavasta nuotanvedosta. Nuottakunnan oli siis kokonaisuudessaan lopetettava.

18. PURUVEDEN TALVINUOTTAKALASTUKSEN KEHITYSTÄ KOSKEVIA VERTAILUJA JA YLEISTYKSIÄ

Kun Puruveden talvinuottauksessa tapahtunut kehitys on tullut selvitetynksi eri tekijöineen, on ensinnäkin mahdollista tarkastella sitä rinnan sen kehityksen, jota on tapahtunut muualla, toisentyypisissä kalastusmuodoissa. Koska kalastuksen viimeaikaista kehitystä koskevaa tutkimusta on Suomessa varsin niukasti suoritettu, suo parhaimman mahdollisuuden tarkastelulle se kehitys, joka on tapahtunut skandinaavisessa merikalastuksessa ja jota ennen kaikkea aikaisemmin mainittu Löfgrenin tutkimus on käsitellyt. Toiseksi on mahdollista käsitellä sitä, kuinka talvinuottauskulttuurin kehitys verrattain perifeerisellä mikroalueella soveltuu erääseen yhteiskunnan yleistä taloudellista kasvua koskevaan teoriaan, ja kolmanneksi, kuinka kalastuksen kehitys suhteutuu siihen läheisesti liittyvän maatalouden kehitykseen.

Löfgren on varsin painokkaasti osoittanut, että kehitys ruotsalaisessa merikalastuksessa on kytkeytynyt kalastajatalouksien talousjärjestelmän muutokseen; saman suuntaisesti kuin on tapahtunut Puruveden talvinuottauksessa. Ruotsissa kalastajatalouksien siirtyminen varsin puhtaaseen rahatalouteen on tapahtunut kuitenkin paljon aikaisemmin, 1940-luvulta lähtien troolauksen yleistymisen myötä. Aikajakso 1880–1940 oli ylimenokautta omavaraistaloudesta rahatalouteen, jonka jälkeen siis perinteinen taloudellinen järjestelmä muuttui uudentyypiseksi, teollis-urbaanisen yhteisön järjestelmää vastaavaksi.⁶⁴ Puruveden talvinuottauksen yli 20 vuoden jälkeenjääneisyyteen on löydetävissä useita selityksiä. Ensinnäkin puruveläinen kalastus ominaispiirteittänsä ja jo maantieteellisen asemansa puolesta on ollut varsin toisenlaisessa, perifeerisessä asemassa kuin esim. Ruotsin länsirannikon kalastus. Myös sota-aika jälkiseuraamuksineen aiheutti varmasti katkoksen suomalaisen kalastuksen kehityksessä ja hidastutti sitä. On otettava huomioon lisäksi, että ajankohtien määrityksen eroavuuteen vaikuttavat myös tutkimusmetodiset erot, joita Löfgrenillä ja tämän tutkimuksen kirjoittajalla on ollut. Kiintoisaa on, että eräs oleellisin ilmiöitä kalastuskulttuurin rahataloudellistumisessa, nimittäin nuorien poikien palkkauksen muuttuminen, on molemmille alueille yhteinen. Ruotsissa kalastuksesta kiinnostuneen palkkatyövoiman vähentyessä oli nuorille pojille alettava maksaa aikaisemman vähäisen »oppipoikapalkan» sijasta samansuuruista palkkaa, kuin mitä vanhemmat kalastajat saivat.⁶⁵ Puruvedellähän talon nuottaosuuden vedosta oli pojille myös alettu maksaa yhtäläistä palkkaa, mitä päiväläiset saivat.

Vaikka rahataloudellistumisen ajankohdat eroavat huomattavasti toisistaan, on mielenkiintoista tarkastella sitä, kuinka muutos kalastajien talouksissa on liittynyt ruotsalaisten kalastusyhtiöiden muodonmuutoksiin ja onko ruotsalaisesta kehityksestä ammennettavissa oppia talvinuottausyhtiöiden kehityssuunnalle kamppailtaessa jatkuvuusmahdollisuuksista teollistuvan yhteiskunnan elinkeinojen kanssa.

Ruotsissa kalastuskulttuurin yhä enemmän rahataloudellistuttua sai pääoman hoito entistä keskeisemmän aseman kalastusyhtiöissä ja mm. romutti perinnäisiä yhtiömuotoja. 1960-luvun alkupuolella sillinpyynnin tultua erittäin kannattavaksi vanhat yhtiömuodot hajosivat eräillä seuduilla ja perustettiin lukuisasti uusia, 2 osakkaan yhtiöitä, joissa sukulaisuus tai muu vastaava

sosiaalinen yhteys ei ollut merkitseväenä tekijänä. Kun vuosikymmenen lopulla kalastus joutui laskusuhdanteen pyörteisiin, ei kyseisten alueitten yhtiöillä ollut lainkaan samanlaista elinvoimaa ja jatkuvuutta, yritettäessä pysyä vertaisina teollisen yhteiskunnan tarjoamien elinkeinojen kanssa, kuin sellaisten alueitten yhtiöillä, joissa suku- ja perhepohjainen yhtiömuoto oli säilytetty.⁶⁶ Puruvedellä oli myös todettavissa pääomanhoidon merkityksen lisääntyminen nuottayhtiöissä. Yhtiöt muodostuivat yhä enemmän sellaiseen muotoon, jossa jokainen neljästä työhön osallistuvasta nuottamiehestä omisti osan yhteisestä pyydysvälinepääomasta. Samanlainen kehitys oli tapahtunut myös Rymättylän talvi- nuottakalastuksessa 1950-luvun loppupuolelta lähtien.⁶⁷ Tähän muodonmuutokseen liittyi kuitenkin osakkuuden perheperusteisuuden romuttuminen, mikä ilmeni nuottamiesten tuottoautomaatiikan tyrehtymisenä. Osuuden vedon hoito jäi yksin talon isännälle poikien kaikottua muihin töihin, joten isännän joutuessa lopettamaan oli nuottaosa myytävä vieraille tai huonoimmassa tapauksessa oli koko nuottakunnan lopetettava. Myös nuottayhtiön perinteinen naapuripohjaisuus väheni työvoimatilanteen huonontuessa. Naapuriosakkaiden lopettaessa jouduttiin uusia osakkaita hankkimaan pitkienkin matkojen takaa. Osuudesta luopuminen kuin myös uuden osakkaan hankinta tapahtui yhteisomistuksen aikana periaatteessa mutkattomasti, koska osuuden omistusta ei laskettu enää konkreettisenä verkko-omistuksena vaan rahana. Vaikka vetokaudelle 1974–75 tultaessa nuottakuntien määrän väheneminen loppui, on tulevaisuudessa odotettavissa uusi kriisi, jollei osakkuuden perheperusteisuutta ja tätä kautta myös yhtiön naapuriperusteisuutta saada korjatuksi.

Puruvedellä oli havaittavissa myös koko nuottakalastajaryhmää, joka koostui alueittain sosiaalisesti eri tavalla toimivista nuottakunnista, integroiva ilmiö: Taloudellisen tilanteensa kohentamiseksi olivat kalastajat sopineet yhtäläisistä säännöistä, joista merkittävimmät olivat kalamäärän tasaaminen koko vetokaudelle sekä kalanhinnan korottaminen ja vakiinnuttaminen minimihinnoittelulla. Vastaavanlaisen ilmiön on todettu tapahtuneen jo 1920-luvulla Hudiksvalissa Ruotsissa.⁶⁸ Toimenpide oli kohdistunut kalanvälitykseen ja kalakauppaan, joiden asema ja organisaatio on kalastajatalouksia koskevissa tutkimuksissa ollut varsin keskeisellä sijalla Skandinaviassa.⁶⁹

Kalastuksen kehittymiselle ammattimaiseksi on edellytyksenä ollut Löfgrenin mukaan se, että saaliin jakelualue on laajentunut lähiseuduilta kaukaisemille alueille, jolloin kalastajilla ei enää ole ollut mahdollisuutta itse kaupata saaliitaan kuluttajille ja tämä tehtävä siirtyi erillisille kalanvälittäjille. Puruveden nuottauksen ammattimaisuudelle on kyseinen kulutusalueen laajentuminen ja kalakaupan siirtyminen välittäjien käsiin ollut myös yhtenä tärkeänä edellytyksenä.

Skandinaviassa kalanvälittäjän toiminta ei ole rajoittunut yksipuoliseen kalanostoon, vaan kauppias on vastavuoroisesti tarjonnut kalastajille kulutus- ja kalastustarvikkeita. Kauppatoiminnallaan hän kykeni luomaan luottosuhteen kalastajiin, toimi siis lainanantajana ja rahoittajana, minkä avulla hankki itselleen kiinteän kalanostoverkoston. Myös Puruvedellä on esiintynyt viime sotiin saakka ja paikoin vielä 50-luvullakin kyseistä »bilateraalista» kauppaa. Tämä oli mahdollista, kun paikallisista välittäjistä useat olivat kauppiaita, mutta myös ulkopaikkakuntalaiset kuljettivat kalastajille kauppatarvikkeita. Paikallisten ja ulkopaikkakuntalaisten toiminnassa oli kuitenkin oleellinen ero ja se oli edellä ilmennyt paikallisen kauppiaan luotonantomahdollisuus, josta varmastikin Kerimäen monopoliluonteinen välitys (so. kiinteä ostoverkosto) ennen kaikkea sotien jälkeen sai tukea.

Puruveden alueen kalanvälityksestä puuttuu kuitenkin eräitä vertailualueelle ominaisia piirteitä. Tällainen on muun muassa se, että kalakauppias ei Puruvedellä ole kyennyt saamaan itselleen edullista neuvotteluasemaa kalakauppojen suhteen kylässä olevien maa-, vesi- ja rakennusomistuksien avulla. Samoin kalanvälittäjällä ei ole ollut myöskään ehdotonta avainasemaa seudun taloudellisessa elämässä, koska välittäjien kesken vallitsi jatkuva kilpailu. Mahdollisesti tästä oli seurauksena edelleen, että Puruvedellä ei ole erityisemmin ollut havaittavissa kalakauppiaan roolin moninaistumista paikallispoliittiseksi johtajaksi ja yksinomaiseksi lenkiksi ulkomaailmaan.

Skandinavian alueella on ollut tavallista, että kalastajien sidonnaisuus yksittäisiin välittäjiin on heikentynyt nykyaikaan tultaessa ja kalastajat ovat muodostaneet yhteistoiminnallaan saaliiden käsittely- ja markkinointiyrityksiä. Puruvedellä on kehitys johtanut siihen, että paikallisten välittäjien asema on merkittävästi vähentynyt, kun taas ulkopaikkakuntalaisten merkitys on lisääntynyt ja vahvistunut aikaisemmastaan. Kalanvälityksen bilateraaliset piirteet ovat näin hävinneet ja sen myötä siihen liittynyt luottotoiminta. Mutta myös Puruveden kalastajien keskuudessa on alkanut ilmetä vertailualueelle analogisia pyrkimyksiä välittäjäsystemin murtamiseen ja markkinoinnin aloittamiseen yhteistoiminnalla. Johtaako kehitys tähän, koituuko se kalastajien hyödyksi – Löfgrenin mukaan ei välttämättä kaikilta osiltaan aina – ja sinetöikö se lopullisesti kalastuksen teolliseksi tuotannoksi, ratkeaa tulevaisuudessa.

Puruveden ammattimaisen talvinuottakalastuksen kehityksellä voidaan todentaa koko suomalaisen kansankulttuurin kehittymisvaiheita. Merkittäviä kohtia kehitysasteikolla ovat juuri ne ajankohdat, jolloin rahatalous on astunut nuottamiesten talouksiin ja tehostunut niissä. Ammattimaisen talvinuottauksen synty osoitti ensinnäkin sen, että nuottamiesten maatilatalouden ja ulkomaailman, yhteiskunnan, kontaktointi oli rahataloudellistunut. Perinteisestä kulttuurista irrottautumisen ensimmäinen vaihe oli alkanut. Toinen vaihe ajoittui talvinuottauksen muuttumisen kliimaksiin, 1960-luvun loppuvuosiin, jolloin rahatalous pääsi lopullisesti tunkeutumaan maatilatalouksien sisälle ja uudet, teolliseen yhteiskuntaan liittyvät arvot olivat vallanneet sukupolven, joka astui työelämäänsä kyseisenä aikana. Kypsyminen rahatalouteen oli kestänyt näin ollen kuutisen kymmentä vuotta. Kypsymisen myötä nykyaikaistuneessa talvinuottauksessa olivat perinnäiset muodot hävinneet, kulttuuri oli köyhtynyt, ja samalla olivat häviämässä eräät viimeisimmistä merkeistä vanhan perinnerajan olemassa olosta. Puruveden talvinuottauksen yhteydessä ei enää paljolti voida puhua Savon puolesta ja Karjalan puolesta – on vain Puruvesi.

Edellä olevalle noin 60 vuoden aikavälille (sama aikaväli ilmeni kiintoisasti myös kalastajatalouksien kehityksessä Ruotsissa) on löydettävissä analogia W. W. Rostowin yhteiskunnan taloudellista kasvua koskevasta teoriasta. Rostowin mukaan taloudellisesta kasvusta voidaan erottaa viisi vaihetta: traditionaalinen yhteiskuntamuoto, joka on rajoittuneen tuottavuuden takia maatalousvaltainen; vaihe, jossa irtaantumisen ja kasvun edellytyksiä luodaan; irtaantumisvaihe, joka mm. edellyttää poliittisia ja yhteiskunnallisia rakennemuutoksia sekä yhteiskunnallisten arvojen muuttumista; kypsytysvaihe ja laaja joukkokulutuksen kausi. Irtautumisvaihetta, joka puruveläisen talvinuottauksen mukaan ajoittui 1910-luvulle, seuraa jatkuva, joskin voimaltaan vaihteleva edistymisen jakso, joka kestää yleensä 60 vuotta, minkä jälkeen tapahtuu kypsyminen joukkokulutukseen,⁷⁰ ja tämä on yhteneväinen 1960-luvun lopulla tapahtuneeseen talvinuottauksen voimakkaaseen muuttumiseen, ts. lähenemiseen teollisiin elinkeinoihin. Laajalle joukkokulutuskaudelle on tyypillis-

tä, että kulutuksen laajentaminen käsittää muutakin kuin perustarpeiden – ravinnon, asunnon ja vaatetuksen – kulutuksen,⁷¹ ja kun kulutusta pidetään yleensä elintason mittarina,⁷² selittyy tältäkin osin talvinuottauksen taloudellisen arvon saama yhä suurempi merkitys kannattavuudessa.

Kuinka sitten Puruveden talvinuottauksessa tapahtuneet muutokset suhteutuvat siihen kehitykseen, joka on tapahtunut suomalaisessa maataloudessa? Kysymys on oleellinen, näyttelihän maatalous kalastajien elinkeinokokonaisuudessa varsin merkittävää osaa. Ajallisesti talvinuottauksen 1960-luvun muutokset ja eräänlainen kriisi yhtyvät maatalouden kriisiin, joka puhkesi 60-luvun loppupuolella ja jonka selvin ilmentymä oli, että maatilojen verkkainen lisääntyminen muuttui tuolloin voimalliseksi vähenemiseksi. Maatalouden kannattavuus (taloudellinen) oli heikentynyt suuresti 1960-luvulla varsinkin alle 10 ha:n tiloilla, mikä oli näkyvin tekijä kriisiin.⁷³

Ongelmaa on tarkasteltu useista näkökulmista. Ratkaisua on etsitty mm. tuotantovoimien kehityksestä, jonka merkittävin tekijä on ollut maatalouden voimakas teknillistyminen. Tällainen käsittely on kuitenkin herättänyt sellaisia kysymyksiä kuin esimerkiksi, minkä vuoksi voimakasta teknillistä kehitystä on tapahtunut, jos se on tehnyt työttömäksi osan tilojen väestöstä ja aiheuttanut jopa tilan vararikon. Toisissa selityksissä on kiinnitetty huomio taloudellisista lainalaisuuksista irrallisiin poliittisiin toimenpiteisiin. Tällaisia ovat olleet mm. lainoituksen ohjaaminen, maatalousverotuksen uudistaminen, raivauspalkkioiden jaon lopettaminen ja tiedotusvälineistön harjoittama asenteiden muokkaus pienviljelijäväestön asemaa heikentävästi. Näilläkään selityksillä ei ole voitu kriisin syitä tyhjentävästi selvittää. Joka tapauksessa oleellista on ollut maatalouden ja teollisuuden suhteiden kehitys ja se prosessi, joka ilmenee maatalouden ja teollisuuden integroitumisena yhä kiinteämmäksi »maatalousteolliseksi kompleksiksi».⁷⁴

Koska kriisitilaan joutuminen suomalaisessa maataloudessa ja Puruveden talvinuottauksessa on samanaikaista eikä talvinuottauksen harjoittaminen ole välittömässä riippuvuussuhteessa maatalouteen, ei jälkimmäisen kehityksellä ole ollut välitöntä vaikutusta talvinuottauksen tilaan, vaan se on ollut paralleelin kehityksen tulosta, mikä ilmenee myös edellisistä kappaleista. Toisaalta taas kehitys maataloudessa on tietysti lisännyt painetta kalastukseen (ja päin vastoin) sellaisten kalastajien talouksissa, joiden elinkeinokokonaisuus on koostunut kummastakin osasta.

Kun molempien elinkeinojen harjoittajille on ollut luonteenomaista »elämissen muoto»,⁷⁵ jonka mukaan on pyritty ensisijaisesti toimeentulon ylläpitämiseen, voidaan ajatella, että maatalouden kriisiä valaisisi omalta osaltaan se kulttuurimuutokseen liittyvä kannattavuuden arvojen perinteisen tasapainon järkkyminen (johon muuten osittain liittyvät edellä esitetyt poliittiset tekijät), joka on ollut eräs ongelman avain talvinuottauksen muutosprosessin hahmotamisessa.

VIITTEET E

- ¹ Ks. kannattavuudesta yleensä Leppo 1971, s. 41, 90 ja Taloustiedon sanasto 1974, s. 38; ks. maatalouden kannattavuuden laskemisesta Granberg 1976, s. 208
- ² Cook 1973, s. 796 ja Dalton 1971, acknowledgments
- ³ Cook 1973, s. 796 ja Sahlins 1960, s. 391; ks. myös Firth 1972, s. 469–470
- ⁴ Dalton 1961, s. 20 ja Dalton 1971, s. 27–28; ks. myös Firth 1971, s. 122, 139
- ⁵ Nash 1966, s. 1–2; Firth 1970, s. 22–23
- ⁶ Firth 1970, s. 22–23
- ⁷ Barth 1963, s. 5; Firth 1970 s. 23
- ⁸ Vrt. Dalton 1971, s. 95
- ⁹ Halme-Artimo 1949, s. 19
- ¹⁰ Ks. Hustich 1973, s. 18, 25
- ¹¹ Ks. Kotitaloustiedustelu 1972, s. 130–143
- ¹² Honkanen – Komonen – Vainio-Mattila 1973, s. 20, 22
- ¹³ Tuisku 1975, s. 11–12; Saloheimo 1973, s. 254–256
- ¹⁴ Ahlman 1967, s. 142; Ahlman 1976, s. 18
- ¹⁵ Ks. Taloustiedon sanasto 1974, s. 9
- ¹⁶ Kansallis-Osake-Pankin kuukausikatsaus 4, 1974, Indeksisarjat
- ¹⁷ Ks. Klapuri – Vääntinen 1974, s. 12. Vääntisen tiedonannon mukaan laskentaperusteena käytetään tukkuhintaindeksiä.
- ¹⁸ Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 75–76
- ¹⁹ Ks. Lappalainen 1970, s. 229
- ²⁰ Puruvesi, 9.6.1977, s. 12
- ²¹ Kansallis-Osake-Pankin Taloudellinen katsaus n:o 3, 1974, s. 17
- ²² Moottorikelkkatoimikunnan mietintö 1972, s. 51–52
- ²³ Vrt. Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 73
- ²⁴ Työntekijäin eläkelaki 8.7.1961/395, § 1; Työntekijäin eläkelain muuttamisesta. Laki. 30.12.1965/707, § 1; Työntekijäin eläkelain muuttamisesta. Laki. 18.6.1971/500, § 1
- ²⁵ Työllisyyslaki 23.12.1971/946, 3 luku, § 17; 2 luku, § 9
- ²⁶ Vrt. Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 84
- ²⁷ Veroasetus 30.12.1959/530, 5 Luku, § 28; ks. myös Korhonen 1969, s. 12
- ²⁸ Vrt. Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976, s. 121
- ²⁹ Kirjanpitolaki 10.8.1973/655, § 1; ks. myös Korhonen 1975, s. 10–11
- ³⁰ Aihepiiriä käsittelee esim. Virtanen L. 1976, s. 250–266
- ³¹ Vrt. esim. Virtanen 1949, s. 26–41
- ³² Pöytäkirja, Puruveden kalastuskuntien yhteinen kokous 28.11.1960, § 2
- ³³ Puruvesi 17.10.1974, s. 10
- ³⁴ Ks. Ahlman 1976, s. 100
- ³⁵ Vrt. Kallio 1971, s. 102, 106; Virtanen 1950, s. 119
- ³⁶ Kesälahden kylän kalastuskunnan säännöt 26.9.1914
- ³⁷ Pöytäkirja, Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokous 3.11.1928, § 3
- ³⁸ Pöytäkirja, Punkaharjun, Kerimäen ja Kesälahden kuntien yhteinen edustajain kokous, 7.1.1929, § 6, 7, 9, 10, 12, 13
- ³⁹ Pöytäkirja, Kerimäen, Kesälahden ja Punkaharjun kuntien edustajain kokous 7.1.1949, § 5, 6, 9, 12, 13, 14
- ⁴⁰ Pöytäkirja, Kesälahden, Punkaharjun ja Kerimäen kuntien edustajain kokous 19.6.1957, § 7
- ⁴¹ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta 21.10.1961, § 10; Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 17.10.1964, § 36; Pöytäkirja, Kalapäivä, 28.11.1970, § 7; Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 5; Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 4; Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 17.7.1970, § 19
- ⁴² Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 28.2.1959, § 8
- ⁴³ Pöytäkirja, Yleisveden, kalastuskuntien ja vesienomistajien kokous, 9.3.1961
- ⁴⁴ Puruvesi, 15.11.1973, s. 10
- ⁴⁵ Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 5
- ⁴⁶ Pöytäkirja, Kalapäivä, 14.9.1971, § 3
- ⁴⁷ Esim. Puruvesi 15.11.1973, s. 10; 4.12.1975, s. 12
- ⁴⁸ Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 5; 14.9.1971, § 3
- ⁴⁹ Scotte 1973, s. 129
- ⁵⁰ Kalan markkinoimistoimikunnan mietintö 1974, s. 4, 16–17
- ⁵¹ Pöytäkirja, Kalapäivä, 25.11.1969, § 5
- ⁵² Pöytäkirja, Kalapäivä, 28.11.1970, § 7
- ⁵³ Pöytäkirja, Kalapäivä, 14.9.1971, § 3

- ⁵⁴ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 17.11.1972, § 31
- ⁵⁵ Puruvesi, 15.11.1973, s. 10
- ⁵⁶ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 14.4.1972, § 11
- ⁵⁷ Pöytäkirja, Yleisveden hoitokunta, 26.11.1974, § 14
- ⁵⁸ Puruvesi, 23.1.1975, s. 4
- ⁵⁹ Puruvesi, 4.12.1975, s. 12
- ⁶⁰ Puruvesi, 17.11.1977, s. 1
- ⁶¹ Helsingin Sanomat, 26.1.1978, s. 8
- ⁶² Honkanen – Komonen – Vainio-Mattila 1973, s. 30
- ⁶³ Vrt. Sarmela 1974, s. 217–220
- ⁶⁴ Löfgren 1977, s. 91
- ⁶⁵ Löfgren 1977, s. 124
- ⁶⁶ Löfgren 1977, s. 120, 193–203
- ⁶⁷ Anttila 1968, s. 98–99
- ⁶⁸ Scotte 1973, s. 129–130
- ⁶⁹ Ks. Skandinaviaa koskevia osia jäljempänä, Löfgren 1977, s. 184–189
- ⁷⁰ Rostow 1960, s. 4–11, 39, 70–72
- ⁷¹ Rostow 1960, s. 74
- ⁷² Pipping 1953, s. 212
- ⁷³ Granberg 1976, s. 207–208
- ⁷⁴ Granberg 1976, s. 213–214
- ⁷⁵ Ks. Granberg 1976, s. 210

F VETOKAUSI 1972-73 PURUVEDELLÄ

Tämän kappaleen tarkoituksena on koota kokonaiskuvaksi ne tutkimuksissa hajallaan esiintyneet talvinuottauksen yksityiskohdat, jotka ovat sisältyneet siihen synkroniseen materiaaliin, joka on kerätty vetokaudelta 1972-73.

Puruveden jäätyminen vetokaudelle 1972-73 tultaessa oli kuukauden normaalia aikataulua myöhässä. Talvinuotanveto voitiin aloittaa vasta tammi-kuun alussa. Nuottakuntia oli tuolloin kaikkiaan 40. Näistä Kerimäellä toimi enemmistö, 17 nuottakuntaa, Punkaharjulla oli 7 ja Kesälahdella 16 nuottakuntaa. Kun jokaisen nuotan vetoon tarvittiin 4 nuottamiestä, muodostui nuottamiesten lukumääräksi 160.

Nuottaosuuksia oli yhteensä 139. 124 osakasta ynnä 15 osakkaiden ruokakuntiin kuuluvaa jäsentä osallistui ammatin harjoittamiseen. Näin ollen varsinaisena palkkatyövoimana toimi vain 21 nuottamiestä, ts. 13 % koko nuottamiesmäärästä.

Nuottamiesten keski-ikä oli verrattain korkea: 44,3 vuotta, mikä korostuu siinä, että alle 25-vuotiaitten osallistuminen nuottatyöhön oli hyvin vähäistä. Nuorempaa väkeä oli alkanut kiinnostaa enemmän nykyaikaisemmat ammatit, joten kun talvinuottauksen jatkuvuuden perusta, työvoiman automaattinen uusiutuminen, oli näin häiriintynyt, näytti nuottauksen jatkuvuus varsin huolestuttavalta.

Nuottamiehistä runsas kymmenen prosenttia katsoi olevansa pääammatiltaan kalastajia. Enemmistö, kaksi kolmasosaa, oli maanviljelijöitä, pääosaltaan pientilallisia. Talvinuottauksen osuus rahallisena ansiolähteenä oli näin säilynyt merkittävänä, ja lähes puolet haastatelluista nuottamiehistä sai rahallisista ansioistaan yli puolet nuottauksesta.

Muikun talvinuottaukseen käytettäviä apajia oli alettu raivata 1910-luvulla. Vetokaudelle 1972-73 tultaessa oli käytettävien apajien määrä kasvanut huomattavaksi: 364 apajaa. Niiden nautinta ei kuitenkaan jakaantunut tasaisesti nuottakuntien kesken. Huomattavasti eniten oli apajia käytettävissään Kerimäen nuottakunnilla, 183 (174). Punkaharjulaishilla oli toiseksi eniten, 58 (67) ja kesälahtelaisilla niukimmin, 123.

Apajien käyttömuodot poikkesivat eri kuntien alueilla toisistaan, mikä oli ennen kaikkea seurausta kalavesijakojen toteutumistavasta, mutta mihin oman lisänsä oli antanut myös vanhakantainen nuottaus. Kerimäellä oli vedet pirstottu lähes apajien suuruisiin paloihin, joten pääasiallisena käytäntönä oli yksityisapajien nautinta. Joissakin tapauksissa apajia käytti kaksi nuottakuntaa, jolloin vuorot oli joskus määrätty. Poikkeuksellinen oli Kerimäen pohjoisosassa oleva suurehko kalastuskunta, jonka apajia nautti kolme nuottakuntaa yksityisapajiensa lisäksi. Yksityisapajien käyttömuotoa oli sovellettu myös yhteisvesien apajiin, joiden vetoon oli tarkoin määrätty vuorot. Merkittävän osan kerimäkeläisten apajista muodostivat vuokra-apajat, joiden vuosivuokrat saattoivat kohota tuhanteen markkaan ja sen ylikin.

Punkaharjulla oli vesien jako toteutunut vain osittain. Yksi nuottakunta toimi

omilla apajillaan muiden nuottakuntien nauttiessa suuren kalastuskunnan yhteisapajia. Kilpailu apajista ei ollut kuitenkaan vapaata, vaan tietyin säännöin oli apajien käyttöä rajoitettu. Näistä merkittävin oli määräys, että samaa apajaa ei saanut vetää peräkkäisinä päivinä. Yhteisveden apajien käyttöä rajoittivat samat määräykset. Punkaharjulla oli Kerimäen tapaan myös vuokra-apajia. Ensinnäkin suuri kalastuskunta oli vuokrannut apajavesiä, mutta myös eräs nuottakunta oli hankkinut yksityishallintaansa vuokra-apajia.

Kesälahden alueella toimi kolme suurta kalastuskuntaa. Jakokuntien sisäisiä vesiä ei ollut lainkaan jaettu. Kalastuskuntien niin kuin myös yhteisvesien apajilla saivat nuottakunnat kilpailla varsin vapaasti. Nuottakunta sai vetää saman apajan uudelleen, jos vain ennätti vallata sen ennen toisia viemällä nuotan laskimelle.

Punkaharjun ja Kesälahden apajien nautinnassa oli kuitenkin alkanut ilmetä piirteitä, jotka muistuttivat apajien yksityiskäyttöä. Apajia, joihin oli käyttöoikeus myös naapurialueen nuottakunnilla, oli alettu vuorotella. Apajan vedon aloittamisajankohdan määrittämisellä oli vaimennettu kilpailua.

Huolimatta kuntien alueilla olevista erilaisista yhteisöllisistä käytännöistä olivat kaikki Puruveden kalastajat yhdistyneet virallisen katto-organisaation alaisiksi. Sen muodosti kuntien edustajista koostunut Yleisveden hoitokunta, jonka päätöksiä ohjaili vuosittainen kalapäiväkokous, kalastajien yhteinen neuvottelutilaisuus ennen vetokauden alkua. Katto-organisaation tärkeimpiä tehtäviä oli ohjata kalastusta ja sopia kalanmarkkinointiin kohdistuvista toimenpiteistä. Vaikka päätökset koskivat virallisesti yhteisvesiä, noudatettiin niitä »herrasmieksopimuksen» mukaan myös yksityisillä ja kalastuskuntien vesillä.

Itse talvinuotan veto-operaatio tapahtui perinteisen mallin mukaan »käsityönä». Moottorivetoa ei vielä ko. talvena ollut yksikään nuottakunta omaksunut ja konekairakin oli vasta yhdellä nuottakunnalla käytössä. Vetotekniikan puolesta erosivat Kerimäki ja Punkaharju jonkin verran Kesälahdesta, mikä oli osaltaan seurausta erilaisista apajien muodoista. Mm. kun Kerimäellä ja Punkaharjulla tapahtui viimeisen kerran nuottaköysien kierto joko nostimen sivuilla olevilla silmäavannoilla tai itse nostimen laidalla, niin Kesälahdella se tapahtui neljänkymmenen metrin päässä nostinavannosta. (kuvat 114–174)

Nuottausmatkan päivittäinen aikataulu oli muodostunut kaikkialla varsin säännölliseksi. Nuotalle lähdettiin säästä ja valaistuksesta piittaamatta yleensä samaan aikaan, kello 6–7 aikoihin. (Myöhään keväällä päivien pidetessä tosin aikaisemmin.) Työviikkona oli yleinen viiden päivän työviikko.

Kuvasarjasta ilmenee, että nuotta ja nuottausvälineistö olivat materiaailtaan suuresti nykyaikaistuneet. Puruvedellä kaikki nuottakunnat käyttivät nailonnuottaa, joka korkeudeltaan oli 12 metriä, ympärykseltään 240 metriä ja jonka perän pituus vaihteli 25 metristä yli 40 metriin. Perinteisen mallisessa nuotassa suurenivat nuottahavasten silmät rintaverkkojen 10 mm:n koosta tasaisesti sikloille tultaessa aina 40 mm:n suuruisiksi. Perinteisen nuottamallin oheen oli kehitetty tiheämpi nuotta, jota käytti kolmannes nuottakunnista. Tiheässä nuotassa käytännöllisesti katsoen koko nuotan siipi oli silmäsuuruudeltaan korkeintaan 15–20 mm:ä. Vain siklaverkko saattoi olla suurempisilmäinen. Nuotan vetoköysistö, runsaan 200 metrin pituinen puolellaan, oli niin ikään keinokuitua. Perinteisen materiaalinsa oli oikeastaan säilyttänyt vain 40–45 metrin pituinen uittosalko. Se oli valmistettu näreestä vetokauden alussa joko modernisti sirkkelillä tai perinteisesti piilukirveellä. Salkoa oli kahdentyyppistä. Puruveden länsipuolella salko oli malliltaan litteä ja sen suunnan kääntä-

minen apajan polviavannoilla suoritettiin pääpuolista. Itäpuolella läpileikkaukseltaan neliömallinen salko käännettiin keskiosastaan. Avantojen aukaiseminen tapahtui edelleen perinteisesti pääasiassa »puruveden tuuralla». Uittovälineistö, koukku ja hanko, sekä köysien kiertolaite, rataskelkka, olivat enimmäkseen valmistetut köykäisestä ja kestävästä teräspuutkesta. Nostimella oli kalojen paon estäjänä yleisimmin liikkumaton, pohjaan saakka ulottuva nailoninen vastaverkko. Kalojen pelottamisessa käytettiin tarvointa, joka saattoi edelleen olla kokopuinen, mutta useinkin tarpoimen kerkäksi oli alettu kiinnittää kuminen viemäritutti. Puruveden länsipuolella nostimet suojattiin tuulelta tavallisesti suojakankailla, jotka pingoitettiin nostinta ympäröiviin riukuihin, suistimiin.

Kulkuvälineistö oli melkeinpä kokonaan motorisoitunut. Vain kolmella nuottakunnalla oli enää hevoset yksinomaisesti käytössään. 27 nuottakuntaa oli jo hankkinut nuottausmatkojaan varten moottorikelkan, jota käytettiin traktorin kanssa rinnan. Loput nuottakunnat ajoivat apajamatkansa traktorilla, joskin heikkojen jäiden aikana voitiin nuottausmatka suorittaa hevosella, jos sellainen jollakin osakkaalla vielä oli. Nuotan ja nuottausvälineistön valmistus ja huolto olivat merkittävästi siirtyneet nuottamiesten omista käsistä ulkopuolisten hoidettaviksi.

Talvinuotan vetoon tarvittiin neljä miestä. Nuottakunta oli sisäisesti jakaantunut kahtia niin, että kaksi miestä puolellaan työskenteli yhdessä vaihtoen tehtäviä aina uudella apajalla. Puruveden eri alueitten nuottakunnat olivat rakenteeltaan varsin paljon yhtäläistyneet. Tendenssi oli optimaaliseen muotoon, jossa nuotan omisti neljä osakasta yhteisesti saman suuruisin osuuksin ja jokainen osakas osallistui työhön. Alueellisia ominaispiirteitä oli kuitenkin säilynyt. Näistä merkittävimpiä olivat Kerimäen ja Punkaharjun yksityisverkko-omistus ja Kesälahden puoliskoyhteisomistus. Omaleimaisuutta esiintyi myös palkkatyövoiman käytössä. Kerimäellä oli päiväläisnuottamiehen ohella yleinen myös osillavetäjä, joka puuttui muualta. Päiväläisen palkkio yhden apajan vedosta oli noin 30 markkaa, ja samana päivänä vedettävästä kahdesta apajasta maksettiin 50 markkaa. Päiväläisten saaminen oli varsin hankalaa ja osakas saattoi joutua käyttämään useita, lyhyen aikaa työssä olevia palkallisia osuutensa vetoon. Osillavetäjälle, joka tavallaan oli vuokrannut nuottaosuuden koko vetokaudeksi, oli alettu maksaa aikaisemman 50 %:n sijasta jo peräti 70 %:a vedettävän osuuden tuotosta.

Kun nuottakunta oli vetänyt päivän apajan, kuljetti se saaliinsa »pääpaikkana» toimivan talon pihalla oleviin kalanvälittäjän laatikoihin. Kalat olivat siirtyneet ostajan vastuulle. Puruveden talvinuottasaaliitten kalanvälitys oli ulkopaikkakuntalaisten välittäjien käsissä. Kun kalanvälittäjiä toimi kaiken kaikkiaan 15, niin näistä ulkopaikkakuntalaisia oli peräti 9 ja paikallisia vain 6. Neljä nuottakuntaa hoiti itse kalojensa markkinoinnin. Puruveden alueella toimi ainoastaan yksi kalanjalostamo, jonka merkitys kalanostajana oli varsin vähäinen. Puruveden muikut kulkeutuivat välittäjien autoissa lähes kaikkialle Etelä- ja Keski-Suomen asutuskeskuksiin.

Kalanvälitys oli vakiintunutta. Välittäjän ja nuottakunnan keskeinen sopimus kesti koko vetokauden ja kauppasuhte oli jatkunut yleensä jo vuosia. Nuottakunnat jakaantuivat kalanvälittäjien kesken siten, että ulkopaikkakuntalaiset hoitivat 26 nuottakunnan saaliit ja paikalliset 10 nuotan saaliskalat. Enemmistö kalanvälittäjistä (12) osti kalat yhdeltä tai kahdelta nuottakunnalta ja vain yhdellä välittäjällä oli huomattavasti muita enemmän nuottakuntia (10) hallinnassaan.

NUOTTAMIESTEN PYYNTIMATKA JA APAJAN VETO TAPAHTUU SEURAAVASTI.
(Kuvat 114–166 on otettu maaliskuussa 1975 Puruveden Pajuselällä. Kuvat 167–174 on puolestaan otettu joulukuussa 1973 Harvaselällä.)

Kuva 114. Aamuvarhaisella kello 6–7 tienoissa miehet kokoontuvat pääpaikkana toimivan talon pihalle. Aamutervehdykset vaihdetaan ja välittömästi hypätään ajopeleihin, jotka suuntaavat kulkunsa kohti apajapaikkaa. Kulkuvälineinä ovat auto ja moottorikelkka, jonka perään on kiinnitetty reki kalalautikoineen.

Kuva 115. Apajalle saavuttua kaarretaan ajopelit laskimen taakse, jossa nuottausvälineistö on odottamassa miehiä. Miehet tarttuvat heti tuuriinsa.

Kuva 116. Ja alkavat jystää rinta rinnan laskinavannon jäätä rikki. Tarkkaillaan, onko muita nuottakuntia ilmestynyt samalle selälle. Taustalla näkyikin yksi nuottaporukka traktoreineen. Jystettäessä jutustellaan vielä viimeiset kuulumiset.

Kuva 117. Kun laskin on auki, työnnetään uittosalot jään alle. Uittomies lähtee hankoineen ja kokkineen väliavannoille.

Kuva 118. Uittomies alkaa uittaa salkoa kohti polvea. Telikan pölkky syöttää köyttä jään alle sitä mukaa, kun uittomies etenee, ensin uittoköysi ja sitten kiertoköysi.

Kuva 119. Kiertomiehet puhdistavat laskimen, isommat jäälohkareet työnnetään laskimen takapuolelle jään alle ja pienemmät sohjat heitetään lapiolla laskimen eteen.

Kuva 120. Nuotta on ollut yön ajan upotettuna laskimeen, pakkaselta suojassa. Kiertomiehet alkavat vetää nuottapaketteja ylös.

Kuva 121. Toinen uittomiehistä on saanut uitetuksi kiertoköyden jo jään alle, kuten toisen telikan tyhjä pölkky ilmaisee, ja on tullut auttamaan nuotan nostossa.

Kuva 122. Toinen nuottapuoliskopaketti on saatu jään päälle.

Kuva 123. Koko nuotta on nyt jäällä. Siipipakettien väliin laskimeen jää perä. Toinen paketti on jo kaadettu niin, että linko on vapaana.

Kuva 124. Linkoköyden pää solmitaan jään alla olevan kiertoköyden toiseen päähän.

Kuva 125. Ja linko lähtee purkautumaan uittomiesten jälleen edetessä kohti polviavantoja.

Kuva 126. Kun linkoköysi on jään alla, syötetään nuotan sorasin ja sitten siklaverkon pää jään alle.

Kuva 127. Tällä välin uittomies on jo ehtinyt salkoineen polviavannolle ja kääntänyt salon apajan reiden suuntaan.

Kuva 128. Hän vetää löysänä olevan köyden jään päälle niin, että jään alle jää vain laskimen ja polviavannon välinen pituus. Sitten uittomies kietaisee köyden olkapäälleen ja alkaa vetää nuotan siipeä suoraksi. Taustalla näkyvä nuottaporukka on ehtinyt jo kiertovaiheeseen.

Kuva 129. Samalla kiertomiehet potkivat laskimella nuottapuoliskoja jään alle.

Kuva 130. Kun perän potkiminen alkaa, levitetään perä huolellisesti laskimen reunoille, jotta se avautuisi jään alla.

Kuva 131. Perä vetäytyy itsestään jään alle, koska peräpolviavannot, joilla nuotan siiven suoraksi veto tapahtui, sijaitsivat laskimen etupuolella. Kiertomiesten on kuitenkin varmistauduttava siitä, että peräverkot eivät takerru laskimen reunaan.

Kuva 132. Viimein sikossa
olevat korkit häviävät jään
alle.

Kuva 133. Ennen sikon lopullista sukeltamista ovat kiertomiehet jo ehtineet hypätä ajopeleihinsä ja
kiitävät kohti ensimmäisiä kiertoavantoja.

Kuva 134. Uittomies ei ole vielä saanut kiertoköyttä kireäksi ensimmäiselle kiertoavannolle, joka on reiden viides avanto, ja joutuu vetämään löysän köyden jään päälle.

Kuva 135. Kun köysi on kireä, kiertomies tarttuu siihen.

Kuva 136. Ja aloittaa köyden pujotuksen kiertopölkylle.

Kuva 137. Köyttä kiristään.

Kuva 138. Uittomiehen puoleinen köyden osa on vapautettu pölkyltä nostamalla pölkyn toista päätä kannatinhaarukastaan.

Kuva 139. Ja kierto alkaa.

Kuva 140. Köyttä kierretään ensimmäiseen merkkiin, joka on 60 sylen päässä sorasimesta. Merkin kohdalla köyttä kierretään pari kierrosta pölkyn kannatintapin toiselle puolelle, jotta se löystyisi pölkyn päällä. Näin löystynyt köysi nostetaan kiertotapin yli. Pölkyn kannatintappi nostetaan kannatinhaarukastaan ja vapautunut köysi solahtaa avantoon.

Kuva 141. Kiertomies kiinnittää telikan ajopelinsä perään ja hurauttaa seuraavalle kiertoavannolle, jossa köyden lenkki on odottamassa pölkylle joutumista.

Kuva 142. Uittomies etenee kiertomiehen edellä. Kun salko on uitettu avannolle, haetaan kokalla salkoa avannon ympäristöstä.

Kuva 143. Ja vedetään avannon kohdalle.

Kuva 144. Hangolla aletaan sen jälkeen työnnellä salkoa seuraavalle avannolle.

Kuva 145. Kiertomies on edennyt apajan ristiavannolle, josta lähtien aletaan köyttä kiertää enemmän. Apajapaikka on nimittäin mataloitunut jo niin paljon, että nuotan sikla ei nouse koholle, kun kiertoköyden pituus telikasta nuotan siklalle lyhenee. Ristiavannolla saavutetaan toinen merkki, 45 sylvä sorasimestä (kiertoköyden ja linkoköyden yhtymäkohta). Kiertomiehet huutavat toisilleen: »Merkki», jolloin tiedetään nuotan siklojen lähestyvän samalla etäisyydellä nostinta. Uittomies on jo ohi maapolviavannon.

Kuva 146. Polviavannolla uittomies on kietaissut köyden viehkan taakse, jotta avantojen mutkan kohdalla ei köysi karkaisi jään alle saavuttamattomiin. Viehkoilla on merkitty polviavantojen paikat.

Kuva 147. Uittomiehet ovat saapuneet salkoineen nostimen tuntumaan, tarttuvat tuuriinsa ja aloittavat nostimen jystämisen.

Kuva 148. Suuret jäälohka-
reet työnnetään jään alle nos-
timen takapuolelle.

Kuva 149. Kokalla vedetään
salko nostimeen.

Kuva 150. Ja edelleen jäälle.

Kuva 151. Nostin puhdistetaan sohjosta. Kiertomies on ohittanut jo risti- ja polviavannon välisen avannon, jossa kiertoa on suoritettu kolmannelle merkille, 30 syltä sorasimesta. Polviavannolla köydet kierretään neljännelle merkille, 15 syltä sorasimesta.

Kuva 152. Uittoköysi irroitetetaan salon petlistä ja se sekä kiertoköyden jo vapaana oleva osa vedetään jäälle.

Kuva 153. Tuurilla hakataan jäähän urat, joista saadaan liukuesteet nuottaa nostettaessa. Edessä näkyy avattu silmäavanto.

Kuva 154. Kun nostinpaikka on valmis, lasketaan painojen avulla vastaverkko nostinavannon takapuolelle seinämäksi pohjasta pintaan.

Kuva 155. Kiertomies on saapunut viimeiselle väliavannolle, jolla kiertää köyden sorasimeen saakka. Uittomiehet ovat päässeet jo linkojen tekoon.

Kuva 156. Kiertomiehet saapuvat silmäavannoille, joilla kierretään linkoköyden loppuosa ja sorasin aivan nuotan siklaan saakka.

Kuva 157. Lingot ovat kohta valmiit nuotan siklojen lähestyessä nostinta.

Kuva 158. Sorasin laskostetaan lingon päälle, ja viimein ilmestyvät nuotan siklat nostinavannosta.

Kuva 159. Nuotan nosto alkaa. Kiertomiehet lappavat alapaulaa uittomiesten vetäessä yläpaulaa.

Kuva 160. Nuotan nosto on käynnissä.

Kuva 161. Särysverkojen kohdalla aloitetaan tarpominen.

Kuva 162. Sorojen lyönti veteen on raskasta työtä, minkä vuoksi vaihdetaan välillä tarpojaa. Yksi mies hoitelee sillä aikaa molemmat alapaulat. Kuvassa on nuotan nosto edennyt jo rintaverkkoihin saakka.

Kuva 163. Lopulta perän leuat saadaan nostimeen ja perän nosto aloitetaan ripeästi.

Kuva 164. Kunnes muikkuja pullisteleva sikko kellautetaan nostimen reunalle.

Kuva 165. Runsaan neljän tunnin aherruksen tulos, 60 kg muikkua, valahtaa sikosta kuljetuslaattikkoon.

Kuva 166. Apajan veto on päättynyt. Nuottapuoliskot köytetään linkoihin.

Kuva 167. Ja nostetaan lavalle perätysten. Nuotan perä laskostetaan nuottapuoliskopakettien väliin.

Kuva 168. Telikat ja salot kiinnitetään peräkärriin. Neuvotellaan seuraavana päivänä vedettävää apajasta, jonka laskimelle lähdetään viemään nuottaa ja nuottausvälineistöä.

Kuva 169. Kun saavutaan laskimelle, puhdistetaan avannon kohta lumesta ja aletaan jystää avantoa auki.

Kuva 170. Laskimen takapuolelle työnnetään isommat jäälohkareet ja sohjo lapioidaan jäälle, laskimen etupuolelle.

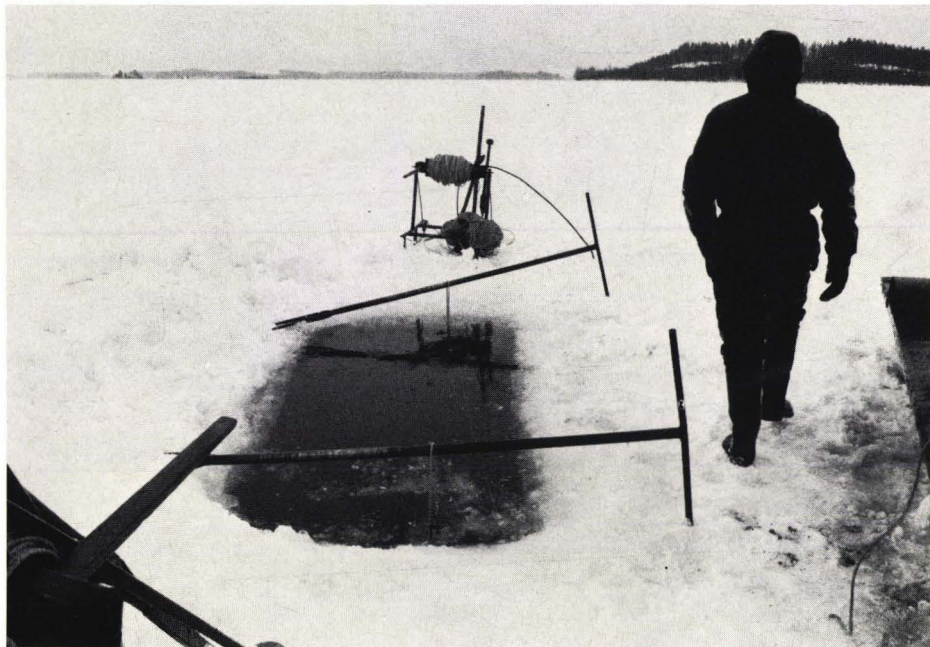
Kuva 171. Puhtaaseen laskimeen vieritetään nuottapuoliskopaketit ja perä.

Kuva 172. Köysien avulla lasketaan nuotta jään alle.

Kuva 173. Köysilenkit, joiden varaan nuotta jää, pujotetaan hankoihin, jotka asetetaan poikittain avannon päälle.

Kuva 174. Ennen kotimatkaa vedetään vielä salot siihen asentoon, josta ne voidaan seuraavana aamuna työntää laskimeen. Nuottakunta palaa noin kello 12–13 lähtöpaikkaansa, talon pihalle, jossa kalat siirretään kalanvälittäjän tuomiin, 20–30 kg:n laatikoihin ja laatikot suojataan pressuilla pakkaselta. Päivän työ on päättynyt. Miehet sopivat seuraavan aamun lähtöajasta ja suuntaavat kulkunsa kohti kotiaan.

Vetokausi 1972–73 oli Puruvedellä muikun kaksivaiheisen kannanvaihtelun ansiosta suuremman, 2-kesäisen muikun aikaa, joten kalojen kysynnästä ei ollut puutetta. Vaikka kalan hinta määräytyi vielä paljon kysynnän ja tarjonnan mukaan, osallistuivat nuottamiehet yhteisrintamana »katto-organisaationsa» avulla hinnan määräämiseen. Itse muikkukilon tuottajahinnalle määrättiin minimihinta, 1,20 markkaa, jonka alle ei kalanhintaa saanut pudottaa. Veto-kauden keskihinnaksi muodostui noin 2 markkaa. Kalamäärän tasaamiseksi koko vetokaudelle oli vetoa säännöstellty ensinnäkin niin, että alkutalvesta saatiin käyttää vain omia ja kalastuskunnan apajia. Yhteisveden apajat avautuivat vasta tammikuun puolessä välissä. Toiseksi, kahta apajaa sai alkaa vetää päivittäin vasta maaliskuun alusta.

Varsinaisen suurkalanvälityksen lisäksi toimi Puruvedellä kyseisenä talvena – syystä että iso muikku meni hyvin kaupaksi – myös konttisaksoja, jotka ostivat nuottakunnilta pienehköjä määriä muikkuja, joita he sitten kiertelivät kauppaamassa lähikylissä.

Puruveden talvinuottauksen vetokausi 1972–73 siirtyi muistoihin huhtikuun puolivälissä, jolloin pyydystettävän muikkukannan rippeet olivat lähteneet liikkeelle selkävesien syvänteistä ja hajaantuneet, minkä myötä niiden saanti tyrehtyi.

LIITTEET

Liite 1.

PURUVEDEN TALVINUOTTAKUNNAT VETOKAUDELLA 1972-73

Kerimäki

- A₁ Hirvolan nuotta
- A₂ Huutomäen nuotta
- A₃ Karjalaisen nuotta
- A₄ Haapaniemen nuotta
- A₅ Mustalahden nuotta
- A₆ Ruokoniemen nuotta
- A₇ Salmelan nuotta
- A₈ Suokon nuotta
- A₉ Kinnusen nuotta
- A₁₀ Hevossalon nuotta
- A₁₁ Turtiaisen nuotta
- A₁₂ Makkosen nuotta
- A₁₃ Sallisen nuotta
- A₁₄ Härkösen nuotta
- A₁₅ Taipaleen nuotta
- A₁₆ Astikaisen nuotta
- A₁₇ Kirkonkylän nuotta

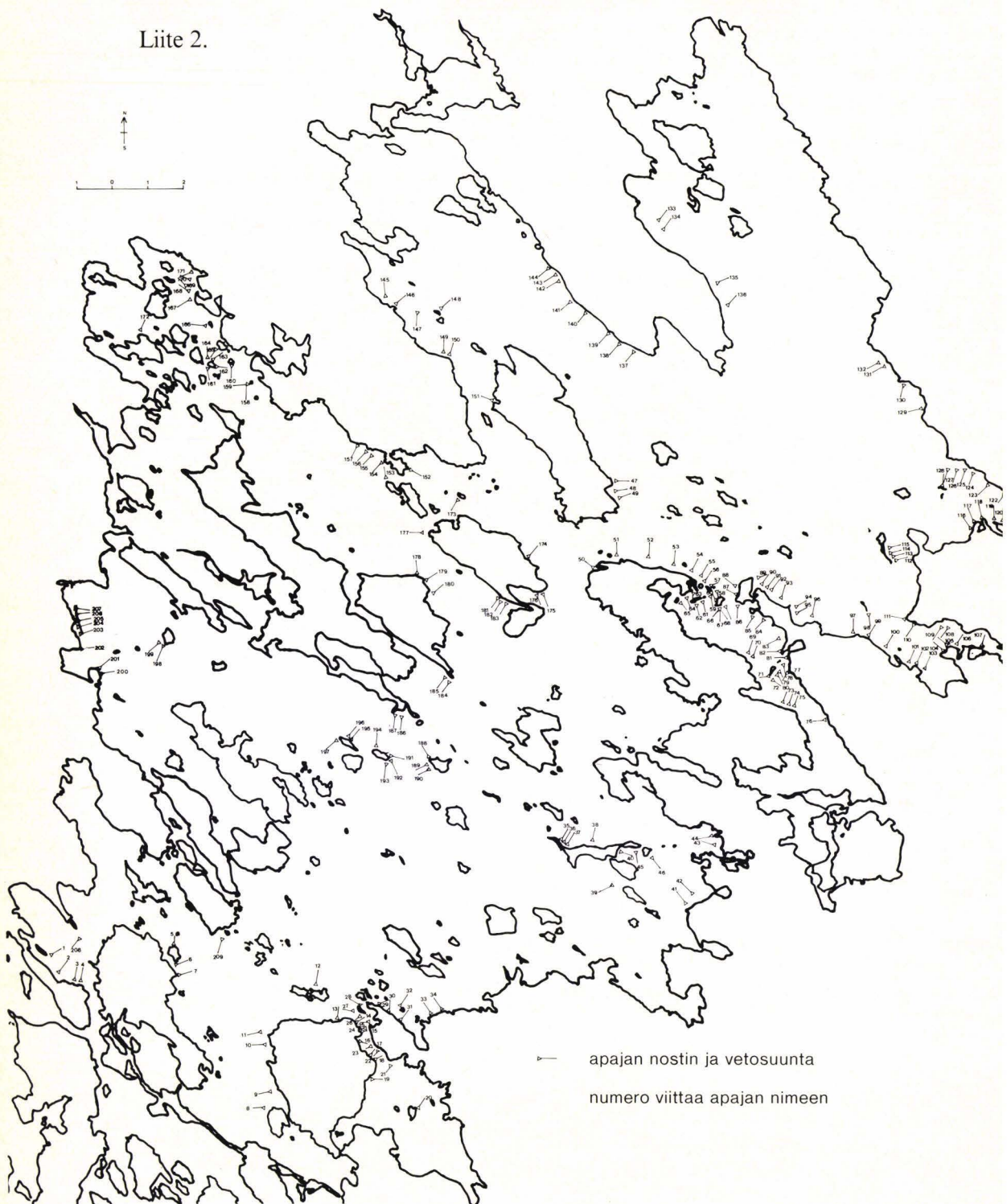
Punkaharju

- B₁ Pahatson nuotta
- B₂ Rauhamäen nuotta
- B₃ Alapihan nuotta
- B₄ Notkon nuotta
- B₅ Paljakan nuotta
- B₆ Putkiniemen nuotta
- B₇ Susiniemen nuotta

Kesälahti

- C₁ Saarekkeen nuotta
- C₂ Jokelan nuotta
- C₃ Pirisen nuotta
- C₄ Hyvärisen nuotta
- C₅ Suutarisen nuotta
- C₆ Rahusen nuotta
- C₇ Pekkalan nuotta
- C₈ Kaksosen nuotta
- C₉ Poroniemen nuotta
- C₁₀ Helysen nuotta
- C₁₁ Lemisen nuotta
- C₁₂ Tervosen nuotta
- C₁₃ Hummovaaran nuotta
- C₁₄ Karvisen nuotta
- C₁₅ Ollilan nuotta
- C₁₆ Ketolaisen nuotta

Liite 2.

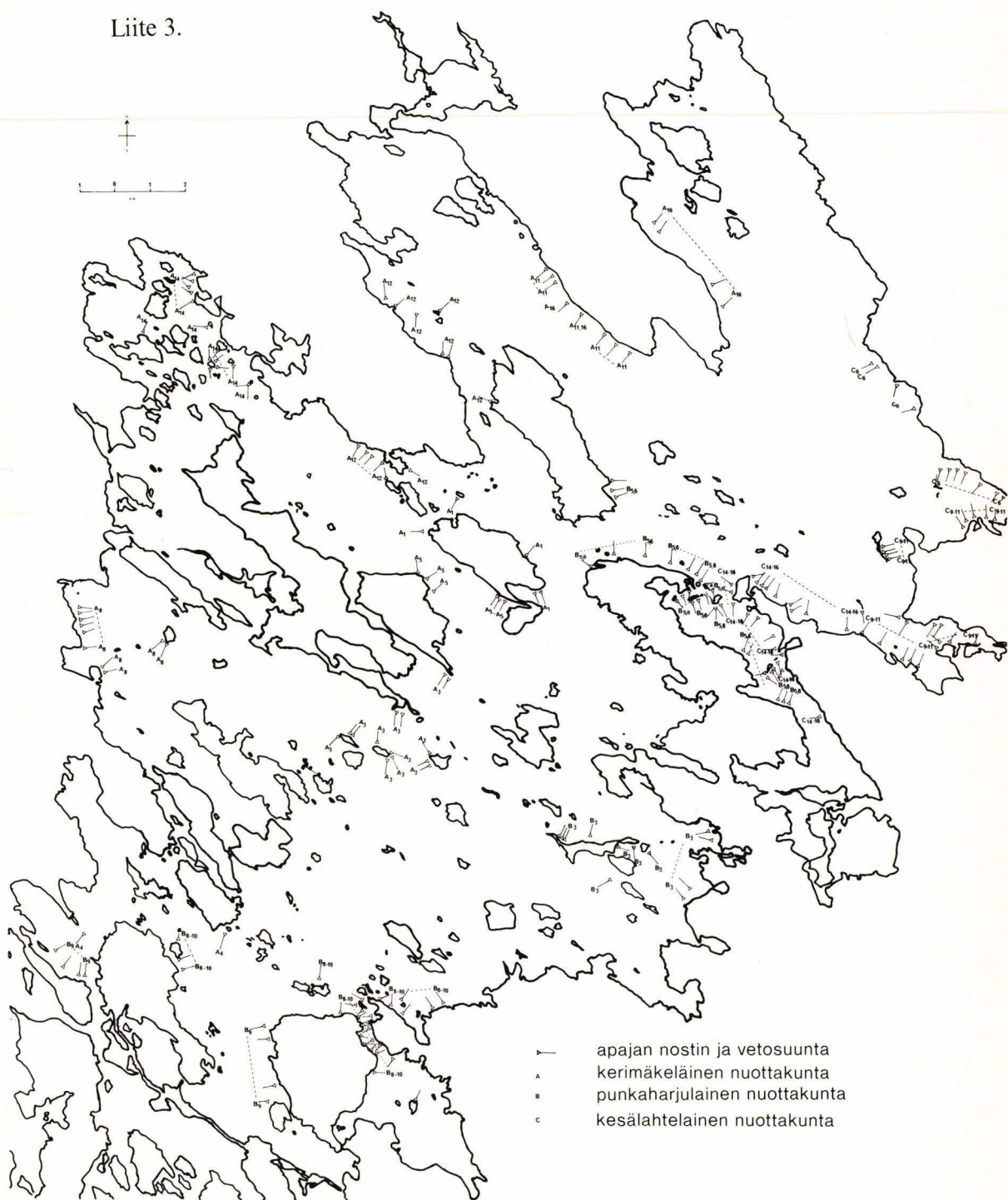
Kartta 19. PURUVEDEN AVOVESINUOTTA-APAJAT VUONNA 1972.

PURUVEDEN AVOVESINUOTTA-APAJAPAIKAT VUONNA 1973
(avoveden aikana vedettävän talviapajan numero on suluissa ennen nimeä)

1. Vanhojen suarten piä	54. Rämänen
2. Kokonselän apaja I	55. Viärä
3. Kokonselän apaja II	56. Pikon emäntä
4. Kokonselän apaja III	57. Kolo
5. Muurainsuuri	58. Antin apaja
6. Kiviniemi I	59. Mykin apaja
7. Kiviniemi II	60. Uluppo
8. Kyhärä	61. Kaitasuaren apaja I
9. (nimetön)	62. Kaitasuaren apaja II
10. (nimetön)	63. Koivuniemen apaja
11. Kummelinpiä	64. Pirttiniemi
12. Haukisuaren taus	65. Ritan apaja
13. Vehmaanlahti	66. Siikasuares apaja I
14. Louhi	67. Siikasuares apaja II
15. (nimetön)	68. Siikasuares apaja III
16. Korplahti	69. Pyvältöniemi
17. Kankaan alunen	70. Pajupehkonniemi
18. (nimetön)	71. Sirnihtasuuri
19. Kiärmeniemi	72. Sirnihtasuaren kasa
20. Raikkaan apaja	73. Itkevän apaja I
21. Kukkokallio	74. Itkevän apaja II
22. Mellon kuarre	75. Itkevän apaja III
23. Savihauta	76. Lepän apaja
24. Häkäniemi	77. Koivuniemen apaja
25. Kivisenlahti	78. Rapasirnihta
26. Pöyvänpiä	79. Sirnihtan salmi
27. (nimetön)	80. Sirnihtan keskus
28. Saunasuuri	81. Törkylä
29. (nimetön)	82. Kaunisniemi
30. Vuoren alus	83. Mustapohja
31. Mellon apaja	84. Haiskaniemi
32. Mellon suuri	85. (79) Saihoniemi
33. Ukkojuuma	86. (77) Ristinniemi
34. Suuri luoto	87. Harmoinen
35. Sammalhauta I	88. (74) Ohtahauta
36. Sammalhauta II	89. Kummelin alus
37. Sammalhauta III	90. (68) Kiven alunen
38. Ruohonuoma	91. (67) Keskimäinen
39. Tissin umpluoto	92. (66) Talvihauta
40. Rassin nurkka	93. Karin korva
41. Kiviniemen apaja	94. (64) Ruoho
42. Pekanniemi	95. Koivulahti
43. Kyyrö	96. Mökin alanen (Pohjahiekka)
44. Katinniemi	97. (103) Papukallio
45. (18) Petrin lahti	98. (105) Tuhkaluuvon korva
46. (19) Mykkisuaren apaja	99. (101) Naurisniemi
47. Rönkön tuonnimmainen kohoapaja	100. (100) Liävän alus
48. Rönkönlahti	101. (97) Kankaan alunen
49. Rönkön tännimäinen kohoapaja	102. (96) Louhiniemen korva
50. Hevonlahen apaja	103. Louhiniemi
51. Ratikan kesäapaja	104. Ansoniemi
52. Hongan maha	105. Ansoniemen talviapaja
53. Käräjän apaja	106. Ansoniemen hauta

107. Välvesi
108. (95) Karjalan ranta
109. (94) Liukkulahti
110. (92) Mosos
111. (90) Poroniemä
112. Harjunpiä
113. Tiiron välillä
114. Saunarannan apaja
115. Särkän kuarre
116. (106) Talviapaja
117. (107) Kotaniemi
118. (108) Kotahauta
119. (109) Kiven alanen
120. Linna
121. Mäen alanen
122. Syvä
123. (143) Paksuniemen apaja
124. (142) Kalliin alanen
125. (141) Välvesi
126. (140) Talviapaja
127. (139) Hiekanpiä
128. Louhisuaren kesäapaja
129. Souhka
130. Melalaks
131. Pyykin alanen
132. (125) Korva
133. (205) Säyneenniemi
134. (204) Huasianniemi
135. (203) Kaunikki
136. (201) Kytö
137. (182) Lehtoniemen piä
138. (183) Laitimmainen
139. Valkama
140. (188) Tyssi
141. (189) Harmaan kiven hauta
142. (190) Iso kivi
143. (191) Emäntä
144. Suurkivi
145. Hamina
146. Nuotsaari
147. Kalliiluoto
148. Jokapäeväsen tausta
149. Muastari
150. (231) Välvesi
151. (232) Saunalahti
152. Louhiniemi
153. Simo
154. Pettäikköniemeke
155. (233) Niätsalmen suu
156. Nuottaluoto
157. Piirniemi
158. (247) Partaheikin Huttusuaren puoleinen nurkka
159. (246) Partaheikin Myhkyrän puoleinen nurkka
160. Sammal
161. Myhkyrän päiväpuoli
162. Vanha hauta
163. Upotin
164. Salmen korva
165. Kokkosuaren pohja
166. Marjosuari
167. Pöyvänpään särkkä
168. Vihasniemi
169. Tupakkaluoto
170. Mäntyniemi
171. Kumpuranta
172. Puavalin hauta
173. Petkeleen apaja
174. Nuuhkamunan kallio
175. Vehkalahti I
176. Vehkalahti II
177. (331) Salmen korva
178. (312) Välkallio
179. (313) Hiekan nokka
180. (315) Kalliin hauta
181. Pienen lahen suu I
182. Pienen lahen suu II
183. Pienen lahen suu III
184. (337) (nimetön)
185. (338) Talvihauta
186. (340) Rahin luuvon matala
187. (339) Ruoko
188. (348) Ievan hauta
189. (349) Ievan apaja I
190. (350) Ievan apaja II
191. (344) Ukko-Puatsi
192. (346) Puatsin päiväpuolen apaja I
193. (347) Puatsin päiväpuolen apaja II
194. (343) Ilta-apaja
195. Puassuaren kallio I
196. Puassuaren kallio II
197. Unnukanlahti
198. (268) Elsa
199. (269) Kanan hauta
200. (270) Lautahauvan korva
201. (271) Lautahauta
202. (275) Ykköslouhi
203. Perävesi
204. Suuren hauvan apaja I
205. Suuren hauvan apaja II
206. Pienen hauvan apaja I
207. Pienen hauvan apaja II
208. (293) Kokon apaja
209. (297) Suarenpiä

Liite 3.

Kartta 20. PURUVEDEN AVOVESINUOTTAKUNTIEN APAJAJAIPAIKAT VUONNA 1972.

LÄHTEET

INFORMANTIT

	asema nuottauksen kannalta	synt. vuosi	asuinkylä tai vast.
<i>Kerimäki</i>			
Arpinen Petter	nuottamies	1927	Hälvä
Astikainen Veli	»	1935	Pihlajaniemi
Herttuainen Aarne	»	1907	Hälvä
Herttuainen Eero	»	1929	Hälvä
Herttuainen Emil	kalanvälittäjä (nuottaosakas)	1902	Hälvä
Herttuainen Heikki	nuottamies	1907	Hälvä
Herttuainen Otto	ent. nuottamies	1900	Hälvä
Herttuainen Pentti	nuottamies	1935	Hälvä
Herttuainen Toivo A.	pitäjänneuvos ent. nuottamies	1913	Hälvä
Herttuainen Väinö	nuottamies	1925	Hälvä
Hirvonen Pekka	»	1926	Vehkasalo
Härkönen Sulo	»	1917	Kumpuranta
Juuti Taito	»	1924	Hälvä
Karjalainen Antti	ent. nuottamies	1897	Hälvä
Karjalainen Armas	nuottamies	1909	Kerimäki kk
Karjalainen Arvi	»	1910	Hälvä
Karjalainen Jaakko	»	1932	Rauvanniemi
Karjalainen Keijo	»	1934	Hälvä
Kinnunen Eino	nuottamies	1919	Mäkrä
Korhonen Kari	kalastuksenvälvoija apulaisverosihteeri	1945	Kerimäki kk
Kosonen Seppo	nuottamies	1937	Haapaniemi
Kosonen Viljo	»	1922	Suokko
Kupiainen Viljo	»	1914	Hevossalo
Laitinen Olavi	»	1917	Ruokoniemi
Makkonen Kosti	»	1931	Rauvanniemi
Melto Viljo	ent. nuottamies	1920	Hälvä
Mohell Aarne	»	1909	Pihlajaniemi
Reijula Onni	verojohtaja	1913	Kerimäki kk
Rinkinen Veikko	nuottamestari ent. nuottamies	1910	Ruokolahti
Silvennoinen Eino	nuottamies	1914	Ruokolahti
Silvennoinen Emil	ent. nuottamies	1901	Rauvanniemi
Suomalainen Teuvo	nuottamies	1926	Hevossalo
Turtiainen Jukka	ent. nuottamies	1900	Pihlajaniemi
Turtiainen Taito	nuottamies	1925	Pihlajaniemi
Uimonen Matti	»	1946	Suokko
Uimonen Viljo	maanviljelijä	1921	Suokko
Venäläinen Petter	ent. nuottamies	1907	Ruokolahti
Venäläinen Toivo	»	1941	Ruokolahti
<i>Punkaharju</i>			
Behm Albin	ent. nuottamies	1906	Vaara
Hänninen Viljo	maanviljelijä	1915	Vaara
Kivensalo Ilmari	nuottamies	1921	Vaara
Kivensalo Veikko	»	1931	Vaara
Laukkanen Antti	»	1903	Vaara
Malinen Pekka	ent. nuottamies	1894	Vaara

Pekonen Kaino	nuottamiehen vmo	1922	Enanniemi
Rauhamäki Sakari	nuottamies	1941	Vaara
Seppänen Oiva	»	1923	Susiniemi
Suomalainen Teuvo	kesänuottamies	1931	Rynkä
Tuomivirta Laura	nuottaosakas	1917	Enanniemi
Tuomivirta Markku	kesänuottamies	1939	Enanniemi
Tynkkynen Aulis	nuottamies	1931	Vaara
Tynkkynen Eero	»	1932	Vaara
Tynkkynen Jouko	»	1946	Vaara
Tynkkynen Matti	ent. nuottamies	1886	Punkasalmi
Tynkkynen Veikko	nuottamies	1912	Vaara

Kesälahti

Haverinen Arvo	ent. nuottamies	1922	Salokylä
Haverinen Tauno	nuottamies	1929	Aittolahti
Helynen Lauri	»	1927	Kereli
Hirvonen Matti	»	1936	Aittolahti
Kaksonen Reino	»	1911	Aittolahti
Kaksonen Viljo	ent. nuottamies	1909	Aittolahti
Karjalainen Alfred	»	1889	Villala
Karjalainen August	»	1899	Rasti
Karvinen Martti	nuottamies	1928	Purujärvi
Ketolainen Arvi	ent. nuottamies	1920	Purujärvi
Ketolainen Heikki	»	1898	Villala
Ketolainen Jaakko	nuottamies	1924	Purujärvi
Kupiainen Martti	kalanvälittäjä	1920	Purujärvi
	ent. nuottamies		
Laukkanen Pekka	ent. nuottamies	1891	Purujärvi
Laukkanen Väinö	nuottamies	1917	Purujärvi
Leminen Terho	»	1947	Kereli
Leminen Väinö	»	1923	Kereli
Litmanen Juho	ent. nuottamies	1897	Rasti
Makkonen Eino	»	1916	Villala
Naukkarinen Veikko	nuottamies	1927	Kereli
Nousiainen Erkki	»	1928	Rasti
Nousiainen Niilo	»	1919	Rasti
Nousiainen Raimo	»	1936	Rasti
Rahunen Reino	»	1926	Poroniemi
Suutarinen Taito	»	1931	Rasti
Tervonen Heikki	»	1924	Mehonmäki
Tervonen Saimi	nuottamiehen vmo	1924	Mehonmäki
Tolvanen Veikko	nuottamies	1926	Villala

Savonlinna

Pulkkinen Veikko	kalatalousneuvoja	..	Savonlinna
	ent. Yleisveden		
	hoitokunnan sihteeri		

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Kalatalouden keskusliiton arkisto (ent. Suomen kalastusyhdistys ry.), Helsinki:
Tilasto Suomen sisävesialueen kalastajista ja pyydyksistä vuonna 1970.

Kerimäen kunnan arkisto, Kerimäki:

Kerimäen kunnan manttaaliin pannun maanomistajain kokouksen pöytäkirjat.
Kerimäen, Punkaharjun ja Kesälahden kuntien edustajain kokousten pöytäkirjat.
Valtioneuvoston määräys Savonlinnan hiippakunnan tuomiokapitulille 9.1.1920

Kesälahden kylän kalastuskunta, Kesälahti:

Kalastuskunnan pöytäkirjat ja säännöt.

Maanmittaushallituksen arkisto, Helsinki:

MHA: Puruveden vesialueen jakokartat ja -pöytäkirjat.

Mikkelin läänin maatalouskeskus, Savonlinna:

Pulkkinen 1965: Pulkkinen, Veikko, Puruveden kalastusoloista, Savonlinna 1965.
Puruveden kalavesijakoja koskevat karttaluonnokset vuonna 1973.
Puruveden Yleisveden hoitokunnan pöytäkirjat.
Puruveden Kalapäivä-kokouksen pöytäkirjat.
Puruveden yleisveden, kalastuskuntien ja vesien omistajien kokousten pöytäkirjat.
Puruveden kalastushoitoyhtymän säännöt.

Museoviraston kansatieteen toimiston käsikirjoitusarkisto, Helsinki:

Virtanen KMA 40: Virtanen, E. A., Virolahden kalastuksesta. KMA 40.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kalatalousosaston arkisto, Helsinki:

Huuskonen 1977: Huuskonen, Seppo, Muikun talvinuottakalastuksesta. Oulun maatalouskeskus. Oulu.
Klapuri – Vänttinen – Talonen 1978: Klapuri, Kalevi J. – Vänttinen, Tapani – Talonen, Maija, Muikun talvinuottaustutkimus. Käsikirjoitus. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. Helsinki.
Nissinen 1969: Nissinen, Toivo, Muikun kannanvaihtelu ja kasvu Puruvedessä vuosina 1960–1969. Kalataloudellisen tutkimustoimiston tiedonantoja n:o 3. Helsinki.
Vesien suojelutoimiston tiedonantoja n:o 8. Helsinki 1964.
Järvikalastuskomitean osamietintö. Helsinki 1953.

Satakunnan museo, Pori:

SatM: valokuva-arkisto.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Etnographica-kok., Helsinki:

Kinnari 1958: Kinnari, Yrjö, Pyhäjärven talvinuottakalastuksesta. E 239: 1–19.
Vaahtoluoto 1950: Vaahtoluoto, J., Jäänuotanveto Laatokalla. 1009–1012.

Vaaran kalastuskunta, Punkaharju:

Kalastuskunnan pöytäkirjat ja säännöt.

Valtionarkisto:

VA: Kalastusentarkastajan kirjekonseptit ja tarkastajalle saapuneet kirjeet 1860–1918. Kalastuksen kirjekonseptit ja kalastushallitukselle saapuneet kirjeet 1919–1923.

PAINETUT LÄHTEET

- AHLBÄCK 1955: Ahlbäck, Ragna, Kökar. Folklivsstudier IV. Borgå.
- AHLGREN 1967: Ahlgren, Simo, Kalastus Näsiärvellä. Suomen kalatalous 31. Helsinki.
- AHLMAN 1967: Ahlman, Erik, Arvojen ja välineiden maailma. Porvoo.
- AHLMAN 1976: Ahlman, Erik, Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä.
- ALHO 1949: Alho, K. O., Suomen uuden aikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860–1914. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. B:11. Helsinki.
- ANDERSIN 1968: Andersin, Hans E., Kyberneetikasta – käyttäytymistieteiden näkökulmasta insinöörin silmin. Ajatus XXX. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki.
- ANDERSSON 1934: Andersson, Sven, Vesijärven kalastuksesta 1700-luvulla. Kotiseutu.
- ANSAS 1950: Ansas, Paavo, Pohjois-Karjalan teollisuuden vaiheita. Teknillistä Pohjois-Karjalaa. Joensuu.
- ANTTILA 1967: Anttila, Veikko, Järvenlaskuyhtiöt Suomessa. Kansatieteellinen arkisto 19. Forssa.
- ANTTILA 1968: Anttila, Veikko, Rymättylän talvinuottakalastus muuttavana elinkeinona 1885–1967. Sananjalka 10. Turku.
- ANTTILA, 1974: Anttila, Veikko, Talonpojasta tuottajaksi. Rauma.
- APO – ENCKELL – KUUSI – TARASTI 1974: Apo, Satu – Enckell, Johanna – Kuusi, Osmo – Tarasti, Eero, Strukturalismia, semiotikkaa, poetiikkaa. Helsinki.
- BARTH 1963: Barth, Fredrik, The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway. Bergen.
- BARTH 1966: Barth, Fredrik, Models of Social Organization. Royal Anthropological Institute Occasional Paper no. 23. Glasgow.
- BERGMAN 1973: Bergman, Gösta, Kalan ja kalavalmisteiden markkinointi, laatu ja laadun valvonta. Suomen kalastuslehti.
- BOHANNAN 1969: Bohannan, Paul, Social Anthropology. London.
- Budkavlen. Åbo. 1931–1953.
- COHEN – NAGEL 1966: Cohen, Morris R. – Nagel, Ernest, An Introduction to Logic and Scientific Method. Whitstable.
- COLLIANDER 1931: Colliander, L., Puruveden talvikalastuksesta. Suomen kalastuslehti.
- COOK 1973: Cook, Scott, Economic Anthropology: Problems in Theory, Method and Analysis. Handbook of Social and Cultural Anthropology. (ed. Honigmann, John J.). Chicago.
- D.N. 1889: Missä Puruveden lohi kutee. Suomen kalastuslehti.
- D.N. 1902: Muutama sana edellisen johdosta. Suomen kalastuslehti.
- DALTON 1961: Dalton, George, Economic Theory and Primitive Society. American Anthropologist 63.
- DALTON 1971: Dalton, George, Economic Anthropology and Development. New York.
- DAUN – LÖFGREN 1971: Daun, Åke – Löfgren, Orvar, Den ekologiska aspekten. Ekologi och kultur. Köbenhavn.
- E.H. 1923: Kalan kuljetus rautateillämme. Suomen kalastuslehti.
- ESKOLA 1973: Eskola, Antti, Sosiologian tutkimusmenetelmät I. Porvoo.
- FIRTH 1970: Firth, Raymond, Themes in Economic Anthropology. Edinburgh.
- FIRTH 1971: Firth, Raymond, Elements of Social Organization. London.
- FIRTH 1972: Firth, Raymond, Methodological Issues in Economic Anthropology. The Journal of the Royal Anthropological Institute no. 3. Glasgow.
- GARDBERG 1949: Gardberg, C. J., Fisket med vinternot i Kimito, Västanfjärd och Hitis. Budkavlen.
- GODELIER 1971: Godelier, Maurice, Ekonomisk antropologi. Stockholm.
- GRANBERG 1976: Granberg, Leo, Maatalouskriisin selittämisestä. Sosiologia 5–6/76. Tampere.
- GROTFELT – HEGERSTRÖM – SERLACHIUS 1885: Grotenfelt, Nils – Hegerström, K. G. – Serlachius, E. A., Mikkelin läänin Savon puoleinen osa. Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseuduilla. Ensimmäinen vihko. Helsinki.
- H. V. 1958: Talvinuotta. Seuraaarilehti I. Helsinki.
- HAGMAN 1914: Hagman, Nils, Kalastusoloista Puruvedellä. Suomen kalastuslehti.
- HAKKARAINEN 1962: Hakkarainen, Eljas, Muikku; Ekologia, merkitys ja tutkimus. Suomen kalastuslehti.
- HALME – ARTIMO 1949: Halme, Erkki – Artimo, Atso, Kalastusta harjoittavan väestön lukumäärä ja levinneisyys Suomessa vuonna 1945. Fennia 71, n:o 4. Helsinki.
- HANNULA 1956: Hannula, U., Entisien lavansaarelaisten talvinuottakalastuksesta. Kotiseutu.

- HEIKKILÄ 1976: Heikkilä, Anton, Orslahden merikalastus. Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- HEIKKINEN 1965: Heikkinen, Maija, Laukaan pitäjän Pyhtäänjärven nuotta. Keski-Suomi VII. Jyväskylä.
- Helsingin Sanomat. Helsinki. 1978.
- HINKKANEN 1932: Hinkkanen, K., Kohonuotan vedosta talvella. Suomen kalastuslehti.
- HONKANEN – KOMONEN – VAINIO-MATTILA 1973: Honkanen, Seppo – Komonen, Aimo – Vainio-Mattila, Ilkka, Suomen maatalous 1960–1980. Pellervoseuran Markkinatutkimuslaitoksen julkaisuja 4. Helsinki.
- HURME 1953: Hurme, Seppo, Yleiskalastusoikeudet. Suomen kalastusyhdistys, n:o 23. Helsinki.
- HUSTICH 1973: Hustich, Ilmari, Den arktiska, subarktiska och boreala regionen – definitioner, folkmängd och framtidsperspektiv. Societas Scientiarum Fennica Årsbok LB n:o 8. Helsingfors.
- HUUSKONEN 1973: Huuskonen, Seppo, Avoperänuotta. Suomen kalastuslehti.
- ILVONEN 1889: Ilvonen, J. H., Maataloudellisista oloista Kuopion läänin Karjalassa. Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseuduilla. Neljäs vihko. Helsinki.
- IMMONEN 1961: Immonen, K. J., Valtion rautatiet 1862–1962. Helsinki.
- ITKONEN 1926: Itkonen, T. I., Suomen kansanomaiset veneet. Suomen museo XXXIII. Helsinki.
- ITKONEN 1948: Itkonen, T. I., Suomen lappalaiset. Porvoo.
- ITKONEN – JOKI 1962: Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J., Etymologinen sanakirja III. Helsinki.
- ITKONEN – JOKI 1969: Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J., Etymologinen sanakirja IV. Helsinki.
- ITKONEN – JOKI – PELTOLA 1975: Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino, Etymologinen sanakirja V. Helsinki.
- JAAKKOLA 1977: Jaakkola, Kaisu, Muuttuva joulukuu. Kansatieteellinen arkisto 28. Kouvola.
- JALKANEN 1893: Jalkanen, J., Pikaista huomiota ansaitseva seikka muikun kalastuksesta Savonlinnan seuduilla. Suomen kalastuslehti.
- JUVA – JUVA 1964: Juva, Einar W. – Juva, Mikko, Suomen kansan historia 4. Keuruu.
- JÄRVI 1900: Järvi, T. H., Eräitä havaintoja Suomen vientivoin kuljetuksesta kotimaassa. Maanviljelyslaitoksen tiedonantoja n:o XXXI. Helsinki.
- JÄRVI 1915: Järvi, T. H., Voiko verkkopyynti tuhota muikkukannan. Suomen kalatalous 3. Helsinki.
- JÄRVI 1931: Järvi, T. H., Suomen merikalastus ja jokipyynti. Porvoo.
- JÄRVI 1942: Järvi, T. H., Die Bestände der kleinen Maränen und ihre Schwankungen. Acta Zoologica Fennica 32. Helsinki.
- JÄRVI 1950: Järvi, T. H., Die Kleinmaränenbestände in ihren Beziehungen zu der Umwelt. Acta Zoologica Fennica 61. Helsinki.
- KAASALAINEN 1937: Kaasalainen, Väinö, Pyhäjärven nuottakalastuksesta. Kaukomieli VIII. Viipuri.
- Kalanmarkkinoimistoimikunnan mietintö 1974:146. Helsinki.
- Kalastuslaki 28.9.1951/503.
- Kalastussääntö 1902: Keisarillisen majesteetin armollinen kalastussääntö 23.10.1902. Suomen Suuriruhtinaan Asetuskokoelma. Osa 19.
- Kalevalaseuran vuosikirja. Helsinki. 1931–1976.
- KALLIO 1971: Kallio, Paavo, Ihminen Lapin ekosysteemin osana. Kalevalaseuran vuosikirja 51. Vaasa.
- KANERVA 1933: Kanerva, R. V., Järvilohen pyynnistä ja kalataloudellisesta merkityksestä. Suomen kalastuslehti.
- Kansallis-Osake-Pankki, Kuukausikatsaus 4. 1974.
- Kansallis-Osake-Pankki, Taloudellinen katsaus n:o 3. 1974.
- KARTTUNEN 1945: Karttunen, K. J., Saimaan vesistön höyrylaivaliikenteen 100-vuotishistoria. Helsinki.
- Kirjanpitolaki 10.8.1973/655
- KLAPURI – VÄNTTINEN 1974: Klapuri, Kalevi J. – Vänttinen, Tapani, Vaelluskalan rysäpyynnin kannattavuudesta Kemijokisuulla vuosina 1935–57. Suomen kalatalous 47. Helsinki.
- Komiteanmietintö n:o 4 1898: Komiteanmietintö n:o 4. Keisarilliselle Majesteetille kalastuskomitealta alamaismasti. Helsinki.
- KORHONEN 1969: Korhonen, Erkki, Kalastajien verotuksesta. Suomen kalastuslehti.
- KORHONEN 1975: Korhonen, Erkki, Kalastajien verotus uudistuu – uudet verolomakkeet – kirjanpitolovelvollisuus. Suomen kalastuslehti.

- KORTESALMI 1975: Kortessalmi, J. Juhani, Kuusamon talonpoikaiselämää. Kuusamon historia II. Helsinki.
- Kotiseutu. Helsinki. 1910–1972.
- Kotitaloustiedustelu 1972: Kotitaloustiedustelu 1966. Tilastollisia tiedonantoja 51. Helsinki.
- KOVERO 1928: Kovero, Martti, Suomen kotimarkkinatieteellisyys. Helsinki.
- KRONELD 1947: Kroneld, Linnéa, Fisket med vinternot i Pargas. Budkavlen.
- KYRÖLÄ 1939: Kyrölä, Väinö, Asikkalan metsästyksestä ja kalastuksesta. Hämeenmaa VI. Hämeenlinna.
- KYRÖLÄ 1947: Kyrölä, Väinö, Längelmäen kansanomaisesta metsästyksestä ja kalastuksesta. Hämeenmaa VII. Hämeenlinna.
- KÖNÖNEN 1917: Könönen, Aulis V. A., Pohjois-Karjalan kruununkalastukset. Suomen kalatalous 4. Helsinki.
- KÖNÖNEN – KIRKINEN 1969: Könönen, Aulis V. A. – Kirkinen, Heikki, Pohjois-Karjalan historia I. Joensuu.
- LAAKSO 1931: Laakso, U., Kalatalouspäivä Kerimäellä. Suomen kalastuslehti.
- LAAKSO 1933: Laakso, U., Puruveden muikkukalastuksesta. Suomen kalastuslehti.
- LAAKSO 1934: Laakso, U., Jäätuura ja sen käyttö talvikalastuksessa. Suomen kalastuslehti.
- LAAKSO 1938: Laakso, U., Tilanne nykyisin entisillä hyvillä muikkuvesillä. Suomen kalastuslehti.
- Laki sisältävä määräyksiä välijajasta vedessä ja vesialueen jaosta 1902: 23.10.1902 Suomen Suuriruhtinaan Asetuskokoelma. Osa 14.
- Laki väliaikaisesta kalastusoikeudesta 26.5.1941/356; Asetus lain soveltamisesta 26.5.1941/366.
- LAKIO 1949: Lakio, Toini, Kalastus elinkeinona Eteläisen Saimaan rantamillo. Savotar IV. Helsinki.
- LAMPEN, Lea, Ruotsalais-suomalainen suursanakirja. Porvoo.
- LAPPALAINEN 1970: Lappalainen, Pekka, Säämingin historia I:1. Pieksämäki.
- LEACH 1970: Leach, Edmund, Lévi-Strauss. Helsinki.
- LEHTONEN 1972: Lehtonen, Juhani U. E., U. T. Sirelius ja kansatiede. Kansatieteellinen arkisto 23. Helsinki.
- LEHTONEN 1975: Lehtonen, Juhani U. E., Kansanomainen ravustus ja rapujen hyväksikäyttö Suomessa. Kansatieteellinen arkisto 27. Helsinki.
- LEPPÖ 1971: Leppo, Matti, Kansantaloustieteen perusteet. Porvoo.
- LESKINEN 1939: Leskinen, Eino, Metsäntäynnistä ja kalastuksesta Ilomantsin itäosissa. Kansatieteellisiä muistiinpanoja Ilomantsin itäkylistä. Kansatieteellinen arkisto III. Forssa.
- LÉVI-STRAUSS 1967: Lévi-Strauss, Claude, Structural Anthropology. New York.
- LINKOLA 1972: Linkola, Martti, Moottorikelkka. Kotiseutu.
- LYONS 1971: Lyons, John, Introduction to Theoretical Linguistics. New York.
- LÖFGREN 1977: Löfgren, Orvar, Fångstmän i industri samhället. En halländsk kustbygd omvandling 1800–1970. Lund.
- LÖNNQVIST 1972, Lönnqvist, Bo, Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920. Kansatieteellinen arkisto 24. Helsingfors.
- LÖNNQVIST – NORDLUND 1974: Lönnqvist, Bo – Nordlund, Ivar, Fiskare och fiskemiljöer. Meddelanden från Folkkultursarkivet 2. Borgå.
- LÖNNROT 1902: Lönnrot, Elias, Elias Lönnrotin matkat. I osa. (painosta julkaissut A. R. Niemi) SKS:n toimituksia 98. Helsinki.
- Maatatalouden tuloverolaki 15.12.1967/543; Säädökseen tehty muutos 30.12.1970/847.
- MANNINEN 1922: Manninen, Ilmari, Pohjois-Karjalan vanhanaikainen talous historiallisten lähteiden mukaan. Historiallisia tutkimuksia V. Helsinki.
- MARTTINEN 1976: Marttinen, Iivo, Kalastuskertomuksia Vienen Karjalasta. Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- MELANDER 1931: Melander, K. R., Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudesta. Historiallisia tutkimuksia XII. Helsinki.
- Merikartta n:o 409, Saimaan vesistö.
- MOLDE 1970: Molde, Bertil (toim.), Illustrerad svensk ordbok. Stockholm.
- Moottorikelkkatoimikunnan mietintö 1972: B 64. Helsinki.
- NASH 1966: Nash, Manning, Primitive and Peasant Economic Systems. Scranton.
- NIITAMO 1968: Niitamo, O. E., Oskar Lange yleisen systeemiteorian kehittäjänä. Ajatus XXX. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki.
- NISSINEN 1972: Nissinen, Toivo, Mätitiheys ja mädin eloonjääminen muikun kutupaikoilla Puruvedessä ja Oulujärvessä. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen kalantutkimusosaston tiedonantoja 1. Helsinki.

- NISSINEN 1977: Nissinen, Toivo, Muikkukannan vaihtelu ja sen ennustaminen. Suomen kalastuslehti.
- NUMMELIN – HELLEVAARA 1913: Nummelin, P. A. – Hellevaara, Einari, Suvisilakkanuotan valmistamisesta Turun ranta- ja saaristopitäjissä. Suomen kalatalous 2. Helsinki.
- NUMMELIN – HELLEVAARA 1915: Nummelin, P. A. – Hellevaara, Einari, Silakkanuottakalastuksesta Turun saaristopitäjissä. Suomen kalatalous 3. Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja 1967: Osat III–IV ja V–VI. Porvoo.
- Nykysuomen sivistyssanakirja 1973. Porvoo.
- OLIN 1936: Olin, T. V., Suomen vesistöjen alueet ja järvet. Hydrograafisen toimiston tiedonantoja VII. Helsinki.
- OLKINUORA 1959: Olkinuora, Lauri, Länsi-Karjalan kausikalastuksesta. Kalevalaseuran vuosikirja 39. Helsinki.
- PELKONEN 1902: Pelkonen, A., Entisajan muistoja Rantasalmen kihlakunnasta. Suomen muinaismuistoyhdistyksen vuosikirja. XXIV. Helsinki.
- PELTO 1970: Peltö, Pertti J., Anthropological Research. New York.
- PELTO – LINKOLA – SAMMALLAHTI 1968: Peltö, P. J. – Linkola, M. – Samallahti, P., The Snowmobile Revolution in Lapland. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 69. Helsinki.
- PELTONIEMI 1933: Peltoniemi, V. P., Metsästyksestä ja kalastuksesta Pälkäneellä. Kotiseutu.
- PENNANEN 1976: Pennanen, Jukka, Puruveden kesänuottakalastuksesta. Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- PIPPING 1953: Pipping, Hugo, The Standard of Living. The Concept and its Place in Economies. Commentationes humanarum litterarum, 18:4. Helsingfors.
- PULKKINEN 1965a: Pulkkinen, Veikko, Puruveden kalastusoloista. Suomen kalastuslehti.
- PULKKINEN 1973: Pulkkinen, Veikko, Kokemuksia avoperän käytöstä. Suomen kalastuslehti. Puruvesi. Punkaharju. 1973–1977.
- PÄÄKKÖNEN 1964: Pääkkönen, Toini, Nurmeksen Ylikylän nuottakalastuksesta Pielisellä. Kotiseutu.
- RAPOLA 1961: Rapola, Martti, Johdatus Suomen murteisiin. Tietolipas 4. Forssa.
- RAUSSI 1966: Raussi, Eljas, Virolahden kansanelämää 1840-luvulla. (toim. Haltsonen, Sulo) SKS:n toimituksia 280. Helsinki.
- ROSTOW 1960: Rostow, W. W., The Stages of Economic Growth. Cambridge.
- RYTKÖNEN 1931: Rytkönen, Ahti, Pohjoissavolainen nuotta. Kalevalaseuran vuosikirja 11. Porvoo.
- RÄSÄNEN 1977: Räsänen, Matti, Ohrasta olutta, rukiista ryypättävää. Jyväskylän yliopisto, Etnologian laitos. Tutkimuksia 6. Jyväskylä.
- SAARENHEIMO 1932: Saarenheimo, Mikko, Kerimäen pitäjän historia (1632–1932) esivaiheineen. Savonlinna.
- SAARENHEIMO 1939: Saarenheimo, Mikko, Savonlinnan kaupungin historia I. Helsinki.
- SAHLINS 1960: Sahlins, Marshall, Political Power and the Economy in Primitive Society. Essays in the Science of Culture. New York.
- SALOHEIMO 1973: Saloheimo, Veijo, Kaskesta karjaan. Joensuu.
- SALOHEIMO 1976: Saloheimo, Veijo, Pohjois-Karjalan historia II. Joensuu. Sananjalka. Turku. 1962–1973.
- SANDMAN 1896: Sandman, Alb., (otsikoimaton kirjoitus). Suomen kalastuslehti.
- SARMELA 1969: Sarmela, Matti, Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area. FF-Communications no. 207. Helsinki.
- SARMELA 1974: Sarmela, Matti, Ruraalinen kulttuuri ja urbaaninen kulttuuri. Uusimman ajan etnologinen tutkimus taajamissa ja kylissä. Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen toimitteita 1. Helsinki.
- SARMELA 1976: Sarmela Matti, Mitä on antropologia. Suomen antropologi 1. Helsinki.
- SAXLIN 1912: Saxlin, Theodor, Kalastus Uudenkirjon (V. L.) rannikolla. Suomen kalatalous 1. Helsinki.
- SAXLIN 1913: Saxlin, Theodor, Koiviston ja sen ulkosaarien kalastus. Suomen kalatalous 2. Helsinki.
- SCHVINDT 1905: Schvindt, Theodor, Metsänkäynti ja kalastus. Suomalainen kansantieteellinen kuvasto I. Helsinki.
- SCOTTE 1973: Scotte, Lasse, Motorisering av fisket i Hudiksvall. Nord Nytt 1–2. Lyngby.
- SEPPOVAARA 1969: Seppovaara, Ossi, Ison-Saimaan kalat ja kalastus. Suomen kalatalous 38. Helsinki.
- SILTAMAA – VANHANEN 1957: Siltamaa, E. – Vanhanen, M., Kalavesiä kohentamaan. Keuruu.

- SIRELIUS 1906: Sirelius, U. T., Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern. Travaux ethnographiques III. Helsingfors.
- SIRELIUS 1906–1908: Sirelius, U. T., Suomalainen kalastus I–III. SKS:n toimituksia 116. Helsinki.
- Sisävesikalastustoimikunnan mietintö 1976:35. Helsinki.
- SNELLMAN 1902: Snellman, R. W., Lohikalastus ja lohien kutu Puruvedessä. Suomen kalastuslehti.
- SOININEN 1975: Soininen, Arvo, Vanha maataloutemme. Historiallisia tutkimuksia 96. Fors-sa.
- Suomen kalastuslehti. Helsinki. 1889–1977.
- Suomen Kalatalous. Helsinki. 1912–1974.
- Suomen Kartasto 1960.
- Suomen museo. Helsinki. 1926–1951.
- Suomen virallinen tilasto 1973: Väestölaskenta 1970 II A. Suomen virallinen tilasto VI C:104. Helsinki.
- Suomen virallinen tilasto 1974: Väestölaskenta 1970 IX. Suomen virallinen tilasto VI C:104. Helsinki.
- Suomenmaa VI 1924. Helsinki.
- Suomenmaa VIII 1927. Porvoo.
- SUUNIITTY 1976: Suuniitty, Pauli, Nuottakalastus. Konneveden kirja. Kuopio.
- Suur-Seura. Helsinki. 1978.
- Taloustiedon sanasto 1974. Taloustieto ry. Pori.
- TALVE 1972: Talve, Ilmar, Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. Esitelmät ja pöytäkirjat 1971. Suomalainen tiedeakatemia. Helsinki.
- TAURIAINEN 1970: Tauriainen, Juhani, Kehitysalueiden muuttuva maatalous. Pellervoseuran markkinatutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 12. Helsinki.
- OLONEN 1961: Tolonen, L., Mikkelin läänin maanviljelysseura 1861–1961. Mikkeli.
- TOMMILA 1955: Tommila, Päivö, Rääkkikalastuksesta ja sen vaiheista Merikarvialla. Kotiseutu.
- TOMMILA 1958: Tommila, Päivö, Silakan pyynnistä Merikarvialla ennen rääkkikalastusta I. Kotiseutu.
- TUISKU 1975: Tuisku, Juhani, Maatilatalouden rahoitus. Maataloushallinnon aikakauskirja. Maatilahallituksen julkaisu 4. Helsinki.
- TURUNEN 1976: Turunen, Aimo, Aunuksen kalastuksesta. Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- TYNKKYNNEN 1961: Tynkkynen, Erkki, Puruveden kalastusoloista. Suomen kalastuslehti.
- Työllisyyslaki 23.12.1971/946
- Työntekijäin eläkelaki 8.7.1961/395. Lain muutokset 30.12.1965/707 ja 18.6.1971/500.
- Uusi Suomi. Helsinki. 1973.
- VALLE 1923: Valle, K. J., Muikku. Suomen kalastuslehti.
- VALONEN 1974: Valonen, Niilo, Suomen itäraja perinnerajana. Kalevalaseuran vuosikirja 54. Vaasa.
- VALONEN 1974a: Valonen, Niilo, Taajamakasatiede nykyhetkellä. Uusimman ajan etnologinen tutkimus taajamissa ja kylissä. Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen toimitteita 1. Helsinki.
- VANHANEN 1952: Vanhanen, Mauri, Nuotan käyttö ja kalavesien hoito. Suomen kalastuslehti.
- WARÉN 1893: Warén, Aksel, Tutkimuksia taloudellisista oloista Kuortaneen kihlakunnassa. Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseuduilla. Viides vihko. Helsinki.
- Veroasetus 30.12.1959/530
- WIIO 1977: Wiio, Osmo A., Viestinnän perusteet. Espoo.
- WIRILANDER 1960: Wirilander, Kaarlo, Savon historia III. Kuopio.
- VILKUNA 1935: Vilkuna, Kustaa, Varsinais-Suomen kansanomaisesta taloudesta. Porvoo.
- VILKUNA 1939: Vilkuna, Kustaa, Kallan kalastajayhdyskunnasta. Kotiseutu.
- VILKUNA 1958: Vilkuna, Kustaa, Kansatieteellisten alueiden muodostumisesta. Kansatieteen ongelmia. Tietolipas 12. Forssa.
- VILKUNA 1962: Vilkuna, Kustaa, Talviapajien avaaminen Rymättylän vesillä. Sananjalka 4. Turku.
- VILKUNA 1964: Vilkuna, Kustaa, Suikiminen ja saaliiden vaihtokauppa. Kalevalaseuran vuosikirja 44. Helsinki.
- VILKUNA 1974: Vilkuna, Kustaa, Lohi. Keuruu.

- VIRRANKOSKI 1963: Virrankoski, Pentti, Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella. Historiallisia tutkimuksia LXIV. Helsinki.
- VIRTANEN 1938: Virtanen, E. A., Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II, 2. Porvoo.
- VIRTANEN 1949: Virtanen, E. A., Suomalaista tapaoikeutta. Tietolipas n:o 7. Helsinki.
- VIRTANEN 1950: Virtanen, E. A., Itäkarjalaisesta kalastusoikeudesta ja -yhtiöstä. Kansatieteellinen arkisto VIII. Helsinki.
- VIRTANEN L. 1976: Virtanen, Leea, »Kateus vie kalat vedestä». Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- VIRTARANTA 1976: Virtaranta, Pertti, Lyydiläisiä tekstejä III. SUST 132. Helsinki.
- VIRTARANTA 1976a: Virtaranta, Pertti, Suomussalmen Kuivajärven kylän kalastuksesta. Kalevalaseuran vuosikirja 56. Helsinki.
- VOIONMAA 1947: Voionmaa, Väinö, Hämläinen eräkausi. Porvoo.
- VUORELA 1976: Vuorela, Toivo (toim.), Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri. Porvoo.

KARTAT JA DIAGRAMMIT

Kartat ja diagrammit on tutkimuksen tekijä laatinut etupäässä kenttätutkimusaineiston perusteella.

Puruveden aluetta esittävä kartta pohjautuu merikarttaan n:o 409, Saimaan vesistö. Puruveden kalavesiä esittävän kartan on tekijä laatinut Mikkelin läänin maatalouskeskuksessa (Savonlinna) olevista kalavesijakokartoista.

VALOKUVAT

Valokuvat n:o 30, 31 ja 35 ovat tuntemattoman henkilön ottamia ja nuottamies Aarne Herttuaisen hallinnassa. Muut valokuvat ovat tekijän ottamia vuosina 1973–78 ja tekijän hallussa.

PROFESSIONAL WINTER SEINE-FISHING ON LAKE PURUVEZI FROM 1900 TO THE '70s

A. INTRODUCTION

Interest in fishing as an occupation has provided a significant impetus for Finnish ethnology since its inception. During the first decade of this century, U.T. Sirelius, the first professor of ethnology, completed a comparative typological study of Fenno-Ugric weir fishing, *Über die Sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern* (1906), and a monograph on Finnish fishing, *Suomalaisten kalastus I-III* (1906-1908). Since that time 'major studies' in ethnology or related to it have appeared now and again, although not too frequently. In the '30s K.R. Melander's study entitled *Sillin eli suurhailin kalastuksesta maassamme 1500-luvulta alkaen ynnä entisaikain kalataloudestamme* (Fishing for Baltic herring in Finland from the 16th century and fisheries in Finland in former times) (1931) and T.H. Järvi's *Suomen merikalastus ja jokipyynti* (Sea and river fishing in Finland) (1932) were published. Two other studies which dealt extensively with fishing and were published in the same decade should be mentioned: K. Vilkkunen's *Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta* (The folk economy of south-west Finland) (1935) and E.A. Virtanen's *Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria* (The social folk culture of south-west Finland) (1938). The next study on fishing appeared in 1950. This was E.A. Virtanen's *Itäkarjalaisten kalastusoikeudesta ja -yhtiöistä* (Eastern Karelian fishing rights and corporations) (1950). A second significant study of fishing published in the '50s was R. Ahlbäck's *Kökar* (1955). Then followed an interval of 19 years before the next and most recent study appeared. This was K. Vilkkunen's *Lohi* (Salmon) (1974).

In addition to the major studies, there have naturally been numerous rather brief descriptions and analyses of fishing. Still, it must be borne in mind that overall Finnish research in this area remains comparatively diffuse and haphazard. This became especially apparent in the course of the present study. Virtanen's study was the only one to treat seine-fishing in the lake district at all extensively, and it in fact dealt with Eastern Karelia. Likewise, there is only one rather short study, V. Anttila's *Rymättylän talvinuottakalastus muuttuvana elinkeinona 1885-1967* (Changes in winter seine-fishing at Rymättylä, 1885-1967) (1968), dealing with changes that occurred in winter seine-fishing during this century, and this concerns seine-fishing at sea. The present study therefore differs from previous work first in structure and secondly in approach. The principal difference is that the occupation has been treated as a production system (input-labour-output), in which case professionalism and links with a money economy are the dominant feature. Furthermore, the components of the system were analyzed with structuralist principles, and the transformation principle (as in linguistics) was used as the model for depicting change.

Vendace (*Coregonus albula* L.) has been one of the most important species for inland Finnish fishing throughout the centuries. Nets, and both summer and winter seines have been used to catch this vendace. This study deals with the third. Although winter seine-fishing is the most professional, it has nevertheless declined greatly as we approach the present day (map 2). During the '70s there have been a scant 100 winter seine-fishing crews annually in Finland (4 men per crew on average) (map 1). The decline in winter seining was particularly rapid in the area around Lake Puruvesi, the focal point of the study. Lake Puruvesi has been the major winter seine-fishing area in Finland over the centuries and nearly half of Finland's winter seine fishermen still worked there in the '70s.

The impulse for the present study was the negative trend referred to above. This trend appears quite paradoxical on a global scale, for seine-fishing first of all makes use of a renewable natural resource that can be used for food, and secondly the population is increased through fishing, and does

not require capital investment. Thus the general goal of the study was to explain the development of professional winter seine-fishing on Lake Puruvesi up to the present: what factors have caused changes in 'winter seine-fishing culture' and what has caused the occupation to decline. Thus the research deals with a specific example of cultural change and also reflects the process of change in a larger entity, the rural population.

This study represents a continuation of a trend in Finnish ethnology that began in the early '70s. Attention is directed to the most recent changes in cultural phenomena and these are examined as part of systems and organizations. This approach has led to analyses of micro-areas. The material in this study also draws on interviews and observations made over a period of several years at Lake Puruvesi (about 1 year of field work). The material contains a detailed synchronic cross-section for the 1972-73 seine-fishing season. By concentrating on the essential elements of the topic, it was then possible to investigate the diachronies of winter seine-fishing.

B. LAKE PURUVESI, VENDACE AND THE SEINE FISHERMEN

Lake Puruvesi is in eastern Finland and is part of the Saimaa watershed. The lake is located in three municipalities: Kerimäki and Punkaharju in Mikkeli province and Kesälahti in North Karelia province. The provincial border (at that time the frontier between Sweden and Russia) was established in 1595, and thereafter became the traditional border between Savo and Karelia.

Lake Puruvesi has an area of 407 sq.km, and is oligotrophic. The water is very clear. This makes the vendace's food thrive, and of course encourages vendace growth as well. The clear water also favours winter seine-fishing. Although it is comparatively dark beneath the ice, fish which gather in the depths during periods of intense cold see the wings of the seine, and fearing them, drift into the actual bag.

In Lake Puruvesi vendace has been the most important species of fish for centuries. It is estimated that vendace represent 80 % of the total fish population of the lake. There are primarily two generations of fish, those one summer old and those two summers old, and they alternate annually. Intensive winter-seining has contributed to the regular rhythm of population turnover. All second-summer vendace are caught, practically speaking, by the end of the second season. Nevertheless a new generation is born soon after this in spring, for the second-summer vendace has had time to spawn in the fall, and it provides the next winter's catch. On the other hand, only a small part of the first-summer vendace are caught during the winter, and thus there are enough fish for spawning in the following autumn and for the fishing during the winter (figure 7). It is estimated that more than 500 tons of vendace are caught in Lake Puruvesi during the best years.

In the 1970s 40 seine crews (a total of 160 fishermen) were engaged in winter seine-fishing on Lake Puruvesi. With an average age of 44.3, the winter seine fishermen are rather old as a professional group; their average age is a good 7.3 years above that of the fulltime Finnish working population in general. Most of the seine fishermen (2/3) were farmers, and only one tenth considered fishing their main occupation. Still, fishing has been a significant source of earnings, for even in the '70s most of the seine fishermen obtained half their cash income from it.

C THE HISTORY OF SEINE-FISHING ON LAKE PURUVESI FROM THE 16th CENTURY TO THE '70s

The existence of information going back several centuries is proof of a long tradition of fishing on Lake Puruvesi. Karelians were travelling long distances to fish the waters of Lake Puruvesi by the 14th century, and perhaps even earlier. According to 16th century documents there were 15 large seines and 404 small seines in use on the lake at one time. In 1595 the border between Sweden (Finland) and Russia, which ran through the lake in a north-south direction, was officially ratified (map 4). After ratification permanent settlements began to appear on the shores and islands of the

lake. People continued to come from afar to fish, but now more from the Savo side, on the south-west and from the Karelian side on the east.

Before the 1880s vendace were caught entirely by summer seining, when the lake was free of ice. The net method replaced summer seine-fishing in the '80s. But the period of net fishing proved brief. People saw a cause and effect relationship between this method and declines in the vendace population occurring at the same time. A great upsurge in the use of seines before the turn of the century was the result. The revival of summer seine-fishing was also affected by the shift in emphasis from seine-fishing for home consumption to professional seining made possible by the marketing outlets opened up by ship traffic in the lake district.

Winter seine-fishing for home consumption on Puruvesi also has a lengthy tradition. In this instance, however, efforts were not concentrated on vendace but on bony fish (bream, pike, perch, etc.) and it was pursued only occasionally, and on a much smaller scale than summer seine-fishing. Large-scale winter seine-fishing for vendace was first tried on Lake Puruvesi in 1906–1908, but the experiment was stymied by the district division of fishing waters, at which time the water areas of village communities were established officially. It was not until 1912 that professional winter seine-fishing actually got under way. In ten years it developed to its maximum extent (map 5).

The emergence of professional fishing* is based on three factors: The first is ecological: the lake's excellent production capacity and its clear water; the second is cultural, the lengthy tradition of fishing; and the third is economic, the shift by the fishing population from self-sufficiency towards a money economy.

The fishing tackle itself provides the most obvious incentive for professional fishing and is associated with the first factor: vendace gather for the winter in the depths of the broad, open areas of the lake. In order to catch fish from deeper parts of the lake the traditional height of the seine had to be increased and an additional 4–5 metres was added. As a result, winter catches became larger than ever before, and winter seine-fishing spread quickly, becoming a genuine occupation in some areas. Nevertheless, full-scale winter seine-fishing throughout the Lake Puruvesi area did not get under way until the 1920s. By this time the number of seine crews had risen to around 44, and stabilized at that level. The explanation for the slow spread of the method was the state of war that existed during the second half of the 1910s, and also the fact that private divisions of water areas were then under way in the western parts of Lake Puruvesi. Most of these were not brought to a conclusion until the beginning of the '20s.

Winter seine-fishing was pursued regularly until the early '30s, when the vendace population declined sharply. Fishing decreased and became occasional, remaining so up to the end of the Second World War (1939–1945).

The vendace catastrophe of the '30s was the culmination of a very complex chain of events. When professional winter seine-fishing began, the height of the seines was increased from 7–8 metres to as much as 12. The traditional length of the wings, 160–170 metres, remained the same at the outset, but soon increased to 240 metres; the bag increased from 12 to 15–20 metres (figures 9,10). After the number of crews stabilized and the catch could not be increased with additional sites, the height of the seine was increased again, to 15, 20 and even 24 metres. Since at the same time the clear two-stage rhythm mentioned above had developed in the vendace population, and the vendace had become smaller, increasing the height of the seine was seen as a threat to the entire occupation. The maximum height was set at 12 metres. In order to increase the vendace population large expanses of rich lake waters were protected. These areas were in the possession of the municipalities. As both winter seine-fishing and summer seine-fishing (which was almost as intense as the former) concentrated all the previous capacity on much smaller areas, so many of the second-summer or spawning vendace were caught that the population dropped.

Since it was no longer possible to obtain a larger catch by increasing the height of the seine, a new

* The criteria for professional fishing:

1. The occupation must be carried out annually, and the work performed on a regular, daily basis.
2. The occupation must be a source of earnings; this necessitates regular marketing of the product.

seining method was developed. The new method was made possible by the reduction in vendace size caused by the turnover in population. Since small vendace inhabit higher layers of water than larger ones, even near the ice, floats were attached to the seine and the sinkers were reduced so that the floatline rose up against the lower surface of the ice.

Improvements in seining equipment intended to lighten the work and speed up the sweep were a sign of progress in winter seine-fishing in the early '30s.

Another indication of the progress made was the fact that after the vendace production returned to normal during the war, winter seine-fishing became even more intensive at the end of the '40s, and as the '50s began, the number of seine crews reached a peak of about sixty (figure 23). The substantial increase in the number of seine fishermen from the prewar period was a result of the post-war shortage of food and jobs, and also because the protected waters were opened again, even though unofficially. Since the lake was apparently over-fished, and a large number of fishermen entered the profession without first passing through an apprentice stage (for this reason their interest in the work rarely lasted long), the number of crews soon began to drop. At the beginning of the '60s there were only about 50 left.

Why did no vendace catastrophe like that of the '30s occur as fishing was intensified? The rhythm of turnover in the vendace population had apparently become regular by the second half of the '50s. This time different decisions were taken: the broad expanses of water in the middle of the lake were reopened to fishing, and strict regulations were imposed on summer seine-fishing. Nylon, a new net material, made the latter possible. First, fishing with nylon nets began to replace summer-seining in the mid '50s. Moreover, beginning in 1958, durable nylon was used for winter seines as well. This meant that in contrast to the period during which cotton nets were used, it was no longer worthwhile to use nylon nets (which had been used in winter-seining for a few seasons) for summer-seining. And since there was no money to buy new net material for summer seines, summer-seining had to be abandoned when the existing nets wore out.

A ban on summer seine-fishing was imposed in 1960, and the main reason for it was that some fishermen had begun to tow their seines with motor boats, a practice regarded as a serious threat to winter seine-fishing.

The existence of equally intensive summer and winter seine-fishing on the same lake seems impossible. One or the other must yield during the stage when the rhythm of population turnover is established, and it is the former that does so. First of all, winter seine-fishing is more productive as a result of the population turnover, secondly fishermen farm during the summer, and thirdly, it is easier to preserve and market the catch in winter.

Up to the '70s there was very little summer seine-fishing. However, when most of the seining regulations were repealed at the beginning of the decade, a minor revival took place, even though professional fishing remained on an occasional basis.

The adoption of new materials for the seine made it possible to alter the shape of the tackle, even if the official maximum size (12 m x 240 m, with a 10 mm mesh for the bag) remained the same. Thanks to the fact that nylon is lightweight, unshrinkable and durable, the mesh size of the seine wing could be reduced, and the wing of the seine did not have to be tapered downwards towards the end, as was the case with cotton seines. In addition, the bag was lengthened to as much as 40 metres (figures 36, 39). At the same time synthetic material was adopted for the floats, sinkers and line (figures 40, 41). The aim of the changes was to increase the efficiency and durability of the tackle and to make fishing easier.

The new seine materials are also related to the stabilization in the number of seine crews that occurred at the end of the '50s. Since nylon seines were fairly expensive, fishermen had to invest in their occupation. But this was not the only factor contributing to stabilization. Both the organization of fishing on the broad expanses of the lake, and the fact that the size of the catches remained constant with the number of seine crews in question, had an effect.

The number of seine crews remained constant until 1968, when it fell abruptly in a few years. When the decline stopped in the 1973-74 season there were only 34 seine crews left. Developments in seining equipment are evidence of the changes that took place. Beginning in the early '60s, entirely new materials were adopted. The previous equipment was made of wood by the fishermen themselves and called for constant maintenance. It was replaced with equipment made by a smith from tubing. It is significant that the traditional features which fishermen had adopted over the years in modifying equipment (with very little influence from the outside) were preserved. It was not until

the period of transition that outside innovations were adopted on a more significant scale. These were characterized by factory production and the use of motors. Motorization began with transport. From the end of the '60s onwards, snowmobiles were virtually the only means of transport. Actually agricultural tractors had already replaced horses to some extent, but since tractors could not be used under all kinds of weather conditions, horses were still used up to the advent of the snowmobile. There was also mechanized equipment for making holes in the ice and most important of all, sledges with a motorized winch for taking up the seine lines (figures 46, 56, 66, 67). The mechanization of summer seine-fishing was also proceeding apace. At the beginning of the '70s summer seining picked up; seines which had formerly been hauled by hand-operated winches were now towed with motor boats. The traditional method was thus augmented by six new methods (figures 73–86).

The manufacture of equipment and seines by people outside the fishing profession, and above all the adoption of technical innovations, are evidence that the traditional fishing culture was opening up to outside influences and adapting to the general culture. The material symbols of work and the methods themselves began to resemble the industrial model.

An examination of improvements in equipment from the perspective of communal use reveals that in those areas where the fishing waters were largely private, fishermen were more eager and able to adopt improvements than the fishermen in fishing associations who were bound by the special rules of the association and the control of neighbouring crews, which amounted to a type of social dependence. The adoption of improvements for the entire lake area would seem to take from 5–10 years, depending on the way in which the fishing associations used the waters.

The reduction in winter seine-fishing that began in 1968 was not a result of the decline in the vendace population of the lake as it was in the '30s. Instead, it was part of the overall cultural change presaged by the new seining materials mentioned above. The basis for this change and the process itself are dealt with in the following sections.

D. WINTER SEINE-FISHING AS AN OCCUPATIONAL SYSTEM

Two problems arise when winter seine-fishing is viewed in occupational and ethnological terms: what different sub-areas should be regarded as part of seine-fishing, and how should these sub-areas be organized? This problem has been resolved in the present study by following the fisherman's own assessment of the extent of his occupational influence. There are three sub-areas of this kind. One of these includes the fishing waters, the seining sites and the opportunities to use them. The second is that small community, the crew, of which the fisherman is a member. The third comprises the sub-area which converts the fish into money, i.e. the marketing. The connections between the sub-areas depend on the period and type of production in question.

Thus the winter seine-fishing system is based on three components. The input component is the *fishing waters*, which are linked to the labour component or *seining crew*, which is in turn linked to the output component or *marketing*. Winter seine-fishing comprises the three components of the system and their interdependence. The system is self-regulating to a certain extent, for the marketing system keeps the seine crew occupied by buying the catch, and the seine crews in turn maintain the productivity of the fishing waters at an adequate level. This is because seining renews the fish population effectively.

Fishing regulations enacted in Finland in 1902 required the division of fishing waters among village communities. Prior to this legislation, fishing on Lake Puruvesi was based largely on the common use of waters. The regulations specified that village water areas which had been separated from one another could remain common, in which case a fishing association was set up to manage the water area; otherwise the village water area was divided up into smaller private water areas. Both alternatives were carried out in the Lake Puruvesi area. The area in the municipality of Kesälahti was placed under the jurisdiction of three fishing associations, while Kerimäki was split up in some places into private fishing waters comprising a single seining site. In Punkaharju the Kesälahti model was dominant, even though some limited division of fishing waters took place. Broad expanses of water outside the village water areas remained common (map 9).

The main reason for the different way in which fishing waters were divided up is presumably the fact that there was a great deal of cooperation among the fishermen on the Karelian side, in Kesälahti, and thus the fishing associations could be set up at the same time as winter seine-fishing became professional. Traditional cooperation appears to have been lacking on the Savo side, and thus the waters had to be divided before professional winter seine-fishing could be undertaken. But this was not entirely the case in Punkaharju, even though an attempt was made there to divide the waters. Errors were made in the division of fishing waters. When there was another opportunity for division, winter seine-fishing had already begun. (There were already common winter fishing sites in Punkaharju where high seines could be used, and division was no longer regarded as necessary.)

The preparation of sites for professional winter seine-fishing began in the '10s. At the beginning of the '70s there were already a good 364 sites. However, these sites were not distributed evenly, for seine crews in the private area in Kerimäki had more sites on average than those of the other crews in the communal site areas (maps 10, 11).

The numerical division of sites does not give sufficient indication of the division of fishing potential among the seine crews. Another determining factor is the way in which the site is used – is it under communal control and, if so, to what extent.

At the beginning of the '70s, the sites in the Kerimäki area were mostly used by one or two seine crews. Private use of this kind was, however, limited by the fact that a substantial number of sites were rented, and the annual rents were quite high. Before the common water area was reorganized at the end of the '50s, the sites were used in accordance with the principle of competition, although there were certain limitations in practice. Thereafter private use was applied to the extent that the seine crews were allotted set days on which they could fish a particular site.

The use of sites in the Kesälahti area represents the other extreme. The seine crews of the fishing association were able to compete for sites and furthermore, sites in common water areas were used jointly by all the fishing associations.

The Punkaharju area represents an intermediate form between the two extremes. The competition there was limited by the same restrictions which were previously imposed in Kerimäki. Indeed, one seine crew had even rented sites for its private use. Each association was assigned certain days when it could fish the common water area.

The way in which the Punkaharju fishing waters were used reveals the basic factors which have led to the adoption of different kinds of communal practices. The dominant factor was the way in which the fishing waters were divided. But this alone was not sufficient, for otherwise the same practices would have been in use in both Kesälahti and Punkaharju. The ultimate form was determined by the tradition that had arisen from seining for household needs.

At present, three different types of communal practice can already be regarded as traditional, for nearly all fishermen consider the method used in their own area the best possible. A determination of which method is best is irrelevant, for each has emerged from local conditions. However, if the probable size of the catch is taken as the criterion, the Kerimäki model was superior to the others, for then the seine crew had more control over its sites and there were more sites than elsewhere. If the problem is examined in social terms, then the joint fishing waters provide work for more people. Moreover, certainty about the catch and an equal division of it are also advantages of joint fishing waters. This certainty stems from the fact that in a large area there are always fish somewhere, while catches yielded by private waters may fluctuate from very large to almost non-existent. There is equality because all seine crews have an equal opportunity to follow the movements of the shoals of fish and obtain an equal share of them.

Up to end of the '60s the way in which the fishing waters of different areas were used depended entirely on the action of each seining community. Subsequent cooperation among fishermen has meant that the ways in which fishing waters were used throughout the Lake Puruvesi area became standardized.

Seine-fishing is based on cooperation among several fishermen. The fishermen form a folk 'corporation' or seine crew, in which either all four fishermen who take part in the work own a share (a cooperative-capitalist corporation) or in which some of the fishermen are wage earners (an intermediate form between the above and a capitalist corporation).

In terms of operating principles the seine crew is democratic and thus leadership is not formally declared. Many factors have affected the composition of the seine crew. The relative importance of these factors has been determined primarily by the way in which the division of fishing waters was

carried out. In private areas the primary factor is economic, i.e. the owners of the fishing waters have joined together in order to maximize the lake's productivity. In joint areas the primary factor is geographical, i.e. the proximity of the fishermen's homes. New factors came to the fore at the end of the '60s. Efforts to assure the continuity of the work are an example. When a fisherman stopped seine-fishing, a replacement had to be found for him. As profitability declined few people were interested and then neither ownership of fishing waters nor place of residence were of any consequence. (As snowmobiles became more widely used, access to fishing waters improved, even when long distances were involved.) Another modern phenomenon was that as seine-fishing became increasingly one-sided in terms of professional skill (no one wanted to perform the traditional additional tasks any more), a shareholder who had mastered the additional work included in the traditional diversity of seine-fishing had to be found.

The contractual period of the seine crew normally lasts the duration of one season, although the same composition may continue from season to season. During normal times the number of seine crews on Lake Puruvesi has remained constant. Changes in the crews have resulted from the movement of fishermen from one crew to another. The mechanism which produces a professional seine fisherman is crucial as far as maintaining the stability of a seine crew is concerned. The future seine fisherman usually began his career as soon as he finished school at the age of 15–16. This was automatic when a household had shares in a seine. During the first winters the young man, the so-called 'extra' or fifth member of the crew, took care of the less demanding work, while the head of the household did the actual seining. The head of the household also taught his son the actual work, and when the young man knew enough about how the job was done, how to recognize the seining sites and annual variations in fish behaviour, etc., the older man withdrew from the work and the son became a full-fledged crew member. But the share in the seine remained in the possession of the head of the household and the younger man brought what he earned home. Young men made the transition from 'extra man' to full-fledged seine fisherman at about the age of 20.

The automatic mechanism by which new fishermen entered the occupation was disrupted permanently during the second half of the '60s. Only some 2 % of the seine fishermen (figure 97) were under 25 years of age during the 1972–73 season. A continual rise in the average age and the lengthy training required seem to pose a real threat to the future of the occupation.

The nature of the seine crew varied from one area to another. In Kerimäki the shares varied extensively in size. Moreover, a single household might have had shares in several seines. This resulted in an important additional feature in the composition of Kerimäki seine crews; wage labour was in general use there, whereas elsewhere it was only occasional. In Punkaharju and Kesälahti there were only three sizes of shares, the largest of which was the half-seine, and a single household could hold shares in only one seine (figure 99, 100). There were also differences in the forms of share ownership. In Kerimäki and Punkaharju private ownership of the individual seine nets was virtually the only form (figure 101). In contrast, the dominant form in Kesälahti was semi-joint ownership, i.e., those hauling the same wing of the seine owned half the seine jointly (figure 103). The form of ownership for the seining equipment was in principle the same as that for ownership of the seine itself.

The most important consideration determining the nature of the share is communal use of fishing waters, which in turn stems primarily from the way in which the fishing waters were divided. However, the size of the share was ultimately set by the amount of labour in the household, and this factor has of course had a similar effect in all areas. The clear difference between Savo and Karelia in forms of ownership (and likewise in the forms of communal usage of fishing waters) are an outgrowth of the tradition of seine-fishing for home needs.

The traditional, regional features of the seine crews survived up to the '60s when the traditions broke down in connection with the total process of change which the occupation underwent.

The third component of winter seine-fishing was marketing. The beginning of professional winter seine-fishing differs significantly from that of professional summer seine-fishing. The obvious impulse for the former was not the opening of marketing channels, as was the case for summer seine-fishing with the advent of ship traffic. Although completion of the railway to the southern part of the Lake Puruvesi area did not provide a direct impulse – the railway was already completed by the first decade of the 20th century – it did mean far-reaching commercial connections for part of the area.

When winter seine-fishing for vendace began, fishermen had to take their catch directly to the

consumers. But outside dealers soon took over marketing. Before the war there were several different marketing groups and types of marketing during the winter seine-fishing season. There were four distinct types; one extreme prevailed in the western and south-western area of the lake. Here, a single local dealer had a virtual monopoly on the trade. The other extreme prevailed in the eastern area of the lake, where there was competition for the catch among several dealers from outside the area. In the northern area an intermediate type prevailed, although features of the eastern area were dominant. Another intermediate form existed in the southern and south-east area, and here the features of the western area were dominant (map 13).

The multiplicity of the marketing system was a result of combinations of several factors. An important prerequisite for the monopolistic marketing system in the western and south-western area was primarily the marketing channel afforded by the railway; a single dealer collected the catch and shipped it off by rail. Private use of fishing waters also favoured a monopolistic type of marketing. As the seine crews were spread out over a broad area, and sales were made on the ice, competition among several dealers was almost impossible. In contrast, the eastern area of Lake Puruvesi lacked rail connections and the fish had to be hauled by horse-drawn sleigh to the industrial and commercial centres of eastern Finland. A large number of dealers from these centres were vital to the marketing process. Moreover, the joint fishing waters made competition for the catch among several dealers possible, for there were in general a great many seine crews in the same area, because they all followed the movements of the shoals.

The former marketing system survived after the Second World War, up to the early '50s. At this point it began to break down. Marketing was the first element of the traditional occupation to be scrapped, and this is in turn a reflection of industrial development in general. Dealers no longer set out with horses to compete for the fish, but bought cars with which they could collect fish from several seine crews. They could also work much faster than before. The number of dealers decreased and a uniform marketing system developed throughout the area. The number of local dealers declined as outsiders with cars took over their share. Now the catch was sold on the shore and dealers no longer had to pay cash for the fish, as had previously been the case even where a single dealer had a monopoly.

Despite the organizational standardization (which meant that local and outside dealers, with the latter in the majority, used the same system throughout the Lake Puruvesi area) the vendace trade in the '50s had still not developed to the point where trade relations continued automatically from one year to the next. This stage was not reached until the '60s.

In the 1972-73 season 9 outside dealers operated in the Lake Puruvesi area, handling the catch of 26 seine crews. There were 6 local dealers and they handled the catch of 10 seines. The seine crews themselves began to market the catch in the early 1970s. Four crews were engaged in marketing (map 14). Marketing was undertaken by the crews in order to avoid paying a middleman's fee, and thereby to increase their own earnings. In addition to the major dealers there were also small-scale dealers who operated on an occasional basis, buying small quantities of fish and peddling them in the nearby countryside.

The relationship between the seine crew and the dealer included some very archaic features right up to the present. The most important of these is the oral trade agreement, which is renewed every season although it may have gone on for years. Uncertainties about the trend in prices and the demand for vendace have contributed to the preservation of this practice. Only the initial price is set when the agreement is made. Later on, the price follows the general price level around Lake Puruvesi. The existence of a general price level is an indication of the cooperation practised by dealers since the early '60s. It is also connected with the emergence of a stable marketing system. Cooperation among dealers has had several consequences. First of all, the dealers were able to 'freeze' the producer's price at a level which was advantageous to them. They were entirely successful in this until the fishermen themselves started to cooperate, as will be seen in the following section. Secondly, the establishment of a stable marketing system, which accompanied the advent of dealer cooperation, assured fishermen that their catch would be marketed regularly, and as the price remained low, the fishermen appreciated this certainty more and more.

E. CHANGE IN WINTER SEINE-FISHING

The present examination of winter seine-fishing on Lake Puruvesi culminates in the complex of changes which the entire occupation has undergone since the '50s. First of all, we must turn our attention to the claim which served as the impetus for the entire study: that a decline in profitability was the cause of the winter seine-fishing crisis which began at the end of the '60s. This assertion raises problems for ethnological research. They are based on the following question: what is profitability? In other words, is economic evidence alone an adequate measure of profitability? What significance has profitability had in the past in comparison with the present situation? The same principle used in describing the winter seine-fishing system was applied to these questions, i.e. profitability is depicted concretely, from the fisherman's standpoint. What has been the place of winter seine-fishing in the peasant economy, and how has it changed?

The winter seine fisherman's livelihood has traditionally consisted of three parts. Agriculture formed the first third, and farm products were primarily consumed by the household itself. Seining yielded another third or somewhat more, and logging the rest. The latter two provided the cash earnings. But cash incomes were quite small up to the '60s. Money was spent largely on compulsory payments such as taxes, food which the farm did not produce, and necessities such as cloth, metal products, etc. There was no extra money, but neither was there a need for it.

This traditional three-part livelihood was rather well balanced up to the '60s, when a considerable upheaval began. The mechanization of logging and the introduction of skilled labour from outside and most important of all the 'soil bank', under which land was taken out of production, put an end to self-sufficiency and made new types of earnings vital. This way fishermen were included entirely within the bounds of a money economy. The mechanization of fishermen's households, increased use of cars, and above all the increase in summer cottages in the second half of the '60s, are also indications of rapid growth in the importance of the money economy. The disappearance of the 'internal natural economy' within the fisherman's household, which began at the end of the '60s, marked the final shift to a money economy. Whereas under the traditional system sons contributed their earnings from seine-fishing to the household – that is, they received no wages themselves – heads of households now began to pay them a regular wage.

A change in the concept of profitability accompanied the transition to a pure money economy and to the era of mass consumption. Traditionally, profitability was not judged entirely by the productivity of money – it was enough when there was money for necessities. A non-economic value of equal weight, for example the value of the work itself, was associated with profitability. This latter value was virtually scrapped during the economic upheaval of the '60s. The importance of the economic value of profitability also increased many times, and seine-fishing came to be evaluated almost exclusively in terms of monetary productivity. An indication of this is the fact that seine-fishing became less diverse, and the additional work that had once made it varied was taken over by specialists.

The monetary productivity of seine-fishing was not in fact raised until the '70s. In order to explain the factors at work here, the economic value must first be divided into a quantitative and a price value. Since no negative changes occurred in the fish population of the lake, the factors must be connected with a price sub-value. The most significant of these is the price received by the fishermen for their catch. In absolute terms this producer price has remained the same since the end of the '50s, and many different factors have contributed to this. First of all, the size of the fish has remained small because of the annual population turnover and this reduced the price. The fact that vendace obtained from winter seine-fishing on other lakes were generally larger also had an effect. The other factor was the hegemony of sea fishing with respect to lake fishing, the latter being carried out on a much smaller scale. The third and most important factor was the organizational conservatism of the marketing system and the joint, non-competitive operations of the dealers against the fishermen. The fourth factor is that the fishermen competed with each other, and did not undertake joint action against the dealers until the '70s. Other factors which have tended to lower the price value were the rise in the cost level of equipment in the '60s, and particularly in the aftermath of the oil crisis in the '70s, and the pressure of socio-economic development controlled by an industrial and urban society. First of all, even though the producer price for fish did not rise, the earnings of hired labour had to keep pace with the general increase in wages. Then there were great difficulties in obtaining wage labour,

because the wages that could be paid were not much higher than unemployment compensation. Another factor hindering the use of wage labour was the introduction of compulsory social security contributions even when the employment was of a short-term (one month) nature. Moreover, the taxation of fishermen, in which there were many outdated features, was a heavy burden.

The failure of fishing to provide money earnings that came even close to meeting the demands imposed by the increased significance of the economic value resulted in a dilemma that was solved in two ways. The simplest solution was to abandon seine-fishing and take a more lucrative job. If a new sharehold could not be found, even for wages, this might mean the end of the entire seine crew. The sharp decline in the number of seine crews at the end of the '60s shows that the period in question marked the high point of the profitability value equilibrium. In more general terms, it was a climax in the process of cultural change.

For fishermen whose stake in the occupation was not yet wholly under the sway of the economic value there was a second solution: to raise the economic value and the overall profitability by influencing the price sub-value either directly or indirectly. Of course, these measures were undertaken either consciously or unconsciously before the value equilibrium had been upset, and they were also associated with the process of cultural change.

As was mentioned above, the traditional regional forms of winter seine-fishing remained stable up to the end of the 1950s. A decline in the productive potential of the lake was the only source of disruption. Since the seine-fishing system was self-regulating, the seine crews decreased to the extent that the economic value of profitability rose as the size of the catch increased. In order to maintain the fish population, restriction concerning tackle, and time, place and method of catch were imposed. These measures, which were by nature ecological, focused on the quantitative sub-value of the economic value. It is noteworthy that they were not directed at marketing.

The process of change in winter seine-fishing began in the marketing component. Thanks to motorization, marketing became uniform and stabilized. This in turn resulted in an increasing decline in the price sub-value of the economic value, which was in turn intensified by the rising costs of seine-fishing. In consequence, profitability began to affect the seine-fishing system in a new, visible way. It began to play the lead role in the process of change. The first sign of the new relationship between profitability and the seine-fishing system appeared in the seine crew component. In order to re-establish an equilibrium, the regional features of the seine crews were greatly reduced, and seine crews were generally standardized. The optimal form was a crew with 4 shareholders, where everyone took part in the work, and where the seine and the equipment were held in full joint ownership.

However, as the price sub-value continued to fall, the changes in the seine crew component were unable to stabilize the relationship between profitability and the seine-fishing system. When in addition to this a change took place in the internal equilibrium of profitability itself and this in turn resulted in a large increase in the economic value at the expense of the non-economic, the relationship between profitability and the seine-fishing system was still further disrupted.

The next stage in the stabilization of the relationship was an event of the traditional self-regulatory type. The number of seine crews began to decline, although the increase in the quantitative sub-value obtained in this way was insufficient to stem the constant decline in profitability. This was followed by a new chain of events. Fishermen in different areas undertook action to break the dealers' front. The purpose of this cooperative effort was to raise profitability by measures directed at the price sub-value. The traditional ecological method, i.e. efforts to increase the fish population, had been replaced by an economic approach. First of all, standardization in the usage of fishing waters occurred. Regulations were imposed with the aim of spreading the catch out over the entire season and in this way raising the price. Likewise, the use of joint fishing waters became more like that of private waters. The second measure directly concerned the price of fish. Fishermen agreed on a minimum producer's price, and dealers had to be content with it.

Thanks to these measures, the decline in the number of seine crews stopped at the beginning of the 1974-75 season. An equilibrium was achieved within the winter seine-fishing system and between the system and profitability. By forcing up the price sub-value, the economic value was finally made to rise so much that it offset the loss in profitability caused by the decrease in the non-economic value.

But at what cost had the entire process of change occurred? In a little over ten years winter

seine-fishing on Lake Puruvesi was integrated; it had become 'modern'. The regional features of traditional winter seine-fishing had disappeared, and the nature of the occupation had become analogous to that of industrial occupations. Work was now evaluated almost solely in terms of monetary productivity: fishermen had joined together in the manner of a trade union to protect their professional interests. Regular working hours were introduced and the content simplified in accordance with the industrial model; technical innovations were adopted in order to rationalize and thereby reduce the amount of manual labour, etc. But since the occupation was not an outgrowth of industrial society, the changes made it more vulnerable to the stresses created by that society.

The development of professional winter seine-fishing on Lake Puruvesi depicts the history of Finnish folk culture as a whole. The junctures at which the money economy became a significant factor in the fishermen's life and then grew more intense are important in this scale of development. The emergence of professional winter seine-fishing is an indication that a break with traditional culture has begun. The turning point in this process of change, which took place at the end of the '60s, marked the final transition to the era of mass consumption culture and control by an industrial and urban culture. Over a period of 60 years, an analogy with W.W. Rostow's theory of economic growth can be observed.

It is interesting that the changes in winter seine-fishing and a crisis in agriculture both occurred in the second half of the 1960s. At this point the slow increase in the number of farms changed into a rapid decrease. Although agriculture had been a fundamental part of the fishermen's livelihood, the state of fishing cannot be regarded as a direct consequence of that of agriculture. Presumably the disruption in the traditional equilibrium of profitability values, which is part of the cultural change and which has been an important key to an understanding of the process of change in winter seine-fishing, would shed light on the crisis in agriculture.

In addition to certain unique elements, the development of winter seine-fishing on Lake Puruvesi also exhibits numerous 'universal' features which can be seen, for example, in Scandinavian sea fishing. In Sweden, for example, the development of sea fishing has been associated with change in the fishermen's economic system in much the same way as in the Lake Puruvesi area. Although the changes seem to have taken place some 20 years before the process occurred in Finland, it is interesting that the transition period from self-sufficiency to a money economy appears to have taken 60 years, as was also the case in Finland. There are similar reasons for both crises in fishing; an example is the abandonment of the family foundations of the fishing corporations. There are also fundamental similarities in the development of marketing and attempts to construct a similar system. The following is an example of a contemporary phenomenon. It has been customary throughout Scandinavia for the ties between fishermen and individual dealers to weaken with time, and for fishermen to form cooperative organizations to market their catch. The Puruvesi fishermen have likewise begun to cooperate in order to break down the dealers' front. They apparently seek control of the entire marketing operation or at least its concentration in the hands of one large processing plant. Only the future will tell whether this will benefit the fishermen. The Scandinavian examples show that the benefits are not entirely certain.